Toplumsal cinsiyet ve iktidar

R. W. Connell

TOPLUM, KİŞİ VE CİNSEL POLİTİKA

İngilizceden çeviren: Cem Soydemir

Ayrıntı: 206
İnceleme dizisi: 113

Toplumsal Cinsiyet ve İktidar
Toplum, Kişi ve Cinsel Politika
R. W. Connell

İngilizceden çeviren
Cem Soydemir

Yayına hazırlayan
Özden Arıkan

Son okuma
Mehmet Küçük

Kitabın özgün adı
Gender and Power
Society, the Person and Sexual Politics

Polity Press/1987
basımından çevrilmiştir.

© Blackwell

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Sait Kızılsultan

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi Tel: (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Mart 1998

ISBN 975-539-193-2

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

R. W. Connell

Toplumsal Cinsiyet ve İktidar

Toplum, Kişi ve Cinsel Politika

AYRINTI

İçindekiler

— ÖNSÖZ 9

I. GİRİŞ: BİR ÖRNEK OLAY 21
A. Ergenlik çağında bir genç kız ve ailesi 22
B. Kamusal dünya: Ücret, eğitim, iş 28
C. Şiddet, önyargı, devlet 33

Birinci Kısım

Toplumsal cinsiyetin teorileştirilmesi

II. ÇAĞDAŞ TEORİNİN TARİHSEL KÖKLERİ 47
A. Dünyevi ahlâk 48
B. Bilim ve radikalizm 52
C. Cinsiyet rolleri ve sentezler 55
D. Feminizm ve eşcinsel kurtuluş hareketi 59
E. Tepki ve paradoks 65

III. MEVCUT ÇERÇEVELER 69
A. Dışsal teoriler: "Önce sınıf"tan "toplumsal yeniden üretim" dolayımıyla "ikili sistemlere" 70
B. Cinsiyet rolü teorisi 77
C. Kategorik teori 86
D. Pratik temelli bir teoriye doğru 94

IV. BEDEN VE TOPLUMSAL PRATİK 100
A. Doğal farklılık açmazı 100
B. Aşkınlık ve olumsuzlama 115
C. Bedenin pratik dönüşümleri 120

İkinci Kısım

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısı

V. ANA YAPILAR: EMEK, İKTİDAR, KATEKSİS 131
A. Yapı ve yapısal analiz 132
B. Emek 141
C. İktidar 150
D. Kateksis 156
E. "Sistem" ve "kompozisyon"a dair bir not 161

VI. TOPLUMSAL CİNSİYET REJİMLERİ VE TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ 165
A. Kurumlar 165
B. Aile 167
C. Devlet 173
D. Sokak 181
E. Toplumsal cinsiyet düzeni 184
F. Toplumsal cinsiyetin tanımına ve kurumsallaşmasına dair bir not 190

VII. TARİHSEL DİNAMİKLER 194
A. Tarihsellik ve "kökenler" 194
B. Tarihin seyri 203
C. Kriz eğilimleri 213

Üçüncü Kısım

Kadınlık ve erkeklik

VIII. CİNSEL KARAKTER 225
A. Birimsel modeller ve cinsiyet farklılığı araştırması 225
B. Erkeklik/kadınlık ölçekleri 230
C. Çokkatlı modeller: Tipolojiden ilişkiye 235
D. Yapıların etkisi 241
E. Hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılan kadınlık 245

IX. GÜN IŞIĞINDAKİ ESRAR –Toplumsal cinsiyet oluşumu ve psikanaliz 254
A. Toplumsallaşma 255
B. Klasik psikanaliz: Dinamik bilinçdışı 261
C. Varoluşçu psikanaliz: Tasarı 279

X. PRATİK OLARAK KİŞİLİK 288
A. Kişilik, toplum ve yaşam öyküsü 288
B. Kişiliğin tarihsel dinamiği 294
C. Kişilik politikası 300

Dördüncü Kısım

Cinsel politika

XI. CİNSEL İDEOLOJİ 315
A. Söylem ve pratik 315
B. İdeolojik süreçler 321
C. Kültürel dinamikler 326
D. İdeologlar ve çıkarlar 331

XII. POLİTİKA PRATİĞİ 338
A. Cinsel politikanın kapsamı 338
B. Çıkarların ifadesi 343
C. İşçi sınıfı feminizmi 346
D. Kurtuluş hareketlerinin doğuşu ve dönüşümü 352

XIII. BUGÜN VE GELECEK 361
A. Günümüz 361
B. Stratejiler 365
C. Sonuç: Toplumsal cinsiyete dair toplum teorisiyle kurulabilecek bir dünya üzerine notlar 372

— KAYNAKÇA 381
— DİZİN 400

Önsöz

1960'lar ve 1970'lerin radikal hareketleri, biyolojik ve toplumsal cinsiyetle bağlantılı olan ve cinselliğin dışavurum biçimlerinden ekonomik eşitsizliğe, polisin eşcinsellere karşı şiddet kullanmasından tecavüze kadar çeşitlilik gösteren bir dizi pratik konu hakkında tartışmalar başlattı. Yeni feminist ve eşcinsel politika da, bu konuları adlandırarak bazı teorik sorular ortaya attı ve teorik bir dil oluşturmaya başladı. "Cinsel politika", "baskı", "ataerkillik",

Bu terimlerin yaygın biçimde geçerlilik kazandığı 1970'lerin ortalarına gelindiğindeyse, kadınların ve eşcinsellerin kurtuluşlarının, toplumu anlayış biçimlerimizde köklü bir değişiklik gerektirdiği, dinlemeye istekli herkes için kesinlik kazanmıştı. Sosyalist sınıf analizi, uzlaşımsal iktisat, siyaset bilimi çoğulculuğu

veya sosyolojik işlevselcilik kapsamında çok az şey ifade eden iktidar, çıkar ve çatışma örüntülerine açıklık getiren de yine cinsel politika oldu. Artık toplum bilimlerinde teorik bir devrim talep ediliyordu!

Ama bu, ağır ilerleyen bir süreç oldu. Cinsel politikanın dünyasını anlamak için ne tür bir teorinin yeterli olacağı açık değildi. Mevcut fikirleri yeni sürece uyarlamak için birçok girişimde bulunuldu. Derken kendi halinde, sessiz sakin ilerleyen akademik bir ters akıntı, yani "cinsiyet rolü" araştırması, kendisinden beklenmeyen bir yaygınlık ve etki kazandı. Biyoloji, biyologların kendilerinin bile güçlükle hayal edebileceği konulara açıklama getirmeye zorlandı. Feminizmin içinde, ataerkilliğin evrenselliğini, psikanalizin yararlılığını, kapitalizmin etkisini, erkeklerin uyguladığı cinsel şiddetin önemini tartışan rakip düşünce okulları ortaya çıktı. Eşcinsel kurtuluş hareketi teorisyenleri, psikanalizden, Marksizmden, sömürgecilik karşıtı yaklaşımlardan ve yeni yeni ortaya çıkmakta olan söylem teorilerinden esinlenmeye çalıştılar. 1980'lerin başlarında, nüfuzlu bir feminizm okulu, on yıl öncesinin temel teorik varsayımını, yani toplumsal cinsiyetin özde toplumsal bir karaktere sahip olduğu görüşünü terk ediyordu.

Bu kitap, sözü geçen tartışmalarla ortaya çıkan güçlüklerden bazılarını çözmeye ve toplumsal cinsiyete dair sistematik bir toplum teorisinin taslağını çizmeye yönelik bir girişimin ürünüdür. Ama bu tür bir çabanın ancak "cömert" bir tutkudan kaynaklandığının ve tek bir kişinin çalışmasının da bu girişimin yalnızca bir kısmını oluşturacağının belirtilmesi gerekir. Bununla beraber, sorunun durumu göz önüne alındığında kapsamlı bir sentezin sınanmasının, diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyete ilişkin farklı konuların birbirleriyle nasıl uyumlu hale getirilebileceğinin önerilmesinin zamanı geldi gibi görünüyor. Ne var ki böylesi bir girişimin büyüklüğü, kitapta ortaya koyduğum tartışmanın çok geniş bir alanı kapsaması sonucunu doğurdu ve yaptığım araştırma, beklenmedik bazı dönemeçlere sapmama yol açtı. Bunlar da (feminist "köken" argümanlarının kanıtlarını daha iyi kavramaya çalışma amacıyla) eski çağlardaki Güneybatı Asya'nın arkeolojisinden, Freud'un pek tanınmayan ardıllarına kadar çeşitlilik gösterdi. Dolayısıyla, bu doğrultuda yaptığım analizin bazı kısımlarının yetersiz, bazı kısım-

larının da nispeten soyut ve/veya spekülatif olması kaçınılmazdır. Seçme sansım olduğunda, cinsel ideoloji gibi artık yaygın olarak üzerinde çalışılan konular yerine toplumsal cinsiyetin kurumsallaşması gibi nispeten göz ardı edilmiş görünen sorunlara daha fazla eğildim.

Önerdiğim sentezin temeli, yani mantıksal çıkış noktası, bizzat toplumsal gerçekliğin doğasıdır. Biyolojik veya "doğal" olanın her nasılsa toplumsal olandan daha gerçek olduğunu öne süren bir varsayım, toplumsal cinsiyet hakkındaki argümanların başına bela kesilmiştir. Sözgelimi cinsiyet rollerinin (medya, okul vb. tarafından) toplumsal olarak yaratılmaları nedeniyle "yapay" oldukları 1970'lerin başlarında sık sık öne sürülüyordu. Eğer bunları eşelerseniz içlerinin boş olduğunu göreceğiniz yönünde genel bir kanı vardı. Bu roller o zamandan beri bir hayli kurcalandı ama içlerinin boş olmadığı görüldü. Cinsiyetçi klişeler, etkileyici bir dayanıklılık ve elastikiyet göstererek bizimle birlikteliklerini sürdürüyorlar. Toplumsal süreç kendi sınırlama gücüne, çözülmeye karşı kendi direncine sahip. Ama yine de tümüyle insani. Öyleyse, kadınlara ve eşcinsellere baskı uygulanması, doğanın değil insan eylemliliğinin bir sonucu.

Bu nitelendirmelere ilişkin eksiksiz bir anlayışa nasıl ulaşılacağı, geçtiğimiz otuz yıl boyunca toplum teorisinde hem merkezi hem de alışılmadık ölçüde güç bir sorun oldu. 1970'lerde yapısalcılık etrafında dönen tartışmalar, toplumsal sürecin gayri şahsi özellikleri ile insani nitelikleri arasındaki çelişkiye fena halde takılıp kalmıştı. Ama teknik bir okuyucu topluluğu dışında hâlâ pek fazla tanınmasa da, toplum teorisinde daha inandırıcı bir yanıta sahip yeni bir yaklaşım boy gösteriyor. Bu yaklaşımın kaynaklarından biri, ana akım Marksizmine yönelik felsefi eleştirilerden hareketle türetilmiş olan pratik teorisi; ikincisi, teorik sosyolojide geliştirilmiş olan, yapı ve pratik arasındaki bağıntıya ilişkin ikici (dualist) veya yineleyici modeller; bir üçüncüsüyse sosyal psikolojide geliştirilmekte olan benlik, kişisel eylem ve öznelerarasılık analizleridir.

Bu yaklaşım için ortaklaşa kabul edilen bir isim yok; bunu kısaca "pratik teorisi" olarak adlandıracağım. Bu isim bana, halihazırda toplumsal cinsiyet ve cinsel politika üzerine sürdürülen

en iyi araştırmaya uygunmuş gibi görünüyor ve toplumsal cinsiyet teorisinin karşılaştığı ikilemlerden bazılarına çözüm önermesinden ötürü tutarlı geliyor. Dolayısıyla kitabın genel yaklaşımının, pratik teorisini cinsel politikanın sorunlarıyla karşılaştırmaya yönelik olduğunu söyleyebilirim rahatlıkla. Bu, tek yönlü bir alışveriş, bir "uygulama" olmanın çok ötesindedir; her ikisinin yeniden formülleştirilmesini içermektedir. Umulmadık sonuçlardan biri de, kişiliğe ilişkin pratik temelli bir yaklaşıma yönelik talepti ve bu talep genel tarihsellik ilkesi, psikanalizin bulguları ve cinsel kurtuluş hareketleri deneyiminden ortaya çıkmıştı.

Böyle bir girişime kalkışmamın nedenleri, kısmen sorunları anlamak istememden, kısmen de teorinin, en azından uzun vadede pratik politika açısından önem taşımasından kaynaklanıyor. Kötü teoriler kuşkusuz zarar getirecektir. Cinsel politikada öyle çok ikilem ve stratejik çatışma var ki, doğru dürüst bir toplumsal cinsiyet teorisi her tür ilerici politika açısından elle tutulur bir değer oluşturacaktır.

Ama ne var ki teoriler ağaçta yetişmiyor; sonuçta teorileştirmenin kendisi bile, politika içeren bir toplumsal pratiktir. Toplumsal cinsiyete dair radikal teorileştirmelerin çoğu, kadınlar veya eşcinsel erkekler tarafından yapılmaktadır. Ben orta yaşlı, heteroseksüel bir erkeğim, evliyim ve bir refah ülkesinde, yani gündelik bir dille söyleyecek olursak çok zengin ve güvenli ülkelerden birinde yaşıyorum, üniversitede öğretim üyesi olarak çalışıyorum ve emeklilik hakkına sahibim. Dolayısıyla burada yapmakta olduğumu açıklamakla yükümlüyüm.

1970'lerde ABD'de "erkek hareketi" tarafından "erkekler de eşit ölçüde ezilmektedir" şeklinde bir görüş ortaya atılmıştı. Bu, yanlışlığı kanıtlanabilir bir iddiadır. İlgili kanıtlardan bazılarına, henüz konudan yeterince haberdar olmayanlar için toplumsal eşitsizlik olgularına bir giriş niteliğinde tasarlanmış olan 1. Bölüm'de yer vereceğim.

Genel olarak erkekler, mevcut toplumsal yapıda avantajlı durumdadırlar, heteroseksüel erkekler ise öbürlerine kıyasla çok daha fazla avantajlıdır. Ancak, "erkek kurtuluş hareketi" tartışmasının gözler önüne serdiği bir şey var ki, erkekler toplumsal avantajlarının bedelini ödemekte, hatta bazen bu bedeller çok yüksek

olmaktadır. Ama bu tartışma aynı zamanda, bu durumu gördüklerinde adaletsizliği fark edebilen ve sahip oldukları konumdan rahatsızlık duyan bir grup erkeğin bulunduğunu da göstermiştir.

Benim açımdan bu hoşnutsuzluğun birçok kaynağı bulunuyor. Kendimi bildim bileli, kesin olarak da ergenlik çağına girdiğimden beri uzlaşımsal erkeklikten rahatsız oldum. Niçin böyle olduğunu bilmiyorum; belki de, Dorothy Dinnerstein'ın *The Mermaid and the Minotaur* (Denizkızı ile Minotaurus) adlı kitabında 1960'ların öğrenci eylemlerine katılan erkekler hakkında söylediklerinde bunun bir yanıtı bulunabilir. Demek ki erkekliğe olan bağlılığım, bu kuşağın kadınları kendi kurtuluşları için seferber olduğunda onları büyük bir dikkat ve ilgiyle izlememi sağlayacak ölçüde kırılmıştı. "Freudcu Sol"un yanı sıra Shulamith Firestone'un *Dialectic of Sex*'i (Cinselliğin Diyalektiği) gibi kitaplar okudum, feminist ilkeler ve programlar hakkında pek çok tartışmaya kulak misafiri oldum. Reçetelerle bezeli bir Marksizmden çok, eşitlik temasını vurgulayan bir sosyalizme bağlı olmam da önemli bir etkendi. Öneminden asla şüphe edilemeyecek bir başka etkense, bir kadın sağlığı merkezi kurulması türünden projeler üzerinde çalışmakta olan bir kadınla birlikte yaşıyor ve üniversitede feminist araştırmaya bulaşmış insanlarla birlikte çalışıyor olmamdı.

Eşitsizlik ve baskı hakkındaki temel feminist argümanların doğruluğuna oldukça erken ikna oldum. Bir süre sonra da bunların, sosyalist politika ve toplum bilimlerinin çok titiz bir biçimde yeniden inşa edilmesi gerektirdiğine inandım. Daha sonra eşcinsel kurtuluşun, aynı sorun kümesinin parçası olan önemli teorik sorular ortaya attığına ikna oldum. En sonunda da, toplum bilimlerinin ve cinsel politikanın yeniden inşa edilmesinin (örneğin, erkeklik politikası gibi alanlarda), yapacak özel işleri olan ama aynı zamanda cinsel politikanın genel analiziyle de ilgilenmeleri gereken kimi heteroseksüel erkeklerin de sorunu olduğu kanısına vardım.

İster istemez güç bir şey bu. Bir taraftan, erkeklerin yerleşik düşünce biçimlerinden kurtulması gerekiyor. Toplumsal cinsiyet konularının, uzun süredir erkeklerin hâkimiyetinde bulunan tarih, ekonomi veya psikoloji gibi ana akım akademik disiplinlerde kabul ettirilmesinde kaydedilen ilerleme, tüm yavaşlığına rağmen, bir

karşı çıkışın varlığını gösteriyor. Diğer taraftan, feminist düşüncede erkeklerin katılımını hoş karşılamayan akımlar ile kadınların işine izinsiz müdahale edilmesi ve ortak sorunlara ilişkin çalışmanın paylaşılması arasında ince bir çizgi var. Feminizm hakkında yazan sempatizan erkekler bile, oldukça şiddetli tepkilere maruz kaldılar. Bu kitapta, feminist hareketlerin stratejilerini tartışmak gibi, bir özleştirmecinin (purist) yapamayacağı şeylere kalkışıyorum. Bunun nedeni, cinsiyeti ne olursa olsun hiç kimsenin bu konulara el atmaksızın kapsamlı bir cinsel politika analizi yapamayacak olmasıdır.

Bu konular üzerinde çalışan heteroseksüel erkeklerin sayısı hâlâ az. Muhalif olmanın başlı başına hayranlık uyandıracak bir şey olduğunu sanmıyorum. Kadın çoğunluğunun yanı sıra erkek çoğunluğunun da, cinsiyetlerin mutlak eşitliğini kabul edeceği, çocuk bakımının ve diğer tüm işlerin paylaşımını kabul edeceği, cinsel davranış özgürlüğünü kabul edeceği, toplumsal cinsiyet biçimlerindeki çeşitliliğin açıkça bir sağduyu ve uygar yaşamın sıradan temeli olduğunu kabul edeceği günü özlemle bekliyorum.

Eğer bu ilkeleri pratiğe dökmeye çalışan insanların sayısı muayyen çoğunluklara erişecekse, insanların bunları ilke olarak kabul edebilmesi için sağlam gerekçeler bulunması gerekir. Ama bu gerekçelerin hepsinin aynı olması gerekmez. Tıpkı öbür alanlardaki politikalar gibi cinsel politika da, bir ittifak kurma meselesidir. Bazı gruplar için söz konusu gerekçeler, doğrudan değişimde ortak çıkarları bulunmasından kaynaklanır. Asıl güçlük (kitap boyunca sunulan kanıtların da teyit ettiği gibi), ortak çıkarları mevcut sistemi korumak olan heteroseksüel erkeklerle yaşanır daima. Peki ama heteroseksüel erkekleri ataerkilliği savunmaktan vazgeçirmek için, kolay kolay değişmeyen bu çıkar karşısında hangi değişiklik gerekçeleri yeterli ağırlığa sahip olacaktır? Kendi yaşantıma ilişkin beş gerekçe sıralayabilirim.

(1) Baskıcı bir sistemden fayda sağlayan kişiler bile, bu sistemin baskıcılığını, özellikle de diğer insanlarla paylaştıkları yaşam alanlarını nasıl zehirlediğini fark edebilirler.
(2) Heteroseksüel erkeklerin çevrelerindeki çeşitli kadınlara (eşle-

rine ve sevgililerine, annelerine ve kız kardeşlerine, kızlarına ve kuzenlerine, iş arkadaşlarına) güçlü bağlılıkları vardır ve onlar için daha iyi bir yaşam arzulayabilirler. Özellikle de, kendi imtiyazlarını kaybetme pahasına olsa bile, çocukları için daha uygar ve barışçıl cinsel düzenlemeler yaratmanın yararını fark edebilirler.

(3) Heteroseksüel erkeklerin hepsi aynı değildir veya hep ittifak halinde olmazlar ve birçoğu mevcut sistemden epey zarar görür. Sözgelimi, erkek eşcinsellerin yaşadığı baskı, efemine mizaçlı olan veya erkekliğini çok iddialı biçimde ortaya koyma eğiliminde olmayan heteroseksüellere zarar verici dolaylı etkilere sahiptir.

(4) Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde şu veya bu şekilde, üstelik geniş ölçüde değişiklikler yaşanıyor. Pek çok heteroseksüel erkek, geçmişe saplanıp kalınamayacağını fark ediyor ve tamamen yeni doğrultulara yönelinmesini istiyor.

(5) Heteroseksüel erkekler, yaşantıların, duyguların ve ümitlerin paylaşılmasına ilişkin temel insan yeteneğinden yoksun değiller. Bu yetenek çoğu kez köreltiliyor, ama özenli davranma ve özdeşleşme yeteneği tam anlamıyla yok edilemiyor. Asıl sorunsa, hangi koşulların bu yeteneği uyandırabileceği. Baba olmakla çoğu kez bu başarılabiliyor; bazı politik hareketler, özellikle de çevreci hareketler ve barış hareketleri bunu başarıyor gibi; öyleyse cinsel politika da bunu başarabilir pekâlâ.

Bunlar en azından bu kitabın gerekçeleri arasında yer alıyorlar. Ama bu arada, kendi kişisel deneyimlerimin de kitabı yazma yönünde beni harekete geçirmiş olduğu bir gerçek. Son on beş yıl boyunca cinsel politikayla ilgili konuları evimde, işyerimde ve işçi hareketindeki diğer insanlarla birlikte halletmeye çalıştım. Bunun bir kısmı gerçekten çok zor oldu ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin eksiksiz bir biçimde, kolaylıkla yola getirilemeyeceği konusunda beni, hiçbir teorik yazının başaramayacağı ölçüde ikna etti. Aynı zamanda, ilişkilerin ve göreneklere bağlı pratiklerin kesinlikle değiştiğine, kolektif yeniden inşa projelerinin mümkün olduğuna ve çıkar çatışmalarının bu tür projeler kapsamında çözümlenebilece-

ğine, hatta bazen büsbütün ortadan kaldırılabileceğine inandırdı.

Toplum araştırmalarının bu girişim açısından büyük bir değer taşıyabilmesi için –bunlar da faydalı işler olmakla birlikte– nereden geldiğimizi göstermekten veya şu anda nerede bulunduğumuzu tanımlamaktan daha fazla bir şey yapması gerekir. Ayrıca stratejik konularla da ilgilenmek zorundadır; yani, nereye gidilebilir ve bu nasıl mümkün olur? Bu konular üzerinde fikir yürütmek kolaydır belki, ama sağlam temelli argümanlar üretilmesi zordur. Toplumsal cinsiyetle ilgili literatürün büyük bir bölümü, teorisinin kuruluş biçimi yüzünden bu işi yapamaz. Benim başlıca amaçlarımdan biri de, hem toplum teorisi kadar güvenilir olup hem de stratejik argüman olabilecek analiz biçimleri geliştirmek. Cinsel politikada çıkar eklemlenmesi, tüm toplum düzeyindeki kriz eğilimleri ve kişiliğin "aşağıdan yukarıya doğru" yeniden kurulması gibi konularda kitapta sunulan analizlerin ardında bu amacın yattığı söylenebilir. Bir toplum teorisinin, politikanın genel amaçlarının formüle edilmesine de yardımcı olması gerekir. Burada geliştirilen türde bir teorinin bunu yapabileceğine inanıyorum; ve bu bağlamda kitap, ilerici bir cinsel politikanın nihai sonuçlarının neler olabileceği yönünde bir tartışmayla sona eriyor.

Bu kitap on yıllık bir çalışmanın ürünü ama bu süre boyunca çalışmanın tamamının düz bir şekilde tek bir yönde ilerlediği söylenemez. Konuları bir araya toplamaya yönelik ilk girişimim, 1976'da kaleme aldığım "Another Coup d'Etat Among Men" (Robin Morgan'ın sosyalist devrimler hakkındaki esprisinden yola çıkarak "Erkekler Arasında Bir Hükümet Darbesi Daha" adını verdiğim) adlı yayımlanmamış bir makaleydi ve sosyalizm ile feminizm için ortak bir buluşma zemini sağlamaya yönelik olarak bir "hegemonik cinsellik" teorisinin taslağını sunuyordu. O sıralarda Dean Ashenden, Sandra Kessler ve Gary Dowsett'la birlikte ortaöğretimde toplumsal eşitsizlik konulu bir araştırma üzerinde çalışmaya başlamıştım; bu araştırma daha sonra *Making the Difference* (Farklılık Yaratmak) ve *Ockers and Disco-Maniacs* adlı iki ayrı kitabın ortaya çıkmasını sağladı. Başlangıçta sınıf eşitsizliğinden yola çıktık ama sonra ergenlik çağındakiler arasında

toplumsal cinsiyet ve cinsellik konularıyla ilgilenmeye başladık. Bu projede yer alan mülakatlar ve örnek olay incelemeleri düşünce biçimimde o zamandan beri etkili oldu ve bu kitabın çeşitli aşamalarında tekrar tekrar ele alındı. Kadınlık ve erkekliğin yetişkinler arasında, özellikle de iş ortamında nasıl realize edildiği sorusu, aynı projeden doğan ve *Teachers' Work* (Öğretmen Çalışması) adıyla yayımlanan, öğretmenlere ilişkin bir araştırmanın da ana teması oldu. Çok fazla tereddüt etsem de, Karen Horney tarzında, kendi başıma bir analize girişip kendi ilişkilerimin politikası ve bedenin deneyimi hakkında yazmaya kalkışarak erkeklikle ilgili konular üzerinde çalışmaya başladım. Hemen ardından, ancak bu kez fazla tereddüt etmeden, ataerkillik teorisine ve onun sosyalist teoriyle nasıl ilişkilendirilebileceğine ilişkin bir dizi makale yazmaya başladım. Bu girişimlerden birkaç tane yayımlanabilir ürün ortaya çıktı ve bunları, bu kitabı yazma fikrinin tohumlarının atılmasını sağlayan *Which Way is Up?* (Yukarısı Ne Taraf?) adlı kitabımda bir araya topladım. *Which Way is Up?* adlı kitapta yer alan, toplumsal yeniden üretim kavramı, Sartre'ın pratik teorisi, ataerkillik ve kapitalizm arasındaki bağlantı ile rol teorisinin mahiyetine ilişkin ayrıntılı çalışmalar, notlardan da anlaşılacağı üzere bu kitapta sunulan argümanların bölümlerini oluşturuyor. Erkeklik konusuna ilişkin araştırmam 1980'lerde iki yeni projeye dönüştü. Bunlardan biri, Tim Carrigan ve John Lee ile birlikte *Toward a New Sociology of Masculinity* (Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru) adıyla yayımladığımız teorik bir çalışmaydı ve erkeklikle ilgili toplum bilimsel çalışmaların eşcinsel kurtuluş hareketi, psikanaliz ve feminizm ışığında yeniden ele alınmasından oluşuyordu. Diğeri ise Pip Martin ve Norm Radikan'la, çağdaş erkeklikte yaşanan değişikliklere ilişkin halen sürdürmekte olduğumuz ampirik bir çalışma. Bu iki proje, III. Kısım'daki kişilik tartışmasının büyük bir bölümüne temel teşkil ediyor.

Bu konulara ilişkin çalışmalarım, Macquarie Üniversitesi'ndeki diğer akademisyenlerin çalışmalarından fazlasıyla etkilendi. Rosemary Pringle'ın cinsellik ile toplumsal cinsiyet ve kapitalizm üzerine araştırmaları ile Ann Game ile birlikte kaleme aldığı *Gender at Work* (Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet) adlı kitapta yer verilen endüstri araştırmaları, konu ile ilgili değişmez başvuru

kaynaklarıdır. Bunların dışında, Sue Kippax yeni sosyal psikoloji ile tanışmamı sağladı; Sheila Shaver da beni toplumsal cinsiyetin refah politikasıyla kesişme noktaları hakkında bilgilendirdi. Ayrıca tez danışmanlığını yaptığım birçok doktora öğrencisinden de epey şey öğrendim: Sözgelimi, Teresa Brennan sayesinde feminist psikanalizle tanıştım; Clare Burton'ın *Subordination* (Tabiiyet) adlı kitabı sosyalist-feminist düşüncenin ayrıntılı bir eleştirisini sunmasından ötürü benim için çok faydalı oldu; Tim Carrigan'ın eşcinsel kurtuluş teorisi üzerine yaptığı çalışma ve Carol O'Donnell'ın emek piyasaları üzerine *The Basis of Bargain* (Pazarlık Esası) adıyla yayımlanan çalışmasından fazlasıyla yararlandım; ve son olarak müteveffa Di Court'un merkezi iktidar yapıları sorununa dikkat çeken feminizm ve devlet konulu çalışması bana birçok bakımdan ışık tuttu. Çeşitli kuşaklardan birçok lisans öğrencisinin sürekli ilgisi, bu kitabın yazılması yönünde beni yüreklendirdiği gibi, ortaya çıkan ürünün sınanmasını da sağladı.

Kitabın son şeklini alması, 1. Bölüm'deki ayrıntıların çoğunu üstlenen Thea Welsh'in ve Sovyet Komünist Partisi'ne üyelikten Sydney Tiyatrosu'nun yakın tarihine kadar değişen sorular konusunda Pip Martin'in araştırma sırasındaki yardımlarıyla mümkün oldu.

Çalışmaya ait yazılara ve taslaklara birçok kişi olumlu tepkiler verdi. Özellikle Glynn Huilgol, Elizabeth Reid ve Hester Einstein'ın yorumları çok yardımcı oldu. Gary Dowsett, Lynne Segal, Rosemary Pringle, John Iremonger ve Venetia Nelson metnin tamamını okuma zahmetine katlanarak değerli eleştirilerini esirgemediler. Başlangıçta Heather Williams'ın üstlendiği temize çekme işinin büyük bir kısmını, son birkaç yıl içinde Helen Easson sürdürdü. Bu insanların becerileri ve eleştirel ilgileri olmasaydı, projenin gelişmesi de mümkün olmayacaktı. Son olarak, ilk taslağın tümünü evinde yazdığımız Robyn Dasey'nin hoşgörüsü ve dostluğuna sonsuz teşekkür borçluyum.

Bu kitabın ortaya çıkması için yapılan çalışmanın bir kısmı, Avustralya Araştırma Bursları Komitesi tarafından "Sınıf ve Ataerkillik Teorisi" adı altında verilen bir araştırma bursuyla mali destek buldu. Tamamen teorik olan çalışmalara nadiren burs verildiği için belki de bu bursun verilişini kutlamak gerekir. Araştırmanın

geri kalanı için gerekli paraysa Macquarie Üniversitesi Araştırma Bursları tarafından karşılandı, ayrıca Macquarie Üniversitesi iki aylık araştırma izni vererek büyük bir hoşgörü gösterdi.

Kuşkusuz en fazla gönül borcum olan kişi ise projenin tüm gelişimi boyunca, düşünsel, pratik ve duygusal tüm düzeylerde değerli ilgisini esirgememiş olan Pam Benton'dır. Bu kitabı, büyümekte oldukları dünyayı daha eşit, daha güvenli ve daha akılcı, daha az ataerkil ve daha insancıl bir yere dönüştürebilmek için çocuklarımıza yeterli hakkı tanıyabilmemiz umuduyla kızım Kylie'ye adamak istiyorum.

Kitabın planı gayet basit: Toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin olgulara giriş niteliğinde bir taslak; toplumsal cinsiyet teorilerine ilişkin üç bölüm; toplumsal bir yapı olarak toplumsal cinsiyet üzerine üç bölüm; kişilik olarak toplumsal cinsiyet üzerine üç bölüm; politika ve ideolojiye ilişkin üç bölüm. Ne var ki bu tür bir plan, kitabın bölümlerinin birbirinden ayrı olma niteliğinin abartılması riskini taşıyor. Ama çalışmanın merkezindeki teorik düşünce, toplumsal ve kişisel olanın birbirine bağımlı olduğudur; ayrıca kitabın başlangıçtaki taslağında kişilikle ilgili bölümler, toplumsal yapıyla ilgili bölümlerden önce geliyordu. Yine de II. ve III. kısımların birbirlerinin ışığı altında paralel olarak okunması gerektiğini belirtmeliyim.

Karmaşık ve geniş bir alana yayılmış bir metin söz konusu olduğunda gönderme yapmak genellikle önemli bir sorun halini alır. Bu yüzden, Harvard sisteminden yola çıkarak kendi (sıkıştırılmış) gönderme sistemimi icat ettim. Kitapta yazarların isimlerine tarih belirtmeksizin yer verdim; ama ayrıntıları kitabın sonundaki kaynakçada bulabilirsiniz. Gönderme yaptığım belirli bir yazarın yapıtına ilişkin herhangi bir muğlaklık söz konusu olduğundaysa, her bölümün sonunda yer alan ve bölümlerin alt başlıklarına göre düzenlenmiş olan biyografik notlarda kısa açıklamalar yaptım. Aynen yaygın Harvard sisteminde olduğu gibi bu notlarda kaynaklara gönderme yapılıyor. Ama 1. Bölüm'ün notları, biraz farklı olarak yalnızca bu bölümde yararlanılan istatistiksel verilere ilişkin kaynakları doğrudan veriyor.

NOTLAR

Bir erkeğin feminizm hakkında yazarken karşılaşabileceği sorunlara ilişkin bir örnek için bkz. Janet Bujra vd. (1984), David Bouchier'nin *The Feminist Challenge* (Feminist Meydan Okuma) adlı kitabına yönelik eleştirileri. Eğitim konulu araştırmamızın toplumsal cinsiyetle ilgili kısımları için bkz. Kessler, Ashenden, Connell ve Dowsett (1982, 1985).

I
Giriş: Bir örnek olay

Bu bölümde, kişisel yaşam, politika ve toplumun bir bütün olarak kavranabilmesi için niçin toplumsal cinsiyete dair bir toplum analizine ihtiyaç duyulduğunu göstermeye çalışacağım. İlk bakışta, böylesi bir girişimi haklı gösterecek nedenler öne sürülebilir. Bu yüzden olguların yorumlarına bu bölümde çok fazla girmedim. Ama kitabın geri kalanında bu olguların ayrıntılı yorumlarını bulabilirsiniz.

Bölümün başında, Delia Prince adında, ergenlik çağında, Avustralyalı bir genç kızdan yola çıkarak bu genç kızın tercihlerinin ve içinde bulunduğu koşulların, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kapsamında nasıl biçimlendiğini açıklamaya çalışacağım. Ama şunu belirtmekte fayda var: Delia belirli bir "tip"i temsil ettiği için se-

çilmedi; burada altı çizilmesi gereken nokta daha çok, herhangi bir bireysel yaşamın anlaşılabilmesi açısından aynı tipte bir analize ihtiyaç duyulacağıdır. Bölümün ikinci kısmında ise Delia'nın içinde bulunduğu kolektif ortamlara, yani yaşadığı şehre, eyalete, ülkeye ve dünyaya bakacağız. Bu aşamada cinsiyet eşitsizliği ve cinsel politikaya ilişkin istatistiksel ve kurumsal kanıtlardan bazılarını tartışacağım. Bunun da konuyu aydınlatıcı olacağına inanıyorum. Konunun çok geniş olması nedeniyle, tek bir bölümde kanıtların ancak küçük bir kısmının ele alınması mümkün olabilir. Ama belki de bu kadarı bile toplumsal cinsiyetle ilgili konuların ölçüsünü ve önemini göstermeye yetecektir.

A. ERGENLİK ÇAĞINDA BİR GENÇ KIZ VE AİLESİ

Delia Prince (isim uydurmadır), daha sonra *Making the Difference* adıyla yayımlanan araştırma projesi kapsamında, çalışma arkadaşlarımla birlikte 1978 yılında aileleri ve öğretmenleri de dahil olmak üzere mülakat yaptığımız ergenlik çağındaki gençlerden biridir. Sözünü ettiğim bu araştırma, ortaöğretimde hâkim sınıfın özel okullarıyla karşılaştırıldığında işçi sınıfı okullarında okuyan öğrenciler arasında eğitimi yarıda bırakma oranının bu kadar yüksek olmasının ardında yatan koşulları (okul, aile içi ve işyerinde) anlamaya yönelikti.

Delia, şehir merkezi dışında oturan işçi sınıfı ailelerinin çocukları arasından seçtiğimiz öğrencilerden biriydi; ablası ve ağabeyiyle birlikte ana-babasının yanında oturmaktaydı. Avustralyalı işçi sınıfı ailelerin çoğu gibi Delia'nın ailesi de oturduğu evin sahibidir ve onların evi de öbür işçi ailelerininki gibi etrafı yüksek bir tahta perdeyle çevrili, tuğladan örülmüş bir evdir. Delia'nın babası evi tek başına yapmış, annesi de yıllarca enerjisinin büyük bir bölümünü, evin içini pırıl pırıl tutmaya ve bahçesini güzelleştirmeye harcamıştır.

Kendisiyle mülakat yaptığımız sırada onbeş yaşında olan Delia, sakin görünümlü olmasına rağmen neşeli bir gençti, bir erkek arkadaşı vardı ve ergenlik çağındaydı. Ailesinin gözünde dirayetli bir

çocuktu, özellikle bazı ciddi sağlık problemlerinin ve kötü dönemlerin üstesinden gelebilmiş olması da onlar için bunu kanıtlamaktadır. Mutfakta annesiyle "çene çalıp" okulda neler olup bittiğini anlatır, fazla sızlanmadan ev işlerine yardım eder ve gece dışarı sıvışan akranlarının tersine dışarı çıkacağı zamanlarda ailesinin kurallarına uyar. Annesinin kısaca özetlediği biçimiyle "aslında tam anlamıyla normal bir çocuk" olan Delia herkesin "iyi kız" tanımına kesinlikle uymaktadır.

Hayvanları çok sevdiği için veteriner olmak istemektedir; tabii ki okulda yeterince iyi notlar alabilirse; aksi takdirde banka memurluğu gibi bir işte çalışmak zorunda kalacak. Ama notları ortadan iyi değil; matematik dersiyle sorunları var. Hoşlanmadığı bir-iki kişi olmasına karşın öğretmenlerinin çoğuyla arası iyi. Onlara göre fazla göze batan bir öğrenci değil –ne problem yaratıyor ne de diğerleri arasından sıyrılan parlak bir kişiliği var. Ailesinin istekleri ve veteriner olma yönündeki belirsiz tutkusu dışında onu okula bağlayan çok fazla şey yok. Bitirme sınavlarına girip onaltı yaşında eğitimini bırakmayı umuyor olmasına rağmen, aslında kendine kalsa okuldan hemen ayrılmayı tercih ettiğini itiraf ediyor.

"Tam anlamıyla normal bir çocuk", peki ama bu "normallik" nereden geliyor? Nasıl üretilmiş? Ve biraz abartılı değil mi? Delia'nın gençliğinin bir ölçüde "mülayim" görünüşünü deşecek olursak, daha karmaşık ve gerilim yüklü bazı süreçleri gün ışığına çıkarabiliriz sanırım.

Önce Delia'nın yaşamını çevreleyen ekonomik koşullarla başlayalım. Babası Fred Prince, mesleki eğitim almış bir zanaatkâr. Ama eğitimini gördüğü işle artık uğraşmıyor, bir kamu kuruluşunda bakım-onarımdan sorumlu beş kişilik bir ekibte ustabaşı olarak çalışmakta. Uzun yıllar önce, televizyonun hızla yaygınlaşmasından faydalanmak umuduyla asıl mesleğini bırakmış ve küçük bir şirket açarak anten kurma işine girmiş. Çok yorucu bir çalışma yaşamı sonunda kendisine ait bir toprak satın almaya yetecek kadar para biriktirebilmiş. İşi, ailesinden uzak kalmasına yol açtığı için sonunda bunu da bırakarak ücretli bir işe girmiş. Delia'nın annesi Rae de ücretli bir işte çalışıyor. Motor parçaları satan küçük bir şirketin hem sekreterliğini hem getir-götür işlerini yapıyor. 1950'lerin sonunda genç bir kadınken bankada memur o-

larak çalışmaya başlamış ama evlendiğinde bankanın uyguladığı bir kural gereğince işine son verilmiş. Sonra başka işlere girip çıkmış ve çocukları dünyaya geldiğinde bile evin geçimine katkıda bulunabilmek için ücretli olarak çalışmayı sürdürmüş. Şu anki işi (teorik olarak) yarım günlük bir iş. Bunun yanı sıra ailesi için yemek yapma, evi temizleme, çamaşır yıkama, ütü yapma ve çocukları büyütme görevleri de büyük ölçüde ona ait.

Bu düzenlemede güçlü bir "gelenek" unsuru göze batsa da, Prince'ler için işlerin bu şekilde örgütlenmesi ekonomik açıdan oldukça rasyonel. Fred'in işinde ödenen net ücret Rae'inkinden haftada 10 dolar yüksek, ama fazla mesai ve çeşitli tazminat ödenekleri göz önüne alındığında Fred'in kazancı aslında bundan çok daha fazlaya geliyor. Fred ve Rae'in kazançları arasındaki bu fark kadar önemli başka bir şey de, Fred'in işinin çok daha güvenceli oluşu. Fred, aşırı ölçüde militan olmamakla birlikte güçlü denebilecek bir işçi sendikasına üye; sendika kendisininkiyle çok benzer deneyimlere sahip kişilerce yönetiliyor ve Fred'in çalıştığı düzeydeki meslekler için fiilen ömür boyu üyelik hakkı tanınmış. Rae ise (üyelerinin üçte ikisi kadın olsa da) yine erkekler tarafından yönetilen bir sendikanın koruması altında. Rae'in üye olduğu sendika, son kertede işgücünün daimi mensubu olan kadınlar hakkında çok duyarlı olmayan tutucu Katolik erkekler tarafından yönetiliyor. Dolayısıyla, Rae'in çalıştığı türden işlerde herhangi bir memuriyet veya tazminat hakkı kabul ettirme yoluna gitmemiş.

Mülakatları ayarlamak için evlerine ilk gittiğimde Fred beni elleri makine yağma bulaşmış bir halde karşıladı. Bir vaftiz partisi vesilesiyle ıslak otları biçmeye çalışırken bozulan çim biçme makinesini sökmekle meşguldü. Rae ise mutfakta parti için yemek hazırlıyordu. Bunun da açıkça gösterdiği gibi Delia, işyerinde olduğu kadar evde de erkek ve kadınların işlerinin neler olduğuna dair kesin tanımlarla yetişmektedir. Bir kadın için hangi işin uygun olduğu kanısı, Delia'nın olası geleceklere dair fikirlerini besler. Cinsiyetinin belirlediği hayvan sevgisinde ve buna alternatif olarak doğrudan doğruya annesinin iş geçmişini model alan banka memurluğu fikrinde bu yeterince açıktır.

"Fırsat eşitliği" anlayışına biçimsel bir bağlılık söz konusu olmasına karşın, almakta olduğu eğitim, Delia'nın iş hakkındaki

görüşlerinin ve evlilik hakkında, bunların sıkı sıkıya bağlı olduğu varsayımlarının değişmesi açısından pratikte çok fazla şey yapamaz. Delia'nın kız arkadaşlarının ve akranlarının çoğu, oldukça genç yaşta evlenip kısa sürede çocuk sahibi olmayı ummaktadır. Delia da onlardan farklı değil. Hatta evlenmeyi düşündüğü yaşı bile (yirmi) belirtebiliyor. Delia'nın okulunda kadınların neyi hedefleyebileceği konusunda farklı görüşleri olan bazı feminist öğretmenler var. Ama bu öğretmenlerin düşünceleri, kadınların "kariyer" edinmesi ve yükseköğrenim kanalıyla ilerlemeleri gibi konular üzerinde yoğunlaştığından ancak başarılı öğrencilere bir şey ifade ediyor –çünkü bir işçi sınıfı okulunda yüksekokula ya da üniversiteye gitme şansını yakalayabilecek öğrenciler bunlar yalnızca – ve Delia da bunlardan biri değil.

Yine de Delia'nın geleceği, kapalı bir sistemde kurulmaktadır. Küçük detaylar halinde de olsa, yaşanmakta olan bazı değişiklikler var. Sözgelimi annesi Rae, iki kızının yanı sıra oğluna da yemek yapmayı öğretmiş. Daha önemli konularda ise ciddi bir gerilim, hatta çatışma söz konusu. Rae de zamanında okulda başarılıymış ama dul annesine yardım etmesi gerektiği için, kendi tercihini yapamadan okulu bırakmak zorunda kalmış. Hemşire olmak istemişse de, erkek arkadaşı (Fred) bu fikirden hoşlanmamış, böylece Rae de vazgeçmişti. Rae'in "artık pişman olduğum tek şey bu" şeklindeki yumuşak yorumu, Fred'e karşı duyduğu öfkeyi ifade etmeye mülakat boyunca en fazla yaklaştığı an olmuştu.

Daha da şaşırtıcı olan, çocukları küçükken bile Rae'in çalışmış olması. Bu, evin parasını ödemek gibi "geçerli" bir nedene dayansa da, annelerin okul öncesi dönemde evde çocuklarının yanında bulunmalarını öngören –hemen hemen evrensel denebilecek– bir Avustralya öğretisiyle (öyle ki, bekleneceği üzere Delia'nın da ezbere bildiği ve onayladığı bir öğreti bu) bağdaş-mamaktadır. Rae bu konuda savunmacı ve (kendi deyimiyle) "suçlu", ayrıca muhtemelen akrabalarından da birçok tepki almış. O zamandan beri de mükemmel "eş ve anne" olarak bunu telafi etmeye çalışmış görünüyordu. Bunun sonuçlarından biri de, çok fazla çalışmak olmuştu, hem evde tam gün çalışma, hem de dışarıda hemen hemen tam günlük sayılabilecek bir iş. Otuz sekiz yaşında ol-

masına rağmen yıpranmış görünüyor, hali tavrı da bir parça stresli ve sert. Delia bile, onbeş yaşındaki bir çocuktan beklenmeyecek bir anlayışla, çalışmanın Rae için iyi olduğunu ama onun gereğinden fazla çalıştığını düşünüyor.

Hem Rae hem de Fred, iyi bir ailenin ne olduğu konusunda kesin bir görüşe sahip. Her ikisi de bunu başarabilmek uğruna kendi hayatlarından bir şeyler feda etmiş ve bunu sağlamaya çalışırken de çok fazla duygu ve emek tüketmişler. En küçük çocukları Delia artık bu sürecin odak noktası. Rae'in annesi çocuklarıyla seks hakkında asla konuşmamışken, Rae ve Fred çocuklarıyla "seks hakkında yuvarlak masa toplantıları" düzenlemişler. Rae ve Fred, çocuklarının denetimini yitirmeksizin, kendi ailelerinden daha müşfik olmaya çalışmışlar. Ergenlik çağındaki arkadaş gruplarında neler olup bittiğini yakından gözlüyorlar. Fred, okulda "seks, uyuşturucular, tuvaletlerde oynaşma" söylentilerini işitmiş ve bu çocuklar arasında Delia ile ablasının da bulunup bulunmadığından emin olmak için okula giderek öğretmenleri sıkıştırmış. Mülakatı yaptığımız yılın başlarında Rae, Delia'nın hafta sonlarında esrar çeken ve içki içip sarhoş olan bir gruba takıldığını öğrenmiş; ve Delia'yı onlardan uzaklaştırmayı başarmış. Bununla beraber Fred ve Rae, Delia'nın aktif bir sosyal hayata sahip olmasına karşı değiller. Delia'nın bir erkek arkadaşı olması yalnızca aile tarafından onaylanmakla kalmamış, bu erkek arkadaş hayret verici bir şekilde neredeyse aile tarafından seçilmiş. En azından çocuğu Delia'yla kendileri tanıştırmış.

Çocukların böyle sürekli yönlendirilmesinin arkasında, çok kesin bir biçimde, Fred'i "evin reisi", Rae'i de "reis yardımcısı" yapan bir otorite yapısı yer almaktadır. Kamusal ortamda Fred kendine güvenen biriyken, Rae değildir. Fred kendi davranışlarını, on sekiz yaşındayken bile beğenmediği tavırları yüzünden kendisini kayışla döven, "sert bir adam" ("zalim" olarak okuyun) olan babasının davranışlarıyla karşılaştırmaktadır. Fred bir parça kendini beğenmiş bir tavırla, çocuklarının her birine bir defaya mahsus olmak üzere sert bir şekilde dayak attığını ve bundan sonra da dayağa gerek kalmadığını belirtiyor. Artık çocuklarını "uygulamalı psikoloji" ile yönetebiliyor. Rae'in de dayak faslından nasibini alıp

almadığını sormadık. (Aile içi şiddete ilişkin istatistikler kadınların en azından dörtte birinin kocaları tarafından dövüldüğünü gösteriyor.) Fred, yerel genç futbol takımlarının antrenörlüğüne çok fazla emek harcıyor ve futbol kulübünün başkanlığını yapıyor, Rae de kulübün muhasebeciliğini üstlenmiş. Fred, doğal hakkı olarak her hafta birkaç gece arkadaşlarıyla çıkıp bira içmeye gidiyor. Rae de bunu yapabileceğini düşünse bile, zaman bulamıyor.

Açıktır ki bu, Delia'mn içinde bulunduğu koşullara ilişkin bir analizin yalnızca başlangıç safhasını oluşturmaktadır. Belki de Delia'nın okulla olan ilişkisinin ve okulu bırakma niyetlerinin altında yatanın, yani araştırmamızın çıkış noktasının, kişisel ve toplumsal güçlerin çok karmaşık bir karşılıklı etkileşimi olduğunu göstermek yeterli olacaktır. Bunun büyük bir kısmı, eğitim sosyolojisinin de uzun bir süredir ısrarla öne sürdüğü gibi, Delia'nm ailesinin sınıfsal konumuyla bağlantılı. Ama Delia'nın kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin belirli bir biçimde işlediği bir ortamda yetişen genç bir kadın oluşu gerçeğiyle fazlasıyla bağlantılı olduğu da açık.

Kendi evinde ya da gördüğü başka ailelerde, Rae'in ve Fred'in işyerlerinde ve okulda kadınlarla erkekler arasındaki işbölümüne ilişkin bir anlayış tarzı geliştirmeden Delia'nın yaşamını anlayamayız. Öyleyse karılar ve kocalar arasında, sendikalarda, şirketlerde ve futbol kulübü gibi gönüllü örgütlenmelerde erkekler ve kadınlar arasındaki iktidar ilişkisini de anlamamız gerekiyor. Ayrıca Rae'in kadınlığının ve Fred'in erkekliğinin nasıl kurulduğunu, Delia'nın cinselliğinin farkına varmasının nasıl gerçekleştiğini, kadınlık imgelerinin ona nasıl aktarıldığını da anlamak zorundayız. Bu süreçlerdeki gerilimlerle çatışmalara dair bir anlayış geliştirmeksizin ve bunların kuşaktan kuşağa geçirdikleri değişim biçimlerini ortaya çıkarmaksızın Delia'yı anlayamayız.

Kuşkusuz bunlar birbirinden bağımsız konular değil. Etkileşim içindeler; aslında toplumsal yaşamın güçlü bir biçimde örüntüleşen bir alanını tanımlıyorlar. Bu bir kez anlaşıldığında söz konusu örüntünün sadece Delia, Rae ve Fred'e özgü olmadığı da kesinlik kazanacaktır. Onların içinde bulunduğu toplumsal ortamda olup bitenler, çok daha geniş bir toplumsal süreçler kümesinin parçasıdır ve Delia'nın yaşamında gerçekleşenlerin anlaşılması için bunlar in-

celenmelidir. Bu yüzden, söz konusu örüntülere ilişkin daha geniş ölçekli verilere yönelmemiz gerekiyor.

B. KAMUSAL DÜNYA: ÜCRET, EĞİTİM, İŞ

Delia'nın evindeki işbölümü ve annesiyle babasının evin dışında yaptıkları türden işlerin kökleri, uzlaşımsal "eve ekmek getiren erkek" ve "yuvayı yapan kadın" imajlarında yatmaktadır. Ayrıca bunların sağlam bir maddi temeli de vardır. Fred ve Rae Prince'in vergi bildirimleri elimizde değil, ancak genel durumlarını biliyoruz. 1978'de, yani bu mülakatların yapıldığı yıl, Avustralya'da tam gün çalışan yetişkinlerin ortalama ücreti, erkekler için haftada ortalama 239 dolardı; çalışan kadın ise bu miktar 183 dolara düşüyordu. Bu demektir ki, Eşit Ücret Paketi'nden, yani ücret oranlarında cinsiyet eşitliğini öngören anlamlı politikanın yürürlüğe girmesinden on yıl sonra kadınlar erkeklerin aldığının % 77'sini alabiliyordu. 1985'te bu oran % 82'ye çıkmıştı.

Bu sayılar genel eşitlik düzeyini önemli ölçüde abartıyor. Gerçekte, 1980'lerin ortasında erkeklere kıyasla daha çok kadın tam günlük ücretten az kazanmaktadır çünkü sayıları, tam gün çalışan işçilerden azdır. Avustralya'da çalışan kadınların yaklaşık % 36'sının yarım gün çalıştığını görüyoruz (Rae Prince de bunlardan biri), oysa erkekler için bu oran % 6'dır. Çalışan insanların hepsini ele aldığımızda kadınların ortalama kazançlarının erkeklerin kazancının % 66'sını oluşturduğu sonucuyla karşılaşırız (1985 istatistiklerine göre). Ayrıca kadın işçilerin büyük bir bölümü, bir işte istihdam edilmemiş olduklarından ötürü para kazanmamaktadır ve yaşlılık maaşı veya sosyal yardıma bağımlı oldukları için erkeklere kıyasla çok daha fazla sayıda kadının gelir düzeyi hayli düşüktür. 1981/2 yıllarına ait istatistikler, 0,78 milyon erkeğe kıyasla 1,97 milyon kadının temel gelir kaynağının sosyal yardıma bağlı olduğunu gösteriyor. Sonuç ise herhangi bir gelir kaynağı olan kadınların ortalama gelirinin, erkeklerin ortalama gelirinin % 48'i kadar olduğunu açığa vuruyor (1981/2 yılları için). Hatta bu bile eşitlik düzeyini gerçekte olduğundan yüksek gösterir çünkü

kadınların çok büyük bir bölümü sonuçta hiçbir gelire sahip değil. Bu verileri derleyip toparladığımızda, tüm kadınların gelir ortalamasının, tüm erkeklerin gelir ortalamasının % 45'ine karşılık geldiğini görüyoruz.

Zenginlik daha iyi gizlenebildiği için bu konuda istatistik elde edilmesi daha güçtür. Ama sonuçta, Avustralya ekonomisinde servetin büyük bir bölümünün erkeklerin kontrolünde bulunduğu konusunda hiç şüphe yoktur. *Business Review Weekly* dergisi, çeşitli kaynaklardan derlenmiş bilgiler ışığında, her yıl ülkedeki en zengin 200 kişinin listesini yayımlıyor. 1985'te çıkan listede yer alan isimlerden yalnızca dördü kadındı.

Avustralya, kadınlarının aşağı konumda bulunmasıyla ünlü bir ülkedir; peki ama bu rakamlar istisna mı? Erkeklerin ve kadınların gelirlerine ilişkin dünya çapında sistematik istatistikler bulunmuyor. Buna karşın, tek tek her ülkenin durumuna ilişkin birçok faydalı bilgi mevcut. Örneğin, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yirmi ülkedeki üretim endüstrileri üzerine yaptırdığı yeni araştırmalardan biri, kadınların ücretlerinin araştırma kapsamında yer alan her ülkede erkeklerin ücretlerinden düşük olduğunu gösteriyor. Sözgelimi:

	Kadınların ücreti (erkeklerinkinin yüzdesi olarak)
Batı Almanya	73
Japonya	43
Mısır	63
El Salvador	81

Doğu Avrupa ekonomilerindeki sayılar da Batı Avrupa'dakilere az çok benziyor:

	Kadınların ortalama tam gün kazançları (erkeklerinkinin yüzdesi olarak)
Çekoslovakya	67
Polonya	67
Macaristan	73

Latin Amerika ülkeleri arasında yapılan karşılaştırmada ise ülkelerin geçim sınırları belirlenip kadın ve erkeklere ait yüzdelerin bu sınırın altında mı yoksa üstünde mi kaldığı gösterilerek farklı bir ölçüt kullanılıyor. Aşağıdaki sayılar, her ülkede *en düşük* gelir kategorisine giren yüzdeleri gösteriyor:

	Kadın	*Erkek*
Kolombiya (bütün çalışanlar)	% 47	% 38
Şili (tarım dışı)	% 27	% 7
Panama (tarım dışı)	% 34	% 6

Eşitsizlik düzeyi bir yerden diğerine farklılık gösterse de eşitsiz gelir örüntüsünün uluslararası olduğu bu oranlardan açıkça görülüyor.

Bu farklılıkların nedenlerinden biri de, eğitim ve öğretimden yararlanma fırsatının eşit olmayışıdır. Okuryazarlık ve okula devam etme oranlarını gösteren görece sistematik uluslararası istatistikler mevcuttur. Her ne kadar iddia edilen tüm okuryazarlık düzeylerini belirli bir kuşkuculukla ele almak gerekse de, her ülkede ortaya çıkan genel cinsiyet farklılığı örüntüsünden kuşkulanılması için hiçbir neden yoktur.

Yukarıda değindiğimiz ve birazdan sözünü edeceğimiz kıyaslamaların küresel tablosunu çıkarmak için, altı büyük gruptan birer örnek seçtim: (1) ABD (kendi içinde bir grup); (2) AET + Japonya; (3) Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa; (4) Çin ve Hindistan; (5) ikinci derece kapitalist ülkeler; (6) en fakir ülkeler.

Kişinin (öteki toplumsal iktidar alanları kadar) geçimlik tarım sektörü dışında iş bulabilmesi de, okuma-yazma bilip bilmemesinden fazlasıyla etkileniyor. Dünyada hemen hemen her yerde erkeklerin okuryazarlık oranı kadınlarınkinden daha yüksektir. Tablo 1'de okuma-yazma bilmediği bildirilen nüfus yüzdelerinden bir örnek sunuluyor.

Üst düzey işlere girebilmenin kriteri ise iyi bir eğitim almış olmak. Erkekler bu konuda da, genel olarak kadınlardan daha şanslı görünüyorlar. Tablo 2'deki sayılar ise ortaöğretim sonrası öğrenime devam eden yetişkinlere ait yüzdeleri gösteriyor.

Önceki sayfalarda gösterilen kazanç farklılıklarına ilişkin oranlar, sonuçta para kazanabilecek kadın ve erkek sayılarındaki de-

vasa farklılıklarla birlikte değerlendiriliyor. Ekonomik gelişmeyle ilgili resmi kuruluşların "işgücü"nün büyüklüğü ve niteliğiyle yakından ilgilenmeleri sayesinde bu konu hakkında sistematik veriler

Tablo 1. Resmi kayıtlara göre nüfusun okuryazar olmayan kesimi

Ülke	*Kadın (%)*	*Erkek (%)*
(1) ABD	belirtilmemiş	
(2) İtalya	7	5
(3) Polonya	2	1
(4) Hindistan	81	52
(5) Brezilya	26	22
(6) Endonezya	42	23

Tablo 2. Ortaöğretim sonrası öğrenim gören yetişkin nüfusun yüzdesi

Ülke	*Kadın (%)*	*Erkek (%)*
(1) ABD	28	37
(2) Japonya	10	19
(3) Polonya	4	7
(4) Hindistan	0,3	2
(5) Brezilya	3	5
(6) Mısır	1	5

Tablo 3. Toplam ücretli işgücü içinde kadınların payı

Ülke	*Yüzde olarak pay*
(1) ABD	38
(2) Batı Almanya	36
(3) Sovyetler Birliği	50
(4) Çin	38
(5) Güney Kore	33
(6) Kolombiya	25

mevcut, örneğin Dünya Bankası, her ülkede kadınların ücretli işgücünün yüzde kaçını oluşturduğuna ilişkin istatistiksel verilere sahiptir ve bu verileri dört ülke grubunda toplamıştır (kategoriler Banka'nın kendi kaygılarını çok iyi yansıtıyor). Sayılar ise şöyledir: "Gelişmekte olan ülkeler" için % 25; "sermaye fazlasını akaryakıt ihracatıyla sağlayan ülkeler" için % 5; "endüstrileşmiş ülkeler" için % 35; "merkezi planlı ekonomiler" için % 45. Daha önce tanımlanan altı gruptan seçilen ülkelerde kadınların toplam işgücüne katılım oranlarına ilişkin örneklere, Tablo 3'te yer verilmiştir.

Yalnızca Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ile Kara Afrika'nın bir kısmında kadınların ücretli işgücüne katılım oranı erkeklerinkine yakındır. Dünyanın geri kalanında, erkeklerin katılım oranları neredeyse kadınlarınkinin iki katı civarında dolaşmaktadır. Arap ülkelerindeki oranlar ise daha da ürkütücü. Bu ülkelerde ücretli işgücünün % 15'inden fazlasını kadınların oluşturması olağandışı bir durumdur. Buralarda erkeklerin katılım oranları kadınların katılım oranlarının beş ila yirmi katıdır.

Düşük bir işgücü katılım oranı, çalışan kadınların sayısının az olduğu anlamına gelmez kesinlikle. Tersine bu oran, kadınların çalışmasının ücretlendirilmediğini gösterir. Ağırlıkla nakit ödeme yapılan ekonominin dışında, yani evde, çocuk yetiştirmede veya geçimlik tarımda ya da ürünü pazarlayan bir koca veya baba hesabına çalışırlar.

Bu, kadınlar ile erkekler arasındaki ekonomik ayrımcılığın aynı zamanda para ekonomisinin de parçası olan bir yönüdür. Sözgelimi, Avustralya'da erkekler, yöneticilik, idarecilik ve işletmecilik işlerinin % 86'sını ama büro işlerinin de yalnızca % 28'ini ellerinde tutarlar; ticaret, üretim sektörü, işçilik ve madencilikle ilgili işlerin % 88'lik, satışla ilgili işlerin % 47'lik kesiminde de onlar vardır (bu veriler 1983 yılına ait). Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), zengin kapitalist ülkeleri kapsayan bir araştırmasında, söz konusu örüntünün uluslararası nitelik taşıdığını gösteriyor: "Kadınların temsil edilme katsayısı, bütün ülkelerde yönetim ve işletme ile ilgili mesleklerde kadınların büyük ölçüde yer almadıklarını işaret ediyor... Ama bütün ülkelerde kadınlar vasıfsız memurluk işlerinde fazlasıyla temsil ediliyorlar... Bütün ülkelerde

hizmet sektöründe de normalden fazla temsil ediliyorlar." OECD araştırmasının da dikkat çektiği gibi geniş gruplandırmalardan dar alanlara inildiğinde yoğunlaşma düzeyi çok daha çarpıcı bir hale gelebiliyor: "Sözgelimi, 1978 yılında ABD'de kayıtlı hemşirelerin % 97'si ve ilkokul öğretmenlerinin % 94'ü kadındı, oysa endüstri mühendislerinin % 91'i ve pilotların % 99'u erkekti.'

Kadınların ekonomi ağacının üst dallarında nadiren görülmelerinin bir nedeni de, kapitalist ekonomide servet biriktirme yeteneğinin kişinin kredi kullanma yeteneğine çok fazla bağlı olmasından kaynaklanır. Borç verenlerin –bankalar ve diğer finans kurumları– erkeklere verdikleri kredileri kadınlara vermediklerini düşündürecek nedenler vardır. Halen bu konu üzerinde çalışmakta olan Yeni Güney Galler (YGG) Ayrımcılık Karşıtı Kurulu, 1980'lerin başlarında yaşanan şu olay gibi örnekleri vurgulamaktadır: "Evli bir çiftin ... banliyöde bulunan bir bankada ortak çek hesabı vardı. Daha sonra boşandılar ve aynı bankada kişisel hesap açtırdılar. Her ikisi de hesaplarında bulunandan daha fazla para kullandılar. Hesabından 1500 dolar fazla çekmiş olmasına rağmen erkeğin çeklerinin karşılığı ödendi. Kadınınkiler ise hesabını yalnızca 300 dolar aşmış olmasına rağmen banka tarafından geri çevrildi.'

Cinsiyet ve evlilik statüsü ile kocanın kaçınılmaz olarak "evin reisi" olduğu ve bu yüzden evli bir kadının bağımsız hareket edemeyeceği varsayımı kapsamlarında yaşanan doğrudan ayrımcılık, sonuçta genellikle kredi verilmeyen çeşitli insan kategorilerinin öncelikle kadınlardan oluştuğu gerçeğiyle bütünleşmektedir. Bu, sosyal yardım ödeneklerine bağlı ve halihazırda hiçbir nakit geliri olmayan insanları da içermektedir. Bu durumun bir ev almak için finans bulma konusunda kadınlar açısından yarattığı güçlükler, kadınların barınma deneyimlerinde aşikârdır.

C. ŞİDDET, ÖNYARGI, DEVLET

Kadınların şiddet içeren bir evliliği sürdürebilmelerinin veya ona geri dönebilmelerinin nedenlerinden biri de, barınma alternatifinin bulunmayışıdır. Aile içi şiddet, tüm şiddet eylemlerinin çok büyük

bir bölümünü oluşturur. Güvenilir istatistiklere ulaşmak güçtür ama bu konuda pek çok faydalı bilgi bulunmaktadır. 1977-78'de Sydney'in farklı varoşlarında bulunan dört polis karakolu üzerine yapılan bir araştırma, aile içi şiddetle ilgili şikâyet başvurularının, şiddete ilişkin öbür başvuruları aştığını, hatta bazı bölgelerde üç katına ulaştığını göstermiştir. (Polislerin, aile içi şiddete müdahale etme konusunda dillere destan gönülsüzlüklerinin temelinde, bir ölçüde kendilerini riske atmak istememeleri yatmaktadır: ABD'de görev başındaki polis ölümlerinin yaklaşık % 20'si, aile içi şiddet olaylarında gerçekleşmektedir.) İskoçya'da yapılan ve yaygın olarak referans gösterilen bir araştırma, polise bildirilen şiddet suçlarının % 25'inin, erkeklerin karılarına ve kız arkadaşlarına yönelik saldırılarından oluştuğunu göstermektedir. 1970'lerin ortasında ABD'de ulusal ölçekte yapılan bir örneklem taraması, çiftlerin % 28'inin en azından bir şiddet vakası yaşamış olduklarını itiraf ettiklerini gösteriyor ve gerçek sayının % 50-60'a daha yakın olduğu tahmin ediliyordu. Yakın bir tarihte Victoria'da bir canlı yayına telefonla katılan kadınların % 22'sinin aile içi şiddetle karşılaşmış ancak bunu yetkililere bildirmemiş oldukları ortaya çıktı. Kadınların erkeklere yönelik şiddet uygulamaları dikkate alınmayacak kadar azken ciddi boyutlardaki aile içi şiddet uygulamalarının çoğunluğu, erkeklerin kadınlara yönelik saldırılarıdır.

Bu, kadınlara yönelik şiddet örüntüsünün küçük bir kısmı. Avustralya polisine bildirilen tecavüz olayları 1972/3 döneminde 600 civarındayken 1981/2 döneminde 1200'ü aşmıştır. ABD'de 1972'de 47.000 olan tecavüz sayısı 1983 yılında 79.000'e yükselmiştir. Bu sayıların gerçeği pek yansıtmadığı ve birçok tecavüzün polise bildirilmediğini düşündürecek nedenler her zaman var. Bütün yurttaşları kapsayacak bir araştırma, insanların çeşitli suçların kurbanı olup olmadıklarını sorarak alternatif bir yaklaşım oluşturabilirdi belki. 1983 yılında Avustralya İstatistik Bürosu tarafından gerçekleştirilen benzeri bir araştırmayla, yetişkin kadınların bir yıl içinde, 8600 tecavüz ve tecavüz girişimini de içeren, 26.700 civarında cinsel saldırıyla karşılaştığı tahmininde bulunulmuştu. (Ergenlik çağındakilere yönelik saldırılar da bu sayıya eklenmiş olmalı.) Sayılar her 1000 yetişkin kadının 5'inin bir cinsel saldırıyla karşılaştığını ortaya koyuyor. Bu oran, işyerlerindeki

sözlü sarkıntılıklar ve ıslıklardan cinsel tacize kadar değişen oldukça yaygın alt düzey tehditler bağlamında ele alınıncaya dek pek de büyük sayılmayabilir. Yine de, Delia Prince'in yaşadığı banliyöde görüştüğümüz birkaç anne, söz konusu saldırılardan duydukları korku yüzünden kızlarının geceleri sokağa çıkmasına izin vermediklerini belirtmişlerdi.

Keza eşcinsel erkeklerin de, kamusal mekânlarda saldırıya uğramaktan korkmaları için haklı nedenleri var – üstelik, korkmaları gereken başlıca gruplardan biri de polisler. Bu konuda elimizde hiçbir resmi istatistik yok; ama polislerin büyük ölçüde uyguladığı şiddet, 1960'lardan itibaren eşcinsellerin artan politik güçlerinin saldırılarda bir azalmaya yol açtığı yirmi yıllık bir dönem boyunca New York şehri için titizlikle belgelendi. Örneğin, 1972'de Adelaide'da Dr. George Duncan'ın trajik ölümü, birkaç polisin mesai saati dışında eğlenme amacıyla eşcinsel erkekleri dövüp Torrens Nehri'ne atmaları yüzünden meydana gelmişti; Dr. Duncan yüzme bilmiyordu.

Eşcinsellere yönelik saldırılara karışan başka gruplar da var. 1985'te Sydney'de (polis teşkilatından da parasal yardım almış olan) Eşcinsel Acil Arama Hattı'nın telefon kayıtları, iki gün boyunca eşcinsel erkeklere yönelik elli üç saldırı vakası bildiren ihbar alındığını gösteriyordu. Bu vakaların hemen hepsinde de saldırganlar, ergenlik çağındaki erkek çocuklar veya genç erkeklerdi; bu gerçek, erkekliğin yapılanışında şiddet ve homofobinin oynadığı role ilişkin tedirgin edici sorular ortaya koyuyordu.

Bu saldırılar, konut ararken karşılaşılan ayrımcılıktan yasal tehlikeye kadar çeşitlilik gösteren genel bir eşcinsel düşmanlığı bağlamında gerçekleşiyor. Lezbiyen düşmanlığı ise eşcinsel erkeklere duyulan düşmanlıktan daha az belirgin – çünkü lezbiyenleri toplumsal olarak yok saymaya yönelik bir eğilim söz konusu. Ama yine de, lezbiyen bir annenin mahkemelerde çocuğunun vesayet hakkını alma savaşımı verdiği bir davada lezbiyen düşmanlığı açıklık kazanıyor. Hatta lezbiyenliğin kendisi, bir kadının çocuğunun vesayetini almaya uygun olmadığına ilişkin bir kanıt olarak sunuluyor. Eşcinsel erkekler cinsel tercihleri yüzünden ceza hukukuyla yüzleşiyorlar. Avustralya'nın büyük bir bölümünde yetişkin erkeklerin arasındaki cinsel ilişki hâlâ yasadışı ve yasalarda

da "hemcinsleriyle cinsel ilişkiye girerek iğrenç bir suç" işleme veya "erkeklere karşı edebe aykırı fiili tecavüz"de bulunma gibi terimlerle ifade bulmuş durumda. 1985'te Queensland eyaleti, "uyuşturucu satıcıları" ve "çocuklara cinsel tacizde bulunanlar" ile birlikte eşcinselleri de kastederek otellerin "cinsel sapkınlara veya sapıklara" bira servisi yapmasını önlemek amacıyla bir yasa bile çıkardı. Yasalarla bu düzeyde aşağılanmak alışılmadık bir şey; ama altında yatan tavır oldukça tanıdık.

Bu yasaların uygulanışıyla ilgili istatistikler oldukça eksik. Ancak, YGG Suç İstatistikleri ve Araştırma Bürosu'nun Sydney mahkeme dosyalarıyla ilgili çalışması konuya dair bir ipucu veriyor. Bu çalışmaya göre, 1940'larda yılda 100-200 arası değişen sayıda dava açılırken 1950'lerin ortalarından 1960'ların sonlarına kadar geçen sürede bu sayı yılda 400-500'e yükselmiş. Dava sayısındaki büyük iniş ve çıkışlar (1966'da 117, 1968'de 1024, 1970'lerin başında derin bir uyku hali) polis denetimi yoğunluğundaki değişimi yansıtmakta. 1970'lerin ortalarında, Sydney dünyanın "eşcinsel başkentlerinden" biri olarak tanınma yolunda ilerlerken, sayı tekrar yükseliyor. 1975 yılında YGG mahkemeleri, ceza ve hafif saldırı maddelerine aykırılıktan 300 eşcinselin davasına bakıyor (Çocukları Koruma Yasası kapsamına girenlerin, konumuzla ilgisi olsa da, sayıları belirsiz).

Yasaların uygulanması sırasında polisin verdiği hizmet ile çektirdiği eziyet de birbirine karışmakta. Eşcinsellerin dolaştığı bölgelerde görev yapan ekiplerin kendileri bir dizi davaya konu oluşturuyordu; 1980'lerin ortalarında bu tür iki ekipten birinin Sydney'de, diğerinin Adelaide'da görev yaptığı söyleniyordu. Eşcinsel barları ve hamamlarına yönelik geniş çaplı baskınlar kamunun büyük ilgisini çekmişti. Örneğin Montreal'deki Truxx barına 1977'de yapılan baskında 146 kişi, 1981'de Toronto hamamlarına yapılan baskında 304 kişi gözaltına alınmıştı. 1983'te Sydney'deki Club 80'e yapılan baskında 100'den fazla gözaltı vardı (ama pek azının hakkında dava açıldı). Bu müdahale biçimleri, sırası geldiğinde, daha önce sözü edilen türden bir şiddete dönüşmekteydi.

Kadınlara yönelik aile içi saldırı ve cinsel saldırı ile eşcinsel erkeklere yönelik şiddeti barındıran belirgin örüntüler yanında, kadınlara göre erkekleri ve eşcinsellere göre heteroseksüelleri daha

güçlü etkileyen başka şiddet örüntüleri de bulunmaktadır. Daha önce söz edilen ve Avustralya çapında yapılan 1983 tarihli araştırma, bir yıl içinde kadınlara yönelik 113.000 saldırıya karşılık erkeklere yönelik 278.000 saldırı gerçekleştiğini ortaya koyuyor. Aynı yıl Avustralya'da 294 cinayet bildirilmişti: Kurbanların % 41'i kadın, 59'u erkek. ABD'de, 1978 yılı verilerine göre, her 1000 kişide saldırıya uğrayanların oranı kadınlar için 12, erkekler için 22. 1981 yılında bu ülkede, 23.600 cinayet işlenmişti: Kurbanların % 21'i kadın, % 79'u erkek. Aynı yıl, her 100.000 kişi için cinayete kurban gitme oranları şöyleydi: Beyaz kadınlar için 3, siyah kadınlar için 13, beyaz erkekler için 10 ve siyah erkekler için 65.

Şiddet içeren suçlardan sanık olan veya hüküm giyenler ezici çoğunlukla erkeklerdir. Örneğin, YGG'de ağır ceza mahkemelerinin cinayet, saldırı vb. suçlardan 1983 yılında cezaya çarptırdığı 519 kişinin % 93'ü erkekti. Eyaletteki cinayetler üzerine yapılan bir inceleme 50 yıl boyunca cezaya çarptırılanların % 80-85'inin erkek olduğunu göstermişti. ABD'de 1983 yılında cinayet suçundan tutuklananların % 87'si erkekti. Aynı yıl silahlı saldırıdan tutuklananların % 87'si, kundakçılıktan tutuklananların % 88'i, diğer şiddet suçlarından tutuklananların benzer oranı erkeklerden oluşuyordu. Sonraki yıllara ait veriler de farklı değil.

Buraya kadar ele alınan resmi ya da yarı resmi verilerin gösterdiği ölçüde, bireylerarası ciddi şiddet olaylarında erkeklerin kadınlara oranla, hem kurban hem de fail olarak daha yaygın yer aldığı görüldü.

Aynısı, polis örgütü, cezaevi sistemi ve ordu tarafından temsil edilen kurumsal şiddet söz konusu olduğunda da doğrudur. 1981 nüfus sayımına göre Avustralya'da 30.200 polis memuru bulunuyordu ve bunların % 94'ü erkekti. Haziran 1983 tarihli nispeten yeni verilere göre, ulusal cezaevi nüfusu 10.200'dü ve % 96'sı erkeklerden oluşuyordu. ABD'nin 1983'teki cezaevi nüfusu, % 93'ü erkek olmak üzere 224.000 kişiydi. Keza bu örüntü de evrenseldir. Aşağıdaki sayılar 1974 yılına ait ve cezaevlerindeki erkeklerin oranını gösteriyor:

Kanada	% 97
Batı Almanya	% 97
Japonya	% 98
İtalya	% 95

Orduda da durum aynı. Haziran 1984'te, Avustralya kara, deniz ve hava kuvvetleri, % 93'ü erkeklerden oluşan, 71.600 kişilik bir güce sahipti. NATO ülkelerinin 1979-1980 yıllarındaki güçleriyle yapılan bir karşılaştırma da aynı örüntüyü gösteriyor:

ABD	% 92
Fransa	% 95
Batı Almanya	% 99,9
İngiltere	% 95

Ordudaki erkek egemenliği geçmişte kuşkusuz daha "mükemmel"di. Örneğin, 1960, 1965 ve 1970 yıllarında ABD silahlı kuvvetlerinin % 99'u erkeklerden oluşuyordu. 1973 yılından başlayarak uygulanan resmi politikayla orduda kadına daha geniş bir yer verilince kadınların sayıları da artmaya başlamıştı. Ama yine de, birçok orduda asıl savaş birimleri kadınlara kapalıdır. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz uçaksavar birliklerinde, Alman uçaklarına nişan almak dahil her işi yapabilmelerine karşın, kadınlara tetik çektirilmiyordu.

Peki, polisi, bürokrasiyi, askerleri yönetenlere, devlet aygıtına kumanda edenlere bakıldığında durum nedir? Gerçek iktidar sahiplerini doğrudan saptamanın zorluğu iyi bilinir. Yine de, önde gelen iktidar sahiplerinin kaynağı olan üç gruba (yargıçlar, generaller ve meclis üyelerine) bakmakla akılcı bir tahmin yapılabilir (Tablo 4'e bakın). Görece kolay elde edilen meclis istatistikleri, daha önce tanımladığımız altı ülke grubundan seçilenlere ait veriler içeriyor. Yargıçlar ve generallere ait sayılar ise yarım yamalak aydınlatıcı. Bir değişiklik olsun diye, bu tabloda adı geçen gruplardaki *kadın* yüzdesi verildi.

Tablo 4. Devletin üst kademelerindeki kadınlar

Ülke	*Tarih*	*Organ*	*Yüzde*
Meclis Üyeleri			
(1) ABD	1984	Kongre	4
(2) Japonya	1985		4
(3) Sovyetler Birliği	1985	Yüksek Sovyet	33
(4) Hindistan	1985	(federal)	9
(5) Avustralya	1985	(federal ve eyalet düzeyinde)	9
(6) Kolombiya	1975		3
Yargıçlar			
(1) ABD	1985	eyalet düzeyinde ve federal	7
(2) İngiltere	1984	yüksek, gezici ve yerel mahkemeler	3
(3) Sovyetler Birliği	1984	Halk mahkemeleri	36
(4) Hindistan	1986		2
(5) Avustralya	1985	tüm federal mahkemeler	5
Generaller			
(1) ABD	1980'lerin başları		0,6
(2) Japonya	1986		0
(3) İtalya	1986		0
(4) Avustralya	1986		0

Bu sayılara göre Sovyetler Birliği oldukça iyi görünüyor. Ama komünist sistemde iktidar meclisten çok Parti'ye aittir. Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne kadınların katılımı ise 1981'de % 4 düzeyindeydi.

Kathleen Newland, on yıl önce, kadınların politikadaki yerlerine ilişkin dünya ölçeğindeki bulguları mükemmel bir şekilde irdeledikten sonra, kadınların politik konumlarında küresel bir değişimin yol katettiğini öne sürmüştü. Yasal eşitlik (örneğin oy hakkı) artık yerleşti, sıradan insanların politikaya katılımı yoğunluk kazandı. "Ancak kadınlar ender olarak politik liderler arasında

yer alabildiler. Politikanın şekillendirildiği, kararların alındığı, gerçek iktidarın elde tutulduğu konumlarda neredeyse hiç yoklar." On yıl sonra, öyle görünüyor ki büyük düzen değişmemiş. Devlet iktidarının kumanda araçları hâlâ erkeklerin elinde.

Sözü edilen olgular, kadın ve erkeğin toplumsal konumlarına ve cinselliğin farklı biçimlerini kuşatan ilişkilere dair elde edilebilir bulguların çok küçük bir bölümünü oluşturur. Bazı detaylar, argümanın sonraki aşamaları için yararlı olacak belki, ama yine de, burada tek bir sonucun çıkartılması gerekiyor. Bu bulgular aracılığıyla belirgin kılınan cinsiyet ve toplumsal cinsiyet örüntüleri, insan yaşamının o kadar önemli bir özelliği değildir; bu örüntüler kesinlikle *toplumsal*dır. Gelir eşitsizliklerini, kurumların işleyişini, iktidarın dağılımını, işbölümünü ve öteki farklı toplumsal olguları içerirler. Bu toplumsal olguların toplumsal olmayan nedenleri olup olmadığını ise 4. Bölüm'de ele alacağım.

İki varsayım veya işe yarar hipotez, öne süreceğimiz argümana temel teşkil ediyor. Birinci varsayım bu bölümde sunulan olguların birbirleriyle bağlantılı olduğu; yani şekilsiz bir veri yığınıyla değil toplumsal *yapı*yla, insan pratiğinin ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmiş bir alanıyla ilgileniyoruz. Benzer örüntülerin toplumsal yaşamın farklı alanlarında tekrar tekrar ortaya çıktığı göz önünde bulundurulacak olursa, söz edilen bulgular sağlam ve tutarlı olduğunu gösterse de, analizin ilerleyebilmesi için bu hipotez gerekli. Kitabın genel ilgisi ve II. Kısmın ana konusu da bu yapının nasıl anlaşılabileceğine yönelik.

Bu konu için uygun bir isim yok. "Cinsel politika" ve "ataerkillik" gibi terimler, konunun bazı yönlerini görmemiz açısından yararlı ama bütünü görmemizi sağlamıyorlar tam olarak. 1970'lerin ortalarında Amerika'da düzenlenen bir konferansta tamamen yeni bir toplumsal cinsiyet bilimi icat edilmeye kalkışılmış ve buna "dimorfi" adı verilmişti; neyse ki bir daha bundan söz edildiği duyulmadı. Gayle Rubin "cinsiyet/toplumsal cinsiyet sistemi'nden söz etmişti; bu diğerine göre daha iyi ama yine de "sistemin" tam olarak ne olduğu konusunda sorunlar içeriyor. Kate Young ve diğerleri "toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkiler"den bah-

sediyorlardı; konuyu eksiksiz olarak ifade eden terim bu, ama yine de kullanışsız bir ifade biçimi. "Toplumsal cinsiyet ilişkileri" mantıklı bir kısaltma ve tüm alanı belirtmek için bunu kullanacağım.

İkinci varsayım ise, bu bölümde tartışılan olgunun iki "düzeyi"nin, kişisel yaşam ve kolektif toplumsal düzenlemelerin, birbirleriyle temelden ve bütünü oluşturucu bir biçimde bağlantılı olduğudur. Birini teorileştirmeksizin öbürünün teorileştirilmesi hiçbir şey ifade etmiyor. Bu bölümü bir örnek olay incelemesiyle açtım ama bunu istatistiksel verileri somutlaştırma kaygısıyla değil, yönteme ilişkin bu temel husus yüzünden yaptım. Büyük ölçekli toplumsal cinsiyet ilişkileri de tıpkı Delia Prince ve ailesinin girdiği türden pratiklerce oluşturulur. Ama bu pratikler serbestçe var olamazlar; hem söz konusu yapıların oluşturduğu koşullarca kısıtlanırlar hem de bu koşullara karşılık vermek zorundadırlar.

Bu, teoride soyut bir nokta olmakla beraber bir yandan da "somut" bir gerçekliktir. Delia ile ilgili son bir nokta buna açıklık kazandıracak. Delia bize veteriner olmak istediğini söylemişti. Ana babası onun bu isteğini biliyor ve eğitim masrafını karşılamayı gönülden istiyorlardı ki bu onlar için hiç de önemsiz bir konu değildi. Birkaç yıl sonra olayların gelişimini izleyip bir sonuca ulaşmak için Delia'nın okuduğu okula tekrar gittiğimizde işlerin nasıl değiştiğini öğrendik. Delia önceden tahmin ettiği gibi onaltı yaşında okulu bırakarak bir işe girmişti. Hem cinsiyete dayalı genel işbölümü açısından hem de ana-babasına özgü evlilik öyküsü açısından kayda değer bir işti bu. Veteriner olamamıştı ama veteriner hemşiresi olmuştu.

Kitabın III. Kısmında da tartışacağımız gibi, bir yaşam çizgisinin tüm ayrıntılarıyla ele alınması gerçekten önemlidir; ama sonuçların tek bir olayın ötesine geçtiğini bilmek de o denli önem taşır. O nedenle bu aşamada Prince'leri bir kenara bırakarak başka kaynaklara yöneleceğim. Onlarla yaptığımız mülakatlar sayesinde geliştirdiğimiz kişisel yaşam yaklaşımımız, tarihsel, psikanalitik ve diğer kanıtların ele alınması açısından temel düzeyde kalmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ilişkileri alanını tartışmamızın odağına getirmek zordu, hâlâ da öyle. İşin içine güçlü duygular karışıyor. Çoğu insan için bu örüntüleri toplumsal olarak görmek bile korkutucu oluyor. Örüntülerin "doğal" olduğunu ve bu nedenle kişinin

kadınlığının veya erkekliğinin her tür meydan okumaya karşı bir kanıt olduğunu düşünmek insanlara rahatlatıcı geliyor. Batılı entelektüeller genellikle bu baştan savmaya yardımcı oldular. Büyük felsefe ve toplum analizi sistemleri, Tomacılıktan Marksizm aracılığıyla işlevselcilik ve sistemler teorisine değin hepsi kendi dönemlerinin toplumsal cinsiyet düzenlemelerini fazlasıyla doğalmışçasına kabul ettiler. Uzlaşımsal politika da aynı ölçüde bir katılıkla "kadınlarla ilgili konuları" marjinalleştiriyor.

Bununla beraber, feminizm, eşcinsel özgürleşme hareketi ve bunların etkisiyle başlayan araştırma artık göz ardı edilemeyecek bir noktayı ortaya çıkardı. Geniş bir alan açıldı ve mevcut teori ile pratiğin bu alanın ışığında yeniden inşa edilmesi gerekiyor. Sınıf, ırk ya da küresel Kuzey-Güney ilişkilerini, sanki toplumsal cinsiyet konuyla ilişkili değilmiş gibi ele alan düşünce alışkanlığının modası artık geçmiştir, hatta bu tarz bir düşünüş tehlikelidir de. Şurası gerçek ki toplumsal cinsiyete ilişkin olgular durdukları yerde duruyor. Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik yardım programları, temelde toplumsal cinsiyeti göz ardı ederek aslında kadınlardan çok erkeklere kaynak sağlıyorlar. Toplumsal cinsiyet sorunlarını göz ardı eden endüstriyel ve milliyetçi militanlık, erkek şiddetini ve bunun ardında yatan erkeklik kalıplarını pekiştiriyor. Küresel düzeydeki silahlanma yarışı ve yaygın çevre yıkımı göz önüne alındığında, insanların hayatta kalma sorunu, toplumsal cinsiyetin önemli bir rol üstlendiği toplumsal güçler oyununu anlamamızı gerektirmektedir.

NOTLAR

GİRİŞ

(s. 21). "Tipik kızlar" klişesiyle tanımlanmanın ne kadar kolay olduğu konusunda bkz. Griffin (1985) *Typical Girls.*

ERGENLİK ÇAĞINDA BİR GENÇ KIZ VE AİLESİ

(s. 22-28). Bu çalışma, Connell, Ashenden, Kessler ve Dowsett'ta (1982) anlatılan araştırmada yer alan bazı mülakatlara dayanarak yapıldı. Eğitim ve toplumsal cinsiyet odaklı iki çalışmaya da ayrıca bkz.: Connell vd. (1981) ile Kessler vd. (1985).

KAMUSAL DÜNYA: GELİR VE SERVET

(s. 28-30). Avustralyalılar'ın kazançları ve uğraşlarına ilişkin istatistikler şu kaynaklardan: Avustralya İstatistik Bürosu (bundan sonra AİB) Katalog no. 6101.0, *Labour Statistics* (1978), s. 71 ve AİB Katalog no. 4101.0, *Social Indicators*, 4 (1984), s. 171, 192, 213, 214. Hiçbir geliri olmayanlara ilişkin düzenlemeler, AİB katalog no. 2443.0, *Census-Summary Characteristics of Persons and Dwellings*, (1983), s. 4-5, 15 yaş üzeri erkek ve kadınlara ait 1981 sayım sonuçlarına dayalıdır. ILO'nun araştırması *Women at Work*, 1 s. 4-5'te özetlenmiştir. Doğu Avrupa'ya ilişkin veriler Molyneux'den (1981) alıntılanmıştır. 1968-72 dilimine ait sayıları içeren Latin Amerika çalışması, Latin Amerikalı ve Karayipli Kadınlar Kolektifi (1980), s. 182'de özetlenmiştir.

EĞİTİM, EMEK PİYASASI VE FİNANS

(s. 30-33). Okuryazar olmama ve (yeniden hesaplanmış) yüksek öğrenime ilişkin veriler UNESCO *Statistical Yearbook*, (1984) 1.3 ve 1.4 tablolarından, her bir ülke için değişik yıllardan derlenmiştir. İşgücüne katılım istatistikleri, Dünya Bankası *World Tables*, (1980), s. 460-465. Avustralya'daki mesleki ayrımcılık verileri *Social Indicators*, 4, (1984), s. 178; buradaki emek piyasasındaki ayrımcılığın değerlendirmesi için bkz. Kadın Bürosu Raporu, *The Role of Women in the Economy*, (1981), s. 22-33. Uluslararası bilgiler ve alıntılar, OECD yayını *Women and Employment*, (1980), s. 42. Newland'in (1980), dünya ölçeğinde cinsel işbölümüne mükemmel bir kısa girişi var. Parasal ayrımcılıkla ilgili bilgiler için bkz. Niland (1983) ve *Australian* 4 Şubat 1983.

ŞİDDET SUÇLARI

(s. 33-38). Aile içi şiddet istatistikleri: ABD, Straus (1978), s. 446. İskoçya, Dobash ve Dobash (1979). Polis karakolu verileri, YGG Aile içi

Şiddet Görev Grubu, *Report* (1981). Bu rapor ve Scutt (1983) Avustralya'ya ait dağınık bulguları başarıyla bir araya getiriyor. Tecavüz istatistikleri: Avustralya, *Year Book Australia* (1985), s. 221. ABD, *Statistical Abstracta of the United States* (1985). Avustralya'daki cinsel saldırılar, AİB Katalog no. 4505.0 *Crime Victims Survey, Australia, 1983, Preliminary* (1984). Cinayet ve saldırılar: AİB Katalog no. 4505.0; AİB Katalog no. 3303.0 *Causes of Death* (1983); AİB Katalog no. 4502.1, *High Criminal Courts, NSW, 1983*; YGG Suç İstatistikleri ve Araştırma Bürosu'nun cinayetler üzerine uzun süreli araştırması için bkz. Wallace (1986); *Statistical Abstract of the US* (1980, 1985).

HOMOFOBİ

(s. 35-37). Mahkeme dosyalarıyla ilgili Sydney ve YGG istatistiklerinin kaynağı, Suç İstatistikleri ve Araştırma Bürosu (1978/9), s. 10, 33-37. Eşcinsellere yönelik baskı örüntüsü, YGG Ayrımcılık Karşıtı Kurul tarafından hazırlanan dikkate değer raporda (1982) belgelenmiştir. Kanada'daki saldırılar için bkz. *Body Politic*, 94 (1983); 105 (1984); 117 (1985). New York'taki dövme olayı ve diğer tacizler Rosen (1980-81) tarafından belgelenmiştir. Eşcinsel Acil Arama Hattı aracılığıyla 19-21 Temmuz 1985 tarihleri arasında düzenlenen soruşturma, polis örgütünün Eşcinsel İlişkiler Birimi tarafından rapor edilmiştir (YGG Polisi Halkla İlişkiler Bürosu yayını).

POLİS, CEZAEVLERİ, ORDU

(s. 37-39). Avustralya ile ilgili rakamlar için bkz. *Social Indicators*, (1984), s. 263, 273'ten alınmıştır. ABD'ye ait rakamlar için bkz. *Statistical Abstract* (1980, 1985). Cezaevleri üzerine uluslararası karşılaştırma için bkz. Heron House *Book of Numbers* (Londra; Pelham Books,1979), s. 323. Ordu ile ilgili rakamlar: Avustralya, *Year Book Australia* (1984), s. 45; NATO, Chapkis (1984), s. 88; ABD, *Statistical Abstract*, (1980), s. 375.

RESMİ MAKAM SAHİPLERİ

(s. 38-39). Tanımları sınırlı da olsa, kadınların politik sisteme katılımları konusunda bulunmaz bir kaynak için bkz. Newland (1975); alıntı s. 33. Veri sağlanan diğer kaynaklar şöyle: Avustralya, Federal Mahkeme Kitaplığı; Saver (1985). ABD, Stille (1986); Hacker (1983) ve *Congressional Quarterly Weekly Report*, (10 Kasım 1984). Hindistan, Japonya ve İtalya büyükelçiliklerinden gelen mektuplar. Sovyetler Birliği, Perchenok (1985). İngiltere, Merkezi Enformasyon Bürosu, *Women in Britain*, (1984).

Birinci Kısım

Toplumsal cinsiyetin teorileştirilmesi

II
Çağdaş teorinin tarihsel kökleri

1. Bölüm'de sözü edilen olguların anlaşılması yönünde yaygın olarak kabul edilen hiçbir çerçeve yok. Bu olguları incelemenin birbiriyle bağdaşmayan çeşitli yolları var. Dolayısıyla önümüzdeki üç bölümün hedefi, bu farklı yaklaşımları ele alarak bunlardan, toplumsal cinsiyetin anlaşılmasına ilişkin sistematik bir temel ortaya çıkarmak olacak.

İlk adım, bu yaklaşımların nereden geldiklerini ve bugünkü biçimlerini nasıl aldıklarını araştırmak olacak. Ama bu bölümün ana fikrinin eksiksiz bir düşünceler tarihi oluşturduğu söylenemez. Kendi başına oldukça büyük bir girişim bu. Yine de toplum teorisinin ilkesel olarak asla boşlukta var olamayacağı gerekçesiyle bir tür tarihsel çerçeveye ihtiyaç duyuyoruz. Çünkü toplum te-

orisinin, belli bir bağlamı olan bir pratik olarak görülmesi ve değerlendirilmesi gerektiğine inanıyoruz.

A. DÜNYEVİ AHLÂK

Toplumsal cinsiyete dair toplum bilimsel teoriler, bildiğim kadarıyla Batı icadıdır ve kesinlikle modern buluşlardır. Öbür uygarlıkların, insan cinselliğine ve cinsiyetler arası ilişkilere kendilerine özgü yaklaşım biçimleri vardır. Sözgelimi, Hint erotizmi ve Çin aile kurallarının gösterdiği gibi, sözünü ettiğimiz bu yaklaşım biçimleri, Batı'nın yaratmış olduğu herhangi bir şey kadar incelikli ve teferruatlı olabilir. Ancak bunlar farklı tipte kültürel oluşumlardır.

Ayrıca bu bakış açısı, daha en baştan, Avrupa kültürünün bir parçası olmamıştır. Biyolojik ve toplumsal cinsiyet, Ortaçağ ve Reformasyon aydınlarının yazılarında genellikle erkekler, kadınlar ve Tanrı arasındaki *ahlâki* ilişkilerle ilgili bir tartışmanın konuları olarak sunuluyordu. Ama bu tür bir çerçevenin ille de kısıtlayıcı olması gerekmez. Böyle bir çerçeve içinde kalarak ihtirasın karmaşıklıklarını fark edip büyük bir incelikle ele almak mümkün olabilir pekâlâ. Tristan ile Isolde'nin aşkından, Dante'nin kaleminden çıkan Paolo ile Francesca'nın öyküsüne veya Shakespeare'in *Romeo ve Jülyet*'ine dek pek çok yerde "hüsrana uğrayan aşk" temaları bunu kanıtlıyor. Yine de bu öykülerin kaynağı, çoğunlukla "aşkın doğası"na dair bir meraktan çok, birbiriyle çatışan yükümlülüklerin yarattığı ikilemdi. Benzer şekilde, teologların ve düşünürlerin cinsiyet hakkındaki tartışmaları da, insanların niçin başka bir şey yaptıklarını ele almaktan çok, ne yapmaları gerektiğini şart koşmayı amaçlamıştı.

Bu çerçevedeki ilk büyük değişiklik, Tanrı'nın kadınlara ve erkeklere izlemeleri için bir yol öngördüğü yönündeki inanışın çürütülmesiyle yaşandı. Aynı temaya, Aydınlanma çağı entelektüellerinde de rastlarız, ama bu sefer dünyevileşmiş şekliyle çıkar karşımıza. Hâkim konumdaki toplumsal cinsiyet düzenlemelerinin ahlâki açıdan onaylanışı ve (özellikle, yeni icat edilmiş bir yazınsal tür olan romanda karşılaşılan) kuralları çiğneyen insanların ya-

şamlarına ilişkin dram hakkında bir tartışma söz konusudur. Daha önce Tanrı'nın işgal ettiği yere Toplum'u koyan dünyevi bir ahlâkçılık çerçevesi, aralarında feminizm ve liberterliğin ilk biçimlerinin de yer aldığı epeyce geniş bir toplumsal tavırlar silsilesini onaylayabilirdi. Fransız Devrimi'nin şoku, bu tartışmayı ansızın radikal bir yöne çevirdi. 1791-1792 yılları arasında hem Fransa'da hem İngiltere'de, "erkek hakları"nın* hemen ardından "kadın hakları"na ilişkin kesin bildiriler yayımlandı. Bunlar arasında, İngilizce konuşan okuyucuların en iyi bildiği metin, Mary Wollstonecraft'ın *Vindication of the Rights of Women*'ı (Kadın Haklarının Savunusu), kadınların ahlâki karakterinin içinde bulundukları baskıcı koşullar tarafından çarpıtıldığını ısrarla vurguluyordu. Aynı tarihsel uğrak, uzlaşımsal cinsel ahlâkın *Justine*'de Marquis de Sade tarafından daha şiddetli bir şekilde yerilişine de tanık oldu. Marquis de Sade, insan iradesi tanrısal adaletin tamamen yerini aldığında mümkün olabilen sefih bir cinselliği keşfetmek amacıyla, anıtsal *Juliette*'te daha da ileri gitti.

Bunlar uzun bir süre cinsel radikalizmin en büyük başarıları olarak kaldı. Fransız Devrimi'ne yönelik tepki, sınıf bağlamında olduğu kadar cinsel alanda da meşruiyetçiydi. Ondokuzuncu yüzyıl aydınlarının çoğu, şayet Wollstonecraft ve Sade'dan haberdar olsalardı onlara karşı düşmanca bir tavır takınırlardı. Ne var ki, toplumsal cinsiyete ilişkin ahlâki argümanın dünyevileşmesi yürürlükte kaldı. Liberalizmin yükselişiyle de, bir eşit haklar öğretisine, bir yurttaşlık hakkı talebine dönüştü. 1848'de ABD'de Seneca Falls kongresiyle birlikte kadınların önemli çaptaki ilk politik seferberliği başladığındaysa, işte bu öğreti üzerinde odaklandı. Liberal ve faydacı çerçevede, kadınların yurttaşlığına dair herhangi bir itiraz nedeni bulmak giderek güçleşiyordu. John Stuart Mill, *The Subjection of Women*'da (Kadınlara Hükmedilmesi) "oy kullanma hakkı erkeklere tanındığına göre, hangi koşullar altında ve hangi sınırlar içinde olursa olsun, aynı hakkın kadınlara da ta-

* "Rights of man"; başka birçok dilde olduğu gibi İngilizce'de de "erkek" ve "insan" için aynı kelime kullanılır; Türkçe'de de "adam" kelimesi aynı şekilde düşünülebilir. Haddizatında "rights of man", tarihsel olarak da "insan hakları" değil "erkek hakları" olarak, mülk sahibi olsun olmasın bütün sınıflardan erkeklerin eşit haklara kavuşması anlayışı temelinde ortaya çıkmıştır. (y.h.n.)

nınmamasını haklı çıkaracak en ufak bir neden yoktur" diye yazdığında kullandığı ifade tarzı, argüman açısından sonucu belirleyen bir değişikliği işaret ediyordu. Artık eşitlikten *yana* mantıksal sonuçlara varılıyordu. Yüzyılın dönümünde kapitalist dünyanın sınırlarındaki bazı yeni kolonilerde (Wyoming, Utah, Yeni Zelanda, Colorado, Güney Avustralya, Idaho) beyaz kadınlar, eşit oy kullanma hakkına sahip oldular ve oy kullanma hakkı mücadelesi, endüstri merkezi ülkelerde yol almaya devam etti.

"Dünyevi bir ahlâkçılık"tan söz edilmesi, dinsel ahlâkçılığın varlığını koruduğunun inkârı anlamına gelmez. Ondokuzuncu yüzyıl Kuzey Amerika feminizminin, ancak dinle sıkı bağlar içindeyken, özellikle de Alkol Karşıtı Hıristiyan Kadınlar Derneği (WCTU) adı altında kitlesel bir harekete dönüşmüş olduğu gerçeği oldukça şaşırtıcıdır. Öte yandan, 1970'lerin sonlarında yine ABD'de feminizm ve eşcinsel kurtuluş hareketine yönelik tepkinin, kökten-dinci Protestanlık ile nasıl yakından bağlantılı olduğu da aynı ölçüde şaşırtıcıdır. Toplumsal cinsiyete ilişkin düşünceler tarihi, ustaca tanımlanmış evrelerin art arda sıralanışı olmaktan çok uzaktır. Ama yeni bir gelişim ne denli radikal olursa, eski çerçeveleri de o denli beraberinde taşır.

Bununla birlikte Aydınlanma, argümanın alanında temel bir yeniden yapılanmaya tanık oldu ve ondokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde ikinci bir yeniden yapılanma ivme kazandı. Eşit haklar öğretisi, Avrupa, Kuzey Amerika ve öteki yeni kolonilerde feminist seferberliği körükledi. 1920'li yıllarla birlikte bu ülkelerdeki kadınlar, özellikle oy kullanma, mülkiyet ve eğitimden yararlanma konularında resmi veya hukuki haklarını kullanmaktan yoksun bırakılma biçimlerinin en kötülerini araştırıp bulmuş, bunlara saldırmış ve çoğunlukla da karşı gelmişlerdi. O sıralarda eşit haklar kavramı da farklı tipte bir soruna yönelmişti. Şayet kadınların tabi kılınması, doğal ya da adil değilse nasıl ortaya çıkmıştı? Nasıl muhafaza edilmişti? Bunlar artık etik olmaktan çok ampirik sorunlardır – hatta dünyevi bir ahlâkçılık çerçevesinde doğrudan doğruya "toplum" ile ilgili ampirik sorunlar olarak görülürler. Böylece haklar öğretisinin mantıksal sonucu, toplumsal cinsiyete dair bir toplum teorisi olmuştur.

Bir anlamda bu daha en baştan itibaren açıktı. Wollstonecraft,

zamanının çoğunu kadınların ahlâki karakterinin nasıl biçimlendiğini sorgulamakla geçirmişti. Kadınların karakterini geniş anlamda eğitimle ilişkilendirmiş ve hem kadınların karakterinin hem de eğitimin yenilenmesini önermişti. Robert Owen gibi ilk sosyalistler de aynı anlayıştan yola çıkarak kadınların ve erkeklerin karakterlerinin baskıcı koşullar tarafından nasıl çarpıtıldığına dikkat çekmiş ve ekonomik reform kadar eğitim reformuna da ihtiyaç duyulduğu sonucuna ulaşmışlardı. Ondokuzuncu yüzyıl başlarının Ütopyacı sosyalist hareketine, cinsiyet eşitlikçiliğini ön plana çıkaran bir düşünüş tarzı hâkim olmuştu. Bu düşünüş tarzı, August Bebel ve Friedrich Engels'in yazıları aracılığıyla ana akım sosyalist geleneğin parçası haline geldi. Bu yaklaşım Engels'de, Morgan (*Eski Toplum*) ve Bachofen [*Das Mutterrecht* (Analık Hukuku)] gibi teorisyenlerce inşa edilen akrabalığın kurgusal tarihiyle buluştu. Engels'in ünlü kitabı *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* tarihyazımının modası geçerken kaleme alınmış ve kısa bir süre sonra sahnede kendisinin yerini alacak olan etnografiye dayanmıştı (Bkz. 7. Bölüm). Ama önemini korumayı başardı, çünkü erkekler ve kadınlar arası ilişkiler düşüncesini, ilk ve son kez, belirli bir tarihsel yörüngeye sahip bir toplumsal sistem olarak şekillendiriyordu. Argüman, toplumsal cinsiyet ilişkileri arasındaki farklılıkları uzak geçmişte, bilinen tarihte ve ümit bağlanan gelecekte sahneliyordu. Engels, toplumsal cinsiyetin yörüngesini sınıf dinamiklerine bağlıyordu, ama çalışmasının ana fikri, kurmuş olduğu bu bağlantı üzerinde temellenmiyordu.

Engels'in, tıpkı o kuşağın tüm reformcularının yaptığı gibi sorgulamaksızın kabul etmekte direttiği şey, "kadın" ve "erkek" *kategorilerinin* doğallığı, hatta aslında uzlaşımsal kadın ve erkek sıfatlarıydı. Radikal eşit haklar öğretileri, rahatlıkla, "gerçek kadınlık", kadın ve erkeklerin yapması gereken doğru işler ve onların heteroseksüel yazgıları hakkındaki oldukça uzlaşımsal görüşlerle bir arada var olabilirdi. Kadınların oy hakkı için kampanyalar düzenleyenler, yüzyılın dönümünde sürekli olarak kamusal alanın kadınların doğal sıfatları olan ahlâki yücelmeye, ev yaşamının erdemlerine ve çocuk büyütmeye ihtiyaç duyduğunu öne sürüyorlardı. Bu doğrultuda, anaokulu hareketi ve bebek sağlığı, annelik

eğitimi merkezleri, öjenik* ev ekonomisi eğitimi ve fakirlere maddi manevi yardım kampanyalarına katılmak üst-sınıf feminizmi için çok kolay olmuştu.

B. BİLİM VE RADİKALİZM

Ne var ki bu doğallık varsayımlarına, çeşitli yakalardan karşı çıkıldı. Bunlardan biri, evrimci biyolojiydi. 1874'te *İnsanın Türeyişi*'nde Charles Darwin, daha önce *Türlerin Kökeni*'nde vurguladığı "doğal ayıklanma" görüşünün yanında bu kez de bir evrim mekanizması olarak "cinsel ayıklanma" nosyonunun açıklamasını katmıştı. Darwin, kullandığı yalın üslupla, cinsiyet konusunu teologların ve ahlâkçıların elinden alarak farklı türlerin davranışlarının gözlemlenmesi ve karşılaştırılması sorununa dönüştürdü. Biyologlar daha da ileri gidip cinsiyetin sonuçta niçin varolduğu sorusuyla ilgilenmeye başladılar ve giderek cinsel üremenin sağladığı evrimsel avantajlara ilişkin bir açıklama geliştirdiler. Darwinizmin yan ürünlerinden biri, her ne kadar, erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğünün bir evrim yasası olduğunu öne süren "çıplak maymun" iddiası olsa bile, bunun etkisi uzun vadede ataerkilliği tedirgin ediyordu. Evrimci biyoloji, yalnızca cinsel davranışa ilişkin açıklamalar getirerek bile bu örüntülerin açıklanması gerektiği, yani bunların bir şekilde sorunlu oldukları görüşünü yerleştirmeyi başardı.

Bu gelişmelerin tartışma alanındaki bilimsel etkisi, cinsellik ve toplumsal cinsiyetle ilgilenen doktorların ortaya çıkması ve daha sonra "seksoloji" olarak adlandırılacak olan yarı tıbbi bir uzmanlığın yaratılmasıyla birlikte daha da derinleşti. Tıp ve adli tıp hasta kayıtları, doğal bir fenomen olarak insan cinselliği biçimlerinin keşfedilmesine yönelik temelleri attı. Bu çalışmaların ilk ürünü, Krafft-Ebing'in *Psychopathia Sexualis* (Cinselliğin Psikopatolojisi) adlı kitabıydı (kitabın ilk baskısı 1886'da yayımlanmıştı, ama daha sonra pek çok genişletilmiş baskısı piyasaya çıktı). Bu kitap, transvestitlik ve homoerotizmden, dışkı yeme ve kırbaçlanmaktan zevk almaya kadar birçok "dejenerasyon" bi-

* Bitki ve hayvan ırklarının ıslahıyla uğraşan genetik dalı. (ç.n.)

çimini insanları dehşete düşüren bir çarpıcılıkla sınıflandırıyordu. Bunun ardından Havelock Ellis konuya daha sıcak yaklaşan cinsel farklılaşma antropolojisini geliştirdi. Ellis'in daha sonra yayımlanacak *Studies in the Psychology of Sex* (Cinselliğin Psikolojisi Üzerine Çalışmalar) adlı kitabının birinci cildi *Sexual Inversion* (Cinsel Altüst Oluş), 1897'de piyasaya çıktı. Ama bu düşünce akımının merkezinde yer alan kişi hiç kuşkusuz Sigmund Freud'du.

Freud'un özellikle *Cinsiyet Teorisi Üzerine Üç Deneme*'de öne sürdüğü argümanlar, her iki cinsin karakterinin de doğal olarak belirlendiği görüşünü çürüttü. Freud'un insan duygularında "biseksüelliğin" baskın olduğunu vurgulaması ve ısrarla duygusal yaşamın içerdiği çatışmaların önemine dikkat çekmesi tümüyle yerleşik bir cinsel karakter örüntüsünün bulunmasını güçleştirdi. Freud, "Oidipus kompleksi" analizlerinde daha da ileri giderek duygu örüntülerinin kişinin yetişkinlik döneminde nasıl gelişim çatışmalarının çözülmesi olarak kavranabildiklerini ve farklı çocukluk hallerinin duygusal yaşamın her yönünü kuşatıp yeniden biçimlendirmesinin nasıl mümkün olduğunu gösterdi.

Pek çok kişinin tersine Freud'un düşünce tarihindeki önemi, cinsellik temasını popülerleştirmesinden kaynaklanmaz. Onun asıl önemi, duygusal yaşam ve insan gelişimi hakkında yeni bilgi yığınları üreten ve analiz birimi olarak türler, beden veya sendrom yerine *yaşam öyküsü* üzerinde odaklanmaya yönelen bir araştırma yöntemini, yani "psikanaliz'i bulmasından kaynaklanır. Psikanalitik yaşam öyküsü, ilişkilerin ayrıntılarına, ailelerin şekillerine, kısacası duygusal gelişmenin toplumsal bağlamına dikkat gösterilmesini gerektirdi. Böylece psikanaliz, kadınlık ve erkekliğin toplumsal süreçler tarafından oluşturulmuş psikolojik biçimler olarak kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde açıklanmasını sağladı. İroniktir ki Freud'un amacı bu değildi –o, aslında psikolojiye biyolojik açıklamalar bulma umuduna sıkıca sarılmıştı– ama yönteminin mantığı, kaçınılmaz olarak toplumsala doğru yöneldi.

Biseksüellik kavramı, Freud'un eşcinsel çekimi anlamaya yönelik araçlarından biriydi sadece. Bu, her şeyi biyoloji veya zıt kutupların çekimi üzerinde temellendiren toplumsal cinsiyet açıklamaları için önemli bir sorundu. Keza, ondokuzuncu yüzyıl sonlarında dışlanmış bir grup olarak "eşcinsellerin" toplumsal ta-

nımı keskinleşirken çarpıcılığı giderek artan bir "sorun"du da. Bu, kısmen eşcinselliği yeni bir suç olarak ilan etmekle (bunun ilk kurbanlarından biri de Oscar Wilde'dı), kısmen patoloji olarak eşcinsel davranışa ilişkin tıbbi tanımlamalarla, kısmen de bizzat eşcinsel insanların politik ve kültürel tepkileriyle söz konusu olmuştu. 1860'lar ve 1870'lerde Karl Ulrichs ve 1890'lardan itibaren de Magnus Hirschfeld gibi daha ünlü yazarlar, bir yandan bilimsel seksolojiyle, bir yandan da toplumsal tutumları ve yasaları liberalleştirme hareketiyle dirsek teması kurdular. Hirschfeld'in Bilimsel Hümaniter Komitesi bu karışımı güzel bir şekilde ifade ediyordu. Bunun dolaysız sonucu, "üçüncü cinsiyet" görüşünü vurgulayan, doğacı bir eşcinsellik teorisi oldu. Bu, Freud'un yönelimine ters düşüyordu, ama eşcinsel tercih için fizyolojik bir temel varsayması nedeniyle artık bu yaklaşımın yanlışlığı kabul edilebilir. Politik açıdan savunmacı bir görüştü ve eşcinsellerin ahlâki açıdan dejenere olmuş insanlar olarak ilan edilmelerine gösterilen bir tepkiydi. Yine de bu görüş, yirminci yüzyılın başlarında eşcinsel arzunun ömür boyu kalıcı olduğunun tek açıklaması olarak belirli bir güce sahipti. Bu anlamda, ikili cinsiyet kategorilerinin sorgusuz sualsiz doğru kabul edilişini sorgulayan seslere eklendi.

Freud, herkesin bildiği gibi, bir toplumsal yapı teorisinden yoksundu. Eğer uzlaşımsal aile veri kabul edilseydi, Freud'un hem psikoseksüel gelişim analizi hem de tıbbi tedavileri, ataerkil statükonun savunusuna dönüşebilirdi. Zaten Freud'un ardılları için kesinlikle böyle oldu, özellikle de psikanalizin 1930'larda Kuzey Amerika'ya göç etmesinden sonra. Freud'un kendisi, politik bir radikal değil bir tür liberterdi; sonuçta uzlaşımsal aile ve özellikle de uzlaşımsal aile içinde sahnelenen işbölümü daha çok radikaller arasında sorgulanıyordu.

Yüzyılın ilk bölümünde Ütopyacı kolonilerce, daha sonra da yüzyıl ortasında sosyalist teorisyenlerce ortaya atılan konular, 1880'lerin ve 1890'ların "yeni sendikacılığı" bağlamında "vasıfsız" işçilerin sendikalaşmasıyla fazladan güç kazandı. Çalışan kadınların kendi sendikalarını kurma girişimleri, erkeklerin sendikalaşması sırasında karşılaşılmayan engellere takıldı. Bu, kısmen erkeklerin bu girişimlere doğrudan karşı koyuşuyla bağlantılıydı: Erkeklerin yönetimindeki sendikalar, kadınları üye olarak aralarına

almayacaklardı. Aynı zamanda, kadınların genellikle hizmetçilik, gıda ve giyim sektörlerinde istihdam edildiği özel ücretli iş tipleriyle ve kendi evlerinde çalışmaları için kocaları ve öteki akrabalarınca üzerlerine yüklenen taleplerle bağlantılıydı.

Clara Zetkin gibi, sosyalist harekette yer alan kadınlar, işçi sınıfından kadınların ezilmesi konusunu ele almak üzere sosyalist düşünce ve pratiklerin yeniden düşünülmesi gerektiğini öne sürdüler. Sosyalist kadınlar, cinsiyete dayalı işbölümünün değiştirilebileceğini varsayıyorlardı, böylece bunu örgütleme çalışmalarına başladılar. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Almanya, ABD ve başka ülkelerde sosyalist partilerde güçlü kadın hareketleri ortaya çıktı. Bu hareketlerin baskısıyla işçi sınıfı örgütleri, biraz çekinerek de olsa, çocuk bakımı ve ev işlerinin pratik toplumsallaşma biçimleri olarak ortak çocuk bakımını, halka açık çamaşırhaneleri, komünal yaşam düzenlemelerini ve cemaat denetimi altında bulunan bir eğitim sistemini keşfetmeye başladı. Hatta Aleksandra Kolontay'ın ısrarıyla bu kısa bir süre için Sovyetler Birliği'nde devrimci hükümetin politikası bile oldu.

Ama varlığını koruyamadı. Stalinizmle birlikte Sovyetler Birliği'nde ve 1920'lerden sonra da Batı'da sosyalizmin dondurulmasıyla bu politikalar tamamen marjinalleştiler. (Öyle ki, 1937 yılına gelindiğinde George Orwell, sosyalist konferanslara musallat olan, sabit fikirli istenmeyen kimseler listesine sandaletliler, nüdistler ve vejetaryenlerle birlikte "feministleri" de dahil edebiliyordu.) Bununla beraber sosyalist feminizm, teorik bir atağa kalkmıştı. Bugün "cinsiyete dayalı işbölümü" olarak adlandırdığımız şeyi, analiz ve açıklama gündemine oturtmayı başaran, sosyalist feministler olmuştur, üstelik bunu, tıpkı Darwin ve seksologların cinsellik sorununu gündeme getirmeleri kadar sağlam bir şekilde yapmışlardır.

C. CİNSİYET ROLLERİ VE SENTEZLER

1920'lerde radikal çıkışın inişe geçmesi, toplumsal cinsiyete ilişkin bu tartışmalardan kaynaklanan pratik zorunluluğun kökünü kuruttu. Bir sonraki kuşakta ana gelişmeler daha çok akademik oldu. Politikadaki "kadın sorunu", yeni psikoloji ve sosyoloji bilim-

lerinden bir yanıt ortaya çıkarmıştı bile. Bir araştırma silsilesi, kadınlar ve erkekler arasındaki psikolojik farklılıkların neler olduğunu ve bunların nasıl doğduğunu sorguluyordu. Hemen hemen yüzyılın dönümünde ABD'de ağırlık kazanan "cinsiyet farklılığı" araştırması, nitelik açısından son derece değişken yönler almış olmakla beraber, nicel açıdan giderek büyüyordu. Bu gelenek 1930'larda, "erkeklik ve kadınlığın" doğrudan doğruya psikolojik bir kişilik özelliği olarak ölçülmesi girişimlerinde yeni, standartlaştırılmış bir davranış ve kişilik testleri teknolojisiyle kesişti. Böylece erkeklik ve kadınlığa (E/K) ilişkin test ölçekleri geliştirildi ve toplumsal cinsiyet sapmalarının teşhis edilmesi amacıyla derhal uygulamaya koyuldu.

"Ölçeklendirilen" özelliklerin kaynaklarına bakıldığında toplumsal cinsiyetin ölçeklendirilmesi görünüşte yansızdı. Akademik toplum bilimleri bu soruna başka terimlerle atıfta bulunuyordu. Jessie Taft, kadınların *kültürel* olarak marjinalleşmesi fikrini geliştirdi; bu, kayda değer bir yaklaşımdı, çünkü toplumsal cinsiyete dair toplum analizinin merkezine iktidarı ve dışlanmayı yerleştiriyordu. Buna karşın akademik düşüncenin ana çizgisi, 1930'larda "toplumsal rol" kavramının ortaya atılmasıyla birlikte başka bir yöne saptı. Bireysel davranış için toplumsal olarak hazırlanmış, önce öğrenilen sonra da sahnelenen bir senaryo nosyonu, rahatlıkla toplumsal cinsiyete de uygulanabilirdi.

1940'lara gelindiğinde "cinsiyet rolü", "erkek rolü" ve "kadın rolü" terimleri yaygın olarak kullanılıyordu. 1950'lerin başındaysa, Mirra Komarovsky ve Talcott Parsons gibi Amerikan sosyologları, cinsiyet rollerine ve bunları kuşatan kültürel çelişkilere ilişkin bir işlev teorisi geliştirmişlerdi. Bu görüşler, gelişmekte olan danışmanlık, evlilik rehberliği, psikoterapi ve sosyal yardım hizmetleriyle aynı noktaya yönelmeye başladı. Normatif bir "cinsiyet rolü" kavramı ve bundan kaynaklanan çeşitli "sapma" örüntüleri, sapkınların iyileştirilmesinin pratik açıdan gerekçelendirilmesini ve bir bütün olarak "sosyal yardım meslekleri"nin teorik açıdan haklı çıkarılmalarını mümkün kılarak inanılamayacak ölçüde etkili oldu. "Cinsiyet rolü" o zamandan beri akademik düşüncenin merkezi kategorisi olarak kaldı, bu arada cinsiyet farklılığı literatürü de giderek "rol" başlığı altında toplanıyordu.

Bu zaman zarfında psikanaliz, antropolojiyi yeni yönlere doğru itelemişti. Freud ve ardılı Geza Roheim, Oidipus kompleksinin evrensel olduğunu ve herhangi bir biçiminin her kültürde ortaya çıktığını öne sürüyorlardı. 1920'lerde ve 1930'larda *Sex and Repression in Savage Society*'de (Yaban Toplumda Cinsellik ve Baskı) Bronislaw Malinowski ve *Sex and Temperament in Three Primitive Societies*'de (Üç İlkel Toplumda Cinsellik ve Mizaç) Margaret Mead gibi yazarlar, toplumsal yapı ve cinselliğin duygusal dinamiği arasındaki bağlantıya ilişkin genel bir örnek olay ortaya koymak amacıyla kendi alan çalışmalarını sürdürdüler. Freud'a daha sadık olan Malinowski, argümanını, bastırmanın işlevsel gerekliliği ve bu amaca yönelik bir araç olarak akrabalık âdetlerinin işlenmesi üzerinde temellendirmişti. Mead ise bir bütün olarak kültürün duygusal görünümüyle daha fazla ilgileniyordu ve yaklaşımı, Amerikan antropolojisinin "kültür ve kişilik" okulunun şekillenmesinde etkili olmuştu. Belki de Malinowski ve Mead'in çalışmalarının en önemli etkisi, farklı kültürlerin cinsiyet ve toplumsal cinsiyete yaklaşma biçimlerini belgelemek olmuştu yalnızca. Trobriand Adaları, Samoa ve Yeni Gine'deki yaşamın egzotikliği, toplumsal senaryo düşüncesini Batılılar için dramatikleştirdi; bu dikkate alındığında toplumsal cinsiyetin herhangi bir yönünün doğru kabul edilmesi çok güçtü.

Yüzyılın ortasına gelindiğinde birtakım düşünsel akımlar aynı noktaya doğru yönelmişti; böylece sahne, düşünsel sentezler için hazırlanmaya başladı. Üç teorisyen, beşer yıl arayla, dikkat çekici ölçüde benzer konuları içeren önemli çalışmalar yayımladılar. Bunlardan biri alan antropolojisinden, biri teorik sosyolojiden biri de varoluşçu fenomenolojiden hareketle ortaya çıkarılmıştı. Bu teorisyenlerle birlikte toplumsal cinsiyete dair toplum analizi çağdaş biçimini aldı.

Mead'in *Male and Female*'i (Erkek ve Dişi), Talcott Parsons'ın *Family Socialization and Interaction Process*'teki (Ailede Toplumsallaşma ve Etkileşim Süreci) makaleleri ve Simone de Beauvoir'ın *Kadın*'ı, çok farklı düşünsel programlar ve politikalar içeriyordu. Ama belki de onların ortak yönlerini daha da çarpıcı kılan budur. Hepsi de kişiliğin yaratılmasına ilişkin olarak psikanalitik bir görüş benimsemişlerdi. Her ne kadar farklı terimlerle

de olsa üçü de benimsedikleri bu görüşü öncelikle cinsiyet rolleri veya toplumsal cinsiyet rolleri kapsamında kavranan işbölümü analiziyle bütünleştirmeye çalışmışlardı. "Rol", uygulandığı genel sosyolojide temel bir terim olduğu için bu konuda aralarında en sistematik olanı Parsons'dı. Bu yazarların üçünde de, cinsel karakter ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumsal olumsallığı hissi derinlere kök salmıştı. Bu noktayı en fazla dramatize eden, Mead'in özenli kültürler arası karşıtlıklarıydı. Ama ilk yazılarında Amerikan toplumunda kadın rolünün modernleşmesini vurgulayan Parsons ve farklı kadınlık tiplerinin fenomenolojisine kalkışan de Beauvoir için de aynısı söylenebilir pekâlâ. Bununla beraber bu teorisyenlerin üçü de, toplumsal cinsiyet nosyonunun eksiksiz biçimde sosyolojiye katılmasının gerektireceği bir hareket serbestliğini sınırlandırmaya çalıştılar. Parsons toplumun işlevsel zorunluluklarına, (içlerinde bu konuda en muhafazakârı olan) Mead insan gelişiminde kötü tanımlanmış bazı biyolojik kurallara, de Beauvoir da erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilerin ben/öteki yapısına başvurarak bunu yaptı. Denebilir ki her üçü de, toplumsal cinsiyet örüntülerini öncelikle, evrensel olarak gördükleri çekirdek aile içerisindeki ilişkiler kapsamında tanımlamıştı.

De Beauvoir'ın görüp de diğerlerinin göremediği şeyse, bu ilişkilerde barınan iktidar boyutuydu. Tabir caizse Mead ve Parsons, toplumsal cinsiyet alanını görenek ve toplumsal istikrar görüşü etrafında sentezlediler. De Beauvoir ise bunu kadınlara hükmedilmesi teması etrafında sentezledi.

İlki kısa vadede daha etkili bir yaklaşımdı. Parsons'ın aile analizi, özellikle de "dışavurumsal" (*expressive*) ve "araçsal" (*instrumental*) roller arasındaki ayrımı, 1950'ler ve 1960'larda Amerikan toplum biliminin gösterdiği muhteşem büyümede yerini alan muhafazakâr bir toplumsal cinsiyet sosyolojisinin temelini attı. Bu sosyolojinin temaları da çekirdek ailenin gerekliliği, cinsel rollere kişisel uyum güçlükleri ve aileyi iyi durumda tutmaya yönelik müdahale teknikleriydi. "Aile" ve "cinsiyet rolü"nün bir bütün olarak ele alınmasıyla birlikte, sürdürülen araştırmaların çoğunun asıl odağı, eş ve anne olarak kadınlar ("kadın rolü") oldu. Cinsiyet farklılığına ve toplumsal cinsiyetin derecelendirilmesine yönelik çalışmalar sürdürüldü ve genellikle rol paradigmasının onaylan-

ması için kullanıldı. Ama alan, Parsons'ın ününe rağmen, bu dönemler boyunca, umduğu akademik ilgiyi göremedi. Yine de Komarovsky'nin *Blue-Collar Marriage*'i (Mavi Yakalılarda Evlilik) ve Young ile Willmott'ın *Family and Kinship in East London*'ı (Doğu Londra'da Aile ve Akrabalık) gibi dikkat çekici bazı alan araştırmalarının yapılmasını sağladı. Bu çalışmalar her ne kadar sosyal hizmet ve bazen de sosyal politika üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuşsa da, toplum teorisini ve genel olarak toplum bilimlerinin düşünsel dünyasını çok az etkilediler. 1960'ların sonunda yeni feminizm ortaya çıkana dek de toplumsal cinsiyete yönelik daha kapsamlı bir ilgi uyanmadı; ilginin uyanmasından sonra merkeze yerleşen görüşse, Simone de Beauvoir'ın yaklaşımıydı.

D/FEMİNİZM VE EŞCİNSEL KURTULUŞ HAREKETİ

1970'lerde feminizm ile eşcinsel kurtuluş hareketinden esinlenen araştırma ve teorik çalışmalar, bu tarih bağlamında, birçok eylemcinin zannettiği kadar yeni değildir. Bazı ilgi odakları zaten geniş ölçüde tartışılmıştı: Sözgelimi kadınlığın doğası, kadınlar ve erkekler arasındaki iktidar ilişkileri, çocukların toplumsallaşması, arzunun dinamikleri gibi. Diğer bir deyişle, tartışma alanının haritasının çoktan çıkarılmış olduğunu söyleyebiliriz. Bununla beraber, yeni teorisyen dalgasının eski temaları yeniden ele almakla veya ebedi bir feminizmi yeniden keşfetmekle yetindiğini düşünmek de aynı ölçüde yanlış olacaktır. Yukarıda taslağı çizilen tarih, bir tartışma alanı *içerisinde* birçok dönüşüm görmüş geçirmiştir ve 1970 civarında meydana gelen de temelde budur. İktidar ve eşitsizlik temaları etrafında geniş bir entelektüel alanın yeniden şekillenmesi söz konusuydu. Bunun itici gücü ise büyük ölçüde akademikleşmiş olan teori ile radikal politika arasında yeniden kurulan bağlantıydı. Cinsel özgürleşme hareketlerinin varlığı ve stratejik sorunları, yeni bir teorisyen kuşağının temel konularını tanımladı. Böylelikle toplumsal cinsiyet teorisi, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerin nasıl ve ne ölçüde dönüştürülebilecekleri sorunu üzerinde yoğunlaşarak, *stratejik* bir teori biçimine de büründü, oysa bir anlamda bunu daha önce pek az başarmıştı. Ele aldığı konuların çoğu uzun süredir biliniyor olsa da,

artık toplumsal cinsiyete dair toplum analizini kültür sahnesinin bütününde en korkutucu güç kılacak denli bir yoğunluk ve derinlikle sorgulanıyorlardı.

Feminizmin akademi dünyası üzerindeki ilk etkilerinden biri, cinsiyet rolü ve cinsiyet farklılığı araştırmalarının sayısını büyük ölçüde artırması olmuştu. 1969'da sosyoloji dergilerinde yayımlanan makalelerin % 0,5'ini cinsiyet rolü çalışmalarının oluşturduğu düşünülüyordu; 1978'e gelindiğinde bu oran, yılda 500 dolayında makale ile % 10'a ulaşmıştı. Eleanor Maccoby ile Carol Jacklin'in toplumsal biçimlenmeye dair görüşlerini tedbirli bir şekilde geliştiren *The Psychology of Sex Difference* (Cinsiyet Farklılığının Psikolojisi) adlı derlemeleri, 1970'lerin başlarında ABD'de yapılan araştırmaların boyutunu göstermektedir. 1975'te ise *Sex Roles* (Cinsiyet Rolleri) adında, konuya özel bir dergi ortaya çıktı. Artık uzmanlığa dayalı alt-bölümlere de rastlanıyordu: (Maccoby'nin ilgilendiği) toplumsallaşma, (Joseph Pleck'in *The Myth of Masculinity* (Erkeklik Miti) adlı kitabında değindiği) kadınlarınkinden bağımsız olarak erkeklerin rolleri, (Sandra Bim tarafından kitlelere tanıtılan) androjenlik ve (*The Hazards of Being Male*'in (Erkek Olmanın Tehlikeleri) yazarı Herb Goldberg gibi gelişim hareketinden psikologlarca desteklenen, kadınlar için özgüven eğitimi ve erkekler için bir tür erkeklik terapisi olarak) toplumsal cinsiyet ayarlamasıyla ilgili terapiler.

Belki de bu literatürde, androjenlik dışında fazlaca bir düşünsel yenilik yoktu (bunun nedenlerini 3. Bölüm'de tartışacağım.) Bununla beraber çok önemli bir politika söz konusuydu. Cinsiyet rolü yaklaşımı, en azından liberal feminizmin, yani feminizmin ABD'deki en önemli biçimine temel teşkil eden teorik fikirlerin gelişmesini sağlamıştı. Betty Friedan, *Kadınlığın Gizemi*'nde Parsons ve Mead'i eleştirmişti, ama kadınların kendilerini kuşatan baskılardan kurtulmalarına yönelik çağrısı, aynı teorik çerçeveden kaynaklanıyordu. Friedan'ın argümanında, reform için gereken şey, kadınların kimliğine ve beklentilerine ilişkin bir değişiklikti.

Genelde liberal feminizmde kadınların dezavantajları, erkeklerin de sahip olduğu ama ne var ki kadınların içselleştirdiği klişeleşmiş göreneksel beklentilere yorulur. Bu klişeler, aileler, okullar, kitle iletişim araçları ve öbür "toplumsallaştırma etkenleri"

aracılığıyla daha da güçlendirilir. İlkesel olarak bu klişelerin yok edilmesiyle, eşitsizliklerin devre dışı bırakılması mümkün olabilir: Sözgelimi, kız çocuklara daha iyi bir eğitim ve daha fazla çeşitlilik içeren rol modelleri sağlanarak, fırsat eşitliği programları ve bunun yanı sıra ayrımcılık karşıtı yasalar geliştirilerek veya emek piyasalarını özgürleştirerek eşitsizliklerin yok edilmesi mümkün olabilir.

Bu akım içinde geniş bir literatür ortaya çıktı; bu literatür büyük ölçüde akademik çalışmalardan oluşuyordu ama önemli bir kısmı da politika üzerinde yoğunlaşmıştı. Cinsiyet rolü teorisi, hızla, devlet bünyesinde gerçekleşen feminist reformun teorik dili oldu (Avustralya Okulları Komisyonu'nun *Girls, School and Society* [Kız Çocuklar, Okul ve Toplum] başlıklı ünlü 1975 raporunu ve *Women and Employment* [Kadınlar ve İstihdam] başlıklı 1980 OECD raporunu buna örnek gösterebiliriz). Hatta cinsiyet rollerine ilişkin teamüllerin özgürleştirilmesinin erkeklerin de yararına olabileceği görüldü. Böylesi bir görüş, *Men's Liberation*'ın (Erkeklerin Kurtuluşu) yazarı Jack Nichols gibi politika uzmanları aracılığıyla 1970'lerin ortalarında ABD'de boy gösteren "erkek kurtuluş" hareketinin iddiasıydı.

Feminist hareketin daha radikal kanadı ise kısa sürede, "cinsiyet rolleri" kavramının ve beklentilerin değiştirilmesi stratejisinin ötesine geçmeyi başardı. Bu görüşler, iktidarın toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki önemini gözden kaçırdıkları gerekçesiyle yetersiz bulunuyorlardı. Kadın kurtuluş hareketi grupları, erkeklerin kadınlar üzerinde iktidar sahibi olmaları nedeniyle kadınların baskı altında tutulduklarını ve kadınların konumunun değiştirilmesinin önce bu iktidara karşı çıkılması, sonunda da bu iktidarın yıkılması anlamına geldiğini öne sürüyorlardı. Bu varsayımlardan yola çıkan analizler başlangıçta akademi dünyasında çok çok az ve bürokraside de oldukça sınırlı kabul gördü. Ancak toplumsal harekette yaygınlaşarak politik kampanya ve bilinçlendirme gruplarının hareket deneyimlerini kazandılar.

Toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar analizi en yalın haliyle, kadınlarla erkekleri, doğrudan bir iktidar ilişkisiyle birbirine bağlanmış toplumsal bloklar olarak anlıyordu. Bu, değişikliğe yönelik bir strateji olarak kadınların erkeklerinkine karşı kendi ortak çıkar-

larını vurgulayan dolaysız seferberliğini ifade etmektedir. İki blok arasındaki ilişkilerin çeşitli açıklamaları bulunmaktadır. Sözgelimi, Christine Delphy *The Main Enemy*'de (Baş Düşman) Fransız çiftçi ailelerini ele alarak kadınların kocaları tarafından ekonomik olarak sömürülmelerini vurguladı. Diğer taraftan Amerikan teorisyenleri ekonomiyi atlayarak politikaya yönelme eğilimindeydi. Shulamith Firestone *Cinselliğin Diyalektiği*'nde iktidarın merkezi kurumu olarak çocuk yetiştiren ailelerde erkekler tarafından sahnelenen kolektif bir iktidar oyununu görmekteydi; öyle ki esas olan ev işlerinden çok cinsel üremeydi. Mary Daly *Gyn/Ecology*'de (Jin/Ekoloji)* güç, korku ve işbirliğiyle sağlanan küresel bir ataerkilliğin resmini çizdi. Susan Brownmiller'ın *Against Our Will*'i (Bizim İrademize Rağmen) gibi tecavüz temasını işleyen ve Andrea Dworkin'in *Pornography: Men Possessing Women*'ı (Pornografi: Erkekler Kadınlara Sahip Oluyor) gibi pornografiyi ele alan radikal feminist analizler de genel olarak bu modeli izlediler.

Daha karmaşık bir argüman çizgisiyse, erkeklerin iktidarını ve kadınların buna tabi kılınmasını, erkekler ve kadınlar arasındaki doğrudan ilişkinin dışında var olan zorunlulukların sonucu olarak ele alıyordu. Bu argümanın en genel biçimi, "toplumsal yeniden üretim", yani insanlar kadar toplumsal yapıların da kuşaktan kuşağa yeniden üretilmeleri ihtiyacından yola çıkıyordu. Bu, Marksizm ve antropolojik yapısalcılıktan fazlasıyla etkilenmiş olan Juliet Mitchell'ın *Psikanaliz ve Feminizm* adlı kitabının bakış açısıydı. Aynı zamanda, Dorothy Dinnerstein'ın *The Mermaid and the Minotaur*'unda sunulan daha hümanist bir psikanalizin de paylaştığı bir perspektifti. Dinnerstein'ın argümanı, hem erkeklerin iktidarını hem de kadınların boyun eğişini, çocuk büyütmenin (insanlık tarihinin büyük bir bölümünde teknik bir zorunluluk olarak) kadınların tekelinde oluşuna bağlıyordu. Toplumsal yeniden üretim teorisi, en gelişkin ifade biçimini yakın tarihte Clare Burton'la *Subordination*'da kazandı. Burton'ın argümanı, kadınların tabi kılınmasına ilişkin karşılaştırmalı kültürel analizi, eğitim sistemi eleştirisi ve devlet teorisiyle ilişkilendirmektedir – ilginçtir ki ikinci

* Yazar, kadın hastalıkları bilimi anlamına gelen jinekoloji terimini bölerek, bir kelime oyunu yapıyor. -Jin- (Gyn) öneki kadın, dişi anlamına gelmektedir. Böylece bir kadın/ekolojisine gönderme yapılıyor. (ç.n.)

tema genelde radikal feminizmde çok az ele alınmıştır.

Çoğu sosyalist feministe göre sorun, genelde toplumun değil, özelde kapitalizmin yeniden üretimidir. Kadınların sömürülmesi, kapitalizmin kâr sağlama dürtüsü ve kendisini yeniden üretmeye yönelik ihtiyacıyla ilintilidir: Diğer bir deyişle, işgücünün cinsiyete dayalı bölümlenmesine ve ev kadınlarının ezilmesine yol açan baskılarla bağlantılıdır. Sonuçta bu argümanlar da, hareket stratejisi hakkındaki görüşlerle bağlantılıydı. Bağnaz Marksistler, her türden ayrı kadın hareketine karşı çıkarken, sosyalist feministlerin çoğunluğu kapitalizme direnen diğer hareketlerle, özellikle de işçi hareketiyle bağ kuracak özerk bir kadın hareketi için çalışıyordu.

Sosyalist feministler dikkatlerini özellikle işçi sınıfı kadınlarının konumuna yönelttiler. 1970'lerde ortaya atılan kapsamlı bir argüman, sermayeye gizli bir yardım olarak kadınların evde ücretsiz çalıştırılmalarının ekonomik önemini vurguladı. "Ev İşlerine Ücret" kampanyasının aileye ilişkin feminist eleştirilere endüstriyel bir boyut kazandırmasından önce sahneye çıkmamış olsa da "ev içi emeği tartışması" sonunda bir Marksist yorumlar bataklığında sıkışıp kaldı. Nihayet kadınların ücretli emeklerinin politikası ve ekonomisi üzerinde yoğunlaşan daha verimli başka bir saldırı hattı açıldı. İlk bakışta bu, basit bir ayrımcılık meselesi veya iktisatçıların "ikili emek piyasası" argümanının bir versiyonu gibi görünüyordu. Ama Louise Kapp Howe'un *Pink Collar Workers*'ı (Pembe Yakalı İşçiler) gibi çalışmalar, giderek bir ayrımcılık, denetim, sömürü, güçlükler ve fırsatların dehşetengiz toplumsal mücadelesi sistemi olarak toplumsal cinsiyete göre düzenlenmiş ekonomiyi açığa vuruyordu. Ann Game ve Rosemary Pringle'ın *Gender at Work*'ü, Cynthia Cockburn'ün *Brothers* (Erkek Kardeşler) ve *Machinery of Dominance*'ı (Hâkimiyet Mekanizması) ve Carol O'Donnell'in *The Basis of the Bargain*'ı gibi oldukça yeni araştırmalarda işyeri, cinsel politikanın en temel alanı olarak ele alınır. O zaman da bir kurum olarak, emek piyasaları ve gelir dağılımı arasında bir birleşme noktası olarak ya da ideoloji ve eğitim nesnesi olarak analiz edilebilir.

Kapitalizmin yeniden üretiminin genel koşulları sorunu, cinselliğe ve aileye geri dönmüştü. Ama bu sefer feminizmden, "Freudcu Sol"dan, 1960'ların "Yeni Sol" ve karşı-kültür akımın-

dan ve eşcinsel kurtuluş hareketinden çıkan argümanlar aynı noktaya yönelmişlerdi. David Cooper'ın *The Death of the Family*'si (Ailenin Ölümü) gibi metinler, çekirdek aileyi otoriter bir kurum olarak, baskıcı bir toplumun cinselliği denetlemesini, konformist insan toplulukları yaratmasını mümkün kılan temel bir araç olarak sunuyor ve uzlaşımsal çekirdek aile sosyolojisini yerin dibine batırıyordu. 1970'lerin başlarında feministler, aileyi kadınların asıl ezilme alanı olarak görüyorlardı. Belki de Lee Comer'ın *Wedlock Women*'ı (Evlilik Bağındaki Kadınlar) bu görüşten kaynaklanan evlilik, ev işleri, annelik ve aile ideolojisi analizlerinin en keskin ifadesi olarak görülebilir.

Aile eleştirisindeki en radikal kopuş ise eşcinsel kurtuluşu teorisyenlerince gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet rolü teorisi ve sosyalist teori, benzer bir biçimde, insanların ezici çoğunluğunun doğal olarak heteroseksüel olduğunu varsayıyor, hatta ilk eşcinsel haklar hareketleri bile bu görüşü kabul ediyordu. Ama yeni hareket bu görüşü paylaşmadı. İlk sloganlarından birinde "Her normal erkek, eşcinsel kurtuluşu için hedef teşkil eder" deniyordu. Değişen varsayım ve eşcinsel politikanın 1970'lerin başlarındaki enerjisi, teorik çalışmanın birçok ülkede dikkat çekici ölçüde dalgalanmasına yol açtı. Avustralyalı Dennis Altman *Homosexual: Oppression and Liberation*'da (Eşcinsel: Baskı ve Kurtuluş), İtalyan Mario Mieli *Homosexuality and Liberation*'da (Eşcinsellik ve Kurtuluş) ve "eşcinsel sol" da İngiltere ve ABD'de eleştirel bir cinsellik teorisinin değişik örneklerini geliştirdiler. Genel olarak hepsi de, aileyi sermayenin emek kaynağı ihtiyacını ve devletin tabi kılma ihtiyacını karşılayan bir heteroseksüellik fabrikası olarak görüyordu. Dolayısıyla, eşcinsel arzunun bastırılması, kesinlikle genel bir otoriteciliğin parçası olmakla birlikte çok özel nedenler de içeriyordu. Yine de kaçınılmaz olarak eksikti ve tatmin edilemeden bastırılan arzu, eşcinsel insanlara karşı yöneltilen nefretin başlıca kaynağıydı. Bu yüzden eşcinselliğin özgürleşmesi, baskı altındaki bir azınlık için eşit haklar edinmeye yönelik geleneksel bir kampanya değildi. İnsan potansiyeline ilişkin daha genel bir özgürleşmenin en ileri noktasıydı.

Marx, Freud ve eşcinsel eylemciliğin bu karışımı, feminist ataerkil eleştirisiyle birleştirilebilse bile terimler, 1970'ler boyunca

eşcinsel teorisyenlerin en büyük sorunu oldu. Güçlüklerden biri, erkeklik analiziydi. İlk eşcinsel kurtuluşu teorisyenleri, erkeklerde rastlanan eşcinselliği erkekliğin bir tür reddi olarak görüyorlardı. Bu yaklaşım, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başlarının homoseksüel altkültürlerinde "eşcinsel maçoluk" ve "klon" üslubunun yaygınlaşmasıyla birlikte çok çok az itibar görür oldu. Bu arada radikal feminizmde yer alan güçlü bir akım da, lezbiyenlik ile erkek eşcinselliği arasındaki farklılıkları vurguluyor ve eşcinsel (*gay*) erkeklerle hiçbir bağlantı kurulmamasını istiyordu. 1980'lerin başlarında eşcinsel teori, tıpkı feminist teori gibi kendi içinde bir bölünme yaşadı. David Fernbach'ın *The Spiral Path*'i (Sarmal Yol), eşcinsel erkekleri kaçınılmaz biçimde kadınsı olarak ele alan ataerkil teorinin, şiddetin ve ataerkil devletin önemini vurguluyordu. Dennis Altman *The Homosexualization of America*'da (Amerika'nın Eşcinselleşmesi) yeni cinsel cemaatler ve bunların dayanışma kurarak kendilerini savunabildikleri terimler üzerinde yoğunlaşıyordu. Michel Foucault'dan yoğun biçimde etkilenen üçüncü bir eğilim ise tam da bir toplumsal düzenleme biçimi olarak "eşcinsel kimlik" nosyonunu sorguluyor ve ilerlemenin bizzat eşcinselliğin yapıbozumuyla mümkün olacağını savunuyordu.

E. TEPKİ VE PARADOKS

Radikal toplumsal cinsiyet teorileri sayıca artıp kollara ayrılırken, değişim stratejileri hem daha gelişkin hem de birbirleriyle daha fazla çatışmalı bir hale gelirken, karşıt bir tepki akımı da giderek güç kazanıyordu. Bu akımın dikkat çeken yönleri arasında kürtaj karşıtı hareketin 1970'lerdeki yükselişi, ABD Anayasası için önerilen Eşit Haklar Ek Maddesi'nin kıl payı farkla reddedilmesi, kapitalist ülkelerin çoğunda refah devletinin (dolayısıyla kadınlara yönelik hizmetlerin) tıkanması ve 1980'lerde AIDS yüzünden patlak veren uluslararası ahlâki panik yer alıyordu.

Bu hareketin teorik ifadesi, derme çatmadır. Öğretisi de çoğunlukla dinsel bir dogma veya uzlaşımsal erkek ve kadın rollerinin biyolojik zorunluluğu yansıttığını ve bu zorunluluktan ortaya çıkan toplumsal çeşitlenmelerin patolojik olması gerektiğini

öne süren bozulmuş bir Darwinizmdir. Biyolojik indirgemeciliğin daha gelişkin biçimleri, örneğin Steven Goldberg'ün *The Inevitability of Patriarchy*'si (Ataerkilliğin Kaçınılmazlığı), kadınlar ve erkekler arasındaki genetik ve hormonal farklılıklara başvurur –bu farklılıklar, Goldberg'ün örneğinde erkeklerin kadınlar üzerinde sahip olduğu 'saldırganlık avantajı'nı açıklamak için kullanılır ki bu, daha sonra erkek ve kadınların toplumsal konumlarını aydınlığa kavuşturmaktadır.

Biyolojik indirgemecilik, bölgesel zorunluluk, çıplak maymun ve "sosyobiyoloji"nin yükselme döneminde popüler bir tarz oldu, ama toplumsal inceleme düzeyinde ortaya atılan radikal argümanlara karşı yeterli bir yanıt değildi. Muhafazakârlık da bir toplum teorisi geliştirmek zorunda kalmıştı. Amerikalı tarihçi Peter Stearn'ün *Be a Man!*'i (Erkek Ol, Erkek!) gibi metinlerde vurgu, toplumsal gelenek ve kibarlık üzerindeydi; bir ölçüde idealleştirilen çekirdek aile, uygar ve düzenli bir yaşam tarzının temeli olarak gösteriliyordu. Bu "kibar" muhafazakârlıkla kıyaslandığında Yeni Sağ teorisyeni George Gilder'ın daha yaşamsal bir noktaya dikkat çektiğini söyleyebiliriz. Gilder, *Sexual Suicide*'da (Cinsel İntihar), temel toplumsal bağ olarak anne-çocuk bağına ilişkin bir analiz geliştirir ki bu analizde erkekler (baba olarak) gevşek bağlarla yer alırlar. Bir kurum olarak aile, toplumsal düzenin bağlardan kurtulmuş erkekler tarafından yıkılmasını önlemesi açısından yaşamsal önem taşır; toplum da, erkekler için ekonomik ve yönetsel rolleri sağlamak zorundadır. Böylece tam anlamıyla toplum analizi denebilecek bir analizden anti-feminist sonuçlar çıkarılır. Tıpkı uzlaşımsal aileyi, her biri kendi refahını en üst düzeye çıkarmaya çalışan iki rasyonel bireyin tercihlerinin sonucu olarak açıklayan yeni muhafazakâr iktisatçılarda olduğu gibi bu argümanda da Parsons'ın işlevselciliğinin yankısıyla karşılaşırız.

1980'lerin ortalarında işler arapsaçına dönmüştü. Son yirmi yıllık dönemin itici gücü, bir olgusal araştırma yığını ve hararetli bir teorik tartışma üretmişti, gerçekten de bunların içinde oldukça nitelikli bazı teorileştirmeler bulunuyordu. Toplum bilimlerinde böylesine etkili ve özgün çalışmaların sürdürülmekte olduğu başka bir alanın daha bulunduğunu söylemek güçtür. Bununla beraber, toplumsal cinsiyete dair toplum teorisi gelişirken düşünce çizgileri

arasındaki farklılıklar daha da keskinleşmiş, kavramsal ve politik uzaklıklar daha da artmıştır. Bugünkü toplumsal cinsiyet teorileri aynı noktaya yönelmiyorlar. Daha çok konulara ilişkin birbiriyle bağdaşmayan açıklamalar öne sürüyorlar, hatta bazen alanın farklı bölümlerinin sınırlarını kesin bir biçimde çizerek yapıyorlar bunu. Öyle görünüyor ki, devam edebilmek için önce geriye doğru gitmek, ortada dolaşan teorilerin temellerini yeniden incelemek gerekiyor. Dolayısıyla şimdi önümüzdeki iş, bu olacak.

NOTLAR

Bu bölümdeki bilgiler çok sayıda kaynaktan derlendi; yine de bölümün bir giriş olma özelliği taşıdığının farkındayım. Ama kaynaklar metinde adı geçen kitap ve makalelerden oluşuyor. Tartışma ve yorumlar içinse aşağıdaki metinlere bakınız:

FEMİNİZMİN İLKGÜNLERİ VE CİNSEL RADİKALİZM

(s. 47-51). Liberal feminizmin kökenleri için bkz. Martin (1972) ve Rosenberg (1982). Bir cinsel radikal olarak Sade'ın görüşleri tartışılabilir; Sade'ın savunusu ise Carter (1979) ve Thomas'ta (1976) bulunabilir. Sosyalist feminizmin ilk günleri için bkz. Taylor (1983).

SEKSOLOJİ VE PSİKANALİZ

(s. 52-55). Weeks (1985), seksoloji tarihinin mükemmel bir özetini veriyor; *Coming Out* (1977) adlı kitabı, eşcinsel hareketlerinin tarihi için temel bir yapıt. Psikanalize ilişkin yorumlarımın temelleri için bkz. Connel (1983), "Dr. Freud and the course of history". Sol hareket ve antropoloji arasındaki etkileşim konusunda bkz. Robinson (1972).

SOSYALİST FEMİNİZM

(s. 53-55). Sosyalist feminizm öyküsünü genel hatlarıyla okumak için bkz. Rowbotham (1974). Kadınların sendikalaşma koşulları konusunda, Hamburg şehri örneğinde ayrıntılı bir anlatı için bkz. Dasey (1985). Yüzyılın dönümünde sosyalizmde kadın hareketinin gücü konusunda bkz. Dancis (1976); ABD örneğine ilişkin tartışma. Kadın hareketinin Rus Devrimi üzerindeki etkisine ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bkz. Kolontay (1977). Orwell'in ünlü küçümsemesi için bkz. *The Road to Wigan Pier* (1962), s. 152.

(s. 55-59). Toplumsal cinsiyete ilişkin akademik düşüncenin gelişimiyle ilgili öncü ve hâlâ yararlı bir belge için bkz. Klein (1946). Rosenberg'de (1982) ise cinsiyet farklılığı çalışmalarının ilk örnekleri ayrıntılı olarak verilmektedir. Cinsiyet rolü teorisinin ortaya çıkışı için bkz. Carrigan, Cornell ve Lee (1985). Teorinin klasik ifadesi için Parsons'dan ayrı olarak bkz. Komarovsky (1946, 1950).

"İKİNCİ DALGA" FEMİNİZM VE EŞCİNSEL KURTULUŞ HAREKETİ

(s. 59-65). Radikal teorideki son gelişmeler kendi başına ateşli tartışmaların konusudur. Bu tarihin akışını izleyen kayda değer çalışmalar şunlar: Marksist feminizm konusunda Hartmann (1979) ve Burton (1985); ev içi emek tartışması konusunda Molyneux (1979); Amerikan radikal feminizmi konusunda Eisenstein (1984) ve Willis (1984); eşcinsel kurtuluş teorisi konusunda Walter (1980) ve Carrigan (1981).

III
Mevcut çerçeveler

Bu bölümde, biraz önce tartışılan tarihten doğan, toplumsal cinsiyete dair toplum analizlerinin temel çerçevelerini sınayacağız. Tartışmamızın odağını ise belirli uygulamalar veya belirli kavramlardan çok, farklı teori tiplerinin genel mantığı oluşturuyor.

Teorinin gelişme olasılıklarını kavramanın en iyi yolu gibi göründüğünden, mevcut çerçevelerin potansiyellerini ve doğalarında var olan sınırları tanımlamak için bu oldukça biçimsel yaklaşımı tercih ettim. Seçtiğim bu yol, beni fazlasıyla tuhaf görünen bir teori sınıflandırmasına yöneltiyor. Yaygın olarak kabul edilen düşünce "okulları", sonuçta mantıksal açıdan birbirinden kopuk görünen teoriler içeriyorlar. Sözgelimi, sosyalist feminizm, aşağıda ele alacağımız teori tiplerinin çoğunu barındırır. Bu şekilde ele a-

lman "ataerkillik" kavramı, yalnızca tek bir okula uygun değildir; mantıksal açıdan birbirlerinden farklı birçok teori biçiminde karşımıza çıkmakta ve teorinin bağlamına göre farklı anlamlar kazanmaktadır.

İşlerin ne hal alacağına üç ayrımın temel teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Bunlar, (a) cinsiyet eşitsizliğinin belirleyici etkenlerine ilişkin dışsal ve içsel açıklamalar arasındaki; (b) içsel teoriler kapsamında, görenek üzerinde odaklananlar ve iktidar üzerinde odaklananlar arasındaki ve (c) iktidar teorileri kapsamında, kategorilerin pratikten önce geldiğini düşünenler ve kategorilerin uygulamalardan çıktığını öne sürenler arasındaki ayrımlardır. En güdük kalanları olduklarından değil, bir toplumsal cinsiyet teorisini genel anlamda yansıtma konusunda en ümitsizleri olarak göründüklerinden, önce dışsal teorileri ele almak istiyorum.

A. DIŞSAL TEORİLER: "ÖNCE SINIF"TAN "TOPLUMSAL YENİDEN-ÜRETİM" DOLAYIMIYLA "İKİLİ SİSTEMLER"E

İkinci Bölüm'de, erkekler ve kadınlar arasındaki dolaysız iktidar ilişkilerini, kadınların baskı altına alınmasının belirleyeni olarak gören feminist teoriler ile başka yönlere yönelen feminist teoriler arasındaki ayrıma dikkat çekilmişti. 4. Bölüm'de tartışılacak olan ve bir toplum teorisi olarak göremeyeceğimiz biyolojik belirlenimcilik dışında en etkili dışsal teoriler, kadınların ezilmesinin temel belirleyenlerini sınıf ilişkilerine, kapitalist sisteme veya sınıf terimleriyle anlaşılır kılınan "üretim ilişkileri"ne yerleştiren Marksist analizlerdir.

Bu yaklaşımın en basit biçimi ise bütün toplumsal eşitsizliklerin kökeninde yatan nedenin kapitalizm olması ve dolayısıyla kapitalistlere karşı girişilen sınıf mücadelesinin birincil önemi yüzünden, "kadınların kurtuluşu sınıf mücadelesine bağlıdır" görüşüdür. 1970'lerin başlarında elden ele dolaşan Amerikan broşürü *Women's Liberation, Class Struggle*'da (Kadınların Kurtuluşu, Sınıf Mücadelesi) Karen Miles, kadınların ezilmesinin yönetici sınıfa nasıl hizmet ettiği yönündeki yaygın görüşü özetliyordu. Bu görüşe göre, kadın işçiler daha düşük ücret aldıkları için kapitalistler daha

yüksek kazanç sağlıyorlardı; cinsiyetçilik işçi sınıfını bölüyordu; kadınların ezilmesi ailenin korunmasını sağlıyordu ki, bu da kapitalizmi destekliyordu. Sosyalist ve feminist görüşlerin bu basit sentezi, daha ortodoks Marksistlerin üzerinde durması için çok fazla şey ortaya koydu. "Önce sınıf" görüşünün, İngiliz Troçkist Tony Cliff'in *Class Struggle and Women's Liberation* (Sınıf Mücadelesi ve Kadınların Kurtuluşu) adlı kitabında, akıllara durgunluk veren bir biçimde yeniden ifade edilişi bunun son kanıtlarındandır. Cliff, bu uzun metinde (kitap, bir erkek tarafından kaleme alınmasına rağmen en uzun modern feminizm analizlerinden biridir) Marksizm ve feminizm arasında "hiçbir uzlaşma" bulunamayacağını öne sürer. Cliff'e göre feminizm, çalışan dürüst kadınlara yönelik burjuva aldatmacasıdır. Temelde benzer görüşler, Sovyetler Birliği ve Çin'de, bu rejimlerin hâlâ kabul ettikleri birkaç noktadan biri olarak birer resmi öğreti biçiminde karşımıza çıkarlar. Çin'deki rejim, cinsiyete dayalı işbölümüne dokunmaksızın, uyumlu bir çekirdek aile idealini getirerek kadınları ataerkil geniş aileden kurtarmayı denemektedir. Benzer biçimde Sovyet rejimi de, kadınların sırtlandığı çocuk bakımı ve evdeki diğer işlerden oluşan toplumsal yükten hoşnuttur. Cinsel politikaya ilişkin siyaset, sınıf çizgisinin kıvrımlarına ve yol ayrımlarına sürekli olarak tabi kılınmaktadır.

Bu görüşler teori olarak üzerinde düşünülecek çok az şey verirler. Sınıf mücadelesinin önceliği, Christine Delphy'nin Fransa'da benzer argümanlara ilişkin yorumunda belirttiği gibi, "bir postüla, bir dogma"dır. Burada açık bir itiraz yatıyor: Kadınlara hükmedilmesi kapitalizmden çok önce başlamıştır ama kapitalizm kapsamında bütün sınıflarda yaşanmaktadır ve kapitalist olmayı terk eden ülkelerde de varlığını korumaktadır. Farklı sınıfa ait kadınların farklı çıkarlara sahip oldukları gerçeği, büyük bir önem taşır. Ne var ki, bunun farkına varmak için ille de sınıfın teorik önceliğini vurgulayan bir dogmaya gerek yoktur.

Bununla beraber, Miles'ın aile hakkındaki sözlerinde çok daha güçlü bir analizin tohumları mevcuttu. 1970'lerin ortalarında ve daha sonrasında bu, yapısalcı Marksizmin etkisiyle, birtakım teorisyenler tarafından özellikle de İngiltere'de geliştirildi.

Merkezi görüş, aile, cinsellik ya da toplumsal cinsiyet ilişkile-

rinin, tüm ayrıntılarıyla, "üretim ilişkileri"nin *yeniden üretim* alanı olduğuydu. Belirli bir üretim ilişkileri örüntüsü (ki endüstride, esas olarak sınıf ilişkilerini ifade eder) Marksist teoride "üretim tarzını" (kapitalist, feodal vb.) tanımlamak için kullanılır. Öyleyse, bir üretim tarzı, tüm bir tarihsel çağın belkemiğini oluşturur. Bu üretim ilişkileri, günden güne, yıldan yıla ve kuşaktan kuşağa yeniden üretilmeksizin var olamaz. Bu zorunluluk ise aile, ev yaşamı ve çocuk yetiştirme üzerinde yoğunlaşan toplumsal süreçlerin var olmasını gerektirir. Farklı teorisyenler, bu süreçlere az çok farklı açıklamalar getirdiler. Sözgelimi, Juliet Mitchell ataerkilliği insanları üretim dünyasındaki yerlerine yerleştiren ideoloji alanı olarak görüyordu. Diğer İngiliz teorisyenler ise burada, tümüyle yeni bir ilişkiler kümesinin, "yeniden üretim ilişkileri"nin izini sürdüler. Yine de, bu süreçlerin ya da bu alanın, kadınların tabi kılınmalarının ana belirleyeni olduğu yönünde bir uzlaşma vardı.

Toplumsal yeniden-üretim teorisi, bu haliyle ataerkilliğe ilişkin basit sınıfsal çıkar teorileri karşısında büyük bir ilerlemeyi yansıtıyor, birçok önemli düşünce silsilesinin sentezini öneriyordu. "Yeniden üretim", üretim alanındaki boşlukları doldurmak üzere çocuk doğurmak ve günün sonunda yorgun işçiye hizmet etmek olarak görülebilir. Tam da bu noktada teori, Margaret Llewelyn Davies'in *Life As We Have Known It* (Bizim Bildiğimiz Yaşam) ya da Gwen Wesson'ın *Brian's Wife, Jenny's Mum*'ı (Brian'ın Karısı, Jenny'nin Annesi) gibi pek çok otobiyografik metinde, doğrudan işçi sınıfı kadınlarının kendilerince belgelenen, yaşamın temel gerçekleriyle ilişkilendirilebilir. "Yeniden üretim", alternatif olarak, bir kültür ve psikoloji konusu, insanları kareleştirerek kapitalist endüstrideki kare boşluklara yerleştiren bir "toplumsallaşmanın" konusu şeklinde de görülebilirdi. Bu ise eğitim ve kültürün, kapitalizmin ihtiyaçlarını karşılamak üzere çarpıtılma biçimlerine yönelik sosyalist eleştirilerde sıkça rastlanan temaları aynı çatı altında topladı. Andrew Tolson, rekabetçi erkeklik ile kapitalizmin işlevsel zorunlulukları arasında bir bağlantı bulunduğunu öne sürdüğünde kullanılan malzeme yeniydi, ama argümanın biçimi sosyalistler için çok tanıdıktı.

Yeniden üretim teorisi, her şeyden önemlisi, kapitalizmde kadınların tabi kılınmaları ile ekonomik sömürü arasında, *tüm sisteme*

etkiyen bir bağlantı söz konusu olduğu görüşünü öne sürdü. Bu bağlantı ise, belirli çıkarlara ve gruplara değil toplumsal örgütlenmenin bütünleşmiş yapısının tümüne yerleşmiş olarak görülüyordu. İblis burjuvazi resimden silinmişti. Bu durum, konuların muazzam karmaşıklığının kabul edilmesini mümkün kılarak incelikli ve önemli bazı araştırmaların yolunu açtı. Ama aynı zamanda, reform hedefinin, 1970'lerin başlarına ait politikaların varsaymış olduğundan çok daha ürkütücü ve daha az hassas görünmesine de yol açtı.

Bu, Bourdieu'nün eğitime ilişkin çalışması veya Althusserci sınıf teorisi gibi, toplum analizinin öbür alanlarında karşımıza çıkan yeniden üretim yaklaşımları için doğru olabildiği kadar, yaklaşımın kendi doğasında bulunan bazı genel özelliklerden de kaynaklanıyor olabilir. Sanırım bu, yalnızca başlangıçta sabit bir yapının öne sürülmesiyle anlam kazanan "toplumsal yeniden üretim" kavramının kendisinde saklıdır. Tarih, teoriyi yapısal yeniden üretimin temel döngüsüne *eklenmiş* bir şey olarak görür. Tarihin teoriye temel teşkil edebilmesi için toplumsal yapının, sabit bir biçimde hiç durmadan yeniden üretiliyor olmaktan çok, sabit bir biçimde hiç durmadan *inşa ediliyor* olarak görülmesi gerekmektedir. Bu da ancak, yapının farklı bir biçimde inşa edileceği yönündeki değişmez ihtimalin teori tarafından kabul edilmesi durumunda anlam kazanır. İktidarı elinde tutan gruplar, kendilerine ayrıcalık sağlayan yapıyı yeniden üretmeye çalışırlar kuşkusuz. Ama bu grupların başarılı olup olamayacakları ya da bunu nasıl başaracakları her zaman için açık bir soru olarak kalır.

Bu nedenledir ki "toplumsal yeniden üretim" bir *strateji nesnesidir*. Sık sık olduğu gibi gerçekleştiğinde ise bazı toplumsal güçlerin belirli bir ittifak aracılığıyla diğerlerine karşı kazandıkları başarı olur. Teorinin postülası veya önvarsayımı olarak sunulamaz. Ayrıca kavramın kendisi de, toplumsal cinsiyete dair yeniden üretim teorilerinin kendisine yüklediği açıklayıcı öneme sahip olamaz.

Bu yaklaşımlarda karşılaşılan ikinci büyük güçlük ise kapitalizmin ihtiyaçları ile toplumsal cinsiyete özgü olan şey arasında inandırıcı bir bağlantı kurmakta karşılaşılan güçlüktür. Kapitalizmin varlığını sürdürmesi için egemen grupların, bir tür yeniden

üretim stratejisiyle başarı kazanmak zorunda oldukları yeterince açıktır. Ama sonuçta, bunun yapılmasının ille de *cinsel* hiyerarşiyi ve cinsel baskıyı üretmek zorunda olması o denli açık değildir. Hemen hemen aynısı, ırkçı ve etnik hiyerarşiler veya yaş hiyerarşileri için de öne sürülebilir (ki bazen bunun yapıldığı görülmektedir). Bazı açılardan kapitalizmin mevcut ataerkil görenekleri yıktığı, kadına daha fazla kişisel özgürlük ve eşitlik için de daha fazla şans tanıdığı yönünde, Engels ve Bebel gibi ilk sosyalistlerin iyi bildiği, tarihsel bir kanıt da bulunmaktadır. ABD ve Avustralya gibi ülkelerde yakın geçmişte yaşanan deneyim, kadınların yaşamları ve meslekleri üzerindeki kısıtlamalara yönelik feminist saldırının, kapitalist amaçlar açısından kadınların yeteneklerini ortaya çıkarabileceğini gösteriyor. Başarı gösteren kadınların yaptıkları işler *Ms* ve *Portfolio* gibi dergilerde yalnızca duyurulmakla kalmadı, göklere de çıkarıldı. Kapitalizm ile ataerkillik arasındaki ilişkinin sadece işlevsel olmadığı açıktır. Aralarındaki uyum, yeniden üretim teorisinin varsaydığından daha şüpheli, ilişkileri daha çelişkilidir.

Marksist-feminist yeniden üretim teorisi bu boşluğu doldurmaya çalışırken özellikle kültürel teorideki kimi açıklayıcı ilkelerin peşine düşer: Sözgelimi, Lacan'ın psikanalizi yeniden ele alması, Lévi-Strauss'un yapısalcı antropolojisi ve göstergebilimdeki çeşitli gelişmeler gibi. Bunun bir sonucu da, sınıf ilişkileriyle kıyaslandığında toplumsal cinsiyet ilişkilerini *budanmış* bir yapı olarak kavramaya yönelen güçlü bir eğilimin ortaya çıkması oldu. Bazı uyarlamalarda toplumsal yeniden üretim ve ataerkillik, sonuçta üretim alanının parçası olarak değil, tamamen ideoloji alanında ortaya çıkan olgular olarak görülüyorlardı. Diğer uyarlamalarda ise "yeniden üretim", toplumsal işbölümü ile ilintilendiriliyordu, ama yalnızca tek bir iş tipi, yani ev işleri ile. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, sınıf ilişkilerine kıyasla daha az kavranabilir bir olgu olarak bu şekilde ele alınışı, toplumsal cinsiyetin tarihine ilişkin bir görüşün temelini oluşturdu; öyle ki büyük dönüm noktalarına tarihin sınıfsal olarak dönemselleştirilmesi açısından bakıldı. Çünkü Marksist teoride "üretim tarzları"nı ve aralarındaki geçiş süreçlerini tanımlayan, üretim sürecindeki sınıf ilişkilerinin tarihiydi.

Yeniden üretim teorisinin mantığı, ataerkillik kavramını budama eğilimiyle, sosyalist feminizmin *pratik* kaygılarını geliştirmekten gittikçe uzaklaşır. 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında Avustralya ile İngiltere'de maddi dünya ve üretimle çok fazla bağlantılı konulara (kadın istihdamı, ücret oranları, sendikacılık, sağlık hizmetleri, devlet düzeni vb.) artan bir ilgi vardı en azından. Bu devrede, yeniden üretim teorisinden değil ama sosyalist feminist ilgilerden kaynaklanan, kadınların fabrika ve emek piyasası deneyimlerine ilişkin araştırmaların sayısında da bir artış olmuştu. Claire Williams'ın Avustralya'da açık maden işletmeciliği yapılan kasabalar üzerine ve Ruth Cavendish'in İngiltere'de motorlu taşıt parçaları üreten fabrikalar üzerine yaptığı çalışmalar gibi araştırmalar, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve cinsiyete dayalı işbölümünün gelişkin kapitalizmin üretim sisteminde (sınıf teorisinin kalbi olagelmiş alanda) derinlere yerleştiğini hemen gösteriyordu. Açıkça ima edilen, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin budanmış bir yapı olmadığıdır. Toplumsal cinsiyet, "üretim ilişkileri'nin bir *parçası*dır ve başından beri de böyle olmuştur. Yoksa, yeniden üretimleri sırasında bir karışma söz konusu değildir.

Bu yaklaşım, kapitalizm ile ataerkilliğin nasıl bağlantılı olduğu sorusuna farklı bir yanıt da sunar. Yeni bir yönelim söz konusudur artık ve 1970'lerde çeşitli ülkelerdeki sosyalist feministler bu yönü işaret ederler. Örneğin, Mariarosa Dalla Costa ve Selma James, "sınıf sömürüsünün kadınların sömürülmesinin özel dolayımı üzerinde temellenmekte olduğunu" yazar. Barbara Ehrenreich, sosyalistlerin, kadınları işçi sınıfının merkezinde görmek zorunda olduklarını öne sürer. Anja Meulenbelt, sınıf mücadelesinin "genel" mücadele oluşturduğu ve dolayısıyla feminist örgütlenmenin bir sapma olduğu yönündeki görüşe karşı çıkar. Nancy Hartsock, sınıf kategorisinin toplumsal cinsiyet konuları ışığında yeniden düşünülmesi gerektiğini belirtir.

Başlangıçta bu argümanlar birbirinden kopuktu; ama toplumsal cinsiyet ilişkilerinin sınıf ilişkilerine paralel olduğu, ikisinin bir karşılıklı etkileşim içinde bulunduğu ve bir anlamda sınıf ilişkilerinin toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temelinde kurulduğu yönünde aynı içerimi paylaşıyorlardı. Heidi Hartmann'ın 1979 yılında yayımlanan "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism"

("Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği") adlı makalesi ile Zillah Eisenstein'in *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (Kapitalist Ataerkil Düzen ve Sosyalist Feminizmin Savunusu) adlı derlemesi, daha sonra "ikili sistem teorisi" adını alacak olan yeni bir yaklaşımı tanımlıyordu. Temel düşünce, kapitalizm ile ataerkilliğin karşılaşan ve karşılıklı etkile-şim içine giren, birbirinden ayrı ama eşit ölçüde kapsamlı toplum-sal ilişki sistemleri olduğudur. Karşılıklı etkileşimlerinin şu anki biçimi ise, Eisenstein'm "kapitalist ataerkillik" adını verdiği toplumsal düzendir. Öyleyse, çağdaş dünyayı anlamak, bu dünyanın sınıf ve toplumsal cinsiyet yapılarının eşzamanlı analizini gerekti-rir. Öte yandan, toplumsal cinsiyet analizi de, prensipte, mantıksal olarak sınıf teorisinden bağımsız, içsel bir teori gerektirmektedir.

Toplumsal cinsiyete ilişkin şu anki bilgilerimiz kapsamında bu, toplumsal yeniden üretim teorilerinden daha iyi temellenmiştir. Ayrıca toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, toplumsal pratiğin tüm alanlarında ve erken kapitalizmin ve belki de sınıflı toplumların tüm türlerinde ortaya çıktığı gerçeğiyle de bağdaşmaktadır. Yaklaşım, Meulenbelt'in, sınıf politikasını terk etmeksizin tüm ağırlığın kadınların cinsel politika deneyimlerine verilmesi yönündeki pratik kriterini de karşılamaktadır. Yine de iki önemli güçlükle karşı karşıyayız. İlki, bir "sistem" düşüncesi. Ataerkil sistemi neyin sistematik kıldığı ve kapitalizm ile ataerkilliğin hangi anlamda aynı tür şeyler oldukları doğrudan doğruya açık değildir. İkinci güçlük ise, kapitalizm ile ataerkillik arasındaki "karşılıklı etkileşim"in nasıl anlaşılacağına ilişkindir. Aralarındaki bağ (Parsons'ın sistem teorisindeki anlamıyla) bir sınır alışverişi ya da yapıların az çok rasgele kesişmesi olarak görülebilir. Ayrıca bu görüş, sosyalist-feminist teorinin varsayımsal olarak *kendini adadığı* göreve, yani baskının açıklanmasına ve bir kurtuluş stratejisinin geliştirilmesine çok fazla önem vermez.

Bu güçlükler gerçekten önemlidir. Hartmann ve Eisenstein'ınkiler gibi sınıf ve toplumsal cinsiyet probleminin formüle ediliş biçimlerinin, şu anki terimleriyle ayakta kalabilmeleri olası değil. Yine de, yönelimleri bir bütün olarak doğru gibi görünüyor. Eğer bunları, genel bir teori tipi içindeki ilk yaklaşımlar olarak değerlendirirsek potansiyellerinin yeni biçimlerde geliştirilmeleri

mümkün olabilir. Gereken ilk şey, yeterli bir içsel toplumsal cinsiyet teorisidir. Bu nedenle bölümün geri kalanında, içsel teorinin ana değişkelerini ele alacağım.

B. CİNSİYET ROLÜ TEORİSİ

"Cinsiyet rolleri" literatürü oldukça geniştir. Özellikle "cinsiyet rolleri", "cinsiyet farklılıkları" ve "cinsel karakter" arasındaki farklılıklar üzerine, biraz fazlaca karışık bir literatür çıkar karşımıza. Sandra Bem'in, erkeklik ve kadınlığın psikolojik kişilik özelliklerini ölçmeye çalışan ünlü "androjenlik" araştırmasını buna örnek gösterebiliriz. Sözcüğün dar anlamıyla bile roller hakkında hiçbir soru içermemesine rağmen Bem'in anketi "Bem'in Cinsiyet Rolü Envanteri" başlığını taşıyordu. Aynı şekilde, diğer çalışmaların yüzlercesinde de cinsiyet farklılıklarına ilişkin bilgiler muğlak bir varsayımla sunulur, gözlemlenen farklılıklar rol fenomenleriyle açıklanır. Bu yüzden, "cinsiyet rolü" literatürünün hangi teoriyi kapsamına aldığını kesin olarak saptamak genellikle çok zordur.

Bununla beraber, "rol" kavramı etrafında örgütlenen belirli bir toplum teorisi kalabalığı da göze çarpmaktadır. Kavramın formülleştirimleri (1930'lara dek uzanmaktadır) ayrıntıda farklılaşır, ama birçoğu, rol teorisinin mantıksal özünü biçimlendiren beş ortak noktayı da içerir. Bu ortak noktaların ikisi temel metaforu, yani oyuncu ve senaryoyu belirtir:

1) *Kişi* ile işgal ettiği toplumsal *konum* arasındaki analitik ayrım;
2) söz konusu konuma özgü *eylemler* veya rol davranışları kümesi.

Diğer üçü ise oyunun sahnelenme ve yazıya dökülme araçlarını belirtir:

3) Belirli bir konuma hangi eylemlerin uygun olduğunu rol *beklentileri* ve normlar tanımlar;
4) bunlar, *karşıt konumları* işgal eden insanların (rol göndericiler, gönderme grupları) kontrolündedir,
5) öyle ki bu insanlar bunları *yaptırımlar* aracılığıyla (ödüller, cezalar, olumlu ve olumsuz pekiştirmeler) uygularlar.

Bu kavramlar, rol teorisinin genel bir toplumsal etkileşim analizine giriştiğinde kullandığı araçlardır. Genel olarak rol teorisi, temel kısıtlamalarını kalıplaşmış kişilerarası beklentilere yerleştiren toplumsal yapıya bir yaklaşım biçimidir.

Bu paradigma, hemen hemen her tip insan davranışına uygulanabilir, üstelik hem çok genel hem de çok dar anlamda. Ders kitapları, "bir dili konuşan kişinin" içinde bulunduğu genişlikten tutun da "bir astronotun" içine "düştüğü" darlığa kadar çeşitlilik gösteren (örnekler Bruce Biddle'ın *Role Theory* [Rol Teorisi] adlı kitabından alınmıştır) rol örnekleri sıralayarak insan davranışının genişliğine özellikle dikkat çekerler. Dolayısıyla rol paradigması, toplumsal cinsiyet ilişkilerine de çeşitli şekillerde uygulanabilir. Bir doğrultuda "roller" çok özel olabilir. Sözgelimi, Mirra Komarovsky'nin aile üzerine yaptığı çalışma, kur yapma ve evlilikte rol davranışlarının ayrıntılı bir betimlemesine girişir. *Role Structure and the Analysis of the Family* (Rol Yapısı ve Ailenin Analizi) adlı daha yeni bir kitapta ise bir grup Amerikan sosyoloğu, Amerikan ailesi içinde keşfettikleri çok sayıda rolü sıralıyor, "çocuk bakımı rolü", "akrabalık rolü", "cinsel rol", "eğlendiricilik rolü" ve elbette "eve para getiren ve ev işlerini yapanların rolleri" de listede yer alıyor. Bu tür listelerin öncelikle gözler önüne serdiği şey ise rol paradigmasının muğlaklığı.

Rol kavramlarının toplumsal cinsiyet uyarlamalarının çoğu farklı tipte oluyor. Bu uyarlamaların ana fikri ise erkek veya kadın olmanın anlamı, kişinin cinsiyetiyle belirlenen genel bir rolün canlandırılmasıdır, yani "cinsiyet rolü". Buna bağlı olarak, belirli bir bağlamda her zaman için iki cinsiyet rolü mevcuttur: "Erkek rolü" ve "kadın rolü". Daha az yaygın olmakla birlikte "erkeğin rolü" ve "kadının rolü" ya da "eril rol" ve "dişil rol" de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Toplumsal cinsiyetten bu tarzda bahsetmek birçok açıdan caziptir. Öncelikle, farklı toplumsal beklentilere yanıt verdikleri için kadının ve erkeğin davranışlarının birbirinden farklı olduğunu vurgulayarak cinsiyet farklılığına dair biyolojik varsayımlardan kurtulmamıza olanak tanır. İtici gücünü rol düşüncesinden alan en verimli araştırmalardan bazıları, söz konusu beklentilerin kitle iletişim araçları kapsamında tanımlanma biçimlerine bakıyordu.

1960'larda Betty Friedan tarafından "kadınlığın gizemi"nin bir parçası olarak vurgulanan ve ardından medya çalışmalarında defalarca onaylanan, kadının medyadaki imajlarının daraltılmış özelliği çarpıcıdır.

İkinci olarak cinsiyet rolü teorisi, toplumsal yapıyı kişiliğin oluşumuyla birleştirir ki bu, önemli ve güç bir teorik görevdir. Ralf Dahrendorf gibi genel rol teorisi savunucuları, kavramın "sosyoloji ve psikolojinin sınırında durduğu"nu iddia ediyorlar. Tam anlamıyla söyleyecek olursak cinsiyet rolü teorisi, bireylerin toplumsal ilişkilere yerleştirilmesini betimlemek üzere basit bir çerçeve öneriyor. Temel görüş, bu sürecin "rolün öğrenilmesi", "toplumsallaşma" veya "içselleştirme" aracılığıyla gerçekleştiği. Böylece kadınlık karakteri kadınlık rolüne toplumsallaşma ile, aynı şekilde erkeklik karakteri de erkek rolüne toplumsallaşma ile üretiliyor –bu bağlamda sapkınlar da, toplumsallaşma sürecinde meydana gelen kimi aksamalar sonucu sapına gösteriyorlar.

Bu argüman, öğrenmeden sorumlu olan insanlar ve kurumlara, yani "toplumsallaştırma etkenleri"ne yönelik bir ilginin uyanmasına yol açıyor. Bu etkenler de anne, aile, öğretmenler, arkadaş grupları ve medya. Cinsiyet rolü görüşlerinden etkilenen bir diğer kapsamlı araştırma ise söz konusu etkenlerin kız ve erkek çocuklarına farklı davrandığını, kadınlık ve erkeklik modellerinin çocuklara aktarılma biçimlerini ve (birkaç özel durumda) gönderilen mesajlarda bir karışıklık doğduğunda neler olduğunu ortaya çıkardı. Talcott Parsons'ınki gibi cinsiyet rolü teorisinin en gelişkin uyarlamalarında, toplumsallaşma kavramı bilinçdışının yapılanmasına ilişkin psikanalitik görüşlerle ilintilendirilir. Ama genellikle, cinsiyet rolü teorisi Freud'unki gibi psikodinamik açıklamaların alternatifi olarak görülür ve odak noktası da kesinlikle belirgin etkiler ve belirgin davranıştır.

Üçüncü olarak cinsiyet rolü teorisi, bir reform politikası için ilkeler önerir. Eğer kadınların tabi kılınmaları büyük ölçüde, kadınları yardımcı veya tabi olarak tanımlayan ya da karakterlerini pasif veya (araçsal olmaktan ziyade) dışavurumcu olarak belirleyen rol beklentilerinin sonucuysa, önümüzdeki görev bu beklentileri değiştirmek olacaktır. Çağdaş feminizm kapsamında böylesi bir teşebbüs için çok fazla enerji harcandı. Bu çaba, o-

kullardaki cinsiyetçilik karşıtı ders programlarında, ayrımcılık karşıtı yasalarda, emek piyasasında fırsat eşitliği düzenlemelerinde ve "pozitif ayrımcılık" kampanyalarında somutlaşıyor. Cinsiyet rolü kavramı, toplumsal klişeleşmenin kolektif boyutuna dikkat çektiğinden, büyük oranda liberal feminizm alanında olsa da birey üzerindeki klasik liberal odaklanmanın ötesine geçer. Yeni Güney Galler Hükümeti İstihdamda Fırsat Eşitliği Başkanı Alison Ziller'ın gözlemlediği gibi: "Pozitif ayrımcılık planı... ayrımcılığın çaresinin bireylerce başlatılan şikâyet sistemine bağlı olmadığı anlamına gelir."

Teorinin bu meziyetleri kuşkusuz önemlidir. Dolayısıyla cinsiyet rolü teorisinin, kendi literatürünün büyüklüğünü aşan nedenlerle, ciddi bir biçimde, içsel bir toplumsal cinsiyet teorisi olarak kabul edilmesi gerekir. Yine de, sözünü ettiğimiz bu meziyetler, oldukça ciddi kavramsal güçlükler pahasına elde edilmiştir.

Güçlükler, çoğu rol teorisyeninin en büyük güçleri olarak gördüğü şeyle, yani "beklentiler" kavramı yoluyla toplumsalın üzerine koyulan vurguyla başlar. Psikologlar, bireylerin klişelerde tuzağa düşme biçimini vurgulayarak rol teorisini genellikle bir toplumsal belirlenimcilik biçimi olarak görürler. Klişeleşmiş kişilerarası beklentiler gerçekten de toplumsal olgulardır ve rol teorisinde, öbür insanların kendilerine uygunluğu ödüllendirdikleri ve kendilerinden ayrılmaları cezalandırdıkları görüşüyle etkin kılınırlar. Rol jargonunda karşıt konumda bulunanlar, rol işleyimini yaptırıma bağlarlar. Küçük erkek çocuklar yırtıcı olmaya özendirilir, kız gibi davranmak alay konusudur ve bu uzar gider. Peki ama neden karşı taraf yaptırımlara başvurur? Bunu, *onların* rol beklentileriyle açıklayamayız; eğer buna kalkışırsak rol teorisini, sonsuz bir geri çekilmeye indirgemek zorunda kalırız. Teori, yaptırımlara başvurmaya yönelik tercihler etrafında dolanarak hızla bir bireysel irade ve eylemlilik sorununa geri döner. Böylece, rol teorisinin toplumsal boyutu ironik bir şekilde iradeciliğe, yani insanların mevcut âdetlerini sürdürmeyi seçtikleri yönünde genel bir varsayıma dönüşür.

Öyleyse rol teorisi sonuçta bir toplum teorisi değildir. Doğrudan doğruya, toplumsal teorinin mantıksal olarak başladığı soruna, yani kişisel eylemlilik ile toplumsal yapı arasındaki ilişkiye

yönelir; ama yapıyı eylemlilik içinde eriterek bu sorundan sıyrılır.

Cinsiyet rolü teorisinde gerçekleşen şey, yapıdaki eksik unsurun biyolojik cinsiyet kategorisi ile örtük bir biçimde sağlanmasıdır. Tam da "kadın rolü" ve "erkek rolü" terimleri, biyolojik bir terimi piyesvari bir yaklaşımla uydurulan bir terime iliştirerek neyin olup bittiği konusunda bir fikir verir. Altında yatan imaj, sabit bir biyolojik temel ve işlenebilir bir toplumsal üstyapıdır. Cinsiyet rolleri tartışmasının sürekli olarak cinsiyet farklılıkları tartışmasına kaymasının nedeni de budur. Cinsiyet rolü analizlerindeki örtük soru ise filanca koşullar altında hangi belirli üstyapının üretilmekte olduğu ve bundan böyle biyolojik ikiliğin nereye kadar yol gösterdiğidir.

Öyleyse rol çerçevesinin kullanılmasının sonucu, cinsiyetler arasındaki ilişkilere dair somut bir açıklama değil, cinsiyetler ve konumları arasındaki farklılıklara ilişkin soyut bir görüş olur. Tıpkı Suzanne Franzway ve Jan Lowe'un feminizmde cinsiyet rolü teorisinin eleştirisinde gözlemledikleri gibi rol literatürü, tutumlar üzerinde odaklanmakta ve tutumların ait olduğu gerçeklikleri gözden kaçırmaktadır. Bunun politik yankısı ise kadınlar ve erkekler arasında yapay olarak katı bir ayrım yaratan baskıların altının çizilmesiyle birlikte, erkeklerin kadınlar üzerinde uyguladıkları ekonomik, ev içi ve politik iktidarın önemsenmemesi olmuştur.

İktidarın toplumsal yaşamın bu alanlarındaki uygulanışı sosyologlar için daha belirgin olduğundan, bazı eleştirmenlerin gözlemlediği gibi "ırk rolleri" veya "sınıf rolleri"nden söz etmiyorum. "Cinsiyet rolleri" söz konusu olduğunda temeldeki biyolojik ikilik, sonuçta burada hiçbir iktidar ilişkisinin bulunmadığı konusunda birçok teorisyeni ikna etmiş görünüyor. "Kadın rolü" ve "erkek rolü" örtük olarak eşit biçimde ele alınıyor. Kuşkusuz, bu iki rol içerik açısından birbirinden farklıdır ama karşılıklı olarak birbirlerine bağımlıdır da (yani birbirinin "tamamlayıcısı"dır), aynı hammaddeden yapılmışlardır, üstelik ("erkek rolü"ne ilişkin eleştirel literatürün oluşmasını sağlayan 1970 ortaları liberallerinin gözünde) insanın içinde eşit ölçüde baskıcı bir etkiye sahiptirler.

İktidarın açıklanmasında rol analizi, bir normlar teorisinin yerini tutar. Anne Edwards, cinsiyet rolü teorisinin toplumsal cinsiyetin karmaşıklıklarını ne denli güçlü bir biçimde basitleş-

tirdiğini gözlemlemişti. Edwards'a göre bu, tüm erkeklik ve kadınlıkların tek bir ikiciliğe indirgenişi ve tüm kadınların tek bir kadınlık rolünde toplanışıyla (öyle ki bu, sırası geldiğinde ev kadını olmak ve aile içine yerleştirilmekle eşitleniyor) söz konusu oluyordu. Cinsiyet rolü teorisinin büyük bir bölümü, gözlemlerle ortaya atılan sorunlar etrafında değil, normatif standart bir örnek olay analizi olarak kurulmuştu.

Bu standart örnek olay, haliyle, cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün yer aldığı soyut bir çekirdek aile modelidir. Çoğu insanın yaşamı buna benzediği ve çok küçük bir azınlığın bundan saptığı varsayıldığı için "standart"tır. İki açıdan da "normatif"tir. İlk olarak genelde insanların bunu düzgün yaşama biçimi kabul ettiği varsayılır – dolayısıyla bu, gerçek rol beklentilerini tanımlar. İkinci olarak teorisyenler, bunu düzgün (ya da toplumsal olarak işlevsel veya biyolojik olarak uygun) yaşama biçimi olarak kabul ederler. Cinsiyet rolü literatürüne sezgisel, sağduyulu başvurunun çoğu bu görüşlerin bulanıklığından kaynaklanır. Nitekim seksolog John Money, psikoseksüel gelişmenin "düzgün" yolunu dile getirdiğinde bunun sonucu (eşcinsel tercih de dahil olmak üzere) yoldan her tür sapışın patolojik diye damgalanması ve alışılmış heteroseksüelliğin hem kişi hem de toplum için iyi bir şey olduğu yönündeki görüşün desteklenmesi olur.

Temel bir güçlük de, *normatif* olanın, yani beklenen ve onaylananın ille de *standart*, yani genellikle gerçekten oldukları biçimde olmamasından kaynaklanır. Ama belki de özellikle cinsellik söz konusu olduğunda standart olmuyordur. Yapılan araştırmalar bir dizi beklenmedik sonuç üretmiştir. Amerikan toplumunda eşcinsel davranış sıklığını saptayan (ki bu normatif cinsiyet teorisinin asla kabul etmeye yanaşmadığı bir şeydir) Kinsey araştırmaları, söz konusu çalışmalar arasında en ünlü olanıdır. Evlilik öncesi ve evlilik dışı heteroseksüelliğe ilişkin veriler ise ayrıca sorun yaratır. Keza aile içi şiddetle ilgili veriler de yenir yutulur türden değildir. Strauss ve diğerlerinin, Amerikan ailelerinin % 50'sinden fazlasında şiddetin yaşandığı yönündeki ciddi saptamaları, ahlâki olarak onaylanan ile gerçekte yaşanan arasında çok büyük bir fark bulunduğunu gözler önüne seriyor. Hane halkı bileşimiyle ilgili istatistikler ise, rahipler, devlet başkanları ve reklam yazarları ta-

rafından her gün düzenli olarak şükranla anılan "ana-baba, iki çocuk, kedi ve köpek" bileşimli çekirdek ailenin artık çoğunluğun hane halkı biçimi olmadığını, belki de hiçbir zaman olmadığını gösteriyor. İdeolojik açıdan hâlâ güçlü olan, "eve ekmek getiren koca" ve "yuvayı yapan kadın" şeklindeki normatif örüntü, aslında ekonomi tarafından yıpratılmaktadır: Aynen 1. Bölüm'de gösterildiği gibi, dünyadaki ücretli işçilerin yaklaşık üçte biri kadındır, oysa pek çok erkek, işgücünde yer almaz. Komarovsky gibi, alan araştırmasında ayrıntılarla ilgilenen rol teorisyenleri, verilerden teorik "rol" modelleri gibi bir şey çıkarmak istiyorlarsa bu verileri çok sağlam bir şekilde eşelemek zorundadırlar.

Normatif olanla yaygın olanı harmanlamak yerine birbirinden ayırırsak yeni ve önemli sorunlar ortaya çıkar. Böylece "normatif" olanı, normalliğin bir tanımı olarak değil ama toplumsal iktidarı elinde tutanların kabul etmeyi arzuladığı şeyin bir tanımı olarak görmemiz mümkün olabilir. Bu ise normlarda kimin çıkarı muhafaza edilir; diğer insanların günlük yaşamları nereye kadar bu çıkarlara direnç gösterir; henüz normatif olmayan ama yaygın olan pratiklerden potansiyel olarak normatif olan ne tür ilkeler ortaya çıkabilir gibi sorular doğurur.

Cinsiyet rolü teorisi, sapma kavramı aracılığıyla normatif standart örnekten kopuşları bir şekilde kendisinde barındırır. Bu terim, refah pratiğindeki "yaftalama"ya yönelik sert eleştiriler sonucu gözden düşmüştür, ama rol teorisinde barınmayı sürdürür, çünkü normatif "rol" kavramı tarafından mantıksal olarak talep edilir. Yetersiz benlik kavramı, uyumsuzluk gibi örtmeceler mevcuttur; ama Biddle gibi bir rol teorisyeni "sapkın davranış", "sapkın kimlikler" veya "uyumsuzluğun nedenleri"nden söz ettiğinde ve bunları "başarılı rol öğrenimi" ile karşılaştırdığında bu kesinlikle sürpriz olmaz.

Normatif standart örneğin cinsiyet rolü literatüründeki hâkimiyeti, sapkınlık kavramının da eklenmesiyle farklı bir etkiye sahip olmaktadır. İkisi birlikte, uzlaşımsal cinsiyet rolünün çoğunluğu kapsayan bir örnek olay olduğu, bundan kopuşların toplumsal açıdan marjinal olduğu ve muhtemelen kusurlu veya uygunsuz toplumsallaşma yüzünden ortaya çıkan bazı kişisel tuhaflıkların sonucu olduğu izlenimini yaratırlar. Lezbiyenlik, erkek eşcinselliği,

iffet, fahişelik, evlilik içi şiddet ve transvestitlik bu değerlendirmeye maruz kalır. Rol çerçevesi, iktidar unsurunu bir kez daha toplumsal cinsiyet ilişkilerinden çıkarır atar. Aynı zamanda, iktidar ve toplumsal baskıya karşı koyma unsurunu da, yani cinsellik ve toplumsal cinsiyet tanımları etrafında (açık veya örtük bir şekilde) dönen toplumsal mücadele gerçeğini de oyunun dışında bırakır.

Çıkar çatışmaları değerlendirilirken feminizmde cinsiyet rolü teorisinin kullanılması çok kısıtlayıcı olur. Cinsel politikanın, rol reformu ya da "kadın rolü"nün güncelleşmesi, liberalleşmesi veya genişlemesi olarak (erkek hareketi değerlendirilirken "erkek rolü" için de aynı şekilde) kavramsallaştırılması, böylesi bir reformcu hareketin toplum teorisinin bulunmadığı, toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsamında ortak çıkarların oluşturulmasına ilişkin hiçbir anlayış geliştirilmediği anlamına gelmektedir. Rol reformunun itici gücü, mevcut cinsiyet rolü uyarlamasından duyulan bireysel hoşnutsuzluktur. Bir hoşnutluk sağlandığında ise bundan böyle ne politikanın ne de analizin üstlenmesi gereken bir şey kalır.

Bir hareket ve toplumsal mücadele teorisinin eksikliği, daha derin bir düzeyde, toplumsal çelişkiyi kavrama ve bir toplumsal dinamik formüle etme yolunun eksikliğini yansıtır. Cinsiyet rolü çerçevesi, toplum teorisi olarak temelde statiktir. Ama bu, rol analizcilerinin değişimi göz ardı ettikleri anlamına gelmez. Ne münasebet! Kadın rolünün modernleşmesi, cinsiyet rolü teorisinin 1942'de Talcott Parsons tarafından ortaya atılan ilk önemli önermelerinden birinin önde gelen temasıydı. Aynı şekilde, geçtiğimiz yirmi-otuz yıllık dönemde, erkeğin cinsiyet rolü konusunda Kuzey Amerika'da yapılan tartışmaların başlıca konusu da, beklentilerin değiştirilmesi olmuştu. Sonuçta, kadın rolünün değişen tanımları, akademik toplum bilimlerinin feminizme yönelik tepkisinde ana tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üzerinde durulması gereken nokta ise cinsiyet rolü teorisinin, değişimi tarih olarak, yani toplumsal pratik ile toplumsal yapının karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkan dönüşüm olarak kavrayamamasıdır. Yapı, cinsiyet rolü teorisinde biyolojik ikilik biçimine bürünür; ve rol kavramlarının pratik yönünün nihai iradeciliği de, bir toplumsal belirlenim kavramının formüle edilmesini önlemektedir. Sonuçta değişim, cinsiyet rollerinin başına gelen, onları ihlal

eden bir şeydir daima. Tıpkı teknolojik veya ekonomik değişimlerin nasıl olup da "modern" bir erkek rolüne geçilmesini talep ettiğine ilişkin tartışmalarda olduğu gibi dışarıdan, genelde toplumdan gelir. Ya da insanın içinden, yani kısıtlayıcı cinsiyet rolünün esnekleştirilmesini talep eden "gerçek benlik"ten kaynaklanır. Rolün kendisi de her zaman ateş altındadır. Cinsiyet rolü teorisinin, değişimi toplumsal cinsiyet ilişkilerinden kaynaklanan bir diyalektik olarak kavrayabilmesinin hiçbir yolu yoktur. Bu nedenle, içsel bir toplumsal cinsiyet teorisi olarak temel bir biçimde sınırlıdır.

Özetle, toplumsal cinsiyete dair bir toplum analizi için bir çerçeve olarak cinsiyet rolü teorisinden vazgeçmemizi gerektiren dört temel neden var: Cinsiyet rolü teorisinin iradeciliği ve iktidar ile toplumsal çıkarı teorileştirmedeki başarısızlığı; biyolojik ikiliğe bağımlılığı ve bunun sonucu olarak yapının toplumsal olarak kavranamayışı; normatif standart bir örnek olaya bağımlılığı ve direncin sistematik biçimde yanlış tarif edilmesi; ve toplumsal cinsiyetin tarihselliğini teorileştirme yönteminin eksikliği.

Edwards'ın dikkat çektiği gibi, bu zayıflıkların fark edilmesi, kadınlığın ve erkekliğin klişeleri üzerine, yani toplumsal inşalar, kültürel idealler, medya içerikleri vb. olarak cinsiyet rolleri üzerine verimli araştırmaların yapılmasını engellemez. (Bu sorunları 11. Bölüm'de ele alacağım.) Ama yine Edwards'ın öne sürdüğü gibi, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet alanına ilişkin olarak, toplumsal kurumlar ve toplumsal yapılara daha fazla dikkat eden teorileştirme biçimlerinin aranması gerekir.

Bununla beraber, cinsiyet rolleri eleştirisi, böyle bir teorinin nasıl olması gerektiğine ilişkin kimi yararlı ipuçları vermektedir. Böyle bir teorinin kavrayabilmek zorunda olduğu konulardan biri de açıkça, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde yaşanan toplumsal çıkar oluşumu ve çatışmasıdır. Şimdi bunu ana tema haline getiren yaklaşımları ele alacağım.

İktidar ve çıkar çatışmalarına daha önemli bir yer veren toplumsal cinsiyet açıklamaları, bu farkındalığı genellikle belirli bir teori biçimiyle dile getirirler. Ama bu teorinin bildik bir adı yoktur, bunun nedeni de kısmen söz konusu teorinin mantığının, kültürel feminizm ve sosyalist feminizm arasındaki çatışma gibi bildik ayrımlara karşı çıkmasından kaynaklanır. Ben bu yaklaşımı "kategorik" olarak adlandıracağım.

Bu teorinin temel özellikleri öncelikle cinsel politikadaki karşıt çıkarları belirli insan kategorileriyle sıkı biçimde özdeşleştirmektedir. Jill Johnston'ın erkekleri "kadınların doğal düşmanı" olarak tanımlaması bunun etkili örneklerindendir. İkinci olarak argümanın odağı, kategorinin oluşturulduğu süreçler ya da kategorinin unsurları veya öğeleri yerine bir birim olarak kategori üzerinde yoğunlaşır. Üçüncü olarak bir bütün halinde toplumsal düzen birbirleriyle iktidar ve çıkar çatışması aracılığıyla ilişkilendirilen birkaç (genellikle iki) temel kategori kapsamında betimlenir. Cinsiyet rolü teorisi bireyciliğin içinde eriyip gitme eğilimindeyse, kategoricilik de büyük bir tabloyla kalmakta ve kalın bir fırçayla bu tabloyu boyamaktadır.

Cinsiyet rolü teorisinde genel bir terminoloji, mantıksal açıdan farklı kavramları bulanıklaştırmaktadır; bu teoride aynı temel düşünce birçok farklı biçimde ifade edilmektedir. İlk kadın kurtuluşu teorisyenleri, ekonomi politik ve antropolojiden ödünç aldıkları kavram ve düşünceleri kullanmışlardı. Shulamith Firestone argümanını bilinçli bir şekilde Marx'ı kendisine örnek alıp biçimlendirerek "cinsiyet sınıfı"ndan söz ederken, Roxanne Dunbar da kadınların daha düşük bir "kast" olduğunu öne sürüyordu. Akademik feministlerse terminolojilerini akademik toplum bilimlerinden ödünç almışlardı. Myra Strober "yeni bir bilimin, dimorfinin doğuşu"nu kayda geçirirken Alice Schlegel ve Janet Chafetz de "cinsel tabakalaşmadan" söz ediyordu. Strober'ın kullandığı terim sanki dalga geçmek için uydurulmuş gibi görünüyor; ama ciddiye alınmış olması gerçeği, teorik bir çerçeveye duyulan ihtiyacın ne denli vahim olduğunu gösterir. Aynı şekilde radikal feminizmdeki "ataerkillik" tartışması 1970'lerin ortasından beri, yay-

gın biçimde bir kategorik toplumsal cinsiyet teorisi üzerinde temellendi, tıpkı Susan Brownmiller'ın ünlü, tecavüz *"tüm erkeklerin tüm kadınları* korku içinde tutmalarını sağlayan bilinçli bir sindirme sürecidir" argümanında olduğu gibi.

Bu yaklaşımı bir toplum teorisi olarak biçimselleştirme konusunda daha da ileri giden Chafetz, yaklaşımın temel önvarsayımları hakkında özellikle kendinden emindir. Kadınlar ve erkekler, "içsel olarak farklılaşmamış genel kategoriler" halinde ele alınabilir. Analiz, kategoriler arasındaki ilişkiyi açığa çıkarırken doğruluklarını da sorgulamaksızın kabul eder. Toplumsal cinsiyete ilişkin kategoriler, temelde bu ilişkiye getirdikleri açıklamalar kapsamında farklılaşırlar.

Bir düşünüş tarzında bu, temel olarak doğrudan bir tahakküm ilişkisidir. Dunbar ve Firestone bu yaklaşımın öncüleri arasındadır. Mary Daly'nin küresel ataerkillik tasviri gibi daha yeni açıklamalar ise temelde, kadınlara yönelik erkek şiddeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Pornografi ve tecavüz temaları kültürel feminist analizlerde Susan Griffin ve Andrea Dworkin gibi yazarlarca ele alındığında birbiriyle sıkı sıkıya bağlantılıdır. Pornografi, erkek cinselliğindeki şiddetin dışavurumu ve kadınlar üzerinde bir tahakküm kurma aracı olarak görülür; tecavüz ise cinsel arzudan çok ataerkil şiddetin edimi olarak kabul edilir.

"Cinsel tabakalaşma" üzerine akademik literatür, kategoriler arasındaki ilişkinin eşit olmadığından başka bir şey varsaymayarak genellikle daha soyut ve açık uçlu bir yaklaşım sergiler. Bu (bazılarına 1. Bölüm'de değindiğimiz) pek çok ampirik araştırmanın çerçevesini oluşturmaktadır; bu araştırmalar, kadın ve erkeklerin eşit olmayan maddi olanaklarının ve eşit olmayan yaşama fırsatlarının haritasını çıkarır. Teori olarak zayıftırlar. Ama cinsiyetler arasındaki farklı eşitsizlik düzeylerinin bağıntıları veya koşullarına ilişkin kimi sorular ortaya atarlar. Sözgelimi Chafetz, "kadınlarla erkeklerin tüm statüleri"nde karşılaşılan yüksek ve düşük eşitsizlik düzeyleriyle hangi genel koşulların (ekonomik gelişme, çevre, din vb.) bağlantılı olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla kültürlerarası bir alan araştırması yapmıştır.

Chafetz, bu araştırmada toplumsal cinsiyete ilişkin dışsal bir teoriye yakınlaşır. Aslında kategoricilik yukarıda sözünü ettiğimiz dışsal teorilerin çoğu için bir toplumsal cinsiyet modeli sun-

maktadır. Örneğin cinsiyete dayalı işbölümü analizleri, toplumsal cinsiyet kategorilerini genellikle ekonomik yaşamdaki basit bir sınırlama çizgisi olarak kurar ve bu çizginin farklı toplumlardaki görünümünü ayrıntılarıyla çıkararak işin daha da karmaşık bir hale gelmesine yol açar. Yalnızca küçük bir azınlık Margaret Power'ın "bir kadının mesleğinin *yaratılması*" (italikler bana ait) adını verdiği şeyle ilgilenir; bu, kategorilerin kurulma sürecini merkezî bir konu haline getirerek kategoriciliğin soyut mantığından uzaklaşan bir sorudur.

Benzer şekilde, "üretim ilişkileri" tartışmalarının çoğunun da, üretim aşamasındaki pratik hakkında söyleyecek çok az şeyi vardır. Düşüncede toplumsal ilişkileri konu etmekle birlikte gerçekte bu tür kavramları çoğunlukla kategoriler arasına sınır çekmek için kullanır. En sonunda kişi ve kişisel pratik, tıpkı Fransız yapısalcılığında olduğu gibi denklemden büsbütün çıkarılabilir. Teorik dikkat, bireyin içine yerleştirildiği toplumsal ortam veya kategori üzerinde yoğunlaşır. Bu sınırlama çizgilerini izleyerek biyolojik belirlenimci olmayan güçlü bir kategorik toplumsal cinsiyet teorisine ulaşabiliriz. Juliet Mitchell'ın ve Gayle Rubin'in yapısalcı modellerinde karşımıza çıkan "yerler", toplumsal olarak tanımlanmış ve bu yazarların vurguladıkları erkek-kadın karşıtlığı da toplumsal olarak inşa edilmiştir. Aynısı, 1970'lerin sonlarından beri görülen göstergebilimsel toplumsal cinsiyet analizleri için de geçerlidir.

Diğer durumlarda ise kategoriciliğin toplumsal temeli, basitleştirilmiş bir normatif aile modeli olarak ortaya çıkar. Bu, "ev içi emeğe" ilişkin Marksist-feminist literatürün büyük bir bölümü için böyledir. Keza Christine Delphy'nin daha özgün olan, bir ekonomik sistem olarak ataerkillik analizi için de doğrudur. Burada kategoriler, evlilik denen toplumsal kurum tarafından oluşturulur ve kategoriler arasındaki ilişkinin özü, karıların ücretsiz emeklerinden ortaya çıkan fazlalığı kocaların sahiplenmeleridir. Bir başka örnek de Chodorow'un kadınlık psikolojisidir; Chodorow, çocukların duygusal gelişimine ilişkin psikanalitik açıklamalara, bilinçli bir şekilde, biyolojik yerine toplumsal bir destek bulma girişimi üzerinde durmuştur. Burada çocuk bakımına ilişkin cinsler arası işbölümü, kategoriler arasındaki ilişkinin özünü oluşturur.

Toplumsal çerçeveler geliştirilmesinde bu yazarların gösterdiği tüm titizliğe rağmen, ortaya koydukları toplumsal cinsiyet haritasının tümü, basit bir biyolojik ikilik üzerinde temellenenden çok da farklı değildir. Kategorilerin biyolojik oldukları varsayılabildiğinde ve aralarındaki ilişki de kolektif veya standartlaşmış bir ilişki olarak görülebildiğinde, toplumsal cinsiyete ilişkin kategorik düşünme tarzı da en açık halini alır; dolayısıyla, Brownmiller'ın "tecavüz...tüm erkeklerin... tüm kadınlar.." veya Dworkin'in "pornografi: Kadınlara sahip olan erkekler" açıklamaları da. Biyolojik indirgemeciliğin ille de kategoriciliği ortaya çıkarması gerekmediğinin sözünü etmeye bile değmez. Örneğin transseksüelliğe ilişkin literatürün bir kısmında araştırmacılar, uzlaşımsal kategorilerden sapmanın biyolojik temelleriyle ilgilenirler. Ne var ki biyolojik temel veya "biyogramer" teorileri en güçlü biçimlerinden birinde genellikle kategoriciliğe yönelir. Şurası bir gerçek ki çoğu yazar (hatalı bir biçimde), üreme biyolojisinin insanları basit ama tam olarak iki farklı kategoriye ayırdığını varsaymaktadır.

Kategoricilik birtakım kaynaklardan türemiştir: Yapısalcılık, biyolojizm ve politik eylemi seferber etmeye yönelik geniş basit kategorilere yapılan katışıksız retorik başvurular. Kategoricilik yine de önemini korumaktadır çünkü liberal feminizm ve rol teorisine ilişkin kesin bir alternatife duyulan ihtiyacı karşılamaktadır. Bazı sorunlar için toplumsal cinsiyetin "içsel olarak farklılaşmamış genel kategoriler" kapsamında ele alınması, ilk yaklaşım olarak mükemmel biçimde yeterlidir. Gelir, eğitim, meslek ve sağlık alanlarmdaki cinsiyet eşitsizliğine ilişkin tanımlayıcı literatür, bu bağlamlarda kesinlikle başarılıdır.

İlk yaklaşım analize son noktayı koyduğunda sorunlar baş gösterir; "kadın" ve "erkek" kategorileri mutlak olarak kabul edildiklerinde daha fazla incelemeye veya daha ince bir farklılaşmaya duyulan ihtiyaç ortadan kalkmış olur. Çünkü bunun sonuçta işe yaramayacağı ve yaklaşımın giderek yanıltıcı olacağı sorunlu alanlar vardır. Belki de en yaygın örnek, normatif standart aile kapsamında ifade edilen analizdir. Refaha ilişkin pek çok feminist araştırma, herkesin (ya da hemen hemen herkesin) çekirdek aile içinde yaşadığını öngören, bütün kadınların kendilerini geçindiren erkekleri olduğunu (ya da olması gerektiğini) söyleyen,

çocuk sahibi olmanın bir kocanın varlığını önkoşul olarak gerektirdiğinde direten resmi sosyal yardım ve ekonomi politikasını bu kadar çok destekleyen varsayımların yanlış olduğunu kanıtlamaya yönelmiştir.

Bir diğer kategoricilik biçimi de tipik birey üzerinde yoğunlaşır. Kadınlara yönelik şiddet literatürünün büyük bir bölümünde "erkek cinselliğine" yer verilmesi bunu kanıtlamaktadır. Aynı şeyi, çevre kirliliğini, doğal kaynakların gelişigüzel kullanılmasını ve nükleer savaş tehlikesini kişisel saldırganlık ve tipik erkek acımasızlığıyla açıklayan argüman için de söyleyebiliriz.

Bu argümana temel oluşturan içgörü kesinlikle doğrudur. İktidar açlığı çeken ve duygusal açıdan körelmiş bir erkeklik, çevreyi yok eden, sözgelimi ağaçların kesilmesi ve hidroelektriğin geliştirilmesiyle güzelim Tasmanya Adası'nın yarısını mahveden toplumsal makinenin bir parçasıdır. Brian Easlea'ninki gibi tarihsel araştırmalar, nükleer bombayı üreten bilimlerin ve teknolojilerin gelişiminde erkeklik, denetim ve iktidar temalarının izlerini sürmektedir. Ama bunu erkekliğin doğrudan sonucu olarak teorileştirmek, verili bir erkeklik biçimini çevreyi yok edici kılan toplumsal mekanizmanın gözden kaçırılması sonucunu doğura-caktır. (Tarihin diğer dönemlerinde saldırgan erkeklik böylesine kökten bir çevre yıkımıyla sonuçlanmamıştı.) Söz konusu teorileştirme, belirli bir erkeklik biçimine cinsel politikada hegemonyacı bir konum kazandıran ve diğer erkeklik biçimlerini marjinalleştiren toplumsal düzenlemeleri göz ardı etmektedir. Ayrıca bu tür bir erkekliği ilk planda oluşturan toplumsal süreçler de birçok argümanda gözden kaçmaktadır.

Toplumsal cinsiyetin tipik birey kapsamında analiz edilmesi, Hester Eisenstein'ın ("düzmece evrenselcilik") adını verdiği şeyin örneklerinden biridir. Eisenstein konuyu şöyle ortaya koyuyor:

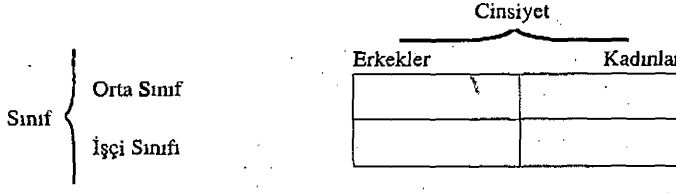
> Bir dereceye kadar bu düşünce alışkanlığı, kaçınılmaz olarak toplumsal cinsiyeti meşru bir düşünsel kategori halinde kurma ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Ama sıklıkla, beyaz, orta sınıf deneyiminden oluşan yetersiz temeline rağmen siyah ya da beyaz, zengin ya da yoksul tüm kadınlar adına ve onlar hakkında konuşuyormuş gibi görünen bir analize yol açmıştır.

Bu şekilde geliştirilen bir teori, tarihin farklı dönemlerini dünyanın farklı kısımlarıyla birlikte bir bütün olarak ele almaya yönelik güçlü bir eğilime sahiptir. Mary Daly'nin *Gyn/Ecology*'si ve Kathleen Barry'nin *Female Sexual Slavery*'si (Kadınların Cinsel Köleliği) gibi metinler, Hindistan'da kocası ölen kadınların kocalarının cesetleriyle birlikte yakılması, Afrika'da kadınların sünnet edilmesi, Çin'de kadınlara demir ayakkabı giydirilmesinden, ABD'de pornografiye kadar pek çok ataerkil vahşet örneğini sıralamaktadır. Bunlar, her birinin aynı temel yapının örneği oldukları varsayımıyla sunulurlar. Bu tür teorilerde toplumsal cinsiyetin dünya çapındaki boyutu, evrensel, ortak bir ataerkil yapı olur.

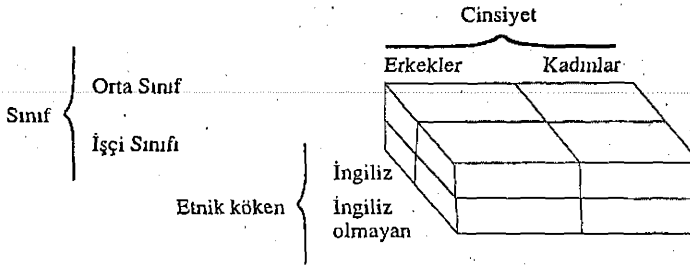
Her ülke ve her dönemin aynı yapıyı gösterdiği kanısı, bu çizgilerde düşünen Batılı feministleri klasik olarak budunmerkezcil konumlara yöneltmiştir. Kalpana Ram gibi eleştirmenlerin dikkat çektiği gibi, dul kadınların kocalarıyla birlikte yakılması konusunda, Hintli kadınları pasif biçimde ataerkil vahşetten ızdırap çekiyor olarak sunan ve onların direnişlerine, harekete geçiş biçimlerine veya amaçlarına hiçbir açıklama getirmeyen ırkçı Batılı kaynaklar üzerinde temellenen bir açıklama, ne konunun ne de Hintli kadınların hakkını tam anlamıyla verebilir. Kadınların sömürülmesi ve tabi kılınmalarının açık kabulünü ve bunun düzeltilmesi için ihtiyaç duyulan toplumsal değişmelerin temel karakterini, tabi kılınmanın farklı kültürlerde kendine özgü biçimlerde kök salmasının ve büründüğü farklı şekiller dolayısıyla gereksinim duyulan farklı stratejilerin yine aynı ölçüde güçlü kabulüyle birleştirmek mümkündür. Bu tür bir sav, Birleşmiş Milletler Kadın ve Kalkınma Asya ve Pasifik Merkezi tarafından Bangkok'ta düzenlenen feminist ideoloji ve yapılar konulu 1979 seminerinin Taslak Raporu'nda öne sürülmüştü. Ama bu rapor, kategorik teoriye uzak kalıyor.

Sınıf, ırk veya milliyetin kategorik bir toplumsal cinsiyet teorisine dahil edilmesi mümkündür, ama tabii ki bu yapıların da kategorik biçimde ele alınması koşuluyla. Bu, çeşitli değişkenlerin bir arada çapraz olarak sınıflandırılmasını içerir ki nicel toplum biliminde çok bildik bir hamledir. Temel işlem mantıksal katlanmadır ve ortaya çıkan sonuç da insanların yerleştirilebileceği bir çizelge olur. Örneğin, iki boyutlu basit bir çapraz sınıflandırma

Tolson'ın erkekliğe ilişkin çalışmasına temel teşkil eder:

Üç boyutlu bir çapraz sınıflandırma ise İngiliz kökenli olmayan çalışan kadınlara yönelik üçlü baskı uygulanmasına ilişkin son tartışmalara temel teşkil etmektedir:

Boyutları istediğiniz sayıda artırabilirsiniz. Kâğıt üzerinde gösterilmeleri zordur, ama bilgisayarlar rahatlıkla bunun üstesinden gelebilirler.

Bununla birlikte çapraz sınıflandırma ne denli karmaşık olursa kategorilerin statik mantığına yerleşmiş olan analiz de o denli katı olur. Ayrıca bu, kategorik teorinin tam da toplumsal cinsiyet alanında ortaya çıkan ayrımları, yani toplumsal cinsiyet kategorilerinin kurulmasıyla ilgili ayrımları ele alırken karşılaştığı güçlüğü artırır.

En önemli sorun, cinsel nesne seçme politikasıdır. Heteroseksüel cinsiyetçilik (heteroseksizm) ve homofobinin, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki kilit örüntülerden biri olarak görülmesi gerekir. Kategorik bir toplumsal cinsiyet modeli kullanarak heteroseksüel egemenliği açıklamaya çalışmak çok zordur. "Erkek/kadın" kategorisinin karşısına "homo/hetero" kategorisini koyarak yeni bir çapraz sınıflandırma kurulabilir. Ama bu bölünmenin kategorik analizde birinci planda önem taşımasının görünürde hiçbir nedeni

yoktur. Ayrıca çapraz sınıflandırma da konuyu karışık bir hale getirir, çünkü bu işlem mantıksal olarak kadın eşcinselliği ile erkek eşcinselliğini eş görmektedir. Oysa ikisi arasında yalnızca dışavuruluş biçimlerinde değil, içsel olarak kuruluş biçimlerinde de önemli farklılıklar bulunduğunu düşündürecek geçerli nedenler vardır. Eşcinsel kurtuluş hareketinde lezbiyenlerin inişli çıkışlı deneyimlerinin gösterdiği üzere, kadın ve erkeklerin "heteroseksüel" toplumun baskısına karşı dayanışma içinde olduklarını söylemek güçtür. Diğer bir deyişle, mantıksal çapraz sınıflandırma, toplumsal çıkarın oluşumuna basit bir biçimde tekabül etmez.

Kategorik teori genellikle çıkar çatışmasını vurgular, ama çıkarların oluşma biçimiyle ve kişilerin çıkarları tanımlayan yapılarla mücadele biçimlerini açıklamakla ilgili sorunları vardır. Kategorik teorinin toplumsal çıkarı kabulü, fazlasıyla şemalaştırılmıştır. Kategoricilik, bir dizi konuya ilişkin olarak, toplumsal cinsiyet sürecinde karışıklık ve tutarsızlığı hafife alır görünmektedir.

Politik sonuçlar önemlidir. Sözgelimi, iki ana kategorik teori tipinden akademik veya tabakalaşmacı olanı, hukuk veya işletme alanında politik liderlik konumunda bulunan kadınların sayısını artırmaya çalışarak bir erişim politikasına yönelir. Ancak söz konusu konumları yaratan toplumsal düzenlemeleri sorgulamak için belirli hiçbir gerekçe ortaya koymaz. Bu bakımdan, pratik sonuçları liberal feminizmdeki rol reformu stratejisinden çok az farklıdır.

Oysa hem kadın kurtuluş hareketi hem de daha radikal kategorik toplumsal cinsiyet teorileri, uzlaşımsal iktidar düzenlemelerini sorgulamaktadır hiç kuşkusuz. Ama eğilimleri, bunu "ya hep ya hiç" şeklinde ortaya koymaya yöneliktir. Kategoricilik, daha çok, Marksist yapısalcılıkta örtük olan devrimci "büyük patlama" teorisine benzer şekilde, baskının olmadığı uzak bir gelecek ve uzak bir geçmiş tasarlar, ama acımasız şimdiki zamanda her şeyi erkek iktidarının ve kadının tabi kılınmasının tezahürleriyle bağdaştırma eğilimindedir. Sonuç ise kadınlara metafizik bir dayanışma ("tüm kadınlar..."), her yerde her zaman hazır bir düşman ("tüm erkekler...") ve yapı ile kategorilerin evrensel olması nedeniyle mevcut ilişkilerdeki mücadelenin anlamsız olduğu yönünde güçlü bir içerim sunulması olur. Çoğu kadın kendi yaşamında erkeklerle

ilişkiye girmekten fiilen kaçma şansına sahip olmadığı için de pratik sonuç, feminizm içinde ortaya çıkan çözümsüz bir ikilemdir. Saflık ve suçluluk temalarını kuşatan gerilim, birkaç yıldan beri harekette somutlaşmaktadır.

D. PRATİK TEMELLİ BİR TEORİYE DOĞRU

Son tahlilde kategoricilik iktidarı kabul edebilir ama pratik politika unsurunu (seçim, kuşku, strateji, planlama, hata ve dönüşüm gibi) analizinden silip atar. Geleneksel popüler kültürdeki "cinslerin savaşı" komedisi, tam da bu tür bir silme işlemiyle cinsel politikanın düşüdür. Kocalar yanılır, karılar dırlanır, kaynanalar çekiştirir, kızlar kırıştırır, oğlanlar çocukluktan çıkamaz ve bu kesinlikle hep böyle gider. İnsanlar ne tür girişimlerde bulunurlarsa bulunsunlar hiçbir şey değişmez. Kategoriciliğin daha karmaşık biçimlerinde pratik politikayı marjinalleştiren keyif değil mantıktır. Cinsel politikada belirli bir çizgi, *Gyn/Ecology* gibi metinlerde, strateji seçimi olarak değil de ataerkilliğin içsel yapısından kaynaklanan bir mantıksal zorunluluk olarak görülür.

Seçim, daima yanlış yapma olasılığı ve kuşku içerir. Kategoriciliğin rol teorisi üzerindeki etkisiyle iktidarın kabulünü elde bulundurarak tüm ağırlığı politikanın pratik yanına yüklemek, toplumsal cinsiyet teorisinde bir sonraki adımın en genel koşulu olacaktır.

Bu, bir taraftan iradeciliğe ve çoğulculuğa bir taraftan da kategoriciliğe ve biyolojik belirlenimciliğe doğru yuvarlanmadan, kişisel yaşam ve toplumsal yapının iç içe geçmesine açıklama getiren bir toplum teorisi biçimini gerektirir. Toplumsal cinsiyete ilişkin modern yazılarda bu, en iyi biçimde kurgu ve otobiyografi tarzında yapılmaktadır. Doris Lessing'in *Altın Defter*, Anja Meulenbelt'in *Utanç Bitti*, Patrick White'ın *The Twyborn Affair* (Twyborn Olayı) ve Nadine Gordimer'ın *Burger's Daughter*'ı (Burger'ın Kızı) gibi kitaplarda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin (ve sınıf, ırk gibi öbür yapıların) kısıtlayıcı etkisi güçlü biçimde hissedilir, öyle ki hissedilen, insanın midesini bulandıran bir şeydir. Yine de bütün karmaşıklıkları, muğlaklıkları ve çelişkileriyle diğer insanlarda ve

onların eylemlerinde gerçek olan bu şey, ne soyut ne de basit "bir şey"dir. Ve bu gerçeklik düzenli olarak işlenmekte ve –düzgün ya da düzgün olmayan biçimlerde– dönüştürülmektedir.

Öbür alanlarda da benzer sorunlar başgösterdiğinden bu tür bir anlayışı toplum teorisine nasıl yerleştireceğimizi çok genel biçimde biliyoruz. Sınıf analizinde bu tür sorunlar, Althusser usulü "yapı" ve Thompson usulü "tarih" arasındaki tartışmada ortaya çıkmıştı. Aynı sorunlar teorik sosyolojide sembolik etkileşimcilik ve etnometodolojinin Parsons usulü işlevselcilik ve sistem teorisine karşı girdiği polemikte, son dönemlerde de Lévi-Strauss ve yapısalcılık hakkındaki tartışmalarda sahnelenmişti. Sartre, Kosík, Bourdieu, Giddens ve yapı ile pratiğin bağlantıları üzerinde yoğunlaşan diğer teorisyenlerin çalışmalarında ise çözüm taslaklarına rastlanabilir. İnsanların içinde yaşadıkları toplumsal ilişkileri kurarak ne yaptıkları sorusu üzerine yoğunlaşılmasıyla kategoriciliğin bir pratik teorisi ile çözülmesi prensipte mümkündür. Yanı sıra, tüm pratiklerin bir koşulu olarak toplumsal ilişkiler yapısına dikkat göstermekle iradeciliğin alt edilmesi de prensipte mümkündür.

Hiçbir toplumsal cinsiyet teorisi biçimsel olarak bu şekillerde ifade edilmemiş olsa da, bazı feminist teorisyenler ve eşcinsel kurtuluşu teorisyenleri ile çok sayıda alan araştırmacısı, bu tür bir analizin temelini atmışlardır. Bu kişilerin çalışmaları bir "okul" olarak kabul edilmez, ayrıca politikaları da birbirinden çok farklıdır. O yüzden, bu doğrultuda bir teorinin geliştirilmesi için zaten mevcut olan temel biçimleri göstermek amacıyla bazı örneklerden söz edilmesi faydalı olacak.

İlklerden biri Juliet Mitchell'dır. Nedense artık fazla önemsenmeyen kitabı *Woman's Estate*'in (Kadının Zümresi) ikinci kısmı, her birinde belli bir baskı biçimi üretilen dört "yapı" kapsamında kadınların toplumsal konumunu tanımlıyordu. Bu görüş, 5. Bölüm'de ele alınacak olan yapı kavramı açısından önemli içerimlere sahip. Bir dereceye kadar Mitchell'ın çalışmasından etkilenen Amerikalı antropolog Gayle Rubin, kadınların erkeklere tabi kılındığı "ilişkiler sistemi"ne ilişkin biçimsel bir karşılaştırmalı analiz geliştirmişti. Rubin'in "biyolojik toplumsal cinsiyet sistemi" tartışması, her ne kadar soyut bir yapısalcılığa doğru yöneliyor olsa

da, 1975 yılında yazdığı "The Traffic in Women" ("Kadın Trafiği") başlıklı makalesi, toplumsal cinsiyete ilişkin sistematik bir toplum teorisinin neye benzeyebileceğini diğer bütün çalışmalara kıyasla daha açık bir biçimde gösterir.

"Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence" ("Zorunlu Heteroseksüellik ve Lezbiyen Varoluş") başlıklı bir başka ünlü makalede ise Adrienne Rich, kadınların erkeklerle olan bağlantılarının karşıtı olarak kendi aralarında kurdukları toplumsal ilişkilerin önemine dikkat çekiyor. Rich'in "lezbiyen kesintisizlik" kavramı, kategorik teoriye doğru sürükleniyor, ama yine de tarihsel olarak ele alınabilir. Jill Matthews'un yirminci yüzyıl Avustralyası'nda "kadınlığın tarihsel inşası"na ilişkin çalışmasında ele aldığı konulardan biri de bu. *Good and Mad Women*'da (İyi ve Deli Kadınlar) değişen kadınlık ideallerinin belirli kadınların yaşamlarındaki etkisini incelemek için psikiyatri servisi kayıtlarından yararlanılıyor. Matthews, yalnızca dayatılmış bir düzenleme olarak değil, ayrıca yaşanmış deneyimler olarak da kadınlığın (ve içerimi olarak erkekliğin) tarihselliğini vurguluyor; ve yüz yüze aile ilişkilerini büyük ölçekli demografik, ekonomik ve kültürel değişme örüntülerine bağlıyor. Yine daha geniş ölçekli bir çalışmada David Fernbach, *The Spiral Path* adlı kitabında, genellikle toplumsallık öncesi arzu (veya antisosyal davranış) olarak görülen şeye ilişkin toplumsal ve bağıntısal bir analiz öneriyor. Fernbach, erkekler arasındaki eşcinsel ilişkiler üzerinde yoğunlaşarak eşcinsel kimliğin çağımızda ortaya çıkışını Neolitik Çağ'a dek uzanan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihi bağlamına yerleştiriyor. Bunun, çoğu açıdan kurgusal olduğu doğru ama gerçek bir tarihe benzerliği, nihai "kökenlere" ilişkin mit üretiminden çok daha kesin.

Bu çalışmalar, nihai kökenler, ilk nedenler veya son tahliller hakkında yanıtlanamaz sorular sormak yerine, devam etmekte olan bir şey olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin nasıl örgütlendiği sorusunu ortaya atıyor. Yapının baştan belirlenmediğini, ama tarihsel olarak oluşturulduğunu ifade ediyorlar. Bu ise farklı toplumsal çıkarların başatlığını yansıtarak toplumsal cinsiyetin farklı yapılandırılma biçimleri olasılığını işaret ediyor. Ayrıca değişen mücadele ve karşı koyma düzeyleri yansıtılarak yapılandırmanın uyumlu ve tutarlı olduğu farklı dereceler de belirtiliyor. Cinsel po-

litika, toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısına en temel düzeyde yerleştirilir. Yapılar, radikal cinsel politikada somutlaşan kriz eğilimlerini geliştirir. Bu konular, toplumsal cinsiyet ilişkilerine pratik temelli bir yaklaşım geliştirmeye çalıştığım II. Kısım'da yer alan bölümlerin çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Ama kişisel yaşam düzeyinde toplumsal cinsiyetin tarihselliğine de dikkat çeken pratik teorisinin tüm etkinlik alanı bu değil. Cinsellik biçimlerinin toplumsal olarak inşa edildiği görüşü, radikal tarihçilerin çalışmalarında, söylem analizinde, etkileşimcilik sosyolojisinde ve söylememize bile gerek yok ama elbette Marcuse'nin çalışmasında ortaya çıkmıştır. Karakter yapıları olarak kadınlık ve erkekliğin, tarihsel açıdan değişken olarak görülmeleri gerekir. Aynı toplumda aynı dönemde çeşitli cinsel karakter biçimlerinin ortaya çıkmasını önleyebilecek hiçbir şey yoktur. Çok yönlü kadınlıklar ve erkekliklerin, toplumsal cinsiyete ve yapılarının yaşatılma biçimine ilişkin temel bir olgu olduğunu iddia ediyorum. Bu konuları, çeşitli çıkış noktalarından hareketle kişiliğe ilişkin pratik temelli bir yaklaşım geliştirilen III. Kısım'da ele alacağım.

Ama işe koyulmadan önce değinilmesi gereken bir konu daha var. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihselliğini kavramanın bu kadar güç oluşunun asıl nedeni, bedenlerin cinsel ikiciliğinden güç alan tarih üstü bir yapının toplumsal cinsiyete kaldığında direten varsayımdır. Bu, aynı zamanda cinsiyet rolü teorisinin ve çoğu kez kategoricilik biçiminin de sonunda gelip sığındığı varsayımdır. Temel belirleyenlerin biyolojik olduğu doğruysa *toplum* teorisi anlamsızdır ya da en iyi olasılıkla ikincildir. Öyleyse, toplumsal ilişkilerin yapısına atıfta bulunulmadan önce aydınlatılması gereken beden ve toplumsal pratik arasındaki ilişki toplumsal cinsiyet teorisi için önemli bir konudur.

NOTLAR

DIŞSAL TEORİLER

(s. 70-76). "Önce sınıf" dogmatizmine, karşılık verilemeyecek kadar güçlü bir meydan okuma için bkz. Delphy (1977) s. 25; ancak bu, sessiz sedasız geçip gitmiştir. Çin'deki aile politikası için bkz. Stacey (1979) ve Croll (1983). Toplumsal cinsiyete ilişkin yeniden üretim teorilerinin en önemli açıklamaları için bkz. Mitchell (1975); Kuhn ve Wolpe (1978); Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi Kadın Araştırmaları Grubu (1978) ve Burton (1985). Buradaki eleştirilerim, kısmen Connell (1983) 8. Bölüm'ünde yer alan yeniden üretim teorisinin genel eleştirisine dayanır. İngiliz Marksist feminizminin sorunları Barrett'ta (1980) ustaca anlatılır. Sosyalist feministlerin bu ülkedeki işe yarar kampanyaları için bkz. Coote ve Campbell (1982); Avustralya'dakiler için bkz. Court'a (1986) ve Stevens (hazırlanıyor). "İkili sistem" kavramının, gördüğüm en yetkin eleştirisi I. Young (1981) tarafından yapılmış. Connell (1983) 3, 4, ve 5. bölümlerdeki kapitalizm ve ataerkillik bağlantısı üzerine daha ayrıntılı yazmıştım.

CİNSİYET ROLÜ TEORİSİ

(s. 77-85). Bem (1974) ile Steinmann ve Fox (1974) cinsel karakter-cinsiyet rolü karıştırılmasını; Wesley ve Wesley (1977) cinsiyet farklılıklarının karıştırılmasını örnek getirerek açıklıyorlar. Carrigan, Connell ve Lee (1985) cinsiyet rolü düşüncesinin tarihinin taslağını çıkarmışlar. Bu bölümdeki argümanlarım Connell (1983) 10. Bölüm'ündeki rol teorisi genel eleştirisi ile bunun Carrigan, Connell ve Lee'de cinsiyet rollerine uygulanması üzerine kurulmuştur. Franzway ve Lowe (1978) ile Edwards (1983) tarafından yapılan cinsiyet kavramı analizlerinden yararlandığımı da eklemeliyim. Aile rolleri listesinin alıntılandığı kaynak Nye vd. (1976). "Toplumsallaştırma etkenleri" argümanı ileride 9. Bölüm'de ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Pleck (1981), rol teorisini psikodinamiğin alternatifi olarak görür. David ve Brannon (1976), erkeklik ve kadınlık rollerine ilişkin dile getirilmemiş denklemi örneklerle açıklar. Edwards (1983), cinsiyet rolü teorisindeki "sapma" anlayışının geniş bir eleştirisini verir. Değişim teması için bkz. Lipman-Blumen ve Tickamyer (1975) ile Pleck'e (1976). Cinsiyet rollerinin tarihini yazmaya çalışmanın sonuçlarından biri kuşkulu bir yığındır, örneği Branca (1978). Rol teorisinin başarısızlığını tarihsel gerçek ölçütlerle buluşturmaya yönelik argümanlarım, Tim Carrigan ve John Lee ile tartışmalarda formüle edilmiştir.

KATEGORİK TEORİ

(s. 86-94). Johnston'ın (1973) ayrılıkçılık hakkındaki nükteli argümanı lezbiyenliğin politik bir sorun olarak kuruluşuna yardımcı oldu; alıntı s. 276'dan. Willis (1984), kadın kurtuluş hareketinde toplumsal cinsiyete ilişkin kategorik görüşlerin ortaya çıkışıyla ilgili mükemmel bir tarihçeye yer verir. "Üretim ilişkileri'nin kategorik olarak ele alınışı Bland vd.'de (1978) doruğa ulaşır. Money (1970), sapmanın biyolojik belirlenimci incelemesine örnektir. Raymond (1979), kategorik politika mantığı tarafından biyolojik gerekirciliğe itilen teorinin dikkate değer bir örneğidir. Retorik olarak kategoricilik Spender'ın (1982) çalışmasında iyi anlatılmış. Ailenin biçimsel modelini temelden çürüten çok sayıda feminist çalışmaya örnek: Baldock ve Cass (1983) ile Campbell (1984). Erkeklik ve saldırganlık için bkz. Farrell (1974), Dinnerstein (1976) ve Kelly (1984); Connell (1985a), buradaki argümanları genişletiyor. Düzmece evrenselcilik hakkındaki alıntı Eisenstein (1984) s. 132'den. Eşcinsel kurtuluş hareketinde çıkarların muğlaklığı konusunda bkz. Eşcinsel Sol Kuruluşu (1980) ve Thompson (1985), 3. Bölüm.

PRATİK TEMELLİ TEORİ

(s. 94-101). "Cinslerin savaşı" benzetmeleri için bkz. Orwell (1941); bu ünlü denemede Donald McGill'in kartpostalları incelenir. Strateji ve kuşku arasındaki bağlantı avam radikal politikada, radikal teoriye göre daha açıktır: Karş. Alinsky (1972). Thompson'ın tarihi (1968) model olarak, bazı hoş anları olsa da, yapısalcılığa karşı polemiğinden (1978) daha değerlidir. Eleştirel değerlendirmesine kalkıştığım Sartre ve Bourdieu'nün pratik teorileri Connell'ın (1983) 5. ve 8. bölümlerinde ele alınıyor. Lefebvre (1976) s. 73-91'deki "üretici öz" araştırmasına yönelik eleştiri, iktidar yapıları üzerine tümüyle tarihsel bir perspektif oluşturulması konusunda önemlidir.

IV
Beden ve toplumsal pratik

A. DOĞAL FARKLILIK AÇMAZI

"Dişi" ve "erkek", özel bir tür üreme sisteminde ortaya çıkan biyolojik kategorilerdir. İnsanlar, hayvan ve bitki türlerinin büyük bir bölümüyle bu ayrımı paylaşırlar. Cinselliğe dayanmayan, yani eşeysiz üreme, daha basit yaşam biçimlerinin özelliği olmakla birlikte mantarlar, deniz yosunları ve parazitlere kadar değişen, görece karmaşık bazı yaşam biçimlerinde de görülmektedir. Çilek ve orkide gibi daha karmaşık bazı türler ise hem eşeyli hem de eşeysiz üreme özelliği gösterir. Ama genellikle diğerlerine kıyasla daha gelişkin olan türler cinsel yolla ürerler. Öyle görünüyor ki üremede cinsiyet temelinde karşılaşılan işbölümü, yaşamın evrimi açısından temel bir özelliktir.

Kültürümüzde üreme ikiliğinin günlük yaşamda toplumsal cinsiyet ve cinselliğin mutlak temeli olduğu varsayılıyor. Bunun bütün kültürler için doğru olduğu söylenemez. Ama bizim kültürümüzde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin biyolojik veya sözde biyolojik açıklamalarının büyük ölçüde yaygın bir güvenilirliğe sahip olduğu nedense çok güçlü bir biçimde ifade ediliyor. *Çıplak Maymun, The Imperial Animal* (Hayvanların İmparatoru) ve *Gen Bencildir* gibi kitaplar, bu mesajın rakip uyarlamalarını çok geniş bir kitleye ulaştırıyorlar. Birçok insan için doğal cinsiyet farklılığı anlayışı, düşüncenin aşamadığı bir sınır oluşturuyor. Cinsel politikayla ilgili tartışmalar çoğunlukla, erkekler ve kadınların temel olarak birbirinden farklı olduğu iddiasıyla, yani konu hakkında daha fazla şey söylenmesini olanaksız, bunun kanıtlanmasını da kendince gereksiz kılan bir önerme ile son buluyor. Feminizm karşıtlarının çoğu bunu saf dışı bırakıcı bir argüman olarak görüyorlar.

Bu varsayım öylesine güçlü ki rol teorisi, psikanaliz ve hatta feminizm gibi düşünsel akımları daha en baştan sevimsiz bir biçimde biyolojizme dahil edebiliyor. Sözgelimi Maccoby ve Jacklin'in birlikte kaleme aldıkları *The Psychology of Sex Differences* (Cinsiyet Farklılıkları Psikolojisi) adlı kitapta, saldırganlık gibi kişilik özelliklerinde gözlemlenen farklılıklara ilişkin biyolojik ve toplumsal açıklamalara yaklaşım biçimlerinin birbirinden çok farklı olması son derece çarpıcıdır. Görünüşte, biyolojik açıklamalar, ulaşılabilir olduklarında, kesinlikle önceliğe sahiptir, toplumsal açıklamalar ise ancak ikincil önem taşımaktadır. Freud'un yöntemi, biyolojik ve toplumsal cinsiyete ilişkin şimdiye dek önerilmiş en radikal toplum analizlerinden birine giden yolu işaret ediyordu. Yine de Freud nihai biyolojik belirlenimciliğe inanıyordu, nitekim ardılları da tekrar tekrar bu görüşe kapıldılar. Örneğin Theodore Reik, "cinsiyetlerin duygusal farklılıkları" üzerine oldukça uzun makalesini basit bir biyolojik belirlenime dayandırır; benzer biçimde Robert May de, *Sex and Fantasy*'de (Cinsiyet ve Fantezi), şizofreni, imgelem ve mit üzerine araştırmaları için kadınlar ve erkekler arasındaki doğal farklılık dışında hiçbir düzenleyici ilkeden söz etmez.

İlk ikinci dalga feminizmi bütün cinsiyet farklılıklarının toplumsal olarak üretildiğini sık sık vurguluyordu. Hester Eisenstein

ve Alice Jardine'in *The Future of Difference*'ta (Farklılığın Geleceği) gösterdikleri gibi pek çok Batılı feminist, 1970'ler boyunca farklılığı yeniden vurgulamaya ve kadınlara mahsus olanı yüceltmeye başladılar. Derken çok fazla sayıda kişi, "kadınlara mahsus" olanın toplumsal olarak üretildiği görüşünü terk etti. Tümüyle giderilemez farklılık kavramları hızla çoğaldı: Erkeklerin, gerçek (yani dişi) soydan değişim sonucu ortaya çıktıkları görüşü; erkeklerin "biyolojik olarak saldırgan" ya da "doğal olarak tecavüzcü" oldukları görüşü; "metafizik farklılık" görüşü; besleyip geliştirici kadınların dünyayı erkeklerin savaşlarından ve teknolojiden korumaları gerektiği görüşü...

Bu bölümde, politik görünümleri ne olursa olsun doğal farklılık öğretilerinin temel olarak yanlış anlaşıldığını öne süreceğim. Ne üreme biyolojisine ilişkin olguların tartışılmasını ne de insan yaşamının anlaşılmasındaki ilgi ve önemlerinin reddedilmesini kastediyorum. Burada geçerliliğini sorgulayacağım şey, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerin "temeli"nin, "kuruluşu"nun, "iskeleti"nin, "öz"ünün veya "kalıbı"nın, bedenimizin biyolojik yapısını oluşturduğu şeklindeki varsayımdır. Argüman, toplumsal pratik ve biyoloji arasında güçlü bir bağ olduğunu kabul eder; işin doğrusu, "toplumsal cinsiyet"in bu bağ olmaksızın düşünülemeyeceğidir. Ben bu bağın, doğal farklılık teorisyenlerinin savunduklarından daha farklı bir niteliği olduğunu öne süreceğim.

Doğal farklılık öğretisinin iki ana değişkesi var. İlkinde toplum, doğanın gölge olayı (*epiphenomenal*) olarak alınır; ikincisinde ise her ikisi de birer eklenti, katkı olarak görülür.

Birinci teori tipinde biyoloji (ya da yedeği olarak ontoloji) toplumsal cinsiyeti *belirler*. Toplum, doğanın buyurduğunu kayda geçirir –veya bunu yapmazsa rahatsız olur. Bunun en bildik örnekleri, Desmond Morris'in *Çıplak Maymun*, Lionel Tiger'ın *Men in Groups* (Gruplar Halinde İnsanlar) ve *The Imperial Animal* ve George Gilder'ın *Sexual Suicide* gibi kitaplarında karşımıza çıkan sözde evrimci erkeklik ve kadınlık açıklamalarıdır. Marshall Sahlins bu literatüre "kaba sosyobiyoloji" adını verir. Morris bu teori tipinin temel bakış açısını basitçe şöyle özetliyor:

> Modern şehir yaşamının görkemli görüntüsünün ardında aynı eski

> çıplak maymun vardır. Değişen yalnızca isimler: "Avlanma" yerine "çalışma", "av sahaları" yerine "iş mekânı", "barınak" yerine "ev", "çiftleşme" yerine "evlilik", "çiftleşilen eş" yerine "evlenilen eş" vd. sözcükleri geçirilmiştir.... Uygarlığın toplumsal yapısını şekillendirmiş olan, bilinen her şeyden çok bu hayvanın biyolojik doğasıdır.

Tiger ve Fox'un imgelemi farklı olmakla birlikte görüş aynıdır:

> Doğal ayıklanma, kültürel biçimde davranmak, roller icat etmek, mitler yaratmak, diller konuşmak ve gruplar kurmak zorunda olan bir hayvan üretmiştir... Tarım ve endüstri uygarlıkları insan hayvanın temel donanımına hiçbir şey eklememiştir. Avlanmak için donatılmışız... Ve temelde bir primat (maymunsu) modele bağlı olarak donatılmışız.

Bu literatürü "sözde biyolojik" olarak adlandırdım çünkü aslında, örneğin ekolojik endüstri çalışmalarının yaptığı gibi, insanın toplumsal yaşamının biyolojik olarak ciddi bir şekilde irdelenmesine dayanmıyor. Daha çok, Marie de Lepervanche'ın dikkat çektiği gibi, mantıksal kaydırmalarla doğruymuşçasına kabul edilen olgulara dönüştürülmüş bir dizi müphem analojiye dayanıyor. Temel mantığı ise kesinlikle, iddia edilenin tam tersi. Argümanı, şu anki toplumsal yaşamın yorumuyla başlıyor (Morris'te cinsiyetçi, budunmerkezcil ve çoğunlukla olgusal açıdan yanlış bir yorumla karşılaşıyoruz) ve bunu kurgusal bir tarihöncesine yönelerek yapıyor. "Evrim", bu yazarların savunduğu toplumsal örüntülerin onaylanması için açıklama kisvesi altında sahneye davet ediliyor. Sözgelimi Tiger, hangi toplumsal düzenlemelerin "biyolojik açıdan sağlıklı" hangilerinin sağlıksız olduğundan söz ederek çalışmasını bitiriyor – böylece bu düzenlemelerin, avcı bir tür olarak insanın evrimi görüşüne uygun olduklarını anlatmak istiyor.

Bu literatürü bilim olarak ele almak cidden güç. Toplum analizi aşırı derecede ham. "Evrimi" anlamanın kendisi demode olmuştur. Organik evrimden tarihe geçişi anlamaya ilişkin temel sorun, biyolojik indirgemeyle ortadan kaldırılmıştır. Ama yine de bu argümanlar fazlasıyla popülerdir. Bu popülarite kısmen, bir nebze müstehcen mizahla ilgilidir (popo gibi memeler, maymunsu şirket yöneticisi vb.); daha temelde ise argümanların yansıtıcı yapılarından kaynaklanır. Bildik olanı "bilim" olarak geri yansıtırlar

ve çoğu okuyucunun inanmak istediği şeyi onaylarlar.

Bu kusurları gidermeye yönelik ciddi bir girişime, E. O. Wilson'ın öncülüğünde "bilimsel sosyobiyologlar" tarafından kalkışılmıştı. Wilson, *On Human Nature*'ın (İnsan Doğası Üzerine) bir bölümünde, "evrim teorisindeki yeni ilerlemelerin yardımıyla insan cinselliğinin çok daha kesin bir biçimde tanımlanması"nın nasıl mümkün olabileceğini göstermek için genetik üstünlük hesaplamasına başvurur. "Yeni ilerlemeler" üretilmesinin ne kadar geleneksel olduğuysa ilginçtir. Wilson'ın argümanı, cinsiyet farklılıklarının "tümüyle ortama ilişkin bir açıklaması"nın reddedilmesi için sporda performans farklılıklarını, ikizler üzerine çalışmaları ve benzeri konuları sıralıyor, ailenin evrensel olduğunu savunup eşcinselliğin genetik bir açıklaması olduğunu göstermeye çalışıyor (böylece eşcinselliğin bütüncül bir kişilik özelliği olduğunu varsayarak seksolojide yetmiş yıl öncesinde bile demode olmuş kavramlara dönüyor).

Bir düşünce okulu olarak "sosyobiyoloji"nin altında yatan kavramsal karışıklıklar, artık oldukça iyi anlaşılıyor. Biyolojiye ve evrim sürecinin kendisine ilişkin güçsüzleşmiş bir anlayış, toplumsal kurumlar ve biyolojik üstünlük arasındaki kaymalara temel oluşturuyor. Sosyobiyologların argümanları, Sahlins'in Wilson'ın genel argümanı için ve Janet Sayers'ın da *Biological Politics*'te özellikle toplumsal cinsiyet için gösterdiği gibi, insan eyleminin kolektif anlamda fazlasıyla yapılandırılmış olduğu, yani bağlamdışı bireysel eğilimlerle değil, karşılıklı etkileşimle oluşturulduğu gerçeğini göz ardı ediyor. Örneğin savaş, tarih içinde toplumsal ve kurumsal bir süreçtir, yoksa saldırganlığa yönelik yüzbinlerce genetik eğilimin toplamı değildir. Çok ilginçtir ama sosyobiyoloji, bilimsel açıklamaya ilişkin tüm iddialarına rağmen inceleme için biyolojik nedensellik mekanizmaları üretemez. Sözgelimi Wilson, cinsellik üzerine makalesinde şöyle kurgular türetmek zorunda kalır: "Cinsel aşk ve aile yaşamının sağladığı duygusal tatminin, beyin fizyolojisinde, bir ölçüde bu uzlaşmanın genetik pekiştirilmesi aracılığıyla düzenlenmiş kolaylaştırıcı mekanizmalara dayalı olduğunu öne sürmek akla uygundur." Şu üçlü uyarı ("bir ölçüde" - "kolaylaştırıcı" - "akla uygun biçimde önesürme"), dilin olabileceği kadar açık bir biçimde, Wilson'ın burada basitçe kes-

tirimde bulunduğunu gösteriyor. Kestirim, bu literatürün toplumsal yaşamın gerçek belirlenimi hakkında genellikle önerdiği şeydir.

Bu, Steven Goldberg'ün *The Inevitability of Patriarchy*'de yer verdiği biyolojik belirlenimcilik uyarlamasına belirli bir ilgi duyulmasını sağlıyor. Bir şekilde modası geçmiş olsa da bu, Wilson ve diğerlerinin kaçındıkları ama aslında gerçekleştirilmesi gereken ciddi bir girişimdir ve biyolojik farklılık ile toplumsal eşitsizliği ilişkilendiren mekanizmaların ayrıntılı açıklamalarını sunar. Bir argüman tipi olarak da incelenmeye değer.

Goldberg, yaptığı fizyolojik araştırma sonunda, belirli hormonların, özellikle de testosteronun, ortalama kan yoğunluğu açısından erkekler ve kadınlar arasında farklı olduğu bulgusuna ulaşır. Yaptığı psikofarmakolojik araştırma sonunda ise kan dolaşımlarında bu (ve diğer) hormonlardan farklı düzeyde bulunan hayvan ve insanların, belirli testlerdeki ortalama performanslarında bazı farklılıklar olduğunu ortaya çıkarır. Goldberg daha sonra bu hormonların, erkeklerin kadınlar üzerinde bir "saldırganlık üstünlüğüne" sahip olmalarını sağlayarak toplumsal davranışta farklılıklara neden olduğu sonucunu çıkarır. Bu ise hem cinsiyete dayalı işbölümünü hem de ataerkil iktidar yapısını açıklamaktadır. Herhangi bir öneme sahip işi almak için girilen rekabette erkekler kendine güvenme ve iddialı olma açısından daha üstündür. Kendilerini hormonları yüzünden sürekli zayıf düştükleri bir iktidar çekişmesinde tüketmektense, tabi kılındıkları bir konumu kabul etmek kadınlar için akılcıdır. İşte bu yüzden, yuva yapmayı kadınlara, iş dünyasının rekabetçi uğraşını erkeklere tahsis eden toplumsal düzenlemelerimiz var.

Bu argümanın daha sonraki aşamasında ortaya çıkan mantık hatası kolaylıkla görülebilir. Goldberg, açık rekabeti önleyen kurumsal düzenlemeleri açıklamak amacıyla bir açık rekabet durumu öne sürer. Aslında gerçek tarihsel verilerin gösterdiği kadarıyla, kadınlar ve erkekler arasında (ya da yalnızca erkekler arasında) bir serbest rekabet durumu asla var olmamıştır; bu, onyedinci yüzyılda toplum sözleşmesi teorisyenlerince oluşturulmuş bir retorik aracıdır. Argümanın başlarında daha karmaşık bir kayma söz konusudur. Goldberg'ün argümanı hormon yoğunluğundaki *ortalama* farklılıklardan yola çıkarak toplumsal davranıştaki *kategorik* fark-

lılıklara ulaşmaktadır.

İki grup arasında ortalamaya ilişkin bir farklılık, ancak dağılımlardaki büyük bir örtüşmeyle bağdaşabilir. Birçok psikoloğun saldırganlık gibi kişilik özelliklerini ölçmede başarabildikleri kadarıyla buldukları şey, kadınlar ve erkekler arasında çok sayıda örtüşme bulunduğudur (bkz. 8. Bölüm). Büyük bir örtüşme içinde önemsiz bir ortalama farklılıktan yola çıkmak ve 1. Bölüm'de sözünü ettiğimiz devlet ve iş dünyası seçkinlerine ilişkin verilerde de açıkça görüldüğü gibi, bir *grup olarak kadınların* esas politik otoriteden veya ekonomik iktidardan kurumsal düzeyde dışlandıkları sonucunu çıkarmak inandırıcı değildir. Bu, sosyobiyologları bazen, toplumun "şiddetlendirdiği" doğal cinsiyet farklılıklarından söz etmeye yöneltecek ve buna bağlı olarak da kısaca tartışacağımız ek çerçeveye doğru götürecek denli ciddi bir sorundur.

Bu yüzden biyolojik indirgemeci argüman, açıklamaya çalıştığı toplumsal fenomenlerin en azından bazıları için fazlasıyla zayıftır. Ama başka açılardan da fazlasıyla güçlüdür. Sözgelimi, bu argüman kapsamında öne sürülen bir görüşe göre, bireysel davranışın toplumsal sonuçlarını son kertede belirleyen, hormon düzeylerindeki farklılıklardır, ama bu görüş, hormonal farklılıkların bireysel davranışı şekillendiren karmaşık bir durumsal, kişisel ve ortak belirleyenler süzgecinden geçtiğini kabul ederek fizyolojik araştırmanın gerçekte bulmuş olduğundan çok daha güçlü bir hormonal kontrol mekanizmasının mevcut olduğunu varsayar. Fizyologların ulaştığı tipik bir sonuç, "doğum öncesi cinsiyet hormonlarının toplumsal cinsiyet bağlantılı davranış üzerindeki etkileri" (akla yakın bir biçimde hormonal etkilerin beklenebileceği bir alan) konusunda yapılan araştırmanın yakın tarihli incelemesinde Anke Erhardt ve Heino Meyer-Bahlburg tarafından belirtiliyor. Bu iki araştırmacı, belli ölçüde hormonal etkinin söz konusu olabileceği ama etkilerin kolayca fark edilemeyeceği sonucuna ulaşıyor. Şurası açık ki asıl etki, çocuğun yetiştirilmesini kuşatan toplumsal olaylardır: "Toplumsal cinsiyet kimliğinin gelişmesi, büyük ölçüde çocuğu yetiştirenin cinsiyetine bağlı gibi görünüyor", hormonal belirlenime değil.

Bu, toplumsal örüntülere ilişkin *zayıf* bir biyolojik belirlenim öğretisine yol açabilirdi; ama o bile spekülatif olurdu. Geçtiğimiz

yüzyıl boyunca, toplumsal eşitsizliğin çeşitli biçimlerinin biyolojik belirlenimini kanıtlamaya yönelik bir dizi girişimde bulunulmuş olmasının sözünü bile etmeye değmez. Irksal farklılıkları, cesaret ve zekâyla, IQ'nun kalıtımsallığıyla veya zihinsel bozuklukların kalıtımsallığıyla bağdaştırmaya yönelik argümanlar, mizaç ve yeteneği doğuştan gelen cinsiyet farklılıklarının belirlediğini öne süren argümanlarla benzerlik gösterir. Bu örneklerin hiçbirinde, tasarlanan biyolojik nedeni, bırakın toplumsal kurumları, karmaşık bireysel davranış örüntülerine bile dönüştürebilecek bir mekanizma ortaya çıkarılamamıştır. Hepsinde de, önemli bir biyolojik etkinin bulunduğunu göstermek için kullanılan verilerin geçerliliğine ilişkin ciddi sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Kadınlar ve erkekler arasında mizaç veya yetenek açısından doğuştan gelen bazı farklılıklar bulunması olasıdır. Hipotez tümüyle göz ardı edilemez; ama bu tür farklılıklar bulunuyor olsa da rahatlıkla bunların büyük toplumsal kurumların temeli olmadıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca insanın evrimi açısından, kadın ve erkeklerin ortak özellikleri yanında bu farklılıkların gölgede kaldıklarını da söyleyebiliriz. Bunlar insanın, dil, zekâ ve hayal gücü, dik durma, başparmağın diğerlerinden ayrılması ve kullanılması, alet yapma ve kullanma, uzun çocukluk ve çocuk yetiştirme yeteneklerine ilişkin "tür özellikleri"dir; onu öteki türlerden ayırır ve insan toplumunun ortaya çıkmasını sağlayan evrimsel sıçramayı oluştururlar. Her iki cinsiyet de bu özelliklere sahiptir ve biyolojik evrimden tarihe geçişin de ortaklaşa bir başarı olduğundan şüphe etmek için hiçbir geçerli neden yoktur.

Bu geçiş başarıldığı andan itibaren (iki veya üç milyon yıllık bir süreçten bahsettiğimizi de unutmamak gerek) beden ve davranış arasında, organik evrimin yönlendirdiklerinden tamamen farklı bir ilişki için gerekli zemin var oldu. Yani özündeki biyolojik indirgemecilik, iki veya üç milyon yıldan beri demode bir yaklaşımdır.

İndirgemeciliğin farklı bir biçimi, biyolojiyi, bireysel özellikleri belirleyen değil, toplumsal düzenlemelerin farklılaşabileceği sınırlar koyan bir şey olarak görür. Tanıdık bir argümanın öne sürdüğü gibi tüm toplumlar, kendilerini ve üyelerini yeniden üretmek ve bu yüzden de yeni insanlar üreten cinsel ve toplumsal ilişkileri barındırıp ayakta tutmak zorundadır. İşte bu nedenle, tüm toplumların

kendilerini cinsiyetin biyolojik olgularıyla bağdaş-tırması gerekir. Bundan genellikle, tüm toplumların çekirdek aile veya onun bir türü üzerinde temellenmek zorunda olduğu düşün-cesi çıkarılmaktadır. Bu argümanın işlevselci anlatım biçimini saptamak zor değildir; en iyi örneklerini, işlevselciliğin parlak dönemlerinde Amerikan toplum biliminde, örneğin Talcott Parsons ve Margaret Mead'in yapıtlarında bulabiliriz. Cinsellik ve üremenin evrensel biyolojik taleplerine yanıt veren bir toplumsal biçim oluşundan ötürü çekirdek ailenin evrenselliği, herkesin rahatlıkla kabul edebileceği bir görüştür. Bu sınırları aşan bir toplumsa, ya çökecek ya da çok büyük bir gerilim altına girecektir. İşte bu nedenle –Parsons'a göre– bütün toplumlar, cinsiyet rollerinin farklılaşmasını güçlendirmek ve aileyi korumak amacıyla eşcinselliğe ilişkin yaptırımlar içerir.

İndirgemeciliğin bu biçimi, sosyobiyolojiden daha makul gibi görünebilir; en azından, daha toplumsal bir izlenim uyandırır. Ama öte yandan, düşünülen biyolojik kısıtlamaların neredeyse hiçbir şeyi açıklamayacak kadar yavan oluşundan kaynaklanan bir güçlüğü de vardır. Toplumsal düzenlemelerin çok büyük bir kısmı, türlerin üremesini sağlayan bir heteroseksüel cinsel ilişki biçiminin ortaya çıkışıyla uyum içindedir. Ekonomik düzenlemelerin büyük bir bölümü de, çocuklara hayatta kalabilmeleri ve büyüyebilmeleri için yeterli bakımın sağlanmasıyla uyum içindedir. Cinsel nesne seçimi konusuna gelince, tüm toplumların eşcinselliği yasakladığı aslında doğru değildir. Gerçekten de, birçok toplumda eşcinsellik toplumsal ve dinsel düzenin parçası olarak kurumsallaştırılmıştır; sözgelimi Gilbert Herdt'in üzerinde çalıştığı Yeni Gine kültürünü buna örnek gösterebiliriz. Biyolojik indirgemeciliğin farklılaşmaya ilişkin sınırlar koyan biçiminin gerçek gücü, tıpkı sosyobiyoloji gibi, bildik toplumsal düzenlemeleri okuyucuya doğanın gerektirdiği şeyler olarak yansıtan bir ayna yapısı oluşundan kaynaklanır.

Doğal farklılık teorisinin ikinci önemli tipi ise toplum ve doğaya ilişkin bir *ek* kavrayışa ulaşmak uğruna kısıtlama anlayışından vazgeçer. Bu düşünüş çizgisinde biyoloji, eril ve dişil insanlar arasında kesin bir farklılık kurar ama bu, toplumsal yaşamın karma-

şıklığı açısından yetersizdir. Dolayısıyla eklemelerde bulunularak geliştirilmesi gerekir. İşte bu nedenle toplum, cinsiyetler arasındaki ayrımı *kültürel olarak ayrıntılandırır*. Giysi bildik bir örnektir. İnsan vücudunun ortalama biçim ve görünümü açısından erkekler ve kadınlar arasında çok az farklılık vardır. Toplum, sözgelimi kadınların göğüslerini veya erkeklerin penislerini vurgulayan giysilerle bu farklılıkları abartır ya da kadınlara etek, erkeklere de pantalon giydirerek kategorikleştirir. Bununla beraber, farklı toplumlar cinsiyet ayrımını farklı biçimlerde geliştirir. Farklılaşmalara ilişkin araştırma, antropolojinin ortaya çıkışından bu yana, Batılı okuyucularm içini cinsel yönden gıcıklayan egzotik giyim, akrabalık ve cinsel görenekler etnografisini üretmektedir.

Sosyobiyoloji bazen, Wilson'ın "erkekler ve kadınlar arasındaki fiziğe ve mizaca ilişkin farklılıklar, kültür tarafından evrensel erkek egemenliğine doğru artırılmaktadır" yorumunda olduğu gibi fazladan bir kavrayışa doğru meyleder. Ama toplumsal cinsiyete ilişkin ek kavrayışlara daha çok cinsiyet rolü teorisi ve liberal feminizmde rastlanır. Cinsiyet rolü toplumsallaşmasına ilişkin bugün sahip olunan geniş literatür, doğanın küçük kız ve erkek çocukları şekillendirmesinde toplumun geliştirdiği yolların (yöntemlerin) izini sürerek etkileyici bir söz birliğiyle ek çizgiler boyunca ilerler. Burada "cinsiyet/rol" teriminin tam da kendisi, ek yaklaşımı özetlemektedir.

Ne var ki, bu, bazı alanlarda toplumsal seçime üstü kapalı olarak yer verdiğinden, eleştirel bir yöne çevrilebilir. Liberal feminist cinsiyet rolü teorisi, eklemenin şu anki biçimini, özellikle de aşağılayıcı klişelerin ve boyun eğici davranış biçiminin kadınlara dayatılmasını kınamaktadır. Maccoby ve Jacklin, bu eleştirel görüşü belirli bir açıklıkla ortaya koyuyorlar:

> Toplumların, toplumsallaştırma pratikleri aracılığıyla cinsiyet farklılıklarını en üst düzeye çıkarmaktan çok, en aza indirgeme seçeneğine sahip olduklarını öne sürüyoruz. Örneğin bir toplum, enerjisini kadınları erkek saldırganlığına boyun eğmeye hazırlamaktan çok, erkek saldırganlığını yumuşatmaya veya erkeğin çocuk yetiştirme etkinliklerine sekte vurmaktansa teşvik etmeye adayabilir. Bizce, toplumsal kurumlar ve toplumsal pratikler, biyolojik kaçınılmazlıkların yan-

sımaları değildir yalnızca. Biyolojinin ortaya koyduğu çerçevede içinde yaşanabilir bir sürü toplumsal kurum vardır. En değer verdikleri yaşam biçimlerini destekleyen toplumsal kurumları seçmek ise insanlara bağlıdır.

Bu paragrafın en çarpıcı yanı, tercihlerinde özgür bir etken olan "toplum" görüşü ile biyolojik kısıtlamanın gizli anlamı arasındaki çelişkidir. Eğer toplumsal düzenlemeler, biyolojik kaçınılmazlıkların "yalnızca yansımaları değilse", Maccoby ve Jacklin'in özde böyle olduklarını düşündükleri yine de açıktır. Bu paragraf, Goldberg'ün hormonal biyolojik indirgemeciliğine karşı öne sürülen bir argümanın ürünüdür. Ama fark bu aşamada belirgin değildir; temelde, Goldberg toplumsal eğitimin doğal farklılığı güçlendirmesi gerektiğini, Maccoby ve Jacklin ise gerektirme-diğini düşünür. Aslında çerçeveleri çok da farklı değildir. Gerçekten de, sosyobiyolojinin başrahibi Wilson, Maccoby ve Jacklin'in toplumun tercihiyle ilgili argümanını, doğal farklılık temelinde neredeyse tamamen yeniden üretir; Wilson taraf tutmadığını itiraf etmektedir.

Öyleyse liberal feminizmin eleştirel içeriği, doğal farklılık kavramıyla bağdaşmaktadır. Börek tarifini veya *Playboy* "felsefe"sini soyduğumuzda geriye temel düzeyde bir toplumsal cinsiyet biçiminin kaldığını varsayar. Temele ilişkin bu farklılığın ise doğal olduğu için baskıcı olmadığı düşünülür. Sözgelimi, Betty Friedan *The Second Stage*'de (İkinci Evre) ailenin huzur verici şeklini alan bir feminizm sonrası geleceğe ancak böyle güvenebilir. Friedan ve diğer birçok kişi için temel oluşturan gerçeklik, doğru olduğu varsayılan bir cinsel çekim şekli olarak karşı çıkılmayan bir heteroseksüelliği içerir. Öyle görünüyor ki sanki yine aynalar dünyasına adım atmış gibiyiz.

Doğal farklılık görüşüne yönelik itirazlar genellikle, toplumsal cinsiyetin ek kavranışının toplumsal yanı üzerine fazladan bir vurgu biçimini alır. Cinsiyet rolü teorisi, ham nativizm* ile mücadele etmek için kullanıldığında olan da budur. Rol teorisyenlerinin

* Doğuştan gelen fikirler, kavramlar bulunduğunu öne süren öğreti. (ç.n.)

maymunsu insan indirgemeciliğine karşı çıktığı 1970'ler erkeklik literatürü kayda değer örneklerden biridir.

Bu argüman çizgisi, iki ana güçlüğe saplanıp kalıyor. Toplumsal cinsiyetin temel kavranışı bir ekleme olduğundan, toplumsal üzerindeki bu fazladan vurgunun etkisi, bedenin önemini en aza indirmektedir. Bu yüzden argüman, insanların cinsiyet ve toplumsal cinsiyet deneyimlerinde neleri önemli buldukları konusunda kavrayışım yitirir: Zevk, acı, beden imgesi, uyarılma, gençlik ve yaşlanma, bedensel temas, çocuk doğurma ve emzirme. İkincisi, biyolojik belirlenimlerin karşısına toplumsal belirlenimler çıkarıldığında doğru atfedilen göreli önem, uygulamada hiçbir zaman doğru kurulmamıştır. "Ekleme" şiddetli bir istek olarak kalır. Önem atfetmenin de, yaşamın tüm alanlarında eşit olduğu varsayılamaz. Dolayısıyla bu itiraz, her zaman için hiçbir mantıksal gücü olmayan bir önerme olarak kalır.

Bununla birlikte, doğal farklılık öğretisinin tüm biçimlerini daha derinden ele alarak bu öğretiye karşı çıkan iki argüman vardır. Birinci argüman, fazla dikkat çekmemesine karşın mükemmel bir kitap olan *Gender: An Ethnomethodological Approach*'ta (Toplumsal Cinsiyet: Etnometodolojik Bir Yaklaşım) iki Amerikalı sosyolog, Suzanne Kessler ve Wendy McKenna tarafından geliştirilmiştir. Kessler ve McKenna bu kitapta, popüler olduğu kadar bilimsel de olan cinsellik ve toplumsal cinsiyet literatürünün, "doğal tutum"un (teknik olarak etnometodoloji anlamında, diğer bir deyişle gündelik duruş anlamında) toplumsal cinsiyeti katı bir biçimde ikiye bölünmüş ve değişmez olarak ele aldığı kültürel bir çerçeve içinde işlediğini gösteriyorlar. "Toplumsal cinsiyet yakıştırması" olarak adlandırdıkları şey, yani "bize iki toplumsal cinsiyetli dünyamızı kurduran" toplumsal süreç, tam anlamıyla iki biçimli olan hemen hemen her değerlendirmede insan gerçekliğinin başarısızlığına rağmen ayakta tutulur. Belki de bu argümanın en çarpıcı yanı, yazarların, bu denli fazla toplum analizinin doğruluğunu tartışmasız kabul ettiği toplumsal cinsiyete ilişkin biyolojik literatürü inceledikleri ve bu araştırmanın da toplumsal cinsiyet yakıştırmasının toplumsal süreci üzerinde temellendiğini gösterdikleri kısımdır. Eski ikilikler savunulamaz hale geldikçe biyolojik araştırmalar da, bu toplumsal mantığı izleyerek yeni ikilikler ya-

ratmayı sürdürmektedir. Atletizmi katı bir ikilik olarak yeniden oluşturma çabaları, dikkat çekici bir örnektir. 1967'de uluslararası atletizmde kromozom testi uygulaması getirildi ve 1968 Meksika Olimpiyatları'nda geniş ölçüde kullanıldı. Uluslararası Olimpiyat Komitesi, kromozom yapıları arada kalan insanları kadın yarışmalarından diskalifiye ederek erkek olarak tanımlıyor.

Argüman, toplumsal cinsiyet ikiliği hakkında doğru kabul ettiğimiz varsayımların bize doğa tarafından dayatılmadığına dikkat çekmesi yüzünden bu noktaya kadar olumsuzdur. Argümanın olumlu yanı ise doğrudan toplumsal sürecin kendisiyle ilgilidir. Kessler ve McKenna *berdache*, yani özellikle Amerikan Yerli toplumlarında kurumsallaşmış tranvestitlik konusundaki antropolojik literatürü yeniden gözden geçirirler. Sonuçta, antropologların ikiye bölünmüş toplumsal cinsiyet yakıştırması üzerinde temellenen algılamaları askıya alındığında gösterildiğinde, yapılan araştırmanın, toplumsal cinsiyetin ikiye bölünmüş olmadığı ve ille de biyolojik kriterler kapsamında saptanmadığı kültürel dünyaları açığa vurduğunu gösterirler. Öyleyse toplumsal cinsiyet seçilebilir birşeydir. Michel Foucault, Herculine Barbin örnek olayına ilişkin makalesinde aynı noktayı vurgular. Katı bir cinsiyet ikiliği ve yaşam boyu iki cinsten birinin üyesi olma zorunluluğu, Batı Avrupa kültür tarihinin erken dönemlerinde, bugünkü biçimiyle varsayılmıyordu.

Çağdaş Batı toplumlarında tranvestitlik ve transseksüellik üzerine yapılan çalışmalar, toplumsal cinsiyetin gündelik yaşamdaki toplumsal kuruluşuna ilişkin alışılmadık bir içgörü sağlar. Bu konuyu ilk araştıranlardan biri olan Harold Garfinkel, "Agnes" örnek olay incelemesinde, bir erkek olarak yaşama gözlerini açan kişinin kadın kimliğini sürdürmek için yapmak zorunda olduğu işlerin miktarını vurguluyordu. Bunların çoğunu, yaşamına kız çocuğu olarak başlayanlar da yapıyor ama bu durumda bunun bir iş olarak görülmesi çok zor – çünkü doğru veya doğal olarak kabul ediliyor.

Kessler ve McKenna ise, transseksüelliğin kendisinin ikiliği varsayan doğal tutum üzerinde temellendiğini öne sürüyorlar; transseksüellerin iddiası ise "gerçekten" öteki cinsiyetin üyesi oldukları ve anormalliği düzeltme yollarını aradıkları. Roberta Perkins'in Sydney transseksüelleri üzerine yaptığı araştırmalarsa, du-

rumun bundan daha karmaşık olduğunu gösteriyor. Bazıları için bu doğru ama geri kalanlar, nereye ait oldukları konusunda çok daha kararsızlar. Ayrıca, ticari bir transseksüel fahişelik ve eğlence sektörü altkültürünün büyümesi de yeni bir seçenek yarattı. "Kadın kılığına bürünmüş erkek eşcinseller" yaşamlarını transseksüel olarak sürdürebiliyorlar. Gerçekte, yeni bir toplumsal cinsiyet kategorisi oluşturulmakta. Bazı örnek-olay incelemelerinin işaret ettiği gibi transseksüellik tarihinin kökleri, 1950'lerde ve 1960'larda eşcinsel erkeklerin ikircikli durumunda yatıyor. Daha sonra, cinsiyetler arası bir konum olarak eşcinselliğe (bir versiyonunda "üçüncü cinsiyet") ilişkin bir düşünce geleneğine dikkat çekiliyor. Öyle görünüyor ki, modern Batı kültüründe bile toplumsal cinsiyetin kültürel kuruluşu uygun ikilikler üretme konusunda sürekli başarısızlığa uğramakta.

Özetleyecek olursak, neyin doğal olduğu ve doğal farklılıkların nelerden oluştuğuna ilişkin kavrayışımızın kendisi kültürel bir oluşum, toplumsal cinsiyete ilişkin kendimize özgü düşünüş biçimimizin bir parçasıdır. Kessler ve McKenna'nın terimleriyle toplumsal cinsiyet, pratik bir başarı, yani toplumsal pratikle başarılan bir şeydir. (Tam anlamıyla uygun olmasa da buna eklemeler yapabiliriz.) Düşüncelerimizde, ilkesel olarak gelecekteki biyolojik araştırmalarla düzeltilebilecek olan bazı önyargıların veya hataların yer etmesiyle ilgili değildir bu. Sonuçta, insanlara ilişkin bilgiye sahip olma biçimimizle ilgili temel bir özelliktir.

İnsan yaşamının özelliklerine ilişkin genel bir görüş olması nedeniyle doğal farklılık kavramının ikinci temel eleştirisinden daha kısa söz edebiliriz. Doğal farklılık düşüncesi, tıpkı yerçekimine maruz kalmak gibi pasif bir şekilde etkilenilen bir koşula ilişkindir. Eğer insan yaşamı, büyük içsel yapılarında (toplumsal cinsiyet de bunlardan biridir) böyle koşullanmış olsaydı, insanlık tarihi mümkün olmayacaktı. Çünkü tarih, toplumsal pratik aracılığıyla doğal olanın aşılmasına dayanır.

Bu nokta, genellikle kendisine eşlik eden ilerleme hakkında uysal bir iyimserliğe kapılmaksızın geçerliliğini korur. Çevre yıkımı ve nükleer tehdide ilişkin bir tür bilincin ortaya çıktığı bir dönemde, insanın insan olmayandan koparılmasının olumsuz yanını görmek daha kolaydır. Ayrıca, bir bilim olarak küresel tarihin

öncülüğünü yapmış olan Gordon Childe'ın çalışmalarının temeli olan, doğa ve tarih arasındaki ilişkinin pratik dönüşümlerden biri olduğu düşüncesindeki genişlemiş anlamı görmek de mümkündür. Bu ise hem doğal dünyada tarihsel gelişmenin her bir aşamasını mümkün kılan dönüşümlerin (bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi, metal elde etmek için maden filizlerinin eritilmesi, buhar makinelerinin icat edilmesi vs.) insan pratiği tarafından gerçekleştirildiğini hem de toplumsal yapıdaki büyük geçişleri olası kılan pratiğin kendisindeki değişiklikleri ifade etmektedir. İnsan yaşamının dokusunu oluşturan pratik dönüşümler yeni olasılıklara kapı açar. Ama bunu yeni toplumsal baskılar ve riskler yaratarak yaparlar.

Kitaplarından biri olan *Kendini Yaratan İnsan*'ın adının da gösterdiği gibi Childe, toplumsal cinsiyet konularına karşı tamamen duyarlı değildir. Keza, Jürgen Habermas'ın son dönemlerde bu konuları yeniden ele aldığı çalışmalarda da toplumsal cinsiyetten fazla bahsedilmemektedir. Ama bunun, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal süreçlerin öteki toplumsal süreçlere uygulanan ilkelere istisna teşkil ettiğini vurgulayacak herhangi bir mantıksal anlamdan daha çok, cinsellik ideolojisinin toplumsal teorisyenler üzerindeki etkisinin bir sonucu olduğunu öne süreceğim. Bu istisnai uygulamaya sığınmanın hiçbir haklı gerekçesi yoktur. Beden, hiç kuşkusuz, toplumsal cinsiyeti barındıran süreçlerin bir parçasıdır; ama öyleyse beden her tür toplumsal pratiğin de parçasıdır. Doğal dünya ise sözgelimi emek süreci ve bir araç olarak bedenin işlevi aracılığıyla sınıf ilişkilerinin bir parçasını oluşturur. Ama bu durum, sınıf ilişkilerinin tarihsel olmasını engellemez. Aynı şekilde bedenin, cinsellik aracılığıyla toplumsal cinsiyet ilişkilerine dahil olması da toplumsal cinsiyetin tarihselliğini görmemizi engelleyemez.

Bunları ileri sürmek, toplumsal ve doğal arasında, herhangi bir biçimdeki biyolojik belirlenimden farklı bir ilişki olduğunu ima etmektir zaten. Şimdi de bu ilişkinin nasıl anlaşılabileceğini ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışacağım.

B. AŞKINLIK VE OLUMSUZLAMA

"Aşkınlık"tan söz edilmesi, nitel açıdan farklı bir şeyin üretilmesini gerektirmektedir. Toplumsal olan, köklü biçimde "doğaldışı"dır. (Belki doğal-olmayan daha tarafsız bir terim olabilir, ama daha güçlü sezdirmelerin doğru olduğunu sanıyorum.) Toplumsalın yapısı, asla doğal yapılardan çıkarsanamaz. Dönüşüme maruz kalmak, gerçekten dönüştürülmektir.

Ama bu doğaldışılık, doğayla tamamen bağlantısız olma ya da doğadan kökten biçimde ayrılma anlamına gelmez. Tersine, toplumun doğaldışılığı doğayla kurulan belirli tipte bir bağlantıyla (pratik aracılığıyla kurulan bir bağlantıyla) sağlanır. Emek pratiğinde doğal dünya insanlar tarafından hem fiziksel olarak hem de anlam kapsamında temellük edilerek dönüştürülür. Belirli emek pratiklerinde (örneğin emzirme gibi) olduğu kadar cinsellik ve iktidar pratiklerinde de insan bedeninin kendisi bir pratik nesnesidir.

Nesnelerin doğal veya toplumsal öncesi nitelikleri, bu nesnelerle ilgili pratikler için kesinlikle önemlidir. Sözgelimi bir ağaca kahve ikram etmeyiz veya talaşla duvar boyamaya kalkmayız. Benzer biçimde, kromozomları itibariyle erkek olan birinden çocuk doğurmasını beklememeniz gerekir. İndirgemeciliğin yanılgıya düştüğü yer, işte bu nitelikleri pratiğin belirleyenleri olarak kabul etmesidir. Bu durum, olguların tamamen yanlış yorumlanmasına yol açar. Pratik, insandan ve yapılan işin toplumsal yönünden kaynaklanır; bedenlerin biyolojik özellikleri de dahil olmak üzere nesnelerinin doğal nitelikleriyle *ilgilenir*. Bunlara toplumsal bir belirlenim kazandırır. Toplumsal ve doğal yapılar arasındaki bağlantı, nedensellik değil *pratik uygunluk* ilişkisidir.

Tam da bu nedenle kromozomları yüzünden erkek bedenine sahip bir kişiye, bazen olduğu gibi, toplumsal pratikte bir kadın olarak davranılması mümkün olabilir. Ama söz konusu kişi yine de çocuk doğuramayacaktır. Kessler ve McKenna'nın "toplumsal cinsiyet yakıştırması"nın önceliğini göstermeleri, pratik uygunluk kavramının belirli bir örneği olarak görülebilir. Özellikle de bedenin belirli yönlerinin bilişsel ve yorumlayıcı pratiklerce içerilmesini ve dönüştürülmesini betimler.

"İlgilenmek" tarafsız bir sözcük değildir. Pratiğin ürettiği şey,

birlikte başladığı şey değildir. İster tahta parçaları isterse insanlar olsun, nesnelerin nitelikleri değişir. Tahta parçaları sandalye haline gelir; insanlar da sevgili, sinirli veya iyi eğitimli olurlar. Dönüştürücü pratik, temel anlamda, yeni bir şey üretmek amacıyla birlikte başladığı şeyi *olumsuzlar*. Bu olumsuzlama ve "yerine geçirme", tarihselliğin de temelidir. Çünkü, pratiğin sonuçları zamanın dışında kendi başlarına oturup durmaz, kendileri yeni pratiğin zeminini oluştururlar. Çek düşünür Karel Kosík'in ortaya koyduğu gibi pratik, ürünleri ve etkileri aracılığıyla süreğenliğini korur.

Artık biyoloji ve toplumsal arasında indirgemeci olmayan güçlü bir bağlantıyı formüle edebileceğimiz bir konuma gelmiş bulunuyoruz. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini kuran toplumsal pratikler, doğal örüntüleri dışavurmadıkları gibi söz konusu doğal örüntüleri göz ardı da etmezler; daha çok bunları pratik bir dönüşümde olumsuzlarlar. Bu pratik dönüşüm, devam etmekte olan tarihsel bir süreçtir. Malzemeleri ise bir önceki pratiğin toplumsal olduğu kadar biyolojik de olan ürünleridir (yeni durumlar ve yeni insanlar).

Üreme biyolojisinin toplumsal cinsiyette tarihselleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu, olabildiği ölçüde doğrudur, ama ek bir kavrayış öneren zayıf bir formülleştirimdir. Daha kesin bir ifadeyle üreme biyolojisiyle, toplumsal cinsiyet adını verdiğimiz tarihsel süreçte toplumsal olarak ilgilenilir; öyle ki burada, toplumsal malzemesi kadar biyolojik malzemesini de olumsuzlayan bir tarih söz konusudur.

Değişik veya özgün bir düşünce değil bu. Sözgelimi Gayle Rubin, indirgemecilerin biyolojik zorunlulukları ifade etmek için ele aldıkları akrabalık yapılarını inceliyor: "Akrabalık sistemi, biyolojik akrabaların listesi değildir. Gerçek genetik ilişkilerle sık sık çelişen bir kategoriler ve statüler sistemidir." Rubin daha sonra, cinsiyetler arası farklılığın üzerindeki kültürel vurguyu ele alıyor:

> Erkekler ve kadınlar kuşkusuz birbirinden farklıdır. Ama gece ve gündüz, yeryüzü ve gökyüzü, yin ve yang, yaşam ve ölüm gibi bir farklılık değildir bu. Doğrusu, doğadan doğru bakıldığında, erkekler ve kadınlar birbirlerine, örneğin dağlar, kangurular veya hindistancevizi ağaçları gibi başka şeylere olduklarından daha yakındırlar. Kişiye özel toplumsal cinsiyet kimliği, doğal farklılıkların ifadesi olmanın

ötesinde doğal benzerliklerin bastırılmasıdır da.

Aynısı, toplumumuzdaki toplumsal cinsiyet ilişkileri için de geçerlidir. Cinsiyet rolleri üzerine metinler hemen her zaman cinsiyet kalıplı süslenme hakkında beylik bir tema işler; makyaj, giysi, saç modeli ve takıları buna örnek gösterebiliriz. Erving Goffman'ın *Gender Advertisements*'ı (Toplumsal Cinsiyete Dayalı Reklamlar), bu listeye, konumlanma ve duruşu da ekliyor. Cinsiyet rolü teorisinin ek çerçevesinde bu, doğal farklılığın toplumsal damgalanışı olarak yorumlanıyor: Genç kızları süslü elbiselerin içine, genç erkekleri de koşu şortlarının içine koyuyoruz vb... Ama bunda tuhaf bir şey var. Eğer farklılık doğalsa niçin böylesine yoğun biçimde damgalanması gerekiyor? Giysilerin ve süslenmelerin gerçekten de cinsiyeti vurgulamak üzere biçimlendirilmesinin saplantı temelli olduğu açık. Bazı anlarda bu oldukça fantastik düzeylere ulaşıyor. Bebeğini emziren bir annenin dişiliğinden kimse şüphelenmeyecektir. Yine de (İngiliz "Mothercare" mağazalarında) emziren annelere satılan önden açılabilir elbise ve sabahlıklar, eksiksiz bir "kadınsı" süsler, pliler, fiyonklar, danteller, kurdeleler vb. yığınıdır. Bebek emzirirken ortaya çıkan dağınıklığı gözünüzün önüne getirdiğinizde bunun hiçbir işlevsel tarafı olmadığı açıkça görülür.

Aslında toplumsal pratikler, doğal farklılıkları toplumsal cinsiyetin bu vurgu işaretleriyle yansıtmıyorlar. Genellikle bu farklılıkları büyük ölçüde abartarak veya çarpıtarak etraflarında bir sembol ve yorum yapısı örüyorlar. Tam da Rubin'in gözlemlediği gibi, farklılık üzerindeki toplumsal vurgu, doğal benzerliği olumsuzluyor. Toplumsal cinsiyete ilişkin toplumsal düzenlemeleri ayrıntılarıyla incelemeye kalktığımızda yadsımaların, dönüşümlerin ve çelişkilerin ne kadar düzenli bir şekilde ortaya çıktıkları ise çok çarpıcı. Eşcinsel erkeklerin toplumsal düzeyde tanımlanması kadınsı, eşcinsel kadınlarınki de erkeksi şeklinde oluyor; ama aslında eşcinsel ve heteroseksüel insanlar arasında hiçbir fiziksel veya fizyolojik farklılık yok. Varsayılan çocuk bakımı yükümlülüklerinden ötürü kadınlara karşı ayrımcılık yapan istihdam pratikleri tüm kadınları küçük çocukların anneleri olarak tanımlıyor; oysa çoğu kadın anne değil. Ergenlik çağının başlarında kız çocukları, ortalama olarak kendi sınıflarındaki erkek çocuklardan daha iri ve daha güçlüdür; ama ne var ki, tam da bu yaşlarda kız çocuklarına,

erkeklerle olan ilişkilerinde bağımlı ve korkak olmaları yönünde büyük bir baskı uygulanır. Ataerkil iktidarın geniş ölçekte sürdürülebilmesi, sertlik ve hükmetmeye ilişkin aşırı erkeksi bir idealin kurulmasını gerektirir; bunun ürettiği fiziksel erkeklik imajı, grotesk bir biçimde çoğu erkeğin gerçek vücut yapısına benzemez. Örtüşme noktası ise genellikle kadınlardaki fiziksel güzellik imajlarına ilişkin olarak söz konusudur.

Aynı zamanda başka bir olumsuzlama daha bulunuyor. Her iki cinsiyetin üyeleri de kendi aralarında, boy, güç, dayanıklılık, beceri vb. açısından çok büyük farklılıklar gösterirler. Daha önce de belirtildiği gibi iki cinsiyet arasındaki dağılımlar, büyük ölçüde üst üste binmektedir. Ortalama bir farklılığı kategorik bir farklılığa çevirerek ("erkekler kadınlardan daha güçlüdür" yargısındaki gibi) kadınlar ve erkekleri ayrı kategoriler olarak kuran toplumsal pratikler, cinsiyetler arasında olmaktan çok cinsiyetlerin içinde hasıl olan büyük farklılık örüntüsünü olumsuzlar.

Açık bir biçimde paradoksal olan bu süreçleri kavramaya çalışırken, Jean-Paul Sartre'ın *Critique de la raison dialectique*'te (Diyalektik Aklın Eleştirisi) pratiğin düzeyleri arasındaki yaptığı ayrım biçimi yardımcı olacaktır. Üreme konusunda cinsiyetin biyolojik farklılığı, edilgen bir biçimde etkilenilen bir koşuldur: Erkekler çocuk doğuramaz, bebeklerin emzirilmesi gerekir gibi. Bu koşullarla örtüşen (Sartre'ın "pratik-eylemsiz" [praktiko-inert] olarak adlandırdığı) bir sınırlı pratik ve sonuç alanı vardır. İnsanlar, dışsal bir mantık aracılığıyla mantıksal açıdan basit kategorilerde toplanabilirler (sözgelimi, kuyrukta otobüs bekleyenler veya bir radyo yayınını dinleyenler gibi); ama bu, insanlara dayatılarak onları paralel durumlara yerleştiren (Sartre buna "dizisellik" adını verir) bir mantıktır.

Bunlar toplumsal yaşamda karşılaştığımız toplumsal cinsiyet kategorileri değildir. Aslında, cinsel üreme pratikleri, genellikle toplumsal cinsiyetin kurulduğu ve sürdürüldüğü toplumsal karşılaşmaların oldukça uzak yönleridir. Bu, üreme yeteneğine sahip olmadan veya üreme işini fazla anlamadan çok önce şiddetli bir biçimde kendilerine dayatılan toplumsal cinsiyet biçimlerine sahip olan çocuklar örneğinde açıktır. Ama katılacakları daha gelişkin, başka pratik düzeyleri vardır. Bu düzeylere geçmek ise önceki pra-

tik düzeyinin olumsuzlanmasını gerektirir. Dolayısıyla, ortak bir kimlik ve çıkarla "erkek" veya "kadın" toplumsal kategorilerini kurmak için, biyolojik kategoriler tarafından kurulan paralel durumlar düzeninin dizisel dağılım özelliğinin olumsuzlanması gerekir. Bu ise cinsiyetlerin (veya cinsiyetler içindeki grupların) dayanışmasını yaratan ve savunan pratiklerde gerçekleşir.

Bu toplumsal dayanışma, biyolojik kategoride hiçbir şekilde söz edilmeyen *yeni bir olgu*dur. Tam da bu yüzden, çeşitli biçimlerde tarihsel olarak kurulabilir. Dolayısıyla, yeni bir dayanışma tipinin, yeni bir toplumsal cinsiyet örgütlenmesinin ortaya çıkması mümkündür. Erkeklikler ve kadınlıklar tarihsel olarak yeniden kurulabilir, yeni biçimler egemen konuma gelebilir. Hatta, ondokuzuncu yüzyılın sonlarında "eşcinsellerin" ve belki günümüzde de "transseksüellerin" ortaya çıkışında olduğu gibi, bütünüyle yeni bir toplumsal cinsiyet kategorisinin kurulması bile mümkün olabilir. Böyle bir gelişme, doğal farklılık teorilerinde toplumsal cinsiyetin temeli olarak hiçbir şey ifade etmez. Ancak çelişkinin önemi kavrandığında bir anlam kazanır.

İşte bu yüzden, giyinme, süslenme ve benzeri toplumsal pratiklerle farklılığın büyük ölçüde abartılması gibi paradoksların bir mantığı vardır. Bunlar, toplumsal cinsiyetin toplumsal tanımını korumaya yönelik sürekli bir çabanın, tam olarak *biyolojik mantık* ve ona karşılık veren dingin pratik *toplumsal cinsiyet kategorilerini ayakta tutamayacağı için* gerekli olan bir çabanın parçasıdır.

Bazı klasik formülleştirimlere göre, ikinci pratik düzeyine geçiş toplumsal cinsiyetin psikodinamiklerinde de bulunur. Örneğin Alfred Adler'in motivasyonun anahtar yapısı olarak "eril protesto" açıklaması, küçük çocuğun kendi bedeni hakkındaki fiziksel bir gerçeği, ötekiler karşısında organik aşağılığını keşfetmesine dayanır. Ama bedenin bu şekilde algılanışı, bir hükmetme arzusu, bir iktidar çabası oluşturan psikolojik bir süreçte, aşırı ödünlenerek aşılmaktadır. Gerçek bir aşkınlığın meydana geldiği şu olguyla gösterilir: Çocuğun büyüme sürecinde psikolojik yapı, üretildiği fiziksel koşullardan daha uzun ömürlüdür. Aynısı, Freud'un psikodinamik teorisinde, çocuk ile ana-baba arasında başlangıçta uç boyutta yaşanan güç eşitsizliğinden daha uzun bir süre varlığını koruyan "kastrasyon kompleksi" için de geçerlidir.

Aşkın pratikte "yeni bir olgu"nun yaratılması hiçbir şekilde bedeni, üreme biyolojisini, bedensel farklılığı veya fiziksel deneyimi dışlamaz. Bu bağlantının yitirilmesi, ataerkil ideolojinin âdet görmeyi utanç verici ve ağza alınamaz olarak tanımlayıp kadınların deneyiminin bir kısmını dilden dışladığında söz konusu olan bastırma biçiminin yaratılması olacaktır. Asıl önemli nokta ise bedeni ve görünürdeki biçimlerini korumak için indirgemeciliğe başvurmaya ihtiyacımız olmamasıdır. Pratik aşkınlıkta beden, tabir caizse bir sonraki işleme nakledilir. Daha karmaşık toplumsal süreçler tarafından kurulan şeyler düzeyindeyse bir varlık, hatta aslında bir maya olarak kalır. Bazı toplumsal süreçlerin fiziksel koşulları değiştiğinde bile (örneğin psikanalizde bebeğin büyümesinde olduğu gibi) beden, iyi girişilmiş iktidar ve endişe oyunlarının yansıtıldığı ekran olarak kalır. Kol veya bacağa felç inmesi gibi "histeri" arazları klasik vakalardandır ama depresyon ve gerçeklikten kopma, bedende de yaşantılanır.

Beden ve gelişmekte olan bir pratik arasındaki çelişki, tam da cinselliğin kendisinde idame edilen bir gerçektir. Cinsel ilişkide en deneyimsiz, duyarsız veya korkuya kapılmış kişiler bile orgazma yönelik uyarılmanın basit bedensel mantığını izler. Dolaysız bedensel talebe *karşı* gelmede, sırtüstü yatmada, ritmik hareketlerde, keşfetmede vb. gerilim ve arzu vardır. Partnerinizin istekleri uğruna kendi arzunuza karşı gelerek ona haz verebilirsiniz; sizin hazzınızı veya ihtiyacınızı içermeyen başka bir bedenin değişik yönlerini öğrenirsiniz. Böylelikle, pratikte cinsel ilişkinin son derece karmaşık ve görkemli biçimde inşası, bir gerilimler ve çelişkiler yapısı olarak kurulur. Bu ise iki bedenin birbirine sürtünmesinden farklı olarak iki insanın birliği anlamına gelir.

C. BEDENİN PRATİK DÖNÜŞÜMLERİ

Toplumsal süreç ile beden arasındaki çelişkiden söz edilmesi bile, biyolojik farklılık ve biyolojik belirlenim öğretilerinden yeterince uzaklaşılmasını sağlamaz. Çünkü beden hâlâ, soğukkanlı bir taşıyıcı, sabit olmayanla ilişkisinde sabitlenen, anlam veren ama anlam kazanmayan bir şey olarak ele alınmaktadır. Toplumsal sis-

temle olan ilişkisinde saf varlığıyla göze çarpan beden, sanki uzay istasyonunun parlak ışıkları önünde yabancı ve yerinden kımıldatılamaz gibi görünen bir canavara benzer hâlâ.

Bedenin söz dinlemez ve denetlenemez oluşu önemlidir. Bir tür biyolojik uyuşmazlıkta, ezici toplumsal güçler karşısında, insan özgürlüğü için nihai bir temellendirme bulan radikal teorisyenlerin sayısı birden fazladır. Sözgelimi, Eros'un bedensel temeli için Herbert Marcuse'yi, konuşmanın biyolojik temeli için de Noam Chomsky'yi örnek gösterebiliriz. Bir kurgu olarak bu, toplumsal denetime ilişkin nihai sınırlar için de geçerli olabilir, ama bundan tam emin değilim. Sanki saf doğadan, toplumun dışındaki bir konumdan, bedenin genelde toplumsal bir araç olduğunu ima etmemesi gerekir. Kullanıldığı biçimiyle beden, ben olan beden, anlamlar vermektense almakta olan toplumsal bir bedendir. Erkek bedenim, bana erkekliği vermez; toplumsal tanımı olarak erkekliği (ya da onun bazı parçalarını) alır. Aynı şekilde cinselliğim de doğal olanın işgali altında değildir; o da toplumsal bir sürecin parçasıdır. Bedenimin verdiği karşılıklar, tıpkı Hint işi elbiselerdeki küçük ayna parçaları gibi, en olağanüstü ayrıntısıyla toplumsal anlamların bir kaleidoskopunu geri yansıtırlar.

Beden, beden olmayı kesmeksizin, denetim altına alınır ve toplumsal pratikte dönüştürülür. Bu sürece ilişkin sunabileceğim bir sistematik analize sahip değilim, ama bir noktanın aydınlatılması yararlı olabilir. Aşağıda üç örneğe, sembolik erotizm, fiziksel erkeklik hissi ve beden politikasının tarihine ilişkin kısa notlar var.

> Ne zaman ipeklere bürünmüş yanımdan geçse Julia'm
> İşte tam o an, ne de tatlı süzülür (gibi görünür bana)
> Giysilerinin o kayganlığında

Herrick'in bu muhteşem şiirini yorumlayan Judy Barbour, şiirin erotizm gücünün büyük ölçüde, erkek ve kadın cinselliğine ilişkin kapalı bir toplumsal düşünce sistemi (Barbour bunu "mitik" olarak adlandırıyor) içinde işlerlik gösteren, ipeğin hem cinsel hem de statüye ait bir fetiş olarak içerdiği yan anlamlara bağlı olduğuna dikkat çekiyor. Maureen Duffy, Spenser'ın Rönesans cinselliği ve kültürünün bazı tipik sorunlarının ortaya çıkarıldığı ve şiddet kul-

lanarak çözüme kavuşturulduğu *Faerie Queen* (Periler Kraliçesi) adlı erotik rüya-şiirine ilişkin benzer bir gözlemde bulunuyor. İmgelem ve erotizm arasındaki bağa ilişkin bir belge olarak aynı ölçüde dikkat çekici bir başka örnek de Jean Genet'nin *Notre-dame des fleurs*'ü (Çiçeklerin Meryem Anası). Genet burada, erkeklik ve kadınlığın, ritüel danslarda eriyip pıhtılaştığı bir erotik nesneler (öyle ki, günümüzde, suçluluk ve çekiciliği birleştiren sert gençlik tipinde keskin uçlara sahip olmaya başlayan ya da Kutsal şeklinde muğlaklaşan) dünyası yaratır.

Ritüelin cinsellikteki önemi yeterince tanıdıktır; bazı cinsellik biçimlerinde bedene karşı direnmenin yarattığı gerilimin artırılması için bir kalıp halini alır. Sadomazoşist ritüeller, Pat Califia'nın ifadesiyle "yasaklanmış semboller ve... reddedilen duygularla birlikte" acı, korku ve aşağılamayı kullanarak hazzı yakalamak amacıyla bedeni pratik olarak kendisine karşı çevirir. Hazza naylon yağmurluklar veya deri eldivenlerle ulaşılan daha hafif fetişizmlerde ise imgelemin rolü ve toplumsal olarak oluşturulan anlamın merkeziliği (bu örnekte sözsüz ve dokunsal tepkisi) fazlasıyla açıktır. (Ama burada bile toplumsalın ideolojik olarak "doğallaştırılması" hareket halindedir. Fetiş pornografisindeki standart fantezi, her ne ise o fetişe karşı verilen denetlenemez "doğal" tepkinin önceden tasarlanamaz keşfine ilişkindir.)

Fetişizm ve fetiş pornografisi, büyük ölçüde, toplumsal cinsiyete ilişkin simgecilik öğeleriyle oynayıp bu öğeleri yeniden bir araya getirerek çalışır. Cinsellik olarak bu simgecilik ile beden arasında bir bağlantı olduğunu varsayarlar – kadınlık ve erkeklik hissinin toplumsal tanımları. Toplumsal cinsiyetliliğin (berbat bir sözcük uydurduk) bu fiziksel anlamı incelemeyi gerektiriyor. Kadınlık daha ayrıntılı analiz edildiğinden şimdi erkeklik örneğini ele alacağım.

Erkekliğin fiziksel anlamı, basit bir şey değildir. Boy pos ve şekli, tavır ve hareket alışkanlıklarını, belirli fiziksel becerilere sahip olmayı ve belirli becerilerin eksik kalmasını, kişinin kendi beden imajını, bunun öteki insanlara sunuluş biçimini ve bu insanların buna karşılık verme biçimlerini, kişinin bedeninin çalışma ve cinsel ilişkilerdeki işleyiş biçimini içerir. Bunların hiçbiri, hiçbir anlamda XY kromozomlarının sonucu değildir. Hatta er-

keklik tartışmalarının büyük bir sevgiyle üzerinde durduğu şeyin, yani penisin yarattığı bir sonuç da değildir. Erkekliğin fiziksel anlamı, toplumsal pratiğin kişisel tarihi, toplumdaki yaşam çizgisi aracılığıyla gelişir.

Sözgelimi Batılı ülkelerde, ideal erkeklik imajları, en sistematik biçimde rekabete dayalı spor kanalıyla oluşturulur ve özendirilir. Yetişkinler çoğunlukla katılımcıdan çok izleyici de olsa, küçük çocuklar çok fazla sportif oyunlar oynarlar ve bu alandaki başarılara çok önemli bir şey olarak bakmaları öğretilir. Futbol, kriket ve beyzbol gibi oyunları iyi oynamada içerilen (ve sörf gibi oldukça bireyselleştirilmiş spor dallarında da temel olan) güç ve yetenek kombinasyonu, ergenlik çağındaki bir çocuğun yaşamının güçlü bir biçimde kateksisin etkisi altına giren yönünü oluşturur. Bazıları bunu reddetse de (bu konuyu 8. Bölüm'de ele alacağız), birçok kişi için, belli bir oyundan çok daha geniş bir ilgiye sahip bir bedensel eylem modeli olur. Kısacası bu tür yetenek, kişinin erkeklik derecesini değerlendirme aracıdır.

İşte bu nedenle güç ve beceriye duyulan ilgi, bedene kök salmış, yıllar süren katılımlarla örgütlü spor gibi toplumsal pratiklere kök salmiş bir önerme halini alır. Ama bu, boşluktan kaynaklanan bir önerme değildir. Anlamı, erkekleştirici pratikleri kuşatan, bunlara katılan toplumsal yapıların bazı önemli özelliklerini yoğunlaştırır. Söz konusu yapılardan biri de sınıf ilişkileridir. Spordaki bireysel rekabet sistemi, son dönem Olimpiyat ve spor kültürü analizlerinin de gösterdiği gibi, gelişkin kapitalizmde belirli bir biçim alır. Daha dolaysız bir öneme sahip olan şey, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki iktidar yapısıdır. Erkekliğin bedensel anlamının hedefleri ise her şeyden önce, erkeklerin kadınlar karşısındaki üstünlüğü ve kadınlara egemen olunması için gerekli olan hegemonyacı erkekliğe bağlı güçlülük duygusunun öteki erkek gruplarına karşı da duyulmasıyla ilgilidir.

İktidarı elde bulunduranlar olarak erkeklerin toplumsal tanımı, yalnızca zihinsel beden imajları ve fantezilere değil, kas gücü, duruş, beden duygusu ve dokusuna da dönüştürülür. Bu, erkeklerin iktidarının başlıca "doğallaştırılma", diğer bir deyişle doğa düzeninin parçası olarak görülme biçimlerinden biridir. Erkeklerin üstünlüğüne ve bundan kaynaklanan baskıcı pratiklere duyulan i-

nancın, başka yönlerden çok az güce sahip olan erkekler tarafından ayakta tutulmasına olanak sağlaması açısından çok önemlidir. Fiziksel saldırganlığın, işçi sınıfı erkekliğinin bazı temel biçimlerinde taşıdığı önemi hepimiz biliriz. Komik bir anımı aktarayım: (Erkek çalışmalarıyla ilgilendiğim bir dönemde araştırma yaptığım) bildik bir kulüpte Güney Londralı gençlerden oluşan bir arkadaş grubunda gençler birbirlerine şakacıktan ama sert yumruk atarak samimiyetlerini kanıtlıyorlardı ve arkadaşları dışında hiç kimseyi bu yakınlığa kabul etmiyorlardı.

Hegemonyacı erkekliğin fiziksel kuruluşunda örtük bir şekilde içerilen şiddet unsuru, 1. Bölüm'de özetlediğimiz şiddetin toplumsal dağılımını doğrudan doğruya sergiliyor. Bu dağılımın en azından bazı özelliklerinin tarihsel olarak değiştiğine dikkat çekmiştik. Bu, çok daha kapsamlı bir beden politikasının bir yönüdür.

Bedenlerimiz, bedensel etkiler üreten toplumsal durumlarda büyüyor ve çalışıyor, gelişiyor ve çürüyor. Sözgelimi, içinde yaşadığımız sınıf sistemi, fakir insanların çocukları için yetersiz beslenme, zenginler içinse aşırı yeme ve aşırı içme yüzünden şişmanlık üretiyor. Avustralya toplumsal düzeninin kurumsal-laşmış ırkçılığı, beyaz insanlara kıyasla yerliler arasında oldukça yüksek düzeylerde göz hastalıkları görülmesine yol açıyor: Kırsal kesimde yapılan ulusal bir araştırmada Avustralya yerlilerinin % 38'inde trahoma hastalığı olduğu belirlenmişti. Oysa beyazlarda bu hastalığın oranı % 1'di.

Beden politikasının aynı zamanda bir toplumsal cinsiyet boyutu da vardır – diğer bir deyişle, toplumsal ilişkilerin toplumsal cinsiyet yapılanmasını izleyen fiziksel etkileri bulunmaktadır. Alkolizm bunun açık bir örneği. Avustralya'da yapılan 1980 tarihli ulusal bir araştırmada, erkeklerin % 14'ünün, kadınların da % 6'sının çok yüksek risk düzeylerinde bulunduğu ortaya çıkarılmıştı. Başka bir fiziksel etki tipi ise işçi sınıfı aile yaşamının maddi koşullarına ilişkin çalışmalarda açık bir biçimde belgelenmiştir. Örneğin Margery Spring Rice'ın *Working-class Wives* (İşçi Sınıfından Ev Kadınları) başlıklı klasiği, "evin küçük, karanlık, örgütlenmemiş işliğinde" günlük yorucu işleri kadınlara bırakan işbölümünün kadınlar üzerindeki fiziksel etkilerini araştırıyordu.

Araştırma 1930'ların İngiltere'sinde yapılmıştı. Birtakım top-

lumsal süreçler, bu araştırmada bulunan fiziksel etkileri yavaş yavaş değiştirdiler. Bunlardan biri, etkili ve güvenilir doğum kontrolünün yaygınlaşmasıydı. Doğum kontrolü tarihi, "beden politikası" teriminin hiç de bir metafor olmadığını gösteriyor. Yirminci yüzyıl başları İngiltere'sinde doğum kontrolü hareketinin lideri olan Marie Stopes, dâhi bir politik örgütleyici ve propagandacıydı – öyle olmasa bile, Ruth Hall'un kaleme aldığı biyografiden anlaşıldığı kadarıyla Stopes, konusunda bir teknik uzmandan daha iyiydi. I. Dünya Savaşı'ndan 1920'lere ve 1930'lara değin, halka açık doğum kontrol hizmetlerinin verilmesi için uzun ve zaman zaman şiddetli bir kampanya başlatarak savaşımını sürdürdü. Avustralya'daki hikâye ise mücadelenin öteki yüzünü daha açık bir biçimde ortaya koyuyor: Yüzyılın ilk yarısında Octavius Beale gibi propagandacılar tarafından başlatılan, politik kaynakların doğum kontrolüne *karşı* seferberliği. Beyazların yerleşim birimlerini etkisi altına alan "sarı tehlike" korkusu, İngiliz "ırkını" Almanlara karşı desteklemeye çalışan emperyal vatanperverlik ve işçi sınıfının kötü yola sapmasından duyulan korku, hem tıp mitolojisiyle hem de yaygın "doğum taraftarı" kampanyayı körükleyen mevcut doğum kontrolü yöntemlerine karşı duyulan akılcı güvensizlikle birleşti. Devlet de, bir süre için, doğum taraftarı konumlara savruldu.

Emperyal ve ırksal gerilemeden duyulan kaygı, başka türde bir beden politikasını, eğitimle vücut yapısının geliştirilmesi çabasını besledi. Okullarda örgütlü bir pratik olarak beden eğitimi (spordan ve askeri talimden farklı biçimde) ondokuzuncu yüzyıl sonlarında kapitalist ülkelerde gelişti. İsveç bu konuda bazı önemli yenilikler getirdi ve bundan sonra "bilimsel" beden eğitimi yöntemi başka yerlerde "İsveç cimnastiği" olarak anılmaya başlandı. "İsveç cimnastiği", halklarının askeri ve endüstriyel verimliliğiyle ilgilenmeye başlayan müdahaleci devletlerde belirginleşen belirli bir güçle birlikte yirminci yüzyılda kitlesel öğretim sisteminde yaygınlık kazandı. Sonuçta Nazi okul eğitimi, zamanın beden eğitimi modeli olmuştu. Beden eğitimi, artık daha az militarize olsa bile yine de ideolojik olarak doldurulmuş biçimlerde, çağdaş kitlesel öğretimin temel parçası olmayı sürdürüyor.

Bu durumda toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal yapıdaki

pratik dönüşümün yalnızca simgecilik düzeyinde gerçekleştirilmediğini söyleyebiliriz. Bu dönüşümün, beden üzerinde fiziksel etkileri de vardır; sözgelimi bütünleştirme bunun somut örneklerindendir. Bu bütünleştirmenin biçimleri ve sonuçları zaman içinde değişir, bu değişim ise toplumsal amaçlar ve toplumsal çatışma sonucunda gerçekleşir. Diğer bir deyişle tamamen tarihseldir. Simgesel olarak "doğa", "kültür"e karşı çıkabilir, hareketsiz beden de ilerleyen tarihe. Ama pratiğin gerçekliğinde beden, asla tarihin dışında değildir ve tarih de asla bedensel varlık ile beden üzerindeki etkilerden bağımsız olamaz. Artık indirgemeciliğe temel teşkil eden geleneksel ikiliklerin yerine, bu bütünleşmenin ve karşılıklı etkileşimin meydana geldiği toplumsal ilişkilere ait daha yeterli ve daha bütünlüklü bir açıklamanın getirilmesi gerekiyor.

NOTLAR

DOĞAL FARKLILIK

(s. 100-15). Stevens'da (1984) cinselliğin evrimsel tarihine sevimli bir kısa giriş bulabilirsiniz. Maccoby ve Jacklin'de biyolojizmin önceliği için bkz. Tieger (1980); biyolojik yatkınlık tezinin saldırganlık özelliğinde bile tartışılabilir oluşu dikkat çekicidir. Kaba sosyobiyoloji alıntıları Morris (1979), s. 74-75 ile Tiger ve Fox (1979) s. 20, 22'den; bilimsel sosyobiyoloji ise Wilson (1978), s. 139-140, 128. Doğal cinsiyet farklılıklarıyla ilgili sosyobiyoloji ile IQ ve akıl hastalıklarıyla ilgili sözde bilimler arasındaki paralelliklere, genetik belirlenimciliğin Lewontin, Rose ve Kamin (1984) tarafından yapılan yararlı eleştirisinde değinilmişti. Ek alıntılar Maccoby ve Jacklin (1975), s. 374.

AŞKINLIK VE OLUMSUZLAMA

(s. 115-21). Pratik aşkınlık tartışmaları, Kosík'in de (1976) yardımıyla, büyük oranda Sartre'dan (1976) geliyor; alışkanlıklar teorisinin ana hatları için bkz. Schmidt (1977). Kovel'ın (1981, s. 234-36), arzu ve alışkanlıklar arasındaki olumsuzlamaya ilişkin analizi buradaki argümanla bazı benzerlikler taşıyor, ama toplumsal cinsiyeti neredeyse bütünüyle ıskalamış – bir psikanalist için büyük ustalık. Alıntılar Rubin (1975), s. 169, 179-180'den.

(s. 120-26). Erotizmin toplumsal anlamları Angela Carter'ın romanlarında (örneğin 1974) geniş ölçüde serimlenmektedir. Sado-mazoşizm için bkz. Greene ve Greene (1974) ile Califia (1983), s. 118-132; alıntılar bir başka Califia yazısından, *Smart* 3 (1984). Fiziksel anlamda erkekliğin toplumsal anlamları için bkz. Willis (1979); Connell (1983) ve Corrigan (1984) açıklanıyor. Spor ve kapitalizm için Brohm'a (1978) bakın. Trahoma hastalığına ait veriler Temsilciler Meclisi Yerli İşleri Daimi Komitesi araştırmasından (1979); alkolizm verileri Sağlık Bakanlığı araştırmasından (1984). Marie Stopes ve politik mücadelesi, biyografisini yazan Hail (1978) tarafından araştırıldı; Avustralya'da doğum taraftarlığını araştıranlar ise Pringle (1973) ile Hicks (1978).

İkinci Kısım

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısı

V
Ana yapılar: Emek, iktidar, kateksis

Buraya kadar yaptığım tartışma hep toplumsal cinsiyet teorisi alanını ve bu teorinin Batı toplumsal düşüncesinde aşamalı olarak ortaya çıkışını izlemişti. Bu teorinin özerk olduğunu öne sürmüştüm: Yani bu teori, mantığını kendi dışındaki bir kaynaktan alamaz, öyle ki bu kaynak, ister doğal farklılık, biyolojik üreme veya toplumun işlevsel ihtiyaçları olsun isterse toplumsal yeniden üretimin zorunlulukları olsun, yine de fark etmez. Yeterli bir toplumsal cinsiyet teorisi, rol teorisinin örtük iradeciliğinden çok daha güçlü bir toplumsal yapı teorisini gerektirir. Ama aynı zamanda, kategoriciliğin zorla kabul ettirdiği karmaşıklıkları fark edebilen ve toplumsal cinsiyetin tarihsel dinamiğini kavrayabilen bir yapı kavramına da ihtiyaç duyar.

Üçüncü Bölüm'de böyle bir teorinin çoktan ortaya çıkmaya başladığını öne sürmüştüm. 4. Bölüm'de ise söz konusu teorinin, toplumsal cinsiyet teorilerinin yoluna çıkan canavarla yani doğal farklılık sorunuyla nasıl başa çıkabildiğini gösterdim. Şimdiki üç bölümde de, böyle bir teorinin temelinin ne olduğunu, yani toplumsal bir yapı olarak toplumsal cinsiyete ne tür bir açıklama getirdiğini göstermeye çalışacağım.

Bunun için yeni *a priori* temeller aramaya gerek yok. Gerekli çıkış noktaları, rol teorisi ve kategoricilikte, toplumsal yapıya dair sezgisel görüşlerde zaten mevcut. Bunların şimdi belirtilen kriterleri karşılayacak biçimde geliştirilmesi ise üç aşama gerektiriyor. Öncelikle, temeldeki "yapı" kavramının pratik teorisindeki son gelişmeler ışığında değiştirilmesi gerekiyor. İkinci olarak tek bir toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısı kavramının, bütünü oluşturan yapılara veya alt yapılara ayrılması gerekiyor. Üçüncü olarak da "cinsiyete dayalı işbölümü" gibi kavramlar (ki ben buna yapısal modeller diyeceğim) üreten yapısal analiz türü ile "toplumsal cinsiyet düzeni" gibi kavramlar (ki buna da yapısal envanterler adını vereceğim) üreten yapısal analiz türü arasında bir ayrım yapılması gerekiyor.

Bu bölümün geri kalanında, söz konusu aşamaları açıklayacak ve toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair üç bölümlü yapısal modelin taslağını çizmeye çalışacağım. 6. Bölüm'de yapısal envanterleri iki düzeyde tartışacağım: Bu iki düzey, toplumun bütününün toplumsal cinsiyet düzeni ve belirli kurumların toplumsal cinsiyet rejimleri olacak. 7. Bölüm'de de, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihsel dinamiği ile çağdaş toplumsal cinsiyet düzeninin kriz eğilimlerini ortaya çıkarmaya çalışacağım.

A. YAPI VE YAPISAL ANALİZ

"Toplumsal yapı" kavramı, toplum bilimlerine temel olmakla birlikte, muğlak bir kavramdır. Kavramın kullanımları, Piaget, Lévi-Strauss ve Althusser'in sağlam ve gelişkin modellerinden, sonuçta saptanabilir bir örüntüyü gösteren her şeyi "yapı" olarak adlandıran sayısız pek çok örneğe kadar çeşitlilik gösterir. Toplumsal cinsiyet

hakkındaki yazıların çoğu, iyiden iyiye yelpazenin son ucuna yönelmişlerdir. Yazarlar genellikle, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde geniş ölçekli bir düzen bulunduğunu varsayan ama bunun ötesinde çok az açıklama getiren kaba bir görüşle yetinirler.

Aslında tanımlara ilişkin çok uzun olabilecek bir tartışmayı kısa kesmek amacıyla, yapı kavramının, "örüntü"nün başka bir ifade biçiminden çok daha fazlası olduğunu ve toplumsal dünyanın ele avuca sığmazlığına gönderme yaptığını varsayacağım. Yapı kavramı, bir şeyle karşı karşıya olma deneyimini ya da diğer bir deyişle özgürlüğün sınırlarına ilişkin deneyimi yansıtır; ama aynı zamanda, kişisel yeteneklerin izin vermediği sonuçlar üretebilmek için başkalarından yararlanabilme deneyimini de yansıtır. *Toplumsal* yapı kavramı (sözgelimi dünyaya ilişkin fiziksel olgulardan çok) belirli bir toplumsal örgütlenme biçiminde yer alan kısıtlamaları ifade eder. "Kısıtlamalar", bir işgal ordusunun varlığı denli kaba olabilir. Ama çoğu durumda toplumsal pratik üzerindeki kısıtlamalar, daha karmaşık güçlerin etkileşimiyle ve bir toplumsal kurumlar ordusuyla işlerlik gösterirler. Dolayısıyla toplumsal bir yapının şifresini çözmeye yönelik girişimler genellikle kurumların analiziyle başlar.

Toplumsal bir yapı olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerine getirilen en gelişkin açıklamalar, Juliet Mitchell ve Gayle Rubin'in önerdiği açıklamalardır ve cinsiyet eşitsizliğinin kültürlerarası temeli olarak akrabalık kurumu üzerinde yoğunlaşırlar. Mitchell ve Rubin'in, akrabalığa temel oluşturan yapıya ilişkin açıklamaları, Claude Lévi-Strauss'un klasik kitabı *Les Structures élémentaires de la parenté*'den (Akrabalığın Temel Yapıları) türetilmiştir. Bu kitapta, etnograflar ve tarihçiler tarafından derlenen koca bir yığın, evrensel bir temel mübadele sisteminin farklı biçimleri halinde özetlenir. Lévi-Strauss, bunu kadınların erkek grupları arasında mübadele edilmeleri olarak tanımlamış ve toplumun kendisini oluşturan şey olarak kabul etmişti. Bu mübadele, Mitchell ve Rubin'e göre, kadınların tabi kılınmasının temelini oluşturur.

Toplumsal yaşamda ille de mevcut olması gerekmeyen ama karşılıklı etkileşimlerin ve kurumların yüzeydeki karmaşıklığının gizli nedeni olan temel bir ilişki olarak "yapı" kavramı, toplum bilimlerinde yapısalcılığın tüm uyarlamalarınca paylaşılmaktadır.

Bu, betimleyici basit yapı kavramları karşısında büyük bir ilerlemedir. Ama Lévi-Strauss'un akrabalık teorisindeki gibi biçimlerinde önemli sorunlar içerir. Yirmi yıllık eleştiriden ortaya çıkan ana güçlük ise yapısalcılığın, toplumsal sürecin özü olarak pratik kavramıyla bağdaşmayan, dolayısıyla toplum analizinde her bakımdan eksiksiz bir tarihselliğe ters düşen bir mantık üzerinde temellenmesidir. (Bu kavram için 7. Bölüm'e bakın.) Tarihsellik olmaksızın, bir dönüşüm politikası akıldışı olacaktır.

Mitchell, pratik ile tarihi yeniden ileri sürerek feminist politikanın akılcılığını kurtarmaya çalışıyor. Bunu da, temel yapının (yani, kadınların mübadelesinin) ve bunun ortaya çıkardığı ataerkil toplumsal düzenin, kapitalizm çağına kadar evrensel kültür öğeleri olduğunu, ama artık bunun gerekmediğini öne sürerek yapıyor. Mitchell'ın argümanı, 1970'lerin ortasında, özerk bir kadın hareketi için teorik bir gerekçenin sağlanması açısından önemliydi. Ama aynı zamanda, örtük bir biçimde de olsa, ataerkil düzene karşı girişilen mücadelenin, tarihin tüm önceki dönemlerinde akıldışı olduğunu ifade ediyordu. En hafif biçimde söyleyecek olursak bu, keyfi görünmektedir. Tarihe böyle bir çizgi çekmekten kaçınmak için, yapısalcılığın temel yapı ve yüzeysel pratik arasında kurduğu keskin ayrımı alt etmemiz gerekiyor.

Daha etkin bir bağlantının nasıl kurulabileceğinin örneği, bir başka akrabalık klasiğinde görülebilir. Michael Young ve Peter Willmott'ın *Family and Kinship in East London* adlı kitabı, Bethnal Green kasabasındaki işçi sınıfı toplumunun ana odaklı akrabalık yapısını betimliyor; öyle ki bu yapıda, anne, merkezi şahsiyet olarak ve ana-kız ilişkisi de ailenin ekseni olarak ele alınıyor. Bu yapının, kuruluş sürecinde, çok etkin bir toplumsal pratikte sürekli yaratılmakta ve yeniden yaratılmakta olduğu gösteriliyor. Kız çocuklar ve anneler, bazen günde on iki kez, birbirlerinin evlerine girip çıkıyorlar; hastalıkta bakım gibi hizmet alışverişlerini yerine getiriyor ve (kız çocuğun evliliği de dahil olmak üzere) diğer aile ilişkileri üzerine görüşüyorlar. Buradaki "yapı" kavramı, her ne kadar deneyimde verili olmasa da, pratikten soyutlanmamıştır. Bethnal Green sakinleri, "ana odaklılık" hakkında hiçbir kavrama sahip değiller. Yapı, günlük pratikte yer alışıyla, köklü pratik değişikliklerine karşı savunmasızdır. Young ve

Willmott'ın, dış banliyölerdeki sitelere göçe ilişkin ünlü betimlemesinde bu gösterilmiştir. Bu göç, istenmeyen ve tasarlanmamış bir çekirdek aile örüntüsü üretmiştir. Bir göçmenin belirttiği gibi "Burada yaşamak sanki bir kutu içinde yok olup gitmeye benziyor".

Pratikte daha etkin bir yapının var olduğu ve yapının pratik tarafından daha etkin bir biçimde kurulduğu görüşü, artık teorik olarak biçimlenmiştir. Bu, Pierre Bourdieu ve Anthony Giddens'ın geliştirdiği "ikici" yapı açıklamalarında özellikle açık. Bourdieu'nün *Outline of a Theory of Practice*'i (Bir Pratik Teorisi Taslağı), esas olarak toplumsal aktörlerin peşine düştüğü stratejilerin tasarlanmamış sonuçları üzerine ironik bir vurguyla, yapı ve pratiği birbirine bağlar. Birey veya aile stratejilerinin peşine düşülmesi, bu stratejilerin kendilerini ortaya çıkaran toplumsal düzenin yeniden üretimiyle sonuçlanır. Bourdieu'nün yaklaşımı, insanların yaşamlarını sürdürürken sahip oldukları yaratıcılık ve enerjiyi tanıma gibi büyük bir erdeme de sahiptir – bu, teorik sosyolojide pek sık görülmeyen bir tavır. Ama Bourdieu'nün toplumsal yapı imgesi, toplumsal "yeniden üretim" düşüncesine öylesine yoğun bir biçimde bağlıdır ki, aktörlerin haberi olmaksızın meydana gelenler dışında herhangi bir tarihsel dinamik düşüncesiyle bağdaştırılması güçtür. Tarih, Bourdieu'nün dünyasında da gerçekleşir kuşkusuz, ama üretilmez.

Giddens'ın "yapılaştırma teorisi", yapı ve pratiği birbirine daha da sıkı kenetler. Pratiğin zorunlu olarak toplumsal kuralları veya kaynakları sahneye davet etmesi anlamında insan pratiği, her zaman için toplumsal yapıyı önkabul olarak alır. Yapı da her zaman için pratikten açığa çıkar ve onun tarafından kurulur. Ama biri olmaksızın öbürü kavranamaz.

Giddens'ın "yapının ikiliği" olarak formüle ettiği denge, toplumsal teorinin tüm mevcut çerçeveleri arasında bir toplumsal cinsiyet teorisinin gereklerine en yakın olanıdır. Ama yine de bizi iki önemli sorunla baş başa bırakır. Giddens, yapı ve pratik bağlantısını mantıksal bir konuya dönüştürerek (ki bu genelde toplum analizinin gereğidir), yapının biçiminin tarih içinde değişebilme olasılığını ortadan kaldırır. Bu, Mitchell tarafından örtük, kurtuluş hareketlerinin pratik politikası tarafından da açık bir biçimde or-

taya atılan bir olasılıktır; toplumsal cinsiyet analizi açısından önemi de fazlasıyla açıktır. Giddens, ayrıca bir bütün olarak yapının etkisini aktarmaya giriştiğinde, klasik yapısalcılığa doğru keskin bir dönüş yapar. Buradaki paradigmatik örneği ise dilin yapısıdır ve bu da, toplumsal cinsiyet veya sınıf gibi yapılar açısından son derece yanıltıcıdır. Giddens, yapısalcılığı karakterize eden tersine çevrilebilir dönüşümler mantığıyla, bir olayın bağlamını, olayın kendi tarihi olarak görmek yerine, verili yapısal ilkelerin izin verdiği alternatifler olarak değerlendiren bir argümanla, yapının "sanallığı"nı vurgulayarak, tekrar karşımıza çıkar.

Demek ki ikici modeller, tarihsel bir açılıma gereksinim duyuyor. Burada üzerinde durulması gereken önemli nokta şudur: Pratik, tam da Bourdieu ve Giddens'ın açıkladığı anlamda yapıyı önceden varsayarken, daima bir *duruma* karşılık veriyordur. Pratik, bu durumun belirli bir yöndeki dönüşümüdür. Yapıyı tanımlamak içinse, söz konusu durum içinde neyin pratiğin etkisini kısıtladığının saptanması gerekmektedir. Pratiğin sonucu, yeni bir pratiğin nesnesi olan dönüştürülmüş bir durum olduğu için de, pratiğin (zaman içinde), pratiği kısıtlama biçimini belirleyen şey "yapı"dır.

İnsan eylemi, özgürce icat etmeyi (Bourdieu'nün deyimiyle söyleyecek olursak, "sınırlı biçimde icat etme"yi') içerdiğinden ve insan bilgisi dönüşümsel olduğundan, pratik kendisini kısıtlayan şeye karşı döndürülebilir; böylece yapı kasıtlı bir biçimde pratiğin nesnesi haline gelebilir. Ama pratik de (toplumsal aktörlerin, yapının gerçekten "taşıyıcıları" olmaları ölçüsünde) yapıdan kaçamaz, kendi koşullarından bağımsız bulunamaz. Her zaman, tarihin tortusu olan kısıtlamaları hesaba katmaya mecburdur. Örneğin, evlenmeyi reddeden Victoria dönemi kadınları, hoşlarına giden başka bir cinsel yaşamı sürdürmekte özgür değillerdi. Çoğunlukla uygulanabilir tek seçenek, bakire kalmaktı.

Toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkileri ele alma biçimlerinin çoğu, yapıyı alt bölümlerine ayırmaz. Michèle Barret'nin *Women's Oppression Today*'i gibi metinler, başlıkları ideoloji, eğitim, üretim ve devlet şeklinde birbirinden ayırır kuşkusuz. Ama feminist düşüncede yer alan güçlü eğilim, bütün bu alanları tek bir yapının, kadınların tabi kılınması ve erkeklerin tabi kılmasının tezahürleri olarak görmektedir. Cinsiyet rolü teorisi, bu

kez aynı görüşü paylaşmaktadır.

Burada, söz konusu tek yapı için önerilen "temel nedenler"in kayda değer ölçüde çoğalmasıyla, bazı sorunların ortaya çıkabileceği öne sürülmektedir. Evrimsel zorunluluklar, hormonal saldırganlık, erkeklerin fiziksel gücü, çocuk yetiştirmenin dayattığı gereklilikler, ailenin evrenselliği, kapitalizmin işlevsel zorunlulukları, çocuk bakımına ilişkin cinsel işbölümü vb. birer açıklama olarak birbirlerini itip kakmaktadır. Ama bunların hiçbiri kesin olarak yerleşik hale getirilemeyeceği için de, birbiriyle rekabet eden asıl nedenler, birbirlerini geçersiz kılar. Bu yüzden, 1970'lerin sonları ve 1980'lerdeki feminist teorileştirmede, sonuçta hiçbir köke sahip olmayan bağımsız saf bir fenomen olarak tabi kılınma/tabi kılma eğilimi belirginlik kazanmıştır.

Ama bu açmaz, aynı zamanda yapının ele alınış biçiminin aşırı ölçüde basitleştirilmiş olduğunu da öne sürebilir. Temelde farklı bir yaklaşım ise *Woman's Estate* adlı ilk kitabında Juliet Mitchell tarafından önerilmişti; aslında Mitchell, bu yaklaşımı daha 1966'da *Women: The Longest Revolution* (Kadınlar: En Uzun Devrim) adlı ünlü makalesinde özetlemişti. Mitchell, harfi harfine olmasa da Althusser'in Marksizm revizyonundaki yöntemi izleyerek toplumsal cinsiyet ilişkilerini dört ayrı yapıya bölmüştü: Üretim, yeniden üretim, toplumsallaşma ve cinsellik. Bu yapıların her birinin, kadınlar üzerinde kendine özgü bir baskı uygulama biçimini ürettiğini öne sürüyordu. Bunların her biri kendi tarihsel yörüngesine sahipti ve farklı dönemlerde birbirlerinden daha hızlı veya daha yavaş değişiyor olabilirlerdi. Mitchell vurgulamamış olsa da, farklı yapılardaki ilişki örüntülerinin birbirleriyle çelişebileceği görüşü, argümanında örtük olarak yer almaktadır. Diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısı içsel olarak çelişkili olabilir.

İçsel farklılaşma, tarihsel eşitsizlik ve içsel çelişki kavramlarının, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısının anlaşılması açısından büyük önem taşıdığını öne süreceğim. Mitchell'ın düşüncesinin bu yönü, kendisinden sonraki teorisyenler tarafından büyük ölçüde göz ardı edildi; ama Kerreen Reiger ve Michael Gilding tarafından kullanılan dörtlü modelin, toplumsal tarih alanında iyi bir etkiye sahip olduğunun da unutulmaması gerekir.

Teoride bu modele yer verilmemesinin bir nedeni de, Mitc-

hell'daki biçiminin tutarsız oluşundan kaynaklanır. Doğrusunu söylemek gerekirse üretim, yeniden üretim vb. sonuçta birer yapı değildir. Tersine, pratik tipleridir ve birbirleriyle örtüşürler. Sözgelimi cinsellik, yeniden üretimde yeterince açık bir biçimde içerilmektedir. Toplumsallaşma, eğer iş anlamında çocuk bakımına ilişkin feminist analizleri kabul edecek olursak, bir üretim biçimidir. Kuşkusuz bu pratiklerde ortaya çıkarılacak yapılar mevcuttur, ama Mitchell'ın argümanında, bu pratik alanlarında etkin olan yapıların ayrık olduğunu belirten hiçbir düşünce yoktur. Bu yüzden Mitchell, yeni bir yapısal analiz biçimini işaret etmekte ama bunu geliştirmemektedir.

Bununla beraber, kadınların tabi kılınmasına ilişkin ayrıntılı bir araştırmayla, *Woman's Estate*'in beklentisi yerine getirilmiş oldu. Geçtiğimiz on yıllık dönemdeki çalışmalar, kadınlar ve erkekler arasında oldukça farklı iki ilişki yapısının taslağını ortaya çıkarmıştır. Bu yapılardan biri, işbölümüyle ilgilidir: Ev işleri ve çocuk bakımının örgütlenmesi, ücretsiz ve ücretli iş arasındaki bölünme, emek piyasasının ayrımcılığı ve "erkeklere ait işler" ile "kadınlara ait işler" yaratılması, eğitim ve terfide ayrım güdülmesi, ücretler ve mübadelede eşitsizlik. İkinci yapı ise otorite, denetim ve zorlama ile ilgilidir: Devlet ve iş dünyasına içkin hiyerarşiler, kurumsal ve kişilerarası şiddet, cinsel düzenleme ve gözetim, ev içi otorite ve bunun mücadelesi.

Bu yapıların esasen farklı olduğunu söylemek, kesinlikle genel olarak birbirlerinden *ayrı* olduklarının ima edilmesi anlamına gelmez; işin doğrusu, her zaman iç içe geçerler. Ama bu ifade, ilgili toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde bazı temel farklılıkların bulunduğu anlamına gelir. İlk yaklaşımda, birinci yapıdaki ana kuruluş ilkesinin ayrılma veya bölünme olduğu ve ikinci yapıdakinin de eşitsiz bütünleşme olduğu söylenebilir. Mal ve hizmet üretimi aracılığıyla servet birikimi, iktidarın kurumsallaşmasından farklı bir tarihsel yörünge izler ve kadınlık ile erkekliğin biçimlenmesinde farklı etkiler taşır.

Toplumsal cinsiyete ilişkin kurumsal ve psikolojik konuların çoğu –ama hepsi değil– emek ve iktidar yapıları kapsamında anlaşılabilir. Öyle görünüyor ki, insanların birbirleriyle duygusal bağlar kurma biçimleri ve duygusal ilişkilerin gündelik yönetimi,

kesinlikle toplumsal olmakla birlikte farklı bir mantık izliyor. Eşcinsel kurtuluş hareketi, psikanaliz ve cinselliğe dair feminist argümanlar tarafından ortaya atılan konular, yalnızca emek ve iktidarla açıklanamaz. Kısacası, üçüncü bir büyük yapı varmış gibi görünüyor. Bu yapı, nesne seçiminin, arzunun ve arzulanmanın örüntülenmesiyle; heteroseksüellik ve eşcinselliğin üretilmesi ve aralarındaki ilişkiyle; toplumsal olarak yapılanan toplumsal cinsiyet karşıtlığıyla (kadınlardan nefret, erkeklerden nefret, kendinden nefret); evlilikte ve diğer ilişkilerde güven, güvensizlik, kıskançlık ve dayanışmayla ve çocuk yetiştirmeyle ilgili duygusal ilişkilerle bağlantılıdır.

Bu bölümde öne sürdüğüm argüman, artık bu üç yapının ampirik açıdan toplumsal cinsiyet ilişkileri alanının ana yapıları olduğu varsayımı üzerinde ilerliyor. Başka bir deyişle, bu yapılar (a) şu anki toplumsal cinsiyet araştırmaları ve cinsel politika kapsamında ortaya çıkarılabilirler ve (b) bugüne dek anlaşılmış olan yapısal dinamiklerin çoğu için bir açıklama getirebilirler. Ama öne sürdüğüm argüman, sadece bunların ortaya çıkarılabilir yapılar olduklarını ve alanı tamamen tükettiklerini varsaymıyor. Ayrıca bunların kaçınılmaz yapılar olduklarını da iddia etmiyor (bu, herhangi bir durumda tekrar temel nedenler metafiziğiyle karaya oturmamıza yol açabilecek bir iddia olurdu). Öne sürdüğüm argüman, bugünkü tarihin kullanışlı bir yorumuna ulaşmamızı sağlayabilecek bir çerçeve öneren, daha ılımlı, daha pragmatik, ama belki de tanıtlanma olasılığı daha yüksek bir iddiaya yaslanıyor.

Toplumsal yapının, bir toplumsal ilişkiler kümesinde içkin pratik üzerindeki kısıtlama örüntüsü olarak kavranışı, pek çok farklı biçimde özgün kılınabilir. Yukarıda özetlediğimiz yapılar –işbölümü, iktidar yapısı ve kateksis yapısı– "yapısal modeller" adını vereceğim şeyin örnekleridir. Belirli bir mantıksal karmaşıklık düzeyinde işler ve bu düzeydeki tarihsel durumlar arasında örtük bir biçimde kıyaslamalar yaparlar. Kapitalist endüstrileşme sonucunda cinsiyete dayalı işbölümünde neyin değiştiği ya da komünist ve komünist olmayan devletlerin cinsiyete dayalı iktidar yapısında bir farklılık olup olmadığı gibi soruların gündeme gelmesine neden olurlar.

Yapısalcılık hakkında uzun süren tartışmalarda yapısal mo-

delleme, yapısal analizin en önemli konusu oldu. Lévi-Strauss'un akrabalık ve mit teorileri, Piaget'nin zekâ teorisi veya Chomsky'nin sözdizimi teorisi gibi sanal dönüşüme bağlı yapısal modellerle ilgili anlaşılabilir bir esrime yaşanmıştı. Bunlar düşünsel açıdan güçlü modellerdi; işlevselcilik ile bulanık bir ampirisizmden oluşan karışımın hüküm sürdüğü bir dönemde toplum bilimlerine düzen ve netlik kazandırmışlardı. Yine de yapısal analizin diğer olasılıklarının, özellikle de tarihle olan bağlantının gözden kaçmasına yol açmışlardı.

Lucien Goldmann bu olasılıklara daha programatik bir şekilde dikkat çekmişti. Goldmann, kültürün yapısal analizinin klasik pratik tanıtlamalarını sunsa da, geliştirdiği "genetik yapısalcılık" teorisi, metodolojik bir taslağın ötesine geçmeyi başaramadı. Goldmann, karmaşık bir yapının, yapısalcılığın "sanal" zamanına zıt olan gerçek zaman içindeki dönüşümleri üzerine çalışmanın mümkün olduğunu gösterdi (bu bölümün geri kalanında benimsenen yaklaşım da bu). Goldmann'ın *Le Dieu caché*'deki (Gizli Tanrı) yöntemi, aynı zamanda ikinci türden bir yapısal analizin, verili durumun yapısal özelliklerinin envanteri olarak adlandırılabilecek şeyin derlenmesinin önemini işaret etmektedir.

Yapısal modellerin, belirli bir mantıksal düzeydeki durumlar arası kıyaslamalara yöneldiği bir yerde, yapısal envanterler de tüm düzey ve boyutlarına atıfta bulunarak verili durumun daha bütünlüklü bir açıklamasına yönelirler. Bunun sonuçta esrarengiz bir tarafı yok. Belirli bir olayın arka planını araştıran herhangi bir tarihçi, güçler oyununun veya dengesinin o anki durumunu irdeleyen herhangi bir politikacı, yapısal bir envanter hazırlıyordur. Aynı şekilde, cinsel politikada bulunulan noktayı kavramaya, nereye ulaşacağımızı tanımlamaya yönelik herhangi bir girişim de, başka bir kültürün veya başka bir dönemin toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ayırıcı özelliklerini belirlemeye yönelik herhangi bir girişim de yapısal bir envanter gerektirir.

Bu işlem için geliştirilen iki faydalı kavram var. Bunlardan biri, Jill Matthews'un sözünü ettiği "toplumsal cinsiyet düzeni", daha açık bir ifade ile erkeklerle kadınlar arasında ve kadınlık tanımıyla erkeklik tanımı arasında tarihsel olarak kurulmuş bir iktidar ilişkileri örüntüsü. Matthews'u izleyerek bu terimi, tüm bir top-

lumun yapısal envanteri için kullanacağım. Bir okul içerisinde, oyunun cinsel politikadaki durumunu betimlemeye yönelik eğitim araştırmamızda geliştirdiğimiz "toplumsal cinsiyet rejimi" kavramı da, daha küçük bir ölçekte (Matthews'unkiyle) aynı mantığı içeriyor. Bu terimi de, belirli bir kurumun yapısal envanteri için kullanacağım.

Yapısal envanter işleminin kabul edilmesi, farklı bir konular veya başlıklar kümesini beraberinde getirmez. İşbölümü, iktidar yapısı ve kateksis yapısı, her toplumsal cinsiyet düzeninin veya toplumsal cinsiyet rejiminin ana unsurlarıdır. Yapısal modeller ve yapısal envanterler, ilkesel olarak aynı olgulara bakmanın birbirini tamamlayan biçimleridir. Uygulamada her ikisi de, değişen vurgularla sürekli olarak kullanılmaktadır. Bu ve bir sonraki bölümde, analiz mantığını vurgulamak amacıyla bunları ayrı ayrı tartışacağım, ama bu ayırmanın kesinlikten uzak olduğunu da ekleyeyim.

B. EMEK

Cinsel işbölümü, en basit anlamıyla belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölüştürülmesidir ve bu bölüştürmenin daha sonraki bir pratiği kısıtlaması ölçüsünde de toplumsal bir yapıdır. Birbiriyle ilişkili çeşitli biçimlerde gerçekleşir. İlkinde, insanlar arasında önceden tasarlanmış bir işbölümü, insanları işe bölüştüren toplumsal bir kurala dönüşür. Bir firmaya giren işçiye, kadınsa X işi, erkekse Y işi verilir. Bu tür kuralların işleyişine, toplumsal cinsiyet konusunu ele alan ücretli istihdam araştırmalarının hemen hepsinde rastlanır ve bu, sadece düşük teknolojili endüstrilerde görülen basit bir takıntı değildir. Ruth Cavendish, *Women on the Line* (Montaj Bandındaki Kadınlar) adıyla yayımladığı, bir İngiliz motorlu taşıt parçaları montaj fabrikasına ilişkin enfes etnografik araştırmasında, kadınlara ve erkeklere bölüştürülen işler arasındaki neredeyse mutlak ayrımı gösteriyor. Yazar bu gözlemini şu sözlerle ortaya koyuyor: "Daha iyi bir iş için sahip olmanız gereken tek nitelik erkek olmak. Bu çok açık." Motorlu taşıtlar artık teknolojinin en gelişkin noktası değil, ama bilgisayarlar öyle. Game

ve Pringle, *Gender at Work*'te, hesaplamanın (yani, bilgi saymanın) gelişiminin, herhangi bir işgücü kadar ayrımcı iş piyasaları ortaya çıkardığını gösteriyor. Kadınlar, bilgisayarların okuyabilmesi için veri giriş kartlarına delik açmak üzere işe alınıyorlar; erkekler ise operatör, satış sorumlusu, sistem analisti ve yönetici konumlarında asıl güce sahip oluyorlar.

İşlerlik halindeki bir ayrımcılık kuralı, pratik üzerinde yeni kısıtlama biçimlerine, örneğin ayrımsal ustalığa dönüşür. Kadın ve erkeklerin ayrımsal eğitim aldıkları veya ustalaştıkları bir yerde, ayrımcı istihdam da işverenin bakış açısından oldukça akılcı görünür. Carol O'Donnell'in *The Basis of the Bargain*'de gösterdiği gibi, cinsiyete dayalı ayrımsal ustalık ve eğitim, eğitim sistemi ve emek piyasaları arasındaki ortak yüzeyin çok genel bir özelliğidir. Cinsiyete dayalı işbölümü, bu tür mekanizmalar aracılığıyla, ayrımcılık karşıtı daha belirgin stratejilere karşı dayanıklı, teknik görünüşlü bir işbölümüne dönüştürülür. Erkeklerin belirli bir iş için kadınlara kıyasla daha iyi hazırlandığı veya eğitildiği bir yerde, "başvuranlar arasında en iyi"nin seçimi, normal olarak bir erkeğin seçilmesi anlamına gelecektir. Üniversitelerin üst basamaklarında erkeklerin neredeyse tam bir hâkimiyet kurmaları ise bu dolaylı ayrımcılığın çarpıcı örneklerindendir.

Ustalık ve eğitim, cinsel işbölümünü güçlü bir toplumsal kısıtlama sistemine dönüştüren mekanizmalardan biridir. Değiştirilmesi için bilinçli bir girişimde bulunulduğunda ise ne denli güçlü olduğu ortaya çıkar. Ayrımcılık karşıtı ve olumlayıcı eylem programları deneyimi bununla doğrudan bağlantılı ve kaydedilen yavaş ilerleme de bilinen bir şey. Daha az bilinen ancak aynı ölçüde önemli olan ise ücretsiz işte, özellikle de ev işi ve çocuk bakımında cinsiyete dayalı işbölümünü değiştirmeye yönelik girişimlerin çoğalmaya başlayan kanıtlarıdır. Lynne Segal'ın dikkat çektiği gibi bu, 1970'lerde İngiltere'de Yeni Sol hareketi sonucunda gelişen kişisel politikaların önemli bir odağı olmuştu. Paul Amato, Melbourne'de yaşadığı iki yıllık ev erkekliği deneyimi üzerine görüştüğü erkeklerin çoğunun, erkeklerin çalışması gerektiğini (yani, ev işini işten saymadığını) ve erkeklerin ekonomik açıdan kadınlara bağımlı olmaması gerektiğini hissederek bu ters yüz oluşu kabul etmediklerine dikkat çekiyor. Bu açmaza ilişkin

çözümlerden biri, Amato'yu, karısını başarılı bir biçimde sömürüyor olarak görmek oldu. Cinsiyete dayalı geleneksel işbölümünün güçlü kültürel desteklere sahip olduğu fazlasıyla açık. R.E. Pahl'ın İngiltere'nin güneyinde yaptığı yakın tarihli bir araştırma, işsiz erkeklerin ev işlerine daha fazla katılmalarına yönelik bir eğilim olmadığını gösteriyor; Graeme Russel'ın, ev içinde "rollerin ters yüz edilmesi" üzerine Avustralya'da yaptığı araştırma ise karı ve koca arasında ortaklaşa çocuk bakımı düzenlemelerinin son derece dengesiz olduğunu ortaya koyuyor.

Yine de, bunu tersine çevirmeye yönelik bazı girişimler bulunduğu gerçeği, bilgisayar gibi endüstrilerde cinsiyete dayalı yeni bir işbölümünün yaratılmasıyla beraber, yapının yalnızca bir kısıtlama olmadığına, yanı sıra bir pratik nesnesi de olduğuna işaret ediyor. İşyerlerindeki bölünmeyi belgeleyen araştırma, aynı zamanda onu ayakta tutan etkinliği, toplumsal emeği de belgeler. Ruth Cavendish'in araştırma yaptığı fabrikada yönetim erkeklerin elindeydi, sendika da öyle; bu yüzden her iki hiyerarşinin de, kadın işçilerin kendi konumlarını değiştirmeye yönelik (sonunda uyarısız bir greve kadar varan) girişimlerine karşı çıkması bir rastlantı değildir. David Collinson ve David Knights'ın yaptığı bir başka İngiliz işyeri araştırması da, bir sigorta firmasının büro kısmında cinsiyete dayalı işbölümünü ayakta tutan yöntemleri güçlü bir biçimde gösteriyor. Yönetimdeki erkekler, rutin büro işinin üzerine bir mevkiye terfi etmenin yollarını araştıran kadınların gözlerini korkutarak onları aslında kendilerinin de ulaşmak için yırtındıkları bu emelden caydırmaya çalışıyorlar. Böylece, kadınların sigorta işine uygun olmayışlarının eksiksiz bir minyatür ideolojisi anlamına gelen şey sağlanmış oluyor; ve yöneticilerin kadınlara yönelik gerçek önyargıları, varsayımsal müşterilerin önyargılarına başvurularak rasyonelleştiriliyor.

Ama bu iki işyerinde söz konusu olan toplumsal cinsiyet rejimleri, birbirinden önemli ölçüde farklıdır; ayrıca cinsel işbölümünü ayakta tutan mekanizmaların fazlasıyla kendine özgü olması da olasıdır. Michael Korda'nın, işyerindeki cinsel politikaya ilişkin Amerikan açıklamalarının ilklerinden biri olan *Male Chauvinism* (Erkek Şovenizmi) adlı kitabı, kadınların ezilmesini özellikle patronların uyguladığı bireysel ayrımcılığın ürünü olarak sunuyor.

Ama bu, Cavendish'in araştırdığı fabrikadaki gibi kolektif sömürünün söz konusu olduğu bir durum için doğru olmayabilir. Ne var ki, Korda'nın sözünü ettiği, işe alma ve işten çıkarmanın, ücret belirleme ve terfi ettirmenin fazlasıyla bireyselleşmiş olduğu New York'un anonim şirket büroları dünyasında, kadınların dışlanması belki de büyük ölçüde şirket yöneticilerinin bireysel cinsiyetçilikleri aracılığıyla işlemektedir.

Tekil işyerinin ötesinde, cinsiyete dayalı işbölümünü tüm işçi kategorileri kapsamında oluşturan daha geniş bir toplumsal süreç vardır. Sözgelimi Margaret Power, yeni iş ve işçi kategorilerinin biçimlendirildiği tarihsel bir süreç olarak "kadınların mesleğinin yaratılması" olgusundan söz eder. Zaten var olan bir bölünmenin mekanik olarak yeniden üretilmesi kesinlikle söz konusu değildir. Artık elimizde bunu belgeleyen, bireysel mesleklere ilişkin örnek olay incelemeleri var. En iyilerinden biri de, Eve Gamarnikow'un, modern eğitimli hemşirelik mesleğinin Florence Nightingale gibi girişimciler tarafından nasıl kurulduğunu gösteren araştırması. Modern hemşirelik mesleğinin temeli, orta sınıf kadınlarına yarı profesyonel bir iş alanı açmak amacıyla, tıp pratiğinin denetiminin erkeklerin (diğer bir deyişle, doktorların) elinde olmasını kabul eden bir dengeydi.

Bu örneğin de gösterdiği gibi, cinsiyete dayalı işbölümünün kurulması, yalnızca işin insanlara bölüştürülmesinden ibaret değildir. Aynı zamanda işin tasarımını da içerir. "Uygun teknoloji'ye dair argüman –çevre açısından daha az yıkıcı veya daha ucuz veya özellikle Üçüncü Dünya'nın ihtiyaçlarına uyan makineler veya teknikler– bir işi yapmanın asla tek bir yolu olmadığına açıklık kazandırmıştır. Hatta nükleer bomba yapmanın bile alternatif yolları vardır. Endüstriyel imalatçılık veya ev işleri gibi sosyo-teknik bir sistem, çeşitli biçimlerde kurulabilir. İşte bu nedenle, belirli bir dönemde geçerli olan belirli tasarımlar ve pratikler, bir tür toplumsal tercihi yansıtırlar. Şimdilerde geçerli olan emek pratiği, aralarında cinsel işbölümü de olmak üzere belirli toplumsal düzenlemelere bağlı olarak tasarlanan teknolojiye yerleştirilir. Örneğin, Endüstri Devrimi'nin ilk yıllarında Kuzeybatı İngiltere ve Güney İskoçya'daki pamuklu bez fabrikalarının dokuma tezgâhları kadınlar ve çocuklar tarafından çalıştırılmak üzere tasarlanmıştı. T.C.

Smout'un dikkat çektiği gibi, yeni fabrikalarda işçi olarak kadınlar ve çocuklar tercih ediliyordu, çünkü iş disiplininin o zamana kadar görülmemiş talepleri karşısında daha uysal oldukları varsayılıyordu. Fabrika sahipleri, tercih ettikleri kadın ve çocuk işgücünü kendilerine çekmek için kocalarla nasıl başa çıkacakları gibi ilginç bir sorunla karşı karşıya kalmışlardı.

Ev işi teknolojisi, daha da karmaşık bir örnektir. Elektrikli süpürge veya çamaşır makinesi gibi aygıtlar, hem kadınlar hem de erkekler tarafından çalıştırılabilir. Ama en çok satılan modeller, yalnızca tek bir evin halkı tarafından kullanılacak biçimde tasarlanmıştır ve her ev için yalnızca tek bir sürekli ev işçisini gerektirir. Bu düzenleme, olası veya uygulamaya geçirilebilir herhangi başka bir düzenleme tarafından değil, cinsiyete dayalı uzlaşımsal işbölümü tarafından sağlanmaktadır. Bu yüzden reklamda, makinelerini çalıştırırken gülümseyen kadınların resimleri kullanılır, gülümseyen erkeklerinki değil. Aynı işi başka toplumsal düzenlemeler altında yapacak cihazları tasarlamak fazlasıyla olasıdır. Örneğin, İngilitere'de yerel yönetimler tarafından işletilen halka açık çamaşırhaneler, 1930'larda ve 1940'larda çamaşır yıkamanın mekanikleşmesi için pratik bir alternatif yol sağlamıştı. Ama savaş sonrası özelleştirme ile bunların kökünü kuruttular. 1950'li yılların tüketim malları patlaması ise diğer şeylerin yanı sıra, ev içinde cinsiyete dayalı işbölümünün yeni araçlarla yeniden kurulmasını getirdi.

Bu değerlendirmeler, "işbölümü" görüşünün kendi başına çok kısıtlı olduğu sonucunu açığa vuruyor. Diğer bir deyişle, ilgilendiğimiz şey yalnızca işin bölüştürülmesi değil; o işin doğası ve örgütlenmesiyle de ilgileniyoruz. Ama her iki olgunun da işin ürünlerinden, yani hizmetler ve gelirin dağılımından ayırılması imkânsızdır. Cavendish'in araştırmasını yaptığı fabrikaya dönecek olursak, erkek işlerinin çok daha iyi ücretlendirildiğini öğrendiğimizde, erkeklerin cinsiyete dayalı işbölümünde şiddetle diretmeleri daha fazla anlam kazanıyor. Fabrikadaki bazı erkeklere, daha kolay bir işe sahip olmalarına rağmen, kadınların iki katı ücret ödeniyordu. Oysa, evli olsun ya da olmasın, bütün kadınlara "evli kadın ücreti" ödenmekteydi. Bu, istisnai bir örnek olmaktan daha ötede bir durumdur. 1. Bölüm'de de gösterildiği gibi, onbeş yıldır

erkeklere ve kadınlara teorik olarak "eşit ücret" ödenen bir ülke olarak Avustralya'da kadınların gerçek ortalama geliri, yine de erkeklerin ortalama gelirinin yarısından azdır.

Bu durumda, "cinsiyete dayalı işbölümü" artık yalnızca kendine has bir yapı olarak görülemez. Daha geniş bir örüntünün, toplumsal cinsiyet yapılı bir üretim, tüketim ve dağıtım sisteminin parçası olarak görülmek zorundadır.

Yalnızca bir cinsel bölünmenin değil, üretimin de bir toplumsal cinsiyet yapılanmasına bağlı olduğunu düşünmek, cinsel politikayla bağlantılı olan ama geniş cinsiyet kategorileri *içerisinde* işlerlik gösteren işgücü içindeki farklılaşmaların daha açık bir biçimde tanınmasına olanak sağlar. Bu farklılaşmalardan bazıları, fahişelikte veya eğlence sektöründe olduğu gibi, cinselliğin kendisinin pazarlanmasıyla ilişkilidir. Ama konu bundan daha da ayrıntılıdır. Örnekler, belirli bir kadınlıkla yüklü belirli teknik ustalıkların kombinasyonu olarak resepsiyon memurluğu, havayolu hostesliği ve sekreterlik gibi mesleklerin yaratılmasını içerir. Belirli endüstriler, özellikle de giyim ve tiyatro, eşcinsel erkeklikle bağlantılıdır. Diğer taraftan iş idaresi ise kişilerarası egemenlik etrafında örgütlenen erkeklik biçimleriyle bütünleştirilmiştir: İş dünyasında emeğe yönelik "sert" görünüşe hayran olunur ve "saldırgan pazarlama" gibi ifadeler, işletme jargonunda onama terimleri olarak kullanılır.

Ama kavramın bu şekilde genişletilmesi, Marksist teorideki "üretim tarzı" veya bu kavramla hemen hemen aynı anlamı taşıyan "toplumsal işbölümü" kavramına toslamaktadır. Kadınların konumunu bu kavramlara bağlamaya çalışan geniş bir literatür söz konusudur; bu, 3. Bölüm'de dikkat çekildiği gibi, en önemli dışsal toplumsal cinsiyet teorisidir. Bu teorik girişimin kısırlığı epey fazla, çünkü buradaki teorileştirme yeterince gözüpek değil. Literatürün neredeyse tamamı, Marksizm'deki geleneksel "kapitalist üretim tarzı" tanımını, temel olarak *sınıf* ilişkileriyle tanımlanmış bir üretim sistemi olarak kabul etmektedir. Hatta eve kök salmış bir "ev içi üretim tarzını" tanımlama çabası bile, kapitalizme ilişkin sınıf analizine el değdirmemektedir.

Toplumsal cinsiyet bölünmelerinin, sınıf temelinde yapılanan bir üretim tarzına ideolojik bir ekleme olmadığı artık kabul e-

dilmeli. Bu bölünmeler, doğrudan doğruya üretimin kendisinin derinlere yerleşmiş bir özelliğidir. Ev işleriyle, hatta ücretsiz ev-içi emeği ve endüstrideki ücretli iş arasındaki bölünmeyle bile sınırlanmamışlardır. Üstüne üstlük endüstriyel örgütlenmenin temel bir özelliğidirler. Kapitalizm öncesi üretim tarzlarından arta kalan birtakıntı da değillerdir. Bilgisayar ve dünya pazarına üretim yapan fabrikalarla ilgili örneklerin gösterdiği gibi, kapitalist dünya ekonomisinin en gelişkin sektörlerinde güçlü bir biçimde yaratılmaktadırlar.

Bir dizi argüman kararlı bir biçimde Game ve Pringle'ın önerdiği sonuca ulaşıyor. Toplumsal cinsiyete bağlı bölünmeler, kapitalist sistemin temel ve yaşamsal bir özelliğidir; hatta kabul edilebilir bir biçimde sınıf bölünmeleri denli temeldir. Sosyalist teori, artık kapitalizmin erkekler tarafından ve öncelikle de erkeklerin lehine işletildiği gerçeğinden kaçamayacağı bir noktaya gelmiştir.

Sanırım burası, kapitalizmin sosyalist analizini daha geniş bir biçimde yeniden ele almaya uygun bir zemin. Çünkü, feminist argüman, kapitalizmi öncelikle küresel bir eşitsizlik ve emperyalizm sistemi olarak gören Üçüncü Dünya radikal hareketlerinin görüşleriyle ilginç benzerlikler taşıyor. Her ikisi de, bir "üretim tarzı" kavramının ima ettiği, temel olarak homojen bir yapıdan çok, nitel açıdan farklı birtakım sömürü mekanizmalarıyla elde edilen kârları yoğunlaştırma ve düzenleme sistemi olarak yeni bir kapitalizm görüşü önerir. Eğer bu genel olarak doğruysa, Eli Zaretsky'nin *Capitalism, the Family and Personal Life*'ta (Kapitalizm, Aile ve Kişisel Yaşam) yaptığı gibi, kapitalizmin, toplumsal cinsiyet veya ev içi yaşamın mevcut ataerkil örgütlenmesini ele geçirip bunu kendi yeniden üretimi için kullandığını öne sürmek gibi kaçamaklara artık gereksinmemiz kalmamıştır. Bağlantı biraz daha doğrudandır. Kapitalizm, bir ölçüde toplumsal cinsiyet ilişkilerince yaratılan iktidar ve kâr olanaklarından oluşmuştu. Öyle olmayı da sürdürüyor.

Peki ama toplumsal cinsiyet ilişkilerinin üretim ve tüketim süreçlerinde yer aldığına ilişkin bu anlayış göz önünde bulundurulduğunda, bunların ana örgütlenme ilkeleri nelerdir? Ne tür bir "sistem" ile uğraşıyoruz? Bu noktada, argümanım daha spekülatif ve belirsiz kalıyor. Aşağıdaki yaklaşımı, değişmez bir so-

nuçtan çok kurucu bir hipotez olarak öneriyorum. Bununla beraber, bazı pratik reform deneyimleri kadar şimdiye dek sözünü ettiğim ev içi ve endüstriyel emek araştırması üzerinde temelleniyor. Özellikle önemli görünen beş konu var:

1) teknik akıldışılıklarına ve bunları eksiksiz kılmanın imkânsızlığına rağmen kadınlar ile erkeklerin işleri arasına çekilen sınırların bu denli büyük olması ve bunlarda diretilmesi;
2) çekilen sınırların çoğunun, işyerindeki kârlılık veya emek denetimi ya da her ikisiyle olan bağlantısı;
3) bu sınırlamaların, gerçekte tüm kadınları, sermaye olarak kullanılabilir bir ölçekte servet birikimi olanaklarından yoksun veya önemli sermayelerin denetimine ulaşacak kariyer yolları dışında bırakmaya yönelik işleyiş biçimi;
4) sınırların oldukları gibi korunmasında –genellikle sınıf çizgileri boyunca– erkeklerin dayanışmasını destekleyen pratiklerin önemi;
5) çocuk bakımını kadınlara, özellikle de genç kadınlara bölüştürmeye yönelik işleyen gelir farklılıkları ve işbölümlerinin tutarlılığı.

Bunun büyük bölümü, iki ana ilke kapsamında anlaşılabilir. Bunlardan birine, birikimin toplumsal cinsiyetli mantığı adını verebiliriz. Emeğin toplumsal cinsiyet temelinde örgütlenişinin tamamı, ekonomik kazançları bir yönde, ekonomik kayıplarıysa başka bir yönde yoğunlaştırır ve bunu da, kendine özgü bir birikim dinamiğini üretmeye yetecek bir ölçekte yapar. Christine Delphy, Fransız evliliklerine ilişkin çalışmasında bu tür bir mekanizma saptamıştı; ama konuyu ev ve bire bir evlilik ilişkisiyle sınırlı tutarak endüstrideki daha büyük birikim olasılıklarını gözden kaçırdı. Kazançlar ve maliyetler, küme olarak cinsiyetler arasında "ya hep ya hiç" şeklinde dağıtılmamaktadır. Cynthia Cockburn'ün araştırdığı basım ustaları, küçük kazançlar sağlayanlardır; onları işe alan medya kapitalistleri ise büyük kazanç sağlayanlar. Feminizm açısından stratejik önem taşıyan bir olgu da, tüm kadınların, yaşamlarında büyük başarısızlıklara uğramış olmamalarıdır. Kazançların, olanakların ve maliyetlerin tamamı, uğrunda savaşmaya değecek denli

büyüktür ve birçok erkek grubunun dışlama ve sınırlamalar çizme yönünde etkin pratiğini harekete geçirmektedir.

Toplumsal cinsiyete dayalı birikimin hızına ve ölçeğine ilişkin iki içsel sınır vardır. Biri, işbölümünün, belirlenmiş olmakla birlikte kesinlikten uzak olduğu gerçeği. Çok çok az sayıda kadın denizcidir ve çok çok az sayıda erkek sekreterdir, ama her ikisinin de büyük bir kısmı, memur, dükkân sahibi, satış elemanı, bilgisayar programcısı ve öğretmen olarak çalışır. Köylü tarımında işin büyük bir bölümü ortaklaşa yapılır. İkincisi ise evlilik ilişkisinin bire bir niteliğidir. Yalnızca tek bir öteki kişinin emeğinden maddi kazanç çıkarılması için sınırlı bir alan mevcuttur. Bu yüzden, endüstrideki birikim sonucu üretilebilen ekonomik eşitsizliklerle kıyaslandığında, evlilik aracılığıyla örgütlenen emekten kaynaklanan ekonomik eşitsizliklerin ölçeği acımasızca sınırlandırılmıştır. Bu açıdan, çekirdek aile biçimi, cinsiyet eşitsizliği üzerinde önemli bir kısıtlama olarak görülmelidir. Ev işlerinin günümüzdeki ticarileşmesi, sözgelimi "fast food" dükkânlarının sayıca artışı, toplumsal cinsiyetteki ekonomik eşitsizlikleri artırma eğilimindedir.

Belki pek mutluluk verici değil ama ikinci ilke, erkekliğin ekonomi politiği olarak adlandırılabilir. Birçok önemli pratik, erkekliğin tanımıyla ve ekonomik bir kaynak olarak seferber edilmesiyle bağlantılıdır. Ann Curthoys, cinsiyete dayalı işbölümünün yapısal temelinin çocuk bakımı ve feminizmin yapısal temelinin de çocuk bakımı meselesi olduğunu öne sürmüştü. Bu, durumu biraz abartıyor, ama konunun genel öneminin inkâr edilemez olduğu da açık. Curthoys, çocuk bakımının kadınlar için tam anlamıyla bir sorun olmadığını, ama erkekler için olduğunu titizlikle gözlemliyor: "Küçük çocuklara bakmanın, erkeklere uygun bir iş olmadığı görüşü, olağanüstü derinlere kök salmış bir görüştür." Erkeklerin, işbölümü üzerinde kadınlara kıyasla daha fazla denetime sahip olmalarından dolayı, çocuk bakımı işini üstlen*meme* yönündeki ortak seçimleri, aynen Margaret Polatnick'in öne sürdüğü gibi, erkeklerin çıkarlarının egemen tanımını yansıtır ve aslında, egemen gücü korumalarına yardımcı olur. Çoğu endüstriyel çatışmada, erkek işçileri ve sendikalarını örtük ittifaklarla kadın işçilere karşı harekete geçirmede görülen yönetim yeteneği, bu çıkar tanımlarının gücünü doğrular. Belirli erkeklik tanımlarının nasıl kar-

şılıklı ilişkilendirildiğini daha sonra tartışacağız. Şimdilik yalnızca, erkeklerin dayanışmasının örgütlenmesinde hegemonik bir erkeklik örüntüsünün, kültürel olduğu kadar ekonomik bir güç haline de dönüştüğüne dikkat çekmekle yetineceğim.

Bu güç, bir direniş olmaksızın işlemez. Tam da cinsel işbölümünün kendisi, kadınlar arasında dayanışma temelleri yaratır. Endüstriyel istihdamda, kadınların kariyer aşamalarından yaygın biçimde dışlanmalarının, onlara paylaşılmış iş deneyimleri ve birbirleriyle rekabet etmeleri açısından önemsiz bir yapısal neden sağlama etkisi vardır. Erkeklerin sabah işe gidip eve akşam dönüşleri, banliyö kadınlarını gün ışığı çoğunluğuna dönüştürüyor; Lyn Richards gibi sosyologların yeni banliyöler üzerine araştırmaları da, kadınların birbirleriyle ilişkilerinin ne denli önemli olduğunu, ne denli dikkatle arandığını ve izlendiğini vurguluyor. İngiltere'deki ticaret yaşamının şu anki durgunluğunu ele alan Beatrix Campbell, çocuk bakımındaki işbölümünün, nasıl olup da devletin yardım hizmetlerinden yararlanan genç bekâr annelerin, çok farklı yaş gruplarını birbirine bağlayan bir kadınlar topluluğuna girmeleri anlamına geldiğine dikkat çekiyor. Bunların hiçbiri kapsayıcı etkiler olmasa da, kendini tanımlamaya veya direnişe yönelik bir potansiyeli işaret ediyorlar.

C. İKTİDAR

İktidarı içeren belirli işlemlerin gözlemlenmesi oldukça kolaydır: Viktoryen aile reisi Bay Barrett, kızının evlenmesini yasaklar; parlamento, eşcinsel ilişkiyi suç sayar; bir banka müdürü, bekâr bir kadına kredi vermeyi reddeder; bir grup genç, tamdıkları bir kıza tecavüz ederler. Ama bir iktidar *yapısına*, belirli bir kapsamı ve sürekliliği olan bir toplumsal ilişkiler kümesine bireysel güç veya baskı uygulanmasının ötesini görmek çoğunlukla güçtür. Yine de, sözü edilen türde eylemler, yapı olmaksızın anlaşılabilir değildir. Sözgelimi, medyada sürekli bireysel sapkınlık olarak sunulan tecavüz, iktidar eşitsizlikleri ve erkek üstünlüğü ideolojilerine köklü biçimde yerleşmiş bir "kişiden kişiye" şiddet biçimidir. Toplumsal

düzenden sapmak bir yana dursun, en açık anlamda bu düzenin bir uygulamasıdır.

Şiddet ile ideoloji arasındaki bu bağlantı, toplumsal iktidarın çoğul karakterine dikkat çeker. Önemli bileşenlerden biri güçtür. Örgütlü şiddet araçlarının –silahlar ve savaş tekniği bilgisi–, 1. Bölüm'de de gösterildiği gibi neredeyse tamamen erkeklerin elinde olması rastlantısal değildir. Bununla beraber, "kaba kuvvet" nadiren söz konusu olur. Çoğunlukla şiddet, aynı zamanda kurumları ve onların örgütlenme biçimlerini de içeren bir bileşimin parçası olarak ortaya çıkar. İktidar, işyerinde, evde veya büyük bir kurumda bir kazanç dengesi veya kaynaklar eşitsizliği olabilir. Bir bütün olarak düşünülürse, kurumları, bakanlıkları ve üniversiteleri yöneten kişiler, işleri kadınların üst düzeylere ulaşmasını aşırı derecede güçleştirecek biçimde düzenleyen erkeklerdir. Örgütsel denetim de, kuvvetin genellikle olduğundan daha kaba değildir. Her ikisi de, hem ideolojileri gizlerler hem de onlara bağlıdırlar. Bir durum tanımını dayatma, olayların anlaşılmasına ve meselelerin tartışılmasına esas olacak terimleri oluşturma, idealler formüle etme ve ahlâkı tanımlama, yani kısaca hegemonya hakkı iddia etme yeteneği de toplumsal iktidarın temel bir parçasıdır. Feminizm ve eşcinsel kurtuluş hareketinin eleştirel çalışmalarının büyük bir bölümü, kendisini zorunlu olarak kültürel iktidarla çekişmeye adamıştır: örneğin, kadınlara zayıf, eşcinsellere ruh hastası damgasını vuran kültürel tanımlar gibi.

Toplumsal bir yapı olarak, toplumsal pratiğe ilişkin bir kısıtlama örüntüsü olarak iktidar ilişkilerinin işlerliği, bir anlamda fazlasıyla açıktır. Pratik üzerindeki kısıtlama, yaşamı sürdürmeye ilişkin basit ama güçlü bir sorun kadar genişler. Helen Ware, *Women, Demography and Development*'ta (Kadınlar, Demografi ve Kalkınma), temel beslenmenin sorun olmadığı zengin ülkelerde kadınların erkeklerden daha uzun yaşadığına, en fakir ülkelerde ise kadınların erkeklerden daha önce öldüğüne dikkat çekiyor. Öyle görünüyor ki, daha az yiyecek ve daha az tıbbi bakım biçimlerinde kadınlara karşı uygulanan ayrımcılık, bir kez daha, yaşamı riske atacak düzeylerde işliyor. Bebek ölüm oranındaki farklılıksa –ki nedenleri arasında kız çocuklarının öldürülmesi de vardır– sözünü ettiğimiz durumu kanıtlayan bir örnektir.

İktidarı elinde bulunduran kişilerin pratiğinin de sınırlanmış olması, daha az açık olmakla birlikte aynı ölçüde önemli bir noktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde erkeklere kendi sınırlarını da üreten belirli yollarla güç sağlanır. Sözgelimi, tekeşli evliliğin önemini vurgulayan bir ataerkil toplumsal cinsiyet düzeninde, zina konuları hakkında erkekler arasında ciddi bir gerilim yaşanır; kadınları sahip olunan bir tür mal olarak tanımlayan bir yapı, erkekleri hırsızlığa denk karşılıklarla yüz yüze bırakır. Hegemonik erkeklik tanımlarının ayakta tutulması, çoğunlukla önem verilen bir konudur ve eşcinsel erkeklerin nefret toplamasının nedeni, biraz da bu tanımlara zarar vermelerinden kaynaklanır.

İktidar yapısı, ayrıcalık için söz konusu olduğu gibi, bir durum olmanın yanında bir pratik nesnesidir de. Ataerkilliğe ilişkin açıklamaların çoğu, banliyödeki bir savaş anıtı gibi yalın, düzenli bir yapı izlenimi uyandırır. Yüzeydeki görkemli görünüşün ardında ise muhtemelen bir düzensizlik ve anomali kütlesi vardır. Düzenin dayatılması, kaynak seferberliğini ve enerji harcanmasını gerektirir. Donzelot tarafından "ailelerin denetlenmesi" olarak adlandırılan şey, tam da bunun bir parçasıdır. Sheila Shaver'ın Avustralya'daki vergiler ve yardım ödemeleri üzerine yaptığı çalışma gibi, refah devleti üzerine araştırmalar, kadınların erkeklere bağımlı olduğunu varsayan ve bunu güçlendiren bir toplumsal politika aygıtının mevcudiyetini gösteriyor.

Kültürde ve kültür aracılığıyla düzenin dayatılması ise bu çabanın daha büyük bir kısmını oluşturur. Örneğin –tümüyle erkeklerden meydana gelen– Katolik hiyerarşisinin, kadınlarda saflık, uysallık ve itaatkârlık idealinin önemini coşkuyla vurgulaması dikkat çekicidir. Bu coşkunun etkililiği, boşanmaya izin verilmesi için düzenlenen bir referandumu bozguna uğratmada Kilise'nin gösterdiği başarıyla İrlanda'da ortaya konmuştu. Kapitalist dünyanın başka yerlerinde rahipler, toplumsal cinsiyet ideologları olarak önemlerini giderek yitiriyorlar, gazetecilerin önemi ise giderek artıyor. "Nitelikli" gazeteler, İngiltere'deki *The Guardian* gibi, liberal bir cinsel politika izleseler de, yüksek tirajlı gazetelerin çoğu, değişmez şekilde cinsiyetçidir ve homofobi yayarlar. Bu kültürel ve maddi "inzibatlığı" yapan insanların ille de bireysel düzeyde bundan asli çıkar sağlamaları gerekmez. Bunlar daha çok, er-

keklerin iktidarının ve kadınların tabi kılınmasının ayakta tutulduğu kolektif bir projeye katılan kişilerdir.

Otoriteyi meşru iktidar olarak tanımlayacak olursak, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında, otoritenin erkeklikle genel bağlantısının ana eksen olduğunu söyleyebiliriz. Ama bu, ikinci bir eksenle hemen karmaşık ve kısmen de çelişkili bir hale getirilmektedir: Bazı erkek gruplarının sahip olduğu otoritenin yadsınması veya daha genel bir biçimde, temel toplumsal cinsiyet kategorileri içerisinde otorite ve merkezde olma hiyerarşilerinin kurulması.

Erkeklerin otoritesi, toplumsal yaşamın tüm alanlarını örten dümdüz bir örtü üzerinde yayılmamıştır. Bazı durumlarda otorite sahibi olan kadınlardır; bazı durumlarda ise erkeklerin iktidarı dağılmış, karışmış veya çekişmeli haldedir. Örneğin Carroll Smith-Rosenberg gibi Amerikalı feministlerin araştırmaları, aralarında kız çocuklarının eğitimi, arkadaşlık ağları ve piyasa dışı üretimin de yer aldığı, kadınlar tarafından denetlenen kurum ve pratiklerin kökenlerini irdelemişti. Ama bu içgörünün tersine çevrilmesi de mümkündür. Erkeklerin iktidarının ve erkeklik otoritesinin görece yoğunlaştırıldığı bir kurumlar ve toplumsal çevre bileşimini saptayabiliriz. İktidarın çevredeki daha dağılmış veya çekişmeli yapısının tersine, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında bir "nüve" bulunur.

Çağdaş kapitalist ülkelerde, bu nüvenin dört tamdık bileşeni vardır: (a) Kurumsallaşmış şiddetin hiyerarşileri ve işgüçleri (askeri ve paramiliter güçler, polis, cezaevi sistemleri); (b) ağır endüstrinin hiyerarşisi ve işgücü (örneğin, çelik ve petrol şirketleri) ve yüksek teknoloji endüstrisinin hiyerarşisi (bilgisayarlar, uzay); (c) merkezi devletin planlama ve denetim mekanizması; (d) fiziksel gücü ve erkeklerin makinelerle birliğinin önemini vurgulayan işçi sınıfı çevreleri.

Yukarıdaki bileşenlerden (a), (b) ve (c) arasındaki bağlantılar yeterince tanıdıktır. ABD'de "askeri sanayi kompleksi" iktidarına ilişkin uyarıda bulunan Başkan Eisenhower'dı, tanınmış bir feminist değil. Benzer bir durum Sovyetler Birliği için de söz konusu. Joel Moses'ın Sovyetler Birliği'nde gözlemlediği gibi, her iki ülkede de "kadınların asıl siyaset yapma merkezlerinden

neredeyse tamamen dışlanması" söz konusudur. Bileşimin bu parçaları, erkekliği, otoriteyi ve teknolojik şiddeti birbirine bağlayan bir ideolojiyle (bu da, yavaş yavaş araştırma odağı haline geliyor) ilişkilendirilmektedir. Ama bir bütün olarak cinsel politika açısından önem taşıyan, bunların (d) ile olan bağlantısıdır. Bu bağlantı, ters düşme durumunda kendilerine yaslanan hükümetleri yıpratıp siyasi dengelerini bozacak denli püskürtücü olabilecek askeri inançlara ve pratiklere kitlesel bir taban sağlamaktadır. Bu bağlantının en ilgi çekici özelliği belki de, makinelerle ve özellikle de motorlu taşıtlarla uzlaştırıldığı alandır. Alışılmadık ölçüde şiddete açık ve çevresel açıdan yıkıcı olan bu teknolojinin kademeli olarak diğer ulaşım sistemlerinin yerini alması, devlet ve şirket seçkinleri ile işçi sınıfı hegemonik erkekliği arasındaki örtük ittifakın hem aracı hem de ölçütüdür.

1970'lerde "erkek hareketi" yazarlarının sık sık dikkat çektiği gibi aslında çoğu erkek, ataerkillik ideologlarının satmaya çalıştığı sert, egemen ve dövüşken erkeklik imajına uymamaktadır. Zaten bu imaj da uyulsun diye tasarlanmamıştır. Bir John Wayne'in veya Sylvester Stallone'un beyazperdedeki kahramanlığı, yalnızca kahraman olmayan erkekler kitlesiyle kıyaslandığında kahramancadır. Ataerkil nüvenin bileşimini ve kadınların tümden tabi kılınmalarını "onaylayan" ideoloji, erkekler arasında toplumsal cinsiyet tabanlı bir hiyerarşinin yaratılmasını gerektirir. ("Toplumsal cinsiyet tabanlı" teriminin üstünde durmak istiyorum, çünkü erkekler arası iktidar ilişkileri tartışmaları, sınıf ve ırk bölünmelerinin saptanmasından sonra yaygın ölçüde kesildi.) Eşcinsel kurtuluş hareketinin gösterdiği gibi, bu sürecin temel bir parçası lekelenmiş dışgruplar, özellikle de eşcinsel erkekler biçiminde olumsuz bir erkeklik sembolünün yaratılması olmuştu. Böylece, en azından üç öğe içeren genel bir hiyerarşi yaratılmıştır: Hegemonik erkeklik, (baskın birliklerinde değil, kolektif projede suça ortak olan) tutucu erkeklikler ve tabi kılınmış erkeklikler.

1970 dolaylarında feminist düşünce aileyi kabaca, kadınların ezilmesi için hazırlanmış stratejik bir alan olarak tanımlıyordu. Eğer bugünkü ile aralarında bir fark aranacaksa, sarkaç şimdi öteki yöne doğru sallanmakta. Ama hane halkı ve akrabalık ilişkilerinin, saf ataerkilliğin tüp bebeği olmadığı açıklık kazandı. Bugün bir kurum

olarak aileye en iyi, nüvede yatan bir bileşimden çok çevrenin parçası olarak bakılabilir. Colin Bell ve Howard Newby, ailenin işlerliğinin korunabilmesi için kocaların otoritesinin pek çok pazarlık ve anlaşma gerektirdiği gözleminde bulunuyorlar. Anlaşmanın önemi ve evliliğe ilişkin otoriteyi kuşatan gerilimler, Mirra Komarovsky'nin klasik *Blue-Collar Marriage*'inden yakın tarihli, ABD'de Lillian Rubin'in *Worlds of Pain* (Izdırap Dünyaları), İngiltere'de Pauline Hunt'ın *Gender and Class Consciousness* (Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Bilinci), Avustralya'da Claire Williams'ın *Open Cut* ve Jan Harper ile Lyn Richards'ın *Mothers and Working Mothers*'ına (Anneler ve Çalışan Anneler) kadar, aile üzerine ayrıntılı birçok araştırma tarafından onaylanmaktadır. Bu çalışmalar aynı zamanda, kocaların artık evlerinde açıkça ataerkil bir rejimi dayatmalarının giderek güçleştiğini fark etmeleriyle birlikte yeni bir tarihsel değişmenin de söz konusu olduğunu öne sürmektedir.

Ev içinde ataerkilliğin sarsılması bazı ortamlarda öylesine yaygındır ki, ücretli istihdama olduğu kadar bu çatışmalara da kök salmış bir işçi sınıfı feminizminden söz edilmesi anlamlı olacaktır. Evliliğe ilişkin iktidar mücadeleleri genellikle kadınlar tarafından kazanılır. 1. Bölüm'deki Prince ailesinin örnek olay incelemesini üreten araştırma, aynı zamanda, babanın denetiminin aşındığı veya gerçekten var olmadığı birçok ailenin bulunduğunu gösteriyordu. 1950'lerde Komarovsky de buna dikkat çekmişti. Burada, öyle sanıyorum ki iktidarın gerçekten tersine çevrilmelerinin söz konusu olduğunu kabul etmek önemli. Sorun, daha sonra feshedilebilecek sözde bir iktidarın kadınlara teslim edilmesi değildir; tersine, yıllar hatta onyıllar boyu süren ev içi çatışmaların ve pazarlıkların katı, ilişkisel etkileri sorunudur.

Bu yerel zaferlerin ataerkilliği ortadan kaldırmayacağını kabul etmek de önemli. Komarovsky, ele aldığı Amerikan işçi sınıfından çiftler arasında, kadının evliliğin denetleyici taraf olduğu yerlerde bunun çevreye karşı kabul edilemediğini ve erkeklerin otoritesinin sahte görünümünün korunduğunu gözlemlemişti. Genel ima ise kadınların bir bütün olarak toplumda erkeklere tabi kılındığı *küresel* veya makro iktidar ilişkisini, belirli evlerde, belirli işyerlerinde ve belirli çevrelerdeki *yerel* veya mikro durumdan ayırmak zorunda

olduğumuzdur. Yerel örüntünün küresel örüntüden sapması, hatta küresel örüntüyle çelişmesi olasıdır. Bu tür sapmalar, "inzibatlığı", yani diğer bir deyişle küresel örüntüyü yerel bir norm olarak kurma çabalarını kışkırtabilir. Ayrıca uzun vadede büyük ölçekli bir değişime yol açan yapısal gerilimi de ifade edebilirler.

D. KATEKSİS

Cinsellikte toplumsal bir yapının mevcut olduğunun kabul edilmesi için, öncelikle cinselliğin toplumsal olarak görülmesi gerekir. Bu nedenle aşağıdaki analiz, Gagnon ve Simon'ın *Sexual Conduct*'ta (Cinsel Davranış), Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'nde ve Weeks'in *Sexuality and its Discontents*'te (Cinsellik ve Hoşnutsuzlukları) ortaya koyduğu gibi, cinselliğin toplumsal olarak kurulduğuna ilişkin argümanı baştan kabul eder. Cinselliğin bedensel boyutu, insanlar arasındaki ilişkilerin biçimlendiği ve sürdürüldüğü toplumsal pratiklerden önce veya bu pratiklerin dışında var olmamaktadır. Cinsellik, oynanır ya da idare edilir, ama "ifade edilmez".

Tüm toplumsal ilişkilerin duygusal ve belki de erotik bir boyutu vardır. Ama burada, *The Politics of Sexuality in Capitalism*'de (Kapitalizmde Cinsel Politika) Kızıl Kolektif tarafından "cinsel toplumsal ilişkiler" olarak adlandırılan konu üzerinde durulacak. "Cinsel toplumsal ilişkiler" ile ifade edilmek istenen, bir kişinin başka bir kişiye duygusal bağlanımı etrafında örgütlenen ilişkilerdir. Bu bağlanımları örgütleyen yapıya, "kateksis yapısı" adını vereceğim.

Freud, "kateksis" terimini zihinsel bir nesneye, diğer bir deyişle bir görüş veya imgeye bağlanan psişik yük veya içgüdüsel enerjiyi belirtmek için kullanmıştı. Ben de bunu, gerçek dünyada "nesneler" ile (yani, öteki insanlarla) bir duygu yükü içeren toplumsal ilişkilerin kurulmasına genelliyorum. Aynen Freud'un kullanımında olduğu gibi, duygusal bağlanmanın yalnızca sevecen değil, aynı zamanda düşmanca da olabileceğine dikkat edilmesi önemlidir. Hatta aynı anda hem düşmanca hem sevecen, yani müphem (çift değerli) olabilir. Yakın ilişkilerin çoğu, bu karmaşıklık düzeyine sahiptir.

Kuşkusuz cinsel pratikler, aynı zamanda başka yapılar ta-

rafından da yönetilir. Emma Goldman, "kadın trafiği"nin romantikliğini bozmaya uğraşırken bunu etkili bir biçimde ortaya koymuştu: "Yalnızca, kendisini evlilik içinde veya dışında bir adama veya birçok adama satıp satmadığının ölçüsüne ilişkin bir sorun bu. Reformcularımız bunu kabul etsin ya da etmesin, fahişelikten sorumlu olan, kadınların ekonomik ve toplumsal aşağılıklığıdır." Bununla beraber psikanaliz ve cinsel özgürleşme hareketleri, duygusal bağlanma örüntülerinin kısıtlayıcı iktidarına kendi ilgileri doğrultusunda dikkat çekiyorlar. Bunların, romantizme kapılmadan analiz edilmelerinin mümkün olması gerekir.

Arzunun toplumsal örüntülenmesi, bir yasaklar kümesi olarak en açık halini alır. Ensest tabusu ve tecavüz, reşit olma yaşı ve eşcinsellik hakkındaki yasalar, bunların hepsi de, belirli insanlar arasında cinsel ilişkiyi yasaklamaktadır. (Doğrusunu söylemek gerekirse, yasalar belirli eylemleri yasaklar ama burada asıl kasıt, ilişkileri yok etmektir.) Oidipal kriz ve süperegoya dair psikanalitik teoriler, toplumun duygular üzerindeki etkisini temelde yasakların içselleştirilmesi kapsamında yorumlar. Yine de doğru kişiyi sevme ve evlenme, filanca türde bir erkekliği ve kadınlığı arzulanabilir bulma yönündeki buyruklar olmaksızın yasaklar anlamsız olacaktır. Arzunun toplumsal örüntüsü, ortak bir yasaklama ve tahrik etme sistemidir.

Kültürümüzde iki örgütlenme ilkesi çok açık. Arzu nesneleri genellikle kadınlık ve erkeklik ikiliği ve karşıtlığıyla tanımlanır; ve cinsel pratik de, temelde çift ilişkilerinde örgütlenir.

Tarihsel ve kültürlerarası olarak ele alındığında cinsel bağlanma, her zaman bir ikilik kapsamında örgütlenmemiştir. Bununla beraber, şimdilerin zengin kapitalist ülkelerinde cinsellik, ya heteroseksüel ya da eşcinsel olarak katı bir biçimde örgütlenir. Böyle olmadığında ise cinselliği ikisinin bir karışımı, yani "biseksüel" diye yaftalarız. Her ne kadar eşleşme sıklıkla temel bağlanma yapısı olarak görülse de, arzudaki toplumsal cinsiyet ikiliği bazı önceliklere sahipmiş gibi görünüyor. Çiftler ayrılıp yeni bağlanmalar oluşturduğunda, yeni eşin (her ne idiyse) eski eşle aynı cinsiyetten olması hemen hemen evrensel bir pratiktir.

Toplumsal açıdan hegemonik olan arzu örüntüsünde kateksis,

cinsel farklılığı bir önkoşul olarak gerektirmektedir. Zaman geçip giderken, "kadının erkeğe ihtiyacı vardır, erkeğin de bir eşi olması gerekir". Heteroseksüel çiftin dayanışması, bir ortak durum veya deneyim temelinden çok bir tür karşılıklılık temelinde biçimlendirilir. Bu, emek ve iktidar yapılarınca üretilen dayanışmalara belirgin karşıtlığın içindedir. Burada sık sık dikkat çekilen örtük çelişki, geçtiğimiz on yıllık dönemde feminizmde belirli bir öneme sahip politik bir konu olduğu kadar romantik edebiyatın da temasıdır aslında. Dahası cinsel farklılık, ilişkiye erotik bir tat kazandıran şeyin büyük bir bölümüdür. Bu yüzden, hazzı yoğunlaştırma aracı olarak vurgulanabilir. Bu, 4. ve 8. bölümlerde ele alınan toplumsal cinsiyet farklılıklarının sistematik biçimde abartılmasını açıklayacak bir yöne doğru gidiyor.

Ama "farklılık" mantıksal bir terim ve toplumsal ilişkiler de daha yüklü. Heteroseksüel bir çiftin üyeleri, yalnızca birbirlerinden farklı olmakla kalmazlar, ayrıca özel bir biçimde "eşit olmayan"lardır. Heteroseksüel bir kadın, heteroseksüel bir erkekten farklı biçimde bir nesne olarak cinselleştirilir. Moda endüstrisi, kozmetik endüstrisi ve kitle iletişim araçlarının içeriği, bunun gözle görünür kanıtlarıdır. Örneğin, kadın dergilerinin ve erkek dergilerinin kapaklarındaki büyüleyici fotoğraflar, nedense her iki durumda da kadın resimleridir; farklılık ise modellerin giyinme ve poz verme biçimlerindedir. Genel olarak konuşursak, hegemonik heteroseksüellikteki erotik karşılıklılık, eşit olmayan bir mübadele üzerinde temellenir. Emma Goldman'ın dikkat çektiği gibi, kadınların eşit olmayan ilişkilere katılmalarının somut nedenleri vardır. Erkeklerin uçkuru gevşek cinselliğine izin veren ama bunu kadınlara yasaklayan "çifte standartın", erkekler açısından daha fazla arzuyla hiçbir ilgisi yoktur; ama daha fazla iktidarla her tür ilgisi vardır.

Kadınları heteroseksüel arzunun nesneleri olarak cinselleştirme süreci, tam da "moda" teriminin ima ettiği gibi, kadınsı çekiciliğin standartlaştırılmasını içerir. Bunun etrafında bir gerilimler ve çelişkiler karmaşası bulunur. Her ne kadar düşmanlığın tüm bir toplumsal cinsiyet kategorisine yöneltilmesi mümkün olsa da, hatta sıklıkla yöneltilse de (kadın düşmanlığı, erkek düşmanlığı, homofobi), çekicilik için aynı şey söylenemez. Yapısal ilkeler olarak

heteroseksüellik ve eşcinsellik, daha çok, içinden bir partnerin seçilebileceği toplumsal kategori tanımlarıdır. Belki de içerim, her ikisinin de esas olarak partnerin çıkarılmadığı kategorinin taslağının çizilmesiyle oluşturulduğudur.

Psikolojik düzeyde bu, bastırma anlamına gelirken, toplumsal düzeyde anlamı, yasaklamadır. Her ikisi de, olumsuzlanan nesneye bir çekicilik yüklerler. Klasik psikanaliz, bunu bize "çift değerlilik" adı altında tanıtmıştı. Erkekliğin kurulmasını anlama açısından bunun önemi 9. Bölüm'de tartışılacak; burada yalnızca yapısal içerimlerini ortaya koymakla yetineceğim. Freud, *Ego ve İd*'de "eksiksiz Oidipus kompleksi"nin iki kat olduğuna dikkat çekmişti. Bildik aşk ve kıskançlık üçgenin alt kısmı, bağlanmaların ötekine koştuğu başka bir duygusal ilişkiler kümesidir: "Erkek çocuk, babasına yönelik bir çifte değerlilik tavrına ve annesine yönelik sevecen bir nesne seçimine sahip değildir yalnızca, ama aynı zamanda bir kız çocuğu gibi davranır ve babasına karşı sevecen bir kadınsı tavır, annesine yönelik olarak da bununla örtüşen bir kıskançlık ve düşmanlık sergiler." Carl Jung, genel bir kural olarak, bastırılanın toplumsal pratikte dışavurulamayan duygu olduğunu (ve bunun da, bilinçdışının bilincin ve kamusal yaşamın olumsuzuna dönüşmesi sonucu gerçekleştiğini) öne sürmüştü.

Bu görüşleri ciddiye alacak olursak, duygusal ilişkilerin görünür yapısının, anlamı çok farklı olan gölge bir yapıyla eşzamanlı olarak var olduğunu öne sürebiliriz. Evli bir çiftteki kamuya açık sevginin, sıklıkla kişisel düşmanlıkla eşzamanlı olarak var olduğu da bilinen bir gerçektir. Kızıl Kolektif, çift ilişkilerinin "içerisi" ve "dışarısı" arasında genelde çok büyük bir farklılık bulunduğunu öne sürmüştü. Eşcinsel erkekler de, kazandıkları düşmanlığın bilinçdışı arzuyla keskinleştirildiğinden sık sık şüphelenirler. Küçük çocukların yetiştirilmesi, her iki yakada ve güçlü ölçüde, hem sevgi hem de nefret üretilmesi sorumluluğunu gerçekten üstlenir. Bu şekilde çocuk yetiştirmenin büyük bir bölümü kadınlar tarafından yapıldığı için de, anneleri içeren ilişkiler, çoğunlukla çift değerli olma eğilimindedir (bu, Nancy Friday tarafından *My Mother/My Self*'te [Annem/Kendim] vurgulanan bir temadır).

Derinlikli psikolojik bilgi veren ve bir toplumsal bağlamın anlamına sahip olan öylesine az araştırma var ki bu gölge yapının na-

sıl örgütlendiği üzerine spekülasyondan daha fazlasını yapmak zordur. Tamamen açık olan şeyse, genel durumda kateksis yapısının çok-düzeyli, temel ilişkilerin de çift değerli olarak kabul edilmesi gerektiğidir. Aşkın nefrete, nefretin de aşka ne kadar kolay dönüştüğüne ilişkin eski klişeler ve bu tema üzerine öykülerin gücü (Puccini'nin eseri *Turandot* gibi), eğer cinsel pratikler genellikle hem aşkın hem de nefretin zaten hazır bulunduğu yapısal ilişkiler üzerinde temelleniyorsa, daha da anlaşılır olur.

Nancy Friday'in argümanı, başka bir örgütlenme ilkesine işaret ediyor. Friday, kızların erkeklere yönelik bir arzu geliştirdiklerinde istediklerinin cinsellikten daha çok, güvenlik olduğunu söylüyor. Ergen cinselliği için, kızların sevecenlik, erkeklerinse cinsellik istediği sık sık söylenir. Gabrielle Carey ve Kathy Lette, *Puberty Blues*'da (Ergenliğin Hüznü), ergenlik dönemi arkadaşlık grubu yaşamında cinselliğin, fiziksel hazza olduğu kadar sembolik amaçlara da yönelik olduğunu belirtiyorlar. Bu büyük bir olasılıkla yetişkinler için de doğrudur. Argüman, Herbert Marcuse'nin *Eros ve Uygarlık*'taki jenital önceliğin geliştirilmesi ve performans ilkesi yönetiminde bedenin geri kalanının erotikleştirilmesinin bozulmasına ilişkin gözlemleriyle birleşiyor. Öyle görünüyor ki jenital performans ve dağılmış şehvet arasında geniş bir karşıtlık kurulmuştur. Çağdaş hegemonik heteroseksüellikte bu erotizm biçimleri, sırayla erkeksi ve kadınsı olarak tanımlanıyor. Ama böyle olmaları gerekmez. Vatsyayana'nın *Kama Sutra*'sının da açıkça gösterdiği gibi, başka kültürlerde kesinlikle böyle olmuyorlar. Belli bir adaba dayanan ve tamamen hazza yönelik olan şehvet anlayışına ilişkin özlü bilgilerin derlendiği bu kitabın, artık (Batı'da) güçlü ereksiyon ve hızlı orgazma baş koymuş porno dükkânlarında satılıyor olması son derece ironiktir.

Emek ve iktidar söz konusu olduğunda, yapı bir pratik nesnesi olabilir; ama kateksis söz konusuyken çoğunlukla pratik nesnesi olur. Cinselliğe ilişkin şaşırtıcı şeylerden biri de, yapının bizzat kendisinin kateksise maruz kalabilmesidir. Dolayısıyla, örneğin daha önce sözünü ettiğimiz toplumsal cinsiyet farklılığının erotik değeri için de bunun geçerli olduğu söylenebilir. Hatta benliğin kateksisinin toplumsal cinsiyetin aksan işaretleri üzerinde odaklandığı ölçüde narsizmdeki toplumsal cinsiyet unsuru da kateksisin et-

kisi altındadır. En çarpıcı olanı ise toplumsal kategorilerin sembolik işaretlerinin (oyalı mendil, yüksek topuklu ayakkabı, deri ceket) veya yapısal ilkelerin (örneğin, egemenlik) bağlamlarından koparıldıkları ve doğrudan doğruya birincil tahrik nesnelerine dönüştükleri noktada cinsel fetişizmin erotik döngüselliklerinin de kateksisten nasibini almasıdır.

Bu tür bir pratik, reklam endüstrisi tarafından yapıldığı gibi, kâr sağlama veya bastırma amacıyla ele geçirilebilir. Ama yapıya doğru yönelmiş başka bir pratik de olasıdır: Bağlanma örüntülerini eşitlikçi bir yönde yeniden işletme çabası gibi. Tam da bu pratiğin otobiyografileri (örneğin Kızıl Kolektif'in kitabı veya Anja Meulenbelt'in kişisel yaşam, feminizm ve Hollanda Solu'nu açıkladığı *Utanç Bitti*'si gibi), güçlükleri potansiyellerden daha kolay gösterir. *The Spiral Path*'te, geçişli yapılarından ötürü (sevgilimin sevgilisi aynı zamanda benim de sevgilim olabilir) eşcinsel ilişkilerde örtük bir eşitlikçilik bulunduğunu öne süren David Fernbach ise daha iyimserdir.

E. "SİSTEM" VE KOMPOZİSYONA DAİR BİR NOT

Çoğul yapıları açıklamaya girişmek, örtük bir biçimde, her birinde bir tutarlılık ve bütünlük olduğu imasıyla (ki bu, daha önce bir bütün olarak toplumsal cinsiyet ilişkileri için reddedilmişti) yeni bir türde indirgemecilik riskini taşıyor. Kuşkusuz, tutarlılıkta bir yarar olmadıkça yapıları ayırma gücünün kullanılması anlamsız olacaktır. Ama bu üç yapıdan hiçbirinin ötekinden bağımsız olmadığı veya olamayacağı önemlidir. Kateksis yapısı, bazı açılardan iktidar eşitsizliklerini yansıtır; işbölümü kısmen kateksis örüntüsünü yansıtır vb. gibi. Hiçbirinde de, toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntüsünün geri kalanının ortaya çıkabileceği temel belirleyici etken, Henri Lefebvre'nin deyimiyle bir "üretici çekirdek" yoktur.

Bununla beraber, alanda bir birlik, anlaşılması gereken bir düzenlilik mevcuttur. İnsanlar, gün boyunca sırtlarında çapraz sosyolojik baskılardan oluşmuş bir ağrıyla ortalıkta gezinmezler. Bir eşcinsel, Sydney sokaklarında, bir şekilde New York sokaklarında

dövülme deneyimine uyacak bir biçimde dövülebilir. Çocuk bakımındaki işbölümü, kadınlık psikodinamikleri ve kadınların özgürleşmesi olasılıkları arasında biraz tutarlılık vardır.

Argümanım ise kısaca, bu birliğin, işlevselci analizin ima edeceği gibi bir sistemin birliği olmadığı. Ama üretici bir çekirdeğin varoluşuyla ortaya koyulacak dışavurumcu bir birlik de değil bu. Bu –her zaman noksan ve inşa halinde olan– tam da tarihsel bir kompozisyonun birliği. Müzikte olduğu gibi "kompozisyon" demek istiyorum: Somut, etkin ve çoğunlukla da güç olan, öğeleri birbirleriyle ilişkili hale getirme ve ilişkilerini ortaya çıkarma süreci. Etkileşimi ve grup oluşumunu barındıran gerçek tarihsel süreç sorunudur bu. Müziktekinden farkı ise sürecin bir değil, bir sürü bestecisinin bulunmasıdır; ve bestelenen kendi yaşamları olduğu için hepsinin de bestelenen parça içinde oluşudur. Sürecin ürünü, mantıksal bir birlik değil ampirik bir birleştirmedir. Belirli ortamlarda, belirli koşullara bağlı olarak meydana gelir. Toplumun tümü düzeyindeyse toplumsal cinsiyet düzenini üretir ki bunu bir sonraki bölümde tartışacağız.

"Kompozisyon" görüşü, belirli bir yapı tarafından kusursuzdan daha eksik oluşturulmuş bir yapı ve bütünüyle de daha eksik yönetilen bir pratik alanı olabileceğini ima eder. Kısacası, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki sistematiklik düzeyi farklılık gösterir. "Ampirik birleştirme" adını verdiğim süreçlerin güçlü biçimde çalışması ve yüksek derecede bir düzene ulaşması, iktidar yapısı içindeki bileşim nüvesi konusunda olduğu gibi, olasıdır. Ama eğer başarılırsa, içkin veya kategorik bir mantığın sonucu olmayacağı gibi işlevselci analizleri de onaylamayacaktır. Tarihsel grup oluşumu ve etkileşim sürecindeki stratejinin sonucu olacaktır.

Yüksek bir sistematiklik düzeyinin, bir grubun egemenliğini yansıtması muhtemeldir, hele bir de belirli bir toplumsal cinsiyet düzeni o grubun çıkarlarına hizmet ediyorsa. Sözgelimi, barınma, finansman, eğitim ve yaşamın diğer alanlarının tümünün, heteroseksüel çift modeli etrafında örgütlenmelerinin ölçüsü, heteroseksüel çıkarların egemenliğini ve eşcinsel insanların tabi kılınmasını yansıtır. Doğrudan doğruya eşcinsel deneyimin kendisini heteroseksüel terimlerle (örneğin, "aktif" ve "pasif" gibi) örgütlendiği ölçü ise tabi kılınmanın dikkat çekici bir kanıtıdır.

Mantıksal olarak eşcinsel kurtuluş politikasına düşen önemli bir ödev de, eşcinsel deneyimin bu örgütlenme biçimiyle mücadele etmektir – ya da diğer bir deyişle, toplumsal cinsiyetin "sistematikliğini bozma" veya "oluşumunu bozma"dır.

Düşük bir sistematiklik düzeyinin yanında pek çok tutarsızlık ve çekişmenin barınması tarihsel olarak mümkündür. Yapılanmış çıkar çatışması ve kompozisyon çözme potansiyeli bileşiminin (ki bu, bir kriz eğilimi olarak kabul edilebilir) barınması da olasıdır. Bunları 7. Bölüm'de ortaya çıkaracağız.

NOTLAR

YAPI VE YAPISAL ANALİZ

(s. 132-41). Yapısalcılık ve Bourdieu eleştirileri Connell'ın (1983) çeşitli makalelerinden alınmıştır. "İkici" teoriye ilişkin anlatımlarda, 1985 yılında Macquaire Üniversitesi'nde verilen "*Practice, Self and Social Structure*" (Pratik, Benlik ve Toplumsal Yapı) seminer programındaki tartışmaları izledim; Sue Kippax'a özellikle teşekkür ederim. Yapısalcılığın mantığı üzerine Piaget'yi (1971) aydınlatıcı buldum. Giddens, yapının "kısıtlama" olarak tanımlanmasını reddeder, ama ben bunun, en azından onun modeli kadar güçlü ve daha basitleştirici yollardan formülleştirilebileceğini öne süreceğim. Benim "yapısal modeller" tanımım, ticari amaçlı işletim araştırmalarındaki "yapısal modelleme" kavrayışından tümüyle farklı; bunlar için örneğin bkz. *Technological Forecasting and Social Change*, Linstone vd. (1979) ve aynı sayıdaki diğer yazılar – bunlarda, "yapı" kavramı aşırı derecede zayıf bir anlayışla metne geçirilmiş, "modelleme" kavramı ise bulanık düşüncelerin berrak gösterilmek üzere bilgisayara yüklenmesi anlamında kullanılmıştır. Alıntılayanlar, Young ve Willmott (1962, s. 133).

EMEK

(s. 141-50). Alıntılayan Cavendish (1982), s. 79. Segal vd. (1979-80) politikleştirilmiş çevrede çocuk bakımını değiştirmeye yönelik girişim-

lerin desteklenmesi konusunda yetkin bir analiz sunuyor. Alıntılayan Curthoys (1976, s. 3).

İKTİDAR

(s. 150-56). Buradaki argüman, toplumsal iktidarın değişik biçimleri hakkında Lukes (1974) tarafından saptanan noktaları savunuyor. Kadınların iktidar alanlarının izini süren Amerikan tarihsel araştırmaları için bkz. Du Bois vd. (1980). Alıntılayan Moses (1978, s. 334).

KATEKSİS

(s. 156-61). Alıntılayanlar Goldman (1972a, s. 145) ve Freud (1923, s. 33).

VI
Toplumsal cinsiyet rejimleri ve toplumsal cinsiyet düzeni

A. KURUMLAR

Toplumsal cinsiyet teorileri, neredeyse hiç istisnasız insanlar arasındaki bire bir ilişkiler veya bir bütün olarak toplum üzerinde yoğunlaşır. Aile tartışmaları dışında, toplumsal örgütlenmenin ara düzeyi atlanır. Yine de bu, bazı açılardan anlaşılması gereken en önemli düzeydir. Günlük yaşamımızın büyük bir bölümünü, bir bütün olarak toplumla ilişkide yayılmak veya bire bir ilişkiye sarılmak yerine ev, işyeri veya otobüs kuyruğu gibi ortamlarda geçiririz. Cinsel politika pratiği, büyük ölçüde kurumlara bağlıdır: Şirketlerde işe eleman alırken ayrımcılık güdülmesi, okullarda cinsiyetçi olmayan öğretim programlarının uygulanması gibi. Mevcut

toplumsal cinsiyet görüşlerini değiştirmekte olan araştırmaların büyük bir bölümü, işyerleri, piyasalar ve medya gibi kurumlar üzerine yapılmıştır.

Toplum bilimleri aradaki bağlantıyı kurduğunda, bu genellikle belirli bir kurumun toplumsal cinsiyet ve cinselliğin taşıyıcısı olarak seçilmesiyle yapılıyordu. Aile ve akrabalık bu onura genellikle layık görülmektedir. Dolayısıyla aile yapısı, Parsons ve Mead'den kaynaklanan cinsiyet rollerine ilişkin sosyolojik analizin en önemli parçasıdır. Diğer kurumların, sanki toplumsal cinsiyetin bunlarda hiçbir önemi yokmuş gibi analiz edilmesine olanak tanıması ise bu seçimin ikincil yönüydü. Toplum bilimlerinin –devlet, ekonomik politika, şehircilik, göç, modernleşme gibi– klasik temaları hakkında arka arkaya yazılan metinlerde cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hakkında tek söz edilmemekte veya bu konular marjinalleştirilmektedir.

Yeni feminizmin toplum bilimleri üzerindeki en önemli etkilerinden biri de, bu yaklaşımın savunulacak yanı olmadığını kapsamlı bir biçimde kanıtlaması olmuştur. Murray Goot ve Elizabeth Reid'in, siyaset bilimindeki ana akımda yerleşik toplumsal cinsiyet körlüğü ve ataerkil önyargı karışımına ilişkin klasik tanıtlamaları bir dizi eleştirinin örneklerinden biridir. Bu eleştiriler, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin temel kurumlarda mevcut olduğunu kanıtlamakla kalmayıp aynı zamanda bu kurumlar için sistematik bir öneme sahip olduklarını da göstererek seçim sosyolojisinden refah devleti dolayımıyla sınıf analizine kadar uzanırlar.

Bu araştırmanın ayrıntılarını yinelemeyecek, sadece artık yerleşmiş olan genel sonucu ele almakla yetineceğim. Toplumsal cinsiyetin toplumsal süreçteki yerini, "toplumsal cinsiyet kurumları" kümesinin sınırlarını belirleyerek anlayamayız. Toplumsal cinsiyet ilişkileri, *her tür* kurumda bulunur. Belirli bir örnekte en önemli yapı olmayabilirler, ama önemli örneklerde kesinlikle temel yapıdırlar.

Belirli bir kurumdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin etkileşim durumu, o kurumun "toplumsal cinsiyet rejimidir". Bir örnek bu görüşe açıklık kazandırabilir. Delia Prince ile mülakat yaptığımız araştırma projesinde (bkz. 1. Bölüm), her okulda, her zaman eklemlenmiş olmasa da, etkin bir toplumsal cinsiyet politikasının var-

lığıyla karşılaşmıştık. Hem öğrenciler hem de okul personeli arasında çeşitli kadınlık ve erkeklik türleri kuran pratikler mevcuttur: Spor, dans, konu seçimi, sınıf disiplini, yönetim ve diğer şeyler. Özellikle öğrenciler arasında açıkça, bazı toplumsal cinsiyet örüntüleri –en yaygını saldırgan bir heteroseksüel erkeklik– hâkimdi, diğerleri ise ikincil konuma itilmişti. Personel arasında cinsiyete dayalı işbölümü ve öğrenciler arasında da, beğeniler ve boş zaman etkinliklerinde, cinsiyet farklılıkları, kesin olmasa da, belirgin bir şekilde göze çarpmaktadır. Cinsel davranış ve cinsel karaktere ilişkin, çoğunlukla birden fazla ideolojiye de rastlanır. Bazen de, öğretim programındaki cinsiyetçilik üzerine, personel arasındaki terfiler üzerine ya da çocuklar arasında itibar ve liderlik üzerine sürdürülen çekişmeler görülür. Bütün bunlarla biçimlenen örüntü okuldan okula değişir ama genelde Avustralya toplumundaki cinsel politika dengelerini, sınırlar içinde de olsa yansıtmaktadır. Örneğin, hiçbir okul açık eşcinsel ilişkiye izin vermez.

Okullar gibi derli toplu resmi kuruluşlar özellikle açık toplumsal cinsiyet rejimlerine sahiptirler belki de, ama diğerlerinde de bunlara rastlandığını belirtelim. Piyasalar gibi yayılmış kurumlar, devlet gibi büyük ve düzensiz biçimde yayılmış kurumlar ve sokak köşesindeki arkadaşlık grubu yaşamı gibi gayri resmi toplumsal çevreler de toplumsal cinsiyet kapsamında yapılanırlar ve sahip oldukları toplumsal cinsiyet rejimleriyle karakterize edilebilirler. Bu bölümde üç olayı ele alacağım. Sunacağım tartışmaların özet halinde olduğunu belirteyim, dolayısıyla her örnek için bir başlangıçtan fazlasını yansıtmıyorlar. Ama toplumsal cinsiyetin kurumsallaşmasına ilişkin birtakım bağlantılar elde etmek açısından yine de yeterli olacaklarını umuyorum.

B. AİLE

Muhafazakâr ideoloji, aileden "toplumun temeli" olarak söz eder, geleneksel sosyoloji de onu çoğunlukla kurumların en basiti, daha ayrıntılı yapıların yapıtaşı olarak görür. Aile, toplumun temeli olmanın ötesinde, onun en karmaşık ürünlerinden biridir. Aileye dair basit hiçbir şey yoktur. Ailenin içi, tıpkı jeolojik katmanlar gibi

birbiri üzerine yığılmış çok katmanlı bir ilişkiler sahnesidir. Başka hiçbir kurumda ilişkiler, zaman içinde böylesine yaygın; temas esnasında böylesine yoğun; ekonomi, duygu, iktidar ve direniş örgüleri açısından böylesine sıkı değildir.

Teorileştirmelerde, normatif standart örnek olay üzerinde yoğunlaşılmasından ötürü, bu sıklıkla gözden kaçırılır. Bu kavrama ne kadar az güvenebileceğimiz hakkında zaten yeterince şey söylendi; ama bunu makul bir ölçüyle birleştiren ailelerin bile içsel olarak karmaşık olduklarının vurgulanması dikkate değer. Prince ailesindeki gizli duygusal eğilimlere 1. Bölüm'de değinmiştik. Lillian Rubin'in *Worlds of Pain*'i ABD'deki uzlaşımsal işçi sınıfı ailelerinin müphemliliklerini ve karmaşıklıklarını belgeliyor. Laing ve Esterson'ın, şizofreniye ilişkin daha kolay tutuşabilir konuları ele aldıkları *Sanity, Madness and the Family* (Delilik, Akıllılık ve Aile) ise İngiliz ailelerinde saygın normalliğin izlenmesiyle üretilebilen olağandışı karışıklığı gözler önüne seriyor.

Öyleyse, toplumsal cinsiyet ve aileyi anlamak istiyorsak, ailenin içinin açılması gerekmektedir. 5. Bölüm'de ana hatları çizilen üç yapı, böylesi bir girişim için gerekli çerçeveyi bize sunuyor.

Evler ve aileler içindeki cinsel işbölümü, kendine has bir literatüre sahiptir ve iyi tanınmıştır. Geniş iş alanları ve çok ince ayrıntıların her ikisi de, bu bölünmeye maruz kalmaktadır. Sözgelimi Pauline Hunt'ın araştırdığı İngiliz köyünde kadınlar pencerelerin iç yüzeylerini temizlerken kocaları da dış yüzeyleri temizlemektedir. Görev dağılımı kesin değildir ve zamanla değişir. Bugün, 1920'lerdekinden daha az kadın için "Kocası evine bağlı bir erkekti ama tıpkı diğer erkekler gibi dışarı çıkar ve işleri [yani, çocukları yetiştirmek ve evi çekip çevirmek] kendi bildiği gibi yapsın diye onu bırakırdı" denebilir.

Yine de bütün bu değişiklikler cinsel bölünmeleri azaltmaz. Bir çobanın oğlu otobiyografisinde, yaşamını sürdürebilen en büyük çocuk olarak "annesine yardım etmek, bebek bakmak, evi temizlemek ve sanki bir kız çocuk gibi dikiş dikmek" zorunda kaldığına dikkat çekiyordu. Bu, 1830'larda İngiltere'de olmuştu. Bugün ise çocukların emeğine bu ölçüde bağımlı olan ve bu yüzden erkek çocukların annelik deneyimini gerektiren çok az ev var. Daha yakın dönemlerde cinsiyete dayalı işbölümündeki değişim

üzerine yapılan araştırmalar, örneğin Michael Gilding'in Sydney'-de 1940'a kadar sürdürdüğü aile araştırması, ev işinin kadınlardan erkeklere dağılımının değil, kadınlar arasında yeniden dağılımının asıl değişimi oluşturduğunu ileri sürer.

Çağdaş şehir ailesinin/evinin, belirli iş tiplerini ev içi, ücretsiz ve genellikle kadınlara ait; öbür işleri de kamusal, ücretli ve genellikle erkeklere ait olarak tanımlayan bir işbölümü tarafından kurulduğu da eşit ölçüde bildik bir şeydir. Üretim yapısının aile içinde ve dışındaki etkileşimi, farklı sınıf ortamlarında karakter değiştirir. Mirra Komarovsky'nin Amerikan işçi sınıfı ailelerinde bu, kocanın ücreti etrafında döner. Hemen hemen aynı dönemde Robert White'ın "sürmekte olan" Amerikan burjuva "yaşamları" üzerine yaptığı bir araştırmada bağlantı, kocanın *mesleği* etrafında döner. Bu ikinci örnek olay, Delphy'nin betimlediği gibi, kocanın sahiplenme biçimi olarak ev içi emek için önemli bir koşuldur. Başarılı bir profesyonelin veya başarılı bir işadamının karısı, kocasının mesleğiyle bütünleşerek gelirini ömür boyu pekâlâ en üst düzeyde tutabilir.

Evlerin çoğunda tarihlerinin büyük bir kısmında çocuk vardır ve bu da işbölümünü iki yoldan etkiler. Çocuk yetiştirmenin kendisi bir iştir ve bir bütün olarak cinsiyete dayalı işbölümünde önemli rol oynar. Zengin kapitalist ülkelerde küçük çocukların bakımı büyük ölçüde, ücretsiz olarak sağlandığından ve evde de anneler tarafından yerine getirildiğinden, ev içi işbölümünde belirli bir öneme sahiptir. Dolayısıyla R.E. Pahl'ın, İngiltere'nin güneyinde yaptığı yeni araştırmada, cinsiyete dayalı en keskin ve muhafazakâr işbölümünün beş yaşında küçük çocukların bulunduğu evlerde görüldüğü sonucuna ulaşması şaşırtıcı değildir. İkinci nokta ise çobanın oğlundan yapılan alıntıyla zaten vurgulanmıştı: Bizzat çocuklar da hem evde hem okulda çalışırlar. Keza buradaki iş de, toplumsal cinsiyet çizgileri üstünde yapılanır. W.F. Connell ve diğerleri tarafından Sydney'de ergenler üzerine yapılan çalışmanın, kız çocukların erkek çocuklara kıyasla ev işine iki kat daha fazla yardım ettikleri gerçeğini ortaya çıkarması, vurgulanan noktalar ışığında hiç de şaşırtıcı değildir.

Cinsiyete dayalı işbölümü, "kadının yeri" ile ilgili görüşleri yansıtır; peki ama, bunu kim tanımlar? Colin Bell ve Howard

Newby'nin gözlemleri şöyle: Ailelerin işleyiş biçimi kısmen kocaların, karılarının durumunu tanımlamaya yönelik iktidarının bir sonucudur. Altta yatan çıkar, tutarlı ve güçlü gibi görünüyor. Farklı ülkelerdeki aileler üzerine yapılan bir dizi uzun sosyolojik araştırmada, gençleri yaşlılara ve kadınları erkeklere tabi kılan ataerkil örüntü, bu örüntüyü destekleyen erkeksi otorite ideolojileriyle birlikte yeniden ortaya çıkıyor.

Ailenin iktidar yapısına ilişkin araştırmalar, bir bütün olarak düşünüldüğünde karar almada etki gücü olarak "iktidar" tanımı karşısında uzlaşımsal bir yaklaşım benimsemişlerdir. Diğer türden kanıtlar ise bunun yeterli olmadığını öne sürüyor. Aile içi şiddete ilişkin bir çalışma, kaba kuvvetin çoğu ailede önemli olduğunu gösteriyor. Öte yandan Gregory Bateson, R.D. Laing ve diğerlerinin "şizofreni" üzerine araştırmaları, hiçbir açık emir veya iktidar gösterimi söz konusu olmaksızın aile üyeleriyle bağlantılandırılabilecek acımasız duygusal baskılara işaret ediyor. Bu örnek genellikle annelerin çocuklar üzerindeki iktidarıyla ilgileniyor; ama Bateson'un şizofreniye ilişkin çifte çıkmaz teorisinde kaçışa getirilen yasak, aile içi şiddet araştırmalarında vurgulanan "kadınların şiddet içeren ilişkileri terk etmesini önleyen etkenler"i de anımsatıyor. Aile, birden çok yolla bir tuzak olabilir. Son olarak evlilikteki cinsel ilişkinin tam da kendisi iktidarı barındırabilir. Bu konu çok kapsamlı bir şekilde araştırılmadı, ama örneğin Lillian Rubin'in kanıtlarından, çoğu durumda cinsel pratiğin tanımlanmasında önceliği elinde tutan, büyük ölçüde kocalarmış gibi görünüyor.

Bir ölçüde bunun farkında olununca, Emma Goldman gibi evlilik eleştirmenlerinin, kocaların karılarına sağladıkları "korumayı" bir maskaralık ilan etmeleri anlaşılabilir bir şeydir. Güçlü bir iktidar dengesizliğini ele alma biçimlerinden birinin, bir boyun eğme alışkanlığı inşa etmek olması da aynı ölçüde anlaşılabilir bir şeydir. Marabel Morgan'ın, tamamen tabi kılınmış olma ve bu durumu sevme üzerine bir Florida rüyasını anlatan nefes kesici kitabı *The Total Woman* (Bütünlüklü Kadın), aynı zamanda bu tür pratiğe ilişkin kurnazca bir "nasıl başa çıkılır?" el kitabıdır da. Morgan'ın sağcı din ve toplum görünümünün, erotizmle güçlü bir biçimde tatlanması dikkate değer. Kocanın evde kalmasını sağlamada, cinsel

yönden heyecan uyandırmak kadının işidir:

> "Bir deneme yapmak için köpük banyomdan sonra pembe baby-doll ve beyaz çizme giydim... O gece Charlie'yi karşılamak için kapıyı açtığımda, vereceği tepkiye hazırlıklı değildim. Sessiz, ketum, kolay kolay heyecanlanmayan kocam bakakaldı, çantası kapının eşiğinde elinden düştü ve yemek masasının etrafında beni kovalamaya başladı."

Kocaların iktidarı aile içinde ortaya çıkıyor, ama kesinlikle yalnızca burada temellenmiyor. Göç yüzünden ataerkil otoritenin aşınmasına ilişkin çalışmalar, örneğin Gillian Bottomley'nin Avustralya'daki Yunan aileleri üzerine yaptığı araştırma, aile içindeki ataerkil yapının, çevrenin desteğine bağımlı olduğunu gösteriyor. Göçün yol açtığı güçlü kargaşa söz konusu olmadığında bile bu destek her zaman için uygun veya yeterli olmuyor. Aile sosyolojileri, 1950'lerde bile kocalar ve karıları arasında bazı iktidar paylaşımları olduğunu açığa vurur. 5. Bölüm'de belirtildiği gibi bazı aileler, kocaların otorite talebinde bulunduğu ama bu talebin boşa çıktığı –ve gerçekte evi kontrol altında tutanın kadınlar olduğu– aşınmış bir ataerkillik örüntüsü sergilerler. 1970'lerde Yeni Sol ve feminizmin etkisiyle bazı ailelerde ve evlerde iktidar ilişkilerini tamamen söküp atmaya yönelik bilinçli girişimlerde bulunulmuştu. Bu kolay olmamıştı ama eşitlikçi evlere dair belli ölçüde deneyim birikimi artık sağlanmıştır.

Marabel Morgan'ın beyaz çizmeleri, aile içi iktidar ile kateksis yapısı arasındaki bağlantıyı zarif bir biçimde işaret ediyor. Ailenin tüm yönleri arasında en fazla araştırılmış olanı belki de budur çünkü psikanalizin başlıca konusudur. Oidipus kompleksi teorisi, ailenin duygusal içyüzünün haritasıdır. Ama yaklaşık seksen yıl boyunca psikanalitik araştırmanın toplumsal teoriye verdiği ürün, eldeki kanıt miktarının ortaya koyduğundan çok daha azdır. Bu kısmen, psikanalistlerin dergilerinde yayımladıklarının, terapiye ilişkin sorularla güçlü bir biçimde çerçevelenmesinden kaynaklanır. Ama diğer kısım da, Freud'un kendi yazılarında ve o zamandan beridir psikanalitik düşüncenin büyük bir kısmında yerleşik bir önvarsayım olarak normatif standart örneğin sonucudur.

Bir psikanalist, bu normu sorgulamaya yöneldiğinde sonuçlar

şaşırtıcı olabilir. Anne Parsons'ın Napoli'de Oidipal olmayan bir "çekirdek kompleks" üzerine çalışması, söz edilmeye değer örneklerden biridir. Buradaki kültürel ve psikolojik kanıt, annenin merkezde durduğu, babanın gerçek ev içi otoritesine çok az sahip olduğu ve ana-oğul ve baba-kız ilişkilerinin, aynı cinsiyetle özdeşleştirilmelerden daha fazla vurgulandığı bir aile örüntüsünün varlığını gösteriyor. Bu ise kadınlığın ve erkekliğin biçimlenişinde cinsiyetlerarası ilişkilerin önemini vurguluyor ve toplumsal cinsiyetin tarihinde, başka bağlamların gözönüne alınmasını gerektiren, bir tür süreksizlik öneriyor. Cinsel suiistimale ilişkin kanıtlar, benzer biçimde, aile içinde cinsiyetlerarası ilişkilerin şiddet içeren duygularla yüklü karakterine işaret ediyor.

Beşinci Bölüm'de öne sürülen kateksisin gölge yapısı, aile söz konusu olduğunda, yine psikanalitik araştırmanın yoğunlaşması yüzünden, öteki bütün örnek olaylardakinden daha fazla açıklık kazanıyor. Phyllis Chesler, *About Men*'de (Erkekler Hakkında), özdeşleşmelere rağmen babalar ve oğullar arasında varlığını koruyan nefretin derecesine dikkat çekerken bunun önemini vurguluyor. Chesler, erkekler arasında daha kapsamlı şiddet örüntü-leriyle bir bağlantı hakkında tahmin yürütüyor. Bastırılmış korku ve nefret, kesinlikle eksik olmakla birlikte, ne kadar çok sayıda erkeğin şiddet kurumlarına katılmaya teşvik edildiğine dair olası açıklama yollarından biri. Ama elbette, söz konusu kurumların geniş ölçekte nasıl işlediğine ilişkin bir açıklama değildir.

Aile içindeki yapılararası etkileşim çeşitli noktalarda çoktan açıklık kazanmıştı. Ücret ve meslek, ev içi iktidarı etkiliyor; aile içi iktidar ise işbölümünün tanımlanmasını; Marabel Morgan da iktidarsızlığı erotikleştiriyor. "Ev kadını" ve "kocanın" ta kendisi, duygusal ilişkiler, iktidar ve işbölümünün birleşimidir. Belirli bir ailenin toplumsal cinsiyet rejimi, üç yapı tarafından yönetilen ilişkilerin sürekli bir sentezini yansıtır.

Ne var ki bu sentez sorunsuz değildir: Bir ailenin toplumsal cinsiyet rejiminin bileşenleri birbiriyle çelişebilir. Geleneksel ataerkil evde, cinsiyete dayalı belirgin bir işbölümü aile reisinin iktidar uygulama yeteneğine gerçekten bazı kısıtlamalar koyar, çünkü kadınlar belirli türde bilgi ve becerileri tekellerinde bulundurmaktadır. Vanessa Mahler, ataerkil egemenliğin yoğun, işbölü-

münün de güçlü olduğu Fas kültüründe kadınlar için önemli ölçüde psikolojik bir bağımsızlık tasviri çizer. Çok kesin sınırlara sahip bir işbölümü, günlük yaşam için ataerkil iktidarı bir rutin olarak ayakta tutmasını zorlaştıracak bir tecrit düzeyi üretebilir. Örneğin Annette Hamilton, Avustralya Yerli toplumları için bunu öne sürmektedir.

Bu tür çelişkiler, bir kurum olarak aile içinde, büyük bir olasılıkla da ailenin bağlamı belirgin bir biçimde değiştiğinde gerçekleşebilecek değişiklik potansiyeli anlamına gelir. Göçle ilgili örneğe daha önce değinmiştim. Bir başka güçlü baskı da, kapitalist olmayan bir ortama kapitalist piyasa ilişkilerinin girişidir. Baskı tümüyle tek bir doğrultuda olmaz. Kate Young'ın Meksika'da bir köylü ailesi üzerine yaptığı araştırma, sınıfsal katmanlaşma gelişirken toplumsal cinsiyet rejimlerinin farklı yönlere doğru ilerlemesiyle birlikte aile örüntülerinin parçalandığını gösterir.

C. DEVLET

Devlet konulu teorik literatür, aileye göre diğer kutupta yer alır: Hemen hemen hiç kimse devleti toplumsal cinsiyetin kurumsallaşması olarak görmez. Devlet, feminist düşüncede bile, yalnızca teorik bir sorun olarak gündeme gelir.

Yine de, devlete atıfta bulunma nedenlerini bulmak kolaydır. Devlet personeli, 1. Bölüm'de belirtildiği gibi son derece görünür, hatta dikkat çekici biçimlerde cinsiyet temelinde bölünmektedir. Devlet seçkinleri, birkaç istisna dışında erkeklerden oluşur. Devlet erkekleri silahlandırır, kadınlarıysa silahsızlandırır. Sözgelimi Başkan Carter, Anayasa'da önerilen Eşit Haklar Ek Maddesi'ni (ERA) desteklemesine rağmen, kadınlara orduda savaşçı bir rol vermeyeceğini açıklamıştı. Büyük devletlerin diplomatik, sömürgeci ve askeri politikaları, 5. Bölüm'de belirtildiği gibi, sertliği ve gücü özendiren erkeklik ideolojileri bağlamında biçimlendirilir. Güney Pasifik, şimdilerde, Fransızlardan bunun tipik biçimde tanıtlanmasını öğreniyor: Muroroa Atolü'nde atom bombası denemeleri, 1985'te Yeni Zelanda'da *Rainbow Warrior*'ın bombalanması ve Kanaky'de (Yeni Kaledonya) Fransız göçmenlerin uyguladığı ba-

ğımsızlık karşıtı şiddet gibi.

Devlet, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konularıyla ilgili pek çok ideolojik etkinlikle uğraşır; fazlasıyla değişken olan bu etkinlik, Hindistan ve Çin'de doğum kontrolünden, İran'da kadınların *çadır* denen çarşaflara sokulmasına ya da Sovyetler'in ücretli işte çalışan kadınların sayısını artırmaya yönelik çabalarına kadar değişiklik gösterir. Devlet, cinselliği denetlemeye çalışır: Eşcinselliğin suç kabul edilmesi, reşit olma yaşı üzerine yasalar, cinsel hastalıklar, AIDS vb. Devlet, cinsiyete dayalı işbölümüne, göçün desteklenmesinden eşit fırsat politikalarına kadar değişen biçimlerde müdahale eder. İşyerlerini ve aileleri düzenler, okullar açar, evler inşa eder.

Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda devletin denetimi, cinsel politikada büyük bir destektir. Dolayısıyla Amerikan feminizmi, 1848 Seneca Falls Kongresi'nden 1970'lerin Eşit Haklar Ek Maddesi kampanyasına kadar devletten kimi taleplerde bulunmuş ve kadınların devlete ulaşabilmelerini temin etmeye çalışmıştır. Avustralya feminizmi, yardım fonları ve "femokratlar" aracılığıyla, devlet bürokrasisi içinde varlık gösterebilmek için çok fazla uğraşmıştır. İngiltere'deki Eşcinsel Eşitlik Kampanyası gibi grupların da ana odağı, parlamenterler ve bürokratlarla yapılan kulisler aracılığıyla yasal bir reform olmuştur. Amerikan Yeni Sağ'ı da, sonradan mahkemelerin ve yasa koyucuların denetimi yoluyla feminizmi geri çekilmeye zorlamıştır.

Devletin, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerde derin bir yeri olduğunun reddedilmesi de oldukça güçtür. Alain Touraine, "devlet, toplumsal düzenin üst toplumsal güvencelerini temsil eden bir şahıs değildir... daha çok, öteki topluluklarla ve kendi dönüşümüyle ilgili olarak konumlandırılmış somut bir tarihsel kolektivitenin failidir" diyor. Evet; ama bu "tarihsel kolektivite"nin, sınıf terimleriyle olduğu kadar toplumsal cinsiyet terimleriyle de tanımlanması gerekmektedir. Asıl sorun ise bağlantıların nasıl anlaşılacağıdır.

Devlete ilişkin teorik literatürde bunu yapabilecek dört argüman var. Birincisi, devleti prensipte tarafsız bir yönlendirici olarak düşünen ama uygulamada çıkar gruplarına, bu örnekte de erkeklere alet olabileceğini kabul eden liberal teoridir. Bu nedenle devletin kurumsal cinsiyetçiliği, dışlanan grubun, yani kadınların kusurlu

yatandaşlığına bağlı bir sorundur. Bu yaklaşım, hem hukuki eşitlik kapsamında (oy kullanma hakkı, Eşit Haklar Ek Maddesi, eşit istihdamda fırsat eşitliği) hem de belirli refah gereksinimleri kapsamında liberal feminizmin temel kaygılarını anlayabilir. Ama ne devlet personeli arasında cinsiyete dayalı işbölümüne ne de devlet şiddetinin toplumsal cinsiyet yapılanmasına ilişkin herhangi bir kavrayış sağlar. Görünüşe göre bu yaklaşım, erkek gruplarına, özellikle de eşcinsel erkeklere yönelik devlet baskısı olgusuyla ve erkeklerin cinselliğinin kadınlarınkine kıyasla daha ağır bir şekilde suç teşkil edebilmesiyle çelişiyor.

Bu, devleti öncelikle bir düzenleme ve yumuşak tahakküm aygıtı olarak gören ikinci bir yaklaşımla bağdaşıyor. Jacques Donzelot'nun *The Policing of Families*'i ve Michel Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi* adlı çalışmaları, şimdilerde Jeffrey Weeks gibi eşcinsel kurtuluş teorisyenlerince de benimsenen bir yaklaşımın klasikleridir artık. Bu eserler, devleti, güç aracılığıyla olduğu kadar, egemen söylemler aracılığıyla da işleyen dağınık bir toplumsal denetleme aygıtının parçası olarak betimlerler. Bu, gündelik yaşamla bağlantı kurularak, bir örgütlenme olarak devletin ötesine, onun işleyiş alanına geçilmesi açısından faydalıdır. Ayrıca, çoğul ve kimi zaman da çelişkili aygıtların iş başında tanınmasını da olanaklı kılar. Ama sonuçta, tümüyle şehvet düşkünü olmadığı sürece, devletin bu ölçüde bir düzenleme yaptığı, bu yaklaşımda yeterince açık değildir. Foucault ve Donzelot, cinsel politikada *çıkarların* kuruluşunu açıklamaz.

Oysa üçüncü yaklaşım bunu kesinlikle yapar. Bu yaklaşım devleti, sınıf çıkarlarının kollanması esnasında cinsiyet ve toplumsal cinsiyete ilişkin etkiler üreten bir sınıf devleti olarak tanımlar. "Freudcu Sol", Wilhelm Reich'tan Herbert Marcuse'ye kadar, devlet eylemini bu terimlerle, kapitalizmin ihtiyaçlarına göre bastırılan veya dikkatle tartışmaya açılan cinsellikle kavrıyorlardı. Marksist feminizm, devletin güdülenimini, her ne kadar sonuçlarını erkeklerin kadınları tabi kılmalarının sağlanması olarak görse de, genellikle sınıf terimleriyle anlıyordu. Mary McIntosh gibi teorisyenler, ücret düzeyleri, yardım koşulları ve refah ideolojisi konularında devletin eylemine ilişkin tartışmalarıyla, ekonomi politik boyutunun argümana yerleştirilmesinde başarılı olmuşlardı.

Ama argüman, 3. Bölüm'de dışsal teoriler tartışmasında belirtildiği gibi, *toplumsal cinsiyet* etkilerinin, kapitalizmin yeniden üretilmesi veya kâr sağlaması açısından niçin temel öneme sahip olduğu konusunda yeterince açıklayıcı değildir.

Dördüncü bir teorisyen grubu ise devletin başlangıçtan itibaren ataerkil bir kurum olduğunu öne sürerek bu kafa kafaya çarpışmayı çözümlemeye girişir. David Fernbach, devletin tarihsel olarak erkeksi şiddetin kurumsallaşması biçiminde yaratıldığını varsayar. Catherine MacKinnon, erkek bakış açısının kurumsallaşması olarak devletin eylem biçimine, özellikle de hukuki "tarafsızlığa" bakar ve bunun, tecavüz davalarına bakılırken cinsel politikayı nasıl etkilediğini gösterir. Zillah Eisenstein'ın ikili sistem modeli, örneğin Carter'ın Eşit Haklar Ek Maddesi hareketini desteklemesinin Amerikan seçkinleri arasında kamplara bölünme açısından ne denli taktik bir öneme sahip olduğunu göstererek merkezi devleti hem sınıf politikası hem de cinsel politikada bir fail olarak kabul eder. Carol Pateman ise tam da liberal devletin gelişiminin, onyedinci ve onsekizinci yüzyıllarda gelişen sivil toplumda yeni bir ataerkillik biçimi tarafından desteklendiğini öne sürer.

Bu işleyiş çizgileri, toplumsal cinsiyete ilişkin konuların mümkün olan tüm yönlerini ele alma potansiyeline sahiptir. Ama ortak bir noktada birleşebilmelerinden önce alt edilmesi gereken kimi güçlükler ya da en azından karışıklıklar bulunmaktadır.

Devlet baskıcı bir aygıt olarak ele alındığında, fiziksel baskının asıl nesnelerinin erkekler olduğu açıktır. Buna ilişkin kanıtlar, 1. Bölüm'de tutuklama ve hapsetmeye ilişkin veriler gibi, istatistiklerde yeterince belirgin. Devlet şiddetinin doğrudan kadınlara yöneldiği örnekler de vardır, sözgelimi onyedinci yüzyılda Avrupa'da doruk noktasına ulaşan cadı çılgınlığı ya da 1971'de Bangladeş'te Pakistan ordusunun kitlesel tecavüz olayları gibi; ama devlet gücünün en sürekli ve en genel kullanımları, erkekler tarafından erkeklere karşı olmaktadır.

Ama bu yine de, devlet baskısının toplumsal cinsiyetle hiçbir bağlantısı olmadığı anlamına gelmez. Burada da çok etkin bir toplumsal cinsiyet süreci, bir erkeklik politikası söz konusudur. Devlet hem hegemonik erkekliği kurumsallaştırır hem de onu denetlemek için çok büyük çaba sarf eder. Baskı nesneleri, örneğin "suçlular",

tam da baskının failleri olan polis veya askerlerinkine fazlasıyla benzeyen bir toplumsal profille şiddet pratiğine bulaşan, genellikle genç erkeklerdir. Ama devlet tam anlamıyla tutarlı değildir. Ordu ve baskıcı aygıtın, erkeklikler arası ilişkiler kapsamında anlaşılması gerekir: Polisin veya ön saflardaki askerlerin fiziksel saldırganlığı, komutanların otoriter erkekliği, teknisyenlerin, planlamacıların ve bilimadamlarının hesaplı akılcılığı gibi.

Sınıf teorisinde artık iyice bilinen devletin içsel karmaşıklığı, toplumsal cinsiyet ilişkileri konusunda da eşit ölçüde önemlidir. Gerçek devletler, toplumsal cinsiyet konularını ele alış biçimlerinde hiçbir surette tutarlı değillerdir. Yeni Güney Galler'de politik liderlik, öncelikle kadınlara yönelik kapsamlı bir fırsat eşitliği programı başlatmıştı; hiç kuşkusuz erkeklerin yönetiminde olan bürokrasinin büyük bir bölümü, buna sessizce karşı koymuştu. Çoğu Batılı ülkede uygulanmakta olan yeni politika, devletten sağlanan daha fazla toplumsal hizmeti "cemaat"e, yani kadınların ücretsiz emeğine vermektedir; ama aynı zamanda, okul ve yeni mesleki hazırlık programlarına gösterilen rağbetle birlikte genç kızların ücretli işe yönelik eğitimleri de yaygınlaştırılmaktadır. Avustralya'da ise istihdamda fırsat eşitliği programları yayılırken, diğer taraftan da bu programların verimini artırabilecek çocuk bakımı yardımları kesilmektedir. Ayrıca ayrımcılık karşıtı yasalar ve eşcinselliğin suç olmaktan çıkarılması yoluyla eşcinsel erkeklerin vatandaşlık haklarının kademeli olarak genişletilmesi, eşcinsellerin devlet istihdamından sürekli dışlanmalarıyla ve AIDS'e ilişkin genel bir korku yaratmaya yönelik resmi uygulamalarla çelişmektedir. Kanada devleti de, 1985'te yürürlüğe giren Haklar ve Özgürlükler Şartı'ndaki güçlü ayrımcılık karşıtı hükümler ile eşcinsellerin ordudan ve Atlı Polis Teşkilatı'ndan resmi olarak dışlanmaları arasındaki çelişkiyle kendisini ciddi güçlükler içinde bulmuştu. Ataerkil devletin kendisi, bürokraside kadınlara ait birimler kanalıyla faaliyet gösteren tecavüz kriz merkezlerinden, feminist akademik araştırmalara fon tahsis etmeye kadar geniş bir yelpazede feminizme fon ayırmayla karşı karşıya kalır. Bunun bir kısmı, bir araçsallıklar kümesi olarak devletin katışıksız karmaşıklığından beklenileceği üzere yalnızca tutarsızlıktan kaynaklanır. Bir kısmı ise gerçekten de çelişkidir.

Bu noktalar, devlete ilişkin bir toplumsal cinsiyet analizinin bünyesine nasıl dahil edilebilir? Bunlar, devletin bizatihi ataerkil olmadığını, ama tarihsel olarak politik sonucu açık bir süreçte ataerkil biçimde kurulduğunu öne sürerler. Uzlaşımsal bürokrasi, iktidar yapısı ve işbölümünün sıkı bir birleşimiyken, bürokratikleşme süreci burada merkezidir. Seçici işe alma ve terfi ile birlikte bu yapılar, kadınların otorite konumlarından dışlanmaları ve çoğu kadının yoğunlaştığı iş alanlarının tabi kılınmasıyla sonuçlanan bütünlüklü bir toplumsal cinsiyet ilişkileri mekanizması oluştururlar. Ne var ki, işletme teorisi "kullanım kılavuzları"nın devasa boyutlardaki çağdaş verimiyle doğrulandığı gibi, uzlaşımsal bürokrasinin kendisi de baskı altındadır. Daha fazla verimlilik, ademimerkezileştirme ve hatta daha fazla demokrasi talepleri, bu mekanizmanın parçalarını yerinden sökebilir. Sonuçta, devlet içindeki feministlerin de büyük ölçüde güçlendiği yerler, toplumsal cinsiyet politikasının ve örgütsel reformun kesiştiği alanlardır.

Basit bir yarar dağılımından daha fazlası söz konusu olduğundan devlet içindeki iktidar stratejiktir. Toplumsal örüntülerin oluşturulmasında ve yeniden oluşturulmasında devlet, kurucu bir rol üstlenir. Sözgelimi, devlet vergi değişiklikleri, iskân ve benzeri uygulamalarla evliliği yüzeysel bir düzeyde destekler. Daha temel bir düzeydeyse evliliğin kendisi, devlet tarafından tanımlanmış, düzenlenmiş ve belirli bir ölçüde dayatılmış hukuki bir eylem, hukuki bir ilişkidir. Dikkate değer başka bir devlet girişimi de, doğurganlık alanındadır. Doğum taraftarı ve doğum karşıtı politikalar tartışılmakta, bu tartışmalara bağlı olarak doğum kontrol araçları da yasaklanmakta veya dağıtılmaktadır. Kadınların bedenlerinin bu yönünün denetlenmesinde devlet politikasının gerçekte ne denli başarılı olduğu tartışmalıdır, ama eski çağlardan günümüze değin bu yönde yoğun girişimlerde bulunulmuştur hiç kuşkusuz.

Evlilik ve annelik gibi kurum ve ilişkilerin yönetiminde devlet, bunları düzenlemekten daha fazlasını yapıyor. Toplumsal cinsiyet düzeninin toplumsal kategorilerinin kurulmasında da oldukça önemli bir rol oynuyor. Belirli özelliklere ve ilişkilere sahip gruplar olarak "kocalar", "karılar", "anneler" veya "eşcinseller" gibi kategoriler yaratılıyor. Devlet, bu tür kategoriler aracılığıyla cinsel politikadaki oyunda çıkarların kurulmasında rol oynar. Buna kar-

şılık söz konusu kategoriler de, politik seferberlik aracılığıyla devleti etkiler. Devletin cinselliği bastırmasının ve düzenlemesinin, toplumsal kategori ve kişisel kimlik olarak "eşcinsel"in yaratılmasında merkezi bir rol oynaması, bunun klasik bir örneğidir. Bu daha sonra, eşcinseller için yurttaşlık hakları politikasının temeli haline gelmiştir. Aynı türde bir çevrim, oldukça geneldir.

Öyleyse ataerkil devlet, ataerkil bir özün tezahürü olarak değil, ama içinde ataerkil yapının hem kurulup hem de tartışıldığı, yankılanan bir iktidar ilişkileri ve politik süreçler kümesinin merkezi olarak görülebilir. Eğer bu bakış açısı doğruysa, devletin cinsel politikadaki yeri ve etkilerine ilişkin bir anlayış açısından devletin tarihsel yörüngesini elzem kılmaktadır. Bu tartışmayı, sözünü ettiğim yörüngeye ilişkin birkaç hipotezle bitireceğim.

Aynen Pateman'in öne sürdüğü gibi, modern devletin gelişimi toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntülerindeki değişikliğe bağlıdır. Bunun önemli bir kısmı da, erkeklik örüntülerinde yaşanan bir değişikliktir. Locke gibi liberal akılcılar tarafından kamu politikası düzeyinde eleştirilen gelenek merkezli ataerkil otorite, ev içi yaşamda belirli türde bir erkekliğin egemenliğini de yansıtıyordu. Hem modern devletin hem de endüstriyel ekonominin üretildiği dönem boyunca, teknik akılcılık ve hesaplama etrafında daha fazla örgütlenen erkeklik biçimleri, sözü edilen erkeklik biçimi hegemonyasına meydan okudu ve daha sonra onun yerini aldı. Endüstriyel kapitalizm sistemi, sınıf dinamikleriyle olduğu kadar bu değişiklikle de kuruldu; yukarıda taslağı çizilen devlet bürokrasisinin karakteristik biçimi de aynı şekilde.

Ama bu, diğer erkeklik biçimlerini ortadan kaldırmadı. Yaptığı tek şey, onları marjinalleştirmekti: Bu ise giderek akılcılaşan ve bütünleşen iş dünyası ile bürokrasiden dışlanmış dürtülere veya pratiklere yaslanan yeni erkeklik biçimleri için ortam yarattı. Böylece ondokuzuncu ve yirminci yüzyıllar boyunca bazı "vahşi" erkeklikler ortaya çıktı. Bir yönde, erkekler arasında yasaklanan cinsel sevgi, devlet tarafından yaftalanıp damgalanan eşcinsel bir erkekliğin temeli haline geldi. Başka bir yönde ise erkekler arasında yasaklanan şiddet –I. Dünya Savaşı'nı izleyen ortam göz önüne alınırsa– faşizmde harekete geçirilen saldırgan erkeklikler için temel oluşturdu. Faşist harekette ön saflarda savaşan askerlerin

önemi, yeterince bildiktir. Aynı ölçüde önemli olmakla birlikte pek bilinmeyen ise Hitler'in, küçümsediği burjuva dünyasını yöneten "diplomalı baylar"a duyduğu örtük nefrettir.

Aynı zamanda kadınların durumu da, akılcılaşma sürecinde içerilmişti. Devletin ve piyasaların akılcılaştırılmasıyla yakından bağlantılı, yurttaşlık haklarını evrenselleştirmeye yönelik onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyılların güçlü eğilimi ile kadınların ev içi ataerkil sistemde tek tek erkeklere tabi olmaları arasında giderek derinleşen bir çelişki vardı. Bu çelişki, İngiltere'de Mary Wollstonecraft'ın ve ABD'de Susan B. Anthony'nin feminizmlerinde ele alındı, John Stuart Mill tarafından da özlü bir şekilde ifade edildi. Kadınlara oy hakkı tanınması için düzenlenen ilk kampanya (her ne kadar daha sonra bu konuları göz ardı etme aracına dönüşmüş olsa da) "toplumsal" konulardan sapma değildi; devletin gelişiminin bu noktada gelip dayanmış olduğu asıl çelişkiyi yakalamıştı.

Kadınların yurttaşlık haklarını kazanmaları, parti politikalarının yeniden şekillenmesi açısından olmasa da politika üzerinde köklü etkilere sahip olmuştu. Kadınların örgütleri, bazı muhafazakâr partilerde önemliydi, ama kadınların partileri denebilecek olanlar hiçbir etkiye sahip değildi. Çok daha genel olarak kadınlar, devlet hizmetlerinin doğrudan tüketicileri haline geldiler. Kadınlara ilk kez sağlanan dul aylıkları ve annelik yardımları etrafında karmaşık bir hizmet ve yardım ağı yirminci yüzyıl içinde ortaya çıktı: Bebek sağlık merkezleri, kadın sağlık merkezleri, çalışmak zorunda olanlara ayrılan annelik yardımları, vergi iadeleri vb. yenilikler. Çok iyi bilindiği üzere, kadınlar artık tümüyle yardım hizmetlerinin asıl tüketicileri olmuştu. Bu, kadınların daha uzun ömürlü olmalarıyla kısmen bağlantılı, ama aynı zamanda kadınların emek piyasasından dışlanmasını önkabul sayarak, devlet yardımının kocaların ücretlerini ikame etmek üzere tasarlanmasıyla da ilgilidir. Kerreen Reiger, bu tür yardımlardaki gelişmelerin, kadınların ev içi işini yeniden şekillendirerek profesyonel uzmanlarla (doktorlar, hemşireler, psikologlar, toplumsal hizmet görevlileri) ev içine müdahale için araçlar sağlamayı nasıl başardığına dikkat çekiyor. Sheila Shaver da, yardım ve vergilendirme politikaları bir aktarım sistemi olarak bir arada ele alındığında, devletin aslında birey olarak

kadınlardan alıp daha sonra da birinin annesi, karısı veya dulu olarak onlara yeniden dağıttığına dikkat çekiyor. Bu noktaları bir araya koyduğumuzda devleti, yirminci yüzyıl boyunca kadınlar ve erkekler arasında daha fazla dolayımlı ve soyut ilişkilerin gelişmesine derinden karışmış durumda görebiliriz. Bunu, yalnızca dolayımlı ve yabancılaşmış bir cinselliğin gelişimiyle ya da reklamcılık, pornografi ve kitle eğlencesinin ticari olarak standartlaşmasıyla bağlantılandırmaya karşı koymak güçtür.

D. SOKAK

Sokak çoğunlukla bir kurum olarak düşünülmez. Yürüdüğümüz, arabayla geçtiğimiz veya fıstıkların gezindiği bir yerdir. Yine de, sırf hafif bir ironiyle, *Street Corner Society* (Sokak Köşesi Toplumu) adı verilmiş sosyolojik bir metin var ve ayrıca "açıkgöz sokak çocukları"ndan söz ediyoruz. Sokak en azından, belirli toplumsal ilişkilerin olduğu, kesin sınırları olan bir toplumsal çevredir.

Sokakta pek çok iş yapılır. Çocuklarla ilgili işlerin hemen hepsi, örneğin bebek arabalarında çocukları gezdirmek gibi, kadınlar tarafından yapılır. Alışverişin ve fahişeliğin büyük bir kısmı da öyle. Gazete, yiyecek ve diğer küçük nesnelerin satışı ise karmadır. Araba, kamyon ve otobüs kullanma, küçük suçlar ve polislik, araba tamirciliği ve doğrudan sokağın kendisi, öncelikle erkeklere aittir. Kadın otobüs şoförlerine artık daha sık rastlanıyor olsa da, büyük kamyonlar hâlâ eril bir uzmanlık alanında bulunuyorlar.

Sokak, ıslık çalıp laf atma gibi görece hafif tacizlerden fiziksel sarkıntılık ve tecavüze kadar, kadınlara yönelik pek çok sindirme eyleminin gerçekleştiği ortamdır. Eylemin yükselişinin nerede duracağı her zaman önceden kestirilemediğinden, şehrin büyük bir bölümünde kadınlar, özellikle hava kararıktan sonra nadiren sokakta yürürler. Öyleyse sokak, erkeklerin işgali altında olan bir bölgedir. Genç yetişkin erkeklerin yoğunlaştığı yerler ise en korkutucu ve tehlikeli olanlarıdır.

Bu tür yoğunlaşmalar, Londra'da Brixton, Sydney'de Redfern ve Chicago'da Güney Yakası gibi yüksek işsizlik ve etnik dışlan-

manın birlikte yaşandığı bölgelerde çok yaygındır. Cesaret çekişmeleri, spordan ve arabalardan bahsetmek, uyuşturucu, alkol ve cinsiyetçilik, umutsuz bir ortamda eğlence sağlar. Kadınlar genellikle bu tür ortamlardan uzak dururlar; ama kadınların kendilerine ait özel bir sokakları olmadığı ve onlara kucak açan az sayıda halka açık bina bulunduğu için en geçerli seçenek ev olur: Yani "kadının yeri...". Aile semtlerinde bu izlenim aynı derecede güçlü değildir, ama tehlike hâlâ mevcuttur.

Bu tehlikeye yol açan genç erkekler de aynı tehlikeye maruzdur. Sokak, medyanın "sokak çeteleri" adını verdiği farklı gruplar arasında ve bu çetelerle polis arasında, aralıklarla devam eden bir çatışmanın sahnesidir. Her ne kadar yaşlılar sokağa ilişkin kronik bir korku içinde yaşıyor olsalar da, aslında sokaktaki şiddetin asıl kurbanları yaşlı insanlar değil genç erkeklerdir. Polis, bir otorite olarak gözden kaybolabildiği 1965 Ağustosunda Los Angeles'ta meydana gelen Watts ayaklanması gibi birkaç istisnai örnek dışında, sokak yaşamının Büyük Gücü'dür. Eğer politik liderlik bedelini ödemeye razıysa, Belfast'ta olduğu gibi, devletin yedek gücü askeri yollarla "düzeni yeniden sağlama"ya yetecek denli büyüktür.

Sokak bazı açılardan bir savaş alanıdır; bazı açılardan da önemli askeri olayların meydana geldiği bir alan. Şehirdeki bir alışveriş merkezinde sokak, reklam gösterimleriyle doludur: Dükkân vitrinleri, ilan panoları, afişler. Bunların içerikleri ise yoğun biçimde cinsiyetle belirlenmiştir ama son yıllarda giderek daha fazla erotikleşmektedir. Londra'da "Tetik sağ ayağınızın altında" sloganıyla tabanca namlusundan fırlamış bir arabayı gösteren 1984 tarihli afiş gibi, erkeksi şiddete özellikle kaba biçimde gönderme yapan bazıları sokağı terk etmeye zorlanmıştı. Ama sigara ve bira reklamları, aynı şen şakraklıkta devam etmektedir.

Daha fazla çeşitlilik içermekle birlikte kaldırımlar da eşit ölçüde gösterimlerle doludur. İnsanlar giysileriyle, takılarıyla, duruşlarıyla, hareketleriyle, konuşmalarıyla kendilerine ilişkin mesajlar verirler. Sokak büyük bir erkeklik/kadınlık biçemleri ve cinsellik tiyatrosudur. Bir otobüs kuyruğu veya alışveriş yapan kalabalık, geniş bir biçemler ve davranışlar alanı sergileyecektir; bazıları canlı ve dikkat çekici, bazıları kılıksız veya bakımsız. Bir günlük veya haftalık devre boyunca hâkim biçemler de, insanların

değişmesiyle birlikte yenilenir: Vardiya değiştiren işçiler, işine veya evine gidip gelen işadamları, alışveriş yapan anneler, okuldan çıkan gençler, zamanının çoğunu sokaklarda geçiren gece kuşları.

Böylelikle toplumsal bir çevre olarak sokak, aile ve devletin gösterdiği toplumsal cinsiyet ilişkileri yapılarının aynısını gösterir. Bir işbölümüne, bir iktidar yapısına ve bir kateksis yapısına sahiptir. Benzer biçimde, bu ilişkilerin yerel örüntülenmeleri de dışarıdaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapısına bağlanır. Emma Goldman'ın gözlemlediği gibi, fahişe olarak sokakta çalışan kadınlar zevk için orada değillerdir; kadınların ücretleri düşük olduğu için oradadırlar. Ataerkilliğe (Jan Morris'in deyişiyle) "fırsatçı biçimde boyun eğme", insanların buna yüklediği farklı dayanaklar göz önüne alınırsa, zorunlu olabilir. Eşcinsel ilişkiler, sıkı bir şekilde tanımlanmış alanlar dışında sokakta nadiren sergilenir; çünkü sergilenmeleri çok tehlikeli olabilir.

Aynı zamanda, sokak gibi gevşek yapılanmış bir toplumsal çevreyi, aile ve devlet gibi fazlasıyla tortulanmış kurumlardan farklı kılan kendine özgü bir şey vardır. Sokak yalnızca çeşitliliği barındırmakla kalmaz, ayrıca biçemlerin hızlı değişimini de barındırır. Bu durumda, sokağın tiyatrosu, deneysel bir tiyatro olabilir. Bunun yeni örneklerinden biri de, fazlasıyla siyah ve deri içeren punk modalarında saldırgan bir cinsellik biçemini sahiplenen ve dönüştüren genç kadınlardır. Toplumsal cinsiyette görülen yeni biçimlere ilişkin olarak epey bir pazarlık sürmekte. Bunu, feminist sokak tiyatrosu veya Sydney'deki eşcinsel Mardi Gras'sı* gibi olaylar aracılığıyla bilinçli bir politik pratiğe dönüştürmeye yönelik girişimlerde bulunulmaktadır. Arabanın üstünlüğünün bugün festival alanı olarak sokağın tüm niteliklere sahip herhangi bir yeni gelişmesini önleyeceğinden kuşkulanıyorum. Ama sokak yine de cinsel politikanın oldukça ilginç bir kayıt defteri.

* Katoliklerin Büyük Perhiz'inden önceki Salı günü, aynı zamanda karnavalın da son günü (ç.n.)

Bu kurumlar analizinin çeşitli aşamalarında bağlamın, özellikle de öbür kurumlar tarafından sunulan bağlamın önemi açıktı. Bu yüzden, eksiksiz bir yapısal envanter derleyebilmek için bir toplumsal cinsiyet rejimleri sıralamasının ötesine geçilmesi ve bu rejimler arasındaki ilişkilerin irdelenmesi gerekmektedir.

Bazı açılardan bu ilişki, bir ek niteliğinde veya tamamlayıcıdır. Kadınların yarım günlük istihdamını kuşatan örüntüler, bildik bir örnektir. Batılı şehirlerdeki işçi sınıfı ailelerinde görülen uzlaşımsal işbölümü, çocuk bakımı ve ev işlerinin büyük bir kısmını bir eş ve anne olan kadına bırakır; ve kadınlık da, diğer aile üyelerinin bakımını kadınca yerine getirme işini tanımlayan bir biçimde kurulur. Kapitalist endüstri ve devlet tarafından kurulan emek piyasası, düşük ücretli, düşük statülü bazı yarım günlük işler sunar; ve bu yarı-zamanlı işlere giren insanların büyük bir bölümünün evli kadınlar olması da yeterince tuhaftır. Bu işe girme örüntüsü, evli kadınların ev içi yükümlülüklerinden ötürü yalnızca yarım günlük iş istedikleri ve bu onlar için "ikinci bir ücret" olduğundan yalnızca düşük ücrete ihtiyaç duydukları gerekçesiyle işverenler tarafından da onaylanmaktadır. Kadınların evlerindeki çok daha ağır ev işleri ise karılarının yalnızca yarım günlük iş bulabildiği gerekçesiyle kocalar tarafından onaylanmaktadır.

Bu kadar birbirine geçmiş bir uyum akıllıcadır, etkilidir, bir tek rastlantısal değildir. Bu örüntü özellikle 1970'ler ve 1980'lerde gelişmiştir ve ticaretteki durgunluk bağlamında, ilgili kurumlar arasında pratik bir bağdaşmayı yansıtır. Yapıların birbirine geçmesi, stratejilerin bir araya gelmesiyle üretilir: Gevşek bir emek piyasasında işverenlerin kârlarını en üst düzeye çıkarmaya yönelik stratejileri ve çalışanların (Pahl'ın adlandırdığı biçimiyle) ev içi iş stratejileri.

Eğer bu tür bir uyuşma normal bir durum olsaydı, gerçekten de kategoriciliğin önkabul olarak aldığı sıkıca bütünleşmiş sisteme sahip olacaktık. Ama karşılıklı etkileşimde bulunan kurumların toplumsal cinsiyet rejimleri, pek seyrek olarak böylesine uyumludur. I. Dünya Savaşı sırasında Avustralya'da zorunlu askere alınmaya karşı düzenlenen kampanyada kullanılan afiş ve "Kanlı Seçim" adlı

ünlü şiirden daha yalın bir örnek bilmiyorum. Şiirin iki kıtası şöyle:

Yüzün neden bu kadar beyaz, Anne?
Neden nefes nefese kaldın böyle?
Ah, geceleyin bir düş gördüm oğlum,
Bir adamı ölüme mahkûm ediyordum.

Dul karısı ağlıyordu gecenin sessizliğinde,
Yetim kalan o çocukların hıçkırıkları;
Ve nereye baksam gözümün önünde, Ah Tanrım!
Ölen adamın oluk oluk kanları.

Burada dramatize edilen, ailenin duygusal ilişkileri ile savaş halindeki bir devletin talepleri arasındaki çatışma, günümüzde nükleer silahlara karşı sürdürülmekte olan da dahil olmak üzere, pasifist kampanyalarda yaygın bir temadır. Örneğin ünlü bir afişte şunlar yazar: "Nükleer savaş durumunda yapmanız gereken, çocuklarınıza veda öpücüğü vermektir."

Daha karmaşık bir kurumsal aşınma örüntüsü, devletin refah politikası tersine döndüğünde görülür. Refah politikasında örtük bir şekilde bulunan yeniden dağıtım hedefi ile baskı mekanizmasında ve ideolojik denetimde örtük bir şekilde bulunan istikrarlaştırma hedefi arasında uzun süredir bir çelişki vardı. Bir zamanlar devlette içsel olan, Jürgen Habermas'ın diliyle, klasik "yönlendirme sorunu", devlet, aile ve emek piyasası arasındaki ilişki açısından bir çelişki olarak ekonomik durgunlukla dışsallaştırılmaktadır. Savaş sonrasında yaşanan hızlı büyümenin yardımlar konusundaki muhafazakârlığı, tam istihdam anlayışına dayandırılarak yardım ölçütlerinin kademeli bir şekilde büyümesiyle birlikte sınıf ve toplumsal cinsiyet gerilimlerinin üstesinden gelmeyi başarmıştır. Ama devlet hiçbir zaman bütünüyle iyi kalpli olarak kabul edilmemiştir. Yeni Sağ'ı destekleme yönünde ortaya çıkan bir seçmen grubu, yardım kesintilerine, emek piyasasının denetim altına alınmasına ve seçici dolaysız baskıya doğru ilerliyor.

Yoksulluğun kadınlaştırılması göz önüne alındığında, yardım kesintileri kadınların ekonomik zararlarını artırmaktadır, oysa gördüğümüz gibi, asker ve polis örgütleri erkeklerin özel alanları

olmaya devam ediyor. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde değişen yarar dengesi belki de, ABD'de 1980 başkanlık seçimlerinde Reagan'ın kadınlara kıyasla erkekler arasında çok daha fazla destek sağladığını gösteren kamuoyu araştırması verilerinde açıkça görülmektedir. Ne var ki cinsel politikanın basitçe oylara çevrilmesi mümkün değildir. Yeni Sağ retoriği kullanan ilk hükümetlerden biri olan Fraser hükümeti Avustralya'da, erkeklere kıyasla kadınlardan sağladığı büyük destekle 1975'teki seçimi kazanmıştı; hatta Fraser hükümetini yerinden eden 1983 seçimlerinde bile kadınlar, muhafazakâr partileri erkeklerden daha fazla desteklemişlerdi.

Kurumlar arasındaki üçüncü bir bağlantı örüntüsü de, âdeta ortak bir strateji veya hareket alanı olarak kurumları aynı çizgide bir araya getirir. Sözgelimi, İstihdamda Fırsat Eşitliği kampanyaları, yürütülen politika çizgisine taşımak üzere birinden edindiği deneyimleri bir başkasında kullanarak bir örgütlenmeden diğerine ilerlemekteydi. Başka bir düzeydeyse, eşcinsel olarak "ortaya çıkma/kendini tanıtma", bütün bir ortamlar dizisinde gerçekleştirilmek zorundadır: Örneğin, işyeri, aile, arkadaşlık ağları vb. gibi. Wendy Clark'ın gözlemlediği gibi, ele alınacak duygusal örüntüler çeşitlilik gösterir: Sözgelimi, ana babanıza kendinizi tanıtışınız farklı olacaktır. Ama sürecin mantığı yine de kurumları birbirine bağlar.

Sözünü ettiğimiz üç örüntüde de ortak olan, politika olgusudur; diğer bir deyişle, kurumlar arasındaki ilişki koşulları etrafında sürdürülen toplumsal mücadele. Devlet/aile bağlantısı, özellikle alevlendirilmektedir. Bu, Aleksandra Kolontay'ın Sovyetler Birliği'ndeki devrimci devleti ataerkil ailenin sökülüp atılması yönünde kullanma çabasından tutun da, ataerkil ailenin desteklen-mesi yönünde İtalyan ve İrlanda devletlerini kullanmaya yönelik Vatikan stratejilerine kadar çeşitlilik gösteren politik programlara neden olmuştu. Burada gördüğümüz daha genelleşmiş programlar, herhangi bir kurum analizinin getirebileceği açıklamadan daha fazla genelleşmiş çıkarlar oluştuğunu göstermektedir. Böylece toplumsal cinsiyet düzeninin kurulması açısından ikinci önemli aşamaya gelmiş bulunuyoruz.

Temel nokta, cinsel politikada asıl aktörler olan gruplaşmaların

büyük ölçüde tarihsel olarak inşa edildiğidir. Ama bu gruplaşmalardan "kadınlar" ve "erkekler" gibi kategoriler olarak söz etmek hâlâ tuhaf gelebilir. Ne var ki, tam da "inşa edilme"nin kendisi daha yakından tanımlandığında anlam kazanabilir. Bu ise toplumsal bir kategoriye belirli bir içerik verilmesi, öbür toplumsal kategorilerle belirli karşıtlıklar ve uzaklıklar kurulması ve etrafında kimlik ve eylemin örgütlenebileceği bir çıkarın kurulması anlamına gelir. 4. Bölüm'de öne sürülen argümanı anımsayacak olursak, kadın ve erkeği barındıran biyolojik kategorilerin, katılımcılarını bir paralel durumlar alanının sakinleri olarak tanımlayan (çocuk yetiştirme, emzirme vb. gibi) yalnızca sınırlı sayıda bir pratik kümesini (Sartre'ın kullandığı teknik terimle "dizileri") belirlediğini görürüz. Cinsel politikada grup olan aktörler, diziselliğin olumsuzlandığı ve kolektif bir pratiğin kabul gördüğü hamleler tarafından kurulurlar. Bu tür hamleler ise zorunlu olarak toplumsal süreçler, yani diğer bir deyişle tarihteki eylemlerdir.

Bu oldukça soyut, ama söz konusu örnekler zaten yeterince tartışıldı. "Eril" ve "dişil" kategorileri, toplumsal yaşam ve cinsel politikanın kategorileri değildir; oysa "erkekler" ve "kadınlar" kategorileri öyledir. İki çift birbiriyle örtüşür, ama ikinci çift çok daha zengindir ve ilkinden daha karmaşık bir biçimde belirlenmiştir. Örneğin "erkekler" kategorisi, belirli bir yer ve zamanda özel bir kültürel içerik barındırır. Toplumsal eylemdeki anlamı, 1980'lerin Bali'sinde, 1980'lerin Londra'sında ve 1680'lerin Londra'sında aynı değildir. Londra'da bu iki tarih arasında söz konusu olan önemli farklılıklardan biri de, eşcinsel pratiğin uzlaşımsal erkeklik tanımından dışlanmasıdır. "Eşcinsellerin" toplumsal bir kategori olarak yaratılmasından birçok kez söz edildi; ama bu sırada daha az dikkat çekilen nokta ise "heteroseksüeller" kategorisinin de eşzamanlı olarak yaratılmış olmasıdır. Heteroseksüellik yalnızca bir toplumsal cinsiyet karşıtlığı ile anlam kazandığı için bu aslında iki kategori gerektirir, yani heteroseksüel erkekler ve heteroseksüel kadınlar. Bunların yeni düzenlenmiş kutupsallığı ise yirminci yüzyılda toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ana ekseni olmuştur.

Toplumsal bir kategorinin inşası, bir toplumsal çıkarın kurulmasıyla tam olarak aynı şey değildir. Örneğin, "ikizler" faz-

lasıyla bilinen bir kategoridir, ama bütün ikizlerin veya çoğunun paylaştığı herhangi bir çıkarın tanımlanması kolay değildir. Çıkar, kolektif bazı pratiklerdeki yarar veya zarar olasılığıyla tanımlanır. Cinsel politikanın gruplaşmaları, eşitsizlik ve baskı olguları tarafından çıkar olarak kurulur. Çıkarlar, ortak amaçları ve stratejileri tanımlayan seferberlik süreçleri tarafından ifade edilirler. Ama çıkarların ille de ifade edilmesi gerekmez. Örneğin, David Lane ve Felicity O'Dell'in *The Soviet Industrial Worker*'ı (Sovyet Sanayi İşçisi), Sovyetler Birliği'nde kadın işçilerin erkeklerin denetiminde olan Parti ve sendikalar dışında, ayrı bir grup olarak harekete geçmelerinin politik açıdan imkânsız olduğunu yeterince açık bir biçimde gösteriyor. Ama yine de kadınların eşitsiz toplumsal ve ekonomik konumları kolektif eylem açısından iyi bir itici güç sağlamaktadır.

Çıkarlar, birbirlerine ters düşebilen çok farklı temellerde kurulabilirler. Evlilik ve akrabalık, bir aile için başka bir aile karşısında yarar sağlanabileceği ve insanların bunu tam da kendi çıkarlarının asıl tanımı olarak görebileceği kolektif pratikler içerirler. Öte yandan, "erkekler" ve "kadınlar" ise gelir, iktidar ve şimdiye dek belgelenen benzer eşitsizlikler tarafından tanımlanmış, birbiriyle çatışan çıkarlara sahip daha genel bir türün kolektifleridir.

Birbirine ters düşen bu çıkar kümelerinin her ikisi de gerçektir, ama her ikisi de çok etkin bir politikanın temeli olabilirler. Bu açıdan feminizm, kadınlar topluluğu temelinde bir seferberliktir. Erkekler topluluğunda ortaya çıkan seferberliği ise Pierre Bourdieu'nün toprak paylaşımıyla olduğu kadar evlilik aracılığıyla da yarar sağlamaya yönelen soy ile beraber ele aldığı, Cezayir Kabiliye toplumuna ilişkin açıklamasıyla betimlenir. Toplum teorisindeki eğilim bir çıkar temelini ön plana çıkarıp geri kalanlarını ikincil saymaktadır. Böylelikle Bourdieu, gerçekte Kabiliye kadınlarının çıkarlarını, bu kadınların erkek akrabalarının soylarının çıkarlarına dahil eder. Öte yandan Christine Delphy ise (Bourdieu'nün tersine) yönetici sınıf kadınlarının (konumlarını köylü ve işçi sınıfı kadınlarının konumuna benzeterek) kocalarının meslekleri sayesinde sahip oldukları maddi çıkarı göz ardı etmektedir. Ama bu, postula oluşturarak saptanacak bir nokta değildir. Belirli bir yer ve zamanda yükselen konumda olan çıkarı tanımlama bi-

çimi, ampirik bir sorundur. Gerçekten de pek çok cinsel politika, şaşmaz biçimde örtük bir çıkarı pratikte görünür hale getirmeye çabalamak üzeredir.

Çıkarlar mevcut eşitsizliklerce, dolaysız biçimde tanımlanırlar ama daha uzun dönemde tanımlanmaları da mümkündür. Toplumsal cinsiyet ilişkileri tarihseldir, yeni örüntülerde yeniden biçimlenebilirler ve yeni örüntüler de belirli grupların yararına veya zararına olacaktır. Öyleyse, tarihsel dönüşümlerde çıkarlar bulunmaktadır. Barbara Ehrenreich'ın *The Hearts of Men*'i, (Erkeklerin Yürekleri) savaş sonrası Kuzey Amerikan toplumunda savaş sonrası cinsellik ve ailenin yeniden yapılmasında heteroseksüel erkeklerin sahip olduğu çıkarı tanımlamaya yönelik dikkate değer bir çabadır. Bunu yapmak kolay değildir, çünkü cinsel konuların kamusal ifadesi, yalnızca dolaylı ve sansür edilmiş biçimlerdeki çıkarı yansıtır. Ama bir çıkar örüntüsünün saptanabileceği de açıktır.

Bu toplumun tamamını kapsayan çıkar çatışması, genel kategorilerin oluşumu ve çözülüşü, kurumlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesiyle birlikte toplumsal cinsiyete dair makro bir politikayla aynı anlama gelir. Bu, "cinsel politika"nın olağan içeriği olan yüz yüze konulardan, her ne kadar bütün noktalarda bağlantılı da olsa analitik açıdan farklıdır. 5. Bölüm'ün sonunda soyut olarak tanımlanan "toplumsal cinsiyet düzeni", etkin bir biçimde bu makro-politikadaki oyunun şimdiki durumu olarak da tanımlanabilir.

Bunun süreçleri ise cinsellik ve cinsel karakter tanımlarında hegemonyanın yaratılması ve rekabetini (bkz. 8. Bölüm), cinsellik ve cinsel karakter tanımları etrafında çıkarların ifade edilmesini ve politik güçlerin örgütlenmesini (bkz. 12. Bölüm) içerir. Bu bölümün başlarında değinilen devlet güçleri gibi toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bağlantılı olan kurumsal kaynaklar; toplumsal cinsiyetin kültürel tanımları (bkz. 11. Bölüm); ve bunların ikisi aracılığıyla da toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki tarihsel olasılıkların tanımları ise özgül şartlara bağlıdır. Söz konusu bu makro-politikadaki tarihsel dinamik, toplumsal cinsiyete dair toplumsal analizlerin can alıcı noktasıdır ve tüm konular arasında kavranması en güç olanıdır. Bir sonraki bölümde bu konuya ön hazırlık niteliğinde atıfta bulunacağız.

F. TOPLUMSAL CİNSİYETİN TANIMINA VE KURUMSALLAŞMASINA DAİR BİR NOT

Sağduyuya dayalı anlayışta toplumsal cinsiyet, birey olarak insanların bir özelliğidir. Biyolojik belirlenimcilik terk edildiğinde bile, toplumsal cinsiyet hâlâ genellikle toplumsal olarak üretilmiş bireysel karakter kapsamında görülür. Toplumsal cinsiyeti aynı zamanda kolektivitelerin, kurumların ve tarihsel süreçlerin özelliği olarak düşünmek çok önemli bir sıçramadır. Ama bu görüş yine de, tam da aykırı türde kanıtlar ve deneyimler ölçüsünde gereksinilir. Tümüyle bireylerin özelliği olarak açıklanamayacak ama yine de bireylere ait özelliklerin büyük bir bölümünü içeren, son derece önemli toplumsal cinsiyet fenomenleri vardır. Toplumsal cinsiyetten kolektif olarak ve toplumsal pratiklerden de toplumsal cinsiyet yapılı olarak söz edebileceğimiz daha kesin bir anlayışa ulaşılması faydalı olabilir.

Dördüncü Bölüm'de, toplumsal cinsiyeti barındıran toplumsal ilişkilerin, biyolojik farklılık tarafından belirlenmediği ama onunla bağlantılı olduğu öne sürülmüştü; diğer bir deyişle, bir indirgemeden çok pratik bir bağlantı söz konusuydu. Öteki pratiklerle toplumsal cinsiyet yapılı pratik arasında sınır çizerek toplumsal cinsiyeti toplumsal düzeyde tanımlayan da bu bağlantıdır. "Toplümsal cinsiyet", insanların eril ve dişil olarak, üremeye dayalı bölünmesi kapsamında veya bu bölünmeyle bağlantılı olarak örgütlenmiş pratik anlamına gelir. Bunun daha önemli bir toplumsal ikilik talep etmediği de doğrudan doğruya açık olmalıdır. Toplumsal cinsiyet pratiği üç ya da yirmi toplumsal kategori kapsamında örgütlenebilir. Aslında toplumumuz –genç kızlar, yaşlı erkekler, lezbiyenler, kocalar vb. gibi– oldukça geniş bir çeşitliliği tanır. Kadın-erkek ikiliğinin niçin herhangi bir toplumsal cinsiyet düzeninin önemli bir parçası olma eğiliminde olduğunun da aynı şekilde açık olması gerekmektedir.

Bu durumda toplumsal cinsiyet, bağlantı sağlayan bir kavramdır. Toplumsal pratiğin öteki alanları ile doğurma ve ana babalık etme gibi düğüm niteliğindeki pratiklerin birbirine bağlanmasına ilişkindir. Önerilen bu tanım, söz konusu bağların ne kadar yaygın ve ne kadar sıkı olduğu ve toplumsal geometrilerinin ne ol-

duğu sorusunu tümüyle tartışmaya açık bırakıyor. Bağlantıların daha yaygın ve zorlayıcı olduğu, (metaforu değiştirecek olursak) toplumsal manzaranın çok büyük bir yüzdesinin toplumsal cinsiyet ilişkilerince kaplandığı yer ve zamanlar ya da aynı ölçüde daha az olduğu yer ve zamanlar vardır. Gayle Rubin'in "biyolojik/toplumsal cinsiyet sistemi" kavramının tüm toplumlarda ayakta tutulamayacak olmasının temel bir nedeni de budur.

Bu kavrayışta toplumsal cinsiyet bir nesne olmaktan çok bir süreçtir. Dilimiz, özellikle de bu dilin genel kategorileri, bizi somutlaştırmalara yöneltir. Ama "bağlantı sağlayan kavram" bağlantıların kurulmasına, toplumsal yaşamın belirli bir biçimde örgütlenme sürecine ilişkindir; bunun açıkça anlaşılır kılınması gerekir. Eğer, "toplumsal cinsiyet" sözcüğünü bir fiil olarak kullanabilseydik (toplumsal cinsiyetiyorum, toplumsal cinsiyetiyorsun, toplumsal cinsiyetiyor...), konuyu anlayışımız açısından daha iyi olacaktı. "Toplumsal cinsiyetli öznellik" hakkında karmaşık biçimde konuşan 1970'ler sonları Marksist-feminist literatür, bu doğrultuda el yordamıyla yolunu bulmaya çalışıyordu ve "toplumsal cinsiyetli dil" tartışmaları da zaten burada mevcuttu.

Burada belirtilen "süreç" katı bir biçimde toplumsaldır ve toplumsal cinsiyet, toplumsallık içerisinde yer alan bir fenomendir. Biyolojik sürecinkinden çok farklı bir temelde kendi ağırlığına ve tutarlılığına sahiptir. Sosyolojinin de "kurum" kavramında yakalamaya çalıştığı şey, işte bu ağırlık ve tutarlıktır.

Kurum anlayışı klasik bir şekilde görenek, rutin ve yinelenmeyi belirtir. Anthony Giddens *The Constitution of Society* (Toplumun Kuruluşu) adlı kitabında kurumları, toplumlar içerisinde "en fazla uzam-zaman yayılımı"na veya "toplumsal yaşamın daha uzun ömürlü özellikleri"ne sahip pratikler biçiminde tanımlayarak buna uymaktadır. Ama pratik, Giddens'ın kurumlara biçtiği uzun ömre sahip değildir; pratik, anlıktır. Sürekliliğini koruyan şey, pratiğin örgütlenişi veya yapısıdır, yani pratiğin ardından gelen pratik üzerine etkileridir. Bu, başlangıçtaki durumdan ayrılabilir ya da onu yeniden üretebilir; diğer bir deyişle, pratik çeşitlenen veya döngüsel olabilir. 3. Bölüm'de öne sürüldüğü gibi, toplumsal yeniden üretimin gerçekleşmesi mantıksal bir zorunluluk değildir; yalnızca olası bir ampirik sonuçtur. Ama önemlidir ve bunu üreten

döngüsel pratik de, "kurum" ile anlatılmak istenen şeydir. Dolayısıyla "kurumsallaşma" süreci de döngüsel pratiği olası kılan koşulların yaratılmasıdır.

'Döngüsel'den, yapının pratikteki bir aynılık sorunu olduğu düşüncesiyle, pratiğin kesintisizliği anlayışına karşı bir seçenek biçiminde tasarlanarak söz edilmiştir. Bu, Giddens'da örtük bir şekilde, Adrienne Rich'in tarihaşırı bir gerçeklik olarak "lezbiyen kesintisizlik" kavramındaysa açık bir şekilde bulunur. Sonuçta yapı, bir karşıtlıklar döngüsü içerebilir. Anne Parsons'ın Napoli'de Oidipal olmayan bir "çekirdek kompleks" üzerine çalışması, özellikle açık bir örnektir; burada belirli bir erkeklik örüntüsü anne ile ilişki aracılığıyla toplumsal olarak yeniden üretilmektedir, kadınlık örüntüsü ise babayla olan ilişki aracılığıyla yeniden üretilir. Karşıtlıklar aynı zamanda kolektif düzeyde de bulunabilir. Bölümün başlarında sunulan iktidar tartışması, yerel bir iktidar örüntüsünün daha küresel bir iktidar örüntüsüyle işlemediği, örneğin ev içinde otoritenin kadınların elinde olduğu durumlara dikkat çekmişti. Bu bir iktidar yapısı anlayışını geçersiz kılmıyor, sadece herhangi bir yapının homojen olması gerektiği görüşünü ön plana çıkarıyor.

Bu parçaları bir araya getirdiğimizde ise toplumsal cinsiyetin, yeniden üretim sistemine bağlantılar ağının döngüsel pratikler tarafından biçimlendirildiği ölçüde kurumsallaştığını görürüz. Toplumsal cinsiyet, sözünü ettiğimiz bağlantılar ağında oluşturulan grupların çeşitlenen pratikten ziyade döngüsel pratiğe ilişkin koşullarda kimi çıkarlara sahip olduğu ölçüde dengede tutulmaktadır.

NOTLAR

KURUMLAR

(s. 165-67). Toplum bilimleri ana akımında toplumsal cinsiyet körlüğüne ilişkin sağlam eleştirileri için bkz. Goot ve Reid (1975); Wilson (1977) ve West (1978). Okullardaki toplumsal cinsiyet rejimlerinin analizi Kessler vd. (1985) üzerine temellenmiştir.

AİLE

(s. 167-73). İngiliz aileleri üzerine alıntılar Davies (1977), s. 62 ve Burnett (1982), s. 72; Florida erotizmi üzerine alıntılar Morgan (1975), s. 94.

DEVLET

(s. 173-81). Feminizm ve bürokrasi hakkında bkz. Eisenstein (1985) ve Pringle (1979). Alıntılayan, Touraine (1981), s. 108. Ordudaki erkeklikler arasındaki ilişki üzerine argüman Connell'da (1985a) geliştirilmişti. Hitler'in toplumsal bilinci hakkında bkz. Bullock (1962).

SOKAK

(s. 181-84). Bu bölüm, temel olarak 1984 yılı boyunca Brixton'daki gözlem ve izlenimlere dayanır.

TOPLUMSAL CİNSİYET DÜZENİ

(s. 184-90). "Kanlı Seçim" metninin tamamı için bkz. Harris (1970), s. 239. 1980 ABD seçimleri sonuçları Freidan (1982), s. 210; 1975 ve 1983 Avustralya federal seçimlerinin sonuçları Morgan Gallup Kamuoyu Araştırmaları, 102 ve 499A.

VII
Tarihsel dinamikler

A. TARİHSELLİK VE "KÖKENLER"

1984 yılında İngiliz hükümetinin kömür ocaklarının kapatılmasını öngören programı, maden işçileri tarafından düzenlenen ve son zamanların en şiddetli endüstri muhalefetlerinden biri olan ülke çapındaki bir grevi provoke etti. Mücadele, madencilerin liderleriyle ve hemencecik maço bir üslup takınıveren Ulusal Kömür Komisyonu'yla sürdürülürken, medya madencilerin karılarının greve nasıl karşı çıktıkları hakkında öyküler anlatmaya başladı. Madencilik sektöründe yaşanan endüstriyel anlaşmazlıklar fazlasıyla bir cemaat meselesi sayıldığından, bu iddialar çok fazla tepki uyandırdı. Bazı madencilerin karıları grevi desteklediklerini ka-

mtlamak amacıyla bir protesto yürüyüşü bile düzenlediler ve bu, kadınlar arasında hem maden işçileri sendikasını hem de hükümeti şaşırtacak ölçüde bir dayanışma hareketine dönüşerek çok hızlı bir şekilde ulusal düzeye yayıldı.

Hareketi başlatanlar arasında yer alan Barnsley kasabasından bir grup, *Women Against Pit Closures* (Maden Ocaklarının Kapatılmasına Karşı Kadınlar) başlığını taşıyan ve kendi deneyimlerini yansıtan bir kitapçık hazırladı. Kitapçığın ana teması, bölgedeki kadınların madencilerin sınıf dayanışmasının parçası olduklarıydı. Ama aynı zamanda kadınları dışlaması veya göz ardı etmesinden ötürü sendikayı da eleştiriyordu. Kitapçık, kadınların politik bir sesi sahiplenerek kamusal bir eyleme giriştiklerini, diğer şeylerin yanı sıra polisin şiddetine maruz kaldıklarını ve aralarından bazılarının tutuklandığını, bundan böyle madenci kasabalarında hiçbir şeyin eskisi gibi olamayacağına ilişkin güçlü bir anlayışı dile getiriyordu: Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkiler kesin bir biçimde değişmekteydi.

Hiçbir şeyin "bir daha asla aynı olamayacağı", yeni olasılıkların su yüzüne çıktığı ve eski örüntülerin sayfadan silindiği anlayışı, tam da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin *tarihselliğ*inin neye dair olduğunu belirtmektedir. Tarihsellik kavramı, mekanik veya dışsal olabilen, yani bir kuyrukluyıldız, bir yangın veya bir veba salgını gibi insanların başına gelebilecek bir şey olan "toplumsal değişme" kavramından daha güçlüdür. Tarihsellik düşüncesi, insan pratiği tarafından üretilen değişime, sürecin içinde yer alan insanlara ilişkindir.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin bir tarihinin olduğu düşüncesi, tek bir yüzyıldan daha eskilere dayanır. 2. Bölüm'de belirtildiği gibi, toplumsal cinsiyete ilişkin bir toplum biliminin yaratılmasında temel unsurdur. Ondokuzuncu yüzyıl tarzındaki en iyi ilk formülleştirimleri, "kökenler" sorunu üzerinde yoğunlaşır. Ama bunlar da, olsa olsa tarihsellik kavramına göre arada bir yerdedir. "Kökenler" kavramı, tam olarak gelişmemiş olsa da bir şeyin, daha ilk ortaya çıkışında çoktan biçimlendiğini ve bunu izleyecek şeyin de zaten yerleşik (tanımlı) olan bir mahiyetin izahı olduğunu ifade eder.

Tabloya eklenen köken teorileri arasında şimdiye kadar en etkili

olanı, Friedrich Engels'in 1884'te yayımlanan çalışması *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'dir. Engels'in yabanıl toplumsal yapıya ilişkin görüşü, o dönemlerde masa başında yürütülen bir araştırmanın oldukça iyi bir ürünüydü. Öncelikle, sınırlı bir ilk etnografya araştırmasıyla kazanılan Yunan ve Roma yazılı kaynaklarına dayanıyordu. Ama o zamanlarda bile prehistoryaya dair mükemmel bir yapıt olarak görülmedi. Asur uygarlığı bir nesil önce ortaya çıkarılmıştı, Mısır hiyeroglifleri 1820'lerde çözülmüştü ve Engels'in kitabını yazdığı sıralarda gerçekleşen büyük kazılar, Sümerler'de daha büyük bir uygarlığın bulunduğunu ana hatlarıyla gösteriyordu. Sonraki on yıllık dönemde Engels'in sınırlı kaynakları, yaşanan arkeolojik bilgi patlamasıyla birlikte iyiden iyiye etkisiz kaldı. Arkeoloji, Engels'in temel başvuru kaynaklarının ilgi odağı olan Akdeniz bölgesinde, Minos, Miken, Hitit ve Etrüsk kültürlerinin varlığını gün ışığına çıkarmıştı, (sadece en fazla görülmeye değer olanlarından söz ettim). 1920'lere gelindiğinde prehistorya, gelişkin saha araştırması yöntemleriyle gelişkin bir bilim olmuştu. Gordon Childe'ın *Dawn of European Civilization*'ına (Avrupa Uygarlığının Şafağı) benzer teknik açıdan ayrıntılı bölge sentezleri ortalıkta dolanıyordu; Engels'in yapıtı gibi (saha araştırmasına dayanmayan) spekülatif metinlerin modası iyice geçmişti.

Ama bu kitabın tartışmaların odağında kalmasının bir nedeni de, prehistorya tarihçilerinin işlerini gerektiği gibi yapmamalarıdır. Günümüzde saha bulgularını geniş ölçüde tartışan ve sentezleyen, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ilk tarihini ele alan kapsamlı bir literatür yoktur. Tarih öncesine ilişkin ikincil literatür, cinsiyete dayalı işbölümünü ve kadınların tabi kılınmasını, birkaç istisnai örnek dışında sorgulamaksızın doğalmışçasına kabul eder.

Şimdi ailenin ortaya çıkışını tartışan iki ünlü prehistorya tarihçisine kulak verelim:

> Avcılık erkeksi vasıfları özendirdiğinden bu etkinlik erkekler için özel bir uzmanlık alanı haline geldi ve kadınların bitki, böcek ve benzeri yiyecekler toplamayı sürdürdüğü, erkeklerin de iz sürme ve öldürme oyunu için gerekli becerileri geliştirdiği, cinsiyete dayalı bir işbölümü kuruldu. Bu ise bir cinsiyetler ortaklığını pekiştirdi.

Ne var ki, buna ilişkin hiçbir kanıt öne sürülmemektedir; aslında burada yapılan, daha sonraki toplumlarda geçerli olan cinsiyete dayalı işbölümünün geriye doğru okunmasından başka bir şey değil. Böylesine muazzam bir anakronizmin, profesyonel bir tarihçinin kişisel sansüründen geçiş izni koparabilecek başka bir konu başlığının düşünülmesi oldukça güç. Bu örnek, yaklaşık yirmi yıl öncesine ait, ama o zamandan beri arkeoloji literatüründe pek fazla şey değişmedi. Ataerkil ideolojiye gömülü olan modern tarih yazıcılığının yardımıyla doğru sorulardan bazılarını sormayı başaran demode bir metin bile iyi olarak yorumlanabilir.

Kuşkusuz Engels'i demode bir metnin yazarı olarak göremeyiz. Engels'in yapıtı, ortodoks Marksistler için yasa niteliği taşıyan (ya da hemen hemen öyle olan) kurucuların metinleriyle birlikte, kaçınılmaz şekilde, günümüzde kadınların ezilmesine dair Marksist açıklamaların dayandığı argümanın odağı olmuştur. Marksizm karşıtları ise mücadelelerini alternatif bir tarih öncesi icat ederek sürdürme kolaylığına kaçmışlardır. Homeros'un savaşçıları kahramanlarının öldüğü her yerde cesetlerine sahip olmak için savaşırken, çarpışma da, savaş alanının seçimi sorununu çok fazla dikkate almaksızın ataerkilliğin gerçek kökeni üzerine sürdürülüyordu. En tuhaf sonuçlar ise ilkel bir anaerkilliğin var olup olmadığına, kadınların yönettiği tarihöncesi bir dünyanın bulunup bulunmadığına ve şayet geçmişte böyle bir dünya varsa bunun erkekler tarafından nasıl yıkıldığına dair tamamen spekülatif bir tartışmanın ortaya çıkışıdır; ayrıca ataerkilliğin kökenlerini paleolitik avcılıkta, yani Lionel Tiger'a göre insan türünün "baskın örüntüsü"nde bulan tamamen spekülatif bir evrim teorisi de buna eşlik eder.

Köken mitlerini görkemli bir şekilde yıkarak anılmayı hak eden Christine Delphy, bu tartışmanın kendisini başlatan içgörüden uzaklaştığını gözlemliyor ve şöyle diyor: "Aslında, tarihsel bir soru ortaya atma maskesi altında, tarihdışı bir soru öne sürülmüştür: Erkek üstünlüğüne yol açan *doğal* nedenler nelerdir?" Toplumsal bir ilişki için hiçbir doğal nedene gerek olmadığından bu tartışma asla çözülemez. Temel olarak sembolik bir tartışmadır, yani şimdiki zaman hakkında fikir beyan etme biçimidir olsa olsa; ayrıca bu beyanları deşifre etmeye yönelebilecek tüm bulguları dışlayan gerçekten tatmin edici argümanlardan biridir.

Köken tartışmasının temel zayıflığı ise ister stratejik ister sembolik herhangi bir güce sahip olmak için Başlangıç'tan *sonra* hiçbir şeyin çok fazla değişmediğini varsaymak zorunda oluşundan kaynaklanır. Tıpkı *Just So Stories*'deki (Öylesine Öyküler) hortumu uzayan Yavru Fil gibi, bir kere sahip oldunuz mu bundan asla kurtulamazsınız. Argüman, tüm temel özelliklerinde, "erkeklik bağının", bugün de mamut avcıları arasında var olan şeklini koruduğunu, ataerkilliğin de Musa'nın dağdan indiği zamanki şekliyle aynı olduğunu varsayar.

Köken'e ilişkin mit yazımının yanında, kendisini kökenlere dair bilimsel araştırma olarak sunan melez bir literatür bulunur; bu literatüre katkıda bulunanlar arasında Kathleen Gough, Rayna Reiter ve Maurice Godelier de yer alır. Literatürün temelinde, arkeolojinin verilerini primat ve maymunların davranışına ilişkin çağdaş araştırmalarla ve küçük ölçekli toplumlara, tercihen avcı-toplayıcılara ilişkin etnografik çalışmalarla sentezleme girişimi yatmaktadır. Çağdaş araştırmalar ve etnografik çalışmaların, kimi analojiler aracılığıyla ilk insanın evriminde ne tür şeylerin olup bittiğini aydınlatması beklenmektedir. Clare Burton'ın bu literatüre yönelik eleştirisi yerinde bir eleştiridir. Analojik kanıtlar, uzak geçmişe dair önemli herhangi bir gerçeği ortaya çıkarmada başarısızdır ve kökenler argümanının da, bugüne dair kesin olarak ortaya çıkarabildiği bir şey yoktur. Belki de bu literatürün en ilginç örneği olan, Reiter'ın "The Search for Origins" (Kökenleri Arayış) başlıklı makalesi, birbiriyle bağdaştırılması tamamen imkânsız iki argümana sığınarak az önce vurguladığımız noktayı açıkça göz önüne sermektedir. Reiter'ın yaslandığı argümanlardan biri, toplumsal cinsiyet ilişkilerini barındıran dünya tarihindeki büyük geçişlerin bir taslağından oluşur – bence yeni ve önemli bir deneme bu. Ama argümanın çerçevesi, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin kökenlerini bilmenin bugün bu hiyerarşinin nasıl ortadan kaldırılabileceği konusunda stratejik ipuçları vereceğine dair oldukça düzmece bir iddiayla örülüyor.

Biçimsel olarak ortaya koyacak olursak, köken literatürünün tarihin homojenliğine ilişkin varsayımı, bir ideoloji mekanizması olarak önemlidir. Ama bir teori temeli olarak daha az ilgi çekicidir. Hem tarihsel değişimi inkâr eder hem de tek bir değişim modeline,

yani sabit bir mantığın doğal izahına olanak tanır. Ne var ki bu, toplumsal yapıların pratik tarafından kurulduğu görüşüyle bağdaşmamaktadır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki içsel çelişkilere dair herhangi bir anlayışla bağdaştırılması da zordur, çünkü bu çelişkiler tarihsel süreksizliklerin ortaya çıkmasına yol açmak zorundadır. Ayrıca, 5. Bölüm'de öne sürülen yapıların altbölümlere ayrılması görüşüyle de bağdaşmaz, zira farklı ilişki mantıklarının kabul edilmesinin bir sonucu da bu mantıklar arasında açığa çıkan çelişkilerin kabul edilmesidir. Eğer 3., 5. ve 6. bölümlerde bir araya getirilen argümanlar ve kanıtlar herhangi bir ağırlığa sahipse, homojen tarih ve biçimlendirici köken anlayışlarının kesinlikle göz ardı edilmesi gerekir.

Ayrıca her ikisi de benzer bir homojenlik önermesi üzerinde temellenen uzlaşımsal "cinsiyet tarihi" ve daha yeni olan "cinsiyet rolleri" tarihini de reddetmemiz gerekir. Rattray Taylor'ın *Sex in History*'si (Tarihte Cinsellik) gibi bildik metinler, çalışma konularını, temel teşkil eden bir özün çeşitlilik gösteren ifadeleri olarak kavrarlar. Tarih ise bu ifade biçimlerinin farklı koşullar altında nasıl başkalaştığının öyküsüdür: Dinsel görüşlerin değişmesi, daha ağır veya daha hafif sansür uygulanması vb. gibi. Ama cinselliğin kendisi, tarih kapsamında biçimlenmiş olarak ve aslında hiçbir şekilde değişiyor olarak görülemez. Bu çizgide yer alan eşcinsellik tarihçisi Vern Bullough bunu kısa ama özlü bir şekilde şöyle ortaya koyuyor: "Kısacası, eşcinsellik her zaman bizimle birlikte olmuştur; tarihte bir sabit değerlidir." R.A. Padgug, cinselliğin tarih içinde kavramsallaştırılmasına ilişkin bir makalesinde, değişmeyen bir öz görüşünün, cinselliğin pratikle olan, yani benim kateksis yapısı adını verdiğim kategorilerin ve ilişkilerin tarihsel oluşumuyla olan bağlantısını gözden kaçırdığını öne sürüyor.

Aynısı, 1970'lerin sonlarında ortaya çıkan "cinsiyet rolleri" tarihi için de geçerli. Patricia Branca'nın *Women in Europe Since 1750* (1750'den Bu Yana Avrupa'da Kadınlar), Peter Stearns'ün *Be a Man!* ve Elizabeth ile Joseph Pleck'in *The American Man* (Amerikan Erkeği) adlı kitaplarının, bu açıdan oldukça önemli örnekler oldukları söylenebilir. "Rol" çerçevesi de, toplumsal tanımlara yönelik bir ilgi olduğunu açıklar. Örneğin Stearns'ün ki-

tabı "toplumsal bir inşa olarak erkek olma" üzerine bir makaleyle başlar. Ama 3. Bölüm'deki analizin de açıkça gösterdiği gibi "cinsiyet rolü" teorisi, yalnızca düşünsel açıdan toplumsaldır. Aslında eksik yapıyı tutum ve etkileşim analizlerine ekleyen, toplumsal öncesi bir cinsiyet ikiliğine dayanır. Cinsiyet rolü tarihi için de tamamen aynısı geçerlidir. Sözünü ettiğimiz bu metinler, değişmez bir cinsiyet ikiliğine –yani, kadınların tarihi artı erkeklerin tarihi– yaslanır ve kendilerini öncelikle ikilik karşısındaki tutum ve beklentilerde var olan değişikliklerin haritasını çıkarmaya adarlar.

Bullough'nunki gibi çalışmaların yerini alan yeni eşcinsellik tarihi yaklaşımında toplumsal cinsiyetin tarihselliğinin çok daha kapsamlı kavrandığını görürüz. Eşcinsellik tarihsel olarak özel bir şeydir ve eşcinsel davranış ile eşcinsel kimlik arasında bir ayrım yaptığımızda eşcinselliğin toplumsal olarak örgütlendiği gerçeği açıklık kazanır. Kimi eşcinsel davranış biçimleri evrensel olabilir ama bu durum, otomatik olarak, kendi kendini tanımlamış veya kamusal olarak yaftalanmış "eşcinsellerin" var olmasını gerektirmez. Aslında "kamusal olarak yaftalanmış eşcinseller", tarihsel bir açıklama gerektirme açısından az rastlanır bir örnektir. Jeffrey Weeks *Coming Out* adlı kitabında erkek eşcinselliğinin Batı Avrupa'da kendine özgü modern anlamını ve toplumsal örgütlenme biçimini ondokuzuncu yüzyılın sonlarına değin kazanamadığını öne sürüyor. Sözü edilen bu dönem, yeni tıbbi sınıflandırmaların bulunmasına, eşcinselliğin 1870'te Alman psikiyatrist Westphal tarafından bir pataloji olarak tanımlanmasına tanık olmuştu. Aynı zamanda yeni yasal yasaklamalar da söz konusuydu. Erkek eşcinsel davranışının tümü, yüzyılın sonuna gelindiğinde İngiltere'de yasal yaptırımlara tabi tutuluyordu.

Bu tür tıbbi ve hukuki söylemler, özel bir kişi tipi olarak eşcinsele dair yeni bir anlayışın altını çizdi. Alan Bray *Homosexuality in Renaissance*'ta (Rönesans'ta Eşcinsellik), eşcinsel toplulukların belirgin bir şekilde ortaya çıktığı onaltıncı ve onyedinci yüzyıllarda, katılımcıların kesin bir toplumsal tanıma sahip olmadıklarını gösteriyor. Bu yüzden bu insanlara sistematik olarak zulmedilmemiştir, ama yine de zaman zaman fırsat düştükçe şiddetli baskılara maruz kalmışlardır. Eşcinsel davranışın bütün erkeklerin şehvetli doğasında potansiyel olarak mevcut olduğuna

veya daha doğrusu evrende düzensizliğe yönelik bir potansiyel olduğuna inanılıyordu. Eşcinsel tercihlere sahip erkekler, onsekizinci yüzyıl başlarında Londra'nın "randevuevleriyle" bağlantılı bir çevrede bir grup olarak tanımlanmaya başladığında, büyük ölçüde efeminelik ve bugün transvestitlik olarak bilinen şeyle karakterize ediliyorlardı.

Böylece, hem eşcinselliğe dair tıbbi söylemin doğuşunu hem de eşcinsellerin kendilerini bu söylemle örtüşecek biçimde kavramalarını, kadınlık ve erkekliğin belirli toplumsal kavranışlarıyla ve toplumsal cinsiyetin toplumsal olarak yeniden örgütlenişiyle ilişkilendirme ihtiyacı doğdu. Nasıl "ev kadını", "fahişe" ve "çocuk", belirli bir dönemin toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında anlaşılması gereken tarihsel açıdan özel toplumsal tiplerse, "eşcinsel" de yeni bir yetişkin erkek tipinin modern tanımını yansıtır. Eşcinsel, tersine çevrilmiş olarak sınıflanan ve en azından, kendisini çoğunlukla "bir erkeğin bedeninde kadın ruhu"na sahip olarak gören erkektir.

Eşcinsellik tarihindeki bu gelişmeler, kesin olarak "değiştirme" kavramının ötesine geçerek cinsellik ve toplumsal cinsiyet kimliğinin, değişmekte olan bir toplumsal yapının tarihi içinde toplumsal mücadele süreçleri tarafından inşa edilmiş olduğuna dair daha radikal bir görüşe ulaşırlar.

Burada Jacques Donzelot ve Michel Foucault'nun çalışmalarıyla kimi bağlantılar bulunur. Foucault *Cinselliğin Tarihi*'nde, yaşamda motive edici bir güç olarak cinsellik üzerindeki vurgunun yalnızca modernliğe dair bir yenilik olmadığını, aynı zamanda bir toplumsal denetleme sürecinin parçası olduğunu güçlü bir şekilde öne sürmektedir. Foucault, cinsel ideolojinin ve toplumsal cinsiyet kimliklerinin toplumsal olarak inşa edildiğinden fazlasıyla emindir. Transseksüel Herculine Barbin hakkında kaleme aldığı makalesinde gözlemlediği gibi, herkesin tek bir cinsiyetin üyesi olarak kesin ve değiştirilemez bir kimliğe sahip olması gerektiği yönündeki talep, tarihsel olarak yenidir.

Ama iktidar aygıtlarına -meslekler ve devlet- ve bunların ürettiği bilgi biçimlerine ilişkin bu çalışmanın odağı, denetleme stratejilerinin *nesnesi* olan temel olgular gerçekliğine hiçbir açıklama getirmez. Bu teorik sorun, eşcinsel kurtuluş hareketinde stratejik

bir ikileme dönüşmüştür. Eşcinsel olarak kimlik, güçlü olanın, karşıt görüşlülerin elini kolunu bağlamak, onları tetkik etmek ve yaftalamak amacıyla kullandığı söylemler ve stratejilerin bir sonucu, ya da daha genel ifade edecek olursak "düzenleme"nin bir sonucu olarak görüldüğünde, buna verilecek mantıksal karşılık da düzenlemeyi bozma veya yapıbozum olacaktır. Ama eşcinsel kimliğin yapıbozumu, bu kimliği vurgulayan, eşcinsel gururu ilan eden bir seferberlik tarafından kazanılmış olan politik iktidarın da parçalarına ayrılması anlamına gelir. Bu nedenle, eşcinsel kurtuluş hareketinin sağladığı teorik ilerlemeler, eşcinsel kurtuluşunun sona ermesini gerektiriyor gibidir.

Bu paradoksun kökleri, söylem ve düzenleme teorilerinde sıkça görüldüğü gibi, toplumsal sürecin dengesiz bir biçimde kavranışında yatmaktadır. Sorunun pratik yönünü 10. Bölüm'de tartışacağız. Feminist tarih içinse teori düzeyinde düzeltilmesi mümkündür. Örneğin, Sheila Rowbotham'ın *Hidden from History* (Tarihten Saklanan) ve *Women, Resistance and Revolution*'da (Kadınlar, Direniş ve Devrim) öncülüğünü yaptığı yaklaşım, toplumsal ilişkiler ve özellikle de iktidar yapıları üzerinde yoğunlaşır. Ama ezilenin pratiğine merkezi bir yer verir. İktidarın kullanımları, direnme stratejileriyle karşılaşır ama her seferinde farklı sonuçlar ortaya çıkar. Bu tür bir yaklaşım, iktidarın gerçekliğini kadını ezeli kurban olarak sunmaksızın kabul eder; ve ezmenin gerçekliğini inkâr etmeksizin ezilenin bu ezilmede fail olduğu görüşünde diretir.

Dolayısıyla bu bölümün başlarında tanımlanan toplumsal cinsiyetin *tarihselliği*, tamamen soyut bir kavram değildir. Değişim, insan eylemliliğiyle üretilir; buna karşılık tüm pratikler, özel ortamlarda oluşurlar ve olayların art arda dizilişinde belirli bir yere sahip olurlar. Tarihsellik düşüncesi, bazı özellikleri artık belirgin olan somut bir *tarihi* ifade eder. Çalışma konusu ise toplumsal ilişkilerin yapısı ile cinsel ve politik yaşam da dahil olmak üzere bu ilişkiler içinde kurulan yaşam biçimidir. Kuşkusuz bu tarih homojen değildir. Juliet Mitchell'ın vurguladığı gibi farklı ilişki yapıları farklı ritimlerde gelişebilir ve birbirleriyle çelişebilir. Gerçek toplumsal mücadeleler, önceden kestirilebilir ya da standart sonuçlara sahip olmazlar, hatta bazen de kendilerini açığa çıkaran koşulları değiştirebilirler. Diğer bir deyişle, pratiğe ve yapısal dönü-

şüme ilişkin uzun dönemli bir tarihsel dinamik söz konusudur.

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihsel dinamiğine ilişkin araştırma henüz başlangıç aşamalarındadır ama şeklinin, hiçbir surette önceden belirlenmiş bir mantığın pürüzsüz açınlanışı olmadığı açıktır. Pratiğe ilişkin koşulların hızla değiştiği geçiş anları, belirli bir yönde hemen hemen sabit olan yön değiştirme dönemleri ve belirli bir güçler dengesinin dengede tutulduğu dönemler vardır.

Bu tarihin somut odağı ise (çalışma konusunun ve kapsamının soyut tanımından farklı olarak) belirli bir yer ve zamana ait toplumsal cinsiyet düzeninin kompozisyonu ve bu kompozisyonu oluşturan kolektif projelerdir. Bu projelerin anlamlı kılınması ise grupların ve kategorilerin oluşumunun ve cinsel politikada düzenlenen kişilik, güdü ve kapasite tiplerinin tarihini gerektirir.

Bu açıdan, aşağıdaki alt başlık kapsamında çizilecek tablo bir tarihin taslağı olarak bile görülemez. Ama en azından, dayandığı argümanı somut tarihsel sorunları ortaya koyacak ölçüde ilerletmesinden ötürü önemlidir. Bunun hemen ardından, toplumsal cinsiyet dinamiği hakkında dünya tarihi kapsamında yanıtlanması gereken sorulardan bazılarını belirtmeye yönelik bir girişimle tartışmamızı sürdüreceğiz.

B. TARİHİN SEYRİ

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ilk gelişimi, kökenler tartışmasından bağlantısız olarak derinden derine bir çıkar meselesidir. Aslında bir kökenin tanımlanıp tanımlanmaması çok da önemli değil. Tarih, toplumsal cinsiyet ilişkilerini barındıran yapıya bir nebze yeterli açıklama getirebilecek ölçüde arkeolojik bulgu toplandığında başlar ancak.

Ne var ki, Yukarı Paleolitik Çağ öncesine ait olup da herhangi bir ağırlık taşıyan hiçbir kanıt yoktur ve bundan sonra da olacakmış gibi görünmüyor. İnsanın alet yapma ve gıda üretiminin ilk aşamaları, ardında el aletleri, kemik kalıntıları ve ocaklar gibi malzeme bırakmıştır, ama bu nesnelerde, üretildikleri toplumsal cinsiyet ilişkilerini belirten herhangi bir ize rastlanmamıştır. Arkeologlar, sosyobiyologlar ve birçok feministin de benzer biçimde

öne sürdüğü, alet yapan ve avlanmaya giden erkekler ile toplayıcılık yapan ya da evde kalan kadınlar arasında cinsiyete dayalı keskin bir işbölümü olduğuna ilişkin uzlaşımsal varsayıma dair hiçbir sağlam kanıt yoktur. Kısacası bu basit bir tahmin olmaktan öteye geçememektedir.

Yukarı Paleolitik Çağ'la birlikte resim, kemik oymaları ve ölü gömme biçimine dair kimi kanıtlar toplanabilmiştir. Ama bu kanıtlar, toplumsal gerçekliğin yansıtılması açısından ancak *Playboy*'un tek bir sayfası kadar muğlak olsalar da, en azından birer işaret niteliğindedirler. Sözgelimi Doğu İspanya'da, cinsel organların ve göğüslerin saptanabildiği ve kadınlarla erkeklerin farklı av sahnelerinde görüldüğü kimi kaya resimleri, cinsiyete dayalı bir işbölümünün varlığına dikkat çekiyor. Çekoslovakya'daki, Dolni Vestonice'de mamut avcılarının yaşamış olduğu bölgede ortaya çıkarılan bir mezar ve başka nesneler de, kadınların ritüel iktidarıyla bazı bağlantıları olduğunu işaret ediyor.

Bu tür parçaların tarihsel bir argümanla birleştirilmesi çok fazla çalışma gerektirecektir; sözünü ettiğimiz türden tekil örnekler, tümüyle yanıltıcı olabilir. Bunun öyküde tam da bir yeniden inşa aşaması olduğunu gösterebilmek için bu örneklerden söz ettim. Yaklaşık 10.000 yıl önce –Mezopotamya civarındaki kara parçasında– Güneybatı Asya'da ilk tarım toplumlarının gelişmesiyle birlikte kanıtlar da giderek zenginleşir.

Toplumsal cinsiyet tarihine ilişkin kimi spekülasyonlar, bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi ile giysi ve çömlekçiliğin bulunması üzerinde temellenen Neolitik köy toplumunda anaerkil ya da en azından eşitlikçi bir aşamanın varlığını saptıyor. Kentler veya göçebe topluluklarla, savaş ve krallıkla bağlantılı ataerkil bir aşama ise epeyce uzun bir zaman aralığında bunu izler. Ne var ki, savaş-sonrası kazıların sonuçları, bu tasarının "tarım devrimi" ile "kent devrimi" arasında çizdiği eski kesin ayrımı yerle bir etmiştir. Öyle görünüyor ki, ovalık bir alanı kaplayan Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarından çok önce ortaya çıkan Eriha kenti (Filistin), Anadolu'daki Çatalhöyük ve orta Fırat'taki Abu Hureyra gibi yerleşim birimleri bile, tarım ve hayvan yetiştiriciliğinin geliştirildiği döneme yakındır. Şayet kent surları savaşın bir emaresiyse, Eriha'da savaş, çömlekçilikten daha önce gelmektedir. Ama sa-

vaşın erkeklerin tekelinde bulunup bulunmadığına dair hiçbir kanıt yoktur.

Bununla beraber, bu çağa ilişkin iki sonuç kesin gibi görünüyor. İlki, toplumsal cinsiyetin kültürel işlenmesinin başlamış olması. Sözgelimi Çatalhöyük'te kadınların mezarlarında erkeklerinkine kıyasla daha sık takı bulunuyor ve alet tiplerinde ve giysi özelliklerinde bazı farklılıklar göze çarpıyor. Ritüel ve dinde, kadınlara ve erkeklere bazı açılardan farklı davranılıyor. İkincisi ise toplumsal ürünlere erişim bakımından belirgin bir cinsel işbölümünün bulunmayışı. Yapılan araştırmalar, kadınların mezarları ve ritüel nesnelerinin, erkeklerinkinden daha kısır olduğunu göstermiyor. Olumsuz bir perspektiften kaynaklanan argümanın zayıflığı dile düşmüştür, ama bu argüman elinden geldiğince, ilk yerleşim birimlerinde toplumsal cinsiyet farklılıklarını gösteren kültürel işaretlerin kadınların ekonomik tabi kılınmasını gerektirmediğini öne sürer. Çatalhöyük'ü ortaya çıkaran James Mellaart, fazla ileri gitmeksizin "kadınların konumunun açıkça önemli" olduğunu belirtir.

Yaklaşık 5000 yıl önce Sümerler'de yazının icat edilmesiyle birlikte, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin tarihi de yeni bir ayrıntı ve önem kazanır, böylelikle kateksis yapısına ilişkin bir tarih de mümkün hale gelir. Günümüze dek varlığını korumayı başaran kayıtlar, duygu örüntüleri gösteren mitleri, işbölümü ve ev içi düzenlemelerinin varlığını kanıtlayan ticari ve hukuki belgeleri ve iktidar örgütlenmesine ışık tutan devlet arşivlerini içerir. Bunlardan bazıları insanı hayrete düşürecek denli tanıdıktır. Geçmişten günümüze kalan ilk edebiyat örnekleri arasında kıskançlık öyküleri, babalık davaları, pastoral aşk ve sadakat şiirleri bulunmaktadır. Ama bunlar tanıdık temalar olmalarına rağmen yine de bize oldukça yabancıdır. İlk destanlar, Gılgamış yazıtlarından tutun da *İlyada*'ya kadar, bizim destanlarımızdan çok farklı duygu yapıları gösterir. Mısır'ın hanedan tarihinin önemli bir kısmı, Freud'un dudağını uçuklatacak denli, planlanmış bir ensest etrafında döner. Toplumsal cinsiyet tarihini, geçmişe yönelik bir okuma olarak değil, tam anlamıyla bir tarih olarak ele alma ihtiyacını bundan daha belirgin kılan başka hiçbir örnek yoktur. Yeniden inşa edilen örüntüler, bilinmedik olma eğilimi taşır, ama kimbilir belki de

şaşırtıcı ölçüde yabancıdırlar.

Sözgelimi yazının kendisi, bu konuda yalnızca bir kanıt kaynağı olmakla kalmıyor, aynı zamanda önemli bir toplumsal teknik olmayı da sürdürüyor; öyle ki, tüm bölgeleri bir kent kültürünün yerleşim birimlerine bağlayan, merkezi devletler ve ticari ağlarla sıkı sıkıya bağlantılı bir tekniktir yazı. Muhtemelen 5000 yıl önce Güneybatı Asya'da ve Doğu Akdeniz'de, 3000 yıl önce Hindistan ve Çin'de, 1500 yıl önce de Orta Amerika'da yıkıcı savaşların veya kıtlıkların iktidarının ötesinde yeni bir toplumsal düzen iyiden iyiye kök salmıştı. Bu düzen, din ve iktidarla olduğu kadar hizmetler ve malların mübadelesi aracılığıyla bütünleştirilen çok büyük insan nüfuslarıyla birlikte kentleri tarım bölgelerine bağlayan devlet yapılarınca karakterize ediliyordu. Bu yeni toplumsal düzenin tarihi, o zamanlardan endüstriyel kapitalizmin bulunmasına dek süreklilik taşıdı.

Toplumsal dinamiklere atıfta bulundukları ölçüde tarihçilerin bu geçişe getirdikleri açıklamalar, Gordon Childe'ın "kent devrimi"ni özgün bir şekilde betimlemesini sağlayan sınıf konuları üzerinde yoğunlaşıyordu. Şimdi toplumsal cinsiyet dinamiği sorununu, bu geçişin kadınların statüsü üzerindeki etkilerine ilişkin geleneksel sorudan daha temel bir düzeyde ortaya koyabiliriz. Eğer 6. Bölüm'de öne sürdüğümüz argüman genel olarak doğruysa, bizzat devletin yaratılması, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, özellikle de toplumsal cinsiyetin iktidar yapısının yeniden örgütlenişi anlamına gelir. Cinsiyete dayalı işbölümü, kent nüfuslarını mümkün kılan ürün ve hizmet fazlasını üreten üretim süreçlerinde içerilir. Dolayısıyla, bu ürün ve hizmet fazlasının, cinsel politika kapsamında ve toplumsal cinsiyet çizgilerinde ne ölçüde sahiplenildiği ve işçilerin giderek artan uzmanlaşmasının ne ölçüde toplumsal cinsiyet damgası taşıdığı hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir. Değişen nüfus yoğunluklarının, kent nüfuslarının sahip olduğu olanakların ve demografik yapılarının kateksis yapısındaki değişikliklerle eş zamanlı olma olasılığı hayli yüksek görünüyor.

Devletin kurulması ise bu konuların özellikle ilginç ve önemli bir boyutunu oluşturur. Devletin kurulmasının en önemli özelliklerinden biri de, orduların icat edilmesiydi. Yazılı ve görsel kayıtların açıklayabildiği kadarıyla Sümer, Mısır ve bunların ardılı o-

lan uygarlıkların orduları tamamen (ya da hemen hemen) erkeklerden oluşuyordu. David Fernbach bu konuda, "şiddet öğesi içindeki erkeksi uzmanlaşma"nın hem bir sınıf ve ataerkil iktidar aracı olarak devletin gelişimi hem de erkekliğin tarihi açısından açıklayıcı olduğunu öne sürüyor. Bu nokta gerçekten önemli, ama konuyu biraz abartıyor. Öncelikle, eski ordular küçüktü, bu yüzden örgütlenmiş şiddetin yalnızca bir erkek azınlığının karakterini belirleyebilmiş olma olasılığı hayli yüksek. Ayrıca bu koşullar altında, şiddet mekanizmasının erkeklerden oluşan elemanlarının, hemen kadınların yaşamın öbür alanlarında tabi kılınmasını belirleyebilmiş olması da gerçekten çok güç. Ayrıca hem Sümerlerde hem de Mısır'da kadınların prestij ve otoriteye sahip olduklarına dair birçok kanıt da mevcut. Sözgelimi, Sümer mitinde etkin ve güçlü tanrıçalar varken, özellikle Tanrıça İştar etrafında örülen efsane çevrimi düşünüldüğünde, kadınlar mülk edinebiliyor, ticarete atılabiliyor vb. etkinliklerde bulunabiliyorlardı. Mısır'da da hemen hemen aynı durum söz konusudur, Mısır'ın askeri iktidarı zirveye ulaştığında kadınların prestiji de İmparatorluk döneminde yükselme devrini yaşıyordu.

Yine de şiddet araçlarının kadınlar yerine bazı erkekler tarafından denetlenmesi, temel bir olgu olmayı sürdürüyor. Tabii ki yüce siyasi otoritenin erkeklerin veya erkekler grubunun elinde yoğunlaşması da öyle. Buradaki içerim, ilk devletlerin erkekliklerin farklılaştırılması aracı ve bu erkeklikler arasındaki bir mücadele alanını teşkil ettikleridir. Mısır İmparatorluğu'nun doruk noktasına ulaştığı dönemde Amon rahipleri ile reformcu Firavun Akh-en-Aton arasında yaşanan çatışma, çarpıcı bir örnektir. Bu mücadelelerin tarafları yine de sınırlıydı çünkü kadınların yüce iktidardan dışlanmaları, onların yaşamın öbür alanlarında da tamamen tabi kılınmaları anlamına gelmiyordu.

Günümüze dek kalmayı başaran dünyanın ilk edebiyat başyapıtı Sümer-Akad Gılgamış Destanı'nda gözlenen duygu yapısında bunun bir tür onaylanması barınıyor gibi. Öykü, Uruk Kralı Gılgamış ile vahşilerin kahramanı Enkidu arasındaki çatışma ve duygusal bağ üzerinde yoğunlaşır; iki erkek birbirinin ayna imgesine dönüşür. Destandaki cinsellik duygusal ilişkiden çok bir ritüel içerir gibidir. En güçlü duygular ve kişisel bağlılıklar cinsiyetten

çok savaşla ve hükümdarlıkla ilişkilidir.

Bu kanıt kırıntıları, toplumların erkekler tarafından yönetildiğini ama genellikle bugün anladığımız anlamda "ataerkil" olmadıklarını gösterir. Bu demektir ki duygusal ilişki, üretim ve tüketim örüntüleri, devlet içinde gelişmiş olan toplumsal cinsiyete ilişkin tabi kılınma ve dışlanma ilişkileriyle sıkı sıkıya bütünleşmemiştir. Kültür büsbütün "toplumsal cinsiyet temelli" değildir. Eğer bu doğruysa, Batı Asya ve Akdeniz'de tarıma/ticarete dayalı uygarlığın müteakip tarihi, ataerkilliğin klasik Yunan ve Roma İmparatorluğu'ndan aşina olduğumuz (örneğin kadınların Atina'da kamusal alandan dışlanması gibi) ölçüde giderek derinleşen biçimde kurumsallaşmasını gerektirir. Ama burada, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde teknoloji, demografi veya sınıf ilişkilerindeki köklü değişikliklerle kesinlikle örtüşmeyen büyük bir geçiş söz konusudur.

Bununla beraber, olayların art arda gelişen tek bir dizi olarak görülmemesi, iki nedenden ötürü önemlidir. Söz konusu nedenlerden biri, içerdikleri toplumsal cinsiyet düzenleri de dahil olmak üzere kent uygarlıklarının çeşitlilik göstermesidir. Hegemonik erkekliğin militarizm ve şiddet ile olan bağlantısının Akdeniz dünyası ve Avrupa'da izlemiş olduğu gelişim, Çin'dekinden farklıymış ya da en azından aynı ölçüde değilmiş gibi görünüyor. Konfüçyüs kültüründe askerler çok daha az prestije sahipken, âlimler ve yöneticiler daha fazla prestij sahibiydi. Tarıma/ticarete dayalı toplumda üretilen toplumsal artıdeğerin, yeni seçenekleri, toplumsal yapının çeşitliliği açısından daha fazla potansiyel içermesini olanaklı kılmış olması olası görünüyor. Kendilerini kısıtlayan hiçbir küresel dinamik bulunmadığından sonucun, kent kültürünün büyük dünya kentlerinde çeşitlilik gösteren toplumsal cinsiyet tarihlerinin ortaya çıkması yönünde olması da güçlü bir olasılıktı.

Öbür neden ise şudur: Tarıma/ticarete dayalı toplum, egemenliğinin beş bin yıllık döneminde, bırakın yerleşik dünyanın tümünü kaplamayı büyük bir bölümünde bile hüküm sürmedi. Yoğunlukları nedeniyle kent kültürleri muhtemelen insan nüfusunun çoğunluğunu içeriyordu ama geri kalan bölgeler yerleşim birimlerinin farklı temellerde örgütlendiği geniş toprak parçalarından ibaretti.

Daha düşük yoğunluklu ekonomiler ise kırsal (Orta Asya), avcı-toplayıcı (Kuzey Amerika'nın kuzeyi, Amazon, Avustralya), kentsel olmamakla beraber tarımsal (Mississippi-Büyük Göller, Batı Afrika) ve daha birçok sonsuz kombinasyondan oluşuyordu. Bu toplumları ("kökenler" literatürünün büyük bir kısmında yapıl-dığı gibi) hayatta kalmaya çalışan ilkel topluluklar olarak, statik veya insanın gerçek öyküsünün kıyısındaki oluşumlar olarak görmek affedilemez bir tarihsel hata olacaktır. Basil Davidson'ın *Africa in History*'si (Tarihte Afrika) gibi sentez niteliğindeki çalışmalar, büyük imparatorlukların sınırları dışındaki toplumların tarihinin ne denli hareketli ve karmaşık olduğunu çarpıcı bir biçimde gösterir.

Böylesi bir durumlar alanının toplumsal cinsiyet düzenlerinde olup bitenleri tam olarak anlayabilmek güçtür, bu yüzden yalnızca birkaç öneride bulunmakla yetineceğim. Bu konuda en fazla umutlandırıcı kaynaklar, yazılı kültürlerde barınan seyyahların bu toplumlara ilişkin yazılı betimlemeleridir. Sınırlarda yaşayan barbarları anlatan Roma ve Çin betimleri, neyin esas tehlike olarak algılandığının, yani disiplinsiz savaşçıların abartılı erkekliğinin altını çizmektedir ki bu anlaşılabilir bir şeydir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında bu tür kaynaklardan edinilen açıklamalar, sistematik olarak taraflı olma eğilimindedir; öyleyse gerçeklik çok farklı olabilir. Geçimlik tarımda, erkek ve kadınların karşılıklı bağımlılığı, muhtemelen kadınlara önemli iktidar kaynaklarının verilmesini olanaklı kılar. Yüksek hamilelik oranları artı yüksek bebek ölüm oranları, yakın anne-çocuk ilişkilerinin, Philippe Ariès'in Ortaçağ Avrupası için öne sürdüğüne benzemediği ve kadınlığın, bağımlılık ve çocuk büyütme etrafında kurulamayacağı anlamına gelir. Köylü kadınların, kent kültürüne bağlı duyarlılıklar açısından "katı" oldukları bir klişeden ibarettir; buna dair makul nedenler mevcut. Son olarak, kent kültürünün kıyılarında barınan toplumların kahramanlık edebiyatlarının erkeksi şiddeti vurgulamakla birlikte kadınları basitçe tabi kılınmış olarak tasvir etmemesi kayda değer bir noktadır. Örneğin Hıristiyanlık öncesi Anglo-Sakson mitolojisinde, Beowulf canavar Grendel karşısında zafer kazandığında Grendel'in annesi ile daha şiddetli bir mücadeleye girer. Bu arada, Vikingler de, yumuşatılmış modern uyarlamalarındakinden

daha zalim ve korkunç olan savaş tanrıçaları Walküreler'i imgelemlerinde canlandırırlar.

Taslağını çizdiğimiz dünya düzeninin yerine, geçtiğimiz 500 yıl boyunca çok farklı bir şey geçer. Bu çağ, batı Avrupa'dan yönetilen ilk küresel imparatorluklara, merkezi Kuzey Atlantik'te olan ilk küresel ekonomilere, rasyonelleşen tarım, endüstriyel imalat ve kapitalist kontrolle birlikte yeni bir üretim ve mübadele sisteminin ortaya çıkışına, ulaşımın, tıp tekniklerinin ve beslenmenin dünya nüfusunda benzersiz bir artışla sonuçlanacak biçimde devrimci gelişimine, eğitim ve denetleme açısından eşi benzeri görülmemiş bir kapasiteye sahip olan, ama aynı zamanda kitlesel cinayetler açısından da eşsiz bir kapasite içeren bürokratikleşmiş güçlü devlet yapılarına tanık oldu. "Kent devrimi" ile birlikte bu geçişin kavşağı, uzun bir süre boyunca sınıf dinamiği olarak kabul edildi. Bu durumda, şimdi yalnızca toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerindeki etkiler hakkında değil, bizzat sürecin kendisinin toplumsal cinsiyet dinamiği hakkında da sorular ortaya atabiliriz. Bu bağlamda ise üç ana yapı üzerinde odaklanan üç konu en belirgin biçimde ortaya çıkıyor.

Birincisi devletin ve erkekliğin yeniden kurulmasıyla ilgili. 6. Bölüm'de öne sürülen argüman kapsamında bürokratikleşmiş devlet, temel açılardan bir toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntüsüdür. Eskiden olduğu gibi kadınların devlet aygıtından dışlanmaları bundan böyle söz konusu olamaz. Artık giderek daha fazla sayıda kadın, devlet içinde istihdam edilmektedir; dışlamanın yerini ise çeşitli ayırma ve doğrudan tabi kılma biçimleri almıştır. Yönetimin rasyonelleşmesi, eski rejimin aristokrat yönetici sınıflarındaki hegemonik erkeklik biçimleriyle bağdaşmaz. Devletin askeri organında bile kahraman kişisel liderliğin yerini Genel Kurmay'ın ve lojistik uzmanlarının hesaplı erkekliği almıştır sağlam bir şekilde. Napolyon "zaferden" medet umardı; II. Dünya Savaşı'nda Japonlar karşısında kazanılan zaferin mimarı olan Amiral Nimitz, çalışma odasına şu notu asmıştı: "PEKİ AMA BU, MALZEME VE KAYNAKLARIN KULLANILABİLİRLİĞİ AÇISINDAN UYGUN MU BAKALIM?" Ticari kapitalizm, hesaplı bir erkekliği talep ederken, endüstrileşmeye içkin sınıf mücadeleleri, kavgacı bir erkekliği talep eder. Bu ikisinin birleşimi, yani rekabetçilik ise, "iş

dünyasında" kurumsallaşmış ve hegemonik erkekliğin yeni biçiminde merkezi bir tema haline gelmiştir.

İkinci konu, para ekonomisi ile ev ekonomisi arasına, yani ücretli emek ile ücretsiz ev işi arasına koyulan takozla bağlantılıdır. Elizabeth Janeway'in de belirttiği gibi ücra bir yaşam alanı, ailenin ve boş vakit etkinliklerinin kalesi olarak "yuva" görüşü, onsekizinci yüzyıldan önce Avrupa'da mevcut değildi. Kadınların erkeklere *bağımlı* olduğu ya da olması gerektiği görüşü, köy tarımının ve ticarete bağlı kasabaların karşılıklı bağımlılıkları bağlamında tamamen saçma görünecektir. Aslında kadınların üretime ve (nakit) kazanca yoğun biçimde katılmaları, endüstrileşme dönemi boyunca sürmüştür. Joan Scott ve Louise Tilly'nin gösterdiği gibi, ücretli işte çalışan Avrupalı kadınların yüzdesi, ondokuzuncu yüzyılda etkileyici bir biçimde sabit kalmıştır. Değişen ise işin konumu ve toplumsal anlamı olmuştur. Bir teknoloji ve endüstriyel politika kombinasyonu, bugün yakından tanıdığımız tecrit edilmiş meslekler ve düşük ücret yapıları yaratarak, kadınları kademeli bir şekilde Endüstri Devrimi'nin çekirdek endüstrilerinin dışına atmıştır. Bununla beraber, geçimi sağlayan koca ve ona bağımlı karısı anlayışı temelinde kurulan "aile geliri" modeli, aslında işçi sınıfının büyük bir kesimi için hiçbir zaman bir gerçeklik oluşturmasa bile yine de hem sendikal etkinliğin hem de devlet siyasetinin bir kriteri olmuştur. "Geçimi sağlayan koca" ile "ev kadını" arasında toplumsal cinsiyet bölümünün kurulması, yalnızca erkekliğin ve kadınlığın modern tanımları açısından değil işçi sınıfı politikasının karakteri ve uygulanması açısından da biçimlendirici niteliğe sahiptir.

Üçüncü konu ise hegemonik heteroseksüellik olarak adlandırılabilecek şey üzerinde odaklanan yeni bir kateksis yapısı ile bağlantılıdır. Buradaki değişiklik, karmaşık ve hassastır. Heteroseksüel ilişkiler, tarıma/ticarete dayalı eski Avrupa uygarlığında baskındı, ama Protestanlık öncesi Hıristiyan geleneğinde çileciliğin önemi göz önüne alındığında tam anlamıyla hegemonik değildi. Evli heteroseksüel çift artık kültürel bir ideal olarak tanımlanır hale gelmişti ve bu, sapkınlık olarak görülecek cinsellik biçimlerinin parçalanmasını gerektiriyordu. Dahası bunlar, insan tipleriyle özdeşleştirilmeye başlamıştır: Eşcinsel, oğlancı, zampara, Don Juan

toplumsal tipler olarak karşımıza çıkarlar. Öyle görünüyor ki bu tipleştirme, duyguların içsel örgütlenişinde yansıtılmaktadır. Hem insanlarla hem de nesnelerle ilgili saplantıları biçimlendirme eğiliminde, yani sıkıca dokunmuş duygusal bir birim olarak ailenin inşa edilmesine temel teşkil eden ama esas olarak bu duygusal birimin bağlarını koparan eğilimde göze çarpan bir büyüme vardır. Bunun sonuçlarından biri de, Krafft-Ebing dönemiyle birlikte en hareketli noktasına ulaşan cinsel fetişler –yüksek topuklar, korseler, vb.– kültüdür. Duygusal ilişkilerin bu noktadaki kısmi şeyleştirilmesi ise, sinemadaki seks tanrıçaları kültüyle başlayıp çıplak kadın posterlerine ve reklamların erotikleştirilmesine yönelen yirminci yüzyıl medyasında tamamen dışsallaştırılmış bir cinselliğin gelişmesiyle birlikte aşılmıştır. Kateksisin bu şekilde dışsallaştırılmasını olanaklı kılan, duyguların yeniden örgütlenişi, belki de Foucault'nun cinselliğin bastırılmadığı, tersine giderek daha fazla kışkırtıldığı yönündeki iddiasının ardında yatan hakikattır.

Bunlar, yeni dünya düzeninin çekirdek ülkelerindeki dönüşümün doğasına ilişkin konulardır. Ama bu ilişkilerin küresel yayılmasına ilişkin bir başka konular kümesi daha var. Artık, kolonileşen dünyada emperyalizmin kadınların konumu üzerindeki etkilerine ilişkin epey araştırma yapılmıştır. Söz konusu bu etkinin değişken olduğu açık. Bununla beraber, ilk kentleşmeden beri tarihte ilk kez dünyanın farklı bölgelerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerini standartlaştırmaya yönelik güçlü bir dinamiğin ortaya çıkmış olduğunu söyleyebiliriz. Ücret ilişkilerinin yaygınlaşması bunun yalnızca bir kısmını oluşturur; uluslararası işlerin emek piyasasını bölümlere ayırmaya yönelik stratejileri de bir başka kısmıdır; özellikle kentte yaşayan insanlar arasında "Batılı" ailenin kültürel prestiji de bir üçüncüsüdür.

Aynı dönemde emperyalist dünya düzeninin yaratılması, toplumsal cinsiyet örüntülerinin küresel bir *farklılaşmasını* içerir ya da toplumsal cinsiyet örüntüleri tanımlarına küresel bir boyut kazandırır. Ticaret, fetih veya yerleşim sınırı, çekirdek ülkelerde hâkim konumda olanlardan farklı erkeklik biçimlerinin yüceltilmesine yol açmıştır. (Kentli seçkinlerle bağdaşmayan ama yine de Kongre'ye seçilen) Davy Crockett'ın öyküsünün formülü klasiktir. Ve tabii normalleştirme formülü de: Aileleri yetiştiren beyaz ka-

dınlardır. Kadınların kolonilerde çalışmalarının Avustralya'daki tarihini anlatan ve sözünü ettiğimiz noktayı çok iyi veren *Gentle Invaders* (Latif İstilacılar) adlı bir kitap var. Beyazların yerleşim birimlerinin genişlemesi, ırk ve sınıf kadar erkeklik ve kadınlıkların da diyalektiğini içerir; kadınlar, siyahların topraklarını olduğu kadar beyaz erkeklerin alanlarını da istila ederler.

Emperyalizm, cinsiyete dayalı işbölümünün yeniden kurulmasını yerleşim sürecinden çok daha kapsamlı bir şekilde, küresel bir ölçekte içerir. Tarım toplumları sistematik olarak parçalanırlar. Yeni endüstriler çoğunlukla katı bir cinsel işbölümü içerirler: Erkekler maden ocaklarında ve hindistancevizi plantasyonlarında çalışır, kadınlar pamuk toplar vb. gibi. Son zamanlarda ise Üçüncü Dünya'nın imalat sektöründe ve giysi ve mikroişlemci üretimi gibi endüstrilerde cinsiyete dayalı güçlü bir işbölümü yaratılıyor. Yine de kadınlar, artık eşi benzeri görülmemiş bir ölçüde eğitimden yararlanabilmeye başladılar ve böylece, sekreterlik gibi yaygınlık kazanan mesleklere veya öğretmenlik gibi yarı profesyonel işlere girebilmeye başladılar.

Her ne kadar kanıt toplamak güç olsa da, kateksis yapısında da farklılaşmalar olabilirmiş gibi görünüyor. Octave Mannoni'nin *Prospero ile Caliban*'da ve Frantz Fanon'un da *The Wretched of the Earth*'te (Yeryüzünün Lanetlileri) ve *Black Skin, White Masks*'te (Kara Deri, Beyaz Maskeler) öne sürdüğü psikanalitik argümanlar, sömürgeciliğin var olan erkeklik ve kadınlık biçimlerini yıktığını ve her iki yakada da bilinçdışının farklı bir örgütlenmesini ürettiğini gösteriyor. Amirah Inglis'in *Not a White Woman Safe*'te (Tek Bir Beyaz Kadın Emniyette Değil) belgelediği, (Papua'da yaşanan) 1925 Port Moresby ırksal tecavüz paniği gibi olaylar, bu dinamiğin sömürge politikalarında şiddetli etkilere sahip olabileceğini sergiliyor.

C. KRİZ EĞİLİMLERİ

Onbeş, yirmi yıl önce yapılan güvenilir tahminlere rağmen, "aile krizi" Mahşer'e girmemiştir. Gerçekten de, Batı politikalarında hali hazırda mevcut olan muhafazakâr üstünlükle birlikte, 1960'ların ve

1970'lerin kültürel ve cinsel radikalizminin boşa çıktığını hissetmek kolaydır. Yine de, aileye yönelik tehditler ve aile değerlerinin yozlaşması hakkındaki retorik, bir taktik manevra olarak göz ardı edilmeyecektir. Bu, gerçek değişimlerin, gerçek gerilim ve korkuların bir göstergesidir. İcraatları, 1968-75 umutlarını boşa çıkaracak ölçüde başarısız olmuş olsa da cinsel özgürleşme hareketleri ayrı yönlere dağılmamıştır. Bunların ardından, hâlâ etkin olan ve bazı durumlarda etkililiğini sürdüren politik bir güç yaratılmıştır. Eğer tüm niteliklere sahip bir toplumsal cinsiyet düzeni krizi görüşü abartılıyorsa, krize yönelik güçlü eğilimler içinde bulunduğumuz asla inkâr edilemez. Toplumsal cinsiyet ve cinsellik konularına ilişkin politik çatışma ise, bu *eğilimler* ve bunların mümkün kıldığı tarihsel olasılıklar etrafında yapılanmaktadır.

"Meşruiyet Krizi"nde Jürgen Habermas, geç kapitalist toplumların sınıf dinamikleriyle bağlantılı olarak "kriz eğilimleri" kavramını analiz eder. Habermas'ın analizinin detayları, benim de 3. ve 5. bölümlerde öne sürmüş olduğum, toplumsal cinsiyet ilişkileri açısından uygulanabilir olmayan ve aynı zamanda sınıf ilişkileri açısından yanıltıcı olan üretici bir çekirdeği (ya da "örgütlenme ilkesini") varsayar. Ama kriz kavramının ille de bir sistematiklik postülasına dayanması gerekmez. Öyleyse, tarihsel olarak oluşturulmuş bir toplumsal cinsiyet düzenine veya belirli bir kurumun toplumsal cinsiyet rejimine uygulanabilir pekâlâ ve böylece bir bütün olarak toplumsal cinsiyet düzeninin özellikleri hakkında şüphe uyandıran tarihsel gelişmelerin, lokal olarak içerilmesi mümkün olan gelişmelerden ayırılması olası hale gelecektir. Sözgelimi, bir İndira Gandhi'nin veya bir Margaret Thatcher'ın iktidara gelmesine izin veren politik süreçler, bir bütün olarak erkeklerin hâkimiyet yapısı kapsamında kriz eğilimleri değillerdir. Çünkü genel olarak kadınların pratik koşullarında bir düzelme barındırmazlar; aslında Thatcher örneğinde bunun tam da tersi söz konusudur.

Aşağıdaki tartışma, zengin kapitalist ülkelerin toplumsal cinsiyet düzenindeki olası kriz eğilimlerini ortaya çıkarmaya çalışıyor. Son alt başlıkta taslağı çizilen tarihin ürettiği bu toplumsal cinsiyet düzeninin büyük yapısal özelliklerini (a) ev hayatının para ekonomisi ve politik dünyadan toplumsal cinsiyete bağlı biçimde

ayrılması; (b) yoğun biçimde erkeksileştirilmiş çekirdek kurumlar ve daha açık şekilde dokunmuş bir çevre; (c) kurumsallaşmış heteroseksüellik ve eşcinselliğin geçersiz kılınması veya bastırılması olarak ele aldım. Bu örüntüler, (d) cinsel politikaya ait ana örüntüyü, yani kadınların erkekler tarafından topyekûn tabi kılınmasını ayakta tutmaktadır. Eğer bu genel olarak doğruysa, kriz eğilimleri analizi de, bu dört hususu dönüştürme potansiyeline sahip olan ve bu yüzden gelecekteki toplumsal pratiğe ilişkin koşulları temel biçimlerde değiştirme potansiyeline sahip dinamiklerin saptanması sorununa dönüşür.

"Aile krizi" hakkındaki tartışma, her ne kadar muhafazakâr cinsel ideoloji aileyi toplumun *temeli* olarak nesneleştirdiği için yanlış anlaşılsa da, gerçek kriz eğilimlerine dair kanıt sağlayan varsayım açısından yararlı bir başlangıç noktası sunar. 6. Bölüm'de, aileyi oluşturan dinamiklere ilişkin sunulan tartışma, burada oldukça ilgili iki noktayı ortaya koyuyor: Aile biçiminin öteki kurumsal yapılara, özellikle de devlete olan bağımlılığı; ve otorite biçimi olarak meşru ataerkilliğin aile içerisinde zayıflaması. Bu ikinci nokta ile kadınların yurttaşlık haklarını kazanmasıyla bağlantılı olan devlet bünyesindeki gelişmeler arasında gözle görünür bir benzerlik bulunuyor.

Bu temellerde, *kurumsallaşma krizi*ne yönelik bir eğilimi, yani aile artı devletin kurumsal düzeninin erkeklerin iktidarının meşruluğunu sağlamaya yönelik kapasitesinde bir zayıflamayı tanımlayabiliriz. Uzun dönemli politik kaynak ise devletin meşruluğunun temeli olarak eşitliğe ilişkin genelleştirilebilir iddiaların önemidir. Bu iddia (T.H. Marshall'ın öne sürdüğü gibi) sınıf ilişkilerinde, (Yeni Sol ve yeni feminizmin önemli bir kaynağı olarak Amerikalı siyahlara yönelik yurttaşlık hakları kampanyalarının vurguladığı gibi) ırk ilişkilerinde ve küresel politikalarda (sömürgeleşmenin bozulması/dekolonizasyon) işlerlik göstermektedir. Bunun toplumsal cinsiyet ilişkileri üzerinde etki sahibi olmasını hiçbir şey engelleyememektedir. Politik düzenin meşruluğuna ve hatta yönetimdeki hükümete yönelik meydan okumalara karşılık verilmesi, devletin kaçınılmaz bir biçimde ev içi ataerkilliğin meşruluğunu parçalayan stratejilere yönelmesine yol açar.

Bunlardan bazıları çok dolaysızdır: Kadınların eğitimine er-

keklerinkiyle kıyaslanabilir ölçüde mali destek sağlanması, sebepsiz boşanma mekanizmasının geliştirilmesi, kadın sığınma evlerine mali yardımda bulunulması ve polislerin aile içi şiddete müdahale etmek üzere eğitilmeleri vb. gibi. Diğerleri ise sahip olduğu haklar açısından kişi olarak evli bir kadını tehdit eden mülkiyet hakkı, vergi ve tazminat gibi konulara ilişkin yasa hükümlerinin değiştirilmesi türünden daha dolaylı stratejilerdir. Aile içinde ataerkilliğin kökünü kazımak için ille de bir kasıt olması gerekmez. Bu tür politikaların mekanizması –boşanma mahkemeleri, polis teşkilatı vs.– erkeksi ayrıcalıkların çoğunlukla başarıyla savunulduğu politik mücadele alanlarına dönüşür. Lezbiyen annelerle ilgili boşanma davaları bunun bir örneğidir, bu davalardan bazılarında lezbiyenliğe saldırıda bulunulmaktadır ve bu saldırılar da çocukların vesayetinin kime verileceği konusunda mahkemenin alacağı kararları etkilemektedir. Bununla beraber, bir bütün olarak süreç, iktidar eşitsizliklerinin basit yeniden-üretiminin dayandığı ataerkil otoritenin müphem doğruluğunu çürütmektedir.

Sonuç, iktidarın kurumsal düzeninin otomatik olarak yıkılması değildir belki, ama meydan okumalara karşı giderek artan bir zayıflamanın söz konusu olması gerekir. Meydan okumaların gelişip gelişmediği veya bu gelişimin nasıl olduğu, başka bir sorgulamanın konusudur. 1960'larda ve 1970'lerde zengin kapitalist ülkelerde gelişmiş olan meydan okuma koşulları, kadınların daha zahmetsiz ve çok daha güvenilir doğum kontrol yöntemlerine (hap, spiral, vs.) sahip oldukları gerçeğini, kadınların yüksek öğretime kitlesel ölçüde katılabilmelerini ve 1960'ların savaş karşıtı, yurttaşlık hakları hareketleri ve üniversite olayları kapsamında radikalleşen genç kadın grupları için eşitlik retoriği ile bizzat radikal hareketin kendi içindeki cinsel baskı pratiği arasında giderek keskinleşen çelişkiyi içeriyordu en azından.

1950'li yılların sonunda doğum kontrol hapının icat edilmesi, genel bir ahlâki çöküşe yönelik dev bir adım olarak eleştiriliyordu, bugün bile Papa'nın dilinden hâlâ düşmeyen bir temadır bu. Hak retoriğinin bir kez daha, temel teşkil eden gerilimlere dair faydalı bir kılavuz olarak görülmesi gerekir. Kateksis ve motivasyon konularının değişmez çözümü olarak hegemonik heteroseksüelliğin

başarısızlığa uğradığı bir *cinsellik krizi*ne yönelik karmaşık ama güçlü bir eğilimi tanımlayabiliriz.

Bir önceki alt başlıkta ve 6. Bölüm'de, heteroseksüel erkekliğin, marjinalleşmiş erkekliklere, en önemli olarak da eşcinselliğe bölünmüş olan belirli arzu ve ilişki biçimlerinin dışlanmasıyla tarihsel olarak kurulduğunu öne sürdüm. Sonuçta ortaya çıkan örüntüler, her ne kadar iktidar yapısı yüzünden simetrik olmasa da (bkz. 8. Bölüm), modern kadınlığın inşasında da buna benzer bir sürecin işlerlik göstermekte olduğu öne sürülebilir.

Hegemonik heteroseksüellik tarafından tanımlanan ve Talcott Parsons tarafından "aile" olarak teorikleştirilen ideal çift ilişkisinde, kateksise ilişkin değişmez bir karşılıklı bağımlılığa ulaşılır. Ama bu yalnızca, karşı çıkışlar ve karşıtlıklar üreten hem içsel hem de dışsal bir bastırma süreciyle mümkün olabilir. Dışsal olarak bunlar, yukarıda tartıştığımız "vahşi" erkeklikleri ve kadınlar arasında da Adrienne Rich'in "lezbiyen kesintisizlik" olarak teorikleştirdiği bağları içerir. İçsel olaraksa karşıtlık, bir dizi yasaklanmış dürtü ve duygusal bağlılık içerir ki bunlar öncelikle psikanalitik araştırmalarda elde edilen kanıtlardır (toplumsal cinsiyetin kişilikte "katmanlaşma"sı ile ilgili olarak 9. Bölüm'e bakınız).

Öyleyse, hegemonik heteroseksüellik doğal bir olgu değil, iktidar ve kateksis alanında oynanan bir oyunun durumudur; mümkün olan en iyi durumda ise sürdürülmekte olan bir uğraştır. Uğraş sona erebilir, oyunun durumu da değişebilir. Eğer bastırma sürecinin yetersizliği kanıtlanmış toplumsal dayanakları, alternatif cinsellik örüntülerinin önemli ölçüde ortaya çıkmasını olanaklı kılacak şekillerde zayıflatılırlarsa veya değiştirilirlerse, karşı koymalar ve karşıtlıklar da bir kriz eğilimiyle aynı anlama gelirler.

Çeşitli argümanlar farkına varılmakta olan bu olasılığı işaret eder. Bir önceki alt başlıkta önerildiği gibi hegemonik heteroseksüelliğin yaratılmasıyla ilgili saplantının mantığı, aileyi oluşturan ilişkiler içerisinde kesintiye uğramak zorunda değildir. Ticari sömürüye fevkalade bir şekilde uygun olmakla birlikte karşılıklılığı kişisel düzeyde aşındıran fazlasıyla dışsallaşmış ve yabancılaşmış bir cinselliği yaratmayı sürdürebilir ve sürdürür de. Barbara Ehrenreich, ABD'de heteroseksüel erkekler arasında

"bağlılıktan kaçmaya" ilişkin argümanında bunun önemli bir boyutunu yakalamıştı.

Ayrıca bizzat heteroseksüelliğin içinin açılmasını öneren argümanlar da vardır. Örneğin, Herbert Marcuse'nin cinsellikte cinsel organların önceliğinin artık gelişkin kapitalizmde ikame edilen bir bastırma düzeyinin ürünü olduğu yönündeki ünlü tezi, birçok gelişim evresinden geçen bir cinselliğin ortaya çıktığını öne sürer. Mario Mieli gibi teorisyenlerse, eşcinsel ilişkilerin yeni yeni gelişmekte olan özgürleşmiş cinsellik biçimleri açısından açıklayıcı olduğu iddiasında bulunurlar. Feminist teorinin bir akımı, Jill Johnston'dan itibaren feminizmin merkezinin, lezbiyen cinselliğin gelişimiyle çakıştığını kabul etmektedir.

Çoğunlukla bir aile krizinin kanıtı olarak görülen ekonomik eğilim de, "işgücü'nde (aktif olarak) yer alan evli kadınların giderek artan oranıdır: Bu oran Avustralya'da 1980'lerin başlarında % 42'ydi. Sonuçta bunun ille de bir çöküşü yansıtması gerekmez. Büyük bir bölümü, uzlaşımsal aile örüntülerini ayakta tutmaya yönelik olarak ikinci bir gelir ihtiyacının belirginleşmesi sonucu üretilmiştir. Yarım gün işçi olarak istihdam edilmiş olan kadınların oranının çok yüksek olması, bu hususun altını çizmektedir.

Yine de evli kadınların geniş ölçekli ve uzun süreli istihdamının etkileri, istatistiğin kendisinden çok daha yıkıcıdır. Bir taraftan, –katı bir biçimde "ikinci gelir" olarak tanımlansa bile– evli bir kadının aldığı ücret, ev içi politikasında güçlü bir kaynak oluşturur ve yukarıda sözü edilen ev içi ataerkillik krizini besler. Diğer taraftan, çok fazla sayıda kadının günümüzde yaşamlarının uzun bir dönemi boyunca, 5. Bölüm'de belgelenen büyük ölçüde tecrit edilmiş emek piyasalarında istihdam ediliyor olmaları gerçeği, işyerinde yeni bir politik durum yaratmaktadır.

Banliyö evlerindeki ev içi emeğinin, kadınları fiziksel olarak birbirinden ayırdığı görüşü sık sık dile getirilir. Aynı zamanda, heteroseksüelliğin, kadınları birbirinden duygusal olarak ayırdığı da belirtilir. Çok fazla sayıda kadının endüstride üretim aşamasında yoğunlaşması, zıt yönde işleyen en güçlü eğilimlerden biridir. Tüketime ilişkin benzer bir gelişme de, ticari buluşma yerlerinin ortaya çıkışıyla birlikte eşcinsel erkeklerin politikasında önem kazanmıştır. New York'ta eşcinsel kurtuluş hareketi doğrudan

doğruya bu tür buluşma yerlerinin polise karşı savunulmasına yönelik bir seferberlikten, "Stonewall ayaklanmaları"ndan, kaynaklandı.

Bu noktaların işaret ettiği şey ise bir *çıkar oluşumu krizine* yönelik eğilimdir, yani mevcut toplumsal cinsiyet düzeniyle bağdaşan çıkar örüntülerine karşı çıkan çıkarların toplumsal kuruluşu için üslerin ortaya çıkışı. Evli bir kadının çıkarlarının, temelde kocasının ve çocuklarının çıkarları olduğu şeklinde tanımlanması, hegemonik örüntünün ta kendisidir; bir fabrikada sömürülen bir grup kadının çıkarları olarak tanımlanması ise hegemonik örüntüyü tahrip edicidir. Kurumsallaşmayla olduğu gibi, sözünü ettiğimiz bu olasılıkların gerçekleştirilmesinin mümkün olup olamayacağı, yeni çıkar gruplaşmalarının oluşturulmasının mümkün olup olamayacağı ise başka bir sorundur. Ruth Cavendish'in *Women on the Line*'ı bunun gerçekleştiği bir yere ilişkin büyüleyici bir örnek olayı aktarır. İşçi sınıfı feminizmi konusunu ise 12. Bölüm'de ele alacağız.

Burada tanımlamış olduğumuz üç eğilimin, mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin yapısal gerilimlerinin eksiksiz bir haritasını sunmadığı kesin. Daha kapsamlı bir açıklamanın, çocuk bakımı, kadınların istihdam edilmesi ve babalık gibi konuları çevreleyen çelişkiler gibi yapıların karşılıklı etkileşimlerine ve kadınlık ve erkekliği barındıran cinsel karakterin hegemonik tanımlanma sorunlarına atıfta bulunması gerekirdi. Ama bu kadarı da, bir kriz eğilimleri açıklamasının, cinsiyet rolü teorisinde ve kategoricilikte eksik olan yapısal analiz ve özgürleşme politikası arasındaki mantıksal bağı nasıl sağlayabileceğini saptamaya yetebilir. Kadın ve eşcinsel kurtuluş hareketlerinin ortaya çıkışı, genel bir kriz olmamakla birlikte, genel sayılabilecek kriz eğilimlerini yansıtır kuşkusuz. Kriz eğilimleri, etkileri açısından değişkendir; genel olarak işlerlik göstermekle birlikte, oldukça özel ortamlarda belirleyici bir noktaya yönelme eğilimini taşırlar. Bu durumda en fazla etkilenen çevre, Batı'nın büyük şehirlerindeki nispeten genç entelijansiyadır. Bunun nedenlerinden ve sonuçlarından bazılarını, cinsel karakterin kurulması konusunu ele aldıktan sonra, IV. Kısım'da tartışacağız.

NOTLAR

TARİHSELLİK VE "KÖKENLER'

(s. 194-203). Engels tartışmaları neredeyse daima, araştırmalarının tarihsel bağlamını göz ardı eder. Ondokuzuncu yüzyıl Mezopotamya arkeolojisi için bkz. Lloyd (1954). Tarihöncesi avcılık üzerine alıntı Clark ve Piggott (1965), s. 40; köken avcılığının eleştirisi de Delphy (1977), s. 53-60, 59. Eşcinsellik her zaman bizimle birliktedir, bkz. Bullough (1979), s. 62. Eşcinsel tarih üzerine argümanım için bkz. Carrigan vd. (1985). İngiltere'de eşcinselliğin dönüşümü için, metinde sözü edilenler yanında, McIntosh'un öncü (1985) çalışması. Eşcinsel kurtuluş teorisinin paradoksu için bkz. Johnston (1982) ve Sargent (1983).

Tarihsellik üzerine argümanım Touraine (1981) ile birtakım koşutluklar gösteriyor. Ama, ondaki yapısal değişim anlayışı aslında sınıf dinamiklerine hapsolmuş durumda ve oldukça kesin tarihsellik tanımını da toplumsal cinsiyete kadar genişletmek zor. Benim yaklaşımım ise Collingwood (1946) ve Carr'dan (1961) türetildi. Kanıta dayalı mantıklı yeniden oluşturma konusunda duyular ve duyguların iktidarsızlığını savlayan, böylelikle tarih ve psikoloji arasına kalın bir çizgi çeken argümanında Collingwood'dan hızla uzaklaşıyorum. Ben, hem psikoterapi pratiğinin hem de modern toplumsal tarihin Collingwood'u yalanladığını ve ayrıca psikolojinin de tarihin bir dalı olduğunu öne süreceğim. Kateksis yapısının tarihselliği buna bağımlıdır.

Birçok feminist yazıda ataerkilliğe, tarihaşırı bir olgu ya da "evrensel kültür" gibi yaklaşılması burada formülleştirilen toplumsal cinsiyet ilişkileriyle uyumsuzluk gösterir. Ama bu, tarihsel yaklaşımın toplumsal cinsiyeti sürekli bir akış halinde tanımladığı anlamına gelmez. Daha çok, değişmeyenin de değişen kadar tarihsel kanıt, analiz ve açıklama gereksinimi olduğu anlamındadır.

TARİHİN SEYRİ

(s. 203-13). Paleolitik sanatta toplumsal cinsiyet konusu için bkz. Pericot (1962) ve Cucchiari (1981); Dolní Vêstonice mezarı için bkz. Klima (1962). Tarihöncesi Batı Asya'ya ilişkin taslağım, Burney'yi (1977) temel aldı. Eriha için bkz. Kenyon (1960-83); Çatalhöyük için bkz. Mellaart (1967), alıntılar s. 225. Sümer ve Mısır uygarlıklarında kadınların konumu için bkz. Kramer(1963) s. 153-166; Wilson'a (1951), s. 202 -203; Akh-en-Aton hakkında s. 206-235 ve Trigger vd. (1983), s. 79 -312. Gılgamış destanı için bkz. Pritchard'da (1950), s. 72-99; ilgili di-

ğer mitlerle birlikte çevrildi. Amiral Nimitz'in duvar yazısı Costello'dan (1985), s. 366 alıntılandı. *Gentle Invaders* Ryan ve Conlon (1978) tarafından yazıldı.

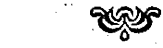
KRİZ EĞİLİMLERİ

(s. 213-20). Yeni Sağ cinsel ideolojisinin toplumsal anlamı için bkz. Poole (1982). Boşanma davalarında eşcinsel karşıtı önyargının değişen önemi, YGG Ayrımcılık Karşıtı Kurul tarafından (1982), s. 252-287 özenle analiz edilmiştir. İşgücüne katılan evli kadınlara ilişkin istatistikler Edgar ve Ochiltree'den (1982) alındı.

Üçüncü Kısım

Kadınlık ve erkeklik

VIII
Cinsel karakter

A. BİRİMSEL MODELLER VE CİNSİYET FARKLILIĞI ARAŞTIRMASI

Toplumsal cinsiyet psikolojisinde en yaygın anlayış, birer grup olarak kadınların ve erkeklerin farklı kişilik özelliklerine sahip olduğunu varsayar: Kadınlar ve erkekler, yaradılışları, karakterleri, dış görünüşleri, düşünüş biçimleri, yetenekleri ve hatta tüm kişilik yapıları açısından birbirlerinden farklıdır. Kadın ve erkek arasındaki farklılığı belirten bu kavramı, kabul edilmiş başka hiçbir terim olmadığından, "cinsel karakter" olarak adlandıracağım. Bunu, David Riesman'ın "toplumsal karakter" teriminden yola çıkarak kurduğum bir benzerlik sonucu buldum; çoğu kullanımında ifade edilmek istenen görüş, cinsiyetle özellikle bağlantılı olduğundan,

"cinsel" sözcüğünün "toplumsal cinsiyet"ten daha uygun olduğunu düşünüyorum.

Çoğunlukla varsayılan, genelde erkekleri karakterize eden ve dolayısıyla erkekliği tanımlayan tek bir kişilik özellikleri kümesi olduğudur. Aynı şekilde kadınları karakterize eden ve kadınlığı tanımlayan bir kişilik özellikleri kümesi de vardır. Cinsel karaktere dair bu birimsel model, cinsel ideolojinin bildik bir parçasıdır. Bu model, "tıpkı bir kadın gibi" ya da "tıpkı bir erkek gibi" deyimleriyle açıkça dile getirilebilir. Ama dildeki yansıması çoğunlukla örtüktür. "Kadın sürücülerle" dalga geçmek için yapılan espriler ya da kadın dergisi *New Idea*'daki "Yalnız Erkekler" sütunu, "kadınlar arabalarda, erkekler de ev işlerinde ümitsiz vakadır" türünden ortak varsayımları kullanarak anlam kazanırlar.

Daha gelişkin olmakla birlikte mantıksal açıdan benzer görüşler, akademik çalışmalarda çok sık karşımıza çıkar. Sözgelimi, Talcott Parsons'ın klasik çalışmasında, "dışavurumsal" ve "araçsal" özellikler karşıtlığının, erkek ve kadın rollerine karşılık gelen iki cinsel karakteri belirtmesi beklenir. Birimsel (üniter) bir cinsel karakter modeli, aynı temaları feminist bir bakış açısıyla yeniden ele alan Nancy Chodorow'a da temel teşkil etmektedir. Chodorow'un çalışması, kadınların cinsel karakterinin onları anneliğe hazırlamayı nasıl başardığı ve erkekler için benzer bir durumun niçin söz konusu olmadığı sorusu üzerinde yoğunlaşır. Birimsel cinsel karakter görüşleri, geçtiğimiz on yıl içinde kültürel feminizmde de boy göstermiştir. Sözgelimi pornografi karşıtı kampanyalar, çoğunlukla erkek cinselliğinin özünde tahakküm kurmaya yönelik bir şehvet bulunduğunu veya bu şehvetin erkekler arasında hemen hemen hiç farklılaşmadığı iddiasından hareketle düzenlenir.

Freud'un çalışmaları oldukça farklı kadınlık ve erkeklik anlayışları içerir, ama ardıllarının çoğu geleneksele geri dönmüştür. Muhafazakârlığa doğru psikanalitik bir geçiş gerçekleştirenler arasında en ünlüsü, Avusturya asıllı Amerikalı Theodor Reik'tır. Reik'ın "The Emotional Differences of the Sexes" (Cinsler Arası Duygusal Farklılıklar) başlıklı uzun makalesini, birimsel modelin klasik bir ifadesi olarak görebiliriz. Reik'ın çalışması, kadınların ve erkeklerin belirgin şekilde birbirinden farklı duygusal özelliklere sahip oldukları görüşünü sorgulamaksızın doğru olarak kabul

eder ve bu özelliklerin, kadın ve erkeklerin biyolojik üremede yerine getirdikleri farklı işlevler üzerinde temellendiklerini öne sürer. Reik bu noktadan hareketle, kadınlar hakkında büyük ölçüde spekülasyon yaparak çifte standarttan tutun da yemek pişirmeye, hırçınlıktan, âdet öncesi gerilime ve niçin mobilyalara düşkün olduklarına kadar, pek çok tuhaf konuyu kayıtsızca açıklar.

Toplumsal cinsiyete dair bu tür anlayışlar, daha yeni psikanalitik literatürde de etkinliklerini korurlar. Sözgelimi Amerikalı Robert May, *Sex and Fantasy* (Cinsellik ve Fantezi) adlı kitabının ana temasını "erkek ve kadın fantezi örüntüleri" ayrımına dayandırır. May, antik mitlerden, modern kişilik testleri ve klinik örnek olay kayıtlarından yola çıkarak "gurur" ve "şefkat" arasında genel bir ayrıma ulaşır –bu ayrımı, Parsons'ın "araçsal" ve "dışavurumsal" ayrımı ile karşılaştırın.

Birimsel cinsel karakter anlayışlarının yaygın bir çekiciliği olduğu ve çok farklı politik inançları olan insanların içini rahatlattıkları açık. Bunun nedeni kısmen, birimsel kadınlık veya erkeklik karakteri anlayışına sahip olmanın, kendi başına ele alındığında iki zıt karakterin içeriğinin ne olabileceği konusunda kesin bir sonuca ulaşmamasıdır. Spekülasyon yapma, iddia etme ve biyolojiden çıkarımda bulunma, gündemin ta kendisidir.

Buna karşın, bu sorunla bağlantılı geniş bir araştırma literatürü vardır: 2. Bölüm'de sözünü ettiğimiz ve Viola Klein ile Rosalind Rosenberg'in gösterdiği gibi, yüzyılın dönümünden beri sürdürülmekte olan psikolojik "cinsiyet farklılığı" araştırması.

Bu araştırmada elde edilenler, kadınlar ve erkekler arasındaki blok farklılıklar olarak adlandırılabilecek bulgulardır – sözgelimi, kadınlar ve erkeklerin ortalama tepki verme zamanları veya dokunma duyarlılığı arasındaki farklılıklar; ya da sözel yetenek, endişe veya dışadönüklük testlerindeki ortalama skorlar arasındaki farklılıklar gibi. Bu konuda genel kabul görmüş yöntem teamülleri de vardır. Bir tür güvenilir ölçütle birlikte, karşılaştırılabilir kadın ve erkek örneklere ihtiyaç duyulur. Bir test her zaman için, ortalama skorlar arasında veya belirli bir kriteri karşılayan kadın ve erkek oranları arasında bulunabilecek herhangi bir farklılığın istatistiksel önemini saptamak amacıyla yapılır.

Farklılıkların boyutu veya psikolojik önemi değil de, yalnızca

rastlantı sonucu olmayan bir farklılığın var olma olasılığı test edildiğinden, bizzat "önem testi'nin (significance testing) kendisi, araştırmayı blok farklılıklar üzerinde yoğunlaşmaya zorlar. Dergi makalelerinden ders kitaplarına ve en çok satan popüler psikoloji kitaplarına giren türde bir sonuç ise, "kadınların sözel yeteneği daha fazladır" veya "erkekler daha saldırgandır" biçimindedir. Eğer istatistiksel açıdan önemli bir blok farklılık ortaya çıkmıyorsa, araştırmacı büyük bir olasılıkla hayal kırıklığına uğrar ve söyleyebilecek bir şeyi olmadığı sonucu çıkarıldığından araştırma yayımlanmaz. Sydney'deki ergenler hakkında, veri taramasına dayalı bu tarz bir makale yazmıştım ve bu türde âdet olduğu üzere, cinsiyet farklılığının şüphe götürmeyecek biçimde belirgin olduğu kısımları titizlikle ele alırken, cinsiyet farklılıklarının görülmediği daha fazla sayıdaki olguya çok dikkat etmemiştim.

Blok farklılıklar görüldüğünde bunlar, genellikle kadınları erkeklerden ayıran bazı temel kişilik özellikleri aracılığıyla –diğer bir deyişle, birimsel bir cinsel karakter anlayışıyla– açıklanırlar. Cinsiyet rolü görüşleri çoğunlukla, cinsel karakterin nasıl biçimlendiğine dair sağduyulu bir açıklama getirme amacıyla yardıma çağrılırlar. Böylece, bu tür örnekleri çoğaltabiliriz, sözgelimi bağımlılığa yönelik olarak toplumsallaştıkları için kadınların erkeklerden daha az başarı yönelimli oldukları söylenir. Çoğunlukla cinsiyet farklılıklarını cinsiyet rollerinden ayırmak oldukça güçtür; bu ikisi birlikte tek bir kavramda bulanıklaşmaktadır.

Eleanor Maccoby ve Carol Jacklin, 1970'lerin ortalarında bu tarz araştırmaların ayrıntılı bir derlemesini yapmışlardı. Derlemenin adı *The Psychology of Sex Differences*'dı (Cinsiyet Farklılıklarının Psikolojisi) ve kadınlarla erkekler arasındaki (genellikle beyaz, zengin, Kuzey Amerikalı yüksekokul öğrencileri içinde) blok farklılıkların sözel, görsel/uzamsal yetenekler, matematik yeteneği ve saldırganlık açısından bazı kişilik özellikleri çalışmalarının sonuçlarına oldukça uygun olduğunu ortaya çıkarı-yordu. Daha fazla kişilik özelliğini (sokulganlık, etkilenirlik, kendini beğenmişlik, öğrenme tipleri, idrak biçimleri, başarı motivasyonu, duyusal kalıplanmalar gibi) irdeleyen çalışmalarda ise o denli fazla uyum gösteren hiçbir blok farklılık bulgusu yoktu. Yazarlar, başka kişilik özelliklerine dair –dokunsal duyarlılık, utangaçlık, etkinlik

düzeyi, rekabetçilik, üstünlük, itaatkârlık, terbiye gibi– bir "açık bulgu" ile (diğer bir deyişle uyumlu olmayan bir örüntüyle) işe koyulmuşlardı. Araştırma, Maccoby ve Jacklin'in yazmaya başlamasıyla birlikte yola koyulmuştu. Sonuçlar birleştirildi, ama araştırma herhangi bir yönelime sahip olsaydı, kadınlar ve erkekler arasında açıklanamayan bazı boşlukları ortaya çıkarması gerekecekti. Örneğin, Robert Plomin ve Terry Foch, çocukların sözel ve sayısal yeteneklerini irdeleyen bir çalışmada cinsiyet farklılıklarının, sapmanın yalnızca % 1'i için açıklayıcı olduğu sonucuna ulaşıyordu. Olive Johnson ve Carolyn Harley ise sağ eli kullanmanın veya solak olmanın bilişsel yetenekler hakkında cinsiyete kıyasla daha iyi bir kestirim aracı olduğunu belirtiyordu. Kuşkusuz bunlar, çok büyük bir çalışma yığını içinden alınmış iki örnek sadece ve güçlü cinsiyet farklılıkları bulunduğunu öne süren birçok başka çalışma olduğu da bir gerçek. Bununla birlikte kişi, olumsuz bir noktada bile kendisine fazlaca güvenebilir. Ayrıca son dönem araştırmaları, Maccoby ve Jacklin'in cinsiyet farklılıklarını sistematik olarak hafife aldıklarını da *göstermiyor*.

Böylece, çarpıcı bir sonuç ortaya çıkıyor. Bu tarzın mantığı "farklılık" ve bu farklılığın açıklanması üzerinde yoğunlaşıyor. Aslında, yaklaşık 80 yıllık araştırmanın esas bulgusu, psikologların üzerinde çalıştığı insan topluluğunda kadınlar ve erkekler arasında muazzam bir psikolojik *benzerlik* olduğudur. Kesin blok farklılıklar ise çok azdır ve belirli konularla sınırlıdır. Erkekler ve kadınların dağılımlarının geniş ölçüde örtüşmesi bağlamında küçük ortalama farklılıklar, farklılıkların oldukça uygun görüldüğü kişilik özellikleri söz konusu olduğunda bile olağandır. Eğer hem yazarların hem de okuyucuların kültürel önyargıları olmasaydı, uzun süre önce bundan "cinsiyet benzerliği" araştırması diye bahsetmeye başlayabilirdik.

Bu ölçeklere ve ölçümlere güvenilebildiği ölçüde, kadınlar ve erkekler için farklı birimsel cinsel karakterler bulunduğu görüşü kesinlikle reddedilmektedir. Oysa, bu görüşle, cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dair sağduyu anlayışlarının çoğu, işlevselci cinsiyet rolü teorileştirmelerinin çoğuyla birlikte çökmek zorunda kalacaktı.

Ama bu hiçbir zaman olmadı. Cinsel karakter görüşüne, bu

görüşü yok edecek basit bir olgusal yanlışlama yüzünden çok fazla yatırım yapıldı. Yine de, bu görüşün biraz da olsa değiştirilmesi yönünde ciddi bir baskı vardır. Yapılabilecek en basit değişiklikse, kategorik farklılıklar düşüncesinin bir kenara bırakılması ve veri tarayan cinsiyet farklılığı araştırmasının sonuçlarının bir norma ilişkin farklılaşma formülü aracılığıyla yorumlanması olacaktır.

Örtüşen dağılımlar artık çok önemli değildir. Ortalamalar arasındaki farklılıklar, bir erkek ve bir kadın normu arasındaki farkı göstermeye yeter. Cilayı da rol teorisi sağlar. Her bir norma dair farklılaşma, beklentilerde ve hatta sapmada rolün uzaklığını, muğlaklığını veya çelişkisini yansıtır. Ortalama farklılıkları bulmada başarısız olan çalışmalar ise örtüşen beklentilerin kanıtı veya geleneksel cinsiyet rollerinin yakınlaşması olarak yorumlanır.

Üçüncü Bölüm'de öne sürüldüğü gibi, rol teorisi son derece plastiktir. Hata düzeltme uygulamalarında dikkate değer bir durum söz konusu değildir. Ama bu noktada çok dikkat edilmesi gereken bir özellik var: Farklılaşma üzerinde odaklanmaya geçiş. Kadınsı ve erkeksi cinsel karakterin açıklamaları olduğu kişilik özelliklerindeki farklılaşmaya yönelik ilgi, doğrudan doğruya kadınlık ve erkeklikteki farklılaşmaya yönelik ilgiden yalnızca bir adım uzaktadır. Bu yol ise cinsel karakterin birimsel olmayan kavranış biçimlerine yönelir.

Bu yola girme ihtiyacı artık araştırma literatüründe kesinlik kazanmıştır; cinsel karaktere dair tüm ilginç kavrayışlar bundan böyle birimsel olmayacaktır. Hem kadınlık hem erkeklik farklılaşma gösterir ve onların bu farklılaşmasının anlaşılması da, toplumsal cinsiyet psikolojisi açısından yaşamsal önem taşır. Peki ama bu farklılaşmanın anlaşılması nasıl mümkün olur? Bunun için birçok olası yaklaşım mevcut.

B. ERKEKLİK/KADINLIK ÖLÇEKLERİ

Cinsel karakterdeki çeşitliliği kavramanın en yaygın biçimi, insanları, toplumsal cinsiyetle bağlantılı kişilik özelliğindeki farklılıkları yansıtan bir boyutta sıralanmış olarak düşünmektir. Bu, erkeklik/kadınlığa (bundan sonra metinde E/K olarak geçecek) dair

masabaşı testlerinin çoğu için temeldir. Sorun, herhangi belirli bir kişinin gölgesinin, boyutu yansıtan imgelem çizgisinde nereye düştüğünün nasıl saptanacağıdır. Buna kişilik özelliklerinin "ölçülmesi" adı verilir ve E/K ölçekleri önerdikleri çözümler açısından farklılık gösterirler.

Bazı testler, çocuklara cinsel açıdan muğlak bir figür gösteren ve onları bu figür hakkında bir öykü yazmaya yönlendiren "IT" (cinsiyetsiz üçüncü tekil şahıs zamiri) ölçeği gibi, yansıtmacı yöntemler kullanmaktadır. Ama, Minnesota Çok Evreli Kişilik Envanteri'nin (MMPI) kullanıma girdiği 1940'lardan beri farklı bir yönteme geçildi. Tüm psikiyatrik perdeleme testlerinin en ünlüsü olan bu yöntem, bir erkeklik-kadınlık alt ölçeği içerir ve birçok kısa şıkla bir kişisel durum envanteri örüntüsü hazırlar. Bu teste katılan kişiler ayrı ayrı her şıkta kendilerini tanımlar ve belirli türde bir yanıtın ne sıklıkta verildiği ölçülür. Bazen istatistiksel olarak da ifade edilen bu ölçüm, teste katılan kişinin kadınlık veya erkeklik skorunu belirler.

Kişisel tanımlama biçimi çok az farklılık gösterir. Janet Spence ve Robert Helmreich *Masculinity and Femininity* (Erkeklik ve Kadınlık) başlıklı çalışmalarında, insanları, zıt kutuplu belirlenmiş iki seçenek arasında nereye düştüklerini değerlendirmeye yönlendiren bir anket kullanıyorlar. Bir örnek verelim:

çok katı . . . . . çok yumuşak
baskı altında dağılır. . .baskı altında ayakta kalır

Ünlü "androjenlik" ölçeğinin yaratıcısı Sandra Bem ise kutupsal karşıtlıklardan vazgeçiyor. Her şık yalnızca bir kişilik özelliğini belirtiyor ve anketi yanıtlayan kişilerden, bunun kendileri için ne sıklıkta doğru olduğunu saptaması isteniyor:

hırslı . . .
güçlü . . .
sevecen . . .
çocuksu . . .

Peki ama bu ölçeklerin kadınlığı ve erkekliği ölçtüğü nereden

bilinebilir? Olağan test, her şıkkın kadınları ve erkekleri istatistiksel olarak birbirinden ayırdığı şeklinde. E/K ölçekleri hakkındaki mükemmel incelemesinde Anne Constantinople'ın gösterdiği gibi bu, "cinsiyet farklılığı" ile "erkeklik/kadınlık" arasında sistematik olarak birbirine karıştırılmayla sonuçlanır. Prensipte bir cinsiyet farklılığı gösteren her şık, E/K ölçeklerinde yer alabilir. Pratikte ise bu ölçeklerde hemen her şey yer alabilir. Şıklar, yukarıda verdiğimiz örneklerde olduğu gibi genelleştirilmiş kişisel betimlemelerden meslek tercihlerine, sözcük çağrışımlarına, sinir bozukluğu arazlarına, bilgi ve estetik ilgilere kadar çeşitlilik gösterir. Constantinople, bazı şıklarda "erkekliğin" ve "kadınlığın" ne anlama geldiği konusunda sezgisel bir görüş yansıtılırken, çoğu durumda içeriğin "kavramın saptanabilir herhangi bir tanımıyla ilgisiz" göründüğünü söylüyor.

Bir kopuş noktası belirginleşmeye başladığında, ölçeğin iç tutarlılığının sağlanması için, başka bir psikometrik kriter bu boşluğu doldurmaya başlıyor. Şık adaylarına, öbür şıklarla aralarındaki bağıntıya bakılarak ölçekte yer veriliyor veya verilmiyor. Spence ve Helmreich'ın ölçekleri bunu çok güzel gösteriyor. Her bir şıkkın toplamla (diğer bir deyişle, bütün şıklarda elde edilen skorların toplamıyla) bağıntısı, her bir kişilik özelliğinin ve ölçeğin tutarlılığının kanıtı olarak sunuluyor; ve yüksek bir şık-toplam bağıntısı gösteren şıklar da, ölçeğin "kısa formu"na koyuluyor.

Bu kriter, anket araştırmalarında yaygın biçimde görüldüğü gibi, en yüksek bağıntıların aynı tür sorunun biraz farklı bir üslupla sorulduğu şıklar arasından çıkması yüzünden, içeriğin heterojenliğini yavaş yavaş azaltma eğilimi gösterir. Daha da önemlisi, ölçülmekte olan kişilik özelliğinin içerdiği gerilim veya tutarsızlığın fark edilme olasılığını ortadan kaldırır.

Bir ölçek skoru kullanılmasının nedeni, tek tek alındığında şıkların çok güvenilir olmaması ve pek çok başka unsuru da içeriyor olmasından ötürü, ölçülmekte olan kişilik özelliğinin ancak küçük bir bölümünü barındırdığının varsayılmasıdır. Birkaç soruya verilen yanıtlar bir bütün halinde toplanarak şıkların tek tek her birinin ilgili ilgisiz birçok konuyu içermesi durumu dengelenmeye çalışılır. Bu birleştirme işleminin yapılma biçimi, nicel kişilik araştırmasının ürettiği psikoloji türü açısından büyük önem taşır.

Şıklardan elde edilen skorların bir araya toplanmasında, her bir sorunun içerdiği özel anlam göz ardı edilir. Elle değerlendirilen eski moda anketlerde, sayfadaki soruların bir karton kapakla örtülmesi olağan bir uygulamaydı; yanıtlara konulan "çek" veya "çarpı" işaretleri, kapakta açılan küçük kutular aracılığıyla görünüyordu. Günümüzde bilgisayarla değerlendirilen anketlerde ise, sorular ve yanıtlar rakamlarla belirtiliyor, dolayısıyla yalnızca rakamlara ihtiyaç duyuluyor – yanıt cümleleri bilgisayara yüklenmiyor veya işleme dahil edilmiyor. Kısacası, semantik artık terk edildi.

Yanıtların boyutlu bir bütünün kısmi ölçüleri olarak görülmeleri amacıyla belirli anlamlarından koparılmaları, psikometrik literatürde sorgulanmaksızın kabul edilir. Bir kişinin, araştırmacıya söylediğini düşündüğü şey dikkate alınmaz. "Çarpı" işareti soruya verilen yanıt olarak değil, yanıtın altında yatan bir "kendiliğin" ortaya çıkarılmasına yardımcı olacak bir "karşılık" olarak görülür. Araştırmacı bu "kendilik" hakkında bilgi sahibidir ama "özne", kendi kişiliğine kök salmış bu "kendilik" hakkında bir şey bilmez.

Yaklaşık 30 yıl önce, *The Person in Psychology* (Psikolojide Kişi) adlı kitabında Paul Lafitte, psikolojik ölçümde "tözel soyutlama" adını verdiği şeye karşı çürütülmesi güç bir eleştiriye girişti. Bilgisayarla yapılmayan anketlerde gerçekliğin zayıflığı ve şüpheli varsayımlara dair öbür eleştiriler ise psikanaliz, antropoloji ve etnometodoloji gibi değişik yakalardan geldi. Sorun, tekniğin ilk başlarda kaba olması değildi. Son yıllarda yapılan araştırmalar genel olarak bu tür sorunlara, öncü çalışmalardan daha az açıklama getirmektedir. Sorun aslında yöntemin temellerine ilişkindir. Toplumsal cinsiyet ölçeklendirmesi, aynen öteki kişilik ve davranış ölçeklendirme biçimleri gibi, insan pratiğinin radikal bir anlamsızlaştırılmasını içerir. Bu, R.D. Laing'in başka bir bağlamda "kişilerüstü geçersizleştirme" adını verdiği şeyin örneğidir. Bu tür bir araştırmayla insanlara ilişkin sağlam bir anlayışa ulaşma şansı son derece düşüktür.

Ama yaklaşım önemli ideolojik etkiler barındırır. Anlamsızlaştırılma, araştırmanın çelişkiye düşmeden değişkenliği fark etmesini olanaklı kılar. Eğer kişinin birbiriyle bağıntılı şıklara verdiği yanıtlar çelişiyorsa, bu bir sorun olarak, sözgelimi bir kararsızlık sorunu olarak kaydedilmez. Yalnızca elde edilen toplam

skoru düşürür. Eğer bazı şıklar ötekilerle uyumlu değilse, niçin öyle olduğunu araştırmak gerekmez. Bunlar, son ölçüm aracının üretilmesinde normal bir aşamaymış gibi, yalnızca şıklar arasından çıkarılırlar.

Böylece kadınlık ve erkeklik, bütün insanlarda ölçülebilecek homojen mizaç boyutları olarak örtük bir biçimde teorileştirilir. Dolambaçlı bir şekilde bu, birimsel cinsel karakter anlayışlarının fark edemediği bir noktayı, kadınlık ve erkekliğin aynı kişide bir arada bulunabileceğini, ölçeksel araştırmanın fark etmesini mümkün kılar. Ama bunu, Freud'un gördüğü biçimde, birbiriyle çelişen arzular ve özdeşleşmeler olarak değil, değişkenliğin çoğul yönleri görüşü aracılığıyla yapar. Kadınlık ve erkekliğin ille de kutupsal karşıtlıklar olarak, yani diğer bir deyişle aynı boyutun uçları olarak ele alınmaları gerekmez. Her birini ayrı bir ölçek olarak görebiliriz ve aynı kişi her iki ölçekte de yüksek skorlar elde edebilir. Bu görüş, 1970'lerin başlarında, Bem'in çok dikkat çeken uyarlaması "androjenlik" ile birlikte çok sayıda Amerikalı psikoloğun aklına gelmişti. Spence ve Helmreich, bir kadınlık ölçeği, bir erkeklik ölçeği ve bir E/K ölçeği kurarak ve aynı insana uygulandığında bunların hepsinin istatistiksel olarak bağıntısız olduğunu göstererek bir tür *reductio ad absurdum* (saçmalığa indirgeme) uygulamışlardı.

İnsan iletişiminin anlamsızlaştırılmasından kaynaklanan yorum karışıklığı yeterince açık. Constantinople'ın yaklaşık yirmi yıl önce erkeklik ve kadınlığa dair sunduğu özet geçerliliğini hâlâ koruyor: "Öyle görünüyor ki, kadınlık ve erkeklik hem teorik hem de ampirik açıdan psikoloğun sözcük dağarcığında en karışık kavramlar arasında gibiler." Ölçeksel yaklaşım, içerilen psikososyal süreçlere dair çok az yeni anlayış üretebilmiştir.

Buna karşın, yaygınlık kazanmasının nedeni belki de akademik psikolojinin izlediği politikayla daha fazla ilgilidir. Ölçeksel E/K araştırması, bilimsellik, biçimsel ölçüm ve istatistiksel kanıtla çok fazla ilgilenen yerleşik psikolojik kurum için önemli bir toplumsal sorunun kabul edilebilir kapsamlarda ele alınmasını sağlar. Seri ve dolaysızdır, çünkü ölçeklendirme teamülleri iyi kurulmuştur; profesyonel dergiler bundan hoşlanır ve tehlikeye attığı hiç kimse yoktur. Bu düzeyde bir ölçeksel araştırma, cinsel politikanın bilim

adına evcilleştirilmesi sürecinin bir parçasıdır. Büyük ölçüde kadınlar tarafından yapılan önemli bir politik olgudur.

Daha derin bir düzeyde bu tür bir psikoloji, şeyleştirme sürecine katılmaktadır. Bir sürecin, bir eylemin veya bir ilişkinin bir nesneye dönüştürülmesi veya sanki bir nesneymiş gibi ele alınması, modern kültürün temel dinamiklerinden biridir. Toplumsal cinsiyet ölçeklendirmesi, kişisel anlatım veya kişinin kendini açıklama sürecinin şiddetli bir biçimde şeyleştirilmesini içerir. Ölçekte yer alan şıklar tarafından kullanılacak üsluplaştırılmış kişisel tanımlama bile, "skorlar" üreten ve daha sonra bu skorları bir kişilik boyutunun soyut uzamında istatistiksel olarak bir yerlere iteleyen işlemlerle dönüştürülmektedir.

Eğer bu araştırma yaygınlaşmışsa ve insanlar boyutsal açıklamalarda (veya daha önce tartıştığımız cinsel karakterin birimsel açıklamalarında) kendilerini bulduklarını hissediyorlarsa bunun nedeni, insanların, bilgisayar tarafından üretilen bir grafiğin *N* boyutlarında birer noktalar *olması* yüzünden değildir. Belki de bunun nedeni, şeyleştirme sürecinin, nitel çeşitliliğin fark edilmesini korkutucu kılacak denli gelişkin olmasıdır. Korku –ama cinsel yaşamda bir olasılık olan güdü ve imgelemin ayaklanmacı coşkunluğu ölçüsünde "ötekilik" karşısında duyulan korku değil– bir kısmı çoktan şeyleşmiş bir dünyada güçlü bir güdü olabilir.

C. ÇOKKATLI MODELLER: TİPOLOJİDEN İLİŞKİYE

Ölçeksel kişilik modelleri, genellikle kişilik "tipleri" teorilerinden açığa çıkar. Sözgelimi, Jung'un dışadönüklük-içedönüklük ölçekleri ve Frankfurt okulunun otoriteciliğe dair ünlü "F ölçeği" gibi ölçekler bu tür tipolojilerden zekice tasarlanarak türetilmiştir. E/K ölçekleri de benzer biçimde, cinsel karaktere dair birimsel modellerden türetilmiştir, hatta aslında, aralarına bir dizi olasılık eklenerek "boyutlandırılmışlardır". Kişiliğin bir boyutu yerine tümü kavranabilir ve böylece tipler alt bölümlerine ayrılabilir veya katmerlenebilir.

Cinsel karakter söz konusu olduğunda, bu yaklaşımın klasik örneği olarak Simone de Beauvoir'nın *Kadın* adlı eserinin ikinci ki-

tabı olan *Evlilik Çağı*'ndaki kadınlık açıklamasını gösterebiliriz. De Beauvoir, kadınlarla erkeklerin toplumsal konum ve ontolojik statülerindeki genel bir farklılıktan yola çıkarak literatürde ve Fransız toplumsal yaşamında yarım düzine kadınlık tipine dair ustalıklı bir açıklama geliştirmeye çalışır: Lezbiyen, evli kadın, fahişe, bağımsız kadın vb. De Beauvoir'nın tipleri, kısmen toplumsal koşullar üzerinde, kısmen de bir sonraki bölümde tartışacağımız iç dinamik örüntüleri üzerinde temellenmektedir.

Prensipte benzer bir şey, bunu yapmaya kalkışacak bir Simone de Beauvoir ortalıkta görünmese de, erkeklik tipleri için de yapılabilir. Andrew Tolson'ın *The Limits of Masculinity* (Erkekliğin Sınırları) adlı kitabının bu yönde bir başlangıç olduğu söylenebilir. Tolson, toplumluk incelemeleri ve endüstriyel sosyoloji alanlarında sürdürülen araştırmalar (özellikle de İngiliz araştırmaları) arasından ilerleyerek işçi sınıfı tipi ve orta sınıf tipi erkeklikler arasındaki geniş bir ayrımda ekonomik durum, yaşam döngüsü ve cinsel kimlik arasında bağlantılar kuruyor.

De Beauvoir ve Tolson, karakter tipi ve toplumsal çevre arasında bire bir uygunluk varsayıyorlar. Bu, bir anlamda, cinsel karaktere dair birimsel modellerden bir adım önde belki, ama çok da önde değil. Karakter, de Beauvoir'da da Tolson'da da hâlâ belirli bir ortam içinde birimsel olarak ele alınıyor. Mantık, Almanya, Japonya ve Samoa'yı karakterize ettiği varsayılan "kalıpsal kişilikleri" betimleyen "ulusal karakter" veya "kültür ve kişilik" araştırmasındakiyle aynı. Cinsel karakterin aynı şekilde ele alınmasına, Margaret Mead'in *Male and Female*'de kurduğu kültürlerarası karşıtlıklarda da rastlanabilir.

Bir sonraki adım ise niteliksel açıdan farklı tiplerin aynı toplumsal ortamda üretildiğinin farkına varılmasıdır. Bunun kanıtlarını bulmak hiç de zor değil. Burada, daha önce değinilen işçi sınıfı otobiyografileri derlemesinden bir örnek verilebilir. Kitabın yazarı Bim Andrews, 1920'lerde Cambridge'de yetişip çalışmak hakkında bir şeyler söylüyor:

> Yirmilerin ortasında, Kooperatif'te nasıl memur olacağımı öğrendim; steno ve on parmak daktilo için aldığım akşam derslerinden sonra da yüksek dereceli bir büro işçisi. Görevini bilen, başı sürekli önünde ve

sonuçta hakları konusunda hiçbir fikri olmayan bir işçi yani. Dünyada yaşayan bir insan olarak temel haklarımı bile bilmiyordum, yaptığım işi ve onların parasını ilgilendiren bir paylaşımın parçası olarak haklarımı hiç aklımın ucundan geçirmemiştim. Evet, ortalıkta bir İşçi Sendikası lafları dolaşıyordu, ama hiçbir genç kız veya kadın bunun kendisi için de geçerli olabileceğini düşünmemişti. İşimin bir bölümü bütün gün ayakta durmamı gerektiriyordu, bu yüzden berbat âdet sancıları çektiğimde, ki genellikle de öyle olurdu, utana sıkıla tuvalete sıvışıyor ve elimden geldiğince orada kalıyordum. İşyerinde bir dinlenme odası bulunmadığı gibi, sıkışık soyunma odamızda bir sandalye bile yoktu.

Bazı yeni fikirler kök salmaya başlamıştı – o zamanlar Kooperatif, inanç ve düşüncelerini yaymaya çalışan bir hareketti ve benim de katıldığım akşam dersleri düzenliyordu. Ama duygularım ve aklım hâlâ karmakarışıktı. Yaşamanın doğru yolu neydi? Nellie gibi, yüzünde huzurlu bir ifade ve parmağında nişan yüzüğüyle, çarşaflar, yatak örtüleri, ipek çamaşırları vb. çeyiz sandığına yerleştirmeden önce öteki kızlara göstermek miydi? Yoksa Jessie gibi, etrafı evli ve bekâr erkeklerle çevrili bir şekilde –bugün seksi dediğimiz gibi– cilveli ve oynak olmak mıydı? Ya da Genel Müdür'ün sekreteri ve gelecekteki amirimiz Bayan Marshall gibi, kendine hâkim ve bize karşı sert, küçük bir araba sahibi ve Satış Bölümü Müdürü'yle gizli ilişkisi olan birinin yaşamı mıydı doğru olan?

Nellie, Jessie, Bayan Marshall ve hatta ciddi görünüşlü Bim'in kendisi bile, kendi kafasında tipler olarak bulunur –ama ideal veya soyut tipler değil, gerçek tipler olarak– ve farklı "yaşam biçimleri"ni ifade ederler. Yine de birbirlerinden bağımsız değillerdir. Bim kafasında, bu tiplerle kendisi arasında bir ilişki yaşamaktadır. Bu, onu varoluşsal ve bir ölçüde de ahlâki bir tercihle yüzleştiren seçenekler arasındaki bir tür çekişmedir. Bim, yaşamda bir yola girerek belirli tür bir kadın olabilir, belirli bir kadınlığa adım atabilir.

Bir yaşam yolu görüşüne 9. ve 10. bölümlerde tekrar döneceğim; burada vurgulamak istediğim önemli nokta ise tiplerin birbirleriyle bir ilişki içinde var olduğudur. Bu soruyu karşıma ilk kez çıkaran araştırmada, Avustralya'da hâkim sınıftan çocukların gittiği bir erkek okulunda, bağlantılar belirli bir hiyerarşi biçimini almaktaydı. Angus Barr adını verdiğimiz bir öğretmen bize, iki grup

arasında "kabadayılık çekişmesi" olduğunu düşündüğü bir olay anlatmıştı, bazı ayrıntıları başka kaynaklardan da doğrulatabilmiştik:

> Size geleneksel geleceğini sandığım gibi bir grup var ["Soylular"], sporcu gençlerden oluşan bir grup bu ve fiziksel olarak daha aktifler... Bu grup bazen, artık kendilerinin de benimsediği "Kiriller" adını takmış oldukları, "visalar" ["vicdan sahibi"nden] olarak bilinen başka bir gruba karşı biraz sert davranıyor. Bu Kiriller hiçbir sportif etkinliğe katılmıyorlar... Bu yıl, Soylular grubu yüzünden oldukça sıkıntılı anlar da yaşadılar [yaşamışlar]... Yılın ortalarına doğru kötü bir şeylerin olmasını engellemek için –geçmiş yıllarda ortaya çıkmamıştı, son birkaç yıldır okuttuğum sınıftan dolayı gruplar arasında olay çıkacağını bildiğimi sanıyorum– araya girmek zorunda kaldım. Ve dedim ki, "Artık tamam, sizden birilerinin diğerlerine yaptıklarına bir son vermek gerekiyor, çok ileri gittiniz..." [Kiriller], şu kendisine pek bakmayan, akıllı küçük çocuklardandı, hani şu pırıl pırıl beyinler denenlerden. Hepsi gözlüklü, kısa boylu, bayağı tombul, falan filandı... Öyle sanmıyorum ki, bu işi bitirmede oldukça başarılı oldum. Kiriller'den bazılarına, çaktırmadan, işlerin nasıl gittiğini sormaya çalıştığımda bana, eh işte, daha iyi olabilirdi, dediler. Soylular'dan da bir veya iki kişiyle konuştum. Onlara da bunun artık son bulması gerektiğini söyledim.

Bim Andrews'un algılarının tersine, yukarıdaki alıntıda görülen erkeklikler arası farklılık, çocukların özgür seçimleri sorunu değildir: Örneğin, atletik olmayan bir yaşam biçimi, bir çocuğun vücut görünümüne ilişkin anlayışıyla dayatılabilir. Burada daha kapsamlı kültürel dinamikler de saptanabilir. Ama en önemlisi, bir gruba katılmanın öteki grubu ilgisiz kılmadığıdır. Bunun ötesinde, etkin bir ilişki kurulur. Soylular, Kiriller'i sürekli rahatsız ederler, çünkü Soylu olmak kadınsı olarak görülen şeylerin etkin biçimde reddedilmesini *içerir*.

Bu belirli çatışma örüntüsü tesadüfen ortaya çıkmaz. Araştırmanın yapıldığı okul, bedensel temasa dayalı sert bir rekabet içeren bir spor dalına, futbola bağlılığıyla ünlü bir okuldu. Hem okulun resmi politikası hem de okul personeli, ebeveynler ve Eski Mezunlar arasındaki yaygın yaşam felsefesi, Soylular'ın temsil ettiği saldırgan ve fiziksel açıdan başat erkeklik türünün rağbet gördüğü etkinlikleri özendirmekteydi. Çocuklarsa, ister yanında is-

terse karşısında olsunlar, tavırlarını bu talebe göre tanımlamak zorundaydılar. Bu yüzden Bay Barr'ın betimlediği eksen üzerinde kutuplaşıyorlardı. Yine de, Soylular'ın sarıldığı modele tepki gösteren çocuklar tümüyle bir tereddüte itilmiyordu. Zira okul, yalnızca bir futbol zaferi istememekte, aynı zamanda akademik başarıya da sahip olmak zorundadır. Şayet okul, artık fazlasıyla rekabetçi olan ortaöğretim piyasasındaki konumunu korumak istiyorsa, üniversite sınavlarında alınacak yüksek bir başarı oranına da gerek duymaktadır. Kısacası, okul Kiriller'e de ihtiyaç duyar. Kendi alanlarında onları ödüllendirir: Takdirnameler aracılığıyla sınıfların önemini onaylar, futbol takımının yanı sıra satranç kulübüne de ödüller dağıtır. Böylece, Bay Barr'ın "kabadayılığı" ustalıkla önlemeye yönelik müdahalesinin de gösterdiği gibi Kiriller'in çıkarlarını da korumuş olur.

Birden çok erkeklik ve kadınlığın üretilmesi, başka okullardaki çalışmalarda da görülebilir. Okulları ele alan ilk alan araştırmalarından birinde (daha sonra *Social Relations in a Secondary School* [Bir Orta Okulda Toplumsal İlişkiler] adıyla yayımlanmıştı) David Hargreaves, modern bir İngiliz ortaöğretim okulunun düşük notlu kesiminde yarı-suçlu bir "altkültürün" üretimini betimlemişti. Bu altkültürün bileşenlerinden biri, okulun yüksek notlu öğrencilerinin daha itaatkâr davranışlarıyla karşılaştırıldığında, güçlü ve şüpheye yer bırakmayacak biçimde kasıtlı olan kaba ve saldırgan bir erkeklik tipiydi. Bu çalışmadan on yıl sonra, Paul Willis *Learning to Labour* (Çalışmayı Öğrenmek) adlı çalışmasında, benzer bir okulda benzer bir örüntünün izlerini araştırdı; "delikanlılar" ile "inekler" arasında bir karşıtlık kurmaya çalışıyordu. Willis, erkekliğin kurulması ve sınıf yazgısıyla olan bağlantısı konusunda daha açık bir anlayışa ulaşır; çizdiği tabloya göre, her iki gruptan erkek çocukları da bir yandan fabrika işlerine, bir yandan da büro işlerine yönelmiştir.

Avustralya'daki Auburn Koleji adlı özel kız okulunda sadece çeşitli kadınlık türleri arasında bir farklılaşma söz konusu değildir, aynı zamanda bu kadınlık tipleri arasındaki hegemonya örüntüsünde yaşanan yeni bir değişim de görülür. Yeni bir müdirenin ve akademik personelin yönetimi devralmasıyla birlikte eğitim programının yenilenmesi, kızların arkadaşlık grubu yaşamını da

değiştirmiştir. Eskiden "sosyal" kız tipinin sahip olduğu prestij kırılmış ve bunun yerine, üniversiteye ve vasıflı mesleklere yönelen, akademik açıdan başarılı kız tipleri ön plana çıkarılmıştır.

Farklılaşma ve bağıntı örüntüsü, okulların yanı sıra başka kurumlarda da görülür. Giyim ve kozmetik ürünlerinin toplumsal cinsiyetin göstergeleri olarak önemleri göz önüne alındığında, moda endüstrisi çok önemli bir örnek teşkil eder. Bu alanda, tarzların sürekli değişmesine yönelik ekonomik ihtiyaç –açıktır ki bu bizzat "moda"nın temelidir– ile bu tarzların piyasalarını oluşturan güdü yapılarını ayakta tutma ihtiyacı arasında sabit bir etkileşim vardır.

Yeni feminizmin ortaya çıkışının ardından, "özgürleşmiş" bir kadınlığın reklamı, çoğu pazarlama stratejisinin temeli oldu. "Charlie" parfüm ve kozmetik ürünleri (1973'te Revlon tarafından piyasaya sürülmüştü) ve "Virginia Slims" sigaraları, en fazla reklamı yapılan ürünler arasındaydı. Yine de, oldukça eksiksiz biçimde "özgürleşmiş" bir kadınlık, kendisini kozmetik ürünleri ve modaya uygun giysilerle sunma ihtiyacını yitiriyor. Böylece bir bocalama yaşanıyor: Bir reklam afişinde "Charlie" pantalon giymiş küstah bir ifadeyle uzun adımlarla yürüyor; başka bir afişte "Pretty Polly", afişin altında "Pantalon giymek istemeyen genç kızlar için" yazısıyla naylon külotlu çorap reklamını yapıyor. Bazı pazarlamacılar da tek bir reklamın içine bir çelişki sokuyorlar: Örneğin, "doğal görünüş" *kozmetikleri* veya *Ms London* gibi feministçe isim* kullanan bir dergi, tümüyle klişeleşmiş bir reklamcılık anlayışının araçları olarak işlerlik gösteriyor.

Moda endüstrisi, imajların rekabeti aracılığıyla çalışır ama aynı zamanda rekabetin daima çözüleceği varsayımı üzerinde temellenir. Ünlü bir tasarımcı şöyle ortaya çıkıyor: Bir "görünüm" yaratılarak, kadınlığın belirli bir sunumu normatif hale getiriliyor. Christian Dior ve 1947'nin "Yeni Görünüm" gibi örneklerindeyse, birçok mevsim kalıcılığını koruyacak bir eğilim yaratılabiliyor. Bunun yanı sıra yüksek modanın göz kamaştırıcı podyumu, giyim endüstrisinin satışlarının ancak küçük bir kısmına ortak oluyor. İş dünyası asıl vurgunu, yavaş değişen tarzlarda kitlesel piyasa için üretilen ucuz, yavan ve pek emek harcanmadan yapılmış giyim

* "Bayan" anlamındaki "Ms" kısaltması, evli kadınlar için "Mrs.", evlenmemişler için "Miss" kullanılmasını içeren ayrımın reddini ifade eder. (y.h.n.)

eşyasından vuruyor. İki yüzyıl önce buna açıkça "çorba giyim" deniyordu; bugün ise giyim endüstrisinde "ucuzluk modası" adıyla anılıyor. Öyleyse, geçerli olan başat tarz, bütün öteki tarzları ortadan kaldırmıyor. Daha çok, onları ikinci plana itiyor.

Bütün kadınlıkların ortaklaşa sahip olduğu ve onları bütün erkekliklerden ayıran ya da tersi olan, kişiye ait herhangi bir psikolojik özelliğin var olması gerekmiyor. Auburn Koleji'ndeki gözü yükseklerde yeniyetmelerin karakter yapısı, muhtemelen Milton'ın "Kiriller"ininkine iyi huylu, tatlı dilli kadınlıklara olduğundan daha yakın. Belirli bir toplumsal ortamın barındırdığı kadınlıkları birleştiren, bu kadınlıkların bir yandan kadın bedeni imajı ve deneyimiyle ilgili olarak, diğer yandan da kadının yeri ve kadınlıkla erkekliğin kültürel karşıtlıklarına dair toplumsal tanımlarla ilgili olarak biçimlendiği ikili *bağlam*. Kadınlık ve erkeklik birer "öz" değil; yalnızca belirli ilişkilerin yaşanma biçimleri. Öyleyse, cinsel karaktere dair durağan tipolojilerin yerine yaşam çizgilerinin, psikolojik biçim kümelerinin ortak üretimine dair analizlerin geçirilmesi gerekiyor.

D. YAPILARIN ETKİSİ

Buraya kadar, cinsel karakter üretimini sanki toplumsal çevreler birbirinden bağımsızmış gibi tartıştım. Artık bu toplumsal çevreleri birbirine bağlayan (6. Bölüm) ve tarihsel kompozisyonlarını bir bütün olarak topluma ait bir toplumsal cinsiyet düzenine yerleştiren (7. Bölüm) yapıların analizine sıra geldi.

Konuya iktidar yapısıyla girecek olursak, 5. Bölüm'de incelediğimiz türden işyeri çalışmaları, yüz yüze ilişkilerin, işverenler ve çalışanlar arasındaki genel iktidar durumuyla ve belirli çalışma süreçlerinde bunun somutlaşmasıyla güçlü bir biçimde koşullandığını göstermektedir. İş dünyasında rastlanan özel "sekreterlik" mesleği bu açıdan kayda değer bir örnektir. Yönetici ile (genellikle erkektir) özel sekreter (hemen her zaman kadındır) arasındaki görünüşte oldukça bireyselleşmiş olan karşılıklı bağımlılık ve güven ilişkisi, aslında belirgin gelir farklılıkları, çalışanın endüstriyel açıdan kolay zedelenebilir konumu ve genelde bir bütün

olarak erkeklerin toplumsal iktidarı ve otoritesi üzerinde temellenir. Bu aşamada, özel bir kadınlık uyarlaması işleme konur ve teknik beceri ile çekiciliğin, toplumsal becerinin ve kişilerarası boyun eğmenin toplumsal sunumu bu kadınlık uyarlamasında birleştirilir. Bu tür bir kadınlık üretilmek zorundadır ve Chris Griffin'in okuldan büro yaşamına geçen İngiliz kızlarına dair çalışmasında, resmiyetten uzak bir eğitim süreciyle böyle bir üretimin gerçekleştiği belgelenmektedir.

Endüstriyel kuruluşlarda erkekler arasındaki iktidar hiyerarşisi, en üst düzeydeki yöneticiler ve uzmanlık gerektiren meslek sahiplerinden, en alt düzeydeki kol gücüne dayalı vasıfsız işçilere kadar yeterince açık bir biçimde görülebilir. Endüstri sektöründe uzmanlık gerektirmeyen işlerde çalışan erkekler, özel sekreterlerin konumuyla belirgin bir zıtlık oluşturacak biçimde, genellikle aynı güçle karşı koyan bir dayanışmayı (bu sendikacılığın temellerinden biridir) ve buna bağlı olarak hâkim grubun erkekliğinin reddedilmesini olanaklı kılan konumlarda yer alırlar. John Lippert, Detroit'te otomobil motoru imal edilen bir fabrikada işçiler arasında görülen saldırgan, bazen sert görünümler sergileyen bir heteroseksüel erkekliğin çarpıcı bir betimlemesini sunuyor. Lippert'in betimlediği erkeklik tipinin benzerlerine başka ülkelerde de rastlanabilir. Sözgelimi, Meredith Burgmann'ın Sydney'de radikal inşaat işçileri arasında görülen "maçoluğa" dair açıklaması ve Paul Willis'in Birmingham'da metal işçilerinde gözlemlediği erkeksi "işçi kesimi kültürü"ne getirdiği açıklamayı buna örnek gösterebiliriz. Bütün örneklerde görülen ortak unsurlar, fiziksel cesaret ve güçsüz olduğu düşünülen yöneticiler ve genelde büroda çalışan erkeklerin hepsine yönelik cinsel küçümseme üzerinde yoğunlaşan bir erkeklik kültüdür.

Bu örnekler ayrıca üretimin toplumsal cinsiyet yapılanmasına da dikkat çekerler. Cinsel karakter unsurları, bazen "meslek kültürleri" olarak da adlandırılan, farklılaştırıcı pratik kümelerine yerleşirler. Burada vurgulanmak istenen profesyonelliktir. Teorik bilginin teknik uzmanlıkla birleştirilmesi, uzmanlık gerektiren mesleğin yeterlik iddiasına ve bir uygulama tekeline merkez oluşturur. Bu da, belirli bir erkeklik biçiminin tarihsel olarak inşa edilmesi anlamına gelir: Duygusal açıdan yavan, bir beceri üze-

rinde yoğunlaşan, mesleki saygınlık ve öteki çalışanlar üzerinde tekniğe dayalı bir egemenlik arzusunda ısrarcı ve gelişimini en üst noktalara kadar sürdürebilmek (yani uzmanlık) için çocuk bakımı ve ev işinden, bunları yapacak eşlere ve hizmetçilere sahip olarak mutlak özgürlük talep eden bir erkeklik. Profesyonelliğin erkeksi karakteri, olası en yalın mekanizmayla, yani kadınların dışlanmasıyla desteklenmektedir. Kadınlar, temel eğitim alabilmek için bile çok uzun bir mücadele sürecinden geçmek zorunda kalmakta ve yine de, muhasebecilik ve mühendislik gibi mesleklerden etkin bir biçimde dışlanmaktadır.

Bir beceri gerektiren ama belirli bir uzmanlık gerektirmeyen işlerde ve daha genelde de kas gücü gerektiren işlerde yeterlik iddiası daha farklıdır. Burada yeterlik düzeyi en fazla olanlar, en fazla uzmanlaşmış olanlar değil, en becerikli olanlardır – yani kendilerine sunulan her işin altından kalkabilecek becerilere sahip olanlardır. Bu da ev içi işbölümüne bağlı bir erkeklik biçimi olarak inşa edilir. Örneğin pazarlamacılar deneyimlerini artırmak için şehir şehir dolaşmaya, hatta ülkeden ülkeye gitmeye hazırdır; karılarının ise gitmelerine de kalmalarına da ses çıkarmadıkları varsayılır. Babalar, ekonomik dalgalanmalara karşı bir teminat olarak oğullarının birtakım beceriler kazanmalarını isterler. Başka bir İngiliz işçi sınıfı otobiyografisinden alıntılayacağımız bir paragrafla bunu biraz açalım. I. Dünya Savaşı öncesi yıllarda yetişen ve bir madencinin oğlu olan Fred Broughton şöyle diyor: "Babam bizi bir kenara çekmiş ve 'Size fazla para bırakamayacağım ama her işi öğreteceğim, böylece her zaman karnınızı doyuracak bir iş bulabileceksiniz' demişti. Bize bahçe ve çiftlikle ilgili her şeyi öğretti, taşocağından nasıl taş çıkarılacağı, taşların nasıl yontulacağı ve nasıl duvar yapılacağı da buna dahildi."

Belirli bir kadınlık uyarlamasını bir işin teknik gerekliliklerıyle birleştiren bir meslek olan hemşireliğin, cinsel işbölümünün bir öğesi olarak inşa edilmesi daha önce tartışılmıştı.

Son olarak, konuyla yakından ilişkili olan kateksis yapısına değinmek istiyorum. Bu, günlük yaşamda heteroseksüel çift ilişkilerinin önemli olması nedeniyle cinsel karakterin yapısal belirlenmeleri arasında en belirgin olanıdır. "Zıtların birbirini çekmesi" bir halk bilgisidir. Cinsel teşhirin en bildik özelliklerinden biri

de klişeleşmiş cinsiyet farklılıklarını ön plana çıkaran davranış kalıpları ve giysilerdir. Yapılı erkekler pazularını ve göğüs kaslarını sergilerler; kibar görünümlü erkekler de kaytan bıyık bırakırlar; "genç kızlar" ise dar etekler, yüksek topuklu ayakkabılar, ince çoraplar ve sürekli tazelenmesi gereken makyajlarıyla zayıflıklarını ön plana çıkarırlar. Bu farklılık işaretleri etrafında öylesine çok duygu başıboş haldedir ki, 5. Bölüm'de de öne sürüldüğü gibi, yapılarının hak ettiği kateksisten nasiplerini alabilirler. Aslında bu klişeler öylesine bildik ki öykünün tümünü oluşturmadıklarının belirtilmesi gerekiyor. Errol Flynn'ler ve John Wayne'lerin yanı sıra çekiciliğiyle özellikle sempatik (ama kadınsı olmayan) bir erkeklik modeli olan Cary Grant gibi kişilikler vardır. Glen Lewis, Avustralya televizyonunda erkeklik imajları üzerine yaptığı çalışmada sunucuların, özellikle de kadınlara yönelik sabah programlarının sunucularının, taşıdığı "yumuşak" erkek modelinin önemine dikkat çekmektedir.

Arzu, farklılık yerine özdeşleşme ve benzerlik etrafında örgütleniyor olabilir. Eşcinsel sevgi bu açıdan açık bir örnek. Bir erkeksi kadın/kadınsı erkek örüntüsü üzerinde temellendiğini varsayarak bu sevgiyi zıtların çekimine indirgeme çabası, artık genel olarak inanılırlığını yitirmiştir. Oysa eşcinsel kurtuluş teorisi, kadınlar arasındaki veya erkekler arasındaki sevgi tarafından yaratılan *dayanışma*nın önemine dikkat çeker. Üzerinde durulması gerekense, standart ikilik ya da tümüyle yapısızlıktan çok daha fazla olasılığın olduğudur. Pat Califia'nın *Sapphistry*'si gibi yapıtlar, kadınlığın (eşcinsellik hâlâ toplumsal cinsiyet bölümlenmesini önkoşul olarak varsaymaktadır) özdeşleşme ve ortak deneyim üzerinde temellenen bir sürü erotik inşa ediliş biçimini ortaya çıkar-maktadır; aynısı erkeklik için de söz konusu olabilir.

Heteroseksüel insanlar arasında da bununla bağlantılı bir olasılık vardır, çünkü karakter yapıları benzer olan insanlar arasında güçlü bir arzu olabilir. Erotizmin temeli olarak özdeşleşme ve karşılıklılık arasında bir *etkileşim*, benzerlik ve farklılık arasında gerçek anlamda bir oyun yaşanıyor olması olasıdır. Böyle bir temelde heteroseksüel erkeklik ve kadınlık, çeşitli psikolojik erdişilik türleri olarak yeniden tasarlanabilir; bu olasılığı 13. bölümde tekrar ele alacağım.

Özetleyecek olursak, büyük yapıların her birinin kadınlık ve erkekliğin belirli toplumsal ortamlarda biçimlenişini nasıl etkilediğini görmek mümkündür. Konuya tersten yaklaşılırsa, bu yapıların, kadınlık ve erkekliğin, bireysel bir ortamdan oldukça uzak bir ölçekte, kolektif örüntüler biçiminde kurulma araçları olarak görülmeleri gerekir. II. Kısım'da öne sürülen kapsamlarda belirli toplumsal cinsiyet rejimlerinden, toplumu kaplayan toplumsal cinsiyet düzenine doğru yol aldık. Şimdi, unsurların tüm bir toplum düzeyinde nasıl tasarlandığı, ilintilendirildiği ve düzenlendiği sorusuyla hesaplaşılması gerekiyor.

E. HEGEMONİK ERKEKLİK VE ÖN PLANA ÇIKARILAN KADINLIK

Bu bağlamda merkezi argüman birkaç paragrafta özetlenebilir. Kadınlık ve erkeklik uyarlamalarının tüm toplum düzeyinde düzenlenmesi söz konusudur; ve bu düzenleme bazı açılardan, kurumlar içindeki yüz yüze ilişki örüntülerine benzer. Farklılaşma olasılıkları kuşkusuz geniş çaptadır. Milyonlarca insanı içeren ilişkilerin katışıksız karmaşıklığı, sınıf örüntüleriyle birlikte etnik farklılıkları ve kuşak farklılıklarını da sahneye davet eder. Ama toplumsal cinsiyetin çok geniş bir ölçekte örgütlenmesi, önemli açılardan, yüz yüze ortamlardaki insan ilişkilerinden daha iskeletimsi ve basitleşmiş olmak zorundadır. Bu düzeyde kurulan kadınlık ve erkeklik biçimleri bir yandan üsluplaştırılırken bir yandan da birçok açıdan yoksunlaştırılır. Böylece, kadınlık ve erkeklik biçimlerinin karşılıklı ilişkisi, tek bir yapısal gerçek üzerine, erkeklerin kadınlar üzerindeki küresel egemenliği üzerine oturtulur.

Bu yapısal olgu, bir bütün olarak toplumda hegemonik bir erkeklik biçimini tanımlayan erkeklerarası ilişkilerin ana temelini oluşturur. "Hegemonik erkeklik" daima kadınlarla ilgili olduğu kadar, ikincil konuma itilmiş çeşitli erkeklik biçimleriyle ilgili olarak da inşa edilmektedir. Farklı erkeklik biçimleri arasındaki etkileşim, ataerkil bir toplumsal düzenin işleyiş biçiminin ayrılmaz parçasıdır.

Egemen erkeklik biçiminin erkekler arasında hegemonik olması anlamında hegemonik bir kadınlık biçimden söz edilemez. Kuş-

kusuz bu yeni bir gözlem değil. Viola Klein'ın "kadın karakteri"nin kavranış biçimlerine dair tarihsel çalışması, belli başlı teorisyenlerin "kadın karakterinin" ne olduğu konusunda ne denli az görüş birliğine varabildiklerine acı bir biçimde dikkat çekmişti: "Yalnızca belirli noktalarda bir uyuşmazlıkla karşılaşmakla kalmıyoruz, aynı zamanda çeşitli otoritelerin kadınların özelliği olarak değerlendirdiği kişilik özelliklerinin şaşırtıcı farklılığıyla da karşılaşıyoruz." Daha yakın bir dönemde Fransız analist Luce Irigaray, ünlü makalesi "Hepsi Bir Olmayan Bu Cins"te, ataerkil bir toplumda kadınların erotizminin ve imgeleminin açık seçik bir tanımının bulunmadığına dikkat çekmişti.

Bununla beraber, kitlesel toplumsal ilişkiler düzeyinde kadınlık biçimleri yeterince açık bir şekilde tanımlanmaktadır. Farklılaşmanın asıl temelinin kurulmasını sağlayan ise, kadınların erkeklere küresel düzeyde tabi kılınmasıdır. Biçimlerden biri, bu tabi kılınmaya boyun eğiş etrafında tanımlanır ve erkeklerin çıkar ve arzularına hizmet etmeye yönlendirilir. Bunu "ön plana çıkarılmış kadınlık" olarak adlandırıyorum. Diğerleri de, öncelikle direniş stratejileri veya boyun eğmeme biçimleriyle tanımlanır. Boyun eğme, direnme ve işbirliğinin karmaşık stratejik birleşimlerince tanımlananları da vardır. Bunlar arasındaki etkileşim, bir bütün olarak toplumsal cinsiyet düzeninde barınan değişim dinamiklerinin temel bir parçasıdır.

Bu bölümün geri kalanında, tabi kılınmış ve marjinalleşmiş biçimlere dair kısa yorumlarda bulunarak hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılan kadınlık örneklerini daha yakından inceleyeceğim. Ön plana çıkarılan kadınlığı, daha sonra 10. ve 12. bölümlerde tekrar ele alacağım.

Hegemonik erkeklik kavramında "hegemonya" (terimin ödünç alındığı Gramsci'nin İtalya'daki sınıf ilişkileri analizlerinde söz konusu olduğu gibi) acımasız iktidar çekişmelerinin ötesine geçerek özel yaşamın ve kültürel süreçlerin örgütlenmesine sızan bir toplumsal güçler oyununda kazanılan toplumsal üstünlüktür. Bir erkekler grubunun, silah zoru veya işsiz bırakma tehdidiyle başka bir grup üzerinde kurduğu üstünlük hegemonya değildir. Dinsel öğreti veya pratiğe, kitle iletişim içeriğine, ücret yapılarına, ev tasarımına, yardım/vergilendirme politikalarına vb. kök salan

üstünlük hegemonyadır.

Kavrama dair yaygın iki yanlış anlayışın derhal düzeltilmesi gerekmektedir. İlk olarak her ne kadar "hegemonya" güce dayalı üstünlük anlamına gelmese de, güce dayalı üstünlükle bağdaşmadığı da söylenemez. Gerçekten de, "hegemonya" ve üstünlüğün birbiriyle uyumlu oluşu sık rastlanan bir durumdur. Fiziksel veya ekonomik şiddet egemen konumdaki bir kültürel örüntüyü destekler (sözgelimi, "sapıklar"ın dövülmesi) ya da ideolojiler fiziksel güce sahip olanları onaylar (yasa ve düzen). Hegemonik erkeklik ve ataerkil şiddet arasındaki bağlantı, basit olmamakla birlikte yakındır.

İkinci olarak "hegemonya" mutlak kültürel egemenlik, seçeneklerin ortadan kaldırılması anlamına gelmez. Bir güçler dengesi içinde, diğer bir deyişle bir oyun esnasında, kazanılan üstünlük anlamına gelir. Öbür örüntüler ve gruplar, ortadan kaldırılmak yerine ikincil konuma itilir. Eğer bu noktayı göremezsek, bırakın büyük ölçekteki toplumsal cinsiyet örüntülerinin tanımlarına içkin tarihsel değişimleri açıklamayı, bizzat toplumsal yaşamda gerçekleşen günlük çekişmenin açıklanması bile imkânsızlaşacaktır.

Öyleyse hegemonik erkeklik, her ne kadar cinsiyet rolü literatüründe belirtilen doğru noktalardan bazılarını daha eksiksiz formüle etmemizi mümkün kılsa da, genel bir "erkek cinsiyet rolü" görüşünden çok farklıdır. Öncelikle, kültürel erkeklik idealinin (ya da ideallerinin), sonuçta erkeklerin büyük bir çoğunluğunun gerçek kişilikleriyle sıkı sıkıya örtüşmesi gerekmez. Aslında, hegemonyanın kazanılması genellikle, Humphrey Bogart, John Wayne ve Sylvester Stallone'un canlandırdığı film karakterleri gibi tamamen kendine özgü hayal ürünü kişilikler olan erkeklik modellerinin yaratılmasını içerir. Ya da günlük başarılardan yeterince uzak olduğu için, erişilemeyen bir ideal etkisine sahip Avustralyalı futbolcu Ron Barassi veya boksör Muhammed Ali gibi gerçek modellerin reklamı yapılabilir.

Yüz yüze ilişkilerin sürdürüldüğü ortamlardan milyonlarca insan içeren yapılara geçtiğimizde, etkileşimin kolaylıkla simgeleştirilen yönleri daha önemli bir hal alır. Hegemonik erkeklik oldukça kamusaldır. Kitle iletişimi üzerinde yükselen bir toplumda hegemonik erkekliğin yalnızca tanıtım olarak var olduğunun

düşünülmesi bir çekiciliğe sahiptir. Dolayısıyla, Warren Farrell'ın *The Liberated Man*'inden (Özgürleşmiş Erkek) Barbara Ehrenreich'ın *The Hearts of Men*'ine (Erkeklerin Kalbi) kadar, 1970'ler ve 1980'lerdeki "Erkeklere Dair Kitaplar" arasında karşımıza çıkan, erkekliği kapsayan medya imajları ve medya tartışmaları da bu tarz bir eğilimin ürünüdür.

Ama yalnızca medya imajları üzerinde yoğunlaşılması hatalı olacaktır. Medya imajlarının, toplumsal güce en fazla sahip erkeklerin (çağdaş toplumlarda şirket ve devlet seçkinleri) gerçek karakterleriyle örtüşmesi gerekmez. Gerçekten de, yönetici sınıf pek çok cinsel uyuşmazlığa izin verebilir. Sözgelimi, Sovyet casusu olarak çalışırken İngiliz diplomat Guy Burgess'a, ait olduğu sınıfta yer alan öbür erkeklerden biri gibi davranılabilmesi eşcinselliğe gösterilen hoşgörüye dair önemsiz ama etkileyici bir örnektir. Hegemonik erkekliğin kamusal yüzünün, ille de iktidar sahibi erkeklerin ne olduğuna değil, ama bu erkeklerin sahip olduğu iktidarı ayakta tutanın ne olduğuna ve bu kadar çok sayıda erkeğin neyi desteklemeye yönlendirildiğine dair olması gerekir. "Hegemonya" görüşü, büyük ölçüde rıza gerektirir. Çok az erkek, bir Bogart veya bir Stallone'dur; büyük çoğunluk ise bu imajların ayakta tutulması için işbirliği yapmaktadır.

Suç ortaklığının çeşitli nedenleri vardır ve bu nedenlerin ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi, cinsel politika sisteminin tümünün aydınlatılmasını sağlayacaktır. Fantezi tatmini bu nedenlerden biridir (ve Woody Allen'ın Bogart taklidi *Tekrar Çal, Sam*'inde çok hoş bir şekilde hicvedilmiştir). Yer değiştirmiş saldırganlık da başka bir neden olabilir. (*Dirty Harry*'den tutun da *Rambo*'ya kadar pek çok vurdulu-kırdılı filmin popüler oluşu, bunun büyük bir kısmının yakınımızda bir yerlerde durduğunu gösterir.) Ama öyle görünüyor ki asıl neden, erkeklerin çoğunun kadınların tabi kılınmasından faydalanıyor olması ve hegemonik erkekliğin de bu üstünlüğü kültürel olarak ifade etmesidir.

Bu ise titiz bir formülleştirme gerektiriyor. Hegemonik erkekliğin, kadınlara karşı özellikle tehditkâr olunması anlamına gelmesi gerekmez. Kadınlar kendilerini hegemonik olmayan erkeklikler tarafından da ezilmiş hissedebilirler, hatta hegemonik örüntüyü daha tanıdık ve dolayısıyla katlanılır bulabilirler. Muh-

temelen, hegemonik erkeklik ve ön plana çıkarılan kadınlık arasında bir tür uyum vardır. Bu uyumun imlediği şeyse erkeklerin kadınlar üzerindeki egemenliğini kurumsallaştıran pratiklerin korunmasıdır. Bu anlamda hegemonik erkeklik, kadınlarla ilişkide başarılı bir ortak stratejiyi cisimlendirmek zorundadır. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin karmaşıklığı düşünülecek olursa, karmaşık olmayan ya da tek tip bir stratejinin mümkün olduğu söylenemez: Bir "karışım" kaçınılmazdır. Öyleyse, hegemonik erkeklik, oldukça tutarlı bir biçimde, evcimenliğe yönelik açılımları ve şiddete yönelik açılımları, kadın düşmanlığına yönelik açılımları ve heteroseksüel çekime yönelik açılımları aynı anda barındırabilir.

Hegemonik erkeklik, kadınlarla ve tabi kılınmış erkekliklerle ilişkili olarak inşa edilir. Bu öteki erkekliklerin açıkça tanımlanmış olması gerekmez. (Aslında hegemonyanın başarılması tam anlamıyla seçeneklerin, seçenek olarak tanınma ve kültürel tanım kazanmalarının önlenmesine, onların gettolara, yalnızlığa ve bilinçdışına yerleştirilmelerine dayanıyor olabilir.)

Çağdaş hegemonik erkekliğin en ayırt edici özelliğiyse, heteroseksüel oluşu, yani evlilik kurumuyla sıkı sıkıya bağlantılı oluşudur; dolayısıyla, tabi kılınmış erkekliğin en önemli biçimi de eşcinsellik olur. Bu tabi kılınma, hem doğrudan etkileşimleri hem de bir tür ideolojik savaşı gerektirir. Söz konusu etkileşimlerden bazılarını 1. Bölüm'de betimlemiştik: Polis ve yasal taciz, sokak şiddeti, ekonomik ayrımcılık. Bu tarz davranışlar, hegemonik erkekliğin ideolojik ambalajının parçası olarak görülebilecek eşcinselliğe ve eşcinsel erkeklere yönelik küçümseme ile sıkıca birbirine bağlanmaktadır. AIDS korkusu, eşcinsellere hastalığın asıl kurbanları olarak anlayış göstermekle değil, daha çok yeni bir tehlikenin taşıyıcıları olarak düşmanca bir tutum takınılmasıyla ifade edilmektedir. Medyanın asıl ilgi odağıysa, "eşcinsel vebası"nın "masum", yani "normal", kurbanlara bulaşıp bulaşmayacağıdır.

Tabi kılınmış erkekliğin öteki örneklerinde görülen durum geçicidir. Cynthia Cockburn'ün Londra'daki matbaa işçilerine dair mükemmel çalışması, kadınların yanı sıra genç erkekler üzerinde de üstünlük kurulmasını içeren bir hegemonik erkeklik uyarlamasını betimler. İşçiler, çıraklık dönemlerini zor ve sıkıcı bir çalışmadan geçtikleri ve sürekli aşağılandıkları bir dönem olarak a-

mmsarlar, bu aym anda hem becerinin hem de erkekliğin özendirildiği bir ritüeldir. Ama bir kere sınavı geçtikten sonra hepsi "kardeş" olurlar.

Erkekliğe dair birçok genel nokta, aynı zamanda kitlesel düzeydeki kadınlık analizine de uygulanabilir. Keza bu örüntüler de tarihseldir: İlişkiler değişir, yeni kadınlık biçimleri ortaya çıkar, öbür biçimler kaybolur. Kadınlığın ideolojik temsilleri, yaşandıkları biçimlerle gerçek kadınlıklara yakınlaşabilir, ama ille de bunlarla örtüşmesi gerekmez. Çoğu kadının desteklediği şey, aslında kendisinin olduğu şey olmayabilir.

Bununla beraber, temel bir farklılık da söz konusudur. Bu toplumdaki bütün kadınlık biçimleri, kadınların erkeklere tümden tabi kılınması bağlamında inşa edilmektedir. Bu nedenle kadınlar arasında, hegemonik erkekliğin erkekler arasında tuttuğu yeri dolduracak bir kadınlık biçimi yoktur.

Bu temel asimetri, iki ana özellik içerir. Birincisi, toplumsal iktidarın erkeklerin elinde toplanmasının, kadınların öbür kadınlar üzerinde kurumsallaşmış iktidar ilişkileri kurabilmeleri için sınırlı bir alan bırakıyor oluşudur. Bu, yüz yüze ilişkiler temelinde, özellikle de ana-kız ilişkilerinde yaşanır. Kurumsallaşmış iktidar hiyerarşileri, *Mädchen in Uniform* (Üniformalı Kızlar) ve *Frost in May*'de (Mayıs'ta Kırağı) betimlenen kız okulları gibi bağlamlarda da var olmaktadır. Ama erkeklik türleri arasındaki ilişkilerde oldukça önemli olan tahakküm kurma hissi, her zamankinden daha fazla yumuşatılmıştır. Şiddetin kadınlar arasında, erkekler arasında olduğundan çok daha düşük bir düzeyde oluşu, bunun açık bir göstergesidir. İkinci özellikse öteki cinsiyet üzerinde egemenlik kurma etrafında hegemonik bir biçimin örgütlenmesinin kadınlığın toplumsal inşasında bulunmayışıdır. İktidar, otorite, saldırganlık ve teknoloji, erkeklikte olduğu gibi, bir bütün olarak kadınlıkta tematikleştirilemez. Aynı derecede önemli olan başka bir nokta da, hegemonik erkekliğin öteki erkeklikleri olumsuzlama zorunluluğu türünden, öteki kadınlıkları olumsuzlamak veya tabi kılmak için hiçbir baskının kurulmamış olduğudur. Bu yüzden toplumumuzda gerçek kadınlıkların, gerçek erkekliklerden daha fazla çeşitlilik içeriyor olma olasılığı hayli yüksektir.

Kadınlığın inşasının kaçınamayacağı egemenlik yapısı, he-

teroseksüel erkeklerin küresel egemenliğinden başka bir şey değildir. Süreç bu egemenliğe boyun eğme veya direnme etrafında kutuplaşma eğilimini taşır.

Boyun eğme seçeneği, burada "ön plana çıkarılmış kadınlık" olarak adlandırılan ve en fazla kültürel ve ideolojik desteğin verildiği kadınlık örüntüsüne merkez oluşturur. Bu, teknik beceriden çok toplumsallığın sergilenmesi, oynaşma sahnelerinde kırılganlık, erkeklerin işyeri ilişkilerinde içlerinin gıcıklanma ve benliklerinin okşanma arzusuna boyun eğme, kadınlara yönelik emek piyasası ayrımcılığına bir tepki olarak evliliğin ve çocuk bakımının kabul edilmesi gibi belirli kurumlar ve toplumsal çevrelerdeki, çoktan sözünü ettiğimiz büyük ölçekli örüntülere çevirisidir. Kitlesel düzeyde bunlar, genç kadınlar için cinsel açıdan istekli olma, yaşlı kadınlar için de annelik temaları etrafında örgütlenirler.

Aynen hegemonik erkeklik gibi ön plana çıkarılmış kadınlık da, içeriği her ne kadar özellikle ev ve yatak odasının mahrem alanıyla bağlı olsa da, kültürel bir inşa biçimi olarak fazlasıyla kamusaldır. Gerçekten de, kitle iletişim araçları ve pazarlamacılıkta bir dayatmayla ve herhangi bir erkeklik biçimi için söz konusu olabilecek bir ölçüden daha çok reklamı yapılır. Yüksek tirajlı kadın dergilerinde, yüksek tirajlı gazetelerin "kadın sayfaları"nda ve televizyonda sabah yayınlanan pembe diziler ve "yarışmalar"da rastlanan makaleler ve reklamlar bildik örneklerdir. Bu reklamın büyük bir bölümünün, erkekler tarafından örgütleniyor, finanse ediliyor ve denetleniyor oluşu kayda değer bir noktadır.

Bu örüntünün "ön plana çıkarılmış kadınlık" olarak adlandırılması, aynı zamanda kültürel ambalajın kişilerarası ilişkilerde nasıl kullanıldığının da vurgulanması olacaktır. Bu tür kadınlık oynanmakta ve özellikle de erkekler için oynanmaktadır. Bu oyunculuğun nasıl sürdürüleceğine dair önemli miktarda halk bilgisi mevcuttur. Bu, *Women's Weekly*'den *Vogue*'a kadar pek çok kadın dergisinin başlıca ilgisini oluşturur. Hatta Hollywood tarafından da işlenip oldukça ikircikli bir komediye dönüş-türülmektedir (*Milyoner Avcıları; Tootsie* gibi). Marilyn Monroe, ön plana çıkarılmış kadınlığın hem arketipi hem de en büyük hicvidir. Marabel Morgan'ın, bir şekilde seks bombası ve Hazreti İsa'yı tek bir kişide bütünleştiren imgesi "mutlak kadın" da, aynı taktikleri kullanır ve

aynı müphemlikleri barındırır.

Erkeklerin iktidarına uyum sağlama olarak örgütlenen ve boyun eğme, çocuk terbiyesi ve empatiyi kadınca erdemler olarak ön plana çıkaran bir kadınlık, pek de öteki kadınlık biçimleri üzerinde hegemonya kuracak bir konumda değildir. Kadınlığın *Kinder, Kirche und Küche* uyarlamasını öven, "Kadın Olmak İsteyen Kadınlar" gibi feminizm karşıtı kadın gruplarına dair bildik bir paradoks vardır: Bu tür gruplar ancak kendi kurallarını yıkarak politik açıdan aktif olabilirler. Ağırlıklı olarak dinsel ideoloji ve muhafazakâr erkeklerin politik desteğine yaslanırlar. Öteki kadınlık biçimleriyle kurdukları ilişkiler, yeltendikleri marjinalleşme kadar bile tahakküm ilişkisi değildir.

Ön plana çıkarılmış kadınlığın sürdürülmesinin merkezinde, öteki kadınlık modellerinin kültürel ifadesini önleyen bir pratik yer almaktadır. Feminist tarihyazımı, kadınların deneyimini, Sheila Rowbotham'ın deyişiyle "tarihten saklanmış" olarak tanımladığında, kısmen bu gerçeğe tepki veriyordur. Uzlaşımsal tarihyazımı, uzlaşımsal kadınlığı tanımakta ve aslında verili saymaktadır; ondan saklanmış olan ise bekâr kadınların, lezbiyenlerin, sendikacıların, fahişelerin, deli kadınların, asilerin ve evde kalmış halaların, kol gücüyle çalışan işçilerin, ebelerin ve cadıların deneyimleridir. Radikal cinsel politikanın bir boyutuyla içerdiği özelliklerden biri de, bunlar gibi grupların deneyimindeki marjinalleşmiş kadınlık biçimlerinin kesinlikle yeniden iddia edilmesi ve yeniden ortaya çıkarılmasıdır.

NOTLAR

BİRİMSEL MODELLER VE CİNSİYET FARKLILIĞI ARAŞTIRMASI (s. 225-30). Maccoby ve Jacklin'den sonraki araştırma geniş, yaşam kısadır; bir örnek yetmeli. Maccoby ve Jacklin'in, cinsiyet farklılığını sağlam kanıtlar üzerine kurulmuş olarak gördüğü alanda, bilme yetisi konusunda iki çalışmadan metinde övgüyle söz ediliyor. Fairweather ise (1976) bu farklılıkların fasa fiso olduğunu öne sürüyor. Hyde (1981), tutarlı ama küçük oldukları sonucuna varırken, Rosenthal ve

Rubin (1982), o kadar da küçük olmadıklarını ama belki de azalmakta olduklarını öne sürüyor. Bunun bir eğilim gibi görünmesi korkusuyla ekliyorum; Fendrich-Saloway vd. (1982) ile Denno (1982), Fairweather'la aynı düşüncede. Dışarıdan bakan biri bu görüşler arasında makul bir karara varmakta zorlanabilir; ama eğer burada sistematik bir cinsiyet ayrımı varsa, farklılıkların ölçümlerdeki tüm sapma bakımından çok büyük olmadığını bütün yazarlar kabul etmek zorundalar.

ERKEKLİK/KADINLIK ÖLÇEKLERİ

(s. 230-35). Davranış ve kişilik araştırmalarında nesneleştirilmiş ölçmenin klasik bir eleştirisi için bkz. Goldhamer (1949), Williams (1959) ve Cicourel'a (1964). Lafitte'in ise eleştirisi (1957) teknik bakımdan en etkili olanıdır.

ÇOKKATLI MODELLER

(s. 235-41). Bim Andrew alıntıları, Burnett (1982), s. 130-131; Agnus Barr da orijinal mülakat çözümlemesinden alıntılandı. "Auburn College" ile ilgili öykü için bkz. Connell vd. (1981). Bu bölümün sonundaki argüman, bir erkekteki "kadınlık" ve bir kadındaki "erkeklik" hakkında konuşuyormuşuz gibi bir duyguyu açık bırakmış olabilir. İleride, 9. Bölüm'de verilecek psikanalitik kanıtlar, bunların anlamlı ifadeler olduğunu ima ediyor. Ancak, bunlar bedensel deneyime karşı direnen psikolojik yapılar içerdiğinden kadınların kadınlığı ya da erkeklerin erkekliği gibi bir yapıyla aynı türden olduklarını söylemek güç. Yaratılan baskılar beden imgesinin kendisini değiştirmesi için yeterince gaddar olabilir, aynen penislerini ya da göğüslerini bedenlerinin bir parçası olarak yaşantılayamayan transseksüellerde olduğu gibi.

YAPILARIN ETKİSİ

(s. 241-45). Fred Broughton alıntısı, Burnett (1982), s. 130-131.

HEGEMONİK ERKEKLİK VE ÖN PLANA ÇIKARILMIŞ KADINLIK

(s. 245-52). Alıntı, Klein (1946), s. 164. Burgess'ın olağanüstü dokunulmazlığı hakkında bkz. Seale ve McConville (1978). Bu bölümde tartışılan kavramlar hem önemli hem de az gelişmiş; argümanım burada, her zamankinden daha fazla deneme niteliğinde. Ana-kız ilişkisi, kadınlık hakkındaki argümanı önemli ölçüde değişikliğe uğratabilirdi.

IX
Gün ışığındaki esrar
Toplumsal cinsiyet oluşumu ve psikanaliz

Önceki bölümde tartışılan kişisel yaşam yapıları nasıl biçimlenmektedir? Bu soruyu ele alan, toplumsal cinsiyete dair bir toplum analiziyle uyumlu, iki ana yaklaşım mevcut. Bunlardan biri toplumsallaşma teorisi, diğeriyse psikanaliz. Toplumsallaşma teorisi, toplumsal cinsiyet oluşumunu, toplumsal normların kazanılması ve içselleştirilmesi olarak görür. Ayrıca toplumsal bağlam ile kişilik arasındaki sürekliliği ve bizzat kişiliğin homojenliğini vurgular. Psikanaliz ise toplumsal cinsiyet oluşumunu, normatif kural koymalardan çok iktidar ve gereksinimle karşı karşıya kalmanın etkisi olarak görür. Vurguladığı nokta ise toplumsal bağlam ve kişilik arasındaki süreksizliktir, bunun yanı sıra kişilikteki köklü bölünmelere dikkat çeker. Sorunu ele almada yetersiz görün-

düğünden, önce kısaca toplumsallaşma teorisini irdeleyecek ve sonra da, soruna ustaca açıklama getiren iki temel psikanaliz dalına yöneleceğim.

A. TOPLUMSALLAŞMA

Geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde hem akademik toplum bilimlerinde hem de toplumsal cinsiyeti konu alan popüler literatürde en yaygın yaklaşım, toplumsal biçimlendirme ya da "toplumsallaşma" (sosyalizasyon) kavramları aracılığıyla geliştirilmişti.

Bu yaklaşımın başlıca argümanı, şematik olarak şu şekilde işlemektedir: Yeni doğan çocuğun biyolojik bir cinsiyeti vardır, ama henüz toplumsal bir cinsiyete sahip değildir. Çocuk büyürken toplum da, çocuğun önüne cinsiyete uygun bir kurallar, şablonlar ya da davranış modelleri dizisi koyar. Belirli toplumsallaştırma etkenleri ya da failleri –özellikle aile, medya, arkadaş grupları ve okul– söz konusu bu beklentileri ve modelleri somutlaştırarak çocuğun bunları sahipleneceği ortamları hazırlar. Etkenlerin sıralaması önemli olabilir ve bu kapsamda çoğunlukla birincil ve ikincil toplumsallaşma ayrımları yapılır. Yanı sıra çeşitli öğrenme mekanizmaları da işin içine girmektedir: Şartlanma, öğretim, model alma, özdeşleşme, kuralları öğrenme gibi. Toplumsal cinsiyet-toplumsallaşma literatüründe bu mekanizmaların göreli önemine ilişkin pek çok tartışma bulunmaktadır. Toplumsal modeller ya da kurallar, ayrıntıları ne olursa olsun, az ya da çok içselleştirilirler. Bunun sonucunda, normalde belirli bir cinsiyetin toplumsal beklentileriyle örtüşen bir toplumsal cinsiyet kimliği ortaya çıkar. Bazı durumlarda ise, bir toplumsallaştırma etkeninin olağandışı işleyişi (örneğin babasız bir aile) ya da alışılmadık bir biyoloji yüzünden bir "sapma" yaşanır. Bu tür sapmaların ürünleri ise eşcinseller, transseksüeller, çift cinsiyetliler ve toplumsal cinsiyet kimliği kendi cinsiyetleriyle alışıldık biçimde örtüşmeyen diğer kişilerdir.

Toplumsallaşma kavramları ile cinsiyet rolü teorisi arasında büyük bir yakınlık bulunduğu açıktır. Toplumsal kurallar çoğunlukla "norm" ve toplumsal öğrenme süreci de "rol öğrenme", "rol kazanma" ve "cinsiyet rolü toplumsallaşması" olarak adlandırılır.

3. Bölüm'de anlatılan rol teorisi eleştirisinin bu anlamda fazlasıyla geçerli olduğu söylenebilir. Rol öğrenme teorisi içsel olarak tutarsızdır ve toplumsal sürece gerçek anlamda bir toplum analizi getirme açısından yetersizdir. Ama her ne kadar cinsiyet rolü terimleriyle yaygın biçimde ifade ediliyor olsalar da, dar anlamda konuştuğumuzda, toplumsallaşma analizlerinin ana unsurlarının, rol çerçevesinden koparılabilecekleri ve yalnızca kendileri kapsamında değerlendirilmeleri gerektiği açıktır.

Okul, aile, arkadaşlık grubu ya da televizyon ağını bir "toplumsallaştırma etkeni" olarak kabul eden görüş, belirli bir senaryo, failin toplum adına işini yapmasını öngören bir yönetmelik, ne yapılması ve bunun nasıl yapılması gerektiğine ilişkin bir kanı birliği gerektirir. Liberal feminizm metinleri de dahil olmak üzere, cinsiyet rolü toplumsallaşmasını konu alan literatürün büyük bir bölümü, bu tür pürüzsüz, toplumsallaştırma etkenleri betimlemelerine yer verir.

Ama hem ilgili kurumlara ilişkin tarihsel kanıtlar hem de bu kurumların günümüzdeki işleyiş biçimlerini irdeleyen büyük ölçekli çalışmalar, bir kanı birliği yaratmak amacıyla bir bütün olarak toplumsal düzen adına işlerlik gösteren etkenler betimlemesini reddetmemizi gerektiriyor. Toplumsal tarih, okulların ve ailelerin çoğunlukla birbirleriyle ve büyük toplumsal yapılarla çatışma içinde bulunduğunu gösteriyor. Richard Sennett'ın *Families Against the City* (Aileler, Kent Yönetimine Karşı) adıyla yayımlanan Chicago araştırması ve Pavla Miller'ın Güney Avustralya'da kitlesel eğitim sisteminin işçi sınıfı ailelerine ve bu ailelerin gösterdiği güçlü muhalefete yönelik bir müdahale aracı olarak nasıl dayatıldığını gösteren *Long Division* (Uzun Bölünme) adlı çalışması bunun örneklerindendir.

Ayrıca bu kurumlar içsel olarak homojen ve uzlaşmacı olmadıkları gibi, "toplumsallaşmakta" olan insanlarla ilişkilerinde üstünkörü bir tutarlılık bile göstermezler. Laing ve Esterson'ın *Sanity, Madness and the Family*'si ve Françoise Dolto'nun *Dominique*'i gibi aileleri konu alan psikanalitik çalışmalar, çocuklara yönelik baskı ve taleplerdeki katlanılması güç çelişkileri gösteriyor. Bu örneklerin, ürettikleri baskıların yoğunluğu açısından alışılmadık olduklarını söyleyebiliriz. Ama elimizdeki diğer ka-

nıtlar, içsel çelişkinin ve çapraz baskının oldukça normal olduğunu göstermeye yetiyor. Örneğin, Mirra Komarovsky'nin *Blue-Collar Marriage*'i ve Lillian Rubin'in *Worlds of Pain*'i gibi Amerikan araştırmaları ya da daha önce sözünü ettiğimiz işçi sınıfı okullarına ilişkin İngiliz araştırmaları bu yönde kanıtlar öne sürmektedir. Betty Friedan'ın bir liberal feminizm klasiği olan *Kadınlığın Gizemi* adlı kitabı, Amerikan burjuva ailesi içindeki çelişkiyi tam olarak ortaya çıkarmıştı. Kurumlar uzlaşmacı ve tutarlı göründüklerinde, yakın incelemeler bunu gösterme eğilimindedir; çünkü bir uyum cephesi ve iyi bir düzen yaratılması istendiğinden, önemli sayılan çıkar çatışmalarına çok fazla enerji harcanmaktadır. Bu, *Teachers' Work* adlı çalışmada, yönetici sınıfın okulları için gösterilmektedir, ayrıca 1. Bölüm'deki Prince'ler gibi ailelere ilişkin örnek olay incelemelerinde de yeterince açıktır.

Bu veriler, kurumların insanları şekillendirme biçimlerinin anlaşılması açısından çok önemli içerimler barındırır. "Toplumsallaşma" görüşü, öğrenme psikolojisi tarafından tanımlanan şu ya da bu mekanizma aracılığıyla içselleştirme düşüncesi üzerinde temellenir. Kişinin içinde üretilen, toplumsallaştırma etkeninin niteliklerini yeniden üreten ya da yansıtan bir psikolojik yapıdan başka bir şey değildir. "Model alma" görüşü ise toplumsallaştırıcının niteliklerine bürünerek toplumsallaşma teorisinin bu özelliğini özetlemektedir.

Süreç içindeki çelişki gerçeğinin farkına vardığımızda, toplumsal cinsiyet oluşumuna ilişkin genel bir anlayış olarak "toplumsallaşma", tutulacak tarafı olmayan bir görüş halini alır. Bu bağlamda, mekanik nedensellik olasılığı ortadan kalkar: Çelişkinin tek mekanik sonucu, rastlantısallık olacak ve kanıtlar da bunu desteklemeyecektir. Oysa, her ikisi de "toplumsallaşma" görüşlerinden uzaklaşarak tamamen farklı bir şeylere yönelen iki olasılık geliştirilir. Bunlardan biri, kurumun ya da toplumsal çevrenin özelliklerinden niteliksel olarak farklı olan, psikolojik yapıların kişi içindeki üretimidir. Bu kısaca, klasik psikanalizin temelidir. Diğeri ise çelişkinin açtığı bir alandaki kurucu seçim olasılığıdır. Bu da, varoluşçu psikanalizin temelidir.

Toplumsallaşma görüşlerinin akademik araştırmadaki popülaritesi, iki mesleki körlükle, yani sosyologların kişinin karmaşık-

lığını kabul etmedeki beceriksizlikleri ve psikologların toplumsal iktidarın boyutunu kabul etmedeki isteksizlikleriyle desteklenmektedir. Her iki grup da, çelişkiyi önemsizmiş gibi gösterip şiddeti göz ardı ederek uzlaşmacı bir kuşaklararası aktarım modelini ve üretilen uzlaşmacı bir psikolojik yapı modelini kabul etme eğilimindedir.

Kadınlık ve erkekliğin çekirdeğinde yatan bir "toplumsal cinsiyet kimliği" görüşü, kişinin toplumsallaştığı bir "cinsiyet rolü" görüşünün psikolojideki karşılığıdır. Öyle görünüyor ki, bu görüşün temeli, gerçekten de, kişinin kendisini uzlaşımsal kadınlık ve erkeklik imajlarının tanımladığı türde bir kişi olarak kabul etme edimidir. Bu nedenle, Robert Stoller gibi araştırmacılar, toplumsal cinsiyet kimliğinin temellerini çocuğun kadınlık ve erkeklik tanımlarıyla tanıştırıldığı yaşamın ilk yıllarında aramaya yöneliyorlar. Benzer biçimde, Stoller'ın transseksüellere ilişkin örnek olay incelemelerinde, sapkın toplumsal cinsiyet kimliğinin kökenleri, yaşamın ilk yıllarında sapkın aile gruplarında aranıyor.

Kişilik ya da cinsel karakterin tutarlı çekirdeği olarak kimlik görüşü, 1940'larda ve 1950'lerde *Childhood and Society* (Çocukluk ve Toplum) adlı çalışmasında Erik Erikson ve kültür ve kişilik antropolojisi ekolü tarafından yaygınlaştırıldı. Bunun, sosyolojide rol teorisinin ortaya çıkışıyla aynı zamanda gerçekleşmiş olması rastlantısal değildir. Kimlik teorisi, kişilikteki farklı düzeylere ilişkin psikanalitik görüşten yararlanmış, ama düzeyler arasındaki temel çelişki düşüncesini çekip çıkararak söz konusu görüşün içini boşaltmıştır. Kişiliğin yüzeydeki düzeyleri, derin düzeylerdeki çekirdeğin hemen hemen yalın bir dışavurumu haline gelmiştir.

Bu tür kişilik modellerinin eksiksiz bir eleştirisi, uzun, dolambaçlı bir gezintiyi göze almak zorundadır. Bu yüzden, kısaca temel noktaları belirtmekle yetineceğim. Homojen ya da uzlaşmacı bir toplumsal cinsiyet kimliği, modeli, yaratıcılığı ve direnişi açıklama yeteneğinden yoksun kalır. Farklı toplumsal cinsiyet pratiklerinin üretilmesini, yalnızca yetersiz ya da sapkın toplumsallaşmadan kaynaklanan bir sapma olarak kabul eder. Kişilik çekirdeğine ilişkin çizdiği homojen tasvir, klasik psikanalizin normal biseksüellik olarak bahsettiği ve ölçeksel kişilik anlayışlarının da

artık önemini kavradığı, toplumsal cinsiyetin birleştirici unsurlarını (androjenlik vb.) gözden kaçırır ya da marjinalleştirir. Böylece duygu yapılanması açısından merkezi öneme sahip –kişinin kendisini erkek ya da kadın olarak kabul etmesini sağlayan– bilişsel bir edim üretir; ama bunu yaparken, bu edimin hem toplumsal yapılanmasını, yani yetişkinlerin pratiklerinde çocuğa sunulan toplumsal kategorilerin toplumsal cinsiyette içerilmesini, hem de bilişsel olarak örgütlenmeyen (Freudcuların "birincil süreç" adını verdiği) duygusal süreçlere bağımlı olduğunu gözden kaçırır.

Bir iletim mekanizmasını ve üretilene ilişkin uzlaşmacı bir modeli öne süren toplumsallaşma teorisi, yalnızca toplum bilimcilerinin toplumsal yaşamda hem seçimi hem de gücü göz ardı etmeye istekli olmaları ölçüsünde bir değer taşımaktadır. Bunları kurucu olarak görme konusunda Sartre ve Laing ile aynı düşüncedeyim. "Toplumsallaştırma etkenleri", büyümekte olan kişi üzerinde mekanik etkiler üretemezler. Yaptıkları şey, çocuğu belirli koşullarda toplumsal pratiğe katılmaya teşvik etmekten ibarettir. Bu teşvik –kabul etme ve bunun dışında başka bir seçenek bulunmadığına yönelik yoğun bir baskının eşliğinde– zorlayıcı olabilir ve çoğunlukla öyledir de. İçerilen duygusal baskı, Seymour M. Miller ve Michael Silverstein gibi, cinsiyetçilik karşıtı erkek hareketinde yer alan kişilerin otobiyografik metinlerinde çok güzel ifade edilmektedir. Yine de çocuklar bu tür baskıları geri çevirebiliyorlar, ya da daha kesin biçimde ifade edecek olursak, toplumsal cinsiyet alanında kendi hareket biçimlerini geliştirmeye başlıyorlar. Her ne kadar eşcinsel otobiyografileri, eşcinsel olarak olumlu bir seçenek oluşturmanın çoğunlukla uzun zaman alacağını gösterse de, çocuklar heteroseksüelliği reddedebiliyorlar. Erkeksi ve kadınsı unsurları harmanlamaya koyulabiliyorlar, örneğin kız çocuklar, okulda rekabete dayalı spor dallarında yer alma konusunda ısrarcı olabiliyor. Kendi yaşamlarında bir bölünme başlatabiliyorlar, sözgelimi erkek çocuklar kendi kendilerine kaldıklarında kadın elbisesi giyebiliyorlar. Gerçek pratikleriyle bağdaşmayan bir fantezi yaşam kurabiliyorlar ki, belki de hepsinin arasında en yaygın olanı bu.

Eğer toplumsallaşma, toplumsallaşma teorisinin öngördüğü gibi

pürüzsüz ve başarılı olsaydı, yetişkinler ve çocuklararası ilişkilerde tarihsel olarak var olan şiddet düzeyinin açıklanması güç olurdu. Öyle görünüyor ki şiddet düzeyi geçtiğimiz yüzyıl içinde kapitalist çekirdek ülkelerde önemli ölçüde azalma gösterdi –Ellen Key'nin önceden tahmin ettiği gibi bu, gerçekten de "çocuk yüzyılı" anlayışının ortaya çıktığı birkaç bağlamdan biri. Ama yine de, bu noktada bile bu azalma oldukça özel. 1969'da Sydney'de yapılan bir araştırmada, ergenlik çağında bulunan 11 ile 14 yaş arası erkek çocukların % 70'inin, araştırmanın yapıldığı yıl içinde okulda çeşitli kereler dayak yediği ya da kayışla dövüldüğü bildirildi. Herhangi bir alışveriş merkezinde yapılacak bir gözlem, küçük çocukları dövmenin günlük yaşamda hâlâ sık rastlanan bir olgu olduğunu gösterecektir.

İktidar dengesizliği, yetişkinlerin çocuklar üzerinde çok ağır baskılar uygulamasını olanaklı kılmaktadır, tabii böyle bir niyetleri olduğunda. Keza yetişkinler de "toplumsallaşma" sürecindeki çelişkiye tepki verirler ve tepkileri de, karakter oluşumu ve öğreti üzerine şiddet içeren rejimler yaratarak söz konusu toplumsallaşma sürecine düzen ve yön verme biçimini alabilir. James Joyce, *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi* adlı romanında İrlanda'daki bir Cizvit Okulu'nda böylesi bir rejimin klasik bir tasvirini çizmişti. Çoğu durumda şiddet içeren rejimler, tasarlandığı biçimde işlemektedir: Rahibe okulları rahibeler üretir, okul öğrenciler üretir, erkek çocuk babasının imgesi olacak biçimde yetişir vb. Toplumsallaşma paradigması beklenmedik bir biçimde elverişliymiş gibi görünüyor. Yine de "rol öğrenme" görüşleri tümüyle, bu tür ortamlarda üretilen şiddetli baskılar açısından fazla ılımlı. Hatta bu noktada bile tepkiler, tasarlanmış olandan oldukça farklı olabilir: Böylece iyi bir Katolik Kamu Görevlisi'ne değil, bir James Joyce'a sahip oluruz.

Yeterli bir toplumsal cinsiyet oluşumu açıklaması, bu tür olayları rastlantısal ayrılıklar ya da toplumsal sapmadan daha farklı bir şey olarak anlayabilmek zorundadır. Bu ancak, başarılı bir "toplumsallaşma" örneğinin analizinin, başarısız olanı da anlamamızı olanaklı kılması koşuluyla mümkün olabilir.

Sözünü etmekte olduğum şey, bir toplumsal cinsiyet oluşumu teorisine ilişkin çeşitli kriterleri örtük biçimde barındırır. Böyle bir

teorinin, toplumsal çelişki ve kişilik içindeki çelişkiyi göz önünde bulundurabilmesi gerekir. Ayrıca insanları robotlara dönüştürmeden iktidarı ve etkilerini de hesaba katabilmelidir (sözgelimi, çocuğun sevgi ihtiyacı gibi itaat dürtülerini fark edebilmelidir). Bir düzeyin yalnızca başka bir düzeyin özelliklerini ifade ettiği görüşüyle kendisini kısıtlamaksızın, kişilikteki farklı düzeyleri fark edebilmelidir. En önemlisi –ve bir anlamda sözünü ettiğimiz bu yönlerin hepsini kapsayacak biçimde– tarihsel olmalıdır; hem kişiyi zaman ve durumlar aracılığıyla bir yörünge kapsamında görme açısından hem de kişisel gelişimi etkileyen toplumsal güçlerin tarihsel olarak sürekli yeniden düzenlenişini fark edebilme açısından.

Bunlar oldukça güçlü kriterlerdir. Öyle sanıyorum ki bunları karşılayan yalnızca iki yaklaşım var: Klasik psikanaliz ve varoluşçu psikanaliz. Bu bölümün geri kalanında bu iki yaklaşımın toplumsal cinsiyet oluşumuna ilişkin açıklamalarını ele alacağım. Ama bu iki yaklaşımın, farklı nedenlerle, yukarıda sözünü ettiğimiz kriterleri tam olarak karşılamadıklarını da belirteyim. Bu nedenlerin ele alınması, kişilik kavramlarının yeniden oluşturulması gerekliliğini vurguluyor. Bir sonraki bölümde buna değineceğim.

B. KLASİK PSİKANALİZ: DİNAMİK BİLİNÇDIŞI

Freud, cinsellik ve toplumsal cinsiyet üzerine çok şey yazdı. Ama benim buradaki amacım, Freud'un ve ardıllarının görüşlerinin bir özetini ya da tarihçesini sunmak değil. Bunun yerine, onların toplumsal cinsiyete dair bir toplum teorisine yaptıkları katkıları ortaya çıkarmaya çalışacağım. Dolayısıyla, Oidipus kompleksi ve Freud'un kadınlık ve erkeklik tartışmalarından değil, onun ruhsal ve toplumsal arasındaki ilişkiye dair genel teorileştirmesinden yola çıkmak istiyorum.

Freud bu konuda iki temel düşünüş tarzı geliştirmişti. Bunlardan biri, bir yanda çocukların ruhsal yaşamı ile nevrotikler, bir yanda da "yabanıllar", kalabalıklar ve gruplar arasındaki kapsamlı ve büyük ölçüde hayal ürünü benzerlikler kurmaktadır. Çok daha kapsamlı olan ikinci düşünüş tarzı ise cinselliğin Avrupa kültü-

ründe toplumsal yönden bastırılmasıyla ilgilidir. Bu, Freud'un 1908 yılında, kadınların cinselliğinin bastırılması üzerinde temellenen kurumlar olarak evlilik ve çifte standarta ilişkin önemli bir psikolojik eleştiride bulunmasına yol açmıştır. Freud'a göre, kadınların cinsel mutluluğunu yadsıyan toplumsal baskı, nevrozun gelişmesinin ardında yatan asıl güçtü. *Uygarlık ve Bunalımları* gibi daha sonraki yazılarında, (1930) doruğa çıkan Freud, bu argümanı genelleştirmiş ve bastırmanın tarihsel dinamiğini daha fazla vurgulamıştı.

Uygarlık ve doğa arasında bir çatışma olduğu, kuşkusuz Batılı düşünce tarzında geleneksel bir temadır. Ama Freud, yalnızca antik felsefe etrafında dolanıp durmakla kalmaz. Psikanalizin klinik araçları, özellikle de bastırma kavramı, konuyu çok daha kesin ve etraflı biçimde formüle etmeyi olanaklı kılmıştır. Freud *Uygarlık ve Bunalımları*'nda "uygarlaşma süreci ve bireyin libidinal gelişimi arasında" bir benzerlik bulunduğunu öne sürer, ama bu yalnızca bir benzerlik değil bir bağıntıdır da: "Uygarlık bir içgüdüden vazgeçiş üzerinde inşa edilir. Bu "vazgeçiş", Rousseau'nun *Toplum Sözleşmesi*'nde (ve aslında Freud'un *Totem ve Tabu*'sunda) olduğu gibi mitik bir geçmiş ya da filozofik bir gökyüzünde yansıtılamaz; psikoseksüel gelişme sürecinde her kişinin yaşamında işlerlik gösteren ve bastırma mekanizması aracılığıyla bireyin bilinçdışı düzeyinde etki sahibi olan bir şeydir. Nevroz ise uygarlığın gelişimiyle birlikte gerekli hale gelen, kişi üzerindeki toplumsal baskıların, mecazi değil, maddi bir sonucudur. Erişkin kişilik yapısı, bu baskı tarafından ve temel olarak da genç çocuğun aile içinde bu baskıyı yaşantılaması yoluyla biçimlendirilir. Kişinin ruhsal donanımının parçası olarak süperegonun oluşumu, bir toplumsal mekanizmanın ta kendisidir. Freud'un çarpıcı benzetmesiyle: "Uygarlık, bu yüzden, bireyin tehlikeli saldırganlık arzusu üzerinde, bu arzuyu zayıflatıp zararsız hale getirerek ve bu arzuya göz kulak olması için bireyin içinde âdeta fethedilmiş bir şehirdeki garnizona benzeyen bir faillik oluşturarak egemenlik kurar."

Ama eğer "doğa" bu yolla kısmen toplumsal kılınıyorsa, buna karşılık toplumsal da, doğa alanı içinde harekete geçiriliyordur. Dolayısıyla uygarlık, ruhsal yaşamın olaylarına ve süreçlerine dışsal bir şey olarak görülemez. Tam tersine, bunların bir ürünü ve

uzantısı olarak görülmelidir. Uygarlığın daha gürültülü ve kanlı bir tarzda ifadesini bulan başarıları da, sadece ve sadece bastırma uğruna, dürtülerin yüceltilmesini temsil eder. Bu daha sonraki ve daha geniş çaplı formülleştirmelerde Freud, uygarlığı nevrozun nedeni haline getiren bir konumdan, uygarlığı nevrozla süreklilik içinde olarak gören, diğer bir deyişle aynı yapının parçası olarak kabul eden bir konuma geçer (kabul edilmelidir ki bu açıkça belirtilmemekle birlikte dolaylı bir biçimde olsa da, kesinlikle ima edilmektedir). Bu noktada Freud, bastırmaya içkin tarihsel bir dinamiğe ilişkin önemli bir kavramı açıklar:

> [Eros ve Thanatos arasındaki] Bu çatışma, insanlar birlikte yaşama ödeviyle karşılaşır karşılaşmaz başlamıştır. Topluluk, aileninkinden başka hiçbir biçimi öngörmediği sürece bu çatışma, vicdanı kurmak ve ilk suçluluk duygusunu yaratmak için kendisini Oidipus kompleksinde dışavurmakla yükümlüdür. Aynı çatışma, topluluğu genişletmeye yönelik bir girişimde bulunulduğunda, geçmişe bağlı biçimlerde sürdürülür, şiddetlendirilir ve suçluluk duygusunun daha ileri bir pekiştirilmesiyle sonuçlanır... Şayet uygarlık, aileden bir bütün olarak insanlığa doğru gelişmenin zorunlu yoluysa, bu durumda... bununla çözülmez biçimde bağlı, belki de bireyin katlanamayacağı dereceye ulaşacak, bir suçluluk duygusu artışı söz konusudur.

İşte bu, Freud için mutsuzluk sorununu geri getirmekte ve döngüyü tamamlamaktadır –ama başkaları içinse kesinlikle bir hareket noktasıdır.

Freud, böylece psikanalizin teknik kavramlarıyla, geleneksel doğa/kültür çatışkısını parçalar. Bunun yerine, en beklenmedik biçimde bir tarihsel süreç kavramını getirir –Freud'un kendisinin bunun teorik önemini göremediği açık. Bu süreç, makro-toplumsal ve bireysel düzeylerde eş zamanlı olarak işler. İçerisinde, hem insan kişilikleri ve sorunları hem de ortak toplumsal başarılar bir bütünün ayrılmaz parçaları olarak üretilir.

Bu kavrayış biçimi, Marcuse'nin farkına vardığı gibi, psikanalitik kavramların sosyolojikleştirilmesini olanaklı hale getirir. Oidipus kompleksi, belirli bir tarihsel aile tipinin ürünü olarak görülebilir. Bastırma sürecinin bizzat kendisi genelde insani ilişkinin soyut bir sonucu değildir, ama saptanabilir tarihsel bağlam-

larda kesin bir biçim ve yoğunluk kazanır. Bu, psikanalizi biyolojiye indirgeyebileceğinden daha fazla sosyolojiye indirgemez. Ama bir tarihsel süreç kavramı, toplumsal ile bilinçdışı ve "özdeşleşme" gibi psikodinamik görüşleri basitçe bir toplumsal denetim sosyolojisine ekleyen teoriler arasında çok daha güçlü bir bağlantı kurulmasını sağlar. Böylece psikanalizin, artık içgüdü ve gerçeklik arasındaki sonsuz rekabetin teorisi olmayan, toplumsal açıdan eleştirel bir kullanımını olanaklı kılar.

İlk yıllarında, Freudcu teorinin toplumsal eleştiriye ilişkin potansiyelleri öncelikle Alfred Adler tarafından geliştirilmişti. İktidar, erkeklik, savaş ve güdülenme üzerine özgün ve verimli psikanalitik metinleri günümüzde büyük ölçüde unutulmuş olan Adler, bir sosyalistti. (Daha sonraki yıllarda, ilk radikalizmi açısından fazla önem taşımayan, ılımlı bir "bireysel psikoloji" üzerinde temellenen küçük bir kültün kurucusu olarak anılmaya başladı. Wilhelm Reich'ın sosyalist yapıtlarının yazgısıyla benzerlikleri fazladır.) Adler, toplumsal şekillenmelerini vurgulayarak Freud'un güdüleri biyolojiden türetmeye yönelik inatçı çabasını eleştirdi. Toplumsal yapıda iktidar ilişkilerinin önemine dair kesin bir fikre sahipti ve bir "iktidar psikolojisi" geliştirmeyi denemişti; amacı ise çocuklukta iktidar ve yetişkinlikte toplumsal güvence yoksunluğuna karşı kişinin verdiği tepkilere psikanalitik bir açıklama getirmekti. Özellikle de, bu argümanın bir kısmını toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar ilişkileri üzerinde yoğunlaştırmıştı.

Belki de zamanın sosyalist feminizminden etkilenen Adler, Avrupa kültüründe kadınlığın değerinin azaltıldığına dikkat çekmiş ve çocukluğun psikolojik örüntülerini bu azaltmanın şekillendirdiğini öne sürmüştü. Çocukların yetişkinler karşısındaki zayıflığı, yetişkinler tarafından kadınsılık, kültürel erkeklik ve kadınlık kutupsallığı etrafında belirginleşen "çocuksu değer yargıları" olarak yorumlanıyordu. Boyun eğme ve bağımsızlık arayışları, erkeklik ve kadınlık eğilimleri arasında bir çelişki yaratarak çocuğun yaşamında bir arada bulunan olgulardı. Gerilim altında bulunma durumu söz konusu olduğunda bu genellikle, yetişkin kişilikte bir tür uzlaşmaya ya da diğer bir deyişle, eğilimlerin dengelenmesine yol açıyordu. Ama sonuç her zaman bir uzlaşmayla noktalanmıyordu.

Güçsüzlükten duyulan endişe, saldırganlık ve zorlayıcılık yönünde duyulan bir eksikliği giderme çabasına yol açabiliyordu, Adler ünlü bir açıklamasında bunu, "erkeksi protesto" olarak ifade etmişti (bu, her iki cinsiyete de uyarlanabilir). Adler bunu, nevrozun kilit yapısı olarak görüyordu, ama aynı zamanda hegemonik erkekliğin etkili bir eleştirisi olarak da genelleştirmişti: "Buna [çocukların cinsellik karşısındaki belirsizliklerine], kültürümüzün baş belası, erkekliğe özgü aşırı üstünlük eklenmektedir. Cinsel rolleri hakkında şüphesi olan tüm çocuklar, erkeksi olarak gördükleri kişilik özelliklerini abartırlar, hem de tüm küstahlıklarından daha fazla."

Adler'in eleştirel bir toplumsal cinsiyet psikolojisine ilişkin çizdiği bu taslak, ne yazık ki, çok az ürün vermiştir. Psikanaliz, 1911'de Adler ve Freud arasında yaşanan kopuş ve 1920'lerde Freud'un kadınlık teorilerine ilişkin bir tartışma başlatan başka bir radikal akım sonrasında, gelişimini çok daha tutucu yönlerde sürdürmüştür. Karen Horney gibi birkaç analistin, kadın psikolojisine yönelik sürekli ilgileri ise Adler'in toplumsal cinsiyet konularını yerleştirmeye çalıştığı toplumsal zeminlerden giderek uzaklaşıyordu. 1940'lara ve 1950'lere gelindiğinde, John Bowlby, Theodor Reik, Erik Erikson ve çağdaşlarının çalışmalarında, ana akım psikanaliz, ataerkil ailenin ve toplumsal cinsiyete dair uzlaşımsal tanımların güçlü bir ideolojik dayanağı haline gelmişti. Her ne kadar yorumcuları yerine, hatalı bir şekilde Freud'a daha fazla saldırılmış olsa da, bu gelişmeleri izleyen feministlerin psikanaliz eleştirileri böylece haklı gösterilmişti. Yaşanan politik değişikliğin şaşırtıcı bir göstergesi de, eşcinselliğe yönelik tavırdı. Freud, vicdanının sesini dinleyerek eşcinselliği bir hastalık olarak tanımlamayı kesinlikle reddetmiş ve eşcinsel eğilimi "tedavi etme"ye yönelik çabalara karşı uyarıda bulunmuştu. 1950'lere gelindiğinde psikanalistler rahatlıkla, tek başına ele alındığında, eşcinselliği patolojik diye tanımlıyor, psikanalitik tedavi önererek işe koyuluyorlardı. Tek eksikleri ise başarıydı.

Freud'un düşüncesinin toplumsal boyutunu sırtlayanlar ise resmi psikanalizin klinik dünyası dışında bulunan teorisyenler olmuştu. Büyük bir kısmının erkek ve çok azının analiz uygulamış olması gerçeği de dahil olmak üzere çeşitli nedenlerle, toplumsal

cinsiyet sorunu giderek gündem dışına atılıyordu. Asıl ilgi odağı ise, kapitalizmin psikolojik temelleriydi.

1930'lar ve 1940'larda, liberal kapitalizmden faşizmin ortaya çıkması üzerinde duruluyordu. Karl Mannheim, faşist hareketlerin yaygın başarısını anlama çabasıyla, *Yeniden İnşa Çağında İnsan ve Toplum* adlı kitabında psikanalitik argümanları sosyolojiye yerleştirmişti. Wilhelm Reich, *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*'nda daha sol bir perspektiften yola çıkarak benzer bir şey yapmıştı. Psikanalizi yeniden inşa edilen bir Marksizmle birleştirmeye yönelik ayrıntılı bir araştırma programı da, Frankfurt okulu tarafından başlatıldı: Horkheimer'ın *Studien über Autorität und Familie* (Otorite ve Aile Üzerine İncelemeler) adlı derlemesi, Erich Fromm'un *Özgürlük Korkusu* ve hepsinin arasında en ünlüsü olan Adorno ve diğerlerinin *The Authoritarian Personality*'si (Otoriteryan Kişilik). Frankfurt okulunun bu çalışmaları, karakterbilimi doğrultusunda ilerliyordu ve kasıtsız olarak bir erkeklik tipolojisi kurmaya başlamıştı. Yüksek ve düşük otoriteciliğin ünlü örnek-olay incelemeleri "Mack" ve "Larry", keza birbirine zıt erkekliklerin oluşumuna ilişkin çalışmalar olarak da okunabilir pekâlâ.

Frankfurt okulunun başka bir yakasında da Herbert Marcuse, Freud'un uygarlığın gelişimiyle yükselen bastırma düzeyine ilişkin argümanı üzerinde duruyordu. Marcuse'nin *Eros ve Uygarlık*'ı, bunun bir kısmının sömürücü bir sınıf toplumunu ayakta tutmak için gerekli olan "artı değer bastırması" olduğunu ve özellikle kendiliğinden erotizmi daraltarak cinsel organlarla ilgisiz bir cinselliği ezdiğini öne sürüyordu. Marcuse, *Tek Boyutlu İnsan*'da ise kendi yoluna gitmeyi seçiyor ve gelişkin kapitalizmin artık baskıların denetimli bir gevşetimine izin verdiğini öne sürüyordu. Ama Marcuse'ye göre bu, toplumsal düzeni parçalayan değil, dengeleyen biçimlerde oluyordu. İçgüdüsel dürtülerin toplumsal olarak baskıcı "alçaltılması" ise bunun sonucuydu.

Bu argüman tarzlarının ikisi de aynı amacı gütmektedir, ben bunu bir yerleştirme teorisi olarak adlandıracağım. Bu argümanların amacı, faşizm gibi bir toplumsal hareketin ya da gelişkin kapitalizm gibi bir toplumsal sistemin, nasıl olup da bilinçdışı zihinsel süreçlerle bağlantılar kurabildiğini, akıldışılığı ve yıkıcılığına rağmen bu yolla kitlesel destek bulabildiğini açıklamaktır.

"Yerleştirme" teorilerinin merkezinde yer alan iki psikanalitik kavram, kateksisin yer değiştirmesi ve bastırma sürecinin kurucu rolüydü. Psikanalizin çoğu toplumsal uygulaması, başlangıçta çocuklukta biçimlenen ve aile üyelerine yüklenen duyguların, yetişkinlikte daha geniş toplumsal dünyadaki nesneler ve ilişkilerle yer değiştirdiğini koyutlar. Yer değiştiren duyguların enerjisi, büyük ölçüde başlangıçtaki dürtülerin bastırma sürecinde engellenmesine bağlıdır ki bu, yetişkin karakterinin oluşumunda belirleyici olan bir örüntüdür. Aynı oluşturucu karşılaşmalar böylelikle, bilinci bilinçdışından ayırıp her bir düzey için belirli bir içerik belirleyerek, kişiliği şekillendirir ve makro-toplumsal etkiler üretirler.

1970'lerde yeni bir feminist teorisyen kuşağı, eleştirel bir toplumsal cinsiyet teorisinin kısmen desteklenmesi için psikanalizi zorladığında bu destek büyük ölçüde bir "yerleştirme" teorisinden gelmişti. İstikrarı söz konusu olan toplumsal yapı, ataerkillik ve özellikle de cinsiyete dayalı işbölümüydü. Şaşırtıcı olan ya da açıklanması gereken şeyse kadınların kendi üstlerinde baskı kuran toplumsal düzenlemeleri kabul etmeleri, hatta bu düzenlemeleri aktif olarak onaylamalarıydı. Açıklama arayışları, kısmen toplumsal kayıpta ruhsal bir kazanç bulma sorunu, kısmen de psikanaliz aracılığıyla erkeklerin toplumsal iktidar gereksinimini benimseme biçimlerinin izlerinin sürülmesi sorunuydu.

Nancy Chodorow'un *The Reproduction of Mothering*'de (Annelik Pratiğinin Yeniden Üretilmesi) öne sürdüğü argüman, ayrıntılarında nesne ilişkileri psikanaliz okulundan türemiş olmakla birlikte, Fromm ve Adorno'nun temel mantığını izlemektedir. Analiz sonunda ortaya çıkan şey, bir karakter tipolojisidir; bu konudaysa, kadınlık ve erkeklik arasındaki temel bir farklılıktır. Tipoloji, toplumsal bir yapının (bu konuda, çocuk bakımı işinde cinsiyete dayalı olarak öngörülen işbölümünün) kabul edilmesine ilişkin psikodinamik bir açıklama getirme amacıyla kullanılır. Anneyle olan farklı bağlanım örüntüleri yüzünden kız çocuklar, çok kesin biçimde tanımlanmayan "benlik" sınırlarıyla ve ilişkilerinde duygusal tamamlanmaya daha yoğun bir ihtiyaç duyarak büyürken, erkek çocuklar daha kesin "ego" sınırlarıyla ve daha yoğun bireysellik ihtiyacıyla büyürler. Kadınlar erkeklere kıyasla hem anne

olmayı daha fazla isterler hem de psikolojik olarak anneliğe daha fazla uyum gösterirler.

Keza Juliet Mitchell'ın *Psychoanalysis and Feminism*'i de karakter yapısıyla ilgilenmektedir. Mitchell'ın örneğinde, çalışmanın odağı Freud'un kadınlık açıklamasının bir yeniden inşası ve düzeltilmesi olmakla birlikte ana tema, karakter yapısıdır. Mitchell'ın toplum teorisinin kapsamı Chodorow'unkinden çok daha geniştir. Mitchell, Althusserci bir ideoloji teorisi bağlamında Lacancı psikanalizi ve Lévi-Strauss'un akrabalık ve kültür teorisi bağlamında da ataerkilliği yorumlar. Ama yine de pek dinamik değildir.

Yaslandığı yapısalcı teorisyenlerin çoğu gibi Mitchell'ın argümanının eğilimi de tarihdışıdır. "Yerleştirme", insanların nitelikleri önceden belirlenmiş bir yapıda zaten kendileri için hazırlanmış yerlere yerleştirilmeleri olarak yorumlanır. Bu, örneğin Luce Irigaray gibi kişilerce Lacancı psikanalizinin yeniden ele alınışı üzerinde temellenen feminist argümanlarda yaygın olarak rastlanan bir içeriktir. Irigaray'ın çalışmasında tüm psikolojik ustalığına rağmen, toplumsal cinsiyete ilişkin tamamen kategorik bir toplum analizi söz konusudur. Bu kısmen yapısalcı bir üslubun kullanılmasına kısmen de çalışmanın odağının işbölümü değil, toplumsal sürecin sembolik boyutu üzerinde yoğunlaşmasına bağlıdır. Bu metinlerde "ataerkillik" yada "baba hukuku", toplumsal ilişkiler yapısından çok, dünyanın nasıl tahayyül edildiğine ilişkin bir yapı olarak karşımıza çıkar.

En karmaşık ve en özgün feminist psikanaliz çalışması olan Dorothy Dinnerstein'ın *The Mermaid and the Minotaur*'unda tarih kavramı çok daha temel bir öneme sahiptir. Bu bir ölçüde, kendi teorisine rağmen, Dinnerstein cinsiyete dayalı işbölümünü şimdiki zaman öncesindeki insan toplumunda evrimsel bir sabit olarak aldığından böyledir. Dinnerstein, ataerkil yapıyı ayakta tutan, yetişkinlerin duygusal örüntülerinin temel belirleyeni olduğundan, kadınların anne olarak çalışması üzerinde yoğunlaşır –kendi deyişiyle, "çocuk bakımının ilk evrelerinin kadının tekelinde bulunması". Dinnerstein bunu açıklarken zamanın büyük bir bölümünü normatif standart örnek olaya ayırır.

Ama zekice çizilmiş bir dizi duygusal etkileşim taslağında, be-

lirli bir yöntem izlemekten kaçınır. Dinnerstein, bu noktada hiçbir toplum analistinin yapamadığı ve ancak az sayıda roman yazarının (Nadine Gordimer, Patrick White gibi) yakalamayı başardığı bir şeyi, kadınların ve erkeklerin birbirlerine karşı besledikleri ikircikli duygular (müphemlikler) ile karşılıklı etkileşimlerinde çocukluk tınılarının katılımcıları akılcı bir biçimde seçmedikleri örüntülere hapsetme biçimlerini yakalamıştır. Dinnerstein, yetişkin kadın cinselliğine, erkeklerin kadın düşmanlığına, kadınların kamusal alanda "dünya kurma" sürecinden dışlanmayı kabul etmelerine ve temel olarak da çağdaş uygarlığın ekolojik krizine açıklama getirirken, anneyle Oidipal dönem öncesi duygusal ilişkinin ilk filizlenme biçimlerini eşeler. Yapısalcı psikanaliz yaklaşımlarının tersine, Dinnerstein, tarihsel bir dinamiğe ve şimdiki zamanın tarihsel değerlendirmesine yönelir. Gerçekten de Dinnerstein'ın kitabı, ABD'de Yeni Sol ve yeni feminizmin ortaya çıkışının dikkate değer bir psikodinamik açıklamasıyla son bulur.

Dinnerstein'm yapısalcılıktan temel farkı ise çalışmasının rutin pratik üzerinde odaklanmasıdır: Bir yanda çocuk büyütme pratiği, bir yanda da yetişkinler arasındaki karşılıklı etkileşim pratikleri. Bu ise Dinnerstein'ın duygusal örüntüleri yapısal olarak sabitlenmiş değil, yapısal olarak temellenmiş görmesini ve (Freudcu gelenekte "müphemlik" olarak adlandırılan) duygusal çelişkiyi merkezi bir konuma yerleştirmesini sağlamaktadır. Dinnerstein'ın yaklaşımı, pratiğin gelişiminin, yani pratiğin tarihsel birikimliliğinin kavranmasını mümkün kılar. Başka bir yakada Habermas da, bir iyimserlik anında, bu yeni yapılar oluşturma kapasitesinden toplumların "evrimsel öğrenme süreci" olarak söz eder. Dinnerstein'a göre birikim, daha çok küresel bir yıkım yönünde gerçekleşmektedir: "Kadınlar ve erkekler arasında hüküm süren ortak yaşam, kendisiyle bağdaşmayan ölümcül bir kusur barındırır... Topluma ait, riski giderek artan bir 'duruş'u destekler; bir canlı türü olarak ortak sağ kalışımızın dayandığı gerçekliklere yönelik intihara eğilimli bir konumda sıkışıp kalmamıza yol açar."

Bu aşamada, "yerleştirme" argümanlarının sınırlarına, yerleştirme sonuçlarının, yerleştirilmekte olan toplumsal düzeni yıkacak biçimde kurallar buyurduğu noktaya ulaşırız. Aynı zamanda iki teorik güçlükle karşı karşıya kalırız. Birincisi, Dinnerstein'ın ar-

gümanının, normatif bir standart örnek olayı karmaşıklaştırdığında ya da bundan ayrıldığında, temelde bir kanı içerse bile, yine de bu örnek olay etrafında inşa edilmesidir. Bu karmaşıklaştırmalar ve ayrılmaların daha sistematik bir şekilde yapılması mümkün olabilir mi? İkincisi, Dinnerstein'ın argümanı, aynen Chodorow'un ve Mitchell'ın argümanları gibi, çocukluktaki bireysel aile kişiliklerinden yetişkinlikteki tüm insan kategori-lerine, özellikle de "kadın"m hem çocuk hem de yetişkin için ayrımlaşmamış kullanımı aracılığıyla, duygulanımın oldukça açık bir yer değiştirmesini varsayar. Ama bu yer değiştirme, psikanalitik çalışmaların büyük ölçüde gösterdiği gibi açık değildir. Freud'un "Kurt Adam" örnek olay kayıtlarında belgelendiği biçimiyle genç bir çocuğun dayanıklı bir duygusal bağ örüntüsü kurma çabalarının içerdiği büyük güçlük ve karmaşıklık bunun klasik bir örneğidir. Freud'un kadınlık ve erkekliğe ilişkin teorik çalışmalarındaki gibi Dinnerstein da, söz konusu yer değiştirmenin niçin gerçekleşmek zorunda olduğu ve büyüyen çocuk/yetişkinin bu kapsamda hangi etkeni ya da seçimi sahiplendiği konusuna açıklık getirmez.

"Yerleştirme" teorileri, toplumsal cinsiyet oluşumunun etkilerini açıklar; psikanaliz de bu etkilere giden yolun haritasını çizer. Bu teoriler, dört ile altı yaşları arasında çocuğun erotik yaşamının kıvamını bulmaya başlamasıyla ortaya çıkan Oidipus kompleksi, yani Freud'un özetlediği gibi "ebeveynlerden birine duyulan sevgi ile bir rakip olarak ötekine duyulan eşzamanlı nefretin belirleyici bileşimi" üzerinde yoğunlaşırlar. Freud'un topluma uyum sağlama güçlüğü çeken kişilere ilişkin psikiyatrik vaka çalışmasında bu, nevrozların çekirdeği olarak ortaya çıkmış ve öncelikle bu bulgu temelinde psikanalitik insan gelişimi teorilerinde yaşamsal bir öneme sahip olmuştu. Freud, Oidipus kompleksinin kız ve erkek çocuklar için farklı yapılandığını varsaymıştı. Bu varsayımın temelinde, anne ve babanın aile dinamiğinde farklı yerlere sahip oluşu yatıyordu. Oidipus kompleksini yeniden ele alan bazı feminist yaklaşımlar, bu ilişkinin iktidar boyutunu vurguluyordu (Firestone), bazıları ise işbölümüne dikkat çekiyordu (Chodorow, Dinnerstein); ama bunlar Freud'da açıkça ayrımlaşmamıştı.

Farklı yapılanan Oidipus krizlerinin sonuçları, Freudcu kadınlık

ve erkeklik açıklamalarının temelini oluşturur. Kız çocukları söz konusu olduğunda süreç, karmaşık bir eksiklik duygusuyla bir penise sahip olma arzusuna kapılmayı, daha sonra bunun bir bebeğe ve bunu sağlayacak bir erkeğe sahip olma arzusuna dönüştürülmesini içerir. Erkek çocukları içinse anne erotik nesne olarak ortada durur, daha sonra başka kadınlarla yer değiştiren bir kateksis yaşanır; ama bu arzu, hadım eden baba korkusuyla bastırılır ve bu korku, çocuğu babayla özdeşleşmeye teşvik eder, yasakların içselleştirilmesine ve güçlü bir süperego oluşumuna yol açar. Kadınlarda süperego oluşumunu harekete geçiren böyle bir süreç yoktur. Tabir caizse bunlar standart çözülmelerdir; hatalı işleyebilirler, ki çoğunlukla da öyle olur. Bunun yanı sıra daha ayrıntılı analizler, bu örüntülerin altında çelişkili örüntüler bulunduğuna dair izler ortaya çıkaracaktır. Freud, tüm aşamalardan geçerek "eksiksiz" bir Oidipus kompleksinin, ebeveynlerin her ikisine de hem arzu hem nefret şeklinde ikircikli (müphem) duygular içereceği konusunda ısrar etmiştir.

Bu argümanın psikanaliz geleneğinde geçirdiği ana değişiklik ise, Oidipal öncesi döneme çok daha fazla önem verilmesi olmuştur. Aslında bunu başlatan da yine Freud'un kendisidir. Erkeklik sorununa ilişkin en ayrıntılı çalışması olan "Kurt Adam" vakasına ilişkin kayıtlarda Freud, erkek çocuğun babasıyla ilişkisinde yaşadığı bunalımda, babayla ilgili kadınsı hedefin hadımlık endişesi yüzünden bastırıldığına dikkat çekmiştir: "Kısacası bu, çocuğun erkekliği yakasında yaşanan açık bir protestodur!" Bu argüman açıkça, cinsel yaşamındaki en güçlü duygusal bağlılığın bastırılmasına zorlaması açısından, küçük erkek çocuk için yeterince önemli olan bir Oidipal dönem öncesi erkekliği önkoşul olarak varsaymaktadır. Freud, bu erken "narsistik erkekliğin" doğasından asla söz etmemiştir; ama söz konusu bu erkekliğin, Freud'un ilk yazıları da dahil olmak üzere psikanalitik toplumsal cinsiyet tartışmasına bela olan, aktiflik/pasiflik karşıtlığının "aktiflik" yakasıyla bir tutulamayacağı açıktır. Büyük bir olasılıkla, nesne-seçiminin cinsiyetiyle de çok fazla bağlantısı yoktur; "narsistik" yerinde bir sıfattır. Burada vurgulanmak istenenin ve klasik Oidipal kompleksin belirleyici önkabulünün, ataerkil toplumda erkekliğe yüklenen kültürel değer olduğu sonucundan kaçmak

güçtür. Bu bağlamda, Fransız analitik geleneğinde fallusun sembolik olarak yüceltilmesine yapılan vurgu onaylanıyormuş gibi görünüyor.

Chodorow ve Dinnerstein'ın argümanlarında, Oidipal dönem öncesi yıllar da temel bir öneme sahip olarak ortaya çıkar. Chodorow'un deyişiyle, annelerin küçük erkek çocuklara verdiği "Oidipal olarak biçimlenmiş" tepkiler, erkek çocukları Oidipus kompleksine doğru iteklemektedir, öte yandan annelerin küçük kız çocuklarıyla daha yakından özdeşleşmeleri, benliğin daha geçirgen sınırlara sahip olmasına yol açmaktadır. Hem Chodorow hem de Dinnerstein, cinsel işbölümünü bu Oidipal dönem öncesi etkilerin can alıcı koşulu olarak görürler. Bu varsayım, psikanalitik dizilişin, 5. Bölüm'de sözü edilen, yapılar kapsamında yorumlanabileceğini öne sürüyor. Çocuk büyürken yapılar da farklı biçimde etkileşimde bulunurlar. Çocuğun duygusal yaşamını etkileyen başat etkileşim değişir.

Dönem	*Ana Yapısal Etkileşim*
Oidipal öncesi	Kateksis ve işbölümü arasında
Oidipal	Kateksis ve iktidar arasında

Eğer bu doğruysa, Oidipal aşamada iktidarla karşılaşmada yaşanan duygusal ikilemlerin, kateksis ve işbölümünün daha önceki etkileşiminin sonuçlarına bağlı olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Normatif standart örnek olaya ilişkin psikanalitik teori, bu doğrultularda sosyolojik olarak gözden geçirilebilir. Ama Freud'un bizi aydınlatmadığı noktada, yani bu vakanın ne kadar "standart" olduğunun varsayılması gerektiği konusunda bizi yine karanlıkta bırakır. "Oidipus kompleksi"nin kültürler boyunca varsayılan "evrenselliği" hakkındaki uzun tartışma bu açıdan özellikle yardımcı olmamaktadır. Bu tartışmada Freud'a sempatik bakan kişiler genellikle, Oidipus kompleksinin Avrupalı ailelerde standart bir donanım olduğunu sorgusuz sualsiz kabul ederler ve "ilkel" kültürlerde bulunup bulunamayacağı konusunda tartışırlar. Dinnerstein'ın, en yakın olduğu beş insandan hiçbirinin, kitabında sunduğu "farklı parçaların bir araya getirilmesiyle oluşan 'normal' erkeklik ve kadınlık portrelerine" uymadığı yönündeki dürüst itirafının bile

bize bu konuda yardımı dokunmaz.

Bu güçlüğün kökleri, 8. Bölüm'ün başında tartışılan birimsel toplumsal cinsiyet anlayışlarıyla bağlantılıdır. Toplumsal cinsiyet ve cinsel ilişkilerin sistematik özelliğinin, sapmaların yanı sıra tek bir kişilik örüntüsü gerektirdiği varsayılır. Bu bakımdan, 8. Bölüm'ün sonunda sunulan argüman, Oidipus kompleksinin yerini belirlememiz açısından da faydalı olabilir. Çocukluk döneminde tek bir büyük duygusal gelişim örüntüsünden daha fazlası üretilir; dahası, bunlar birbirleriyle bağlantılı olarak üretilirler.

Freud, Avrupalı ailelerde önemli bir psikoseksüel gelişim örüntüsünü ortaya çıkarma ve analiz etmede başarılı olmuştur. Erkeklik için bu, çok büyük bir olasılıkla, üst orta sınıf Viyana'sının toplumsal bağlamında, hegemonik örüntüydü. Freud'un kadınlığa dair bazı betimlemeleri ise her ne kadar kadınlık hakkındaki muğlak görüşleri ve kararsızlıkları bunu saptayamadığını gösteriyor olsa da, 8. Bölüm'de taslağını çizdiğimiz "önplana çıkarılan" örüntüyü içermektedir. Keza bu da, ataerkil toplumda "hegemonik" bir kadınlığın var olmadığı argümanıyla bağdaşmaktadır.

Buradaki can alıcı nokta ise hiçbir gelişme örüntüsünün, Freud'un çalışmasını yaptığı özgün toplumsal bağlamda bile evrensel olarak kabul edilemeyeceğidir. Anne Parsons'ın Doğu İtalya'da yapmış olduğu türden araştırmalarda, daha farklı "çekirdek kompleksler" belgelenmekte ve bu nokta, kültürlerarası olduğu kadar bizzat kültürlerin içinde de uygulanmaktadır. Oidipus piyesi, çok özel durumlarda sahnelenir. Çocukluk boyunca geçilen kırımlı birçok dolambaçlı yol mevcut değildir yalnızca, bunun yanı sıra, toplumsal cinsiyet ilişkileri tarih boyunca değiştikçe yollar da değişebilir ve değişmektedir de. Erikson'un –eskiden cinselliğe ilişkin olan ama artık kimliğe ilişkin– nevrotik çatışma odağının yirminci yüzyıl boyunca değiştiği yönündeki önerisi, konuyu aşırı genelleştirme eğiliminde olmakla birlikte, yerinde bir uyarıdır. Philippe Ariès ve diğerlerinin ailenin tarihine ilişkin artık yakından tanıdığımız araştırmaları, çocuk gelişiminin psikodinamiklerindeki uzun vadeli değişiklikleri ima etmektedir.

Adler ve Jung gibi muhalif psikanalistlerin kadınlık ve erkekliğe ilişkin formülleştirimleri, bu açıdan yeni bir ilgi odağı sunar. Bu formülleştirimleri, Freud'un Oidipus kompleksi teorisinin

ikameleri olarak (ki Adler ve Jung aslında bunu tasarlamıştı) görmek yerine, tüm psikanaliz okullarının paylaştığı araştırma yöntemiyle, yani yeniden inşa edilen klinik vaka kayıtlarıyla ortaya çıkarılabilecek psikoseksüel gelişimin izlediği diğer yolların açıklamaları olarak görebiliriz. Bu seçenekler Adler'in, daha önce sözünü ettiğimiz zorlayıcı "erkeksi protesto" görüşünü, Jung'un, Adler'i çağrıştıran, daha sonra bilinçdışı "anima" olarak bir arada bulunacak olan zayıflık ve bağımlılığın bastırılması üzerinde temellenen güçlü, otoriter bir erkeksi "persona" görüşünü ve Frankfurt okulunun "otoriteryan karakter" modellerini içerir. Bunların hepsi, tarihsel olarak inşa edilmiş bir erkeklikler kümesinin psikanaliz unsurları olarak bir araya getirilebilirler. "Demokratik kişiliğin" ve faşizme karşı çıkışların toplumsal ve politik koşullarının taslağını çizen *Otoriter Kişilik*, bu farklı dinamikler arasındaki bir hayli güç ilişkiler sorununa bir başlangıç bile yapmaktadır.

Şu anda ele alabileceğim kadarıyla sorun böyle. Bir sonraki aşamanın, belirli bir ortamdaki gelişim yolları ve psikodinamik örüntüler dizisinin ve bunların karşılıklı bağlantılarının ampirik irdelenmesi olacağı yeterince açık. Bu tür bir çalışmanın yöntemleri, bu bölümün sonunda ve bir sonraki bölümde yapmayı deneyeceğim, yaşam çizgileri görüşünün kapsamlı bir incelemesi söz konusu olmaksızın formüle edilemez. Bundan önce, tüm klasik psikanaliz okullarının paylaştığı kavramlara, yani bastırma ve bilinçdışına, mercek altında bakılması gerekmektedir.

Bastırma, Freud'un özgün ve en ünlü yorumunda, libidoya, erotik dürtülere yorulur ve kişilik oluşumu teorisinin tümü böylece libidinal gelişmenin açıklanması üzerinde temellenir. Mitchell'ın vurguladığı gibi bu, özellikle çocukların cinselliği teorisinde Freud'un yorumcularının ele almayı güç buldukları ve çoğunlukla da bir kenara bıraktıkları şeydir. Birkaç istisna dışında libido teorisi, yalnızca giderek artan toplumsal ve politik muhafazakârlıkları ile teorinin yıkıcılığını etkisiz kılan en ortodoks psikanalist okullarca korunmuştur.

Bastırma teorisinde erotik boyutu yeniden kazandırma ve örtük haldeki toplumsal eleştiriyi ortaya çıkarma çabası, Freud'u bir yerleştirme teorisyeninden çok bir kurtuluş teorisyeni olarak gören ve psikanalizi yeniden yorumlayan radikal yaklaşımlarda merkezi bir

öneme sahiptir. *Life Against Death*'te (Ölüme Karşı Hayat) Norman Brown, *Eros ve Uygarlık* ve *Özgürlük Üzerine Bir Deneme*'de Marcuse ve *Sexuality and Class Struggle*'da (Cinsellik ve Sınıf Mücadelesi) Reimut Reiche, toplumsal cinsiyeti büyük ölçüde göz ardı eden yorumlar öne sürerler. Ama aynı temalar, Dorothy Dinnerstein tarafından kadın kurtuluşuna, *Homosexual: Oppression and Liberation*'da Dennis Altman ve *Homosexuality and Liberation*'da Mario Mieli tarafından eşcinsel özgürleşmeye uygulanır.

Öyleyse bastırma kavramı, tamamen belirlememekle birlikte özgürleşmeye dair erotik bir boyutu işaret etmektedir. Buraya kadar sözünü ettiğimiz çalışmaların tümü, özgürleşme sürecini formüle etmek amacıyla psikanalitik çerçevenin dışına çıkmaya zorlanır. Tamamen ruhsal bir özgürleşmeye ulaşılması bir hayli zordur. Yerleşik toplumsal düzen ve aile yapısını kabul ettiği göz önünde bulundurulursa, Freud'un kendi terapi amaçları da kasıtlı olarak sınırlıydı.

Eğer kadınlık ve erkeklik örüntüleri bastırma örüntüleri olarak oluşturulursa, toplumsal cinsiyetin yeniden inşası da, erotik bağlanım ve dışavurumun yeniden çalışılmasını içerecektir. Mieli, bunu ilk eşcinsel kurtuluş hareketinin genellikle yaptığı gibi iyimser ve samimi olarak görür. Dinnerstein ise insanların yaşamlarını sürdürebilmek için sahip olduğu şansa yakın olduğunu kabul etmekle birlikte "cinsel özgürlük projesi" konusunda daha karamsardır. Feminizmdeki önemli bir eğilim, önlerindeki yolu kadınların duygusal bağlılığının ve enerjilerinin, öteki kadınlar üzerinde yoğunlaşmak üzere erkeklerden geri çekilmesi olarak görür. Bu stratejilerden herhangi biriyle uyuşmak için uzun bir yol olsa da geçtiğimiz yirmi yılın politik deneyimi psikanalitik teori ile en azından iki açıdan uyum içindedir. Erotik bağlanım örüntüleri, derine kök salmış olduklarını ve kolay kolay değişmeyeceklerini kanıtlamışlardır. Bu örüntüleri değiştirme girişimi, politik olduğu kadar kişisel düzeyde de güçlü ve karmaşık direnişlere yol açar.

Bastırma kavramı, psikanalizin cinsel karakter kavramına kattığı ana güçlüğün merkezinde yatar, çünkü bastırma süreci bilinçdışını oluşturur. 8. Bölüm'de tartıştığımız cinsel karakter anlayışları (çekirdek bir "toplumsal cinsiyet kimliği" görüşüyle

hümanistik psikolojide, istatistiksel uyumluluğun gerekliliğiyle toplumsal cinsiyet ölçeklemesinde vb. ifade edilen) bütün farklılıklarına rağmen, kişiliğin homojen olduğu varsayımını büyük ölçüde paylaşırlar.

Klasik psikanaliz, bu varsayımı tümüyle çiğner ki bu, onun toplumsal cinsiyet analizine en önemli katkılarından biridir. İdde düşünen "birincil süreç" ve egoda düşünen "ikincil süreç" görüşleri, bilinçte doğrudan ifade edilemeyen bilinçdışı dürtüler görüşü, bir "yoğunlaşma" olarak rüya ya da araz (semptom) görüşü ve yapısal kişilik modeli (id, ego, süperego)... Tüm bunlar, Freud'un, bastırma sürecinin insan ruhunun farklı kısımlarını nitel olarak belirlediği görüşünü formüle etmeye çalıştığı biçimlerdir. Yalnızca birbirleriyle çelişmekle kalmayabilirler, normal olarak bir çelişki içindedirler. Aslında bizzat bastırma sürecinin kendisi bir çelişki mekanizmasıdır.

Bu görüşün önemini kabul etmek için ille de Freud'un belirli formülleştirmelerini onaylamamız gerekmez. Bu görüş, kadınlık ve erkekliğin genellikle içsel olarak yarıldığını ve gerilim içinde bulunduğunu ifade eder. Daha statik bir model kullanılacak olursa, kadınlık ve erkekliğin genellikle katmanlaştıkları görülür. (İmgenin düzeltilmesi için, katmanların içerikleri kadar aralarındaki ilişkinin de önemli olduğunun ve kişi bir yaşam yörüngesinde ilerlerken katmanların kendilerinin âdeta bükülüp durduklarının akılda tutulması gerekir.)

Bu katmanlılık fikrini, Freud'un onu yaslandırdığı libido teorisi olmaksızın da kabul edebiliriz. Gerçekten de, bu görüşün toplumsal cinsiyete en açık seçik uygulanması, Freud tarafından değil "Anima ve Animus" başlıklı makalesinde Jung tarafından yapılmıştır. Jung burada, cinsel karakterin, kadınlık ve erkekliğin geleneksel toplumsal rolle bağdaşan kamusal yüzünün her zaman için karşıtlarının bastırılmasıyla kurulduğu anlamında, sistematik olarak katmanlaştığını öne sürer. Bir tür bilinçdışı kişilik (erkekler için "anima" ve kadınlar için de "animus"), toplumsal olarak kabul edilebilir kişiliğin negatifi olarak gelişir ve "anima" ile "animus"un birbiriyle bağdaşmayan talepleri, evliliklerin eziyet çektiren çoğu duygusal dinamiğine temel teşkil eder.

Freud'un vaka kayıtları, bir kez daha çok karmaşık katman-

laşmaları su yüzüne çıkarır. Freud'un "Kurt Adam"ı bunun klasik örneğidir. Freud burada, tutucu bir yetişkinin heteroseksüelliğinin giysilerini soyarak fazla seçici olmayan ama duygusal açıdan yüzeysel olan bir ergen heteroseksüelliğine ulaşır, buradan da babaya yönelik oldukça ikircikli pasif bir eşcinsel bağlanımdan geçerek en sonunda, daha önce sözünü ettiğimiz Oidipal dönem öncesi narsistik erkekliğe gelir. Freud'un geçtiği aşamalar bunlardır, bu arada Dinnerstein'm argümanı da, benzer bir biçimde, yetişkinlerin en karmaşık duygusal ilişkilerindeki gizli belirleyenler olarak Oidipal dönem öncesi bağlanımlarla birlikte bir katmanlaşma görüşü etrafında yoğunlaşır.

Jung'un argümanı ise bunun en sorunlu yönünü dramatize eder. Öyle ki Jung'a göre kadınlık ve erkeklik aynı kişilikte bir arada bulunabilir. Freud, biseksüellik, aktiflik/pasiflik vb. konulara çeşitli biçimlerde değinerek hiç bıkmaksızın bu görüşle boğuşur. Ama ulaştığı yanıtlar hiçbir zaman kendisini tatmin etmez ve kuşkusuz bizi de. Jung'un analizi, indirgemeci olmadığından daha iyidir –çıkış noktası biyolojiden çok toplumsal roldür– ama daha fazla ilerlememizi sağlayamayacak denli şematiktir.

Katmanlaşmaya ilişkin kanıtlar inandırıcıdır ve bizi, kişilikteki farklı katmanlar ya da eğilimler arasındaki gerilimi toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki kurucu güç olarak görmeye zorlar. Yine de teorileştirme biçimi, bastırma ve bilinçdışı kavramlarının eleştirilerine karşı zayıf ve kırılgan gibidir.

Bu açıdan özel bir öneme sahip iki eleştiriden söz edilmesi gerekir. Biri Sartre'ın formüle ettiği ve bir bilinç ve motivasyon açıklaması üzerinde temellenen eleştiridir, bu eleştiriyi bir sonraki bölümde ele alacağım. Öbürü ise, bilinçdışı kavramının temelde politik bir eleştirisidir. Bu eleştirinin en açık ifadesine ise 1970'lerin başlarında Londralı radikal bir grubun *The Politics of Sexuality in Capitalism* (Kapitalizmde Cinsellik Politikası) başlıklı çalışmasında rastlanır. "Kızıl Kolektif" adlı bu grup, Freud'un bilinçdışı etkileri olarak kabul ettiği şeylerin aslında iktidar etkileri, yani hem sınıf iktidarı hem de ataerkil iktidarın etkileri olduğunu ve nedenlerinin de ancak söz konusu bu yapılar politik pratik tarafından sorgulanmadığı sürece görünmez kalacağını öne sürmektedir. Psi-

kanaliz ise bir düzenleme kaynağı, bilinçdışı kavramı da terapistin tedavi edici konumunun üstünlüğünü onaylayan bir şaşırtmacadır.

Kızıl Kolektif, psikolojik kavramların formüle edildiği toplumsal pratiklere dikkat çekmekte haklıydı. Sözü edilen bu kitap, grubun cinsel ilişkiler üzerine kişisel politikaları incelemeye yönelik kendi girişimlerini bildirme açısından etkili olduğu gibi, teorik açıdan da oldukça ilginçtir. Bilinçdışının belirli esrarengiz şeylerin gerçekleştiği ve yalnızca bir uzmanın idrak edebileceği yer olarak düşünüldüğü göz önünde bulundurulacak olursa kitabın, bilinçdışı kavramına yerinde bir eleştiri getirdiği söylenebilir. Freud bilinçdışından söz ederken çoğunlukla uzamsal metaforlar kullandığına göre, bunun sorumluluğunun bir kısmını üstlenmek zorundadır.

Ama temelde Freud'un kavramı, dürtü, bastırma ve simgeleştirme diyalektiği üzerinde yükselen süreçsel bir kavramdır. Üstelik, dönüştürme pratikleriyle bağlantılı bir kavram olarak ortaya çıkmasından ötürü stratejiktir de. Freud, can sıkıcı uzunlukta ısrarcı bir tutum sergilerken, şairler ve filozofların yüzyıllardır yakından tanıdığı bilinçdışı zihni keşfetmiş değildi. O sadece, kötü bir biçimde karmakarışık hale gelmiş insanların terapisini üstlenerek bilinçdışına ilişkin bir şeyler yapmaya kalkışan ilk kişilerden biriydi. Freudcu teorinin tümü, insan yaşamlarını dönüştürmeye yönelik girişim pratiğiyle ilişkili olarak gelişmiştir. Bastırma ve bilinçdışı kavramları, bu pratikte karşılaşılan engelleri ve potansiyelleri işaret eder. Ve sanırım bu, cinsel politikanın öteki pratikleri için önemli olduğu ölçüde temel bir anlam taşımaktadır.

Freud'a ilişkin yapısalcı ve post-yapısalcı "okumalar", kavramları pratikteki bağlamından kopardıkları ölçüde tamamen hatalı okumalardır. İçeriği bağlamından koparma, bu okumanın yol açtığı kötümserliğe merkez teşkil etmektedir. Farklı bir sonuç alabilmek içinse analitik kavramların pratikle yeniden ilişkilendirilmeleri zorunludur. Kızıl Kolektif, haklı olarak bunun doktor/hasta formatından farklı toplumsal zeminlerde temellendirilmesi gerekeceğini öne sürüyor. Psikanalizin tıbbi modeli, kolaylıkla geleneksel tıbbın içinde eriyeceğini ve bir "ayarlama" ve şiddet içermeyen bir toplumsal denetleme politikasına dönüşebileceğini gösterdi.

C. VAROLUŞÇU PSİKANALİZ: TASARI

Freud'un teorisine, aşırı mekanik bir kişilik görüşü ve insanın barındırdığı imkânların aşırı sınırlı olduğunu ima eden bir görüşle sonuçlandığı gerekçesiyle uzun bir süre karşı çıkılmıştı. Adler bu noktaları öne süren ilk kişilerden biriydi ama o da bunları çok fazla ileri götüremedi. Jean-Paul Sartre ise *Varlık ve Hiçlik*'te çok daha radikal bir eleştiri geliştirdi ve Simone de Beauvoir da bunu, *Kadın*'da bir toplumsal cinsiyet teorisine uyarladı. Sartre ve de Beauvoir'nın argümanı, libido teorisinden yola çıkarak bilinçdışı kavramına yöneliyordu.

Sartre'ın Freudcu düşünceye verdiği adla "ampirik psikanaliz" ile ilgili sorun, seçim ürünü olarak kabul edilmesi gereken şeyin kişiye dair zorunlu bir yapı olarak ele alınmasından kaynaklanıyordu. Kişinin libido tarafından belirlenmekte olan ruhsal yaşamı, kuşkusuz insana ait olası bir varoluş biçimidir, ama kesinlikle tek biçimi değildir. Kişinin sürdürebileceği, seçebileceği şey, varoluş biçimidir. İnsanın ne olduğuysa, tam anlamıyla belirli koşulları aşan seçimlerle kendi kendini inşa etme sürecidir. Bu, 1970'lerin "gelişim hareketi" psikolojisinin kaygısız iradeciliğinden daha farklı bir şeydir. Sartre'a göre seçebilecek bir konumda olma, aynı zamanda sorumluluk üstlenme zorunluluğu anlamına gelir -Sartre'ın ünlü deyişiyle "bizler, özgür olmaya mahkûm edildik." Seçme edimi, sorumluluk olgusu anlamına gelmektedir. Ne yapıyorsak onun içinde sıkışıp kalırız; yapılmış olan yapılmamış olamaz. Bir seçimde bulunmak, bu seçimin sonuçlarınca belirlenmiş bir geleceğe adım atmak anlamına gelir.

İnsanlar kendilerini seçimleriyle, yani başlangıçta kendilerine verilen koşulları olumsuzlama ve aşma biçimleriyle kendi geleceklerinde tasarlarlar. Kişi, kendini belirli bir biçimde gerçekleştirme tasarısı olarak inşa edilir. Bu kesinlikle kasıtlıdır, ama amaçlı davranış kavramından daha fazlasını içerir. Tasarı (proje), daha sonra Çek düşünür Karel Kosík tarafından uydurulan bir terimle söyleyecek olursak "onto-formatif"tir, yani toplumsal gerçekliğin kurucusudur. Sürecin kendisi, birbirleriyle ilişkilerinde (her zaman için seçimler yüzünden) nedensiz olmakla birlikte anlaşılır olan eylemlerin karmaşık biçimde birleştirilmesi, sabit bi-

çimde ilişkilendirilmesi olarak gerçekleşir. Geçmişe bakılarak yörüngenin daha sonraki kısımlarını başlangıçtaki kurucu seçimlerle ilişkilendiren yaşam çizgilerinin yeniden inşa edilmesiyle, sürece ilişkin bir kod çözümü mümkün kılınabilir. İşte bu kod çözümü "varoluşçu psikanaliz"dir. Sartre'ın kendisi ise bu işi yapmaya, yalnızca yazınsal biyografiler biçiminde, özellikle de Genet ve Flaubert'in biyografilerinde yanaşmıştır. Ayrıca Sartre'dan etkilenen ve yaklaşımın klinik bir ortamda neye benzediğini gösteren iki İngiliz psikiyatristine, R.D. Laing ve Aaron Esterson'a borçlu olduğumuz vaka kayıtları da vardır.

Klinik deneyden yoksun olmasına karşın Sartre'ın argümanının en etkileyici kısımlarından biri, Freud'un özbilginin güçlüğü konusundaki ısrarcı tutumunu sezgisel olarak kabul etmesidir. Bilinçdışı kavramı, kişiye ilişkin bazı önemli olgulara bilinçli incelemeyle ulaşılamamasından kaynaklanan pratik güçlük etrafında inşa edilir. Sartre zihindeki bölgeler metaforunu ve hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir zihinsel süreçler sistemi kavramını şiddetle reddeder. Onun için, seçme ve aşma süreci, yani diğer bir deyişle, insan yaşamında özellikle insana dair olan şey, kaçınılmaz olarak bilinçli olmak zorundadır. Ama bu, bir kişi hakkındaki her şeyin mutlaka anlaşılabileceği anlamına gelmez. Bir esrar söz konusudur: "Gün ışığındaki esrar". İnsanın özbilinçliliği, farklı yapılar barındırabilir. Düşünümsel olmayan kendi için varlık yapısı, başkaları için varlık yapısını barındıran özbilgiden çok farklıdır. Psikanaliz pratiğinin gösterdiği gibi başkaları için varlık yapısının üretilmesi çok zordur. Ama üretimi bir anlamda psikanalitik tedavinin kendisidir, yani ünlü "konuşma tedavisi". Psikanaliz, daima bilincin bir boyutu olan malzemenin "bilince getirilme" süreci değildir. Psikanaliz daha ziyade, yalnızca bir kimsenin ne ise o olması yerine, bir kimsenin ne olduğunun bilgisine ulaşılması sorunudur.

Bu argüman oldukça farklı bir kateksis imgesine ulaşılmasını sağlar. Freud'un hidrolik libido modeli, burada akmakta olan, başka bir yerde önü kesilen ve daha başka bir yerde de aniden boşalan bir duygu akıntısı öne sürer. Sartre'ın yaklaşımı ise kateksisin bir tür bağlanım, kişinin kendisini belirli bir duygusal ilişkiye kaldırıp atması olduğu iddiasındadır. Bağlanımın çözüm-

süzlüğü, umutsuz aşkla dramatize edilen kateksislerin zorluğu, başka bağlanımları seçemediğimizden değil, geçmişte yaşadıklarımızın sonuçlarından kaçamadığımız için duygusal yaşamlarımızın sabit gerçeğidir. Herhangi bir gücün duygusal bağlanımı, yalnızca toplumsal etkileşimlerimizi değil, aynı zamanda hayal dünyamızı, kişisel kavramlarımızı, umutlarımızı ve özlemlerimizi de yapıya ekler. Kişi bunları ancak, çoğu insan için ödemesi güç bir bedelle, yaşamımızın her aşamasında sahip olduklarımızdan vazgeçerek büyük bir boşluk yaratmak için ödenen bedelle, göz ardı edebilir. Kendi iradeleri dışında bundan ıstırap çeken insanlar için, örneğin terk edilen bir sevgili ya da bir yakınını kaybetmiş kişi için, bunun nasıl bir his olduğunu biliriz. Çok az sayıda insan bu konumda olmayı seçecektir.

Özgürlüğü yadsıma ve sorumluluğu reddetmenin pek çok yolu vardır. Bu yollar ise toplumsal etkileşimlerin katılıklarının analiz edilmesi için varoluşçu psikanalize bir kavram cephanesi sağlar. Sözgelimi, de Beauvoir, erkeklikteki penis yüceltilmesini hemen hemen evrensel olan yabancılaşma eğilimiyle ilişkilendirir:

> Özgürlüğünün bağımlılığa yol açacağı kaygısı erkeği, kendisini nesnelerde aramaya yöneltir. Bu ise bir tür kendinden kaçıştır... Burada bulunacak şey, gerçekten kendi olma başarısızlığı ve sahteliğe doğru ilk baştan çıkıştır. Küçük çocuk için penis, bu "çifte" rolü oynamak üzere görülmemiş bir biçimde uyarlanır.

"Aşkınlığın fallustaki tecessümü" olandan, yeterince doğal bir biçimde, Oidipus kompleksindeki hadım edilme korkusu açığa çıkar. Bu noktada, psikanalitik toplumsal cinsiyet teorisi, özel bir örnek olarak görünür. Teori, de Beauvoir'nın güçlü bir biçimde öne sürdüğü gibi, kendi başına açıklayamadığı özel bir toplumsal ve tarihsel koşullar kümesini önvarsaymaktadır.

Sartre, insanların yaptıklarının sorumluluğunu almayı reddettiği ve kararlarının kendileri için dış güçler tarafından aldırıldığını iddia ettikleri durumları, yani "kötü niyet"i ele alırken Freudcu teoriyle farklı bir bağlantı kurar. Libidinal belirlenme ve bilinçdışı kavramları, psikanalitik hastalara eylemlerini denetlenemez zihinsel güçlerle ilişkilendirmelerini sağlayacak çok güçlü bir

çağrıda bulunur. Thomas Szasz, *The Myth of Mental Illness*'ta (Akıl Hastalığı Miti), farklı bir noktadan yola çıkarak, "akıl hastalığı" kavramının hasta, aile ve doktor arasında gizli bir ittifak kurulmasını teşvik ettiğini, inandırıcı bir şekilde öne sürer. Histeri "arazı", yaşamında ya da kişisel ilişkilerinde neyin dayanılamaz olduğu hakkında açıkça konuşmayacak birisi tarafından, hastalık dolayısıyla şefkat ve bakıma duyulan talebin dile getirilmesidir. Cinsel karakterin "katmanlaşması", bir kötü niyet, kişinin cinsel politikadaki kendi davranışlarının sorumluluğunu almayı reddetme biçimi olarak gerçekleşir.

Varoluşçu argüman, klasik psikanalizin betimlediği dünyanın varolmadığını kastetmez. Gerçektir ama bir yabancılaşma dünyası olarak gerçektir. Bu dünyanın bulanıklığı, kaçış ve reddedişin karanlığından kaynaklanır. Ve, de Beauvoir'nın belirttiği gibi, her zaman için aşılabilmektedir:

> Psikanalist, kız çocuğunu, genç kızı, anne ve babayla özdeşleşmeye kışkırtılmış, "erkeksi" ve "kadınsı" eğilimler arasında bocalayan biri olarak tanımlar. Oysa ben onu, *nesne* rolü, yani kendisine sunulan *Öteki* ile özgürlük iddiası arasında bocalıyor olarak görüyorum.

Sonuçta formülleştirilebilirse cinsel özgürleşme kavramı, doğuştan sahip olunan bir erotizmin zincirlerinden koparılması meselesi değil, (erotik olanlar da dahil olmak üzere) yabancılaşmaların sökülüp atılması ve doğuştan sahip olunan özgürlüğün gerçekleştirilmesi meselesidir.

Sartre varoluşçu psikanalizi, başlangıçtaki kurucu seçimlerin arayışında olma biçiminin kod çözümü olarak sunar. Örneğin, Genet'ye ilişkin çalışmasında büyük ölçüde, üvey ailesinin onu öyle görmesi sonucu, Genet'nin hırsız olma yönündeki çocukluk seçiminin izini sürer. Ama bu uygulama, aynen 8. Bölüm'de tartışılan, de Beauvoir'nın karakter tipolojisinin temeli olan "yalnızca kadınlara açık sahte kaçış yolları" betimlemelerinde olduğu gibi, kişinin homojenleştirilmesi riskini fazlasıyla taşır. Bu risk, bir yaşamın anlaşılırlığının yalnızca bu yaşamın tutarlılığında, birbiriyle uyumlu parçalarında bulunabilecek olmasıdır. Bir yaşamın anlaşılırlığının, barındırdığı çelişkilerde yattığı yönündeki Freudcu

görüş ise bu açıdan göz ardı edilemeyecek kadar değerlidir.

Ama yine de sorun düzeltilebilir. Ne *Being and Nothingness*'ta (Varlık ve Hiçlik) ne de Sartre'ın varoluşçu psikanalizi daha sonra "ilerletici-gerileticî yöntem" olarak *The Question of Method*'ta (Yöntem Sorunu) yeniden ele alışında, kurucu seçimlerin daima tekil olmasını ya da daima birbirleriyle tutarlı olmasını gerektiren hiçbir şey yoktur. Laing ve Esterson'un pratik uygulamaları ise, bu varsayımı gerekli görmemektedir. Örneğin Laing'in, *The Divided Self*'te (Bölünmüş Benlik), özgüveni güçlü öğrenci "David"e ilişkin örnek olay incelemesi, erkek çocuğun ölen annesi olma yönündeki seçimi ile bir erkek olma yönündeki seçimi arasında gelişen çelişkiyi gösterir.

"David", bu iki seçimin ya da sorumluluğun birbiriyle bağdaşmayan sonuçlar içerdiği gerçeğiyle psikozun eşiğine sürüklenir. Erkek olma yönündeki seçim, kadınlık korkusu ve nefreti içerir; dolayısıyla bu korku ve nefret aslında "David'in içindeki ve sürekli olarak dışarı çıkmak isteyen kadına" –yani, diğer bir deyişle, David'in ölen annesi olma yönündeki seçiminin sonuçlarına– yöneliktir. Bu kadınlıktan korkmamak ve sorgulanan erkekliğin farklı biçimde örgütlenmesi mümkün olabilirdi. Laing'in vaka-olay kayıtları, en azından ev içi işbölümü gibi konularla ilgili olarak, erkekliği oldukça uzlaşımsal bir baba hakkında birkaç ipucu verir, ama bu konuda kesin bir sonuca ulaşılmasını sağlayacak ölçüde ayrıntıya girmez.

Bu vaka incelemesi, hegemonik erkeklik ve doğrudan doğruya tahakküm etrafında örgütlenmeksizin heteroseksüel olan erkeklik biçimleri –yani çok katı olmayan uzlaşımsal erkeklikler– arasında bir ayrım yapılmasını önerir. Her iki erkeklik biçimi de, bir iktidar istemi üzerinde temellenir; ancak biri bunun tüm sonuçlarını yerine getirirken öteki getirmez. Uzlaşımsal erkeklik, bir ölçüde kötü niyetli hegemonik erkekliktir. Erkekler ataerkil iktidardan zevk alabilirler ama bunu, tam da bu noktada ve bu anda olup bitmekte olan, kadınların etkin bir biçimde toplumsal olarak tabi kılınmaları sayesinde değil de, sanki dışsal bir güç, doğa ya da bir uzlaşma ve hatta bizzat kadınlar tarafından kendilerine verilmesi sonucu elde edilen bir şey olarak kabul ederler. Böylece, kendilerine iktidar sağlayan eylemlerin sorumluluğunu üstlenmeyi de kendilerine dert etmezler. Bu yüzden genellikle, hegemonik erkekliği simgeleyen

kahramanlara, futbolculara, jet pilotlarına, karılarını dövenlere ve eşcinsellere dayak atanlara biraz çekingen bir hayranlık duyarlar.

Erkeklik iddiası bu noktada, psikanalitik sosyolojideki "yerleştirme"nin neredeyse tam da zıddı bir biçimde, cinsel karakterde barınan toplumsal yapının derinlerine kök salar. Toplumun iktidar ilişkileri, onaylansın ya da onaylanmasın, kişisel tasarı olarak benimsenme yoluyla kişilik dinamiklerinin kurucu ilkesi haline gelir. Toplumsal düzeyde bunun sonucu, toplumsal düzenin dengelenmesi değil bir *kolektif baskı tasarısı* olarak adlandırılabilecek şey olur. Kadınların tabi kılınması ile eşcinsel ve efemine erkeklerin marjinalleştirilmesi, rastlantısal olmadığı gibi toplumsal sistemin mekanik yeniden üretimiyle de sağlanmaz; bunu olanaklı kılan, geleneksel ve hegemonik erkeklikte örtük olarak bulunan bağlanımlar ve bu bağlanımları gerçekleştirme çabasında izlenen stratejilerdir.

Çok basit bir komplo biçiminde olmadığı zamanlarda, kolektif bir tasarı görüşü kolay kolay anlaşılır kılınamaz. Kuşkusuz erkekler arasında örneğin kadınları iş dünyasında ve devlette çoğu iktidar konumundan dışlamaya yönelik komplolar düzenlenmektedir. Sözgelimi, bir üst düzey bürokratın bir feministin hükümet bünyesindeki iş başvurusunu engellemesi gibi, erkeklerin imtiyazlarını korumaya yönelik bilinçli bireysel eylemler mevcuttur. Bu tür şeyler sadece meydana gelmekle kalmaz, çok sık ve yaygın olarak gerçekleşir; işin içindekiler bunu çok iyi bilir! Ama II. Kısım'da öne sürdüğüm argümanın da gösterdiği gibi bu, temel ataerkil iktidar yapısı olarak görülemez çünkü aynı zamanda kurumsallaşmaya da bağlıdır. Kolektif baskı tasarısı, yalnızca bireysel eylemlerde değil, kişisel olmayan eşitsizlikler üreten kurumsal bir düzenin inşa edilmesinde, ayakta tutulmasında ve savunulmasında da somutlaşmaktadır.

Sartre'ın bu analizi sınıf dinamikleri için yapmaya yönelik girişimi, sorunun muazzam karmaşıklığını en iyi şekilde gösteriyor, ama bu çabadan burada söz etmenin gerekli olmadığı kanısındayım. Bunun yerine, önce sorunun kavramsal önemini göstermek ve ardından da soruna ilişkin pratik adımların atılmakta olduğu gerçeğine değinmek istiyorum. Aaron Esterson'un *The Leaves of Spring*'de (İlkbahar Yaprakları) sunduğu örnek-olay incelemesi ve teorik formülleştirmeler, aile içindeki kolektif pratiğin diyalektik

anlaşılırlığını açıklar. Cynthia Cockburn'un *Brothers*'ı da, psikanalitik paradigma içinde yer aldığı söylenemese bile, işyerinde cinsel politikaya ilişkin kolektif tasarı yapılarının bazılarını çok açık bir biçimde belgeler.

Aynen bireysel tasarı görüşü gibi kolektif tasarı görüşü de, hem özgürlüğe hem de sorumluluğa dikkat çeker. En azından, katılıp katılmama özgürlüğü ile yapılan seçimin sorumluluğunu kasteder. Feminizmden etkilenen erkekler için, girilen yoldan çıkmanın zor olduğu kanıtlanmıştır. Feminist ataerkillik eleştirisinin kabul edilmesi genellikle yıpratıcı bir suçluluk duygusuna ve bu duygudan kurtulma arzusuna yol açar. İşte, erkekler arasındaki cinsiyetçilik karşıtı politikalarda sık sık ortaya çıkan "feminist" eğilim buna bağlıdır. Bu, kendi çekici tarzıyla, eşitsizlik olgularının "erkek bakışı" ile yadsınması kadar sahtedir. Başka yetişkinlerin şu anda ya da geçmişte yaptığı şeylerin sorumluluğunu üstlenmek bana anlamsız geliyor. Yalnızca kendi yaptığım şeylerin ve bunların sonuçlarının sorumluluğunu üstlenirim. Yaptığım şeye ilişkin kesin görüş, bu kitabın tümünde sunulan argümanın da göstermeye çalıştığı gibi, eylemlerimin başka insanların eylemleriyle etkileşme ve kolektif baskı tasarısını ayakta tutma ya da yıkma biçimini içeriyor. Ama bu kolektif tasarının sorumluluğunu üstlenmek ve bu yüzden de suçluluk duygusu hissetmek, bir düzeyde paranoyakça başka bir düzeyde de felce uğratıcı olacaktır. Geçtiğimiz onbeş yılda pratik açıdan etkili bir politika biçimine de kesinlikle yol açmamıştır.

Ama erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkinin aynı zamanda bir aşk tasarısı da içeriyor olması, umutlandırıcı. Bu tam anlamıyla bir tasarı, benliklerin birbirlerine bağlanımı, etrafında pratiğin örgütlendiği bir ilişki. Sonuçları dallanıp budaklanan ve yaşam çizgisi boyunca gelişen, genellikle de başlangıçtaki ilişkinin görünümünü derinden değiştiren, biçimlendirici bir bağlanım.

Aşkın nefret ve baskıyla bağdaşmadığı varsayılır genellikle. Kadınların feminizmi reddedebilmesinin nedenlerinden biri de budur, çünkü aşkı erkeklerden gelecek (ve onlara yönelik) bir şey olarak yaşantılarlar ve (Sheila Rowbotham, Dorothy Dinnerstein ve Barbara Sichtermann gibi heteroseksüel feministlerin ateşli yazılarına rağmen) feminizmi bu gerçeği yadsıyan ya da reddeden bir öğreti olarak görürler. Gerçeklikte ise aşk, baskı tasarısıyla iç içe

geçebilen bir tasarıdır. Psikanaliz, ikircikli duyguların önemini, aynı nesneye yönelik güçlü ama karşıt duyguların bir arada varolduğunu göstermiştir. Shulamith Firestone, taraflar eşit olmadığında gelişen yozlaşmış aşk yorumu olarak "romantik aşk" analizine girişmiştir. Bu tartışmalı bir konudur ama heteroseksüel bağlanımın ve tabi kılınmanın ilişkilendirilebileceği başka yollar vardır. Dinnerstein ve de Beauvoir, belirli ölçüde ayrıntıya girerek, seven bir kadının sevilen bir erkeğin tasarılarına dahil olmasını, kadınların kamusal yaşamda "dünya kurma" tasarısından dışlanmasını ayakta tutan önemli bir mekanizma olarak analiz etmişlerdir.

Ama aşk yine de, uzlaşmaları yıkan, yönlendirilmesi, denetlenmesi zor bir güç olarak ün salmıştır. Héloïse ve Abélard, Guinevere ve Lancelot, Paolo ve Francesca, Romeo ve Juliet, Tristan ve Isolde Avrupa imgeleminde tümüyle marjinal kişiler değildir. Mitler genellikle birlikte yaşlanmalarından önce öldürür onları, ama imgeler, itekleyici bir duygusal güç olarak yaşamayı sürdürür. Erotik aşk tasarısı ve ataerkil kurumlar (evlilik, mülkiyet ve akrabalık ilişkileri) arasındaki çelişkinin, aynı zamanda ataerkil toplumda süreğen bir gerilim olarak görülmesi gerekir.

Gerilimin yapısal bir değişikliğe dönüştürülmesi ya da daha doğru bir deyişle, tahakküm yapılarının yıkımına başlanması, kolektif özgürleşme tasarısının ta kendisidir. Özgürleşmenin kişisel ve yapısal boyutlarının pratikte bir araya getirilmesinin, tarihte olduğundan daha kolay olmadığı açıktır. 1960'larm Yeni Sol'u, kendilerini değiştirmeksizin toplumu değiştirmeye çalışmalarından ötürü ana akım Stalinistleri ve İşçi Partisi yandaşlarını eleştiriyordu. Yeni Sol da, içerdiği maço kamusal politikalar ve ev içi cinsiyetçiliği yüzünden feministler ve eşcinsel kurtuluş hareketi tarafından eleştirilmişti. Eşcinsel erkeklerin "topluluklarının" giderek büyüyen görünürlüğü, özellikle 1970'lerin sonlarında erkeksi üslupların yeniden ön plana çıkarılmasından sonra feminist eleştirileri körüklemişti. Sonunda feminizm de eğitim, toplumsal yardım ve bürokraside az da olsa bir parça iktidar kazandığı için, dogmatizm, iktidar oyunları, seçkincilik ve "kızlara iş" gibi sloganlar yüzünden ayrımcılık yaptığı gerekçeleriyle eleştirilmişti.

Bu eleştirilerin hepsinde bir doğruluk payı olduğu açık. Bir tuval üzerinde değil gerçek bir dünyada yaşıyoruz. Ama ne var ki, bu

eleştirilerin hiçbiri, tasarının asıl önermesini, toplumsal ve kişisel değişikliğin temelde birbiriyle bağlantılı olduğu gerçeğini geçersiz kılmıyor. Önümüzdeki bölümde, günlük yaşam politikalarının hedefini ayrıntısıyla ele alacak ve kişiliğin sözünü ettiğimiz psikodinamik argümanlarla ve II. Kısım'da tartıştığımız yapısal analizle uyumlu bir bağlamda nasıl anlaşılabileceğini değerlendireceğim.

NOTLAR

TOPLUMSALLAŞMA

(s. 255-61). "Cinsiyet rollerinin toplumsallaşması" literatüründeki tartışma, esas olarak farklı elde etme mekanizmaları ya da paradigmalarıyla ilgilidir; Constantinople (1979) ve Cahill (1983) bu konuda yararlı değerlendirmeler yapmıştır. Cahill'in "toplumsal etkileşimci" paradigması, çocuğun eylemselliğini alışılmıştan fazla vurgulamaya yardımcı olsa da, bütün bu literatür, metinde eleştirilen çerçeve içinde yer alır. Ellen Key'nin deyimi ve bağlamı için bkz. W. F. Connell (1980), s. 92 ve devamı; ve sözü geçen dayak cezası sayıları için bkz. W. F. Connell vd. (1975).

KLASİK PSİKANALİZ

(s. 261-79). Alıntılar, Freud (1930), s. 123-4, 132-3; Adler (1956) s. 55; Dinnerstein (1976), s. 230-1; Freud (1918), s. 47. Oidipus kompleksinin evrenselliği üzerine tartışmalar için bkz. Parsons (1964); bu çalışma, çözümü doğru çizgide olmakla birlikte tamamlanmamış ve feminist psikanalitik literatürde ne yazık ki önemsenmemiştir. Kızıl Kolektif tarafından ortaya atılan psikanalitik tedavi politikası sorunu, kendisini fazlasıyla tedaviye adayan ama toplumsal cinsiyeti de pek fazla yansıtmayan Kovel (1981) tarafından yakın tarihte detaylarıyla açıklandı.

VAROLUŞÇU PSİKANALİZ

(s. 279-86) "Gün ışığındaki esrar" için, bkz. Sartre (1958), s. 571. Öteki alıntılar: De Beauvoir (1972), s. 79, 83. "Kolektif tasarı" görüşü, Sartre'ın girift analizlerine kıyasla fazla basit kaçıyor, ama şu anki amaçların özetlenmesini mümkün kılabilir. Eksiksiz gelişimi, bu kitabın II. Kısmı'nın konusunu kapsamaktadır.

X
Pratik olarak kişilik

A. KİŞİLİK, TOPLUM VE YAŞAM ÖYKÜSÜ

Sekizinci ve dokuzuncu bölümlerde, toplumsal cinsiyet ilişkileri yapılarının kişisel yaşamın içine nasıl girdiği ve kişilikleri nasıl biçimlendirdiği betimlenmişti. Bu olgu gün gibi aşikâr, ama anlaşılması da bir o kadar zor. "İçine girmek" bir metafor sonuçta, dolayısıyla neyin içine "girilmekte" olduğu sorusu sorulabilir. Kişilik, bu ilişkileri ifade eden öteki bildik metaforların ima ettiği gibi, ayrıksı bir töze mi sahip de, bir çömlekçinin ellerinin altındaki kil gibi, toplumsal baskı tarafından "kalıplanıyor" veya "şekillendiriliyor?

Dokuzuncu Bölüm'de sunulan toplumsallaşma teorisi eleştirisi

ve "tasarı" tartışması, bu soruya verilmesi gereken yanıtın "hayır" olduğunu gösteriyor. Psikolojide geleneksel olarak tartışıldığı biçimiyle kişiliğin bileşenleri –yani, tavırlar, yetenekler, dürtüler, bastırmalar, fanteziler vb.– toplumsal etkileşimlerden bağımsız değildir. Bir taraftan, pratikler de bir "kişilik" boyutu barındırırlar. Sözgelimi, öğretme gibi belirli toplumsal pratiklerin içerdiği karakteristik duygusal problemlerden dem vurmak oldukça anlamlıdır. (Zaten öğretmenler üzerine son yıllarda yaptığımız araştırmanın konularından biri de buydu.) Diğer taraftan kişilik, gerçekleşebilmek için toplumsal bir alana ihtiyaç duyar. Kuşkusuz insanlar kendilerinin bazı yönlerini gizleyebilirler. (Örneğin, yeniyetme kızlara genellikle, çıkmak istedikleri genç erkeklerden daha zeki görünmemeye çalışmaları tavsiye edilir.) Ama kişilik genelde gizli olmadığı gibi, kişiliği gizlemeye yönelik maksatlı çabalar da çoğunlukla pek başarılı olmaz. Freud, "semptomatik edimler"deki cinsel dürtülerden şöyle söz ediyordu: "Gözleri gören, kulakları işiten bir insan, hiçbir ölümlünün sır tutamayacağına gönül rahatlığıyla inanabilir. Çünkü sır verilen kişi tek kelime etmese de parmaklarıyla konuşur; ihanet, gözeneklerinin tek tek her birinden dışarı sızar."

Burada toplumsal cinsiyete ilişkin olarak sunulan argüman, Rom Harré'nin *Social Being* (Toplumsal Varlık) ve *Personal Being*'i (Kişisel Varlık), Paul Secord ve diğerlerinin *Explaining Human Behavior*'ı (İnsan Davranışının Açıklanması), Edmund Sullivan'ın *A Critical Psychology*'si (Eleştirel Psikoloji) ve Julian Henriques ve diğerlerinin ortak çalışması olan *Changing the Subject* (Özneyi Değiştirmek) gibi metinlerde sosyal psikolojinin günümüzdeki yeni yorumuyla aynı noktaya yönelir. Bu teorisyenler, psikolojiyi "bireysel" kategorisinde gören yaklaşımın, laboratuvar deneyinin kusursuz bir yöntem olduğu inanışının ve toplumsal bağlamın "davranış" ile ilişkilendirilecek bir "değişken" olarak kavramsallaştırılmasının ötesine geçmeye çalışırlar. Oysa ben bu çalışmada kişiye dair tarihsel bir anlayışa ulaşmaya çalışacağım. Harré'nin gözlemlediği gibi, bireysel karakter ve benlik aslında tam da kolektivitelerin, belirli toplumların ürünüdür. Bu yaklaşım, eylemin durumsal anlamlarının altını çizmekte ve kişisel yaşamın bir toplumsal ilişkiler oyunuyla nasıl kurulduğunu ortaya

çıkarmaktadır. Sullivan'ın deyişiyle "Kişi ancak 'sen ve ben' olarak kişi olur"; öyleyse, kişisel dünya bağıntısal*dır*.

Bu kitapta kullanılan terimlerle kişiliğin, "toplum"dan ayrı bir kendilik olarak değil, bizzat toplumsal pratik olarak görülmesi gerekir. Kişilik, tıpkı toplumsal ilişkilerin insanların yaptığı şey olması gibi, yine insanların yaptığı bir şeydir ve yapılan şeyler de tamamen aynıdır. Yine de, kişiliği tutarlı (bütünlüklü) bir çalışma nesnesi kılan bir farklılık söz konusudur. Kişilik, belirli bir açıdan görülebilen bir pratiktir, ben bu açıya yaşam öyküsü ya da tarihçesi perspektifi adını veriyorum. Vaka incelemesini temel anlayış biçimi olarak gösteren kişilik psikolojileri, bu nedenle toplum analizi açısından önemli kaynaklardır. John Dollard'ın hemen hemen unutulmuş olan kitabı *Criteria for the Life History* (Yaşam Öyküsü Ölçütleri), bu noktayı güzel bir şekilde gösteren ilk kişilik psikolojisi versiyonlarının başarılı bir özetidir.

Dinamiklerin örneğe tümüyle içsel olduğunu varsayan, kişinin geçmişine ilişkin vaka öyküsü araştırmalarının çoğunda bireyci bir hava hâkimdir. Bu ise yaşam öyküsünün pratiğin anlaşılabileceği tek biçim olarak görülmesi sonucunu doğuruyor. Oysa II. Kısım'da sunulan yapısal ve kurumsal analizler, bir toplumsal cinsiyet analizi açısından böylesi bir görüşün savunulamayacağını kanıtlıyor. Dollard'ın *Caste and Class in a Southern Town* (Bir Güney Kasabasında Kast ve Sınıf) adlı çalışması da dahil olmak üzere, örnek olay incelemesi araştırmaları arasında en etkili olanları, yaşam çizgisi mantığını kurumsal analiz mantığıyla birleştirenlerdir.

En azından bizim toplumumuzda insanlar kendilerini ve pratiklerini en kolay bir yaşam yörüngesi kapsamında, yani kişisel bir geçmiş ve kişisel bir gelecek kapsamında deneyimlerler. Kişisel zaman da yine bir "yaşam döngüsü" kapsamında kavranabilir ve bu çerçevede aileye, büyümeye ve yaşlanmaya ilişkin pek çok akademik araştırma yapılmıştır. Ama tarih döngüsel olamaz ve kişisel tarih de bir açıklama değildir. Bir inşa, kısacası yapılan birşeydir ancak.

"Yapılan" şeyse kesin biçimde, kişinin toplumsal ilişkilerinin zaman aracılığıyla tutarlı, anlaşılır ve yaşanılır kılınmasıdır. Sartre'ın "bütünleşme", yani "bir bütünlük haline gelme" olarak kişisel yaşam görüşü bu açıdan önemlidir. Böyle bir görüş olmak-

sızın, toplum analizi, yaşamı öğrenilen rollerin, yerine getirilen beklentilerin veya işgal edilen yapısal konumların toplamına indirgeyecektir: Ralf Dahrendorf'un *Homo Sociologicus*'una, yani "rollerinden oluşan insan"a. Althusser ve Foucault'dan etkilenen, öznelerin söylemler tarafından inşa edilmesine ilişkin son dönemli çalışmalardan bazıları bu anlayışa oldukça yakınlaşır.

Sartre, *Varlık ve Hiçlik*'te yaşam çizgisini tek bir ilkeyle, bir ilk adımın, kurucu tercihin, dallanıp budaklanan sonuçlarıyla birleşme olarak ele almaktadır. Ama 9. Bölüm'de öne sürdüğüm gibi, bu tür bir görüş kişiyi aşırı ölçüde basitleştirmekte ve çelişkinin önemini gözden kaçırmaktadır. Oysa Sartre kendi modelinde bile başlangıçtaki tercihlerin çoğul olabileceğini kabul etmektedir. Daha da önemlisi, kişisel yaşamın karmaşıklıkları belirli bir kişinin ötesine geçen yapısal çelişkilerden kaynaklanır.

Ancak belirli bir yaşama ilişkin ayrıntılar ne kadar bilinirse bilinsin, pratiğin yapısal temelleri göz önünde bulundurulmadığı takdirde, kişisel yaşam anlaşılmaz hale gelir. Bunun çarpıcı gösterimlerinden biri de, daha önce sözünü ettiğimiz bir çalışmada, Robert White'ın *Lives in Progress*'inde (Gelişim Halindeki Yaşamlar) "tam kişiliği" belgelemeye yönelik girişimidir. Uzun süreli bir yöntem izleyerek muazzam bir uygulamaya kalkışan White, üç "normal" üst sınıf Amerikan ailesini öğrencilik yıllarından yetişkinlik dönemlerine kadar gözlemlemiş, çeşitli psikolojik testlerden geçirmiş, mülakatlar ve makalelerden işine yarayacak veriler toplamıştır. Çalışmasının bu denli ayrıntılı oluşu dikkat çekicidir; ama sonuçta ulaştığı içgörünün sınırlılığı da yine aynı ölçüde dikkat çekicidir. Yapıya ilişkin örgütleyici sorulardan yoksun oluşu yüzünden White'ın çalışması, "doğal büyüme"ye dair bunaltıcı bir yaşam döngüsü ideolojisiyle çeşitlenerek bir eklektisizm ve ılımlılık batağına saplanıp kalmaktadır.

White'ın çalışmasıyla, Freud'un "Kurt Adam" takma adını kullanarak üst sınıf mensubu bir Rus'a ilişkin çalışması arasındaki zıtlık etkileyicidir. Freud "iki kuruşluk" bir toplumsal yapı teorisine sahip değildi kuşkusuz, ama bir terapist olarak kişisel yaşamın dinamiklerindeki yapısal etkilere karşı fazlasıyla duyarlıydı. "Kurt Adam" muazzam bir çelişkiler yumağıdır, keza kişiliği de çatışma halindedir, çünkü kendisine sunulan duygusal yaşam un-

surlarının düzgün ve tutarlı bir bütüne eklenmesi imkânsızdır. Devrim öncesinde Rusya'da köylüler ve toprak sahipleri arasındaki sınıf ilişkilerinin gerilimli olduğu yeterince açık. Vakanın geçmişine ilişkin bilgiler ise bu ilişkilerin, küçük çocuk açısından duygusal bir mayın tarlası olan bir hane inşa etmek için toplumsal cinsiyet dinamikleriyle kesiştiğini gösteriyor –koca ve karısı arasındaki müphemlikler, çocuk bakımı ve ev işi konusunda hizmetçiler arasındaki işbölümü, kız ve erkek çocuklar arasındaki rekabet gibi.

Yaşam öyküsü mülakatlarında edindiğim deneyimlere dayanarak, kişisel yaşamın çelişkili temellerine ilişkin sonucun çok genel olabildiğini söyleyebilirim. Büyüyen kişiye sunulan malzeme, anlamsız ve anlaşılması güç bir şeydir; "bütünleşme" ise çoğunlukla zor ve hatta imkânsızdır. Kişinin yaşamına ait gelişmekte olan örüntü, genellikle bir kopukluk, tutarsızlık veya bölünme içerir. Ne var ki Sartre, birleşme pratiğinin, tıpkı öbür tüm pratikler gibi başarısızlığa uğrayabileceğini hesaba katmaz. Hatta bazı teorisyenler, çağdaş topluma katılmanın kişide bir bölünme gerektirdiğini iddia ederler. Laing, *The Politics of Experience*'ta (Yaşantının Politikası), klasik feminizmin kurmak zorunda olduğu ittifaka dair bazı feminist eleştirilerin yaptığı gibi, çılgın bir toplumda "normallik" konusunda izlenecek bu yolu öne sürer.

Kişisel yaşamlar, başkalarından uzakta kapalı atomlar değildir. İnsanlar kendilerini ortak geçmişlere ve paylaşılan şimdiki anlara sahip olarak yaşantılarlar; çünkü Havari Paulus'un yazdığı gibi "bizler birbirimizin parçasıyız"dır. (Onyedinci yüzyıl İngilizcesinde kullanılan metafor bundan daha güçlü, kabaca "bizler birbirimizin kolu bacağıyız" gibi bir şey denmektedir.) Bu paylaşım, iki kişi dışında asla sözü edilmeyen bir evlilik veya aşk hikâyesi kadar mahrem, ama aynı zamanda parlamentonun oturumları kadar kamusaldır.

Kolektif pratik, bir bireysel pratikler toplamına indirgenemez. Sonuçta, dar anlamda konuşacak olursak, "bireysel pratik" diye bir şey yoktur; bu tabir, bağıntısal bir hareket dokusundan yapılan bir soyutlamadır. Sözgelimi, mastürbasyon bile, toplumsal olarak inşa edilmiş fanteziler, uyarılma teknikleri ve kendi kateksisinizin nesnesi olduğunuz bir tür minimal toplum içerir.

Öyleyse kişisel bir yaşam, kolektif bir mantıklar silsilesini izlemekte ve rutin olarak birbirleriyle kesişen, çoğunlukla da çelişen bir yapısal koşullar silsilesine karşılık vermekte olan bir pratikler alanı boyunca ilerleyen yoldur. (8. Bölüm'de tartıştığımız, kişiliğe dair kişilik özellikleri teorileri ve toplumsal cinsiyete dair ölçeksel anlayışlar gibi) "birey"i ve onun niteliklerini nesneleştiren kişisel yaşam teorilerinin, gerçeklik hakkında çok az açıklama getiriyor olması şaşırtıcı değildir. Kişilik yapısı, bir nesne yapısı değildir. Çeşitlenen ve çoğunlukla da çelişen pratiklerin belirli bir birleşmesidir.

Böylelikle kişilik kavramı, pratiklerin başka bir ampirik birleşmesi olan "kurum" kavramıyla mantıksal olarak uyum içinde işler. Kişiliğe dair toplumsal cinsiyet analizi, 6. Bölüm'de sunulan kurumlara ilişkin toplumsal cinsiyet analiziyle aynı yapılar mönüsünü ortaya çıkaracaktır. Bir ölçüde bunu çoktan yapmış olduğu söylenebilir. Kateksisle ilgili analizlere klasik psikanalizde çok sık rastlanır. Shulamith Firestone, iktidar yapısıyla ilgili bir analizin taslağını çizmişti, sömürgecilik psikanalistleri Octave Mannoni ve Frantz Fanon da aynı şeyi başka bir bağlamda yapmıştı. Emek yapısı kapsamındaki kişilik analizi ise Alman psikolog Frigga Haug'un çalışmasında ve Kanada'da Edmund Sullivan'ın teorik çalışmasında gelişim aşamasında bulunmakla birlikte aralarında en az yaygın olanıdır.

Herhangi bir pratik örüntüsü, kurucu çelişkileri ve diyalektikleri, gerilimleri ve katmanlaşmaları ve tarihsel dönüşümleri kapsamında formüle edildiğinde, dayanıksız olma eğilimini taşır. Aldığı şekli uzun süre muhafaza etmeyi başarırsa bunun nedeni, bu şeklin korunması için çok fazla çaba sarf edilmiş olmasından kaynaklanır. 1. Bölüm'de değinilen Prince ailesi, bunun bir versiyonunu sergiliyordu. Başka bir versiyonu da, hem bizim çalışmamızda hem de J.M. ve R.E. Pahl'ın *Managers and Their Wives* (İşletme Yöneticileri ve Karıları) adlı kitaplarında anlatılan, üyeleri iş dünyasında çalışan ve meslek sahibi olan ailelerde görülmektedir. Bunlar, kariyer sahibi değilmiş gibi görünen, ama çalışması, kocasının görünür "bireysel" başarısının mutlak koşulu olan kadınların yoğun emeğiyle kişisel yaşamları düzen içinde tutulan ailelerdir.

Ama belirli bir pratik örgütlenmesinin potansiyel esnekliğinden söz edilmesi de aynı ölçüde önemlidir. İşte tam da bu noktada pratiğin örgütlenmesi, hâkim toplumsal çıkarları oluşturmakta, statükonun savunulması için büyük bir enerji gösterecek dürtüleri yaratmaktadır. William J. Goode'un ayrıntılı bir şekilde ele aldığı erkekler arasındaki feminizm karşıtlığının derinliği, bunu en iyi şekilde açıklıyor. Toplumsal çıkarları oluşturan, kişilik değildir, ama dürtüler –savunular, özdeşleşmeler, bağlanımlar ve korkular– olarak güçlü bir şekilde işlerlik gösterebilen toplumsal çıkarlara kişisel ilişkileri yerleştiren de kişiliğin ta kendisidir. Bunların ilgili yaşamlarda kenetlendiği noktada, şiddetli baskılara karşı dayanıklı bir örüntü ortaya çıkabilir. Yıkılmayan evlilikler belki de bunun en yaygın örneğidir.

Kişilik dinamikleri, Freudcu yaklaşımın ilk kuşak temsilcilerinden olan Ernest Jones'un zannettiği gibi, çözüldüklerinde toplumun anlaşılmasını sağlayacak gizli şifreler değillerdir. Ama sosyolojik yapısalcılığın varsaydığı gibi konu dışı da değillerdir. Bir pratik teorisi bağlamında kişilik, önemli tarih ve politika alanlarından biri olarak ortaya çıkar. Ayrıca kurumlar gibi başka alanlarla da bağlantılıdır, ama yine de kendi biçimlenimlerine sahiptir. Bu bölümün geri kalanında bu biçimlenimlerden bazılarını ortaya çıkararak bu alanda gerçekleşen cinsel politikanın haritasını çizmeye çalışacağım.

B. KİŞİLİĞİN TARİHSEL DİNAMİĞİ

Kişiliğin tarihselliği, toplum teorisinde, öncelikle karaktere dair tarihsel tipolojiler kurma yoluyla kavranmaktadır. Belirli bir karakter tipinin, tarihin belli bir döneminde başat olduğu ve daha sonra yeni bir dönemde yeni bir tip uğruna bir kenara atıldığı varsayılır. David Riesman'ın *The Lonely Crowd*'da (Yalnız Kalabalık) sunduğu "gelenek yönelimli", "içe yönelik" ve "öteki yönelimli" karakter tipleri, tarihsel tipolojilerin klasik dizilişidir. Charles Reich'ın "I., II. ve III. bilinç", John Carroll'ın "püriten", "paranoyak" ve "bağışlayıcı/feragat edici" (remissive) tipolojileri ve "geleneksel"/"modern" karşıtlığı temasının sayısız kullanımı, bu-

nun öteki örneklerindendir. Ama Paul Hoch'un *White Hero, Black Beast*'te (Beyaz Kahraman, Siyah Canavar) sunduğu erkeklik tipolojisi ardışık bir diziliş yerine değişimli bir diziliş içerir. Hoch'un erkek karakter tipleri, "püriten" ve "playboy", 3000 yıllık bir tarih boyunca birbirini izlemiştir.

Frankfurt okulunun faşizmin psikolojik temellerine ilişkin çalışmasında daha zekice bir yaklaşım göze çarpar. Erich Fromm *Özgürlük Korkusu*'nda otoriter karakter yapısının kapitalizmin ekonomik ve kültürel gelişiminin yarattığı yabancılaşma sorunlarının psikolojik çözümü olduğunu öne sürer – ama kesinlikle tek çözümü değildir. Daha önce sözünü ettiğimiz *The Authoritarian Personality*'de katı ve önyargılı karakter, aynı tarihsel ortamda üretilen öteki karakterlerle karşılaştırılır. 9. Bölüm'de sunulan, toplumsal cinsiyet oluşumunun çokkatlı yolları bulunduğuna ilişkin genel argüman, son noktada kişiliğe ilişkin çokkatlı bir örüntü öne sürüyordu.

Kişiliğin tarihselliği, toplumsal ilişkiler dinamiği aracılığıyla kişilik gelişimindeki ve kişisel yaşam politikasındaki gerilim noktalarının yeniden biçimlenimi olarak anlaşılabilir. Motivasyon ve kişilik örgütlenmesindeki değişimleri analiz etmek için ille de hâkim karakter tiplerinin ardışık olarak birbirlerini izlediğini varsaymak gerekmez. Böyle bir analiz, içerisinde kişiliğin fiili çeşitliliğinin oluşturulduğu, gelişmekte olan bir baskılar ve olasılıklar kümesinin kavranması yoluyla da yapılabilir.

Bu yaklaşımın cinsel karakter analizine uygulanması, prensipte anlaşılır, uygulamada ise karmaşıktır. Bu karmaşıklıklar ve olasılıkları, kadınlığın yakın tarihine ilişkin bir düşünce çizgisiyle örneklendirmek istiyorum.

Otobiyografisinden 8. Bölüm'de söz ettiğimiz Bim Andrews, "Doğru yaşama biçimi hangisidir?" sorusunu ortaya atmıştı. Kendisi de kadın olan Andrews'un algıladığı alternatif kadınlıklar her ne kadar kendi içlerinde ilginç olsa da, en dikkat çekici gerçek Andrews'un bunları bir *tercih* olarak görmesinde yatar. Bim'in dünyası, doğal karakteri veya kaçınılmaz yazgısı olarak kendisine tek bir örüntü sunmaz. 1920'lerin Cambridge'inde bir hizmetçinin kızı olarak yetişen Bim, feminist bir ortamda büyümemiştir. Ne var ki toplumsal cinsiyet ilişkileri ve kadınlığın sorgulanmaksızın ka-

bul edilmesi, önceki kuşağın yetiştiği Güney İngiltere'de karmakarışık bir haldeydi. Kadınların seçme ve seçilme hakkı hareketinin yarattığı huzursuzluk, bunun görünür tek dışavurumuydu. Diğerleri ise "yeni kadın"a ilişkin kâğıt üzerindeki tartışmalar, I. Dünya Savaşı boyunca işçi sınıfı kadınlarının ağır endüstride yeniden istihdam edilmesi ve bazı kadın işçi gruplarının sendikalarda ve kooperatif hareketindeki seferberliğiydi. Ama belki de en önemlisi, işçi sınıfı ailelerin kız çocuklarının ilkokul düzeyinde devam ettiği ve bu sayede sayıca az da olsa bir kısmının orta eğitime ulaşabildiği zorunlu bir kitlesel eğitim sisteminin mevcudiyetiydi. "Sınıfın en parlak öğrencileri arasında yer alarak herkesi utandıran" ve on dört buçuk yaşına kadar okulda kalanlardan biri de Bim Andrews'tu. Bu deneyim, annesinin Bim'i, okul arkadaşlarının maruz kaldıkları "geleceğin iyi birer eşi ve annesi" olunmasını öngören uzlaşımlardan uzak tutmaya yönelik sabit fikriyle bağlantılıymış gibi görünüyor. Nitekim, Bim annesinin bu çabasını şöyle ifade ediyordu: "Annem beni hep ev işlerinin dışında tutmaya çalışırdı."

Bim'in deneyimi istisnadır belki, ama münferit bir örnek değildir. Sonuçta, kapitalist dünyanın görece daha zengin kısımlarında kadınlığın inşasına ilişkin tarihsel bir değişimin parçasıdır. Kerreen Reiger, Jill Matthews, Michael Gilding, Ann Game ve Rosemary Pringle gibi sosyologlar ve toplum tarihçilerinin son dönemli çalışmalarının yardımıyla aynı değişimin izlerini, biraz daha ayrıntılı bir şekilde, Avustralya'da sürebiliriz. Bu araştırmalar, yirminci yüzyılın ilk yarısında aile, devlet, emek piyasası ve mesleki alanlardaki toplumsal cinsiyet ilişkilerini etkileyen bir kurumsal değişimler bütününü belgelemektedir. Bim Andrews'u etkilemiş olan değişimler de kesinlikle bunların arasındadır: Kız çocuklarına sunulan eğitimin yayılması ve içeriğinin yeniden tanımlanması; hane halkı bileşiminde ve kısa bir süre sonra kitlesel bir meslek olarak "hizmet işini" yok eden ev içi işbölümünde yaşanan değişimler; büro işlerinin kadınlar için giderek daha fazla ve kolay elde edilebilir hale gelmesi.

Bir bütün olarak bu kurumsal değişimler, genç kadınların yaşamlarında ergenlik ve ilk yetişkinlik döneminde kadınlığın inşasında çözülmesi gereken konuların yeniden tanımlanmasına yol

açmıştır. Bunlar arasında özellikle önemli görünen iki konu bulunuyor. İlki, günümüzde kadınların parti kurmasını kabul etme veya buna karşı çıkma konusunun yerini almış olduğu meslek tercihidir. "Yeni kadın" temelde evi dışında mesleği olan kadındır. Ama asıl konu, meslekler arasında değil, bu meslekler hakkında bir tercih yapılmasıdır. Bu konudaki en önemli gelişme, yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde "ev kadınlığı"nın bir meslek olarak inşa edilmesi olmuştur. Diğer şeylerin arasında bu, okullarda kız çocukları için tecrit edilmiş bir müfredat olarak "ev ekonomisi"nin doğuşunu içeriyordu. Evli kadınların ücret karşılığı çalışıp çalışmaması, eskiden bir saygınlık (ondokuzuncu yüzyıl emek aristokrasisi ve küçük işletme sahiplerine göre, kadının çalışmaması kocanın başarısının işaretiydi) veya yalnızca bir gereksinim konusuydu. Ama bundan böyle ev kadınlığı mesleğinin reddedilmesi sorununa dönüşmüştü.

İkinci konu ise erkeklerle rekabet etmekti. Bir anlamda bu, ondokuzuncu yüzyıl boyunca kadınların maden ocaklarından ve ağır imalat sektöründen ihraç edilmesinin de gösterdiği gibi, aslında uzun bir süredir ortalıkta dolanıyordu. Buna karşın, Susan Magarey'in öne sürdüğü gibi bu tür hamlelerin rasyonelleştirilmesi açısından çok fazla yol almış bulunan "ayrı alanlar" öğretisi, yüzyılın dönümünde baskı altında bulunuyordu. Örneğin kız çocukları öğrenim hayatında dikkat çekici ölçüde başarılı oluyordu. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde Avustralya'da kız çocukların ortaöğrenime katılım oranları, 14 ile 17 arası tüm yaşlarda erkeklerinkinden daha yüksekti.

Bu gelişmeler otomatik olarak yeni bir kadınlığın inşasına yol açmadı kuşkusuz. Ama cinsel karakterin inşa edildiği ve farklı kadınlık türleri arasındaki ilişkilerin tasarlandığı alanın yeniden tanımlanmasını sağladı. Öte yandan, yüzyıl ortasında normatif çekirdek ailenin eşi benzeri görülmemiş bir şekilde yüceltilmesi, yani Game ve Pringle'ın "The Making of the Australian Family" (Avustralya Ailesinin Kurulması) başlıklı makalelerinde betimledikleri biçimiyle "ev kadınının tanrılaştırılması", bu konuları, vurgulanan yeni bir kadınlık modelinde çözmeye yönelik bir girişimdi. Böylece örneğin meslek konusu, yaşamdaki bir yol olarak, hatta bir "kariyer/meslek" olarak bilinçli yuva yapma tercihiyle çözüle-

bilecekti. "Yuva yapma" nispeten hali vakti yerinde kadınları kendisine hedef alan *Readers Digest* gibi dergilerin sürekli vurguladığı bir kavramdır. Rekabet konusu da, erkeklerin alanından dışlanan kadınların, sermaye yatırımı ve kültürel destekleme aracılığıyla özellikle buzdolabı gibi yeni teknolojiler biçiminde tazmin edilmesi sonucu, yine bu kadınların kendileri tarafından çözülebilirdi. Bu nedenledir ki medya *modern* ev kadınını yeni bir şey olarak ifade ediyordu. Ama aynı zamanda, çok ütüz bir şekilde planlanarak paylaşılan ve bilinçli olarak rekabetten arındırılmış yeni bir müşterek yaşam alanı tanımlamıyordu. 1950'lerin evliliğe ilişkin popüler literatürü, "samimi/sıcak" evliliği, "birlikteliği" ve her şeyi "bir aile olarak" yapmayı ağırlıklı bir şekilde ön plana çıkarıyordu.

Bir düzeyde bu, yeni kitle iletişim ve ikna etme teknikleri kullanarak böyle bir çözülmeden, büyük ölçüde de ev aygıtları endüstrisinden fayda sağlamayı bekleyen toplumsal çıkarlar tarafından kadınların teşvik edilmesi üzerinde kurulmuş bir modeldi. Başka bir düzeydeyse, birçok kadının içtenlikle benimsediği meslek ve rekabet konularının gerçek anlamda çözülmesiydi.

Ama öte yandan, tarihsel olarak değişkenliği kanıtlanmış bir çözülmeydi de. 1970'lere gelindiğinde yeni feminizmin ana gücü, 1950'lerde yetişmiş olan kadınlardan oluşuyordu. Dorothy Dinnerstein *The Mermaid and the Minotaur*'da bu gelişmenin ABD'deki psikodinamiklerine ilişkin mükemmel bir açıklama sunar. Dinnerstein burada, hem devlet ve düzenle çatışan ama erkeksi imtiyazlarından vazgeçemeyen 1960'ların Yeni Sol'u bünyesindeki erkekleri, hem de üniversite kampüslerinde ve savaş karşıtı hareketler içinde radikalleşmelerine rağmen politik iktidardan dışlanmalarını kendilerine dert edinen kadınları üreten liberal çocuk bakımının müphemliğini vurgular.

Okullardaki araştırmamız sırasında mülakat yaptığımız Avustralyalı öğretmen Faye Taylor, feminizmi üreten bir ölçüde daha kuşkucu bir diyalektik görüşü öneriyor. Bir noktada da, kendi aile geçmişini (tarihini) kafaya takıyor:

> Evde sözü geçen kişi büyükannemdi. Her şeye o karar veriyordu, Kocasından daha zeki olduğu için böyle olduğunu zannediyordum. Ko-

cası çok çalışıyordu, ama onu asıl yönlendiren büyükannemdi. Bu, hâkimiyetin büyükannemin elinde olduğu anlamına geliyordu. Annemse, sanırım evlendiği andan itibaren kocasının sorumluluğunda yaşadı, yani evi çekip çevirmek için eline geçen para kocasının kendisine verdiğinden ibaretti. Ama yapmak istediği şeyler konusunda tamamen serbestti, vaktini nasıl geçireceği, bu süre içinde neler yapabileceği tamamen kendisine bağlıydı. Böylelikle her zaman istediği şeyi yaptı, ama sorumluluklarının her şeyden önce geldiğini de aklından asla çıkarmadı. Bu yüzden, ikinci sınıf bir vatandaş olduğunu söyleyemem asla. Bizim kuşak içinse şunları söyleyebilirim: Biz de istediğimiz her şeyi yapabiliyorduk ama, okuldan ayrılıp işe girmek istediğimizde kızların alınmadığı belirli işler olduğunu hiç aklımızdan çıkarmıyorduk. Kızların girebileceği işlerin ücretleriyse çok düşüktü ve yükselme gibi bir şans pek yoktu, bunun nedeni ise aslında çok basitti, kızların evlenince işi bırakacakları düşünülürdü. Neyse ki bu artık geçmişte kaldı. Ama bunun aşılmasıyla birlikte, rollerin tanımlanmasından daha fazlası söz konusu oldu. Yalnızca size tanınan kişisel bir hak nedeniyle birey olmak yerine, bir *fark* modelinden çok klişe bir *düşük düzey* modelinin içine itiliyorsunuz. Bu yüzden, eşitlik uğruna mücadele verilirken, daha önce asla var olmadıkları noktalarda hani şu çifte standart denen şeyler benimseniyor.

Fazlasıyla fikir verici olan bu sözler, feminizmin (ama çoğu öğretmenin en fazla bildiği tek tür olan liberal feminizm) Donzelot ve Foucault'nun anladığı anlamda kadınlığın bir tür "düzenlenme" biçimi olduğunu ifade ediyor. Ayrı alanların ortadan kaldırılması, kontrol altına alınma anlamına gelmektedir, çünkü kadınlar bir yandan erkeklerle doğrudan doğruya kıyaslanmaya maruz kalırken, bu kıyaslamada daha en baştan itibaren dezavantajlı bir konumda tutulurlar.

Faye'in bu konuda yanılıp yanılmadığı bir yana, aile geçmişi, kadınlığın oluşumunda bir konu olarak erkeklerle rekabetin ortaya çıkışını örneklemektedir. "Feminist kişilik" diye bir şey söz konusu olmamasına rağmen, öyle görünüyor ki çağdaş feminizmi yaratan tarihsel dinamik içinde biçimlenen kadınlıklar, kurucu bir kişisel strateji olarak "rekabetten çekilme"yi reddederek büyük ölçüde bu konuya ilişkin belirli bir konumu paylaşıyorlar. Keza bu stratejiyi kabul eden başka kadınlıkların hâlâ üretilmekte olduğu da aynı

ölçüde açık. Gabrielle Carey ve Kathy Lette'nin birlikte kaleme aldıkları otobiyografik bir roman olan *Puberty Blues*, bu kutupsallığı çok iyi yakalıyor. Roman, vakitlerini öbür kızlar gibi süslü görünmeye çalışarak kumsalda geçiren ve erkek arkadaşlarının sörften dönmesini bekleyen iki kadın kahramanın, ucuz bir sörf alıp kumsalda kalan öbür kızların bakışları altında kendilerini dalgalara bırakmasıyla son buluyor.

C. KİŞİLİK POLİTİKASI

Kişilikten bir politika nesnesi olarak söz etmek, bataklıkta gezinmeye benzer; buna kalkıştığımızda totaliteryanizm konusuna çok yaklaşmış oluruz. Yirminci yüzyıldaki otoriter ikna etme rejimlerinin tümü, yurttaşlarının yetişme ve görünüşlerini şekillendirmeye yönelik girişimlerde yatmaktadır. Hanah Arendt'inki gibi "totaliteryanizmi" hedef alan liberal eleştiriler, en etkili uğraklarına kişisel yaşamın parti devleti tarafından istila edilmesini belgelediklerinde ve bu istilayı reddettiklerinde ulaşmışlardır.

Bununla birlikte liberal rejimler de hemen hemen aynı şeyi yapmışlardır. *Tek Boyutlu İnsan*'da Marcuse, ABD'deki kültürel ve psikolojik manipülasyon sürecini betimliyordu. Marcuse'nin argümanı, okul gibi belirli kurumlar için de kanıtlanabilir. ABD'deki kitlesel öğrenim sistemi, yirminci yüzyılın sonlarından bugüne kadar rejim karşıtlarına karşı rejim lehinde sürdürülen amansız propogandayla karakterize edilmiştir. Küçük bir örnek vermek için, 1959'da New York'ta devam ettiğim (görece liberal) lisede okutulan bir tarih ders kitabının bazı bölüm başlıklarını aşağıda veriyorum:

DOKUZUNCU ÜNİTE (1920-1945): AMERİKALILAR SORUNLU BİR DÜNYADA DEMOKRASİYİ SAVUNDULAR

28 Ulus bir dünya buhranı tehlikesiyle karşı karşıya
29 Birleşik Devletler, dostluk ilişkilerine önem veren iyi bir komşudur
30 Birleşik Devletler, II. Dünya Savaşı'nda dünyanın her köşesinde savaştı

ONUNCU ÜNİTE (1945'ten günümüze): AMERİKAN DEMOKRASİSİ KOMÜNİST TEHDİTLE KARŞI KARŞIYA

31 Modern Rusya özgür dünyayı tehdit etmek için şahlandı
32 Birleşik Devletler, Batı'da özgür dünyanın öncülüğünü yapıyor
33 Birleşik Devletler, Asya'da özgür dünyanın öncülüğünü yapıyor
34 Amerikalılar demokrasiyi vatanlarında uyguluyor ve koruyor
SİZ AMERİKASINIZ

Hayal gücüne pek bir şey bırakmadığı gibi onaylanmamış tutumlara da müsamaha gösterilmemiş. ABD'deki kitlesel öğrenim sistemi, aşikâr propaganda içeriğinin yanı sıra, merkezi devlet ve iş dünyası önderliğinin izlediği siyasetlere cevaben uzun bir süredir tutumları ve çalışma alışkanlıklarını şekillendirmeye ve öğrencilerini seçip ayırmaya, sınıflandırmaya ve uzmanlaştırmaya çalışıyor.

İşte bu yüzden "özgür dünya"da da bir kişilik politikası bulunuyor. Dolayısıyla, bu bölümde öne sürülen argümanda da bir tür kişilik politikasının barınıyor olması kaçınılmaz. Kişiliğin, bir toplumsal ilişkiler dinamiği alanı olarak kurulmasının, toplumsal çıkarların oluşumundan, kurumların işleyişinden ve iktidarın seferberliğinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Kadın kurtuluş hareketinin ilk sloganlarından olan "kişisel olan politiktir", öncelikle genel bir gerçeği ifade eden cinsellik ve ev işine ilişkin politik tartışmayı gerçerli kılma amacıyla tasarlanmıştı.

Bu bağlantının kurulması, devlet müdahalesine kucak açılması anlamına gelmemektedir. Artık çok iyi bildiğimiz gibi, devlete ve insanları etkilemeye yönelik siyaset ve mekanizmalarının çoğuna karşı çıkılması için makul nedenler vardır. Milyonlarca başka çocuğa olduğu gibi bana da, Amerikan tarihi hakkında bir sürü palavra ezberletildi. Böyle bir pratiğin (1980'lerde Amerikan şovenizminin korkutucu ölçüde büyümesinin de açıkça gösterdiği gibi), yetişen beyinler için zararlı, gelecek için de tehlikeli bir şey olarak reddedilmesi gerekir. Can alıcı nokta ise bu tür pratiklere yönelik eleştirilerin, örneğin değerine göre yapılması gerektiğidir. Politika ve kişisel yaşam arasında genel bir ayrım yapmamız gerektiği veya böyle bir ayrım yapabileceğimiz görüşü ise mantıksal olarak yanlış yorumlanmaktadır.

"Küçük devlet" ve "devletin küçültülmesi"ni güden Yeni Sağ

öğretisi, devletin kişisel yaşam üzerindeki etkisini ne yok edebilmiş ne de ciddi ölçüde azaltabilmiştir. Sadece bu etkinin yönünü değiştirebilmiştir. Elizabeth Wilson, Lois Bryson ve Martin Mowbray'in öne sürdüğü gibi, sosyal yardımların kısıtlanması ve hastaların, yaşlıların ve sorunlu insanların bakımının "cemaate" veya "aile"ye "iade edilmesi", aslında kadınlar üzerine fazladan ücretsiz emek yüklenmesi anlamına gelir. Böylelikle, cinsiyete dayalı işbölümü ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri pekiştirilir. Vergi "yük"ünün azaltılması, genelde vatandaşların özgürlüğünü artırmaz. Tersine, devlet aracılığıyla dağıtılan gelire bağımlı gruplar karşısında, (işçilere karşı sermayedarlar, işsizlere karşı çalışanlar, kadınlara karşı erkekler olarak) piyasa aracılığıyla dağıtılmakta olan gelirden faydalanan grupların avantajlarını artırır.

Asıl sorun ise politikanın kişisel yaşamdan çıkarılıp çıkarılamayacağı değil, kişisel yaşama ne tür bir politikayla yatırım yapılabileceği ve bunun ne denli demokratik veya eşitlikçi olabileceğidir. En önemlisi ise, kişiliğin "tabandan" biçimlendirilip yeniden inşa edilip edilemeyeceğine ilişkin politik sorundur.

Bir bütün olarak düşünülürse, radikal hareketler bu sorunlara, otoriter hareketler, devlet ve iş dünyasından daha az ilgi göstermektedir. Ama geçtiğimiz yirmi yıl içinde bu sorun, radikal politikada, özellikle de cinsel politikada ilgi odağı haline geldi. Bu sorunların ele alınmasını mümkün kılan mevcut yöntemlerse karmaşıktır ve yeterince iyi tanımlanmamıştır. Çoğunlukla deneme yanılma ile türetilmişlerdir. Yine de, radikal bir cinsel politikanın başarı şansını tartmak istiyorsak, elimizde irdelenmesi gereken birçok yaşanmış deneyim olduğunu da eklemeliyim.

Bunların en yaygını kuşkusuz, kadın kurtuluş hareketinin ilk yıllarında ortaya çıkan "bilinç yükseltme grubu" oldu. Bu aslında tamamen yeni bir buluş değildi; anarşizmin "yakınlaştırma grupları", kadınların gayri resmi kuruluşlarının dikiş toplulukları ve öteki gelenekleri ve Amerikan grup terapi tekniklerinde bunun çeşitli boyutlarına rastlayabiliriz. Ama birleşim yeniydi, karşıladığı ihtiyaçlar geneldi ve kullandığı teknik hızla yaygınlık kazandı. 1970'lerin başlarında kadın kurtuluş hareketi, ABD, Kanada, İngiltere ve Avustralya gibi ülkelerde bir kamu politikası için taraftgir ve çoğunlukla da geçici şekillerde birleşen bir bilinçlendirme grup-

ları ağı olarak kabul edilebiliyordu pekâlâ.

Bilinç yükseltme grubu, kadınlığın iki temel biçimde yeniden inşa edilmesini amaçlıyordu. İlki, kadınların kendi içlerindeki geçmiş ve şimdiki deneyimlerin tartışılması ve yeniden değerlendirilmesiydi. Bunun bir grup içinde yapılması, erkeklerle, çocuklarla ve öbür kadınlarla (yaşanan) günlük ilişkilerin, kadının kendisini "başkaları için var olan biri" olarak algılaması kapsamında düşünülmesi ve günlük mantığın bundan böyle devre dışı bırakılması gerektiği anlamına geliyordu. Aynı zamanda, (bir Çin deyişini kullanacak olursak) erkekler hakkında "acı konuşma", günlük yaşamda sansüre uğrayan veya bastırılan kötü şeylerin söylenmesi ve düşünülmesinin desteklendiği anlamına da geliyordu. Bir bilinç yükseltme grubu, yaşamın farklı alanlarında baskılar aracılığıyla sistematik olarak bir çalışma gündemi oluşturabilir. Bu ise ev işleri, giyim ve konuşma alışkanlıkları gibi, genellikle üzerinde pek düşünülmeyen pratikler ve sembollerin politik boyutuna dikkat çekecektir. Bunun genel sonucu, uzlaşımsal kadınlıkları oluşturan birçok pratiğin varsayımsal doğruluğunu çürütmeye yöneliktir.

İkinci adım ise bu şekilde bozguna uğratılan pratiklerin yerini alabilecek yeni pratiklerin desteklenmesinden oluşuyordu. Bilinç yükseltme grubu, ev içinde, cinsel ilişkilerde, çocuk yetiştirmede ve kamu politikasında ne yapılması gerektiği hakkında konuşmak için bir forum olmuştur. Çoğu kez grubun kendisi, topluca eğlentilere giden, yolculuklara çıkan ve bazen de birlikte çalışan üyeleriyle yeni bir arkadaşlık ağı halini almıştır. Böylelikle, 1970'li yıllar ağır ağır geçerken bilinçlendirme grubu da, feminist cemaatlerin kuruluşunun parçası olmuştur.

Kadınlığın yeniden inşası için bir teknik olarak bu, önemli birçok gücü barındırıyordu. Esnekti, kalkışılması kolaydı, düşük maliyetliydi ve rahatlıkla eşitlikçi bir biçimde sürdürülebiliyordu. Hem geleneksel parti politikası hem de geleneksel psikoterapi ile karşılaştırıldığında kesin bir farklılık gösteriyordu. Ev yaşamı ve cinsel ilişkiler kadar işle de ilgilenebiliyordu ve işler yolunda gitmediğinde kolaylıkla dağılabiliyordu.

Ama ilk planda görülmeyen ve yavaş yavaş ortaya çıkan kimi önemli dezavantajları da vardı. Kadınların deneyimlerinde neyin

ortak olduğu konusunu ele almada başarılıydı, ama bu deneyimlerin farklılaşması konusunda elinden pek bir şey gelmiyordu. Ciddi çatışmalar yaşandığında bilinç yükseltme grubunun dağılmasını önlemek için çok fazla şey yapılamıyordu. Tıpkı psikanalizin ortaya attığı "konuşma tedavisi" gibi, iyi bir eğitim almış ve hali vakti yerinde olan kadınlar için elverişliyken, işçi sınıfı kadınları arasında hiçbir zaman çok fazla rağbet görmedi. Bilinç yükseltme gruplarının çoğunlukla öne sürdüğü bir koşul olarak erkeklerin dışlanması, heteroseksüel ilişkilerin yalnızca bir uçta ele alınma eğiliminin taşındığı anlamına geliyordu. Bilinç yükseltme tekniği, bilinçdışı süreçlere veya kurucu bağlanımlara ulaşmada çok başarılı değildi ve bu yüzden, duygusal konuları yalnızca yüzeysel bir düzeyde veya çok dar sınırlar içerisinde ele alabiliyordu. Lezbiyen feministlerin altını çizdiği gibi bu tür bir sınır, heteroseksüelliğin sorgulanması açısından bilinç yükseltme gruplarında çok yaygın rastlanan bir başarısızlıktı.

Eşcinsel olarak "ortaya çıkma/kendini tanıtma" süreci, bilinçlendirme çalışmalarıyla kesin biçimde zıtlaşan bir yeniden inşa biçimiydi. İlk eşcinsel politikayı karakterize etmiş olan, önemsiz ve örtük bir hoşgörü ve hukuk reformu arayışı stratejisi, 1960'ların sonlarında yaşanan kolektif "ortaya çıkma" sürecinde, eşcinselliğin açıkça yüceltilmesiyle yer değiştirmişti. "Eşcinsel gurur"un kamusal düzeyde sergilenmesi, çoğu eşcinsel kurtuluş etkinliğini karnaval havasına büründüren bir şekilde öğelerin yıkılması ve yeniden bir araya getirilmesiyle (radikal kadın kılığına girmeler, eşcinsel düğünler, pembe işçi tulumları vb.), yani toplumsal cinsiyete ilişkin bir oyunbazlıkla sürdürüldü. Örneğin Sydney'deki Mardi Gras karnavalı gibi kamusal kutlamalar, eşcinsel politikanın vazgeçilmez parçası olmaya devam etti.

Bireysel olarak "ortaya çıkma", çok da olağandışı bir şey değildir, ama yine de belirgin bir kopuş içerir. Bir heteroseksüellik varsayımı üzerinde yükselen bütün bir etkileşimler tarihinin –ailelerde, işyerlerinde ve sokaktaki– yadsınması anlamına gelir. Bilinç yükseltme çalışmalarında esaslı hiçbir şey içerilmez. Bilinç yükseltme eylemlerini yumuşak hale getiren iki şey vardır. İlk olarak, "ortaya çıkma", tıpkı bir düğün gibi, tek bir kez olan bir şey değildir; Doğum, Ölüm ve Ortaya Çıkma Kayıtları yoktur. Oto-

biyografilerin de aydınlattığı gibi, kişinin kendi arkadaşlarının karşısına eşcinsel olarak çıkması (yani eşcinselliğini açıklaması), eşcinselliğini iş arkadaşlarına açıklamasından ya da bu kimlikle karşılarına çıkmasından farklı bir şeydir; ayrıca kişinin kendisini bu iki tanıtma/var etme biçimi de, aile veya öteki ilişkilerde kendini bu şekilde tanıtma/var etme biçiminden farklıdır. Bunlar farklı zamanlarda ve çok farklı sonuçlarla yapılabilir. İkincisi, kişinin herhangi bir ortamda eşcinselliğini ilan etmesi, tek bir süreçte yalnızca tek bir an olabilir. Bu, ilişkilerde köklü değişimler yaşanmasına yol açabilir, ama böyle olduğunda bile, yeni duruma işlerlik kazandırılarak devam etmesi gerekir. Bundan böyle, arkadaşlık ağları, politik pratikler ve cinsel ilişkilerin yeni temellerde inşa edilmesi gerekir.

Bu anlamda "ortaya çıkma" bilinç yükseltme gruplarında "şeylerin düzeni"ni tesine çevirir; toplumsal desteğin üretilmesinden önce, kişisel bir yeniden inşanın gerçekleşmesi gerekir ya da en azından daha gelişkin bir hale getirilmelidir. Toplumsal destek son derece değişkendir. Destekleyici bir iş ortamında ortaya çıkma/kendini tanıtma, kolay ve geliştirici olabilir. Tersi bir ortamdaysa büyük bir olasılıkla işin kaybedilmesi anlamına gelecektir. Bazı ailelerde sonuç, bunu kolaylıkla kabullenmek olurken bazılarında, ana babanın erkeklik ve kadınlıkla etkileşimlerine bağlı olarak korkunç bir duygusal travma yaşanır.

Başka bir açıdan, yani yeniden inşa edilen kişisel ağların bir eşcinsel "cemaati"ne yayılması bakımından süreç, bilinç yükseltmeye yakındır. Kuşkusuz eşcinsel kurtuluş hareketinden önce de eşcinsel insanların kendi ağları vardı, bu insanların öyküleri eşcinsel tarihçiler tarfından yavaş yavaş ortaya çıkarılıyor. 1970'li yıllar, eşcinsellerin varoluş koşullarında ve bunlar üzerinde temellenen ihtiyatlı iş dünyalarının varoluş koşullarında yaşanan nicel bir değişime tanık oldu. Eşcinsel cemaatler San Francisco ve Sydney gibi şehirlerde kayda değer bir ölçüde gelişmeye başladı ve bu cemaatlerin taleplerini karşılamaya yönelik bir hizmet sektörü yaygınlaşarak hem sayısal hem de boyutsal bir büyüme gösterdi. Böylece bir "eşcinsel kapitalizmi" doğdu ve eşcinsel iş adamları da eşcinsel politikada, eşcinsel kurtuluş hareketini başlatmış olan radikallerinkiyle kıyaslanabilir etkide güç oluşturmaya başladılar.

Bu gelişme, daha en baştan itibaren "ortaya çıkma" sürecinde örtük olarak var olan bir soruyu, "Kişi tam olarak ne olduğunu iddia etmektedir?" sorusunu keskinleştirdi. Eşcinsel kimliğin doğasına ilişkin ikilemlerden 7. Bölüm'de söz etmiştik. Eşcinsel olarak ortaya çıkma, her iki cinsiyet için de, tek bir alışılmış cinsel karakterin temel özelliklerinin yadsınması anlamına geliyordu. Peki ama bu, öteki cinsiyetin iddia edilmesi anlamına mı geliyordu? Erkeksi ve kadınsı özelliklerin birleştirilmeye çalışılması, bizzat eşcinsellik kategorisinin yitip gitmesi riskini taşıyordu. Böyle bir şey yaşanırsa, eşcinsel gururun varlığından nasıl söz edilebilirdi, artık hareketin ve cemaatin temeli iddia edilebilir miydi? Eşcinsel erkeklerin kadınsılığında ısrar eden David Fernbach ve eşcinselliğin transseksüel temelini öne süren Mario Mieli gibi teorisyenlere rağmen, 1970'lerde eşcinsel erkekler arasında yaşanan değişim, bir eşcinsel erkekliği tanımlayarak bu gerilimleri hızla gidermeye başlamıştı. 1970'lerin sonları ve 1980'lerin başlarında ortaya çıkan "klon" üslubu (erkek bedenini ön plana çıkaracak biçimde vücudu sarıp sarmalayan dar pantolonlar ve bıyık) bunun en görünür belirginleşmesiydi. Bu daha sonra, uzlaşımsal erkekliğin barındırdığı ayrıcalıklara yönelik talep gibi, bu tür üsluplardan da rahatsız olan lezbiyen kadınlara ilişkin gerilimler yarattı.

Tek bir açıdan ele alındığında yapıbozumcu argüman, "ortaya çıkma" mantığını sürdürmektedir. Ortaya çıkma, bir heteroseksüellik görünümünü ayakta tutma çabasını yadsımaktadır. Bu görünüm, muhtemelen kişiliğin önemsiz bir parçası olma eğilimini taşımaz ve Laing'in tanımladığı (9. Bölüm'de ele alman "David" örneği) gibi gelişkin bir "sahte-benlik" sistemi doğurabilir. Kişi, böyle bir kişilik yapısını rahatlıkla örtbas edemez. Aynı şekilde içte, derinlerde saklı benlikten fışkıran bir tür doğal eşcinsellik de bunun yerine geçirilemeyecektir. Yapıbozumcu argüman, sahte benlik eleştirisini kişiyi benzer biçimde demode ve baskıcı duruşlarda dondurabilen ve bu benliğin yerini alan kurulmuş benliklere de yöneltir.

Ama "ortaya çıkma", yalnızca kişisel yeniden kuruluşa ait bir jest olmaktan ibaret değildir. Aynı zamanda bir dayanışma yaratmaya, bir dayanışmaya ulaşmaya yönelik bir girişimdir. Eş-

cinsel kimliğin eksiksiz bir yapıbozumu, bunun temelini aşındıracak ve ortak sorunları ele alma ve eşcinsellerin hâlâ karşılaşmakta olduğu düşmanlıkla mücadele etmeye ilişkin kişisel ve ortak kaynakların yok edilmesi riskini taşıyacaktır. AIDS'in, hastalığa yakalananların desteklenmesi, hastalığın yayılmasını önlemeye yönelik stratejilerin geliştirilmesi ve korku taciri medyayla başa çıkılması yönünde bir ihtiyaç yaratarak yayılması, bu kaynakların ne denli önemli olduğunu kanıtlıyor. Eşcinsellik tanımı toplumsal cinsiyet ilişkilerinin toplumu kuşatan büyük yapısı içinde ayakta tutulduğu sürece, eşcinsel insanlar bu tanımı arzu ettikleri gibi benimsemede ve reddetmede tam anlamıyla özgür olamayacaklardır.

Buna rağmen, kişisel yaşamın yeniden inşası yine de her zaman baskı ve tehlike altında sürdürülmektedir. Bilinç yükseltme grupları, yeterince derine inmedikleri yönündeki eleştirilere karşı savunmasızdır. Aynı şekilde, "ortaya çıkma" görüşünü benimseyen kişilik politikaları da değişimin miktarını ve görünümünü kısıtlamaya yönelik güçlü itkiler içerirler.

Kadın ve eşcinsel kurtuluş hareketlerinin doğuşu, yalnızca heteroseksüel erkeklerin iktidarına meydan okumakla kalmayıp onların erkekliklerinin değerine de karşı çıkıyordu. Bu meydan okuma çoğunlukla göz ardı edilmiş veya gözden kaçırılmış olsa da bazı kişiler bundan fazlasıyla etkilendi; bu, Vic Seidler'in "Men and Feminism" (Erkekler ve Feminizm) başlıklı makalesinde çok iyi tanımlanan bir deneyimdi. *Unbecoming Men*'in (Erkeklikten Sıyrılmak) yazarlarından biri, kız arkadaşının ilk feminist konferanslardan birine gittiğini görüp de kendisinin artık eylemden uzak durduğunu fark ettiğinde Amerikan Sol'unda tarihsel bir uğrağa gelinmişti. Bu deneyimin sonucunda kaleme alınan "Women Together and Me Alone" (Kadınlar Bir Arada, Ben Bir Başıma) başlıklı makale, bir karma duygular klasiğidir. Karma bilinç yükseltme gruplarıyla yaşanan bazı ilk deneyimlerden sonra feminizm, erkeklere neredeyse, önce kendi evlerine çeki düzen vermelerini söylüyordu. Sonunda ortaya çıkan "erkek hareketi"nin karmakarışık kamu politikasını 12. Bölüm'de ele alacağız; burada üzerinde duracağımız nokta ise bu hareketin, erkekliğin kişisel bir düzeyde yeniden inşası için geliştirmiş olduğu iki pratik.

Birinci pratik, kavranış açısından hayli basit. Bilinç yükseltme grubu fikri feminizmden ödünç alınarak erkeklere uyarlanmıştır. Bu uyarlamaya göre, erkeklerden oluşan bir grup birkaç ay boyunca düzenli olarak toplanır ve yaşamları ve duyguları hakkında birbirleriyle konuşurlar. Bu tür "erkek grupları", 1970'lerin cinsiyetçilik karşıtı erkek hareketinde önemli bir yer tutuyordu, böyle gruplardan bazılarına bugün bile rastlanmaktadır. *Unbecoming Men* ve Warren Farrell'ın *The Liberated Man* adlı kitabında geçen bir erkek grubunun öykülemesi gibi belgeler, ilk dönemlerinde bile erkeklerin ilgi odaklarının farklılaştığını gösteriyor. Paul Morrison, bu ve bunu izleyen açıklamalarında üç ana tema ortaya atıyor: Katılımcıların kadınlara yönelik cinsiyetçi tutum ve davranışlarının farkına vararak bunları ele almaları; kendi erkekliklerini, yetişme sürecinde bu erkekliğin nasıl biçimlendiğini ve duygularının ifade edilmesini nasıl daralttığını ve ilişkilerinin derinliğini nasıl kısıtladığını tartışmaları ve birbirlerine duygusal açıdan destek olmaları.

Bu hem feminizmin desteklenmesini güden politik bir tasarıyı hem de kötü toplumsal cinsiyet ilişkilerinin erkeklere verdiği hasarı onarmayı amaçlayan tedavi amaçlı bir tasarıyı içeriyordu. Bunların ille de birbirleriyle bağdaşmaları gerekmiyordu, hatta genellikle çelişiyorlardı. Kuşkusuz cinsiyetçiliğin erkekliği sarıp sarmalayan köklerinin sökülüp atılmasını amaçlayan politik tasarının ne denli güç olduğu anlaşılmıştı. Erkek gruplarında, bir erkeğin kadınlar üzerinde nasıl baskı uyguladığı konusunda çalışılması, kadın gruplarında bir kadına nasıl baskı uygulandığı konusunun ele alınmasından çok farklıydı. Sözgelimi, bir kadının, radikal feminizmin erkeklerle etkileşimleri suçlayıcı tonuyla şiddetlenen bir tepki ya da öfke duymaya yönlendirilmesinin tersine, erkek suçluluk duymaya teşvik ediliyordu. 1970'lerin ortalarındaki literatüründe, örneğin Jon Snodgrass'ın derlemesi *For Men Against Sexism* (Cinsiyetçiliğe Karşı Olan Erkekler İçin) gibi metinlerde, yoğun bir suçluluk duygusu ağır basıyordu. Öyle görünüyor ki erkekler arasındaki suçluluk ve hayal kırıklığı, kurulan birçok grubun dağılmasına yol açmıştır.

Hayal kırıklığı aslında beklenen bir sonuçtu, bu Andrew Tolson'ın İngiltere'de 1970'lerin ortasında boy gösteren erkek grup-

larına ilişkin tartışmasında açıkça görülmektedir. Kadınların bilinç yükseltme grupları, büyük ağların kurulmasına katkıda bulunurken, cinsiyetçilik karşıtı erkek grupları erkeklerin dış dünyadaki ağlarda çalışmalarını zorlaştırmıştır. Bir taraftan erkeksi ortamlardaki rutin ve genellikle de tehlikeli cinsiyetçilikle kişisel düzeyde başa çıkılması güçtür. Diğer taraftan, cinsiyetçilikle ilgili konuların ortaya atılması misyonuna saplanıp kalma ve ataerkil pratiklere meydan okuma, önemli ölçüde bir itibar kaybıyla sonuçlanacaktır. Kadınların çıkarlarıyla ilgili konuların peşine takılan bir erkek, rahatlıkla aptal, hafiften de çılgın ya da yoldan çıkmış biri olarak tanımlanacaktır.

Suçluluk duygusuna verilen daha kolay bir yanıtsa, kadınların ezildiğinin yadsınmasıydı; daha da iyisi, erkeklerin de aynı ölçüde ezildiği iddia ediliyordu. Bu yol, ABD'de *Men's Liberation* isimli kitaplarında erkeklik reformunu kadınlığın feminist yeniden inşasına koşut olarak sunan Warren Farrell ve Jack Nichols gibi yazarlarca kat edilmiştir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin cinsiyet rolü yorumu, bunu oldukça kolay hale getirmiştir: Eğer bir kadının cinsiyet rolü, kişi için kendi içinde baskıcıysa, bir erkeğin cinsiyet rolü de kendi içinde baskıcı olmak durumundadır. Buna verilen uygun karşılık ise klişelerden uzak durmaya ve bu klişelerin neden olduğu ruhsal hasarı onarmaya çalışmak olmuştu.

Bunun sonucu ise cinsiyetçilik karşıtı erkek hareketinden daha hızlı büyüyen "erkeklik terapisi" olarak adlandırılabilecek bir pratik olmuştur. Bu pratik bir ölçüde, kendilerine yönelik erkek gruplarında uygulanmakla birlikte, daha çok duygu tanışım grupları, sığınma evleri, kurslar, klinikler ve merkezler gibi ortamlarda, yüz yüze danışma ve psikoterapi seanslarında uygulanmıştır. Bu ortamların içeriğinin tanımlanması, elinde erkekliğe dair bir mesajla ortaya çıkan bir terapistin bulunuşunu gerektirir. Herb Goldberg'ün *The Hazards of Being Male*'i (Erkek Olmanın Tehlikeleri) ve Albert Ellis'in *Sex and the Liberated Man*'i (Cinsellik ve Özgürleşmiş Erkek) gibi metinler, söz konusu mesajın toplumsal cinsiyeti depolitize ettiğini açıkça ortaya koymuştur. Suçluluk, akıldışı veya demode olarak yorumlanır. Kadınların ezilmesi, bir yanılsama veya rol katılığının aşırılığı olarak görülür. Eşcinsellik ise hiçbir şans tanınmayarak göz ardı edilir. Asıl aşılması gereken ise er-

kekleri duygusal açmazlara sokan kendi çekingenlikleri ve ifade yetersizlikleridir.

İyileştirme amaçlı bu terapi programının başarılı veya başarısız olduğuna dair hiçbir bulguya rastlamadım. Ama vurguladığı noktanın ne olduğu çok açık. Bu ise eşitsizlikle mücadele edilmesi değil, heteroseksüel erkekliğin modernize edilmesi. Kendilerine iktidar sahibi olarak meydan okunan çoğu erkeğin hissettiği rahatsızlık, kişisel üslupta gerçekleşecek bir değişimle (kadınlarla kişisel ilişkilerde uygulanan taktiklere ilişkin bir değişimle, belki de yeni bir özkavrayışla) giderilebilir; böylece erkeklerin, sahip oldukları iktidarı üreten kurumsal düzenlemelere karşı çıkmalarına da gerek kalmaz. Kim bilir belki de bu işe ilişkin en ilginç şey, genellikle bir terapistin yardımının gerekiyor olmasıdır.

Cinsel karakterin yeniden inşa edilmesine yönelik bu girişimlerdeki güçlüklerden, kişilik politikasının tamamen yalnız başına bırakılmış olduğu sonucunu çıkarmak kolaydır. Asıl sorun ise kişilik politikasının başkaları tarafından terk edilmeyeceğidir. Örneğin Yeni Sağ, ergenlik çağındaki gençler ve çocuklar için etkin bir biçimde saldırgan, egemen ve sert erkeklik modelleri inşa etmeyi sürdürüyor. Reagan'ın "Yıldız Savaşları" kampanyasında oldukça güzel bir biçimde kaydedildiği gibi *Rocky, Rambo*'yu, *Rambo* da *Rocky IV*'ü ortaya çıkarmaktadır. Halihazırda geniş bir pazarlama programı, *He-man* modelleri Nazi çizgi roman çizeri Mjölnir'den ödünç alınan imajlar üzerinde temelleniyora benzeyen "Kâinatın Efendileri" gibi olağandışı biçimde vahşi oyuncakları küçük erkek çocuklarının önüne itiyor. Kişilik politikası alanının bu tür etkilere terk edilmesini onaylamak hayli zor.

Ama daha olumlu bir şey var ki, bu bölümde taslağını çizdiğimiz deneyimler, en azından kişiliğin kişisel çabayla yeniden kurulmasının başlayabileceği çeşitli yollar olduğunu gösteriyor. Bu tür çabaların ne denli aşama kaydedebileceği diğer insanlara bağlıdır; ama bu deneyim aynı zamanda cinsel politikada kişisel değişimle toplumsal hareketler arasında güçlü bir bağlantı olduğunu öne sürüyor. 12. Bölüm'de bu konuyu ortak bağlamda ele alacağım.

NOTLAR

KİŞİLİK, TOPLUM VE YAŞAM ÖYKÜSÜ

(s. 288-94). Alıntılar: Freud (1905), s. 77-78; Sullivan (1984), s. 55; Aziz Paulus'un Ephesoslulara Mektubu 4:25. Öğretme eyleminin duygusal boyutu üzerine bkz. Otto (1982) ve başka kaynaklar. Burada önerilen yaşam çizgisi yaklaşımı *Making the Difference* ve özellikle *Teachers' Work* için yapılan araştırmalarda olumlu sonuç vermişti. Son zamanlarda, toplum bilimleri metodu olarak yaşam öyküsüne duyulan ilgi – Bartaux (1981) ve Plummer (1983) – umut verici. Ama yaşam öyküsü araştırmasının en önemli kısmını oluşturan, psikanalize bir noktaya kadar ulaşabiliyor. Yöntemin en verimli teorisyeni olan Sartre'dan hiçbir şey öğrenilmemiş.

KİŞİLİĞİN TARİHSEL DİNAMİĞİ

(s. 294-300). Kızların okul eğitimine katılım oranları Okullar Komisyonu'ndan (1975) alınmıştır. Alıntılayan, Faye Taylor, *Teachers' Work*, s. 188.

KİŞİLİK POLİTİKASI

(s. 300-10). Ders kitabı bölüm başlıkları Casner ve Gabriel'dan (1955) alındı. "Gizli eğitim programı" ve iş dünyasındaki baskılar için bkz. Bowles ve Gintis (1976). Bilinç yükseltme gruplarının önemine ilişkin bilgi için bkz. Allen (1970). Ortaya çıkma tartışmaları için bkz. Wolfe ve Stanley (1980), Silverstein (1982) ve Clark (1983).

Dördüncü Kısım

Cinsel politika

XI
Cinsel ideoloji

A. SÖYLEM VE PRATİK

Mary Wollstonecraft, kadınların haklarını dile getirmek ve savunmak için kalemini eline aldığında, aklında öncelikle ideolojiyle ilgili konular vardı: Ahlâk, adap, eğitim ve din. Bu konular, o zamandan beri toplumsal cinsiyet literatürünün ayrılmaz bir parçası olagelmiş; ve çok az sayıda yazar ideolojinin gücünden şüphe etmiştir. Emma Goldman kadar güçlü bir materyalist bile kadınları sendikalaştırmanın güçlüğünü şu şekilde açıklamaktan hoşnuttu:

> Bir kadın, işçi olarak konumunu, önüne çıkan ilk fırsatta terk edeceği geçici bir konum olarak görür. Erkeklerle karşılaştırıldığında kadınları

örgütlemenin son derece zor olmasının nedeni budur. "Neden sendikaya üye olayım ki? Nasıl olsa evlenip yuva kuracağım." Bebekliğinden beri kendisine, temel ödev olarak peşine düşmesi öğretilen şey bu değil mi zaten?

Keza çağdaş teoride de, ideolojiyi cinsel politika alanı olarak ele almaya yönelik güçlü bir eğilim mevcuttur. Sözgelimi, Julia Kristeva, "cinsel ve semboliğin koparılamaz birlikteliği"nden yeni feminizmin alanı olarak söz eder. Juliet Mitchell ve Roberta Hamilton da, ataerkilliği sınıf ilişkilerince yönetilen bir üretim alanının aksine, bir ideoloji alanı olarak ele alırlar. Fransız göstergebilimi ve söylem teorisi üzerinde temellenen güçlü literatür, ataerkil sembolizm ve dili, etkili bir şekilde, kendine yeterli, kapalı bir sistem olarak analiz ederler.

Kayda değer bir araştırma silsilesi de, klişelere ilişkin bildik araştırmaların ötesine geçip toplumsal cinsiyete dair tüm söylemlerin örtük yapısına yönelerek kadınların ve erkeklerin sembolleştirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Jo Spence'in "What do People do all Day?" (İnsanlar Bütün Gün Ne Yaparlar?) ve Wendy Hollway'in "Gender Difference and the Production of Subjectivity" (Toplumsal Cinsiyet Farklılığı ve Öznelliğin Üretilmesi) başlıklı makaleleri gibi, bu araştırmanın en etkili örnekleri, değişim ve çelişkinin izlerini sembolik temsil sürecinde aramaya yönelmektedir.

Bu araştırmaların sonuçları birçok açıdan önemlidir. Ama ideolojiye veya göstergebilimsel analize mutlak bir öncelik veren ve söylemi kapalı bir sistem olarak ele alan teorik bir programla ilgili ciddi sorunları vardır. Lynne Segal, son dönem feminist teoride idealizme yönelik bir kayma yaşandığından söz ediyor ve dil gibi konuların gereğinden fazla vurgulanması yüzünden feminist hareketin temel olgularının marjinalleştiğine dikkat çekiyor. Teorik bir perspektiften bakıldığında da bu literatürün büyük bir bölümünün yine hayret verici şekilde tek yönlü olduğu görülüyor. Kurumların, ekonominin ve politikanın rutin uygulamalarının göz ardı edilmesi ise ideoloji analizlerinin genellikle hem iktidar hem de kişi ve grup arası ilişkilere dair ham kategorik varsayımların en tepesine yerleştirildiği anlamına geliyor. Sembolleştirme analizi ne denli gelişkin olursa olsun bu yüzden büyük ölçüde değer kay-

bediyor.

Bunun önüne geçmenin yolu ise kurumlara, ekonomiye ve benzerlerine hak ettikleri önemin verilmesinden geçmiyor yalnızca. Bu anlamda, bizzat söylem ve sembolleştirmenin, öteki pratiklerle yapısal bağlantısı olan ve öteki pratik biçimleriyle pek çok benzerlik içeren birer pratik olduğunun farkına varılması temel önem taşıyor. Keza onların da, bağlamın, kurumsallaşmanın ve grup oluşumunun hesaba katılarak analiz edilmeleri gerekiyor. Bunlara hangi grupların dahil olduğunun ve bu tür pratiklerde toplumsal cinsiyet ilişkileri kapsamında toplumsal uzmanlaşmanın nasıl kurulduğunun değerlendirilmesi önemli görünüyor. Halihazırdaki toplumsal cinsiyet tartışmasında taşıdığı öneme karşın ideoloji analizine, yapısal ve kişisel bir toplumsal cinsiyet analizi çerçevesi hazırlanana kadar kalkışmamış olmamın nedeni de bu.

Dilin pratik bağlamı ve kurumsallaşması, bir "pragmatizm" sorunu olmaktan, yani mevcut sözdizimsel ve anlamsal yapının uygulama ve kullanımına ilişkin bir sorun olmaktan daha fazlasını içerir. Tarihsel zaman kapsamında düşünülecek olursa pratik, sözdizimi ve anlambilimin de kurucu öğesidir. Örneğin dil tarihçileri, modern dönem başlarında İngilizcede eril zamirlerin hem erkek hem kadınlar için kullanılmasında görüldüğü gibi, giderek artan dilsel cinsiyetçiliğe dikkat çekerler. Casey Miller ve Kate Swift'in iddia ettiği gibi bunun, dil "otoriteleri" olarak faaliyet gösterebilen ve cinsiyetçi kullanımları standart halinde dayatabilen entelektüellerin (Dr. Johnson bunlardan biriydi) tarihsel gelişimi bağlamında düşünülmesi gerekir. Bu yönde icat edilen önemli araçlardan biri de sözlüktü. İlk sözlüklerin kısmen öğrenimin ikamesi olarak kadınların eğitimini amaçlamış olması, üzerinde durulması gereken bir noktadır.

Toplumsal bağlamın, kültürün "benimsenmesi", diğer bir deyişle ideoloji öğelerinin sahiplenilmesi ve kullanılmasındaki önemi, geniş bir koşullar alanı için belgelenebilir. Angela McRobbie'nin İngiltere'de "kadınlık kültürü" üzerine yaptığı araştırma, yapısalcı teoriyi temel aldığından özellikle inandırıcı bir örnektir. McRobbie'nin yaptığı alan araştırması, ergenlik çağındaki yeniyetme işçi sınıfı kızlarının içinde bulundukları yoksulluk, kısıtlama ve baskı ortamının, kadınsılığı abartan ve evliliği yaşamın asıl amacı

olarak romantikleştiren kültürel bir pratik aracılığıyla nasıl katlanılır kılındığını çok açık biçimde göstermektedir.

Aile araştırmaları da, benzer bir şekilde yetişkinlerarası bağlamda barınan ideolojinin varlığına dikkat çekmektedir. Pauline Hunt'ın bir İngiliz köyündeki işbölümüne ilişkin araştırması, "bizzat içinde bulunulan koşulların" evlerinde tam gün çocuk bakımını üstlenen kadınlar için "gelenekçiliği besleme" şeklini ortaya koymaktadır. Kadınlar, kocalarının planlarına uymakla yükümlüdür, kamusal dünyadan tecrit edilmiş, politika tarafından sindirilmişlerdir ve çocuk bakımı onlar için yaşamın merkezindeki deneyim olmak durumundadır. Yine de ideoloji bazı açılardan öteki pratiklerin mantığını önemsemeyebilmektedir. Evi geçindirenlerin koca olduğu inanışı, ücret karşılığı çalışan kadınların ailelerinde de ayakta tutulmaktadır. Kadın kocasından daha fazla para kazansa bile, "bu bir erkek için onur kırıcıdır" sözünde görüldüğü gibi, eleştirilen ideoloji değil, çiftlerin içinde bulunduğu koşul olur.

Ama işyerine ilişkin çalışmalarda, içinde bulunulan koşul ve ideoloji arasındaki etkileşim en açık şekilde gösterilmektedir. Michael Korda'nın *Male Chauvinism*'de çizdiği New York iş yaşamı tasviri, cinsiyetçi ideolojinin, terfi ettirme veya görev dağıtımı gibi yönetim ve denetim pratiklerine nasıl kök saldığını ve eşitsizliğin söylemde rasyonelleştirilmesi olarak işlediğini göstermektedir. Korda, bu ortamda feminist argümanın cinsellikle ilgili konulara kaymasının [örneğin Germaine Greer'in *The Female Eunuch*'ında (*İğdiş Edilmiş Kadın*) görüldüğü gibi], kurum yöneticilerini –parayla ilgili olarak– kendilerine zor gelen konularla karşı karşıya kalmaktan kurtarmakla erkeklerin içini rahatlattığına dikkat çeker. 5. Bölüm'de sözünü ettiğimiz, Collinson ve Knights'ın İngiltere'de bir sigorta şirketini konu alan çalışmaları, cinsiyetçi ideolojiyi inşa etmek ve savunmak için harcanan çabanın miktarını vurgulamaktadır.

Cinsel ideolojinin işyerinde korunmasına ilişkin en bütünlüklü ve en gelişkin açıklama, Cynthia Cockburn'ün *Brothers*'ıdır. Burada ideoloji analizi, birkaç kuşak önce kadınların tamamen dışlandığı İngiliz matbaa endüstrisinin tarihsel gelişimi bağlamında yapılır. Kadınların "doğal" zayıflığı ve dizgicilik işine uygun olmadıkları yönündeki ideoloji, böylece mevcut pratiğin rasyonelleş-

tirilmesi kadar tarihin bastırılmasını da içerir. Dizgicilerin kolektif pratiği günümüzde güçlü bir teknolojik değişimle (tarih sayfasından) silinmekte ve kuşkusuz cinsiyete dayalı işbölümünün geleneksel gerekçelendirilmeleri de bu süreçten nasibini almaktadır. Cockburn, belirli bir cinsel ideoloji biçimi olan geleneksel ataerkilliğin sona erdiğini belgeler ama ona göre erkeklerin bu işyerlerindeki iktidarının kurumsal temelleri, yönetim, sendika ve eğitim üzerindeki denetimleri, muhafaza edilmektedir. Yüksek teknolojinin erkeksi gizemi gibi yeni rasyonelleşmeler ise eksik ikamelerdir.

Cinsel ideolojide yer alan sürece ve gerilime ilişkin benzer kanıtlara, okullar üzerine yapılan araştırmada da rastlanabilir. Cinsiyet rolleri literatüründe okullar, çocuklara dayatılan bir "toplumsallaştırma etkeni" olarak çok sık ele alınmaktadır. Ama okulların aynı zamanda toplumsal cinsiyet çizgileri kapsamında bir işbölümü yaşanan işyerleri olduklarının da unutulmaması gerekir. Öğretmenleri konu alan son yıllardaki bir araştırma, cinsel politikayla ilintili birçok konunun varlığına dikkat çekmektedir. Öğretmenler yeni feminizmin ortaya çıkışından etkilenen asıl meslek gruplarından birini teşkil eder; tepkileri ise güçlü bir destekten sert düşmanlığa kadar çeşitlilik gösterir. Çoğu okulda görülen sonuç, öğretim programı, terfi, cinsel taciz ve benzeri konularda bazen açık çatışmalara dönüşen aktif bir pazarlıktır. Bu şekilde tüm okul yönetiminin değiştirilmesi bile mümkün olabilir. 8. Bölüm'de sözünü ettiğimiz, yalnızca kız çocuklara eğitim veren özel "Auburn Koleji" bu açıdan kayda değer bir örnektir. Bu okul, kendisini profesyonel emek piyasasına yönelik olarak yeniden konumluyor ve müfredatını, matematik ve fen bilimlerini ön plana çıkaracak biçimde yenilemektedir. Okulun eğitim politikasının hemen hemen her boyutunda kadınlığın yeniden tanımlanışı göze çarpar.

Bu tür bulgular, ideolojinin ekonomiye ve kurumsal düzenlemelere indirgendiğini ima etmediği gibi, "maddi" bir dünyayla kıyaslanması gerektiğini de belirtmez. Vurguladığı nokta, ideolojinin insanların yaptığı şeyler olarak görülmesi, ideolojik pratiğin de belirli bağlamlarda gerçekleşen ve bu bağlamlara verilen tepkiler olarak anlaşılması gerektiğidir. İşin kendisi çok açık bir biçimde ideolojik bir pratiktir. Örneğin, bir okulun öğretim programı

öğrenciler için öğrenim sürecinin tanımlanması olduğu kadar öğretmenler için de bir emek sürecidir. Bunun tam olarak anlaşılabilmesi için, işyerinin .toplumsal yapısının, endüstrinin ekonomi politiğinin ve öbür toplumsal çevrelerdeki ideoloji örüntüleriyle bağlantılarının incelenmesi gerekmektedir.

Bu değerlendirmeler bizi, çağdaş söylem teorilerinden çok bilgi sosyolojisi geleneğine daha yakın bir cinsel ideoloji yaklaşımına yöneltecektir. Ancak bu yaklaşımın kimi önemli güçlükler içerdiğini de belirtmeliyim. Bazı "bilgi sosyolojisi" versiyonları, ideolojiyi toplumsal çıkarın bir yansısı olarak sunduklarından indirgemecidirler. Bilgi sosyolojisi büyük ölçüde, düşüncelerin içsel yapısına yönelik oldukça ham bir yaklaşım benimsediği gibi, sembolleştirme sürecine dair söyleyecek fazla şeyi de yoktur. Sonuçta bilgi sosyolojisinin pek çok versiyonu, toplumsal yapıya ilişkin bir sınıf analizi üzerinde temellenmekte ve toplumsal cinsiyeti tamamen göz ardı etmektedir.

Ama bu sorunların hiçbiri çözümsüz değildir. İdeolojik pratiğin özerk olduğu iddialarını öne sürerek değil, onu tutarlı bir biçimde, ontolojik açıdan öteki pratiklere denk ve toplumsal çıkarların kuruluşuna onlarla aynı ölçüde katılan bir pratik olarak görme yoluyla, indirgemecilikten sakınılabilir. Bilgi sosyolojisi alanında, Georg Lukács'ın şeyleşme ve Avrupa felsefesi analizi ile Lucien Goldmann'ın Jansenizm analizi gibi bazı klasik araştırmalar, ideolojinin içsel yapısıyla yakından bağlantılıdır. Ayrıca bilgi sosyolojisi yaklaşımının etkili bir şekilde toplumsal cinsiyete uyarlanabileceğine dair önemli bir kanıt mevcuttur: Viola Klein'ın 1946 kadar eski bir tarihte yayımlanmış olan *The Feminine Character* (Kadınsı Karakter) adlı kitabı.

Önemli olan, "bilgi sosyolojisi'nin toplumsal cinsiyet konusuna kalıp halinde uyarlanması değil, bu gelenekte üretilen yöntemlerin toplumsal cinsiyete dair bir toplum teorisini genişletecek biçimde kullanılmasıdır. Aşağıdaki tartışmada kısmen ideolojik pratiği karakterize etmek için söylem ve sembolleştirme analizleri kullanacak; kısmen de cinsel ideolojinin üretim bağlamlarına, bu üretim sürecinin toplumsal cinsiyet düzenini ilgilendiren sonuçlarına ve cinsel ideolojiyi üretenlerin toplumsal karakterine dair sorular ortaya atmak amacıyla ideoloji teorisi ve bilgi sosyolojisinden yararlanacağım.

B. İDEOLOJİK SÜREÇLER

Toplumsal cinsiyet ilişkileri, toplumsal pratiğin cinsiyet ve cinsellik etrafında yapılanmasını içerir. Cinsel ideolojide en yaygın süreç ise toplumsal pratiği "doğallaştırma" yoluyla öğeleri tek bir bütün halinde birleştirerek söz konusu yapının çökertilmesini içermektedir.

İlginçtir ama toplumsal cinsiyet ilişkilerinin doğal olgular olarak yorumlanmasına olağanüstü sık rastlanır. Cinsiyete dayalı işbölümleri, hiç istisnasız sürekli bu şekilde yorumlanır. Örneğin Cockburn kadınların, aslında matbaa makinelerini çalıştırabildikleri halde, bu makineleri çalıştırmaya doğal olarak yetersiz oldukları konusunda, nasıl kandırıldıklarına dikkat çeker. Çocuk bakımındaki işbölümüne ilişkin tartışmalarda kadınların anneliğe ve çocuklara yönelik doğal arzusu sorgulanmaksızın kabul edilmektedir. Mekanizma aynı ölçüde güçlü bir biçimde kateksis yapısı üzerinde de işlerlik gösterir. Heteroseksüel çekim, daima doğal bir şey olarak yorumlanır –zıtların birbirini çekmesi– ve toplumsal olarak yasaklanmış ilişkiler, özellikle de eşcinsellik, "doğal olmayan" bir şey olarak yorumlanır. Her ne kadar süreç bu sefer, öteki iki yapı için söz konusu olduğundan daha az ısrarcı görünse de, iktidar yapısı bile (örneğin sosyobiyolojide) doğallaştırılmaktadır.

Son derece zıt toplumsal ilişkiler farklı zaman ve mekânlarda doğallaştırıldığında bu sürecin derin bir şekilde politik olan karakteri de su yüzüne çıkar. Sözgelimi, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıl Avrupa soyluluk kültüründe kadınlar doğal olarak narin kabul edilirken, çoğu taşra kültüründe doğal olarak sert kabul edilirler. Doğallaştırma mekanizması bazen toplumsal değişmeye ilişkin argümanlarda da kullanılmaktadır. Eşit oy hakkı hareketinin, politika alanının kadınların doğal merhamet ve saflık vasıflarının takviyesine ihtiyaç duyduğu yolundaki argümanını buna örnek gösterebiliriz. Bir tür çağdaş eko-feminizmin buna çok yakın olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, doğallaştırmanın ana etkisi muhafazakâr olma yönündedir; ilerici kullanımlarıysa, doğallaştırmanın anonimleşmesi riskini taşır. Toplumsal ilişkilerin doğal bir şey olarak yorumlanması temelde bu ilişkilerin tarihselliğinin

bastırılmasına yol açar. Bu ise, insan pratiğinin insanlığı yeniden yaratma olanağının ortadan kaldırılması anlamını taşır. Verena Stolcke'un ve Marie de Lepervanche'ın eşitsizliğin "doğallaştırılması"na ilişkin çalışmaları, bu sürecin toplumsal cinsiyetle bağlantısı ile ırkçılık gibi diğer toplumsal eşitsizlik biçimleriyle olan bağlantısı arasında yakınlıklar olduğunu göstermektedir. Aslında bunlar birbirlerinin koşulu olurlar. Stolcke'un işaret ettiği gibi, biyolojizm ırksal saflık adına kadınların cinselliğini denetlemeye yönelik bir dürtünün ortaya çıkmasına yol açar.

Öyleyse, doğallaştırma biyolojik bilimin neyi açıklayabildiği veya açıklayamadığına ilişkin naif bir hata değildir. Kolektif bir düzeyde, biyolojik olguları sürekli göz ardı eden fazlasıyla güdülenmiş ideolojik bir pratiktir. Doğa, açıklamadan çok, haklı çıkarmak için kanıt olarak öne sürülür. Söz konusu haklı çıkarmanın mümkün olabilmesi, bizzat doğanın kendisinin –basitleştirilmiş, şematikleştirilmiş ve ahlâkileştirilmiş olarak– bir düzen içinde kavranmasına bağlıdır.

Böylece doğallaştırma, cinsel ideolojide ikinci bir temel süreci, toplumsal cinsiyet dünyasının bilişsel arındırılmasını gerektirir. Bunun en bildik biçimi ise Patricia Edgar'ın *Media She*'si (Medya Kadını) gibi kitle iletişim çalışmalarında belgelenen klişeleştirmedir. Gerçek pratikler dağınık ve karmakarışık bir halde bulunur, bunların ideolojik temsilleri ise tertemizdir. Televizyon reklamlarında aileler hepten mutludur, babaların hepsi çalışmaktadır ve anneler de ev işini gerçekten severler. Ekranda dans eden "genç kızlar"ın hepsinin uzun bacakları, bembeyaz dişleri, kaçmayan çorapları vardır ve akşamları kesinlikle boş olurlar. Çocukların kitapları, Bob Dixon'ın *Catching them Young*'da (Ağaç Yaşken Eğilir) ayrıntılı olarak gösterdiği gibi, ırk ve sınıf mesajlarıyla dolu olduğu kadar klişeleşmiş toplumsal cinsiyet imgeleriyle de doludur.

Jo Spence'in kadınların fotoğraf imajlarına ilişkin çalışması, klişeleştirme sürecinin tekil birimin ötesine geçmeyi nasıl başardığını gösterir. Bir reklam veya haber filmi topluluğu bir küme olarak ele alındığında, bir kadının yaşamının "örtük anlatısı"nı kurdukları görülür; öyle ki tekil birimler bu anlatıya yerleştirilmekte ve anlatının mantığına başvurmaktadırlar. Spence'in 1970'lerde araştırdığı İngiliz popüler medyasında bu anlatı, kadınları erkeklere

ve çocuklara hizmet eden kişiler olarak gösteren, (ölümü dışlamakla birlikte) fazlasıyla geleneksel bir yaşam döngüsü etrafında örülmüştü. Ama Spence, 1970'lerin sonlarında çeşitli sorunlar ile ücretli emeği çok daha fazla kabul eden ve kadınlar için kişisel mutluluğu daha fazla vurgulayan kılık değiştirmiş yeni bir anlatının ortaya çıkmaya başladığına dikkat çekiyordu.

Örtük anlatıya ters düşen birimlerin dışlanması yoluyla ideolojik dünyanın arındırılması, anlatının kamusal dünyayla bağlantılı olduğu bir üst noktaya ulaşır. Haber başlıklarının yalnızca küçük bir yüzdesinin kadınlara ayrılıyor oluşu, medya araştırmalarında ortaya çıkan bildik bir bulgudur. Kadınlar aynı zamanda diğer kitle iletişim biçimlerinden dışlanmanın sıkıntısını da çekerler. Ay'a ayak basan ilk insan, kendisinden haber bekleyen dünyaya şöyle sesleniyordu: "Bu bir adam için küçük bir adım, ama insanoğlu için dev bir sıçrama." Aynı yıl (1969) *A History of the Scottish People* (İskoç Halkının Tarihi) adıyla yayımlanan, pek çok övgü almış bir kitap, neredeyse tamamen erkekler hakkındaydı; büyük ölçüde, sanki İskoçya'nın tek sakinleri erkeklermiş gibi okunuyordu ve sayıca en fazla İskoçyalının çalıştığı endüstri dışında bütün endüstrileri tek tek ele alıyordu (dizininde "evler'e yer verilmişti ama "ev işi"nden eser yoktu). Londra'da "Özgürleşmenin Diyalektiği" konulu etkili bir uluslararası konferans düzenlenmişti; konuşmacıların hepsi erkekti; savaş, delilik, çevre, emperyalizm, ırk, edebiyat, kapitalizm ve sosyalizm gibi konular tartışılmış, ama kadınların konumu ya da eşcinsellerin ezilmesine hiç değinilmemişti.

Bu üç örnek, 1960'ların sonlarında yaşanan olaylardı, ama kültürel pratiğin bazı alanları hiç değilse o zamandan beri değişim geçirdi. Resmi dil açıkça cinsiyetçi olma eğilimini artık daha az taşıyor. Yine de Amerikan Psikoloji Birliği gibi bir kuruluş, 1977'de dergilerinde cinsiyetçilik karşıtı bir dil kullanma politikası geliştirdi. En büyük yayıncılar artık bir feminist, kadın çalışmaları veya kadın yazarlar "liste"sine yer veriyorlar; aslında bu, günümüz kitap yayıncılığında su üstünde kalmayı en fazla başaran alanlardan biri. Ama Sheila Rowbotham'ın *Woman's Consciousness, Man's World*'de (Kadın Bilinci, Erkek Dünyası) dikkat çektiği, sol kanattaki erkeklerin bile toplumsal cinsiyet konularını ciddi bir po-

litika olarak kabul etmede güçlük yaşamaları sorunu varlığını hâlâ koruyor – ve tabii ki yalnızca Sol'da değil. Sınıflandırılmış yayın listeleri veya medyanın (bir konuyu vs.) önemsizleştirmesi gibi mekanizmalar aracılığıyla marjinalleştirilme, bir ölçüde kadınların dışlanmasının yerini aldı. Kamusal dünyanın temel anlatısı –savaşlar, roketler, hükümetlerin başarısızlıkları, kazançların yükselmesi– eskisi gibi devam ediyor.

Şu tanıdık özel/kamusal ayrımıysa, cinsel ideolojinin kalkıştığı en sistematik "arındırma" biçimi olan, dünyanın bir ikilik (dikotomi) içinde algılanıp sunulması sürecinin bir parçası olmaktan öte bir şey değil. Ama bu yalınlaştırmada bir karmaşıklık kaynağı yatıyor aslında. Çünkü bir uca çekilecek olursa, erkeklerin dünyası ve kadınların dünyası arasındaki nitel ayrım, dünyaların her birinde farklı kültürel mekanizmaların işlerlik göstermesini gerektiriyor. Philip Wylie'nin 1951'de yayımlanan ve pek bilinmeyen bilimkurgu romanı *The Disappearance*, bunun ilginç örneklerinden biri. Romanın önermesi, kadınların ve erkeklerin birbirlerinin fiziksel dünyasından dört yıllığına uzaklaşmaları üzerine kuruluyor; bunun sonuçları ise farklı türde toplumsal çöküşler yaşanması, dünyalardan birinde bir nükleer savaş, öbüründe de büyük yangınlar ve salgın hastalıklar patlak vermesi şeklinde ortaya koyuluyor.

Arındırma dürtüsü, en büyük duygusal yoğunluğuna erkek eşcinselliğini bir düzensizlik, pislik ve tehlike sembolü olarak yorumladığında ulaşır. Başat cinsiyetin üyeleri arasındaki erotik ilişkilerden böylesine nefret eden bu tür bir ataerkil toplumsal düzen paradoks içermektedir. Ortak kanı olarak paylaşılan bu paradoks, kadın kurtuluşu ve eşcinsel kurtuluşu arasındaki ikircikli duyguların parçasıdır. Batı kültüründeki homofobinin açıklanması karmaşıktır ama bu fobinin bir kısmı da, eşcinsellik olgusunun, doğallaştırılmış bir toplumsal cinsiyet ideolojisinin ve ikilik içerisinde sunulan bir cinsel dünyanın güvenilirliğini tehdit etmesinden kaynaklanıyor olmalıdır.

Cinsel ideolojinin ikilik içerisinde sunulan dünyasında, toplumsal yaşamın temsil edilmesine yönelik iki aracın hâkimiyetinden söz edilebilir. Bunlardan biri romantizmdir. Bu terim genellikle Georgette Heyer veya J.R.R. Tolkien tarzında fanteziyle i-

lişkilendirildiğinden, romantizmin günlük yaşamla bağlantısını ele alacağım. Broadway müzikali, bu açıdan kayda değer bir örnektir. Müzikalin klasik teması, küçük insanların yaşamlarıdır: Çiftçiler (*Oklahoma!*); askerler (*Güney Pasifik*); lunaparkta çalışanlar (*Carousel*); küçük çaplı dolandırıcılar (*Guys and Dolls*); fabrika işçileri (*Pyjama Game*); yeniyetme sokak "çeteleri" (Batı Yakasının Hikâyesi). Seslenilen, günlük yaşamdır ve çoğunlukla da günlük yaşamın zorlukları vurgulanır. Ama müzikalin içindeki tüm olayların üzerinde döndüğü, parıltılar saçan aşk ilişkisi, kendisi dışındaki öbür konuların solukluğu karşısında, günlük yaşamı dönüştürür. Gerçek aşk –Broadway müzikalinde, Mills ve Boon'un romanlarında, kadın dergilerinde– bir ikilik içinde kurgulanmış dünyaların sembolik biçimde birbiriyle yeniden ilişkilendirilmesidir. Hem ikiliğin doğruluğunu iddia eder hem de âşık olunan birey olarak her kadına, bu ikiliğin bir grup olarak kadınlar için kurduğu kısıtlı ve kısır dünyadan kaçma yolu önerir.

Öte yandan, hegemonik erkeklik de, kahraman biçiminde doğallaştırılır ve kahramanlar etrafında dönen biçimler aracılığıyla sunulur: Destanlar, aşk şarkıları, westernler, gerilim öyküleri. Örnek alınacak bireyler üzerindeki kültürel vurgu, kahraman olmayan erkekler çoğunluğu tarafından paylaşılmakta olan ayrıcalıkların onaylanma şekli değildir yalnızca; aynı zamanda, tıpkı romantizm gibi, gerçek sorunlara sembolik olarak değinme biçimidir.

Erkekler için toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair sorunlardan biri, uzun bir süredir erkeklerarası şiddet düzeyi olmuştu. Klasik eserlerdeki kahramanların şiddet uzmanı olması tesadüf değildir. Vergilius'in girişinde "Askerler ve yiğitlik için söylüyorum şarkımı" diyordu, "askerlerin" birinci sırada oluşu dikkat çekicidir. Aenas, Akhilleus, Siegfried, Tristan ve Lancelot, arkalarında tonlarca ceset bırakarak ilerlerler kendi yollarında. Tarzan, Bulldog Drummond, James Bond, Rambo ve Bruce Lee karakterleri farklı tekniklere sahiptir, ama insan yaşamına bundan daha fazla kıymet vermezler.

Ama ilk listede sözünü ettiğimiz figürler, şiddet konusunda uzman olmaktan çok daha fazlasını barındırırlar. Örneğin, *İlyada* destanı, Akhilleus'un savaşma becerisi etrafında değil, bu beceriden yararlanmayı reddetmesi etrafında döner. Savaşmak için geri

döndüğünde asıl amacı, ölen dostu Patroklos'un öcünü almaktır. Tristan ise yalnızca yenilmez bir düello ustası ve güçlü bir şövalye değil, aynı zamanda aşk acısı çeken bir sevdalı, karmaşık duygulanımlar yaşayan bir dost, kayıtsız bir koca, epeyce iyi bir besteci ve üstüne üstlük bir de insanlarla dalga geçmeyi seven şakacı biridir. Şiddet, bu destanların çerçevesinin bir kısmını oluşturur, ama aynı zamanda ahlâki ve insansı bir konu olarak ortaya atılır.

Buna karşın, yirminci yüzyılın cani-kahramanları, gerçekdışı, uyduruk figürlerdir ve ahlâki sorgulama, modern ucuz romanlardan tamamen silinmiştir. Eylemin duygudan –ya da en azından, duygusal karmaşıklıktan– kopukluğu söz konusudur ki bu, 7. Bölüm'de kabaca resmedilen yabancılaşma ve hegemonik erkekliğin tarihsel yörüngesiyle ilişkilidir. Clark Smith'in 1955'te yayımlanan *The Speaking Eye* (Konuşan Göz) adlı gerilim romanı buna mükemmel bir örnek teşkil eder. Sert erkek görünümlü kahraman, aslında bir şirketin devir işlemlerini kontrol etmekle görevli bir muhasebecidir ve kendini, Raymond Chandler tarzı cinayet olaylarının içinde bulduğunda çenesini kapatıp yumruklarını konuşturmaya başlar.

C. KÜLTÜREL DİNAMİKLER

Cinsel ideolojinin tarihselliği, yalnızca kahramanlığın içeriği gibi ayrıntılarda görülmez, aynı zamanda büyük ölçekte örgütlenişinde de göze çarpar. Kapitalizm öncesinde ve modern Avrupa'nın ilk dönemlerinde cinsel ideoloji, dinsel bir dünya görüşünün parçası olarak örgütleniyordu. Cinsel politika konuları, vahiy yoluyla veya dini otoriteye başvurarak karar verilecek ahlâki meseleler olarak kuruluyordu. Modern çağda Avrupa kültüründe gerçekleşen muazzam modern sekülerleşme, başka alanlarda olduğu kadar cinsel ideolojide de yaşandı. Cinselliğe dair doğa bilimleri ile toplumsal cinsiyete dair toplum bilimlerinin üretilmesi, bu gelişimin teorik çehresini oluşturdu.

Kitlesel pratik perspektifinden bakıldığında, asıl önemli gelişme dinsel olandan bilimsel bir soyutlama biçimine geçiş değil, otoritenin değişen temelidir. Sekülerleşme, papazlarla piskopos-

ların toplumsal cinsiyet sorunları üzerinde söz sahibi olma güçlerini yok etti. Kimin söz sahibi olacağı ise –tabii eğer böyle biri olacaksa– kesinlikle önceden kaçınılmaz biçimde belirlenmiş değildi. Bilimciler, bürokratlar, öğretmenler ve düşünürler, hep bir ağızdan hak iddia ediyor ve eylemin köşebaşlarını tutuyorlardı. Ama iddiaları en etkili olanlar ve toplumsal cinsiyet ile cinselliğin sekülerleşmiş söylemlerinin inşa edilmesinde hegemonik konumda bulunanlar, doktorlardı.

Tarihçiler artık pek çok alanda cinsel ideolojinin tıbbileştirilmesinin izlerini araştırıyorlar. Avrupa'da Jeffrey Weeks "tıbbi model"in eşcinselliğe uygulanışını belgeliyor; ABD'de Barbara Ehrenreich ve Deirdre English, kadınların bedenlerinin tıbbileştirilmesini ortaya döküyor; Avustralya'da Kerreen Reiger çocuk bakımının ilk aşamalarında sorumluluğu tıbbın ele geçirişini gösteriyor. Bütün bu örneklerde, keza Foucault'nun da Fransa için öne sürdüğü gibi, tıbbi bir cinsel yaşam teorisinin belirginleşmesine bir denetleme pratiği eşlik ediyor. Böylece, doğrudan doğruya fiziksel hastalıkları tedavi etme işinin ötesine geçen bir toplumsal otorite biçimi inşa edilmiş oluyor.

Bunun önemli bir sonucu da, duygusal yaşam ve kişilerarası ilişkilere ilişkin sorunların psikiyatri biçiminde tıbbileştirilmesiydi. Eşcinsel ilişkiler, psikiyatrinin "koruyucu" kanatları altında ruhsal bir hastalığın dışavurumu olarak tanımlandı. Kadınların ev içinde tabi kılınmaya karşı çıkmaları, "ev kadını nevrozu" adını aldı. Günlük yaşamdaki pek çok çatışma, yeniden yorumlanarak çözümlenmemiş çocukluk komplekslerinin sonuçları olarak tanımlandı. Tıbbileştirme böylelikle ikili bir etkiye sahip oldu. Erkeksi bir mesleğin otoritesi üzerinde temellenen daha dolayımlı bir iktidar yapısı inşa ederken, toplumsal cinsiyet ilişkilerini de doğrudan depolitize etti.

Kuşkusuz, bu otoritenin yaratılması çatışmaya son vermedi. Bizzat yeni otoritenin kendisine, bazen başarılı şekilde meydan okunuyor. Eşcinsel eylemciler, resmi psikiyatriyi eşcinselliği bir patoloji olarak tanımlamaktan vazgeçmeye zorluyor, ama yine de psikiyatrik pratikte eşcinselliğin bazen açıkça bu şekilde yorumlanması hâlâ sürüyor. Tıbbi otoritenin doğuşu çatışmaya son vermekten çok, cinsel ideoloji dinamiğinin ne dereceye kadar bir he-

gemonya mücadelesi olduğunu gözler önüne serdi. Söz konusu olan, toplumsal cinsiyet sorunlarının kavranabileceği ve çatışmaların mücadeleyle halledilebileceği terimleri hazırlama gücüydü.

Sekizinci Bölüm'de erkeklikleraras ilişkiler için vurguladığımız gibi hegemonya, topyekûn bir kültürel denetim kurulması ve alternatiflerin yok edilmesi demek değildir. Bu düzeyde bir denetim, uygulamada gerçekleşmez. Genelde cinsel ideolojide ağır basan gerçeklik tanımları, her zaman için eksik ve bir ölçüde daima rekabet halindeki atılımlar olarak görülmelidir.

Aslında bunları, karşılarına dikildikleri alternatifler tarafından kısmen tanımlanmış olarak görmeliyiz. Örneğin, tıbbileştirilmiş toplumsal cinsiyet ideolojileri, Kilise gibi alternatif otorite biçimlerine karşı kısmen tanımlanırlar. İşte, cinsel politikaya yönelik psikiyatrik müdahalelerde olduğu gibi, pratik ahlâkın gerçek yargılarının neler olduğuna dair bilimsel gerekçeler gösterme ihtiyacının nedeni budur. Bu gerekçeler, genellikle teknik bir dil kullanarak örtük biçimde öne sürülür. Tıbbi ideolojiler aynı zamanda iyileştirme denetimini insanların kendilerine bırakmaya yönelik girişimlere karşı da tanımlanır. Meslekten olanların doğru yargıları ile meslekten olmayanların cahilliği ve yanılgıları arasında güçlü bir ayrım öne sürme ihtiyacının nedeni de budur. Bu noktada tıp, aslında Kilise'nin dilini ödünç almaktadır.*

Öyleyse çekişme ideolojinin ayrılmaz bir parçasıdır. Ortaya çıkardığı sembolik karşıtlık biçimleri, örneğin erotik yayınlarda, girift ve etkileyicidir. Burada, sadece tek bir çekişme örüntüsünü, 7. Bölüm'de tartışılan kriz eğilimlerinin çizgilerini izleyen örüntüyü ele alacağım.

Karl Mannheim, "ideolojiler", yani yerleşik düzenle bütünleşmiş dünya görüşleri ile yerleşik düzenin ötesine geçen "Ütopyalar" şeklinde ünlü bir ayrım yapmıştı. Sade ama etkileyici bir ambalaj; hegemonik cinsel ideolojinin çekişmeli konumuna ilişkin olarak henüz öne sürdüğümüz argüman ise bu tabloyu iyice karmaşıklaştırıyor. Mevcut toplumsal cinsiyet düzeniyle büyük ölçüde bağdaşan perspektifler ve çerçeveler ile bağdaşmayanları birbir-

* İngilizcede, tıp mesleğinden olmayanlar için kullanılan "lay" kelimesi Yunanca *laikos*'tan (halk, halktan) gelir ve esas olarak kilise ya da ruhban mensubu olmayanları belirtir. (y.h.n.)

lerinden ayırmak gene faydalı olacak.

Böylesi bir ayrım, erkeklerin iktidarının kurumsal temellerini riske atmaksızın hegemonik erkekliği değişen koşullara uyarlayan erkeklik terapisi hakkında 10. Bölüm'de öne sürdüğümüz argümanda örtük bir şekilde bulunuyordu. Jon Snodgrass'ın *For Men Against Sexism*'i ve Andy Metcalfe ile Martin Humphries'in *The Sexuality of Men*'inde temsil edilen cinsiyetçilik karşıtı erkek hareketi, söz konusu iktidar temellerini aşan erkeklik anlayışları aramaktadır. Ama kuşkusuz bunları bulabilmek için zor bir dönemdeyiz.

Oysa feminizm, hem Mannheim'ın kullandığı geniş anlamıyla hem de tahayyül edilen ideal dünyaların özel anlamında Ütopyalar üretmeyi başarmıştır. Charlotte Perkins Gilman'ın Amazon'un dağlık bölgelerinde gizli, yalnızca kadınlardan oluşmuş bir toplumu anlatan romanı *Herland* (1915) gibi metinler, hem hegemonik ideolojiden kopuşu hem de yaşanan değişimin sınırlarını dikkat çekici bir biçimde belgelemektedir. *Herland* örneğinde düşünce sınırı cinselliktir. Gilman, yalnızca kadınlardan oluşan bir ülkeyi ve eğitimde yapılan köklü değişiklikleri kavramsallaştırmayı başarır belki ama, tasarladığı dünyada kitlesel lezbiyenliğe yer yoktur. Neredeyse cinsel dürtüleri tamamen ortadan kaldırarak cinselliği başından def etmek zorundadır.

Biçimsel Ütopyalar istisnai olmakla birlikte, yine de çok ilginçtirler; sistematik ideolojinin haddinden fazla ön plana çıkarılması da akademisyenliğin mesleki tehlikelerindendir. Kültürel toplumsal cinsiyet politikasının büyük bir bölümü, daha da etkileyicidir. Eylem alanı, belirli toplumsal ortamlar ve kurumlarda sunulan olasılıklardır: Belirli bir okulda müfredat değişiklikleri olasıdır, belirli bir tiyatroda repertuvar değişiklikleri olasıdır gibi.

Örnekler tek tek ele alındığında, sunulan fırsatlar büyük ölçüde sınırlı gibi görünüyor. Sözgelimi, belirli bir lisedeki nesnel olasılıklar, lisenin dışındaki birçok güç tarafından kısıtlanır. Çeşitli toplumsal cinsiyet ideolojilerinin gücü kadar, devletin bürokratik örgütlenmesi, okulun hizmet bölgesinin toplumsal kompozisyonu ve diploma piyasasının doğası da bu olasılıkları kısıtlamaktadır. Yine de rekabet ve hareket olasılıkları mevcuttur ve bazı öğretmenler de bunları ortaya döker. Bu, açıkça yaftalanan toplumsal

cinsiyet konularını aşıyor. Lyn Yates'in öne sürdüğü gibi, yaygın müfredat, okullardaki örtük cinsel politikanın yaşam alanıdır ve değişmeye yatkın olasılıklar içerir. Tek bir toplumsal ortamda hissedilen ezici kısıtlamalar duygusu, ortamlar arası bağlantılar görüş alanına girdiğinde daha az rahatsız edici olur. Sıradan kültürel politika birikerek artar ve bazen de toplumsal hareketleri üretir. Ayrıca resmi ideolojileri yapanlara, yapılarını kurmaları için temel hazırlar.

Toplumsal cinsiyet alanı içinde barınan kültürel politikanın öneminin fark edilmesi, sorunu aksi yönde kurar: Toplumsal cinsiyet ilişkileri ve cinsel ideolojinin kültür üzerindeki genel etkisi. Bu etkinin hem güçlü olduğu hem yaygın bir şekilde itiraf edilmediği konusunda feminist kültürel eleştiriyle görüş birliğine varmamak elde değil. Toplumsal cinsiyetin "doğallaştırılması" doğrudan kültürün yaratılmasına kadar uzanıyor. Oyun yazarlarının, fizikçilerin veya gazetelerin yazı işleri müdürlerinin çoğunun erkek oluşu, ancak sorgulanmaya başladı. Ama bu, tiyatroların, fizik bölümlerinin ve medya kuruluşlarının büyük bir çoğunluğunda hâlâ ciddiye alınan bir konu değil.

Cinsel politikanın genelde kültürün yapısal temeli olduğu görüşü ise –sözgelimi bizim kültürümüzün peşinen ataerkil olduğu görüşü– başka bir konudur. Bu kitapta yer alan analiz, bu görüşün yanlış olduğunu ya da en azından tarihötesi bir genelleme olduğunu öne sürmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin kapsamı, tarihsel olarak değişkendir ve genelde kültürel süreçleri belirleme güçleri de keza değişkenlik göstermek durumundadır. Ama daha sınırlı bir stratejik iddia doğru olabilir. Bilinç ve kültürdeki genel değişme olasılıklarının, başka bir toplumsal güçten çok, toplumsal cinsiyet ilişkileri dinamiğine bağlı olduğu tarihsel anların mevcut olması muhtemeldir. Bugün böyle bir anın içinde bulunduğumuz söylenebilir. Bunu kanıtlaması şimdilik çok güç, ama kesinlikle göz ardı edilemeyecek bir nokta. İlgili sorulara ise son bölümde yer vereceğim.

Stratejik argüman, kısmen doğru olsa bile, kültürel biçimleri yeniden üretmekle uğraşan insanların önemini vurgulamaktadır. Cinsel ideoloji tartışmaları, ideologların varlığını dikkate değer bir ölçüde göz ardı etmektedir. Ama bunun dışında tutabileceğimiz birkaç istisna var ve Viola Klein'ın *The Feminine Character*'ı da bunlardan biri. Mannheim'ın bilgi sosyolojisinden kaynaklanan yaklaşımı Klein'ı, bilgiyi formüle eden kişilerle, bu kişilerin toplumsal konumları ve dillendirdikleri çıkarlarla ilgilenmeye yöneltiyor. Bu ilginin sonucunda ortaya çıkan çalışma, bugün 40 yıl sonra bile cinsel ideolojinin en önemli analizlerinden biri olmayı sürdürüyor.

Klein'ın analizinin görünürdeki eksiği, bir toplumsal yapı olarak toplumsal cinsiyet kavramından yoksun oluşudur. Aynısı, cinsel ideoloji kapsamındaki hareketleri ele alan daha yeni düşünce tarihçeleri için de geçerlidir. Bunlar arasında, Paul Robinson'ın *The Sexual Radicals*'ını (Cinsel Radikaller), Christopher Lasch'ın *Haven in a Heartless World*'ünü (Kalpsiz Bir Dünyadaki Sığınak) ve Michel Foucault'nun *Cinselliğin Tarihi*'ni sayabiliriz. Bu araştırmada yapısal kategoriler mevcut olduğu sürece bunlar, denetimsiz bir şekilde sınıf analizinden türeyeceklerdir. Bunun sonucu ise araştırmanın tam ortasında 90 derecelik bir dönüşle sahnede boy gösterecek, düşüncelere dair bir toplum analizi olacaktır. Argüman ise hiç durmaksızın, sınıf ekseninden ayrılarak cinsiyet ve toplumsal cinsiyet konusuna yönelmek zorundadır. Niçin cinsel politikayla ilgilenen entelektüel gruplarının ortaya çıkması gerektiği ise anlaşılmaz bir giz olarak kalır.

Bununla beraber bu çalışmalar, toplumsal cinsiyet ilişkilerine dair açıklamalar getiren entelektüellerin önemini vurgulamaktadır. Entelektüelleri anlamak için, Mannheim ve Gramsci geleneklerinde entelektüellere ilişkin mevcut teorilerden yararlanmak mümkün olabilir; hatta belki de, Gouldner ve Konrad ile Szelenyi gibi, entelektüeller üzerinde yoğunlaşan "yeni sınıf" teorisyenlerinden de yararlanılabilir. Ama bu düşüncelerin basit bir tercümesi söz konusu olamaz; çünkü hepsi de, bir sınıf çerçevesi içinde kurulmuş ve toplumsal cinsiyet yapısını göz ardı etmişlerdir. Öyleyse en-

telektüeller ve toplumsal cinsiyet ilişkileri hakkında yeni sorular ortaya atılması zorunludur.

Nitekim, feminizmden fazlasıyla etkilenen yeni bir araştırma akımında bu tür soruların sorulmaya başladığı görülüyor. Ehrenreich ve English'in ortak çalışması *For Her Own Good* (Kendi İyiliği İçin) ve Reiger'ın *The Disenchantment of the Home*'unun (Evin Büyüsünün Bozulması) bunun en iyi örneklerinden olduğu söylenebilir. Her iki çalışma da, erkeklerin kadınlar üzerinde kurduğu yeni hâkimiyet biçimlerinin ortaya çıkışının izlerini araştırmaktadır ve temel vurguları, entelektüel gruplarının bu yeni hâkimiyet biçimlerinde merkezi bir rol oynadığı yönündedir –oysa Klein'ın çizdiği portrede, ana karakter akademisyenler değil, başka meslektekilerdi. Sorun, yalnızca meslek sahibi erkeklerin yeni iktidarları onaylıyor ve kullanıyor olmaları meselesinden ibaret değildir. Daha da ilginci, sözünü ettiğimiz, kadın sağlığına ve çocuk bakımına yönelik tıbbi müdahaleleri kuşatan tarihsel sürecin, toplumsal cinsiyet kapsamında da entelektüel gruplar ortaya çıkarıyor olmasıdır. "Çocuk yetiştirme konusunda söz sahibi olan tıbbi otoriteler" kategorisini buna örnek gösterebiliriz; anneleri çocukların asıl bakıcılarına dönüştüren cinsiyete dayalı işbölümü ve tıbbi otoriteyi erkeksi kılan iktidarın toplumsal cinsiyet yapısı tarafından kurulmuş toplumsal bir kategoridir bu.

Bense daha genel bir konuyu ele almak istiyorum. Bir toplumsal cinsiyet teorisi perspektifinden bakıldığında asıl sorun, entelektüellerin ve entelektüel yapıtların, toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısına nerelerde ve nasıl yerleştiğidir. Bir entelektüeller sosyolojisi perspektifinden bakıldığındaysa, entelektüellerin, toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından nasıl ve ne ölçüde bir grup olarak kuruldukları ve entelektüel yapıtların niteliğiyle etkisinin toplumsal cinsiyet dinamikleri tarafından ne ölçüde belirlendiği olacaktır. Sorular bu şekilde ortaya atıldığında, ideoloji-teori araçları ve entelektüeller sosyolojisi yeni temellerde işletime sokulabilir.

Buna bir örnek, Gramsci'nin "organik" entelektüeller kategorisidir, yani bir sınıf içerisinde düşünsel bir işlevi yerine getiren, bu sınıfa kendi tanımını kazandıran ve onun politik ve toplumsal bir güç olarak harekete geçmesine yardımcı olan insanlar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bu tür bir görevi yerine getiren insanlar olduğuna inanıyorum. I. Dünya Savaşı'nı hazırlayan yıllarda

İngiltere'de Ortak Kadın Birliği (*Women's Co-operative Guild*) merkez komitesinde çalışan Harriet Kidd, bu açıdan kayda değer bir örnektir. Kidd, önceden bir imalathane işçisiydi, işverenlerinden birinin tecavüzüne uğrayarak hamile kalmış ve bekârken çocuğunu doğurmuştu, daha sonra da evlenmemişti, sonra yerel bir doğumevi ve halkevi örgütleyicisi oldu, ardından da yöneticiliğe yükseldi. 1880'lerde kurulan Birlik (guild), iki Dünya savaşı arasında 60.000'i aşkın üyesi olduğu iddia edilen ve işçi sınıfı kadınlarından oluşan kitlesel bir kuruluştu. Kidd gibi kurucularının önayak oldukları mücadeleci sosyalist feminizm, birliğin başarısında kesinlikle çok önemli bir rol oynamıştı.

Çok daha farklı bir çizgide yer alan başka bir organik entelektüel de, Floridalı ev kadını Marabel Morgan'dır. Morgan 1970'lerde ev kadınlığından işkadınlığına geçiş yapmıştır. *The Total Woman*'dan (Tam Bir Kadın), ön plana çıkarılan kadınlığın klasik sunumu olarak daha önce bahsetmiştik. Bu kitap, evli kadınlara "tam bir kadın" olma taktiklerinin öğretildiği ve kocalarının isteklerine karşı uyum gösterme konusunda ev ödevlerinin verildiği dört haftalık bir kursun ürünüydü. Morgan'ın başvurduğu otoriteler, özellikle de peygamberler ve psikiyatristler, erkek olsalar da metinde ön plana çıkarılmazlar. Morgan temel argümanını, "tam bir kadın olma" kurslarında derlenmiş düzinelerce küçük anekdot aracılığıyla aktarır. Morgan aslında kadınlar tarafından inşa edilen ve kadınlar arasında dolaşımı sağlanan bir ideolojiye arabuluculuk etmektedir. Her ne kadar bu, Andrea Dworkin'in *Right-Wing Women*'da (Sağcı Kadınlar) öne sürdüğü gibi, kadınların kocaları karşısındaki iktidarsızlıklarına yönelik bir tepki olsa da, entelektüel yapıtın organik karakterini değiştirmez.

Başlangıç niteliğinde olsa da, daha genel bir formülleştirmeye girişmek kayda değer görünüyor. Cinsel ideolojinin kurulmasında etkin olan gruplar, rahipleri, gazetecileri, reklamcıları, politikacıları, psikiyatristleri, tasarımcıları (örneğin moda tasarımcılarını), oyun yazarlarını, film yapımcılarını, aktör ve aktrisleri, romancıları, müzisyenleri, hareket eylemcilerini ve akademisyenleri içermektedir. Etkinlikleri toplumsal cinsiyet düzeniyle bağlantılı olarak değerlendirildiğinde, bu grupların üç genel kategoride birleştikleri görülür.

Birincisi, toplumsal cinsiyet rejimlerinin düzenlenmesi ve yönetilmesidir. Katolik rahiplik, kutsal annelik ve kutsal olmayan doğum kontrolü yöntemlerine ilişkin papalık beyanlarını aşan müdahaleleri açısından açık bir örnektir. Teoloji, ataerkil bir iktidar yapısını onaylamıştır, ama gerçekte bu yapının nasıl çalıştığı konusunda tam bir karar verebilmiş değildir. Geleneksel köy papazı, öğütler vererek, (dinsel) yasaları uygulamaya çalışarak ve günah çıkaran insanları dinleyerek, insanları evlerinde ziyaret ederek ve benzeri uygulamalar aracılığıyla kendi kilise bölgesinde yaşayanların ev içi gerilimlerini hafifletmeye çalışarak zamanının büyük bir bölümünü bu sorunun altından kalkmaya uğraşmakla geçirirdi. Psikoterapistler, aile terapistleri ve danışmanlar da bugün büyük ölçüde aynı şeyi yapıyorlar.

İkincisi ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinde belirli gruplara ait deneyim, fantezi ve perspektif özelliklerinin ifade edilmesidir. Harriet Kidd ve Marabel Morgan bunu farklı şekillerde yapar. Ama başka örneklerde ilişki, Holywood'un kitlesel fantezilerinin gösterdiği gibi tamamen organiktir. Clark Gable kadınlar için, Racquel Welch de erkekler için bu fantezileri ifade eder. Üçüncüsü, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin teorileştirilmesidir; bu, bir ölçüde günlük pratikten kopukluk ile düşünme ve yorumlama çabası gerektiren bir iştir. Bunun, toplumsal cinsiyet sosyolojisi hakkında yazılar yazmaktan çok daha kapsamlı bir iş olduğunu kastediyorum. 3. Bölüm'de de öne sürüldüğü üzere, Nadine Gordimer ve Patrick White gibi romancılar ile Anja Meulenbelt gibi otobiyografi yazarları bu anlamda bir "teorileştirme" ile uğraşır.

Yapısal konumlandırma sorununa dönecek olursak, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir entelektüeller grubu belli bir grup olarak kurulacaksa bu, cinsiyete dayalı işbölümünün güçlü bir şekilde örüntülendirilmesini gerektirir. Entelektüel çalışma kendi emek sürecini ve (özellikle de zaman dışındaki) somut kaynaklara yönelik bir talebi gerektiren bir uğraştır. Koşullar değişiklik gösterebilir ve entelektüel grupları da (sınıf ilişkileri gibi) başka örüntülerden çok, cinsiyete dayalı işbölümü etrafında biçimlendikleri ölçüde farklılaşırlar.

Şayet bu iki sınıflandırmayı hemen bütünleştireceksek sonuç, yukarıda sözünü ettiğim grupların taslak niteliğinde yerleştirilmiş

olduğu Tablo 5'teki gibi görünecektir.

Bunun bu gruplar üzerinde düşünmeye yönelik bir başlangıç olduğu söylenebilir. Ama belki de, entelektüeller ile toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısı arasında bazı sistematik bağlantılar bulunduğunu öne sürmeye yeterlidir. Eğer öyleyse, bu yönde yapılacak daha kapsamlı bir araştırmanın hem entelektüellere hem de toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısına ilişkin anlayışımız açısından önemli sonuçlara ulaşması gerekir.

Toplumsal cinsiyet teorisi için potansiyel kazanç payı, bilgi sosyolojisinin değeri olarak tanımlamış olduğumuz köklü düşünceler tarihi anlayışından çok daha fazladır. 6. Bölüm'de, toplumsal cinsiyet ilişkileri tarafından inşa edilen eşitsizlikler kapsamında bir "çıkarlar" tanımı önermiştim. Bu tanımlama düzeyinde çıkarlar, Sartre'm "pratik-eylemsiz" terimiyle belirttiği anlamda eylemsizdir, atıldır. Bu çıkarların politik güç olarak aktif olabilmeleri için bir seferberlik gerekmektedir ve bunun koşullarından biri de, tanımladıkları çıkar eşitsizlikleri ve çatışmalarının düşünümsel olarak farkına varılmasıdır. Böylesi bir farkındalığı yaratmanın yolu da entelektüel çalışmadır. Uygulamada bu çalışma, büyük ölçüde uzmanlar tarafından ya da diğer bir deyişle daha önce tartıştığımız grupların entelektüelleri tarafından yapılır.

Tablo 5 Entelektüeller ve toplumsal cinsiyet düzeni

Toplumsal cinsiyetle ilgili asli pratik	*Grup oluşumunun öteki yapılardan çok toplumsal cinsiyet (cinsiyete dayalı işbölümü) tarafından belirlenme derecesi*			
	İkinci derecede toplumsal cinsiyet-----Vurgulanan toplumsal cinsiyet			
Yönlendirme	Reklamcılar	Psikiyatristler	Politikacılar	Rahipler
İfade etme	Tasarımcılar	Film yapımcıları	Müzisyenler	Hareket eylemcileri
				Aktörler/ aktrisler
Teorileştirme	Romancılar	Akademisyenler		Hareket teorisyenleri

Öyleyse, yapısal eşitsizliğin, en azından kamusal politika düzeyinde cinsel politikaya tercüme edilme sürecinde entelektüellerin tarihsel bir yere sahip olduklarını söyleyebiliriz. Ama bunu söylemek, ortaya çıkan politika biçiminin çemberini çok fazla daraltmak anlamına gelmemelidir. Zira eşitsizliklerin düşünümsel olarak farkına varılması, düşünmenin koşullarına ve niteliğine bağlı olarak çok farklı biçimler alabilir. Marabel Morgan da, tıpkı Andrea Dworkin gibi böyle bir farkındalığı ifade etmektedir; Morgan, Başkan'ın kim olduğu konusunda şüpheye yer bırakmayarak evli kadını "Başkanvekili" şeklinde tanımlar.

Öyleyse çıkarların ifadesinin nasıl gerçekleştirildiği önemlidir. Bunu başka bir şekilde söyleyecek olursak, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde bir ideolojik mücadelenin sürdürülmesi beklenir ve bu mücadele kimi etkilere sahiptir. Düşünceler arasındaki soyut çarpışmanın önemi kolaylıkla abartılabilir. Akademisyenlerin girdiği savaşımlardan bazıları, dışarıdaki dünyada olup biten herhangi bir şeyle dikkat çekici ölçüde az bağlantılıdır. Ama entelektüel çalışma ve ideolojik mücadele akademiyle neredeyse hiç sınırlı değildir. Belli ölçüde her kurumda ve her ortamda görülürler. Eğer akademik soyutlama kendi hesaplarının altına düşürülecekse, bunun göz ardı edilmemesi gerekir. Düşüncelerin genelleştirilmiş formülleştirimleri bilinçliliğin belirginleştirilmesinde, hissedilen ama henüz belirtilmemiş şeylerin adlandırılmasında önem taşıyabilir. Dünya hazır olduğunda düşünceler de devrimci bir güce dönüştürülebilir. Sorun ise düşünceler kadar hazır olunup olunmadığının da anlaşılmasıdır.

NOTLAR

SÖYLEM VE PRATİK

(s. 315-21). Alıntılar, Goldman (1972b), s. 163; Kristeva (1984), s. 21.

İDEOLOJİK SÜREÇLER

(s. 321-26). Cancian ve Ross (1981) haberlerde kadının marjinalleştirilmesi ve bunun zaman içinde değişimini gösteren iletişim araçları araştırmasını açıklıyorlar. İskoç tarihi konusu için bkz. Smout (1969). Londra konferansı konusu için bkz. Cooper (1968). Amerikan Psikoloji Birliği'nin cinsiyetçi olmayan dil kuralları için bkz. *American Psychologist* (Haziran 1977).

İDEOLOGLAR VE ÇIKARLAR

(s. 331-36). Klein'ın eserine, toplumsal analiz konusunda hâlâ az gelişkin olmakla birlikte detaylar konusunda gelişme gösteren, Rosenberg (1982) gibi detaylı düşünce tarihlerini şimdi ekleyebiliriz. Harriet Kidd'in biyografisi Davies (1977) ta

XII
Politika pratiği

A. CİNSEL POLİTİKANIN KAPSAMI

Günlük sıradan konuşmada "politika" seçimler, parlamentolar, başkanlar ve parti düşmanlıkları anlamına gelen dar ve kötü nam salmış bir terimdir. "Politikacı", istismarı çağrıştıran bir terim; "politik" de güvensizliği ifade etmek için kullanılan bir sıfattır. Öte yandan, toplum bilimleri olumsuz izlenimleri gereksiz, dar tanımlamaları da dayanaksız bulur.

"Politika"mn ardından gelenin, ne iyi ne de kötü olduğu varsayılır, bu, toplumsal yaşamın ayrılmaz ve çok yaygın bir parçasıdır, o kadar. Şirketlerde, hayır kuruluşlarında ve devletsiz toplumlarda, devlette ve devletin etrafında meydana gelenlerle aynı türden süreçler yaşanır: İktidar çekişmeleri, koltuk devir mekaniz-

maları, yönetim tartışmaları. Aileye ilişkin sosyolojik araştırma, daha aileyi ele alır almaz iktidar yapıları ve iktidar mücadelelerinin bu sığınakta da var olduğunu gördü. R.D. Laing'in *The Politics of Experience*'ı, 1960'ların kültür politikasında yapılan başka bir keşfe dikkat çekti. Kate Millett politikayı, "iktidar yapısına bağlı ilişkiler, belirli kişilerden oluşan bir grubun bir başka grup tarafından yönetildiği düzenlemeler" olarak niteleyip bu görüşü erkekler ve kadınlar arasındaki ilişkilere uyarlayarak "cinsel politika"yı tanımladığında, politika terimi birçok insanı ürkütmüştü, ama Millett'ın düşünce çizgisi iyi belirlenmiş bir yol izliyordu.

Geçtiğimiz yirmi yıllık dönem boyunca, biyolojik ve toplumsal cinsiyete ilişkin açık toplumsal çatışmaların genişliği göz önüne alındığında Millett'ın tanımı artık fazla dar görünüyor. Dolayısıyla cinsel politikanın kapsamına ilişkin bir tanıma ulaşabilmek için bu çatışmaları bir şekilde düzene sokmaya çalışmak anlamlı olacaktır.

Öncelikle, devlet üzerinde odaklanmış politik bir süreç mevcuttur, bunun bazı yönlerine 6. Bölüm'de değinmiştik. Bu sürecin en belirgin anları ise büyük devletlere kadınlar için eşitlik garantisi verdirme girişimleri olmuştu, sözgelimi ABD Anayasası'nın Eşit Haklar Ek Maddesi ve Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Kadın On Yılı bildirgesi. Ama kuşkusuz "cinsel politika" da, Pakistan ve İran'da kadınlara yönelik baskılar örneğinde yaşandığı gibi, Eşit Haklar Ek Maddesi'ni batıran ve BM politikasını aşındıran karşıseferberlikler içermektedir. Fırsat eşitliği politikalarını yaygınlaştırma çabaları, devlet bünyesinde cinsiyete dayalı işbölümüyle çatışmakta ve bastırılacak olduğunda da, geniş çaplı bir direniş örgütlemeye çalışmaktadır. Politikaya atılma konuları politik partilerde yaşanan büyük kavgalarla halledilir. Özellikle daha fazla sayıda kadının adaylığını ve San Francisco, Sydney gibi birkaç yerde de eşcinsellerin adaylığını destekleme çabalarında bu açıkça görülmektedir. Kaynak sorunları ise bürokraside kadın birimlerinin yaratılmasıyla ve kadınlara, eşcinsellere ve hatta transseksüellere yönelik özel yardım programlarıyla aşılabilmektedir. Toplumsal cinsiyet konusunda sözde tarafsız devlet politikalarının haksız uygulamalarının yarattığı etkiler etrafında, vergilendirme biçimi veya yardım kaynakları kesintileri şeklinde yeni bir kaynak politikası or-

taya çıkmaktadır. Avustralya hükümetinin vergileri dolaylandırmaya yönelik yasa tasarısına karşı çıkan 1985 "Kadın Vergi Zirvesi" kayda değer bir örnektir.

İşyerleri ve piyasalara dair politika bütün bunlarla örtüşür. Kadınların istihdamına getirilen yasakları veya terfilerine ilişkin kısıtlamaları kırmaya yönelik kampanyalar hâlâ sürmektedir. Örneğin, 1985'te kadınların Wollongong'da çelik fabrikalarından dışlanmalarının yasadışı olduğu ilan edilmişti. Kadın çalışanlar üzerinde erkekler, özellikle de kendi patronları tarafından uygulanan cinsel baskı artık cinsel taciz olarak tanımlanıyor ve bu yüzden mahkemelerde birçok dava açılıyor – ama sonuç, Jocelynne Scutt'ın bir dönüm noktası olarak 1983 yılında Avustralya'da görülen bir dava için gösterdiği gibi her zaman olumlu olmuyor. Eskiden beri süregeldiği üzere kadınların işçi sendikalarında yönetimden dışlanmalarına ve sendikaların da bununla örtüşür biçimde kadın üyelerinin çıkarlarına karşı kayıtsız kalışına da aynı ölçüde karşı çıkılıyor. Jenny George 1983'te Avustralya İşçi Sendikaları Konseyi yönetim kuruluna seçilen ilk kadın olmuştu; 1979'da İngiltere'de İşçi Sendikaları Kongresi, kürtaj haklarını destekleme amacıyla kitlesel bir gösteri düzenlemişti. Tüm bir emek piyasası üzerinde egemenlik kurmak, belirli bir işyeri üzerinde etki sahibi olmaktan daha zordur, ama yine de bu tür girişimler görülür. Sözgelimi, genç kızları çıraklığa almayı, beceri gerektiren zanaatlerde ön plana çıkartılan cinsiyete dayalı katı işbölümünü kırmayı, orta ve yüksek öğrenimde daha fazla sayıda genç kızı mesleki eğitime yönlendirmeyi amaçlayan programlar mevcuttur.

Öğretim sisteminin içeriği ve öbür kültürel emek alanları bir mücadele odağına dönüşmektedir. Yeni feminizm, cinsiyetçi bir dille kaleme alınmış ders kitaplarının yeniden yazılmasını teşvik etmekte ve ayrımcı materyalleri, eğitim programlarından ve kitaplıklardan çıkarmaya yönelik çabaları desteklemektedir; daha az sonuç alınmasına karşın eşcinsel kurtuluş hareketi de benzer konuları ortaya atmaktadır. Sağ görüşlü politikacılar ise bunun tersini gerçekleştirmeye çalışır: Örneğin 1978'de Queensland hükümeti, ailenin kutsallığına zarar verdiği gerekçesiyle MACOS temel eğitim programının kullanımını yasaklamıştı. Kitle iletişim araçla-

rının içeriği, cinsiyetçi reklamcılık ve eşcinsellere karşı saldırgan klişeler kullanılmasından ötürü, medya reform gruplarının çok fazla güçlü olmamasına rağmen, sert eleştirilere maruz kalmıştı. Öte yandan, kitap yayıncılığı işinde feminizm daha önemli bir yere sahiptir. Uygulamalı sanatlarda daha fazla yer edinmeye yönelik girişimler, örneğin 1980'de Sydney'de uygulamaya konan "Kadınlar ve Tiyatro" projesi, aynı daldaki bazı erkeklerin çarpıcı ölçüde saldırgan tepkiler vermesine neden olmaktaydı.

Aile politikasının kamusal bir görünümü vardır. Katolik Kilisesi'nin doğum kontrolü konusunda, dünya nüfusundaki artıştan duyulan kaygı ile garip bir zıtlık oluşturan uzlaşmaz tavrı eşliğinde gelişen, çocuk sayısını artırmaya veya kısıtlamaya yönelik resmi kampanyalar yakından tanıdığımız bir örnektir. Karı-kocalar arasındaki geçimsizlik tartışmaları, genellikle boşanmayı ve çocukların velayetinin kime verileceğini belirleyecek davalarla sonuçlanmaktadır. Ama aynı zamanda, bu konuda karar verecek mahkemeleri kuşatan bir mücadele de yaşanmaktadır; bunlar, boşanma yasası konusunda parlamentoda ortaya çıkan fikir çatışmaları ve nafakaları belirleyen yasaların yetersizliğine yönelik feminist eleştirilerden, verilen karardan memnun olmayan kocaların aile mahkemesi yargıçlarına yönelik cinayet teşebbüslerine kadar çeşitlilik göstermektedir. Aile üyelerinin birbirlerine karşı zor kullanmaları, ev içinde şiddet uygulanması, çocuklara yönelik cinsel istismar ve ensest kampanyalarıyla birlikte artık kamusal bir sorun haline gelmiştir. Sol içinde çocuk bakımı, cinsel ilişkiler ve mülkiyet hakkına ilişkin çelişkili konuları ele alarak eşitlikçi haneler kurmaya yönelik girişimler etrafında resmi olmayan bir politik süreç gelişmektedir.

Doğum kontrol politikası, cinselliğin denetlenmesi sorununu ortaya atar. Geçtiğimiz onbeş yılın en şiddetli çatışmalarından bazıları, "doğmamış çocuğu" koruma amaçlı sağ kanat seferberliklerinin etkisi altında, kürtajla ilgiliydi. Muhafazakârlık, cinselliği evlilikle sınırlamak ister, her ne kadar muhafazakârlar artık evlilik içi seksin üreme (Papa) veya haz (Marabel Morgan) üzerinde yoğunlaşması gerekip gerekmediği konusunda bölünmüş olsalar da, bu değişmez. Sonuçta her iki görüş de bir homofobi barındırır. Erkek eşcinselliğinin denetim altında tutulması, güvenlik ör-

gütlerince desteklenen polis ve mahkemelerle, istihdamdaki ayrımcılıkla ve öğretim sisteminden dışlamayla birlikte devletin en güçlü ve yerleşik eylem alanını oluşturur. Erotik yayınlar ve pornografinin denetlenmesi de aynı ölçüde yerleşik bir uygulamadır. 1960'larda zengin kapitalist ülkelerde ani bir liberalleşme yaşanmıştır, 1969-70'in "Danimarka Seks Fuarları" bu değişimi simgelemektedir. Hızla büyüyen yüksek tirajlı pornografi endüstrisi, sömürücü içeriğinden ötürü feminizm içinde bazı akımların sert eleştirilerine maruz kaldı; özellikle ABD'de denetleme politikasında bazı beklenmedik ittifaklar boy gösterdi.

Sonuçta, bu konulara atıfta bulunan hareketlerin her biri kendilerine ait bir politikaya sahiptir. Eşcinselliğe ilişkin yasal düzenlemeler yapılmasına yönelik dikkat çekmeyen kampanyalar, zengin kapitalist ülkelerde son derece gürültülü Eşcinsel Kurtuluş hareketine dönüştü; bunlar, o zamandan bu yana su yüzüne çıkan eşcinsel "cemaatler" bağlamında da tekrar değişim geçirdi. Yeni feminizm ise daha en baştan liberal ve radikal akımlara bölünmüştü, daha sonra radikal feminizm de kendi içinde bölünerek sosyalist ve kültürel feminizmleri ortaya çıkardı. Şiddet, silahsızlanma ve ekolojiye yönelik yeni ilgiler doğdu. Lezbiyenlik, ayrılıkçılık, Marksizm, devletle bağlantılar ve daha birçok konuda iç çelişkiler yaşandı. Heteroseksüel erkekler arasında cinsiyetçilik karşıtı bir hareket yaratma girişimleri de gelişti, ama bunlar çok başarılı olamadı. Sağ kanat cinsel politikanın sürekli eylemliliğine yönelik girişimler de bu anlamda çok öteye gidemedi. Kadın Olmak İsteyen Kadınlar gibi feminizm karşıtı kuruluşlar büyüyemediler; Avustralya'ya Çağrı hareketi gibi siyasi partiler seçimlerde önemsiz başarılar sağladılar. Birçok yerde kiliseler ve muhafazakâr partiler gerici örgütsel çerçeveler sunuyordu. Geçtiğimiz on yıl boyunca ABD'de yaşanan köktendinci eylemlilik bunların potansiyel güçlerini gösteriyor. Bir televizyon vaizi, Reagan'dan sonraki Başkanlık seçimlerinde, Cumhuriyetçi Parti adaylığı için büyük çaba sarf ediyordu.

Taslağı çizilen bu altı alan, kamusal planda dile getirilen konular ve haklarında kolaylıkla bilgi edinilebilecek olayların akışıyla birlikte açık politikalar içerir. Kuşkusuz hiçbir kullanışlı tanım açısından politikanın kapsamı bundan ibaret değildir. Çıkar

çatışmalarının ve iktidar mücadelelerinin kamusal olarak ifade edilmediği örtülü politikalar da, belgelenmeleri daha zor olmakla birlikte aynı ölçüde gerçektir. 6. Bölüm'de aile ve sokak, 5. ve 11. bölümlerde de işyerleri, bu konuda verdiğimiz bazı örneklerdi. İki politika türü arasındaki fark, kamuya tanıtımlarındaki ölçü sorunundan ibaret değildir. Çıkarların ifade ediliş biçimi ve politik hareketlerin oluşum biçimiyle de ilişkilidir.

B. ÇIKARLARIN İFADESİ

Politikanın toplumsal dinamiğinde can alıcı an, çıkarların kuruluşudur. 6. Bölüm'de çıkarlar, toplumsal cinsiyet ilişkileriyle kurulan eşitsizlikler kapsamında tanımlanmıştı. Bu düzeyde çıkarlar atıldır ve pratiği yapılandırsalar bile, pratiklerin öteki uçlara yönelen dış koşulları olarak var olurlar yalnızca. Bu anlamda örtük çıkarlardan ve eylemliliği sona ermiş politikalardan söz edebiliriz.

Ama pratik, nesnesi olarak bu koşullara yöneldiğinde, çıkar da ortak bir tasarıda ifade olunur. Bunun en belirgin örneği, eşcinsel veya kadın kurtuluşu gibi bir toplumsal harekettir. 9. Bölüm'de öne sürüldüğü şekliyle ortak bir tasarı, aynı zamanda kurumsallaşmış bir biçime de bürünebilir. Ya da bir bürokrasinin işleyişine veya bir emek piyasasının yapısına yerleşebilir ve bu kurumsal düzenlemelerin savunulmasına yönelik bir tasarı olarak sürdürülebilir. Genel olarak cinsel politikada heteroseksüel erkeklerin çıkarları bu şekilde ifade edilir. Ataerkilliği savunmak için ille de kurtuluş karşıtı bir harekete gerek yoktur.

Bir çıkarın kolektif bir tasarı olarak kurulması, eşitsizliklerin ve bu eşitsizliklerin tanımladığı toplumsal karşıtlıkların farkında olunmasını gerektirir. Bu farkındalığa herhangi bir olay sonucu –bir polis baskını, bir güzellik yarışması vb.– ulaşılabilir belki ama süzülmesi ve korunabilmesi ancak düşünsel çabayla olur. Uygulamada bu, büyük ölçüde uzmanlar (11. Bölüm'de tartışılan gruplar) tarafından yapılır. Böylece entelektüeller, toplumsal çıkarların kurulmasında genellikle stratejik bir rol oynarlar. "Organik entelektüel" görüşü en iyi bu şekilde anlaşılabilir.

Onbirinci Bölüm'de önerilen entelektüeller sınıflandırması ise

politika biçimleriyle ilişkilidir. Toplumsal çıkarlar arasında etkileşimin büyük bir bölümü "manevra savaşı'nın tersine, Gramsci'nin sınıf ilişkileri için kullandığı adla "konum savaşı"dır. Örneğin, çatışmalar gerçek olsa da bürokrasilerin ve ailelerin örtük politikaları değişmez gibidir. Hem yineleme hem de çatışma, sarhoş kocaların, hamur açan karıların, fingirdek "genç kızların" ve alık "sevgililer"inin sonsuz balelerini sahneye koydukları "cinsiyetler savaşı"na dair halk bilgisinde açıkça görülmektedir.

Bu tür politikalarda entelektüellerin yöneticilik işlevi en önde gelir. Rahipler köydeki gerilimleri hafifletir; psikoterapistler şehir zenginlerinin gerilimleri hakkında konuşur ve onlara ilaç verir ya da şehir fakirlerini hastaneye yatırır; toplumsal planlamacılar, yapısal eşitsizliğin en korkunç etkilerini temizlemek amacıyla devletin yardım sistemini düzenler. Egemen grupların çıkarları, bir bütün olarak yapıya ilişkin akılcılaştırmalar sağlayarak gösterişsiz biçimde temsil edilebilir. Böylesi bir teori, belli ölçüde bir doğallaştırmayı sorgulamaksızın onaylar, çıkarlar sorununu bir kenara iter ve ilgisini toplumsal sapmaları açıklamaya yöneltir. Cinsiyet rolü teorisi bu tür gereklilikleri yerine getiren klasik bir çözüm yoludur ve modern refah toplumlarında toplumsal cinsiyet rejiminin organik ideolojisi olarak kabul edilebilir.

Onbirinci Bölüm'de tartışılan "ütopyalar" ve bunlara temel oluşturan kriz eğilimleriyle aralarındaki zıtlık açıkça görülüyor. Keza tabi kılınan grupların çıkarları da, mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin bağlarını koparabilecek kolektif tasarılar olarak ifade edilme kapasitesini içerir. Klasik edebiyat ütopyaları gibi bu da yalnızca hayal dünyasında gerçekleşebilir. Ama 7. Bölüm'de tartışılan kriz eğilimleri, dönüştürülebilir pratik için gerçek koşullar yaratır. Bu noktada, kolektif bir tasarının oluşumu, bazı grup çıkarlarının, şu anki yoksunluk veya baskıdan, bir eşitlik veya özgürleşme geleceğine giden tarihsel bir yörüngeyi tanımlayan, değişik bir toplumsal cinsiyet rejiminde ifadesini içerir.

Bu bağlamda, teorileştirmenin işlevi entelektüel çalışmada en önde gelmektedir. Sırf, böyle bir çıkarın formüle edilmesi bile halihazırdaki toplumsal cinsiyet düzeninden belirli bir zihinsel uzaklık gerektirir, çünkü söz konusu çıkarın düşünülebilir alternatiflerle kıyaslanabilmesi, ancak bu şekilde mümkün olur. Var olan

düzenin teorikleştirilmesinde, çıkar çatışması ilgi odağına yerleşir. Radikal feminizmde karşılaştığımız gibi, kategoricilik anlaşılabilir bir sonuçtur. Ama dönüştürme süreçlerinin ve politik güçlerin inşasını kavrama ihtiyacıyla kimi güçlükler yaratır. Bu yüzden bu tür bir teorinin, ağır bastığında bile bir meydan okumayla karşı karşıya kalması veya uygulamada sürekli olarak değişiklik geçirmesi olasılığı hemen hemen hiç yoktur.

Sözünü ettiğimiz büyük zıtlık iki temel nitelik barındırır. Birincisi, toplumsal cinsiyet düzeninden yarar sağlayan grupların çıkarlarının aşkın bir tasarıya eklemlenebileceğidir. Burada vurgulanmak istenen nokta, 6. Bölüm'de tartıştığımız hegemonya rekabeti ya da diğer bir deyişle, otoriter ataerkil yapının yerini, onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda bürokrasi ve piyasalar aracılığıyla kurumsallaşan ve teknik akılcılığa yönelen bir erkek-liğin almasıdır. Diğer şeylerin yanı sıra bu, egemen konumdaki erkek gruplarının çıkarlarını ifade eden ütopyaların –toplum sözleş-mesi teorisi ve ekonomi politik– yaratılmasını da içeriyordu. Bir diğer nokta da, erkeklik terapisi ve 1970'lerin "erkek kurtuluş" hareketidir. Mevcut toplumsal cinsiyet düzeninin elverişli olmadığı hissedildiği için bu örnekler bir aşkınlık içermektedir; bir kurtarma operasyonu olarak erkekliğin modernleştirilmesi gerekmiştir.

İkinci nitelik ise ideolojik çatışma tarihinin gösterdiği gibi, mevcut eşitsizlik örüntülerince tanımlanan örtük çıkarın daima birden fazla yolla ifade edilebilmesidir. Örneğin, kriz eğilimlerine gösterilen yaygın bir tepki, kişinin sahip olduğu bir şeyi kaybedeceği korkusudur. Sağ kanadın cinsel politikası, kadınların çıkarlarını bu şekilde eklemlemeye çalışır ve belli ölçüde başarı sağladığı da olur; feminizme yönelik en şiddetli muhalefetlerden biri, öbür kadınlardan gelendir. "Aileye yönelik tehdit", kadınlığın çocuk bakımı ve ev işiyle ilişkili olarak tanımlandığı ve "aile"de kadınların iktidarı sahiplenebildikleri tek alan olan anneliğe yönelik bir tehdittir.

Bu olasılıklar, cinsel politika örüntüsünün mekanik olarak yapısal analizden türetilemeyeceği anlamına gelir. Politik güçlerin sıralanışı, daima çıkarların nasıl oluştuğu ve aralarında ne tür ittifakların kurulduğu sorunudur. Bir örnek verilecek olursa, devlet bünyesinde uygulamaya geçirilen fırsat eşitliği programlarının, ve-

rimlilik peşinde koşan teknokrasi yönelimli erkekler ile –liberal feminizmde ifadesini bulduğu gibi– kadınların çıkarları arkasından giden meslek sahibi kadınlar arasında kurulmuş bir ittifak aracılığıyla geliştiğini söyleyebiliriz.

Bu soyut argümanı somutlaştırmak için, aşağıdaki bölümde, biri eylemlilik halinde olmayan diğeri de fazlasıyla eylemlilik gösteren iki politik pratik örüntüsünü inceleyeceğim. Bunun sonuçta keyfi bir seçim olduğunu söyleyemem. Kadınlar ve erkekler arasındaki ilişkilerin genel olarak dönüştürülmesi için burada belirtilen iki gruplaşma arasında birleşmenin gerekli olduğunu iddia ediyorum, bunun gerçekleşmesi için her iki politika biçiminin kendilerini değiştirmesi gerekecek olsa bile.

C. İŞÇİ SINIFI FEMİNİZMİ

> Hem hukuk hem de genel ahlâk ilkelerine göre kadın, aile içinde açıkça hâlâ kocanın altındadır. Öncelikle ekonomik bağımsızlıktan yoksundur ve bu yüzden hukuk, ister iyi isterse kötü olsun, erkeğe kadın üzerinde korkunç bir iktidar verir. Kısmen bu nedenle, kısmen de uygarlığımızın dayanıksız eteklerine yapışmayı sürdüren her türden yarı uygar eski inanç yüzünden, çalışan kadının yaşamı ile asli görevlerinin başı ve sonu, hâlâ evin tüm bakımı, erkeğin arzularının tatmin edilmesi ve çocukların yetiştirilmesi olarak kabul edilir. Yine de bunun bütün işçi sınıfı evlerinde böyle olduğunu veya evlilik yaşamı üzerinde çok fazla düşünüp düşüncelerini hayata geçiren yüzlerce koca olmadığını söyleyemeyiz. Söyleyebileceğimiz tek şey, bu görüşlere yaygın olarak, genellikle de bilinçsizce sahip olunduğu ve ne iyi bir erkek ne de iyi bir koca olan yüzlerce erkeğin bunlardan yarar sağladığı; kasıtlı bir kötü niyet veya acımasızlığın olmadığı yerlerde bile bu görüşlerin, kadınların haddinden fazla çalışıp, fiziksel acı çekmesinden ve ileriki kısımlarda hakkında daha fazla konuşacağımız üzere çok sayıda çocuk doğurmasından sorumlu olduğudur.

Yetmiş yıl önce yazılan bu dikkat çekici paragrafın yazarı, İngiltere'deki Ortak Kadın Birliği'nin (Women's Co-operative Guild) genel sekreteri ve hem feminizmin hem de sosyalizmin tanıdığı en etkili örgütçülerden biri olan Margaret Llewelyn Da-

vies'di. Davies burada, hem kitlesel cinsel politikanın ana arenası olan, işçi sınıfı evinin, hem de bu arenadaki önemli tartışma konularından bazılarının (ekonomik bağımsızlık, ideolojik çerçevede tabi kılınma ve baskının fiziksel sonuçları) taslağını çiziyordu.

Böyle bir ortamdaki eşitsizlikler yeterince açıktır, dolayısıyla kadınlarla erkekler arasındaki örtük çıkar karşıtlığı da aynı ölçüde belirgindir. Gelir, otorite, boş zaman, itibar, genel olarak örgütlere ve kamusal yaşama ulaşma açısından işçi sınıfı kocalarının savunacak ayrıcalıkları vardır. Bazı ayrıntılar değişmiş olsa da geniş anlamda bu ayrıcalıklar hâlâ mevcut. Davies'in ortaklık hareketinden derleyerek *Maternity* (Analık) ve *Life As We Have Known It*'te (Bildiğimiz Haliyle Yaşam) yayımladığı çarpıcı kadın otobiyografilerinden de açıkça görüldüğü gibi, bunlara her zaman karşı çıkılmıştır. Bu meydan okumanın ifadesiyse, benim işçi sınıfı feminizmi adını verdiğim politik pratiktir.

Aile içindeki iktidar ve eşitsizlik ise yaygın, aktif ve genellikle de şiddet içeren bir yüz yüze politikanın nesneleridir. Bu politikanın büyük bir bölümü, katılımcıların anıları dışında ardında hiçbir kayıt bırakmaz. Bu yüzden, Glen Tomasetti'nin *Thoroughly Decent People*'ı (Son Derece Nezih İnsanlar) gibi romanlar ve kendi haklarında konuşan insanları dinleyen, bilimsel açıdan kötü bir üne sahip akademik aile araştırmaları dışında bu konunun belgelendiğine rastlanmaz. Sözünü ettiğimiz bu tür bir çalışmadan küçük bir örnek verelim. Ortam, 1. Bölüm'de sunulan Prince'lerin de yaşadığı bir Avustralya işçi sınıfı banliyösü.

> Bayan Markham ailesinde çok çok önemli bir kişidir, tartışmalarla kararların merkezi ve öbürleri için duygusal güç kaynağıdır. Uzun bir süredir kadınlara yönelik önyargıların farkındaydı. Sırf *annesi* kadınların eğitim görmesini yararlı bulmadığından okulu erken yaşta bırakmak zorunda kalıp gazeteci olma hayalini gerçekleştiremediğinde duyduğu "acı hayal kırıklığı"nı anımsıyor. Bayan Markham kendi kızlarının aynı hüsranı yaşamaması konusunda kararlı ve onları okulda başarılı olmaları için zorluyor.
>
> Ailenin büyük kızı olan Elaine Markham, bu tasarının sorumluluğunu üstlenmiş, bunu içselleştirmiş ve okulda hayli rekabetçi bir kişiliğe bürünmüş. Başarılı da olmuş: "A" sınıfında ve gerçekten de okulun yıldızları arasında. Annesi gibi o da, "önemsiz ev ka-

dınlığı"nı ve bu imgeyle yetişen okul arkadaşlarını hor görmekte. Sokaklarda protesto gösterilerine katılıp sutyen yakan "Kadın Kurtuluş Hareketi" mensupları kadar ileri gitmeyecekse de, "kadınların eşit olması görüşü"nü gönülden destekliyor. Ama onun için bütün bunlar kolay ve rahat yaşanmıyor. Bazı günler gerilim ve hayal kırıklığı yüzünden okuldan eve gözyaşları içinde dönmekte. Okuldan "ölü" bir yer olarak söz ediyor. Başarılı bir öğrenci olmasına rağmen eğitimini yarım bırakmayı düşünüyor.

Bayan Markham'ın sahip olduğu gücün doğal sonucu ise Bay Markham'ın evde marjinal bir konumda bulunmasıdır. Bay Markham ortalamanın altında geliri olan bir tezgâhtar. Fakir bir ailenin çocuğu olan Bay Markham, 15 yaşında okulu bırakmış ve çeşitli işlere girip çıkmış. Ama çalışma yaşamında sürekli hor görülmüş. Sendikalara karşı düşmanlık beslemesine rağmen, kendisini saymadıkları ve daha iyi bir ücretle çalıştırmadıkları için patronlardan da nefret ediyor. Patronların kâr için uyguladıkları baskının, kendi çalıştığı birimin verebileceği hizmeti aşındırdığını ve böylece işçilik onurunun çiğnendiğini düşünüyor. Kısacası, içinde bulunduğu iş koşulları sürekli olarak özsaygısını aşındırmakta. Aile içinde ataerkil haklarını savunmaya çalışıyor, sözgelimi karısı işe girdiğinde ev işlerini paylaşmayı reddetmiş. Ama bunun asıl sonucu, Bay Markham'ın evde giderek marjinal bir konuma itilmesi olmuş. Kadınlar sonunda Bay Markham'ın bir koca ve bir baba olarak başarısız olduğu sonucuna varmışlar. Bay Markham'ın kendisi de, çok üzülerek bu görüşü kabullenmiş.

Bu, anlaşılması güç bir durumun en yalın taslağı sadece; ama yine de ilginç. Geçtiğimiz birkaç yıl boyunca, Markham ailesi içinde toplumsal cinsiyet ilişkileriyle ilgili pek çok sorun yaşandı: Kadınların dünyadaki doğru yerine ilişkin düşünceler, kızlar için yeni kaynaklara ulaşabilme, evdeki işbölümü, erkeklerin otoritesi, erkeklik karakteri, bunlardan bazıları.

Bu konuların tümü de örgütlü feminizmin ilgi alanlarından ışık yılları kadar uzakta değil kuşkusuz. Ama Markham'ların bu hareketle hiçbir bağlantıları yok. Bu hareket hakkında tek bildikleri ise "Kadın Kurtuluş Hareketi"ne ilişkin medya klişelerinden öteye geçmiyor ve ne Elaine ne de annesi hareketle özdeşleşmeyi umursuyor. Cinsel politikalarını ise kendi deneyimlerinden ge-

liştiriyorlar.

Büyük ölçüde aile içinde üretilip sürdürülen bir politikanın aileye ilişkin bir sorun ortaya atma olasılığı çok düşüktür. Kadınların ücretlerinin düşük düzeyde oluşu ve çocuk bakımı için ortak bir hükmün bulunmayışı, kendine bir ev satın alacak parası veya iyi bir iş bulmak için yeterli vasfı olmayan –ama genellikle de bakılması gereken çocukları olan– kadınlar için, bir koca ve bir kocanın geliri olmaksızın yaşamı sürdürmeyi neredeyse imkânsız hale getirir. Dolayısıyla işçi sınıfı yaşamında bir kurum olarak aile, kendisiyle çok da mücadele edilen bir şey değildir. Söz konusu sorunlar ise aile ilişkilerinin faaliyet gösterdiği kapsamlardır.

Bayan Markham bir fabrikada çalışıyor, Elaine de okula gidiyor; her iki mekân da kendi toplumsal cinsiyet rejimlerine ve bunları kuşatan politikalara sahip. Ücret, iktidar ve daha önce sözü edilen koşullar açısından içerdiği eşitsizliklerle işyeri, işçi sınıfı feminizminin ikinci temel alanıdır. Ruth Cavendish'in araştırmasını yürüttüğü fabrikadaki montaj bantı işçileri, çok genel olduğundan şüphe ettiğim bir şekilde söz konusu eşitsizliklere karşılık veriyorlar. Temelde erkekler konusunda hayal kırıklığı yaşıyorlar ve erkeklerin adil olmayan ayrıcalıklarına ilişkin feminist argümanlardan haberdarlar. Fabrikadaki çalışma ve koşullara ilişkin günlük mücadelelerde, kendilerini denetleyen ve yönetici konumunda bulunan erkeklere karşı birbirlerini sistematik olarak kolluyorlar. Çoğunun evinde cinsiyete dayalı katı bir işbölümü yaşanıyor ve kocalarından aldıkları çok az yardımla evi çekip çevirmek zorundalar; bu yüzden, sürekli yoruluyor ve kendilerine ayıracak boş zaman bulamıyorlar. Her iki olgu da örgütlenmeyi zorlaştırıyor. Sendikayı kontrol altında tutan erkekler oluyor ve olağan zamanlarda kadın işçiler için neredeyse kıllarını bile kıpırdatmıyor, greve gidildiğinde de onları yüz üstü bırakıyorlar. Sendika, Kentsel Araştırma ve Eylem Merkezi'nin, *But I Wouldn't Want my Wife to Work Here* (Ama Karımın Burada Çalışmasını İstemezdim) adlı çalışmada, görüştüğü göçmen kadınların, Melbourne fabrikalarındaki gibi işletmenin parçası olarak görülmesi eğilimini taşıyor.

Burada ortaya çıkan genel tabloysa, sorunların karşılıklı dayanışma pratiğinin ötesinde dışa vurulmasını önleyen, olağanüstü kısıtlayıcı bir durumda gelişen bir cinsel eşitsizlik bilinci. Bu

sınırlar içinde baskı bilinci fazlasıyla ön planda ve tepkiler de bir o kadar aktif. Benzer tepkiler verildiğini gösteren başka çalışmalar da var; Judy Wajcman'ın İngiltere'de batık bir fabrikanın yönetimini ele geçiren bir grup kadına ilişkin çalışması bu açıdan özellikle ilginç bir örnek. Kuşkusuz tüm kadınlar bu tür bir bilince sahip değil. Yine de bunun endüstriyel ortamlarda kadın çıkarlarının önemli bir ifade biçimi olduğunu söylemek için yeterli kanıt var elimizde.

Ne yazık ki, işçi sınıfı feminizminin taleplerini sıralayan hiçbir platform yok. Buna karşın, aile ve endüstri politikalarının etrafında döndüğü ve hareketin yönünü belirtilen konuların bir taslakta formüle edilmesi mümkündür.

(1) *Üretimin toplumsal cinsiyete göre yapılanması ve işbölümü konusunda.* Aile içinde: Ev bütçesinin denetlenmesi; kadınlar için bağımsız gelir elde etme ve serbestçe harcama hakkının aranması; bazı durumlarda ev işlerinin daha eşit bir zeminde paylaşılması. İşyerinde: Erkekler ve kadınlara daha eşit ücret ödenmesi; kadınları yüksek ücretli ve daha kolay işlerden dışlamaya yönelik uygulamalara son verilmesi.

(2) *İktidar yapısı konusunda.* Aile içinde: Çocuklarla ilgili kararların –örneğin öğrenim ve çıraklık gibi– denetlenmesi; kişisel bağımsızlık, özellikle de (nikâhlı yada nikâhsız) kocaların aşağılamalarına ve şiddet içeren davranışlarına karşı korunma. İşyerinde: Keyfi otoriteye, sözgelimi patronların veya okul müdürlerinin kaba davranışlarına karşı korunma; kadın işçileri de temsil etmesi beklenen sendikaların bilgisi dahilinde olma.

(3) *Kateksis ve cinsellik konusunda.* Aile içinde: Kürtaj hakkını da içeren, yeterli doğum kontrolü; kişinin kendi cinselliğini denetlemesi. (Ergenlik çağındakiler için cinsel bir varlık olma, ayrıca cinsel maceralar başlatma ve yürütme konusunda etkin olma hakkı; evli kadınlar için kocalarla sorunları çözme veya tatminkâr olmayan evlilikleri bırakma hakkı.) İşyerinde: cinsel tacize karşı korunma.

Cavendish, araştırmasına konu olan fabrikadaki işçilerin ilgilerinin orta sınıf feminizminin ilgilerinden çok uzak, bunun da konuya ilişkin dikkat çekici ölçüde yaygın bir görüş olduğunu öne sürer. Şayet aynı kadınları, aileleri içinde eşit ölçüde ayrıntılı araştırma şansı olsaydı, iddia ettiği bu farkın daha az olduğu sonucuna ulaşacağından kuşku duyuyorum. Bir bütün olarak düşünüldüğünde bu tür bir politikanın niçin "feminist" olarak adlandırılmaması gerektiği pek açık değil gibi. Kadınların çıkarlarını ifade ediyor ve erkek iktidarının kapsamlı bir eleştirisini içeriyor. Büründüğü biçimler ve öncelik verdiği konular, "hareket" feminizmininkilerden, özellikle de kültürel feminizminkilerden farklı kuşkusuz. Ayrıca daha büyük ölçekli olduğu da açık.

Belki de bu, işçi sınıfı feminizminin en önemli paradoksu. Çok yaygın olduğunu düşünmek için tüm gerekçeler mevcut. Aynı türde mücadeleler, fabrikalarda ve ailelerde, farklı endüstrilerde, farklı ülkelerde ve farklı dönemlerde sahnelenmekte. Ama hem aileler hem de fabrikalarda bu politikayı üreten yapılar, onu belli bir yer ve zaman boyutuna da oturtuyorlar. Bunun sonucundaysa, her biri birbirinden bağlantısız olan küçük ölçekli politik süreçlerden oluşmuş geniş bir tayf ortaya çıkıyor. Halk bilgisi, gelenek ve karşılıklı konuşma yoluyla bunlar hakkında bilgi sahibi oluruz; ama bunlar kolay kolay birbirlerini beslemezler.

Bununla beraber, işçi sınıfı kadınlarını daha kolektif ve daha kamusal bir politika bünyesinde harekete geçirmeye yönelik girişimler de mevcut. Bu girişimler, yirminci yüzyılın başlarında Almanya'da Sosyal Demokrat kadın örgütleri, İngiltere'de Ortak Kadın Birliği ve ABD'de Sosyalist Parti'yle bağlantılı kadın örgütleriyle zirveye ulaşmıştı. Ayrıca Çalışan Kadınlar Şartı kampanyası ve Maden Ocaklarının Kapatılmasına Karşı Kadınlar gibi (İngiltere'de); işçi sınıfı kadınlarının sığınaklarla ilgilenmesi ve Emekçi Kadınlar konferanslarının radikalleşmesi gibi (Avustralya'da) daha yakın tarihli olaylara rastlanmaktadır. Bu hareketlerin çoğu, erkekler tarafından kurulup yönetilen örgütlerle –partiler, sendikalar, kooperatifler– bağlantılıdır ve bu yüzden yapısal açıdan zayıf bir konumdan bir temsiliyet ve erişim politikası içerirler. Sözgelimi, Emekçi Kadınlar konferanslarının sonuçta hiçbir resmi gücü yoktur; 1986'da Yeni Güney Galler eyaletinde görüldüğü gi-

bi, parti içinde hâkim konumda bulunan sağ klik, kadın konferansını kendi denetimi altına alamayınca rahatlıkla fesh edebilmişti. İşçi Partisi'nin 1984 yılı federal kurultayına katılan temsilcilerin ulusal düzeyde % 76'sı erkekti ve asıl siyasal ağırlığı taşıyan kişiler arasında sonuçta hiç kadın yoktu.

Hareketlerin zayıflığının kabul edilmesi, işçi sınıfı feminizminin etkisiz olduğu anlamına gelmez. *Round About a Pound a Week* (Haftada Bir Pound'a), *Life As We Have Known It* ve *Working-class Wives* gibi kitaplarda İngiliz aile yaşamına ilişkin açıklamaların okunması, yirminci yüzyılda kat edilen yola ilişkin güçlü bir izlenim yaratır. Ataerkil otorite bir ölçüde geri püskürtülmüştür. İşçi sınıfı kadınları daha fazla yer ve daha fazla kaynak kazanmıştır. Her bir adımı ne kadar mütevazı olursa olsun, bir birikim söz konusudur.

D. KURTULUŞ HAREKETLERİNİN DOĞUŞU VE DÖNÜŞÜMÜ

Kadın kurtuluş hareketinde çıkarların ifade edilişi, işçi sınıfı feminizmindeki ifadesinden çeşitli açılardan farklılaşır. Temel özelliği, farklı ortamlar, ilişkiler ve yaşam alanları boyunca kadınların mücadelelerinin genelleştirilmesi temasını taşıyan kolektif bir tasarının inşa edilmesidir. Çok dar bir toplumsal temelde ortaya çıkmış, ama cinsel politikada benzersiz bir bağlılık yoğunluğu ve özbilinçlilik düzeyine ulaşmıştır.

Bu hareketin, ortodoks Marksistlerin genellikle liberalizmle birlikte "burjuva feminizmi" olarak damgaladığı birçok "orta sınıf" özelliğine biçim verilmiştir. Kadın kurtuluş hareketinde her zaman işçi sınıfından eylemciler bulunsa da, asıl toplumsal taban inkâr edilemez. İlk eylemcilerin çoğu beyaz, yükseköğrenim görmüş, belirli bir kuşaktan, büyük şehirlerde yaşayan, varlıklı ailelerden gelme veya öğretmen, gazeteci, toplumsal hizmet görevlisi ve benzeri mesleklere sahip, iyi ücretli işlerde çalışma beklentileri olan kişilerdi. Günümüzde ikinci bir eylemci kuşağı mevcut olsa da, o zamanlar hareket başka alanlardan daha çok yükseköğrenim gençliğinden oluşuyordu. Genel konuşacak olursak, vasıflı meslek

sahibi ve yarı profesyonel kişilerden oluştuğu göz önünde bulundurulduğunda bunun bir entelijansiya hareketi olduğu söylenebilir.

Hareketin toplumsal tabanının bu şekilde kabul edilmesi, ham sınıf çıkarları görüşü dışında hareketin değerini azaltmamaktadır. Tersine tabanın bu şekilde ele alınması, kadınların çıkarlarının buradaki haliyle belirli bir şekilde ifade bulmasına ve böyle bir tasarının ortaya çıkmasını mümkün kılan belirli koşullara ilişkin sorular ortaya atılmasına olanak tanır.

Üzerinde durulması gereken ilk konu, en fazla tartışılanıdır. Kadın kurtuluş hareketinde geliştirilen çıkar açıklaması, büyük ölçüde kategorik teori üzerinde temellenir. Hester Eisenstein'ın öne sürdüğü gibi bu, kolaylıkla Üçüncü Dünya'dan, siyah ve işçi sınıfından kadınların konumlarını, varlıklı beyazların durumuna benzeten bir "yanlış evrenselciliğe" yol açmaktadır. Bu en azından hareketin pratiği düzeyinde değişmiştir. Zengin ülkelerde, siyah ve göçmen kadınların sorunlarına değinmeye ve Üçüncü Dünya'da da kadınların politikasına ilişkin daha az emperyalist bir görüşü benimsemeye yönelik girişimler vardır. Bu girişimler, hareketin yeniden kurulmasından çok, üzerinde yapılan değişiklikler olarak kalırlar.

İlk kadın kurtuluş hareketi gruplarının arkasındaki itici güç, "Yeni Sol" içinde yer alan erkeklerin öne sürdüğü radikal demokrasi ile bu erkeklerin gerçekte kadınları dışlamaları ve sömürmeleri arasındaki çelişkiydi. Lynne Segal bu konuda, 1960'ların radikalizminin bir hedeften daha fazlası olduğu yönünde inandırıcı bir sav öne sürer. 1960'ların radikalizminin aile eleştirisi ve cinsiyete yönelik liberal tutumları, yabancılaşmış cinselliğe ve radikal erkeklerde çok sık rastlanan bencilliğe karşın genç kadınların özgürleşmesine yardımcı olmuştur. Kişisel özgürlük peşine düşülmesi ve bir "radikal benlik" inşa etme girişimleri, kısaca kadın kurtuluş hareketi bünyesindeki bilinç yükseltme gruplarının temel ilgileri olacak duygusal ilişkiler ve kişilik konularına ilişkin soruların altını çizmişti. Öğrenci eylemciliği ile Cavendish'in fabrikasındaki işçiler arasındaki zıtlık, cinsel politika zeminlerinin değiştirilmesinde boş zaman ve maddi kaynakların önemini vurgular. Hareket, işçi sınıfı feminizminin sahip olmadığı maddi bir temelde

yaşamını sürdürmeyi başarmıştır: Vasıflı meslek sahibi kadınların gelirleri (böylece dergilerin, filmlerin, konferansların, kadın evlerinin vs. finanse edilmesi), kadınlara yönelik hizmetlere fon ayrılması için devlete erişebilme ve küçük çocuğu olmayan kadınların ücretsiz çalışması.

Hareketin ilk altı yılında eylemcilerin çalışmaları, yalnızca adaletsizliklere karşı kampanyalar düzenlenmesiyle sınırlı kalmamış, ayrıca politik bir kaynağın üretilmesini de olanaklı kılmıştır. Kolektif tasarı belirli yollarla maddileştirilmiş ve bir ölçüde de kurumsallaştırılmıştır. İlk ve belki de en önemli olanı, zengin kapitalist ülkelerin büyük şehirlerinin her birinde binlerce kadının desteğinin sağlanmasıydı. "Destek", bilinç yükseltme grupları, protesto gösterileri düzenlenmesi, toplantılara ve toplu okumalara katılınması, bazen de topluca feminist yayınlara abone olunması gibi uygulamalar anlamına geliyordu. Aynı zamanda harekete bağlılığı da ifade ediyordu. Katılımcıların çoğu, kendilerini her şeyden önce politik açıdan feminist olarak tanımlama ve kendileriyle aynı kampanyalara katılan, yaşamlarını değiştirme konusunda birbirlerine yardımcı olan kadınlarla yoğun biçimde özdeşleşme noktasına ulaşıyorlardı.

Kaynağın ikinci boyutu ise feminist görüşler üzerinde temellenen veya feminist bir kitleyi besleyen bir kurumlar ve girişimler ağıydı. 1973 yılına ait *New Woman's Survival Catalog*'un (Yeni Kadının Ayakta Kalmasına Dair Katalog) listesi, ABD'de birkaç yıl içinde nelerin yerleştirildiğinin ölçütüdür: Feminist yayınevleri, sanat galerileri, rock grupları, klinikler, okullar ve kurslar, tecavüz kriz merkezleri, ticari kuruluşlar, yasal uygulamalar, kadın merkezleri, haber bültenleri ve dergiler, tiyatro kumpanyaları ve çeşitli kampanya grupları. 1970'lerin ortalarına gelindiğinde devlet bünyesinde, özellikle refah yardımları bürokrasisi ile üniversitelerde ve siyasi partiler ile sendikalar bünyesinde feminist bir oluşum yaşanıyordu.

Üçüncüsü, daha az somut ama aynı oranda önemli olan, feminist görüşlerin ve kadınların çıkarlarının temsilcisi olarak hareketin itibarının, hareket dışındaki kadınlarla erkekler arasında giderek artıyor olmasıydı. Kitlesel bir örgütlenme olmamasına rağmen görüşler yaygınlaşıyordu. İşte bu sayede, bir Elaine Mark-

ham'ın dilde genel bir cinsel eşitlik ilkesinden (hiç şüphesiz feminizmden türeyen bir ilkeden) söz etmesi ve Ruth Cavendish'in fabrikasındaki işçilerin de tamamen aynı şeyi yapmaları mümkün olabilmiştir. Elaine'inki gibi okullarda dikkat çekici sayıda erkek çocuğun da eşitlik ilkesini desteklediğini öğrendiğimizde çok şaşırmıştık. Feminist sığınma evlerinin, bazı güçlükler yaşanmasına rağmen ciddi bir direnişle karşılaşmayarak devlet yardımı alabilmesi, aile içi şiddet gibi bir konuda bürokrasi bünyesindeki erkeklerin de feminist hareketin itibarını kabul ettiklerini çok güzel yansıtıyor.

Feminist teori bir anlamda bu kaynağın yaratılmasını önceden sezdirmektedir: "Kız kardeşlik güçlüdür", kadınlar bir araya gelince her şeyi yapabilirler. Kategorik teori bunun genelde kadınlar için bir kaynak olduğunu varsayıyordu, ama hangi kadınlarca yönetildiği veya yönetilmesi gerektiği konusunda söyleyecek çok şeyi yoktu. 1970'lerin ortalarında çeşitli gelişmeler bu konunun vahimleşmesine yol açmıştır. Ekonomik durgunluk, devletin refah harcamalarını kısmasına yol açarak feministlere yönelik yardım ve eğitim girişimlerine fon ayrılmasını iyice güçleştirmişti. Aynı zamanda, sağ kanatta kürtaj hakları ve Eşit Haklar Ek Maddesi gibi konularda feminizme karşı kimi hareketler gelişti. Üyelik rakamları bulunmamasına rağmen, 1970'lerin ikinci yarısında kadın kurtuluş hareketinin büyümesi durmuş ya da en iyimser tahminle hareket 1970'lerin başlarındakinden çok daha yavaş bir ilerleme kaydetmiş gibi görünmektedir.

Bu bağlamda bir kez daha ortama çok rahat uyum sağlayan görüş ve strateji farklılıklarının, klikler arası çatışmayı pekiştirmesi olasıdır. Feminizmin içinde, hareketin ürettiği politik kaynağın kontrolünü ele geçirmekle sonuçlanacak bir hegemonya mücadelesi gelişmiştir. Ama temel eğilimlerin hiçbiri öbürlerini ortadan kaldıracak denli güçlü olmayı başaramamıştır. Örneğin İngiltere'de, özellikle cinsellik konusunda giderek kızışan bir dizi çatışmanın ürünü, sonuncusu 1978'de gerçekleşen ulusal konferansların sona erdirilmesi olmuştu. 1980'lerin ilk yarısında kadın kurtuluş hareketinin kamusal görünümü, giderek kültürel feminizmin "kadın merkezli" yaşam felsefeleri ile radikal feminizmin politik önceliklerinin hâkimiyetine girdi – bu önceliklerin (dar

anlamda) ilgi odağını, baskı kurma aracı olarak "erkeklerin şiddet uygulaması", baskı kurma gerekçesi olarak erkeklerin nefreti ve iktidar arayışları, buna verilecek stratejik yanıtı olarak da ayrılıkçılık oluşturuyordu. Bu strateji, dışarıda kalanlar için hareketi daha az ulaşılabilir kılma pahasına, hareketi bir cemaate dönüştürme olasılığını ve hareket içinde üretilen kaynakları kendi yararına kullandı.

Bir düzeyde bu açıklama, daha önce sözünü ettiğimiz bir noktayı, yani yapısal olarak tanımlanmış bir çıkarın tek bir ifadesi olamayacağı görüşünü pekiştirmektedir. Sosyalist feminizm, politik lezbiyenlik ve öbürlerinin tasarıları ortak zeminler içerir, ama aynı zamanda birbirlerine ters düşerler. Başka bir düzeyde ise bu açıklama, bir kez eklemlendikten sonra yapısal gruplaşmaların nasıl bir güç içerdiklerini gösterir. Öte yandan, bütün bu olayların en dikkat çekici yönü, keskin iç çelişkilere, ekonomik büyümeden durgunluğa dek tüm koşul değişikliklerine, bilinç yükseltme gruplarının yükselişi ve çöküşüyle yaşanan uygulama değişikliklerine ve giderek düşmanlaşan politik ortama rağmen, hareketin ayakta kalmayı sürdürebilmesidir.

Bazı açılardan eşcinsel kurtuluş hareketinin politik tarihi, kadın kurtuluş hareketininkine çok benzer. Eşcinsel kurtuluş hareketi de feminizmle hemen hemen aynı dönemlerde ve aynı metropollerde ortaya çıkmış, benzer politik taktikler ve retorik kullanmış, aynı yıllarda hızla büyümüş ve yine 1970'lerde gelişip klikleşmiştir. Bu hareket de, bir sosyalist kanat ile kendi kendine ayakta kalmayı başaran bir cemaat oluşturma ve bir eşcinsel (*gay*) kültürü geliştirmekle daha fazla ilgilenen başka bir kanat arasındaki gerilimle karakterize edilmektedir. Kadın kurtuluş hareketi gibi eşcinsel kurtuluş hareketi de, devletle son derece ikircikli bir ilişki içindedir; eşcinsel karşıtı yasalar, polisin eşcinsellere karşı şiddet uygulaması ve mahkemelerin lezbiyen annelere karşı ayrımcılık yapması yüzünden devlete saldırmaktadır, ama aynı zamanda ayrımcılık karşıtı bir yasama sisteminin kurulması ve refah yardımı yasalarının değiştirilmesi için devletten yararlanmayı istemektedir.

Başka açılardan ise öykü çok farklıdır. Kadın kurtuluş hareketi, uzun bir kadın eylemlilik tarihi içinden gelişmiştir ve partiler, kiliseler, hayır kurumları gibi yerlerde bir kadın örgütleri yel-

pazesinin radikal ucu olarak işlerlik göstermektedir. Aralarında Magnus Hirschfeld'in Almanya'daki "Bilimsel Hümaniter Komite"si, ABD'deki Mattachine Cemiyeti ve Bilitis'in Kızları'nın da bulunduğu eşcinsel hakları gruplarının yüzyılın dönümüne kadar uzanan bir geçmişi olmakla birlikte, bu tür gruplar daima küçük olagelmişlerdir. Örneğin, İngiltere'de Wolfenden Raporu ile (1958) olduğu gibi, eşcinselliğe yönelik bir hoşgörü kazanılmasında kaydedilen alçakgönüllü başarılar, eşcinsellerin kitlesel seferberliğiyle değil, yerleşik düzendeki liberallerle kurulan ittifak sayesinde mümkün olmuştur. Yasal baskı ve kamusal düşmanlık yüzünden, bu tür bir ittifakın kurulmasının imkânsız olacağı düşünülüyordu. Eşcinsel özgürleşme hareketini başlatan "Stonewall olayları"nı başlatan, New York polisinin rutin baskınlarından biri olmuştu; ancak tepki rutin değildi. Çok kısa bir süre içinde yayılan eylemlilik daha önceki tüm eşcinsel örgütlenmelerinin bir araya getirmiş olduğundan kesinlikle çok daha fazla sayıda insanı politik kampanyalara dahil etmeyi başarmıştı. Eşcinsel kurtuluş hareketi, kadın kurtuluş hareketinin asla başaramadığı ölçüde tek başına ayakta kalmayı başarmış ve en azından ilk günlerinde, eşcinsel insanların çıkarlarının ifade edilmesinin tek önemli biçimi olmuştu.

İkinci farklılık ise eşcinsel kurtuluş, yani diğer bir deyişle kateksis yapısına bağlı bir çıkar ifadesinin, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki asıl farklılık etrafında kurulmasıydı. Kadınların ve erkeklerin çıkarlarının farklılaşması ölçüsünde hareket de, bölünmeye yönelik içkin bir eğilim barındırır. Sözgelimi hukuk reformunda lezbiyenler, vesayet gibi konularda evlilik yasasının işleyişinden daha fazla ve eşcinsel erkekler de, cinsel ilişkinin suçlaştırılmasından daha fazla etkilenir. Lezbiyenleri ve eşcinsel erkekleri ezilen bir grubun üyeleri olarak kuran şeyse, bazı açılardan farklıdır. Eşcinsel erkeklere karşı lezbiyenlere olduğundan daha fazla şiddet uygulanır ve erkek eşcinselliği "normaller" arasında tarihsel olarak daha fazla korku uyandırır. Öte yandan lezbiyenler, kendi cephelerinde yalnızca eşcinselliğin damgalanmasından ötürü sıkıntı çekmekle kalmazlar, aynı zamanda kadın olmaya bağlı toplumsal, psikolojik ve ekonomik uygulamalardan da nasiplerini alırlar. Politikleşen lezbiyenlerse genellikle bir hareket olarak kadın kurtuluşuna, eşcinsel kurtuluşuna olduğundan daha güçlü bir bağlılık

gösterirler. "Eşcinsel politika" büyük ölçüde eşcinsel erkeklerin politikası olmaktadır; bir örnek verecek olursak, İngiltere'de düzenlenen 1984 Eşcinsel Eşitlik Kampanyası (CHE) konferansı, her beş kadına karşılık elli erkek ağırlamıştı. Kadın ve erkek eşcinseller arasındaki politik ilişkinin güç ve genellikle de gerilimli olması anlaşılabilir bir noktadır.

Üçüncü farklılıksa, politika ve topluluk arasındaki ilişkinin kadın kurtuluş hareketindekinden farklı oluşudur. Eşcinsel bir topluluk, gizli ağlarda Beat kuşağı ve eşcinsel barları etrafında, eşcinsel kurtuluş hareketinden önce de, bir noktaya kadar vardı. Hareket bunu su yüzüne çıkararak yoğun bir itici güce kavuşturdu. "Eşcinsel kapitalizmi"nin büyümesi o zamandan beri bilinen bir süreçtir. Girişimci feminizmin ortaya çıkışında da bazı benzerlikler göze çarpmaktadır ama güçler dengesi çok farklıdır. 1970'lerin sonlarına gelindiğinde eşcinsel işletme sahipleri, alternatif bir liderlik tipi oluşturarak pek çok şehirde boy göstermeye başlamışlardı. Bunlar, eşcinsel insanların çıkarlarını çok farklı bir biçimde ifade ediyorlardı; eşcinsel kimliklerin sağlamlaştırılmasında güçlü bir çıkarı sahiplenmişlerdi ve sonuçta hiçbiri, toplumun geri kalanında, cinselliğin devrimci bir anlayışla kökünden değiştirilmesi gibi bir çabaya girmedi. Eşcinsel kurtuluş hareketinin "Her normal erkek eşcinsel kurtuluş hareketinin hedefidir" şeklindeki ilk sloganı, insanı sıkıntıya sokma dışında bu bağlamda hiçbir şey ifade etmiyordu. Dennis Altman, devlet ve öbür çıkar gruplarından destek sağlama arayışına da giren eşcinsel politikanın, etnik topluluklar modeli üzerinde bir çıkar grubu olarak yeniden kurulmasına yönelik eğilime dikkat çeker.

Bu eğilim güç toplamaya başladıkça eşcinsel kurtuluş hareketinin toplumsal açıdan radikal itkisi, eşcinsel insanlara kendi "mahrem" yaşamlarında toplumsal kimlik ve kişisel özgüven kazandıran eğilimlere *karşı* mücadele şekline bürünebilir kolayca. Eşcinsel kurtuluş hareketi, yaratmış olduğu temeli giderek yitirme riskine girmektedir. Bu stratejik ikilem kolaylıkla aşılamaz. Daha önce değindiğimiz yapıbozumcu tartışma, bu ikilemin sonuçlarından biridir. Başka bir sonuç da, politik eylemcilikten seçim politikalarına ve yerel yönetime doğru, San Francisco, Sydney ve Londra gibi şehirlerde belli ölçüde başarı sağladıkları dönüşümdür.

Böylece eşcinsel politika devlet bünyesinde radikal bir varlık sağlama sorununda feminizminkinden farklı bir yön benimsemiştir.

Heteroseksüel erkekler arasında ilerici bir cinsel politika hareketi nispeten çok küçük bir ölçekte gerçekleşmektedir. 1970'lerin "erkek kurtuluşu" lakırdılarından daha önce söz etmiştik. Bunun büyük bir bölümü, toplumsal cinsiyete ilişkin iktidar ve sömürü sorunlarını göz ardı eden bir cinsiyet rolü perspektifi üzerinde temelleniyordu. Egemen toplumsal gücü elinde tutan grubun "kurtuluş"u olamaz. Bu çıkış noktasından hareketle ortaya atılan, erkekliğin yeniden inşa edilmesine ilişkin konular yeterince gerçekti ve erkek çalışmalarında olduğu kadar feminist çalışmalarda da yeniden ön plana çıkmayı sürdürmekteydi. Hegemonik erkekliği yıkmak için erkeklere ait bir hareketi inşa etmenin güçlüğü, böyle bir girişimin mantığının kolektif çıkarın değil, bu çıkarı yok etme girişiminin ifadesi oluşundan kaynaklanır. Bunu yapmak için, bazılarını giriş bölümünde sıraladığım iyi nedenler bulunsa da, bu temelde geniş çaplı bir eylemlilik yaratma şansı zayıftır.

Heteroseksüel erkekler arasında cinsiyetçilik karşıtı politikaların odağı bu yüzden ev ortamı olmaktadır. Evler ve bireysel cinsel ilişkiler bağlamında feminist kadınlarla tamamen özel bir şekilde yeniden görüşülmesi için çok fazla enerji harcanmakta olduğunu sanıyorum. İlgili erkekler arasındaysa çok az görüş ve deneyim alışverişi yapılıyor. Ama feminist bilinç yükseltme gruplarını model alarak kurulan ve varlığını hâlâ koruyan "erkek grupları" ve yukarıda tartıştığımız sol kanat topluluk politikasında yaşanan belli ölçülerdeki şebekeleşme gibi istisnalar da bulunuyor.

NOTLAR

CİNSEL POLİTİKANIN KAPSAMI

(s. 338-43. Toplum bilimlerindeki politika kavramları üzerine bkz. Mackenzie (1967). Devlet içinde ve çevresindeki cinsel politika üzerine hiçbir genel araştırma yok; daha ayrıntılı bilgi için bkz. 6. Bölüm. Emek piyasalarındaki ve işyerlerindeki cinsel politika için bkz. O'Donnell (1984); Game ve Pringle (1983); Eardley vd. (1980). Cinsel kültür

politikası birçok özel bağlamda formülleştirilmiştir; örneğin Easlea (1983). Aile politikası kavramı üzerine bkz. Morgan (1975). Üreme politikası için bkz. O'Brien (1981) ve Sayers (1982); erotik yayınlar ve Seks Fuarları için bkz. Lauret (1970). Hareketlerin politikaları için bkz. aşağıdaki bölüm.

İŞÇİ SINIFI FEMİNİZMİ

(s. 346-52). Alıntılar Davies (1978), s. 7-8; İngiltere'ye ilişkin diğer kanıtlar için bkz. Reeves (1913) ve Rice (1939). Metinde tartışılan Avustralya araştırması Lillian Rubin'in Amerika çalışmasıyla (1976) karşılaştırılmalıdır; sonra da işçi sınıfı kadınlarının, Amerikan tarihinin daha erken dönemlerindeki politik hareketleriyle karşılaştırılabilir; Dancis (1976).

KURTULUŞ HAREKETLERİ

(s. 352-59). "Kadın kurtuluş hareketi", hem devrimci bir bakış açısını liberal feminizmin uzlaşmalarından ve aşamacılığından hem de feminist öncelikleri "erkeksi sol" önceliklerinden ayırmak için 1960'ların sonunda bu adı alan radikal feminizm anlamına geliyor. Hareket, sonradan sosyalist feminizm, kültürel feminizm, çevreci feminizm olarak bölünecek eğilimler içeriyordu. "Radikal feminizm" terimi daha uygun olacaktı, ama 1970'ler boyunca özellikle ayrılıkçı görüşlerini sosyalist feministlerden ayırmak isteyen bir kadın kurtuluş eğilimi tarafından kullanıldı. Ellen Willis'in bu konudaki argümanı şöyle: Bu dar kullanım, erken dönem kadın kurtuluş hareketinde radikalizmin sahip olduğu güçteki gerilemenin görülmesini önler.

Kadın kurtuluş hareketiyle ilgili gördüğüm en iyi değerlendirme Coote ve Campbell (1982); ABD'deki erken dönemle ilgili olanı Willis (1984); önkoşulları anlatanı Segal (1983). İngiltere'deki eşcinsel kurtuluş hareketinin tarihi için bkz. Gay Left Collective (1980); ABD'deki için bkz. D'Emilio (1983); Avustralya'daki için bkz. Thompson (1985). İngiliz Eşcinsel Eşitlik Kampanyası konferansıyla ilgili rakamlar Lumsden'den (1985) alındı. "Erkek hareketi" üzerine bakılabilecek kaynaklar, lehte Hanisch (1975); aleyhte Bristol Cinsiyetçilik Karşıtı Erkekler Konferansı (1980); akıllıca bir bütünleştirme için bkz. Lyttleton (1984).

XIII
Bugün ve gelecek

A. GÜNÜMÜZ

Hegel icat etti, Marx da popülerleştirdi... Sözünü ettiğim, bir başlangıcı, bir zorunlu aşamalar diyalektiği ve bir doruğu –Hegel'de etik devlet, Marx'ta sınıfsız toplum– olan tarihsel şemalaştırma. Toplumsal cinsiyet ilişkileri tarihi de aynı şekilde şemalaştırılmaya özendiriliyor. İşte bu yüzden, iktidarı ele geçirerek ataerkil bir toplum kuran erkeklerin dağıttığı, ama artık sırası gelen feminist bir devrimi olgunlaştıran ilkel anaerkil yapı hikâyesi de bu şemalaştırmadan nasibini alıyor. Ya da, doğurganlığın yüksek, üretkenliğin düşük ve yaşamın kısa olduğu dönemlerde kadınlara teknik bir zorunluluk olarak hükmedilmesinin, biyolojik üreme

sürecindeki konumlarından kaynakladığı görüşü artık terk edilebilir. Çünkü teknolojik değişim, kadınları, yaşamlarını sürekli bebekleriyle ilgilenerek geçirme zorunluluğundan kurtarmıştır.

İçinde bulunduğumuz an, böyle bir düşünüş tarzında, doruklardan biridir ya da belki şafaktan hemen önceki karanlıktır ve geçmiş de şimdinin bir tür hazırlığı. Ara dönemde baskılar ve haksızlıklar yaşanmış olabilir ama bir anlamda bunlar, tarihsel açıdan birer zorunluluktur da; sonuçta iyi toplumun olgunlaşmasını mümkün kılarlar. Gerçekten de, şu anki pek çok kötülük, tarihin dölyatağından iyi toplumun ortaya çıkmasını olanaklı kılacağı için mazur görülebilir pekâlâ.

Hegelci düşünüş ayartıcıdır: Şimdiki baskılara saygınlık, geçmişe bir bağlantılılık hissi ve geleceğin tecellisini görüş gücü kazandırır. Ama aynı zamanda biraz paranoyaktır da. İçinde yaşadığımız "şu an", tarihsel açıdan, herhangi bir olası geleceğimizden daha zorunlu bir gelişme değildi. Bunu üreten, kozmik, mantıksal veya biyolojik bir mekanizmanın işleyişi değil, insan pratiği oldu. Bu ise ataerkillik, cinsiyetçilik ve cinsel baskının hiçbir zaman gerekli olmadığı anlamına geliyor. Teknolojik düzeyi ne olursa olsun her toplum bunları ortadan kaldırabilir; tıpkı sınıf eşitsizliğinin tarihin herhangi bir aşamasında ortadan kaldırılabileceği gibi. Teknoloji düzeyinin yaratacağı değişiklik ise toplumsal cinsiyet ilişkilerinin değiştirilme olasılığı değil, bunları ortadan kaldırmanın sonuçları olacaktır. Örneğin, bilimsel tıbbın olmadığı bir tarım toplumunda çocuk bakımının kadınlar ve erkekler arasında paylaşılması, doğurganlığın düşük olduğu modern şehirlerde paylaşılan çocuk bakımından farklı bir düzenlemeler kümesini ifade eder.

Bu yüzden, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırma konusunda bizden önceki kuşakların kolektif başarısızlığıyla şekillenmiş bir dünyada yaşıyoruz. Bunun doğal sonucu, çocuklarımızın da böyle bir dünyada yaşamayı sürdürmesi olabilir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sona ermesi artık hiçbir surette kaçınılmaz değil. Tüp bebek devrimi düşüncesine, üremenin teknolojikleştirilmesinin kadınları bedenin ve toplumsal tabi kılınmanın dayattığı zorunluluklardan kurtaracağı veya cinsiyet ayrımlarının ortadan kaldırılmasıyla birlikte eşcinsellere yönelik bas-

kıların son bulacağı düşüncesine ilişkin bazı feminist eleştiriler bunu görüyor. Yeni üreme teknolojisinin kadınların veya herhangi bir demokratik gücün denetiminde olacağına dair hiçbir güvence yok. Aslında, genetik mühendisliğinin büyük yatırımcılar ve devlet aracılığıyla girdiği şu hızlı gelişme ve teknokratik tıbbi uzmanların geliştirdiği *in vitro* döllenme gibi teknikler göz önünde bulundurulacak olursa, bunun tersinin yaşanacağını düşündürecek birçok neden var. Ortak geleceğimiz, gençleştirilmiş bir yüksek teknolojiye dayalı ataerkil yapıyla karşı karşıya kalabilir.

Öyleyse içinde bulunduğumuz an bir zirve değil, bir tercih noktasıdır. Analizin amacı ise tercih yapısının ve bu yapıya uygun karşılıklar olan kolektif tasarıların daha iyi anlaşılmasıdır.

Kadın ve eşcinsel kurtuluş hareketlerinin ortaya çıkışı, genel bir krizin eğilimlerini yansıtır; toplumsal cinsiyet düzenine getirdikleri eleştirilerin derinlikleri ve önerdikleri dönüşümün kapsamı açısından da bu hareketler, tarihsel olarak yenidir. Cinsel politikanın derinliği ve süratı ile teorinin gücündeki bu dalgalanma, daha önce düşünülemeyen bir düzeyde bilinçli bir toplumsal ve politik dönüşüm olasılığı yaratmaktadır. Yine de kurtuluş hareketleri, bu dönüşümün sınırlı ortamlar dışında onaylanması için ihtiyaç duyulan toplumsal güç gibi bir şeye sahip değiller. Bazı açılardan bunların içsel evrimi, genel yapısal reform tasarısından uzaklaşarak genel kriz eğilimlerini belirten fay çizgileri yerine, varlığını sürdürme sorunları üzerinde yoğunlaşmaya yönelmiştir.

Daha kapsamlı bir dönüşüm projesinin öteki bileşenleri, özellikle de işçi sınıfı feminizmi ve heteroseksüel erkekler arasındaki cinsiyetçilik karşıtı politikalar, dağınık halde bulunurlar. Dinin değilse de bilimin güvencesi altında bulunan otoriter erkeklik hegemonyası parçalanmaktadır. Ama toplumsal cinsiyet düzeninin gücünü yitirmiş bütünleşmesi, aynı zamanda bir karşıtlığın da parçalanmasına yol açmaktadır. Birleştirici bir pratik olmayınca bu parçalanma artabilir.

Şayet toplumsal güçlerin ilerici bir program etrafında birleşmesi sağlanabilseydi, çağdaş toplumsal ve fiziksel teknolojiler, en azından zengin kapitalist ülkelerde ve Sovyet bloku ülkelerinde, aşağıda taslağı çizilen türde bir ortak tercihi olanaklı kılabilirdi. Çocuk doğurma bir kadının yaşamında oldukça kısa bir süreç ha-

line dönüştürülebilir ; gebe kalma, gebelik yardımı ve bebek bakımı da erkeklerin yaşamlarında toplumsal açıdan eşit bir hale getirilebilir. Çocuk bakımı ve ev işlerini, verimlilik – mahremiyet dengesini sağlayarak yetişkinler arasında istenen ölçüde bölüştürecek bilgi ve kaynağa sahip bulunuyoruz. Çok fazla sayıda erkek ve kadın, nüfusun azalması tehlikesiyle karşı karşıya kalmaksızın, çocuk sahibi olmamayı seçebilir; kateksis biçimlerinin özgür seçimi genel bir olasılık olabilir. Sayısal olarak denetlenen üretim aletleri, otomatik veri işleme ve makineleşmiş tarımın söz konusu olduğu bir çağda, cinsiyetler arasındaki ortalama fiziksel ve psikolojik farklılık, üretimin verimliliği üzerinde herhangi bir etkiye sahip olmayacaktır. Böylelikle, cinsiyete dayalı işbölümünün toptan ortadan kaldırılması hiçbir ekonomik fedakârlığı gerektirmeyecektir. Hegemonik erkeklik, yaşam mücadelesinde artık kolektif bir değer değildir ve hatta genel bir tehdide dönüşmüştür. Erkekliklerin toplumsal hiyerarşisi ve böylece ön plana çıkarılan bir kadınlık tanımı da, ortadan kaldırılabilir.

Dünyanın geri kalanındaki durum ise farklıdır ve Batılı toplumsal cinsiyet ilişkileri örüntülerinin kendi modellerini üretmek zorunda olduklarını düşünmek için hiçbir neden yoktur. Üçüncü Dünya'daki durum hakkında o kadar az şey biliyorum ki, bu konuda olası geleceklere dair herhangi bir şey söylemeye çekiniyorum. Ama kesin olan tek bir şey var ki o da, dünyanın artık karşılıklı bağlantılı toplumsal bir düzene dönüştüğü. Bu, toplumsal cinsiyet dinamiği ve öbür yapılar için de geçerli. Cinsiyete dayalı işbölümünün dünya ölçeğinde yeniden kurulması bunu çoktan kanıtladı. Toplumsal cinsiyet ilişkilerini eşit hale getirmeye yönelik düşük teknolojili yöntemlerin öncelikle fakir ülkelerden çıkması hiç de imkânsız değil. Böyle bir gelişme, zengin ülkelerde toplumsal cinsiyet ilişkilerinin barıştırılmasıyla mümkün kılınan bir kaynak aktarımı aracılığıyla güçlü bir biçimde desteklenebilir.

Peki ama bu kurulabilir bir dünyaysa şayet, oraya ulaşmak için izlenebilecek yollar neler olacaktır? Cinsel politikanın yakın tarihi, genel anlamda, yoğun ve yaygın olarak tanımlanabilecek iki genel strateji öneriyor.

Geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde radikal politikalara katılmış toplumsal ağlarda, her bakımdan tam bir eşitlik üzerinde temellenen haneler ve cinsel ilişkiler inşa etmeye yönelik girişimler bulunduğundan söz etmiştim. Bu, öncelikle ekonomik kaynakları ve karar alma gücünü eşitleştirme yollarının bulunmasını içermektedir. Toplumsal cinsiyet yapılı bir emek piyasasında erkeklerin çok daha fazla gelir sağlama gücü bulunduğu göz önüne alınırsa, her iki eşin de çalıştığı bir ev ortamında bu genellikle zordur. Bazen bu konuda yapılabileceklerin en iyisi, kadınlar için ekonomik bir "zeminin" sağlanması olur; sözgelimi, mülkiyetin koca yerine karının üstünde olması. İkinci olarak çocuk bakımının ilk evresinin tümüyle kadınlar tarafından üstlenilmesini önkoşul sayan geniş bir kurumsal ve kültürel düzenlemeler dizisinin gücüne karşı, çocuklar ve yetişkinler arasındaki ilişkilerin yeniden örgütlenmesini içerir. Üçüncü olarak üçüncü şahıslara bağlılıklar ile sadakat ve kişisel değere ilişkin yıpratıcı şüpheler arasındaki koşuşturmacada ve genellikle de bu bağlamda, cinsel karakter ve cinselliğin yeniden ele alınmasını içerir. Süreç bazen, bir tıraş makinesiyle tutam tutam saç yolunduğu izlenimi verir. Birçok kişinin bu girişimden vazgeçmesi ve ona sıkı sıkıya yapışanların da hakkında konuşmaya isteksiz olması şaşırtıcı değildir. Belki de deneyimin daha kamusal bir niteliğe büründürülmesi ve birikimsel artışının mümkün kılınması önemlidir. Olumlu yönünü ifade etme yollarının bulunması da aynı ölçüde önemlidir. Bu olumlu yönlerse, yaşama sevinci, çocuklarla birlikte olmaktan duyulacak zevk, eşitler arasındaki sevginin vereceği hazlardır.

Bu tür bir pratiğin bazen adlandırıldığı gibi "kurtarılmış bölgeler" yaratma girişimi, tam anlamıyla fiziksel bir uzamı ifade ediyor olabilir. Kurumlardaki feminist grupların taleplerinden biri, kadınlar için özel bir mekândır. Sığınma evleri, tecavüz kriz merkezleri ve kadın merkezleri genellikle tüm erkekleri dışarıda tutma

ilkesiyle işletilir. Ama daha da genel olanı, kurtarılmış bir bölgenin, cinsel eşitliğin belirli ölçüde başarıldığı, hetero-cinsiyetçiliğin ortadan kaldırıldığı veya cinsiyetçilik karşıtı uygulamanın canlı tutulduğu toplumsal bir "uzam", belirli bir kurum veya bir kurumun parçası, bir ilişkiler ağı ya da sadece bir insan grubu olduğudur.

Böyle bir "bölge"nin ayakta tutulması sırasında karşılaşılan sorunlar, öbür kuşatılmış bölgelerin sorunlarıyla ortak bir yön barındırır. Ayakta kalabilmeleri için sürekli çaba harcanması gerekmektedir. Cinsiyet eşitliğine yönelik ciddi bir çabada söz konusu olduğu gibi, ortak toplumsal pratikten radikal bir kopuş sorunu yaşandığında, gerekli olan çabanın düzeyi oldukça yüksektir. İnsanlar sürekli toplantılardan, izlemekten, dinlemekten ve karşılıklı eleştirilerden bıkıp usanırlar. Eşitlikçi pratikler sürekli olarak bölge dışından gelen hiyerarşik müdahalelerle karşı karşıya kalıyorlar. Para yardımı yapan otoritelerin, olağan tıbbi uygulamanın başı olarak tek bir vasıflı doktor tahsis ettiği ama birçok hastası olan radikal bir sağlık grubu bunun örneklerindendir. Bu tür konular üzerine gidilebilir ama çok büyük bir çaba, zaman ve sürtüşme gerektirir. Kimi dengelerin kurulması ve bazı şeylerin umursanmaması gerekir. Çok sık umursanmayan şeylerden biri de, temizliktir: Kurtarılmış bölgeler genellikle pistir.

Bu bedellerin dengelenmesi üç tür kazanım sağlayacaktır. Öncelikle, daha geniş kapsamlı politikalar için temeller kurulması mümkün hale gelecektir. Örneğin, yürüyüşler ve mitingler başına buyruk bir şekilde düzenlenmez; çağrıda bulunan, telefonlara yanıt veren ve sloganları yayan, pankartları hazırlayan ve bu pankartları depolayacak yer bulan insanlar olması gerekir. İkincisi, kurtarılmış bölgeler ulaşılacak toplumsal dünyanın tadını vererek, Sheila Rowbotham'ın *Beyond the Fragments*'ta (Parçalardan Öte) "haberci" politika adını verdiği türde bir güç üretebilirler. Feminist eylemcilerin kız kardeşliği, eşcinsel kurtuluş kampanyalarında üretilen dayanışma, kolektif evlerdeki paylaşma duygusu gerçek deneyimlerdir ve amaçların uygulanabilirliğini gösterme açısından önem taşırlar.

Son olarak bir de kişisel boyuttan söz edilmesi gerekiyor. Radikal politika genellikle insan üstü bir enerjiyi önkoşul olarak ge-

rektirir ve tükenmeyle son bulur ya da insan-üstü bir erdemi ön koşul olarak gerektirir ve düş kırıklığıyla sonuçlanır. Feminizm eleştirmenleri, iktidar sahibi feministlerin ataerkil erkekler kadar kaba davrandıklarını (ki kuşkusuz bazıları gerçekten de böyle davranmaktadır) iddia etmekten zevk alırlar. Benzer biçimde, eşcinsel kurtuluş hareketi içinde bencil veya duyarsız kimseler olduğu gibi, cinsiyetçilik karşıtı bazı heteroseksüel erkekler de bitkileri ve bebekleri sevme konusunda ümitsizce başarısızdır. Görece kurtarılmış bir bölge, 10. Bölüm'de özetlenen kişilik politikasını ele alarak bu konuların üzerine gitme fırsatı sunar. Ayrıca gerekli desteği de sağlar. Radikal politikanın ana kaynağı eylemcileridir. Politik pratik büyük ölçüde kişisel olarak talep ediliyor, kişisel bir görünüm takınıyor ve kişisel düzeyde zarar veriyor olabilir. Cinsiyetçi işadamlarıyla veya bürokratlarla günlük karşılaşmalar, duyarlı kişiler için katlanılır şey değildir. İnsan kaynaklarını koruma ve verilen hasarı onarma yollarının bulunması büyük önem taşımaktadır.

Bütün radikal hareketlerin aşina olduğu konular bunlar, ama cinsel politika benzersiz bir kişisel boyut barındırır. Toplumsal cinsiyet sisteminin yıkılması, bir ölçüde, kişinin kendi duygularının en önemli bileşeninin yok edilmesi ve toplumsal uzamda eksik açıklanmış, tuhaf yerlere yerleşilmesi anlamına gelir. Feministlere yönelik en eski alay, onların, kadınları erkeklere ve erkekleri de kadınlara dönüştürmeye çalıştıkları şeklindedir. Bir anlamda bu doğrudur; işbölümünün yeniden biçimlenmesi, kadınların uzlaşımsal olarak erkeksi sayılan işleri yapması anlamına gelmelidir. Yine de yetmişlerin başlarında genellikle savunulan türden "rolleri tersine çevirme", bir strateji olarak yetersiz olduğunu kanıtlamıştı. Feminizm, taktik olmayan nedenlerle de, uzlaşımsal olarak kadınsı olduğu düşünülen nitelikleri ve uygulamaları da elinde tutmaya çalışmaktadır. Böylece hareket kendisini, işbölümü ve cinsel karaktere ait uzlaşımsal toplumsal cinsiyet sınırları boyunca ortaya koyduğu ve biseksüellik de kendisini cinsel bir pratik olarak öne sürdüğü ölçüde, kateksis yapısının sınırları boyunca ilerler bir halde bulmuştur.

Bazı teorisyenlere göre "sınır ülkesi" olarak adlandırılabilecek bir yere yerleşmek, temel bir strateji gibi görünmektedir. Örneğin,

Fernbach ve Mieli, eşcinselliğin içerdiği toplumsal cinsiyet muğlaklıklarında ısrar ederler. Chodorow ve Dinnerstein, çocuk bakımının ilk evrelerinde anneyle birlikte eşit görev alan erkeklerin önemine ilişkin psikanalitik argümanlar türetmişlerdir. Cinsiyetçilik karşıtı erkek hareketi ya da en azından hareketin görece radikal kanadı, erkekliği hiyerarşiyle olan bağlantısından kurtarmaya çalışmış ve radikal feminizme bir erkek kuyruğu takarak rahatlıkla "efemineliğe" doğru yönelmişlerdi.

Aynen "bölge" gibi "sınır" da uzlaşımsal bir metafordur ve belki de dinamik bir süreç için fazla katıdır. Cinsel politikaya ilişkin birçok sorun üzerinde pratik yapmanın, toplumsal cinsiyete ilişkin çelişkiler içinde ve/veya bu çelişkilerle birlikte yaşamayı gerektirdiği söylenerek bu nokta daha iyi ortaya çıkarılabilir. Bazen çelişkiyi gidermeye çalışmaktansa yoğunlaştırmak gerekebilir. 8. Bölüm'de tartıştığımız "androjenlik" modelinin içerdiği sorun, kadınsı ve erkeksi niteliklerin aynı kişide birleştirilebilmesi görüşüyle, tamamen yeni olmasa da yardımcı bir içgörüyle ilgili değildir. Daha çok, bu niteliklerin bir araya getirilmesinin her nasılsa aralarındaki gerilimi çözdüğü görüşüyle ilgili bir sorundur. Diğer bir deyişle, tam tersini de yapabilirler.

Sol'un ev içi politikası, diğer bir deyişle kısmen yukarıda taslağı çizilen "kurtarılmış bölge", başka bir stratejik öneme sahiptir. Çocukların içinde yetişebileceği eşitlikçi evler ve cinsiyetçi olmayan bir çevre yaratma çabası, dikkat çekici sayıda heteroseksüel erkeğin sürekli ve etkin bir şekilde katıldığı tek ilerici cinsel politika biçimidir. İşte bu nedenle, normalde cinsel politika tarafından bölünen gruplar arasında bir ittifak olasılığı için bir tür laboratuvar niteliğindedir.

Kuşkusuz, eşcinsel kurtuluş hareketi de başka bir laboratuvardır. 12. Bölüm'de sözü edildiği üzere, eşcinsel politikada kadınlarla erkekler arasında yaşanan gerilimler gerçektir ve hâlâ sürmektedir. Bu baskılar göz önünde bulundurulacak olursa, hareketin onbeş yılı aşkın bir süredir devam etmekte olan iniş çıkışlı varoluşu kayda değer bir başarıdır. Hareketin geçirdiği tartışma ve uzlaşma, birlikte veya benzer eylem ve kolektif kutlama deneyimi, belki de toplumsal cinsiyet ilişkilerinin radikal biçimde yeniden inşasında kadınlar ve erkekler arasında geliştirilmiş en olgun işbirliği pratiğidir.

Bu iki örnek, daha genel bir ittifak stratejisini, cinsel politikanın yoğun yakasını öne çıkarır. Feministler ve eşcinsel eylemcilerin sürdürdüğü kampanyaların bazıları, belki de çoğu, kendilerinden başka konumlarda bulunan insanlarla kurulan ittifaklar aracılığıyla faaliyet gösterirler. Dışarıdan kalabalığa, erişime, para veya teknik beceriye ihtiyaç duyulabilir. Genellikle hareketin retoriği, dünyanın geri kalanıyla arasındaki muhalefeti vurgulayarak ve tüm kazanımları kadınların veya eşcinsellerin kendi kararlılıklarıyla gücüne bağlayarak bu noktayı göz ardı eder. Bu şekilde konuşmanın politik gerekçeleri yeterince açık; ama cinsel politikada gerçekte neyin olup bittiğinin tartışılmasını güçleştiren ve genellikle de ittifak veya desteğin talep edilmediği izlenimini yaratan şey, alışkanlıklardır.

Sözgelimi eşcinsel yasa reformu, bakanlar ve parlamento üyeleriyle kulis yapılmasını, parti yönetim kurullarını etkilemeye çalışmayı, polisle tartışmaları, sivil özgürlük gruplarıyla bağlantı kurulmasını, konuya sıcak bakan hukukçular, akademisyenler ve gazetecilerle ayrıntılı çalışmalarda bulunulmasını gerektirir. Bu kişilerin çoğu eşcinsel değildir ya da bunu kabul etmemektedir. Başka bir örnek verilecek olursa, üniversitelerde kadın çalışmaları derslerinin açılması, yönetim kurullarıyla çalışmayı, para veya personel tahsis edecek otoritelerden destek sağlamayı, sınıfların, masaların, sandalyelerin, donanımın, sekreterlik işlerinin, kütüphane olanaklarının ve benzeri şeylerin yeniden düzenlenmesi konusuyla ilgilenen öteki akademik personelle işbirliği yapılmasını kapsar. Bunların büyük bir bölümü feminist olmayan, hatta büyük çoğunluğu kadın bile olmayan insanların çalışmasını ve işbirliğini gerektirir.

Bu tür ittifaklar genellikle geçici ilişkilerdir. Geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde, cinsel politikanın kamusal yanı, yamalı bohça misali kampanyalardan oluşan görünüm almıştı. Belirli konular etrafında yerel hareketler ve ittifaklar kurulmuştu: Şurda bir sağlık merkezinin kurulması, başka bir yerde Anzak Günü'nde* yürüyüşler düzenlenmesi, Parlamento'da lobi yapılması vb. Belirli konularda çözüme ulaşılır ulaşılmaz da gruplaşmaların her biri da-

*. I. Dünya Savaşına katılan Avustralyalı veya Yeni Zelandalı askerleri anma günü. (ç.n.)

ğılmaya mahkûm oluyordu. Bununla birlikte, kalıcı resmi örgütlenmeler kurmaya yönelik girişimlerde de bulunuluyordu. ABD'deki Ulusal Kadın Örgütü ve İngiltere'deki Eşcinsel Eşitlik Kampanyası bunlar arasında en başarılı olanlardır. Bu her iki kuruluş da, baskı grubu politikası bağlamında yasa reformu ve benzeri amaçlar için bir ittifak çerçevesi oluşturmayı başarmıştır. Ama cinsel politikanın geniş yelpazesi göz önüne alındığında örgütlenmenin sürekliliği gibi bir ayırt edici özellikten söz edilemez. Kadın ve eşcinsel kurtuluş hareketlerinin her iki örnekte de dikkat çeken sürekliliği, resmi yapılara değil birçok farklı kampanya ve ağın üyelerinin aynı kişiler olmasına ve sonu gelmeyen içsel konuşmalara bağlıdır.

Liberal kapitalist ülkelerde bu tür bir politika, sınırsız devam edebilir. Yeterli hoşgörü ve yeterli aralıklarla destek hazırdır. Bunlar, bir baskı grubu politikası düzeyinde, feminist ve eşcinsel politik varlığı ayakta tutacaktır. Ama toplumsal cinsiyet düzenini dönüştürme projesinin izlenmesi için daha güçlü bir şeyler gerekmektedir. Bu ise cinsel politikada radikal çoğunlukları bir araya getirme ve kayda değer bir zaman dilimi boyunca bir arada tutma sorunudur.

Bu, eşcinsel ve feminist politikalardaki başlıca eğilimlerin artık uzak durduğu bir görüş olsa da eski bir özlemdir. Eğer toplumsal değişme süreci bilinçli insan denetimi altında gerçekleşecekse çoğunluklar büyük önem taşır. Bu kitapta öne sürülen argümanda yapılar, temel pratiğe ilişkin başkalaşımlar olmaksızın yeni şekillere geçirilemezler. Ama çoğunluklar da gökten inmez. Oluşturulmaları gerekir; ve eğer radikal bir eşitlik programı etrafında hâkim güçlere *karşı* inşa edileceklerse, bunu mümkün kılacak toplumsal dinamiği daha açık seçik kavramamız gerekmektedir.

Yedinci Bölüm'de tartıştığımız gibi, radikal çoğunlukları düşünülebilir kılan kriz eğilimleri de aynı şekilde ana yapısal engel üzerinde etki sahibi olurlar. Yolun ortasında yatan aslan, çıkar hesaplarıdır. Erkeklerin yarar, kadınların zarar gördüğü bir toplumsal cinsiyet düzeninde asıl yapısal reform, görünüşe bakılırsa erkeklerin çıkarlarına karşı olacaktır. Mike Broker'ın "Hötöröf olabilirim ama hiç değilse erkeğim" sözüyle ortaya koyduğu gibi, tabi kılınmış erkeklikler bile bir ölçüde hegemonik erkekliğin avantajlarından yarar sağlarlar. Evlilik veya akrabalık ilişkileri yo-

luyla veya ön plana çıkarılan dişiliği kullanarak zenginlik, prestij veya başka avantajlar sağlayan çok sayıda kadın da göz önüne alındığında, ataerkil yapının devamını isteyen sürekli bir çoğunluk bulunuyor gibidir.

İki nedenden ötürü bu hesaplar inandırıcı değildir. Öncelikle, "çıkarlar" ben-merkezcil olduğu kadar bağıntısaldır da. Sözgelimi, erkeklerin sahip olduğu yararlarla tanımlanmış bir çıkarı olan bir baba, aynı zamanda kendi çocuklarının mutluluğunda da bir çıkara sahiptir ve çocuklarının yarısı da kızdır. Çıkarı somutlayan pratikler toplumsal cinsiyet kategorisinden çok, bu ilişkiler etrafında örgütleniyor olabilirler. Çocuk bakımında cinsiyete göre gerçekleşen işbölümü krizi buna davetiye çıkarmaktadır. İkinci olarak ben-merkezcil çıkarlar bile belirsizliğe veya bölünmüşlüğe açıktır. "Erkek hareketi" literatürü, erkeklerin özgürleşmede kadınlarla aynı çıkara sahip olduklarını düşünürken hatalıydı, ama son derece yaygın bir deneyim olarak hegemonik erkekliğin içerdiği gerilimlere, bedellere ve tedirginliklere dikkat çekerken yanılmamıştı. İktidar ve kateksis yapılarındaki kriz eğilimleri, çıkara ilişkin bu tür iç bölünmeleri artırma eğilimindedir.

Toplumsal cinsiyet düzenindeki krize yönelik eğilimlerin, kendilerini asıl yapısal reforma adamış çoğunluklar için bir temel oluşturacak denli ileri gidip gitmemesi, belki de radikal politikanın bugün karşı karşıya olduğu önemli stratejik sorunun ta kendisidir. Bu bir anlamda yoğun ve yaygın stratejilerin birleşimini içerir; birinci strateji doğrultuları ve uygulanabilirliği tanımlar, ikincisi ise hareket etme gücünü sağlar. Böyle bir birleştirme şimdiye dek gerçekleşmemiştir. Buna yönelik eğilimler, başka her şeyden çok cinsiyete dayalı işbölümü açısından daha güçlü görünüyor: "Aile geliri" kavramının çökmesi, çocuk bakımı krizi ve babalığa ilişkin görüşlerin değişmesi, fırsat eşitliğine ilişkin liberal politikaların gençler arasında kitlesel boyutlara varan işsizlik sorunuyla baş edememesi gibi örnekler düşünülebilir. Yine de hareket radikalizminin asıl enerjileri başka bir noktada yoğunlaşmaktadır. Eğer radikal çoğunluklar ortaya çıkacaksa bu yalnızca çoktan allanıp pullanmış ve yükseltilmiş pankartlar etrafına üşüşen kitlelerin var olup olmaması sorunu değildir. Şu anki radikalizmin sancısını duyduğu yeniden yönelimlerin bir bölümü de yaşanmak zorundadır.

C. SONUÇ: TOPLUMSAL CİNSİYETE DAİR TOPLUM TEORİSİYLE KURULABİLECEK BİR DÜNYA ÜZERİNE NOTLAR

Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin dönüştürülmesine ilişkin temel amaç için iki mantıksal aday vardır. Bunlardan biri, toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması, öteki ise toplumsal cinsiyetin yeni temellerde yeniden kurulmasıdır.

Birinci yol boyunca ilerlenecek olursa bazı cüretkârların cinsel yolla üremeye son verilmesini önerdiği görülür. Bu argümanın yeni ve gelişkin bir uyarlamasında David Fernbach, içsel doğamızı bu yolla aşarak "paleolitik" üreme sistemimizi modernleştireceğimizi, bunun da, insanın kendi dışındaki doğayı aşmasına denk olacağını öne sürecek denli ileri gitmişti. Üreme teknolojisinin daha önce sözü edilen şüpheli politikalarını bir kenara bırakacak olursak, bu görüş –tıpkı "kadın ve doğa" yüceltiminin zıt imgesi gibi– cinsiyetin toplumsal dünyasının nasıl kurulduğuna ilişkin hatalı bir anlayış üzerinde temellenir. Toplumsal cinsiyet düzeni biyolojiden kaynaklanmış değildir ve hiçbir zaman da öyle olmamıştır. Daha çok, insanın üreme biyolojisine verilen belirli bir tarihsel karşılığı yansıtır. Başka kolektif karşılıklar verilmesi de mümkündür. Biyolojik cinsiyeti ortadan kaldırma girişimleri de kuşkusuz bu olası karşılıklar arasındadır. Ama kurtuluş hedefi doğrultusunda doğanın aşılması anlamına gelmeyecektir, çünkü mevcut toplumsal cinsiyet düzeni doğada verili değildir. Bu ancak, insan deneyiminin çeşitliliğini kesinlikle azaltacak ve çok büyük bir olasılıkla var olan iktidar yapılarının gücünü artıracak kolektif bir sakatlık olacaktır.

Eğer toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması kayda değer bir amaçsa, toplumsal bir yapı olarak toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılması söz konusu olmak zorundadır. 6. Bölüm'de tanımlandığı gibi toplumsal cinsiyet, sonuçta toplumsal pratik alanlarının üremedeki bölüşüme bağlanması, bir ilinti yaratılmasıdır. Ortadan kaldırılması ise mantıksal olarak bu alanların bağlantısının koparılması sorunudur. Bu ise biyolojik farklılığın yerilmesi veya yadsınması anlamına gelmez; ama aynı şekilde yüceltilmesini de içermez. Cinsiyetler arasındaki farklılık, kozmik bir bölünme veya

toplumsal bir yazgı değil, yalnızca üremedeki işlevsel bir bütünleyiciliktir. Bunun duygusal ilişkileri yapılandırması için hiçbir neden yoktur, dolayısıyla heteroseksüel ve eşcinsel kategorileri kesinlikle önemsizleşir. Karakteri yapılandırması için de hiçbir neden yoktur, dolayısıyla kadınlık ve erkeklik de göçüp gidecektir.

Böyle bir gelecek, eşcinsel kurtuluş teorisinin yapıbozumcu kanadında dile getirilmektedir ve anlık bir strateji olmaktansa nihai bir hedef olarak daha inandırıcıdır. En büyük meziyeti, toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin temellerini yok etmesidir. Biyolojik farklılık ve benzerliğin toplumsal eşitsizlik yapılarının parçası olması, doğanın kendisini değil "doğaya" ilişkin ikilemlerimizi yaratır. Adaletsizlikleri kurumsallaştıran pratikleri, bu haksızlıkları savunan politikaları ve yine bu haksızlıkları onaylayan ideolojileri üreten çıkarların toplumsal kuruluş temeli eşitsizliktir. Kurtuluş, kişisel davranışlar üzerindeki kısıtlamaların ortadan kalkması anlamında özgürleşmeyle değil, eşitlikle ilişkili bir kavramdır.

Bunu söylemek kolaydır belki ama, bu kitapta ele alınan birçok ayrıntının da gösterdiği gibi, küçük ortamlarda bile aşılması gereken küçük bir güçlükten daha fazlası söz konusudur. Eşitlik sonuçta mutlak bir kavramdır. Ama bununla birlikte, iyi tasarlanmış hiçbir niteliği olanaklı kılmaz. Eğer eşitlik, derhal ulaşılabilecek bir durum olarak eksiksiz eşitliği gerektirseydi, pratik için bir kriter olarak tümüyle gerçekdışı olacaktı. III. Kısım'da kişiliğin sürekliliğine ilişkin dile getirilen argümanlar, en yakın seçenek olarak genel yapıbozuma dair herhangi bir görüşü yıkmaya yeterlidir. Ama güçlü bir eşitlik kavramı, herhangi bir uzlaşmaya varılmaksızın pratiğe dair bir kriter olabilir, tabii asla vazgeçilmeyecek bir *hareket doğrultusu* olarak kabul edilirse. Kısacası, bütün pratiklerin eşitlik kriteri, pratiklerin başlangıçta içinden çıktıkları koşullardan daha fazla eşitlik üretmeleri, ama bunu, üretilen koşullar karşısında yılmamacasına yapmaları yönündedir. Bu anlamda, toplumsal cinsiyetin yapıbozumu, uygulanabilir bir etik programdır. Politik pratik kriteri böylece, toplumsal pratiğin daha sonraki bir noktada bulunan alanının üreme karmaşasıyla bağlantısının koparılması halini alır.

Tıpkı sınıfların kaldırılmasına karşı öne sürülen geleneksel argüman gibi, toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmasına karşı öne

sürülen basmakalıp argüman da, böylesi bir girişimin aynılıkla sonuçlanacağını belirtir. Cinsiyet farklılığı olmayınca, kaçınılmaz olarak kasvetli bir tektipliğe mahkûm oluruz – yani hepimiz işçi tulumları giyecek ve kulak memesi hizasında kesilmiş saçlarla dolaşacağız. Belki bu iddia retorik olarak etkilidir ama analiz olarak ancak bir yanlış anlamadır. Yapıbozumun mantıksal çıkarımı sınırsız ölçüde değişkendir. Marcuse'nin *Eros* ve *Uygarlık*'ta sunduğu "çok evreli sapkınlık" tartışması, hiçbir şeyin normatif olarak tanımlanamayacağı, bu yüzden de hiçbir şeyin "sapkın" olamayacağı şeklinde açımlanan hükümler içermesine rağmen, yine de bu anlayışın kötü bir özeti değildir. Belki çok evreli bir erotizm, aynı zamanda çok evreli bir emek ve çok evreli karar verme yapıları demektir.

Öyleyse toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmasının bedeli aynılık değil, belirli türde yapıların yitirilmesidir. Bu kurtuluş anlayışına ilişkin bir yargı, sonuçta toplumsal cinsiyet yapılarının bir değer taşıyıp taşımamasına bağlıdır. Eğer bu yapılar tarihin girdabına kapılıp gitmiş olsalardı kaybımız ne olacaktı?

Kültürümüzün, barbarlığı kadar, enerjisinin ve güzelliğinin pek çoğunun da toplumsal cinsiyet ilişkileri aracılığıyla ve bu ilişkiler etrafında yaratılmakta olduğunun belirtilmesi gerekir. Toplumsal cinsiyet yapılı ve oldukça kendine özgü cinsiyetçi duyarlıklara sahip bir kültür, bize *Othello*'yu, *Nibelungen Destanı*'nı ve Rubens'in portrelerini kazandırmıştır, bundan daha fazlasını da veremez. Kendi bedenlerimizin duyumundan, bir evi çekip çevirmeye ilişkin eski inanışlara, popüler şarkılara ve günlük mizaha kadar günlük yaşamın ince dokusunun büyük bir bölümü, toplumsal cinsiyet üzerinde temellenmektedir. Toplumsal cinsiyet, sahip olduğumuz erotizm ve imgelemimizi hem sınırlamakta hem de körüklemektedir. Örüntünün tümünün dışlanması, bildiğimiz bir yaşam biçimine kıyasla ciddi biçimde yoksullaştırılacak bir yaşam biçimini gösteriyor gibidir. En iyimser tahminle bu, bizim deneyim dünyamızdan öylesine farklı olacaktır ki arzu edilebilir olup olmadığını kolay kolay anlayamayız.

Yine de bu deneyimi, kültürün bu zenginliğini üreten kısıtlamalar, aynı zamanda kitapta ele alınan toplumsal cinsiyet eleştirilerinin nedeni olan güçlü eşitsizlikler, yoğun baskılar, şiddet

ve potansiyel yıkım da üretir. Bu ise kültürel enerjinin eşitsizlik yapısından koparılıp koparılamayacağı, toplumsal cinsiyetin ortadan kaldırılmadan tehlikesiz biçimlerde yeniden kurulmasının mümkün olup olmadığı sorusunu getirir.

Bu, yapının yıkılmasından çok yeniden yapılandırmayı içerir. Önkoşul olarak toplumsal cinsiyet düzenlerindeki unsurlarının bir anlamda yerlerinin yeniden düzenlenebileceğini varsayar. II. Kısım'da öne sürülen tarihsel argüman, nereye kadar varabileceği açık kalsa da, bu görüşü kesinlikle desteklemektedir. Piaget'nin, zekâ psikolojisinde "özümseme" olarak adlandırdığı ve cinsiyetçi bir kültürde mevcut materyallerin alınıp yeni amaçlar doğrultusunda kullanılması gibi kolektif düzeyde bir süreci ima eder bu. 6. Bölüm'de sözünü ettiğimiz genç kızların punk üsluplarını sahiplenmesi, bunun küçük ölçekli, kolay anlaşılır bir örneğiydi. Piaget oyunu, neredeyse katışıksız özümseme olarak tanımlar ve oyun sürecinde olup bitenlerin de, bizim ortak oyun becerimizin nitel artışı olduğu söylenebilir.

Toplumsal cinsiyetle oynama şu an bilinmeyen bir şey değildir. Cinsel karakterin unsurları, toplumsal cinsiyet pratiği ya da cinsel ideoloji genellikle bağlantısızdır ve zevk, erotik gerilim, yıkım veya kişisel rahatlık için yeniden birleşmektedir. Sözünü ettiğimiz türde oyunlar, belki de, çoğunlukla cinsel altkültürlerde geliştirilmektedir. Peter Ackroyd uyuşturucu ile "karnaval" sırasında günlük âdetlerin yerle bir edilmesi arasında tarihsel bir bağlantı bulunduğunu öne sürer. Pat Califia ise lezbiyen sado-mazoşizmin, iktidarı erotik amaçlarla erkeklikten nasıl kopardığını tanımlamıştır. Fetişizm nesneleri –lateks, deri vb.– sistematik biçimde, toplumsal cinsiyet sembolleri ve ilişkileri üzerinde farklı bir etki yaratır. Ama daha az değişik bağlamlarda da aynı tür bir etki meydana gelir. Kitlesel moda, toplumsal cinsiyetin yeniden birleştirilmesiyle oynamaya 1930'larda başlamıştı, 1960'ların "üniseks" üsluplarıyla oyunu daha da şiddetlendirdi. Toplumsal cinsiyet muğlaklığı ise David Bowie ve New York Dolls'dan Grace Jones ile Boy George'a kadar geniş bir yelpazede rock müziğinin sunumunda bir tema olagelmişti. Farklı bir çizgide, Sovyetlerin medya kişilikleri olarak kadın kozmonotlar yaratmaları da keza kadınlık/erkeklikle ve cinsiyete dayalı işbölümüyle politik etkiler elde etmek için oy-

nanan bir oyundur.

Ama yeniden yapılandırmanın içerimi, mevcut pratiklerin ve simgelerin yerlerinin yeniden düzenlenmesinden, bunların bir kaleidoskopa dönüştürülmesinden daha fazla bir şeydir; ve "oyun" anolojisinin alabileceği yol ancak bu kadardır. Kültür unsurları arasındaki ilişkiler değiştiğinde, pratiğe ilişkin yeni koşullar yaratılır ve yeni pratik örüntüleri mümkün hale gelir. Yapıbozum, cinsiyet biyolojisinin toplumsal yaşamda çok küçük bir varlığa sahip olacağını, bir tür cinsel *cuisine minceur* (incelik mutfağı) olduğunu ima eder. Yeniden yapılandırma anlayışı, işbölümleri ve kateksis kurallarının ağırlığı sonucu, kendisini ortadan kaldıran iktidarın, üremedeki farklılık ve benzerliğin inceden inceye kültürel olarak işlenmesini kabul edecektir. Kültür, döllenme, gebelik, doğum ile emzirme, büyüme ile yaşlanma farklılıklarını ve çeşitliliklerini dikkate alarak yücelteblir.

Dahası insanların sürece katılabileceği birçok farklı yolu ortaya çıkarmak ve icat etmek de olasıdır. Büyük ölçüde iki cinsiyet arasında sıkışıp kalmış bulunuyoruz. Ama ilk eşcinsel teori bir "üçüncü" cinsiyet düşünmüştü ve Olaf Stapledon ilk klasik bilimkurgu romanlarından birinde insan türünde uzak bir gelecekte birçok cinsiyet veya altcinsiyet olacağını hayal etmişti. Bunlar Stapledon'ın imgeleminde biyolojik tipler olarak tasarlanmıştı; gerçek olasılıklar ise toplumsaldır. "Üçüncü cinsiyet" kavramı her ne kadar demode olsa da, rutin olarak yetiştirebilecekleri kendi çocukları olamayan eşcinsel kadın ve erkekler için bütünüyle olasıdır. Bu, çocuklar ve yetişkinler arasında özel ilişki örüntülerinin kurulmasını olanaklı kılacak, heteroseksüel yetişkinler tarafından kurulan ilişkilerin ise tamamlanıp zenginleşmesini sağlayacaktır. Gary Dowsett, yeni anlamlar kazandırılarak yaşama geçirilebilecek modeller olarak ondokuzuncu yüzyıl burjuva ailesinde küçük çocuklar ve halalar veya amcalar gibi bu çocukların ebeveyni olmayan yetişkinler arasındaki tarihsel ilişki örneklerine dikkat çeker. Erkeklerin kuvad* yoluyla doğuma sembolik olarak katılmaları, yeni bir anlam kazandırılabilecek başka bir tarihsel

* Erkek lohusalığı: Bazı ilkel toplumlarda karısı doğum yaptıktan sonra kocanın sanki çocuk doğurmuş gibi yatağa yatıp kendisini arınmaya adadığı bir görenek. (ç.n.)

örnektir. Eğer cinsiyete dayalı işbölümünden kaynaklanan eşitsizliklerin köklerini kazımak istiyorsak, erkeklerin açık ve kesin bir şekilde gebelik, doğum ve bebek bakımıyla ilişkili ev işlerinin çoğunu üstlenmeleri zorunludur. Örneğin "babalık izni", sözümona kırılgan bu endüstriyel kavram, çok daha güçlü bir tanım kazandırılması gereken bir değişiklikle gündeme gelen küçük bir başlangıç noktasıdır.

Özgürlük anlayışının yeniden yapılandırılmasıyla yitirilecek olan, toplumsal cinsiyet ilişkilerindeki unsurların, bir yanda kurumsallaşmış eşitsizlikle öte yanda da biyolojik farklılıkla olan zorunlu bağlantılarıdır. Bu değişimdeki derinliğin hafife alınmaması gerekir. Bu, içinde yaşadığımız kültürün derinlerine kök salmış bir koşuldan, toplumsal cinsiyetin yazgı olduğunu öngören anlayıştan temel bir kopuş olacaktır.

Günümüzde bu anlayış, benzer bir biçimde imgelem ve eylemin içine sızarak toplumsal cinsiyet pratiğinin tüm alanlarına kök salmaktadır. Cinsel ideolojinin temel mekanizması toplumsal cinsiyetin doğallaştırılmasıdır. Kasvetli bir yazgı işbölümünü kuşatır: "Kadın işi", "erkek sorumlulukları". Daha keskin uçlu bir kateksis yazgısı, *Medea*'dan *Kazablanka*'ya kadar, Batı kültürünün aşk temasına yaklaşım biçiminin merkezine yerleşmiştir. Cinsel karakter öğretisinde psikolojik bir toplumsal cinsiyet yazgısı anlayışı ifade edilmektedir.

Bu göz önünde bulundurulacak olursa, toplumsal cinsiyeti yeniden oluşturarak cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldıran bir toplum, farklı bir duygulanım yapısını barındırmak zorundadır. Kültürel mirasın büyük bir bölümü bu durumda ancak tarih olarak farklı düşünce çerçevelerine yapışan bir değişiklikle kurtarılabilecektir. Bu çerçeveler tümüyle farklı değillerdir kuşkusuz; yaşamı ilginç kılan sevgi, nefret, kıskançlık ve ihanetler yine olacaktır. Ama bunlar, ortak bir yazgıdan çok kişisel tasarılar arasındaki ilişkiler olarak yaşanacaktır. Bu, daha az kültürel iktidar olacağı anlamına gelebilir. Yazgı anlayışı, edilgen bir bilinçlilik değil, yaşantı ve eylemi etkilemek için kullanılan bir araç, (metaforu değiştirecek olursak) bir acı ve neşe üretecidir. Eğer bu değişiklik dünyayı daraltacak olursa, aynı zamanda bazı bölümlerini daha yoğun bir hale getirecektir.

Ödenecek bu bedel karşısında, yeniden oluşturulmuş bir insan toplumu bugüne dek ulaşılamamış pratik bir eşitlik düzeyine erişecektir, aynı zamanda kültürel kaynakları çok daha zengin bir hale gelecektir. Bu zenginlik sözünü etmeye değer bir şey. Öncelikle, oyunda artık daha fazla oyuncu yer alacaktır. Cinsiyet ayrımcılığının insan kaynaklarını boşa tükettiği yönündeki "fırsat eşitliği" argümanı, bütün kısıtlılıklarına rağmen doğrudur – ayrıca istihdam konusunun ötesine de çekilebilir. İkinci olarak şu an güçlü biçimde kısıtlanmış olan toplumsal cinsiyet ilişkilerinin özgürce yeniden biçimlenmesi ile şu an güçlü bir şekilde üsluplaştırılmış psikolojik ve kültürel örüntüler, deneyim ve icat olasılıklarını geometrik olarak artırır. Erdişilik (hermafroditilik) veya androjenliğin bir başlangıç noktası olabilmesi bile güçtür. Üçüncü ve belki de en önemlisi, cinsel açıdan eşitlikçi bir toplumda yaşamın keşfe açık duygusal boyutları, yenilik ve çeşitlilik olasılıklarının daha fazla olması nedeniyle bizim toplumumuz onlardan çok daha karmaşık olur. Eşitler arasında aşk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği yıldızı altındaki aşktan daha az tutkulu olmayacaktır. Koruma ve bağımlılık sorumluluğunun ortadan kalkmasıyla birlikte, farklı bir şekilde tutkulu olacaktır. İlişkilerdeki bu temaların yerini belki de bilinmeyen ile tahmin edilmeyenin heyecanı ve gerçekten de önceden saptanmış sınırları olmayan gelecekler inşa etmenin heyecanı alacaktır. Aşk da, yeni karşılıklı bağımlılık biçimleri kurma ve kişisel icatla bağlılığın dengelenmesi sorunları gibi yeni güçlüklere sahip olacaktır.

Bu olasılıklar, her ne kadar burada toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısındaki değişiklik temelinde öne sürülmüş olsalar bile başka önkabuller içerirler. Sınıf, ırk eşitsizlikleri barındırmayan bir topluma ve emperyalizmin olmadığı, bugün sahip olduğumuz küresel yaşam standartlarından kaynaklanan çirkin eşitsizliklerin bulunmadığı bir dünyaya yönelik bir geçiş önkoşuldur.

Bu kitaptaki analiz, hem toplumsal cinsiyetin öbürlerini doğuran temel baskı olduğu ve bu yüzden cinsel politikanın öncelikli olması gerektiği görüşünü, hem de toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ikincil olduğu ve bu yüzden asıl olay sürerken cinsel politikanın bir kenara bırakılabileceği düşüncesini reddetmektedir. Asıl olay, şu an insanın yaşamını sürdürme mücadelesi görünü-

münde olan insan eşitliğine yönelik tarihsel mücadele, bu bileşenlerden oluşan bir komplekstir. Toplumsal cinsiyete ilişkin argümanım kapsamında küresel eşitsizlik, gene daha büyük bir ölçekte, tasarlanmış bir yapıdır.

Bu, bileşenlerin birbirlerine etki ettikleri anlamına gelir. Bu yüzden, radikal entelektüeller arasında giderek rağbet gören, radikal politikayı birbiriyle hiçbir sistematik bağlantısı olmayan farklı alanlardaki bir mücadeleler çoğulluğuna indirgeyen argümanları kabul etmek mümkün değildir. Bu argümanlar, öbür bütün grupları, kampanyaları ve toplumsal mücadeleleri hegemonikleştirmeye çalışan ortodoks Marksizm gibi girişimlerden duyulan çok haklı bir hoşnutsuzluğu yansıtırlar. Ama kriz eğilimleri gibi kavramlar üzerinde temellenen akılcı strateji seçimlerinde bulunma şansı tanımazlar. Toplumsal değişime yönelik hareketler stratejilere ihtiyaç duyarlar, tabii eğer önceliklerinin kurulmasını karşı tarafa bırakmayacaklarsa.

Başka tür eşitsizlikleri barındıran, ama yine de cinsiyet eşitliği içeren bir toplum tasarlanması olasıdır. Bu anlamda, Platon'un *Devlet*'indeki muhafızlar veya Ursula LeGuin'in *Karanlığın Sol Eli*'ndeki aristokrasi ve bürokrasi örnek gösterilebilir. Tersten ele alacak olursak, Edward Bellamy'nin *Looking Backward*'u (Geriye Bakış) gibi cinsel karakterin doğallığına ilişkin son derece uzlaşımsal bir görüşü barındıran sosyalist Ütopyalar bulunduğunu da söyleyebiliriz. Eşitsizlik yapıları arasındaki bağlantı kesinlikle mantıksal bir bağlantı değildir: Bunu varsayan teorisyenler başka türlü bir Hegelcilik tarafından baştan çıkarılmaktadırlar. Bağlantı ampirik ve uygulamaya dönüktür. Nitekim olgusal açıdan, çağdaş toplumsal cinsiyet iktidar yapısının nüvesinde yer alan kurumlar, bir sınıf politikası olmaksızın yıkılamazlar, çünkü bu kurumlar, toplumsal cinsiyet ve sınıf tahakkümünü birleştirmektedir. Öte yandan, uygulama açısından eşitlik, içerilmesi güç bir şeydir; Yeni Sol bünyesindeki modern feminist radikalizmin kökenleri bunu açıkça göstermektedir. Sosyalizm ve feminizm arasında tarihe geçen birlik, gergin ve eksik görünmekle birlikte, eşitsizliğin küresel yapısına ilişkin temel bir gerçeği ve hangi toplumsal güçlerin bunu parçaladığını ifade etmektedir. Karşılaştığı bütün engellere rağmen İngiliz İşçi Sendikaları Konfederasyonu, kadınların kürtaj haklarını

desteklemek amacıyla gösteri yürüyüşü düzenlemiştir, oysa İngiliz Sanayiciler Konfederasyonu böyle bir şey yapmamıştır.

Çok daha az çekici olmakla birlikte düşünülebilir başka gelecekler de var. Margaret Atwood'un baskıcı bir geleceğe ilişkin romanı *The Handmaid's Tale* (Damızlık Kızın Öyküsü) bir hicivdir belki, ama olmayacak bir şey de değildir. Toplumsal cinsiyetin yeniden oluşturulması otoriter bir politikanın parçası olarak pekâlâ kabul edilebilir; doğum teknolojisinin bugünkü gelişimi bu yönü işaret etmektedir. Eşitlikçi bir yaşam biçimi inşa edilerek, tartıştığım olasılıkları gerçekleştirecek toplumsal cinsiyetin yeniden oluşturulması, yalnızca tarihsel bir olasılıktır ve ille de zorunlu bir gelecek olması gerekmez. Eğer bu gerçekleşecekse, pratiği de, yani yeniden oluşturma sorumluluğunu üstlendiğimiz tasarılar da, tüm biçimleriyle baskıya atıfta bulunan bir politikanın parçası olmak zorundadır. Bu sorumluluğu üstlenmekle, fiziksel ve çevresel açıdan güvenli, deneyim açısından zengin ve tarihsel olarak açık bir geleceği şekillendirme yönündeki kolektif becerimizin içsel sınırlarını kaldırıyor olacağız.

Kaynakça

Abercrombie, N., Hill, S. ve Turner, B. S. (1980) *The Dominant Ideology Thesis* (Londra: George Allen and Unwin).

Ackroyd, P. (1979) *Dressing Up: Transvestism and Drag* (Londra: Thames and Hudson).

Adler, A. (1956) *The Individual Psychology of Alfred Adler* (New York: Basic Books).

Adler, A. (1928) "Psychologie der Macht", der. F. Kobler, *Gewalt und Gewaltlosigkeit* (Zürich: Rotapfelverlag), s. 41-46.

Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. ve Sanford, R. N. (1950) *The Authoritarian Personality* (New York: Harper).

Alinsky, S. D. (1972) *Rules for Radicals* (New York: Vintage).

Allen, P. (1970) *Free Space: A Perspective on the Small Group in Women's Liberation* (ABD: Times Change Press).

Altman, D. (1972) *Homosexual: Oppression and Liberation* (Sydney: Angus and Robertson).

Altman, D. (1979) *Coming Out in the Seventies* (Sydney: Wild and Woolley).

Altman, D. (1982) *The Homosexualization of America, the Americanization of the Homosexual* (New York: St Martin's Press).

Amato, P. R. (1980) "Man in a Woman's World: The Hassles of a Male Homemaker", *Social Alternatives*, 1, 6/7, s. 100-02.

American Psychological Association (Amerikan Psikoloji Birliği (1977) "Guidelines for Nonsexist Language in APA Journals", *American Psychologist*, 32, 6, s. 487-94.

Anti-Discrimination Board (Ayrımcılık Karşıtı Kurul), Yeni Güney Galler (1982) *Discrimination and Homosexuality* (Sydney: ADB).

Arendt, H. (1958) *The Origins of Totalitarianism* (New York: Meridian). *Totalitarizmin Kaynakları-1/Antisemitizm*, çev.: B.S. Şener, İletişim Yay., 1997–*2/Emperyalizm*, 1998.

Ariès, P. (1973) *Centuries of Childhood* (Londra: Jonathan Cape).

Atwood, M. (1986) *The Handmaid's Tale* (Londra: Jonathan Cape). *Damızlık Kızın Öyküsü*, çev.: Sevinç-Özcan Kabakçıoğlu, Afa Yay., 1992

Avustralya Kadın Bürosu, İstihdam ve Gençlik İşleri Bölümü (1981), *The Role of Women in the Economy, Position paper for OECD High Level Conference on the Employment of Women 1980* (Canberra: AGPS).

Avustralya Okullar Komisyonu (1975) *Girls, School and Society* (Canberra: Schools Commission).

Avustralya Sağlık Bakanlığı (1984) *Alcohol in Australia: A Summary of Related Statistics* (Canberra: Australian Government Publishing Service).
Bachofen, J. J. (1967) *Myth, Religion and Mother Right: Selected writings* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Baldock, C. V. ve Cass, B., der. (1983) *Women, Social Welfare and the State* (Sydney: George Allen and Unwin).
Barbour, J. (1973) "That Thing of Silk", *Refractory Girl*, 2, s. 25-29.
Barnsley Women Against Pit Closures (*Maden Ocaklarının Kapatılmasına Karşı Kadınlar*) (1984) *Women Against Pit Closures* (İngiltere: WAPC).
Barrett, M. (1980) *Women's Oppression Today* (Londra: Verso). *Günümüzde Kadına Uygulanan Baskı*, Pencere Yay.
Barry, K. (1979) *Female Sexual Slavery* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall).
Bateson, G. (1973) *Steps to an Ecology of Mind* (St Albans: Paladin).
Beauvoir, S. de (1972 [1949]) *The Second Sex* (Harmondsworth: Penguin). *Kadın-1*, çev.: Bertan Onaran, Payel Yay., 1993; *Kadın-2*, 1993; *Kadın-3*, 1993.
Bebel, F. A. (1904) *Women under Socialism* (New York: Labor News Company). *Kadın ve Sosyalizm*, çev.: Saliha N. Kaya, İnter Yay., 1991.
Bell, C. ve Newby, H. (1976) "Husbands and Wives: The Dynamics of the Deferential Dialectic", der. S. Allen ve D. Barker, *Dependence and Exploitation in Work and Marriage* (Londra: Longman).
Bellamy, E. (1888) *Looking Backward* (Boston: Ticknor and Co.).
Bem, S. L. (1974) "The Measurement of Psychological Androgyny", *Journal Consult. Clin. Psychol.*, 42, 2, s. 155-162.
Bertaux, D. (1981) *Biography and Society: The Life History Approach in the Social Sciences*, Beverley Hills: Sage, Sage Studies in International Sociology, 23.
Biddle, B. J. (1979) *Role Theory* (New York: Academic Press).
Birleşmiş Milletler Kadın ve Kalkınma Asya ve Pasifik Merkezi (1979) *Draft Report of International Workshop on Feminist Ideology and Structures in the First Half of the Decade for Women, 24-30 Haziran 1979* (Bangkok: Birleşmiş Milletler).
Bland, L., Brunsdon, C., Hobson, D. ve Winship, J. (1978) "Women Inside and Outside the Relations of Production", Centre for Contemporary Cultural Studies, Women's Studies Group (Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi, Kadın Araştırmaları Grubu), *Women Take Issue: Aspects of Women's Subordination* (Londra: Hutchinson), s. 35-78.
Bottomley, G. (1979) *After the Odyssey: A study of Greek Australians* (St Lucia: University of Queensland Press).
Bourdieu, P. (1977) *Outline of a Theory of Practice* (Cambridge: Cambridge University Press).
Bowlby, J. (1953) *Child Care and the Growth of Love* (Harmondsworth: Penguin).
Bowles, S. ve Gintis, H. (1976) *Schooling in Capitalist America* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Branca, P. (1978) *Women in Europe since* 1750 (Londra: Croom Helm).
Bray, A. (1982) *Homosexuality in Renaissance England* (Londra: Gay Men's Press).
Bristol Anti-Sexist Men's Conference (Cinsiyetçilik-karşıtı Erkekler Konferansı)(1980) "A Minimum Self-Definition of the Anti-Sexist Men's Movement", *Achilles Heel*, 4, s. 2-3.
Brohm, J-M. (1978) *Sport - A Prison of Measured Time* (Londra: Ink Links).
Broker, M. (1976) "I May be a Queer, But at Least I am a Man: Male Hegemony and Ascribed versus Achieved Gender", der. D. Leonard Barker ve S. Allen, *Sexual Di-*

visions and Society (Londra: Tavistock), s. 174-98.
Brown, B. (1973) *Marx, Freud and the Critique of Everyday Life* (New York: Monthly Review Press/*Marks, Freud ve Günlük Hayatın Eleştirisi*, Çev.: Yavuz Alogan, Ayrıntı Yayınları, 1989).
Brown, N. O. (1959) *Life Against Death: The Psychoanalytical Meaning of History* (Middletown: Wesleyan University Press/*Ölüme Karşı Hayat-Tarihin Psikanalitik Anlamı*, Çev.: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, 1996).
Brownmiller, S. (1975) *Against Our Will: Men, Women and Rape* (New York: Simon and Schuster).
Bryson, L. ve Mowbray, M. (1983) "The Reality of Community Care", *Australian Society*, 2, 5, s. 13.
Bullock, A. (1962) *Hitler*, y.b. (Harmondsworth: Penguin).
Bullough, V. L. (1979) *Homosexuality: a History* (New York: New American Library).
Bujra, J., ve d. (1984) "Challenging The Feminist Challenge: A Forum on Bouchier", *Network* (BSA Newsletter), 29, s. 6-7.
Burgmann, M. (1980) "Revolution and Machismo", der. E. Windschuttle, *Women, Class and History* (Avustralya: Fontana).
Burnett, J., der. (1982) *Destiny Obscure: Autobiographies of Childhood, Education and Family from the 1820s to the 1920s* (Londra: Allen Lane).
Burney, C. (1977) *From Village to Empire: An Introduction to Near Eastern Archaeology* (Oxford: Phaidon).
Burton, C. (1985) *Subordination: Feminism and Social Theory* (Sydney: George Allen and Unwin).
Cahill, S. E. (1983) "Reexamining the Acquisition of Sex Roles: A Social Interactionist Approach", *Sex Roles*, 9, 1, s. 1-15.
Caldwell, L. (1978) "Church, State, and Family: The Women's Movement in Italy", der. A. Kuhn ve A-M. Wolpe, *Feminism and Materialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul), s. 68-95.
Califia, P. (1983) *Sapphistry: The Book of Lesbian Sexuality*, 2. baskı (ABD: Naiad Press).
Campbell, B. (1984) *Wigan Pier Revisited: Poverty and Politics in the Eighties* (Londra: Virago).
Cancian, F. M. ve Ross, B. L. (1981) "Mass Media and the Women's Movement 1900-1977", *Journal of Applied Behavioral Sciences*, 17, 1, s. 9-26.
Carey, G. ve Lette, K. (1979) *Puberty Blues* (Melbourne: McPhee Gribble).
Carr, E. H. (1961) *What is History?* (Londra: Macmillan). *Tarih Nedir?*, çev.: M. Gizem Gürtürk, İletişim Yay., 1993.
Carrigan, T. (1981) *The Theoretical Significance of the Arguments of the Gay Liberation Movement, 1969-1981*, doktora tezi, Dept of Politics., University of Adelaide.
Carrigan, T., Connell, R. W. ve Lee, J. (1985) "Toward a New Sociology of Masculinity", *Theory and Society*, 14, 5, s. 551-604.
Carroll, J. (1977) *Puritan, Paranoid, Remissive* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Carter, A. (1974) *Fireworks* (Londra: Quartet).
Carter, A. (1979) *The Sadeian Woman: An Exercise in Cultural History* (Londra: Virago).
Casner, M. B. ve Gabriel, R. H. (1955) *The Story of American Democracy* (New York: Harcourt, Brace, Jovanovich), 3. baskı.
Cavendish, R. (1982) *Women on the Line* (Londra: Routledge and Kegan Paul).

Chafetz, J.S. (1980) "Toward a Macro-Level Theory of Sexual Stratification and Gender Differentiation", *Current Perspectives in Social Theory*, 1, s. 103-25.
Chapkis, W., der. (1981) *Loaded Questions: Women in the Military* (Amsterdam: Transnational Institute).
Chesler, P. (1978) *About Men* (Londra: Women's Press).
Childe, V. G. (1936) *Man Makes Himself* (Londra: Watts). *Kendini Yaratan İnsan*, Çev.: Filiz Ofluoğlu, Varlık Yayınları, 3. Basım, İst., 1988.
Childe, V .G. (1950 [1925]) *The Dawn of European Civilization*, 5. baskı (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Childe, V. G. (1950) "The Urban Revolution", *Town Planning Review*, 21, 1, s. 3-17.
Chodorow, N. (1978) *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (Berkeley: University of California Press).
Chomsky, N. (1971) *Problems of Knowledge and Freedom* (New York: Vintage).
Cicourel, A. V. (1964) *Method and Measurement in Sociology* (New York: Free Press).
Clark, G. ve Piggott, S. (1965) *Prehistoric Societies* (Londra: Hutchinson).
Clark, W. (1983) "Home Thoughts from Not so Far Away: A Personal Look at Family", der. L. Segal, *What is to be Done about the Family?* (Londra: Penguin), s. 168-89.
Cliff, T. (1984) *Class Struggle and Women's Liberation* (Londra: Bookmarks).
Cockburn, C. (1983) *Brothers: Male Dominance and Technological Change* (Londra: Pluto Press).
Cockburn, C. (1986) *Machinery of Dominance* (Londra: Pluto Press).
Collingwood, R.G. (1946) *The Idea of History* (Oxford: Oxford University Press). *Tarih Tasarımı*, çev.: Kurtuluş Dinçer, Ara Yay., 1. Basım, İst., 1990
Collinson, D. ve Knights, D. (1984) " 'Men Only': Theories and Practices of Job Segregation" tez, Society for Study of Social Problems, San Antonio.
Comer, L. (1974) *Wedlocked Women* (Leeds: Feminist Books). *Evlilik Mahkumları*, çev.: Sedef Öztürk, Pazartesi Kitapları Yay., 1996.
Connell, R. W. (1974) "You Can't Tell Them Apart Nowadays, Can You?" *Search*, 5, 7, s. 282-85.
Connell, R. W. (1983) *Which Way is Up?* (Sydney: George Allen and Unwin).
Connell, R. W. (1985a) "Masculinity, Violence and War", der. P. Patton ve R. Poole, *WarlMasculinity* (Sydney: Intervention), s. 4-10.
Connell, R. W. (1985b) *Teachers' Work* (Sydney: George Allen and Unwin).
Connell, R. W., Ashenden, D. J., Kessler, S. & Dowsett, G. W. (1982) *Making the Difference: Schools, Families and Social Division* (Sydney: George Allen and Unwin).
Connell, R. W., Dowsett, G. W., Kessler, S. & Ashenden, D. J. (1981) "Class and Gender Dynamics in a Ruling-Class School", *Interchange*, 12, 2-3, s. 102-17.
Connell, W. F. (1980) *A History of Education in the Twentieth Century World* (Canberra: Curriculum Development Centre).
Connell, W. F. vd., (1975) *12 to 20* (Sydney: Hicks Smith).
Constantinople, A. (1973) "Masculinity-Femininity: An Exception to a Famous Dictum?", *Psychological Bulletin*, 80, 5, s. 389-407.
Constantinople, A. (1979) "Sex Role Acquisition: In Search of the Elephant", *Sex Roles*, 5, 2, s. 121-33.
Cook, P., Davey, I. ve Vick, M. (1979) "Capitalism and Working Class Schooling in Late Nineteenth Century South Australia", *Australian and New Zealand History of Education Society Journal*, 8, 2, s. 36-48.
Cooper, D. (1968) *The Dialectics of Liberation* (Harmondsworth: Penguin).
Cooper, D. (1971) *The Death of the Family* (Londra: Allen Lane). Ailenin Ölümü, Çev.

Güzin Özkan, Kıyı Yayınları. 1988.
Coote, A. ve Campbell, B. (1982) *Sweet Freedom: The Struggle for Women's Liberation* (Londra: Pan).
Corrigan, P. (1984) "My Body, my 'Self'? Trying to See my Masculine Eyes", *Resources for Feminist Research*, 12, 4, s. 29-32.
Costello, J. (1985) *The Pacific War* (Londra: Pan).
Court, D. (1986) *The State and Women's Liberation*, yayımlanmamış tez, Macquarie University.
Croll, E. J. (1983) *Chinese Women Since Mao* (Londra: Zed Press).
Cucchiari, S. (1981) "The Gender Revolution and the Transition from Bisexual Horde to Patrilocal Band: The Origins of Gender Hierarchy", der. S.B. Ortner ve H. Whitehead, *Sexual Meanings: The Cultural Construction of Gender and Sexuality* (Cambridge: Cambridge University Press), s. 31-79.
Curthoys, A. (1976) "Men and Childcare in the Feminist Utopia", *Refractory Girl*, 1, s. 3-5.
Çağdaş Kültürel Araştırmalar Merkezi, Kadın Araştırmaları Grubu (1978) *Women Take Issue* (Londra: Hutchinson).
Dahrendorf, R. (1973) *Homo Sociologicus* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Dalla Costa, M. ve James, S. (1975) *The Power of Women and the Subversion of the Community* (Bristol: Falling Wall Press).
Daly, M. (1978) *Gyn/Ecology: The Metaethics of Radical Feminism* (Boston: Beacon Press).
Dancis, B. (1976) "Socialism and Women in the United States 1900-1917", *Socialist Revolution*, 6, 1, s. 81-144.
Darwin, C. (1928 [1859]) *Of the Origin of Species by means of Natural Selection* (Londra: Dent). *Seksüel Seçme*, çev.: Öner Ünalan, 1977.
Darwin, C. (1890 [1874]) *The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex*, 2. baskı (Londra: John Murray). *İnsanın Türeyişi*, Sol-Onur Yay., 1985.
Dasey, R. (1985) *Women Workers: Their Employment and Participation in the Labour Movement. Hamburg 1880-1914*, doktora tezi, University of London.
David, D. S. ve Brannon, R. (1976) *The Forty-Nine Percent Majority: The Male Sex Role* (Reading, Massachusetts: Addington-Wesley).
Davidson, B. (1974) *Africa in History: Themes and Outlines*, y.b. (Londra: Macmillan).
Davies, M. L., der. (1977 [1931]) *Life As We Have Known It, By Cooperative Working Women* (Londra: Virago).
Davies, M. L. (1978 [1915]) *Maternity: Letters from Working-Women* (Londra: Virago).
Dawkins, R. (1976) *The Selfish Gene* (Oxford University Press). *Gen Bencildir*, çev.: Asuman Müftüoğlu, Tübitak Popüler Bilim Kitapları No. 19 Ankara, 1995.
Delphy, C. (1977) *The Main Enemy: A Materialist Analysis of Women's Oppression* (Londra: Women's Research and Resources Centre).
D'Emilio, J. (1983) *Sexual Politics, Sexual Communities: The Making of a Homosexual Minority in the United States 1940-1970* (Chicago: University of Chicago Press).
Denno, D. (1982) "Sex Differences in Cognition: A Review and Critique of the Longitudinal Evidence", *Adolescence*, 17, 68, s. 779-788.
Dinnerstein, D. (1976) *The Mermaid and the Minotaur* (New York: Harper and Row).
Dixon, B. (1977) *Catching them Young* (Londra: Pluto Press), 1. cilt: *Sex, Race and Class in Children's Fiction.*
Dobash, R. E. ve Dobash, R. P. (1979) *Violence Against Wives: A Case Against the Pat-*

riarchy (New York: Free Press).
Dollard, J. (1935) *Criteria for the Life History* (New Haven: Yale University Press).
Dollard, J. (1937) *Caste and Class in a Southern Town* (New Haven: Yale University Press).
Dolto, F. (1974) *Dominique: Analysis of an Adolescent* (Londra: Souvenir Press).
Donzelot, J. (1979) *The Policing of Families* (New York: Pantheon).
Dowsett, G. (1982) "Boiled Lollies and Bandaids: Gay Men and Kids", *Gay Information*, 11, s. 34-38.
Du Bois, E., Buhle, M. J., Kaplan, T., Lerner, G. & Smith-Rosenberg, C. (1980) "Politics and Culture in Women's History: A Symposium', *Feminist Studies*, 6, 1, s. 26-64.
Duffy, M. (1972) *The Erotic World of Faery* (Londra: Hodder and Stoughton).
Dunbar, R. (1970) "Female Liberation as the Basis for Social Revolution", der. R. Morgan, *Sisterhood is Powerful* (New York: Vintage), s. 477-92.
Dworkin, A. (1981) *Pornography: Men Possessing Women* (Londra: Women's Press).
Dworkin, A. (1983) *Right-Wing Women* (Londra: Women's Press).
Eardley, T., Gould, S., Metcalfe, A. & Morrison, P. (1980) "The Sexual Politics of Men's Work", *Achilles Heel*, 4, s. 15-19.
Easlea, B. (1983) *Fathering the Unthinkable: Masculinity, Scientists and the Arms Race* (Londra: Pluto Press).
Edgar, D. ve Ochiltree, G. (1982) "Family Change and Early Childhood Development", *Institute of Family Studies Discussion Paper*, 6.
Edgar, P. ve McPhee, H. (1974) *Media She* (Melbourne: Heinemann).
Edwards, A. R. (1983) "Sex Roles: A Problem for Sociology and for Women", *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 19, 3, s. 385-412.
Ehrenreich, B. (1977) "Towards Socialist Feminism", *Heresies*, 1, s. 4-7.
Ehrenreich, B. (1983) *The Hearts of Men* (Londra: Pluto Press).
Ehrenreich, B. ve English, D. (1979) *For Her Own Good* (Londra: Pluto Press).
Ehrhardt, A. A. ve Meyer-Bahlburg, H. F. L. (1981) "Effects of Prenatal Sex Hormones on Gender-Related Behaviour", *Science*, 211, s. 1312-18.
Eisenstein, H. (1984) *Contemporary Feminist Thought* (Londra: Unwin Paperbacks).
Eisenstein, H. (1985) "The Gender of Bureaucracy: Reflections on Feminism and the State", der. J. Goodnow ve C. Pateman, *Women, Social Science and Public Policy* (Sydney: George Allen and Unwin), s. 104-115.
Eisenstein, H. ve Jardine, A., der. (1980) *The Future of Difference* (Boston: Hall).
Eisenstein, Z.R. (1979) *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (New York: Monthly Review Press).
6. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu (1980) *Women and Employment: Policies for Equal Opportunities* (Paris: OECD).
Ellis, A. (1976) *Sex and the Liberated Man* (Secaucus: Lyle Stuart).
Ellis, H. (1970 [1897]) *Studies in the Psychology of Sex*, 2. cilt: *Sexual Inversion* (Philadelphia: Davis).
Engels, F. (1970 [1884]) "The Origin of the Family, Private Property and the State", K. Marx ve F. Engels *Selected Works* (Moskova: Progress Publishers), 3. cilt. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, çev.: Kenan Somer, Sol -Onur Yay., 1992, 1. Baskı, 1967.
Erikson, E. H. (1965) *Childhood and Society*, 2. baskı, (Harmondsworth: Penguin).
Esterson, A. (1970) *The Leaves of Spring: A Study in the Dialectics of Madness* (Londra: Tavistock).

7. Eşcinsel Sol Kolektif, der. (1980) *Homosexuality: Power and Politics* (Londra: Allison and Busby).
Fairweather, H. (1976) "Sex Differences in Cognition", *Cognition*, 4, 3, s. 231-280.
Fanon, F. (1967) *Black Skin, White Masks* (New York: Grove Press).
Fanon, F. (1968) *The Wretched of the Earth* (New York: Grove Press).
Farrell, W. (1974) *The Liberated Man* (New York: Random House).
Fendrich-Salowey, G., Buchanan, M. ve Drew, C. (1982) "Mathematics, Quantitative and Attitudinal Measures for Elementary School Boys and Girls", *Psychological Reports*, 51, 1, s. 155-62.
Fernbach, D. (1981) *The Spiral Path* (Londra: Gay Men's Press).
Firestone, S. (1971) *The Dialectic of Sex* (Londra: Paladin). *Cinselliğin Diyalektiği*, çev.: Yurdanur Salman, Payel Yay., 1. basım, 1979.
Foucault, M. (1980) "Introduction", *Herculine Barbin* (Brighton: Harvester).
Foucault, M. (1980) *The History of Sexuality* (New York: Vintage), 1. cilt: *Introduction. Cinselliğin Tarihi I*, çev.: Hülya Tufan, İstanbul: Afa Yay., 1993, ilk basım 1986.
Franzway, S. ve Lowe, J. (1978) "Sex-Role Theory: Political Cul-de-sac?", *Refractory Girl*, 16, s. 14-16.
Freud, S. (1905) "Fragment of an Analysis of a Case of Hysteria", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1953), 7. cilt, s. 1-122.
Freud, S. "Three Essays on the Theory of Sexuality", *Complete Psychological Works* , standart baskı (Londra: Hogarth, 1953), 7. cilt, s. 123-243.
Freud, S. (1908) "'Civilized' Sexual Morality and Modern Nervous Illness", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1959), 9. cilt, s. 177-204.
Freud, S. (1913) "Totem and Taboo", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1953), 13. cilt, s. 1-161. *Totem ve Tabu*, çev.: Niyazi Berkes, Remzi K., 1993.
Freud, S. (1918) "From the History of an Infantile Neurosis", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1955), 17. cilt.
Freud, S. (1923) "The Ego and The Id", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1961), 19. cilt.
Freud, S. (1930) "Civilization and its Discontents", *Complete Psychological Works*, standart baskı (Londra: Hogarth, 1961), 21. cilt.
Friedan, B. (1963) *The Feminine Mystique* (New York: Norton). *Kadınlığın Gizemi*, çev.: Tahire Mertoğlu, E Yay., 1981.
Friedan, B. (1982) *The Second Stage* (Londra: Michael Joseph).
Friday, N. (1979) *My Mother/My Self* (Glasgow: Fontana/Collins).
Fromm, E. (1942) *The Fear of Freedom* (Londra: Routledge and Kegan Paul). *Özgürlükten Kaçış*, çev.: Şemsa Yeğin, Payel Yay., 1993.
Gagnon, J. H. ve Simon, W. (1974) *Sexual Conduct: The Social Sources of Human Sexuality* (Londra: Hutchinson).
Gamarnikow, E. (1978) "Sexual Division of Labour: The Case of Nursing", der. A. Kuhn ve A-M. Wolpe, *Feminism and Materialism*, (Londra: Routledge and Kegan Paul), s. 96-123.
Game, A. ve Pringle, R. (1979) "Sexuality and the Suburban Dream", *Australian and New Zealand Journal of Sociology*, 15, 2, s. 4-15.
Game, A. ve Pringle, R. (1979) "The Making of the Australian Family", *Intervention*, 12, s. 63-83.
Game, A. ve Pringle, R. (1983) *Gender at Work* (Sydney: George Allen and Unwin).
Garfinkel, H. (1967) "Passing and the Managed Achievement of Sex Status in an In-

tersexed Person, Part 1" *Studies in Ethnomethodology* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall), s. 116-85.
Genet, J. (1966) *Our Lady of the Flowers* (St Albans: Panther).
Giddens, A. (1979) *Central Problems in Social Theory* (Londra: Macmillan).
Giddens, A. (1984) *The Constitution of Society* (Cambridge: Polity Press).
Gilder, G. (1975) *Sexual Suicide* (New York: Bantam).
Gilding, M. (1984) *Theory and History of the Family. A Case Study: Sydney from the 1870s to the 1930s*, doktora tezi, Sociology, Macquarie University.
Gilman, C. P. (1979 [1915]) *Herland* (Londra: Women's Press).
Godelier, M. (1981) "The Origins of Male Domination", *New Left Review*, 127, s. 3-17.
Goffman, E. (1979) *Gender Advertisements* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press).
Goldberg, H. (1976) *The Hazards of Being Male* (New York: Nash).
Goldberg, S. (1973) *The Inevitability of Patriarchy* (New York: William Morrow).
Goldhamer, H. (1949) "Public Opinion and Personality", *American Journal of Sociology*, 55, s. 346-54.
Goldman, E. (1972a) "The Traffic in Women", *Red Emma Speaks* (New York: Vintage), s. 143-157. *Hayatımı Yaşarken-I*, çev.: Beril Eyüboğlu, Metis-Kaos Yay., 1996; *Hayatımı Yaşarken-II*, çev.: Emine Özkaya, Kaos-Metis Yay., 1997.
Goldman, E. (1972b) "Marriage and Love", *Red Emma Speaks* içinde (New York: Vintage), s. 158-67.
Goldmann, L. (1964) *The Hidden God* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Goldmann, L. (1977) *Cultural Creation in Modern Society* (Oxford: Basil Blackwell).
Goode, W.J. (1982) "Why Men Resist", der. B. Thorne ve M. Yalom, *Rethinking the Family* (New York: Longman), s. 131-150.
Goot, M. ve Reid, E. (1975) *Women and Voting Studies* (Londra: Sage Publication), Sage Professional Papers in Contemporary Political Sociology, 1. cilt.
Gordimer, N. (1979) *Burger's Daughter* (Harmondsworth: Penguin).
Gough, K. (1971) "The Origin of the Family", *Journal of Marriage and the Family*, 33, s. 760-71.
Gouldner, A.W. (1979) *The Future of Intellectuals and the Rise of the New Class* (New York: Seabury Press). *Entelektüelin Geleceği*, Çev.: A. Özden, N. Tunalı, İstanbul, Eti, 1993.
Gramsci, A. (1971) *Selections from the Prison Notebooks* (Londra: Lawrence and Wishart). *Hapishane Defterleri*, çev.: Kenan Somer, Sol-Onur Yay., 1986.
Greene, G. ve Greene, C. (1974) S-M: *The Last Taboo* (New York: Grove Press).
Greer, G. (1970) *The Female Eunuch* (Londra: McGibbon and Kee). *İğdiş Edilmiş Kadın*. Çev.: Mefkure Bayatlı, Pencere Yay., 1996.
Griffin, C. (1985) *Typical Girls?* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Griffin, S. (1980) *Woman and Nature* (New York: Harper).
Griffin, S. (1981) *Pornography and Silence: Culture's revenge against nature* (Londra: Women's Press).
Habermas, J. (1976) *Legitimation Crisis* (Londra: Heinemann).
Habermas, J. (1979) *Communication and the Evolution of Society* (Londra: Heinemann).
Hacker, A. (1983) US: *A Statistical Portrait of the American People* (New York: Viking).
Hall, R. (1974 [1928]) *The Well of Loneliness* (Londra: Corgi).
Hall, R. (1978) *Marie Stopes: A Biography* (Londra: Virago).
Hamilton, A. (1981) "A Complex Strategical Situation: Gender and Power in Aboriginal

Australia", der. N. Grieve ve P. Grimshaw, *Australian Women: Feminist Perspectives* (Melbourne: Oxford University Press), s. 69-85.
Hamilton, R. (1978) *The Liberation of Women* (Londra: George Allen and Unwin).
Hanisch, C. (1975) "Men's Liberation", *Feminist Revolution* (New York: Redstockings), s. 60-64.
Hargreaves, D. H. (1967) *Social Relations in a Secondary School* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Harper, J. ve Richards, L. (1979) *Mothers and Working Mothers* (Melbourne: Penguin).
Harré, R. (1979) *Social Being* (Oxford: Basil Blackwell).
Harré, R. (1983) *Personal Being* (Oxford: Basil Blackwell).
Harris, J. (1970) *The Bitter Fight* (St Lucia: University of Queensland Press).
Hartmann, H.I. (1979) "The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a More Progressive Union", *Capital and Class*, 8, s. 1-33.
Hartsock, N. (1979) "Feminist Theory and the Development of Revolutionary Strategy", der. Z. Eisenstein, *Capitalist Patriarchy* (New York: Monthly Review Press), s. 56-77.
Haug, F. (1987) *Sexualization of the Body* (Londra: Verso).
Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Benn, C. ve Walkerdine, V. (1984) *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity* (Londra: Methuen).
Herdt, G.H. (1981) *Guardians of the Flutes: Images of Masculinity* (New York: McGraw Hill).
Heron House, der. (1979) *The Book of Numbers* (Londra: Pelham Books).
Hicks, N. (1978) *This Sin and Scandal: Australia's Population Debate 1891-1911* (Canberra: Australian National University Press).
Hirschfeld, M. (1942) *Sexual Anomalies and Perversions* (Londra: Torch).
Hoch, P. (1979) *White Hero, Black Beast* (Londra: Pluto Press).
Hodson, P. (1984) *Men... An Investigation into the Emotional Male* (Londra: BBC Publications).
Hollway, W. (1984) "Gender Difference and the Production of Subjectivity", J. Henriques vd., *Changing the Subject* (Londra: Methuen), s. 227-63.
Horkheimer, M., der. (1936) *Studien über Autorität und Familie* (Paris: Alcan).
Horney, K. (1967) *Feminine Psychology* (Londra: Routledge and Kegan Paul). *Kadın Psikolojisi*, çev.: Selçuk Budak, Öteki Yay., 1995.
8. Avustralya Temsilciler Meclisi, Yerli İşleri Sürekli Komitesi (1979) *Aboriginal Health* (Canberra: AGPS).
Howe, L.K. (1977) *Pink Collar Workers: Inside the World of Women's Work* (New York: Avon).
Hunt, P. (1980) *Gender and Class Consciousness* (Londra: Macmillan).
Hyde, J. S. (1981) "How Large are Cognitive Gender Differences?", *American Psychologist*, 36, 8, s. 892-901.
Inglis, A. (1974) *"Not a White Woman Safe": Sexual Anxiety and Politics in Port Moresby, 1920-1934* (Canberra: ANU Press).
Irigaray, L. (1981) "This Sex Which Is Not One", der. E. Marks ve I. de Courtivron, *New French Feminism* (Brighton: Harvester), s. 99-106.
9. İngiltere Merkezi Enformasyon Bürosu (1984) *Women in Britain* (Londra: COI).
Janeway, E. (1971) *Man's World, Woman's Place* (New York: Dell).
Johnson, O. ve Harley, C. (1980) "Handedness and Sex Differences in Cognitive Tests of Brain Laterality", *Cortex*, 16, 1, s. 73-82.
Johnston, C. (1982) "Foucault and Gay Lib", *Arena*, 61, s. 62-70.

Johnston, J. (1973) *Lesbian Nation: The Feminist Solution* (New York: Simon and Schuster).
Jones, E., der. (1924) *Social Aspects of Psycho-Analysis* (Londra: Williams and Norgate).
Joyce, J. (1960) *The Portrait of the Artist as a Young Man* (Harmondsworth: Penguin and Jonathan Cape). *Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi*, çev.: Murat Belge, İletişim Yayıncılık, 1992.
Jung, C.G. (1953 [1928]) "Anima and Animus", *Collected Works*, II. Kısım, "The Relations between the Ego and the Unconscious", ii bölümü (Londra: Routledge and Kegan Paul), 7. cilt, s. 187-209.
Kelly, P. (1984) *Fighting for Hope* (Londra: Chatto and Windus).
10. Kentsel Araştırma ve Eylem Merkezi (1976) "But I Wouldn't Want my Wife to Work Here..." *A Study of Migrant Women in Melbourne Industry* (Melbourne: CURA).
Kenyon, K. vd., (1960-83) *Excavations at Jericho* (5 cilt, Londra: British School of Archaeology in Jerusalem).
Kessler, S., Ashenden, D.J., Connell, R. W. & Dowsett, G. W. (1982) *Ockers and Disco-maniacs* (Sydney: Inner City Education Centre).
Kessler, S., Ashenden, D. J., Connell, R. W. & Dowsett, G .W. (1985) "Gender Relations in Secondary Schooling", *Sociology of Education*, 58, 1, s. 34-48.
Kessler, S.J. ve McKenna, W. (1978) *Gender: An Ethnomethodological Approach* (New York: Wiley).
11. Kızıl Kolektif (1978) *The Politics of Sexuality in Capitalism* (Londra: Red Collective and Publications Distribution Cooperative).
Kinsey, A .C., Pomeroy, W. B. ve Martin, C. E. (1948) *Sexual Behavior in the Human Male* (Philadelphia: Saunders).
Kipling, R. (1908) *Just So Stories* (Londra: Macmillan).
Klein, V. (1946) *The Feminine Character* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Klima, B. (1962) "The First Ground-Plan of an Upper Palaeolithic Loess Settlement in Middle Europe and its Meaning", der. R. J. Braidwood ve G. R. Willey, *Courses Toward Urban Life* (Edinburgh: Edinburgh University Press), s. 193-210.
Kollontai, A. (1977) *Selected Writings* (Londra: Allison and Busby).
Komarovsky, M. (1946) "Cultural Contradictions and Sex Roles", *American Journal of Sociology*, 52, s. 184-89.
Komarovsky, M. (1950) "Functional Analysis of Sex Roles", *American Sociological Review*, 15, s. 508-16.
Komarovsky, M. (1964) *Blue-Collar Marriage* (New York: Vintage).
Konrad, G. ve Szelenyi, I. (1979) *The Intellectuals on the Road to Class Power* (Brighton: Harvester).
Korda, M. (1973) *Male Chauvinism* (New York: Random House).
Kosík, K. (1976) *Dialectics of the Concrete* (Dordrecht: D. Reidel).
Kovel, J. (1981) *The Age of Desire: Reflections of a radical psychoanalyst* (New York: Pantheon).
Krafft-Ebing, R. von (1965 [1886]) *Psychopathia Sexualis*, 12. baskı (New York: Paperback Library).
Kramer, S. N. (1963) *The Sumerians* (Chicago: University of Chicago Press).
Kristeva, J. (1981) "Women's Time", *Signs*, 7, 1, s. 13-35.
Kuhn, A. ve Wolpe, A-M. (1978) *Feminism and Materialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul).

Lafitte, P. (1957) *The Person in Psychology* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Laing, R. D. (1960) *The Divided Self* (Londra: Tavistock). *Bölünmüş Benlik*, çev.: Selçuk Çevik, Kabalcı Yay., 1993.
Laing, R. D. (1968) *The Politics of Experience* (New York: Ballantine Books). *Yaşantının Politikası*, çev.: Kemal Sayar, Vadi Yay., Ankara, 1993.
Laing, R. D. (1976) *The Politics of the Family* (Harmondsworth: Penguin).
Laing, R. D. ve Cooper, D.G. (1964) *Reason and Violence* (Londra: Tavistock).
Laing, R. D. ve Esterson, A. (1964) *Sanity, Madness and the Family* (Londra: Tavistock).
Lane, D. ve O'Dell, F. (1978) *The Soviet Industrial Worker* (Oxford: Martin Robertson).
Lang, T. (1971) *The Difference Between a Man and a Woman* (New York: John Day).
Lasch, C. (1977) *Haven in a Heartless World: The Family Besieged* (New York: Basic Books).
12. Latin Amerikalı ve Karayipli Kadınlar Kolektifi (1980) *Slaves of Slaves* (Londra: Zed Press).
Lauret, J-C. (1970) *The Danish Sex Fairs* (Londra: Jasmine Press).
Lefebvre, H. (1976) *The Survival of Capitalism: Reproduction of the Relations of Production* (Londra: Allison and Busby).
LeGuin, U. (1973) *The Left Hand of Darkness* (Londra: Panther). *Karanlığın Sol Eli*, çev. Ümit Altuğ, Ayrıntı Yayınları, 1995.
Lepervanche, M. de (1984) "The 'Naturalness' of Inequality", der. G. Bottomley ve M. de Lepervanche, *Ethnicity, Class and Gender in Australia* (Sydney: George Allen and Unwin), s. 49-71.
Lessing, D. (1962) *The Golden Notebook* (Londra: Michael Joseph). *Altın Defter-I*, çev.: Aslı Cıngıl, Mitos Yay.; *Altın Defter-II*, 1992.
Lewis, G. (1983) *Real Men Like Violence* (Sydney: Kangaroo Press).
Lévi-Strauss, C. (1969 [1949]) *The Elementary Structures of Kinship*, y.b. (Boston: Beacon Press).
Lewontin, R. C., Rose, S. ve Kamin, L.J. (1984) *Not in Our Genes: Biology, Ideology and Human Nature* (New York: Pantheon).
Linstone, H. A., Lendaris, G.G., Rogers, S.D., Wakeland, W. ve Williams, M. (1979) "The Use of Structural Modeling for Technology Assessment", *Technological Forecasting and Social Change*, 14, 4, s. 291-327.
Lipman-Blumen, J. ve Tickamyer, A.R. (1975) "Sex Roles in Transition: A Ten-Year Perspective", *Annual Review of Sociology*, 1, s. 297-337.
Lippert, J. (1977) "Sexuality as Consumption", der. J. Snodgrass, *For Men Against Sexism* (Albion, California: Times Change Press), s. 207-13.
Lloyd, S. (1955) *Foundations in the Dust: a Story of Mesopotamian Exploration* (Harmondsworth: Penguin).
Lukács, G. (1971) *History and Class Consciousness* (Londra: Merlin Press).
Lukes, S. (1974) *Power: A Radical View* (Londra: Macmillan).
Lumsden, A. (1984) "Gayness is Good for You", *New Statesman*, (31 Ağustos), s. 13-15.
Lyttleton, N. (1984) "Men's Liberation, Men Against Sexism and Major Dividing Lines" *Resources for Feminist Research*, 12, 4, s. 33-34.
Maccoby, E.E. ve Jacklin, C.N. (1975) *The Psychology of Sex Differences* (Stanford: Stanford University Press).
McIntosh, M. (1968) "The Homosexual Role", *Social Problems*, 16, 2, s. 182-92.

McIntosh, M. (1978) "The State and the Oppression of Women", der. A. Kuhn ve A-M. Wolpe, *Feminism and Materialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul), s. 254-289.
MacKenzie, W. J. M. (1967) *Politics and Social Science* (Harmondsworth: Penguin).
MacKinnon, C. A. (1982) "Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory", *Signs*, 7, 3, s. 515-44.
McRobbie, A. (1978) "Working class girls and the culture of femininity", Centre for Contemporary Cultural Studies, Women's Studies Group, *Women Take Issue* (Londra: Hutchinson), s. 96-108.
Magarey, S. (1985) "Conditions for the Emergence of an Activist Feminism in Late Nineteenth Century Australia", Sociological Association (Sosyoloji Birliği) konferansında sunulan tebliğ, Brisbane.
Mahler, V. (1981) "Work, Consumption and Authority within the Household: A Moroccan Case", der. K. Young vd., *Of Marriage and the Market* (Londra: CSE Books), s. 69-87.
Malinowski, B. (1955) *Sex and Repression in Savage Society* (New York: Meridian). *İlkel Toplumlarda Cinsellik ve Baskı*, çev.: Hüseyin Portakal, Kabalcı Yay., 1989.
Mannheim, K. (1940) *Man and Society in an Age of Reconstruction* (Londra: Kegan Paul, Trench, Trubner).
Mannheim, K. (1954) *Ideology and Utopia* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Mannoni, O. (1964) *Prospero and Caliban: The Psychology of Colonization*, 2. baskı (New York: Praeger).
Marcuse, H. (1955) *Eros and Civilization* (Boston: Beacon Press). *Eros ve Uygarlık*, çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yay., 3. basım, 1998.
Marcuse, H. (1964) *One Dimensional Man* (Londra: Routledge and Kegan Paul). Tek *Boyutlu İnsan*, Çev: A. Yardımlı, İst, İdea, 1990, 2. Basım, 1986.
Marcuse, H. (1972) *An Essay on Liberation* (Harmondsworth: Penguin).
Marks, E. ve de Courtivron, I. (1981) *New French Feminisms* (Brighton: Harvester).
Marshall, T.H. (1950) *Citizenship and Social Class* (Cambridge: Cambridge University Press).
Martin, W. (1972) *The American Sisterhood: Writings of the Feminist Movement from Colonial Times to the Present* (New York: Harper and Row).
Matthews, J.J. (1984) *Good and Mad Women: The Historical Construction of Femininity in Twentieth-Century Australia* (Sydney: George Allen and Unwin).
May, R. (1980) *Sex and Fantasy* (New York: Norton).
Mead, M. (1935) *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* (New York: Morrow).
Mead, M. (1950) *Male and Female: A Study of the Sexes in a Changing World* (Londra: Gollancz).
Mellaart, J. (1967) *Çatalhöyük: A Neolithic Town in Anatolia* (Londra: Thames and Hudson).
Erkek Bilinç Yükseltme Grubu (1971) *Unbecoming Men* (New York: Times Change Press).
Metcalfe, A. ve Humphries, M., der. (1985) *The Sexuality of Men* (Londra: Pluto Press).
Meulenbelt, A. (1976) *Feminisme en Socialisme: Een Inleiding* (Amsterdam: Van Gennep). *Feminizm ve Sosyalizm*, çev.: Erman Demirci, Yazın Yayıncılık, 1987.
Meulenbelt, A. (1980) *The Shame is Over* (Londra: Women's Press). *Utanç Bitti*, çev.: İlknur İgan, Ayrıntı Yayınları, 1993.
Mieli, M. (1980) *Homosexuality and Liberation* (Londra: Gay Men's Press).

Miles, K. (1974) *Women's Liberation, Class Struggle* (Sydney: Words for Women).
Mill, J.S. (1912 [1869]) "The Subjection of Women", *Three Essays* (Londra: Oxford University Press), s. 427-548.
Miller, C. ve Swift, K. (1979) *Words and Women* (Harmondsworth: Penguin).
Miller, P. (1986) *Long Division: State Schooling in South Australian Society* (Adelaide: Wakefield Press).
Miller, S. M. (1971) "The Making of a Confused, Middle-Aged Husband", *Social Policy*, 2, 2, s. 33-39.
Millett, K. (1972) *Sexual Politics* (Londra: Abacus). *Cinsel Politika*, çev.: Seçkin Selvi, Payel Yay., 2. basım, 1987.
Mitchell, J. (1966) "Women: The Longest Revolution", *New Left Review*, 40, s. 11-37.
Mitchell, J. (1971) *Woman's Estate* (Harmondsworth: Penguin).
Mitchell, J. (1975) *Psychoanalysis and Feminism* (New York: Vintage Books).
Molyneux, M. (1979) "Beyond the Domestic Labour Debate", *New Left Review*, 116, s. 3-27.
Molyneux, M. (1981) "Women in Socialist Societies: Problems of Theory and Practice", der. K. Young, C. Wolkowitz ve R. McCullagh, *Of Marriage and the Market* (Londra: CSE Books), s. 167-202.
Money, J. (1970) "Sexual Dimorphism and Homosexual Gender Identity", *Psychological Bulletin*, 74, 6, s. 425-40.
Morgan, D.H.J. (1975) *Social Theory and the Family* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Morgan, L.H. (1963 [1877]) *Ancient Society* (Cleveland World Publishing). *Eski Toplum* 1-2, çev.: Ünsal Oskay, 2. basım, Payel Yay., 1986-1987.
Morgan, M. (1975) *The Total Woman* (Londra: Hodder and Stoughton).
Morris, D. (1969) *The Naked Ape* (St Albans: Panther). *Çıplak Maymun*, çev.: Nuran Yavuz, Remzi Yay., 1985.
Morris, J. (1974) *Conundrum* (Londra: Faber and Faber).
Morrison, P., Holland, G. ve Trott, T. (1979) " 'Personally speaking ...' 3 Men Share the Experience of their Men's Groups", *Achilles Heel*, 2, s. 12-16.
Moses, J. C. (1978) "Women in Political Roles", der. D. Atkinson, A. Dallin ve G.W. Lapidus, *Women in Russia* (Hassocks: Harvester).
Newland, K. (1975) *Women in Politics: A Global Review* (Washington, DC: Worldwatch Institute).
Newland, K. (1980) *Women, Men and the Division of Labor* (Washington, DC: Worldwatch Institute).
Nichols, J. (1975) *Men's Liberation* (New York: Penguin).
Niland, C. (1983) *Credit your Right, "Money Matters"* seminerinde konuşma, Woy Woy, 26 Şubat.
Nye, F. I. ve d., (1976) *Role Structure and Analysis of the Family* (Beverley Hills: Sage), Sage Library of Social Research, 24. cilt.
O'Brien, M. (1981) *The Politics of Reproduction* (Boston: Routledge and Kegan Paul).
O'Donnell, C. (1984) *The Basis of the Bargain* (Sydney: George Allen and Unwin).
Offe, C. (1984) *Contradictions of the Welfare State* (Londra: Hutchinson).
Orwell, G. (1962 [1937]) *The Road to Wigan Pier* (Harmondsworth: Penguin).
Orwell, G. (1970 [1941]) "The Art of Donald McGill", Collected Essays, *Journalism and Letters* (Harmondsworth: Penguin), 2. cilt.
Otto, R. (1982) *Occupational Stress Among Teachers in Post-Primary Education: A Study of Teachers in Technical Schols and Some Comparative Data on High School*

Teachers, La Trobe University, Department of Sociology.
Owen, R. (1972 [1813]) *A New View of Society, and Other Writings* (Londra: Dent).
Yeni Toplum Görüşü, çev.: M. Doğan Şahiner, Yapı Kredi Yay., 1995.
Padgug, R.A. (1979) "Sexual Matters: On Conceptualizing Sexuality in History", *Radical History Review*, (Bahar/Yaz), s. 3-23.
Pahl, J. M. ve Pahl, R.E. (1972) *Managers and their Wives* (Harmondsworth: Penguin).
Pahl, R .E. (1984) *Divisions of Labour* (Oxford: Basil Blackwell).
Parsons, A. (1964) "Is the Oedipus Complex Universal? The Jones-Malinowski Debate Revisited and a South Italian 'Nuclear Complex' ", *The Psychoanalytic Study of Society*, 3, s. 278-326.
Parsons, T. (1942) "Age and Sex in the Social Structure of the United States", *American Sociological Review*, 7, s. 604-16.
Parsons, T. ve Bales, R .F. (1956) *Family Socialization and Interaction Process* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Pateman, C. (1983) "The Fraternal Social Contract: some Observations on Patriarchal Civil Society", yayımlanmamış makale.
Perchenok, Y. (1985) *Women in the USSR: Facts and Figures* (Moskova: Novosti Press Agency Publishing House).
Pericot, L. (1962) "The Social Life of Spanish Palaeolithic Hunters as Shown by Levantine Art", der. S.L. Washburn, *Social Life of Early Man* (Londra: Methuen), s. 194-213.
Perkins, R. (1983) *The "Drag Queen" Scene: Transsexuals in Kings Cross* (Sydney: George Allen and Unwin).
Piaget, J. (1962) *Play, Dreams and Imitation in Childhood* (New York: Norton).
Piaget, J. (1971) *Structuralism* (Londra: Routledge and Kegan Paul). *Yapısalcılık*, çev.: Füsun Akatlı, Dost Kitabevi Yay., 1. Baskı, 1982.
Pleck, E. H. ve Pleck, J. H. (1980) *The American Man* (Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall).
Pleck, J. H. (1976) "The Male Sex Role: Definitions, Problems, and Sources of Change", *Journal of Social Issues*, 32, 3, s. 155-64.
Pleck, J. H. (1981) *The Myth of Masculinity* (Cambridge, Massachusetts: MIT Press).
Plomin, R. ve Foch, T. T. (1981) "Sex Differences and Individual Differences", *Child Development*, 52, 1, s. 383-85.
Plummer, K., der. (1981) *The Making of the Modern Homosexual* (Londra: Hutchinson).
Plummer, K. (1983) *Documents of Life* (Londra: George Allen and Unwin).
Pogrebin, L. C. (1973) "Rap Groups: The Feminist Connection", *Ms*, 1, 9, s. 80-83, 98-104.
Polatnick, M. (1973-4) "Why Men Don't Rear Children: A Power Analysis", *Berkeley Journal of Sociology*, 18, s. 45-86.
Poole, R. (1982) "Markets and Motherhood: The Advent of the New Right", *Intervention*, 16, s. 37-52.
Power, M. (1975) "The Making of a Woman's Occupation", *Hecate*, 1, 2, s. 25-34.
Pringle, R. (1973) "Octavius Beale and the Ideology of the Birth-Rate: the Royal Commissions of 1904 and 1905", *Refractory Girl*, 3, s. 19-27.
Pringle, R. (1979) "Feminists and Bureaucrats: The Last Four Years", *Refractory Girl*, 18/19, s. 58-60.
Pritchard, J. B., der. (1950) *Ancient Near Eastern Texts* (Princeton: Princeton University Press).
Ram, K. (1981) "Sexual Violence in India", *Refractory Girl*, 22, s. 2-8.

Raymond, J.G. (1979) *The Transsexual Empire* (Boston: Beacon Press).
Reeves, P. (1913) *Round About a Pound a Week* (Londra: G. Bell).
Reich, C.A. (1970) *The Greening of America* (New York: Random House).
Reich, W. (1970) *The Mass Psychology of Fascism* (New York: Farrar Strauss and Giroux). *Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı*, çev.: Bertan Onaran, Payel Yay., 1979.
Reiche, R. (1970) *Sexuality and Class Struggle* (Londra: New Left Books).
Reiger, K. M. (1985) *The Disenchantment of the Home: Modernizing the Australian family 1880-1940* (Melbourne: Oxford University Press).
Reik, T. (1967) *Of Love and Lust: On the Psychoanalysis of Romantic and Sexual Emotions* (New York: Bantam).
Reiter, R. R. (1977) "The Search for Origins: Unravelling the Threads of Gender Hierarchy", *Critique of Anthropology*, 9/10, s. 5-24.
Rice, M. S. (1981 [1939]) *Working-Class Wives: Their Health and Conditions*, 2. baskı, (Londra: Virago).
Rich, A. (1980) "Compulsory Heterosexuality and Lesbian Existence", *Signs*, 5, s. 631-60.
Richards, L. (1985) "A Man's Not a Neighbour? Gender and Local Relationships in a New Estate", Sociological Association of Australia and New Zealand (Avustralya ve Yeni Zelanda Sosyoloji Birliği) konferansında sunulan tebliğ; Brisbane.
Riesman, D. (1950) *The Lonely Crowd* (New Haven: Yale University Press).
Robinson, P. A. (1972) *The Sexual Radicals* (Londra: Paladin).
Rosen, S. A. (1980-81) "Police Harassment of Homosexual Women and Men in New York City", *Columbia Human Rights Law Review*, 12, s. 159-190.
Rosenberg, R. (1982) *Beyond Separate Spheres: Intellectual Roots of Modern Feminism* (New Haven: Yale University Press).
Rosenthal, R. ve Rubin, D. B. (1982) "Further Meta-Analytic Procedures for Assessing Cognitive Gender Differences", *Journal of Educational Psychology*, 74, 5, s. 708-12.
Rowbotham, S. (1973) *Woman's Consciousness, Man's World* (Harmondsworth: Penguin). *Kadın Bilinci, Erkek Dünyası*, çev.: Şükrü Alpagut, Payel Yayınları, 1987.
Rowbotham, S. (1974) *Women, Resistance and Revolution* (Harmondsworth: Penguin).
Rowbotham, S. (1974) *Hidden From History*, 2. baskı (Londra: Pluto Press).
Rowbotham, S., Segal, L. ve Wainwright, H. (1979) *Beyond the Fragments: Feminism and the Making of Socialism* (Londra: Islington Community Press).
Rubin, G. (1975) "The Traffic in Women: Notes on the 'Political Economy' of Sex", der. R. R. Reither, *Toward an Anthropology of Women* (New York: Monthly Review Press), s. 157-210.
Rubin, L. B. (1976) *Worlds of Pain: Life in the Working-Class Family* (New York: Basic Books).
Russell, G. (1983) *The Changing Role of Fathers?* (St Lucia: University of Queensland Press).
Ryan, E. ve Conlon, A. (1978) *Gentle Invaders: Australian Women at Work 1788-1974* (Melbourne: Nelson).
Sade, M. de (1966 [1791]) *Justine... and Other Writings* (New York: Grove Press).
Sade, M. de (1976 [1797]) *Juliette* (New York: Grove Press).
Sahlins, M. (1977) *The Use and Abuse of Biology: An Anthropological Critique of Sociobiology* (Londra: Tavistock).
Sargent, D. (1983) "Reformulating (Homo)Sexual Politics", der. J. Allen ve P. Patton, *Beyond Marxism* (Sydney: Intervention), s. 163-182.

Sartre, J-P. (1958) *Being and Nothingness* (Londra: Methuen).
Sartre, J-P. (1968) *Search for a Method* [The Question of Method] (New York: Vintage Books). *Yöntem Araştırmaları*, çev.: Serdar Rifat Kırkoğlu, Yazko, 1983.
Sartre, J-P. (1976) *Critique of Dialectical Reason* (Londra: New Left Books).
Sartre, J-P. (1971-2) *L'Idiot de la famille* (Paris: Gallimard).
Sauer, C. (1962) "Sedentary and Mobile Bents in Early Societies", der. S. L. Washburn, *Social Life of Early Man* (Londra: Methuen), s. 256-266.
Sawer, M. (1985) "From Motherhood to Sisterhood: Attitudes of Australian Women MPs to their Roles", Australian Political Studies Association (Avustralya Siyaset Bilimi Araştırmaları Birliği) yıllık konferansında sunulan tebliğ, Adelaide.
Sayers, J. (1982) *Biological Politics* (Londra: Tavistock).
Schlegel, A. (1977) *Sexual Stratification* (New York: Columbia University Press).
Schmidt, J. (1977) "Paraxis and Temporality: Karel Kosik's Political Theory", *Telos*, 33, s. 71-84.
Scott, J. W. ve Tilly, L. A. (1975) "Women's Work and the Family in Nineteenth-Century Europe", *Comparative Studies in Society and History*, 17, 1, s. 36-64.
Scutt, J. A. (1983) *Even in the Best of Homes: Violence in the Family* (Melbourne: Penguin).
Scutt, J. (1985) "In Pursuit of Equality: Women and Legal Thought 1788-1984", der. J. Goodnow ve C. Pateman, *Women, Social Science and Public Policy* içinde (Sydney: George Allen and Unwin), s. 116-139.
Seale, P. ve McConville, M. (1978) *Philby*, y.b. (Harmondsworth: Penguin).
Secord, P. F., der. (1982) *Explaining Human Behavior* (Beverley Hills: Sage).
Segal, L. vd., (1979-80) "Family Life: Communal Living and Childcare. Living Your Politics: A Discussion of Communal Living Ten Years On", *Revolutionary Socialism: Big Flame Magazine*, 4, s. 4-8.
Segal, L., der. (1983) *What is to be Done About the Family?* (Harmondsworth: Penguin).
Segal, L. (1987) *Is the Future Female?* (Londra: Virago).
Seidler, V. (1979) "Men and Feminism", *Achilles Heel*, 2, s. 32-36.
Sennett, R. (1970) *Families Against the City* (Cambridge Massachusetts: Harvard University Press).
Shaver, S. (1983) "Sex and Money in the Welfare State", der. C. Baldock ve B. Cass, *Women, Social Welfare and the State in Australia* (Sydney: George Allen and Unwin), s. 146-63.
Sichtermann, B. (1986) *Femininity* (Cambridge: Polity Press).
Silverstein, C. (1982) *Man to Man: Gay Couples in America* (New York: Quill).
Silverstein, M. (1977) "The History of a Short, Unsuccessful Academic Career", der. J. Snodgrass, *For Men Against Sexism* içinde (Albion, California: Times Change Press), s. 177-97.
Smith, C. (1959) *The Speaking Eye* (Harmondsworth: Penguin).
Smith, R. ve Knight, J. (1981) "Political Censorship in the Teaching of Social Sciences", *Australian Journal of Education*, 25, s. 3-19.
Smith-Rosenberg, C. (1975) "The Female World of Love and Ritual: Relations Between Women in Nineteenth-Century America", Signs, 1, 1; E. Abel ve E. K. Abel, *The Signs Reader* içinde tekrar basım (Chicago: University of Chicago Press, 1983), s. 27-55.
Smout, T. C. (1969) *A History of the Scottish People* 1560-1830 (İngiltere: Collins).
Snodgrass, J., der. (1977) *For Men Against Sexism* (Albion, California: Times Change

Press).
Spence, J. (1978/9) "What do People Do all Day? Class and Gender in Images of Women", *Screen Education*, 29, s. 29-45.
Spence, J. T. ve Helmreich, R. L. (1978) *Masculinity and Femininity* (Austin: University of Texas Press).
Spender, D. (1982) *Women of Ideas and What Men have Done to Them* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Stacey, J. (1979) "When Patriarchy Kowtows: The Significance of the Chinese Family Revolution for Feminist Theory", der. Z.R. Eisenstein, *Capitalist Patriarchy and the Case for Socialist Feminism* (New York: Monthly Review Press), s. 299-348.
Stapledon, O. (1937) *Last and First Men* (Londra: Penguin).
Stearns, P. N. (1979) *Be a Man! Males in Modern Society* (New York: Holmes and Meier).
Steinmann, A. ve Fox, D. J. (1974) *The Male Dilemma* (New York: Aronson).
Stevens, G .L. (1984) "The Flowering of Sex", *The Sciences*, 24, 3, s. 28-35.
Stevens, J. *The First Ten Years* (yayına hazırlanıyor).
Stille, A. (1985-6) "Election v. Appointment: Who Wins?", *National Law Journal* (ABD), (30 Aralık 1985 - 6 Ocak 1986), s. 1-9.
Stolcke, V. (1981) "Women's Labours: The Naturalisation of Social Inequality and Women's Subordination", der. K. Young vd., *Of Marriage and the Market* (Londra: CSE Books), s. 30-48.
Stoller, R. J. (1968, 1976) *Sex and Gender* (Londra: Hogarth Press and Institute of Psychoanalysis), 1. cilt: *On the Development of Masculinity and Femininity*; 2. cilt: *"The Transsexual Experiment"* (New York: Aronson).
Straus, M.A. (1978) "Wife Beating: How Common and Why?" *Victimology*, 2, 3-4, s. 443-58.
Strober, M.H. (1976) "Toward Dimorphics: A Summary Statement to the Conference on Occupational Segregation", *Signs*, 1, 3, 2. kısım, s. 293-302.
Strouse, J. (1975) *Women and Analysis* (New York: Laurel).
Sullivan, E. V. (1984) *A Critical Psychology* (New York: Plenum).
Szasz, T. S. (1978) *The Myth of Mental Illness*, y.b. (New York: Harper and Row).
Taylor, B. (1983) *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century* (Londra: Virago).
Taylor, G. R. (1959) *Sex in History*, 2. baskı (Londra: Thames and Hudson).
Tension, E. (1978) *You Don't Need a Degree to Read the Writing on the Wall* (Londra: No Press).
Thomas, D. (1976) *The Marquis de Sade* (Londra: Weidenfeld and Nicolson).
Thomas, W. I. (1907) *Sex and Society* (Chicago: University of Chicago Press).
Thompson, D. (1985) *Flaws in the Social Fabric: Homosexuals and Society in Sydney* (Sydney: George Allen and Unwin).
Thompson, E. P. (1968) *The Making of the English Working Class*, 2. baskı (Harmondsworth: Penguin).
Thompson, E. P. (1978) *The Poverty of Theory* (Londra: Merlin Press). *Teorinin Sefaleti*, Alan Yay.
Tieger, T. (1980) "On the Biological Basis of Sex Differences in Aggression", *Child Development*, 51, 4, s. 943-63.
Tiger, L. (1969) *Men in Groups* (Londra: Nelson).
Tiger, L. ve Fox, R. (1971) *The Imperial Animal* (New York: Holt, Rinehart and Winston).

Tolson, A. (1977) *The Limits of Masculinity* (Londra: Tavistock).
Tomasetti, G. (1976) *Thoroughly Decent People* (Melbourne: McPhee Gribble).
Touraine, A. (1981) *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements* (Cambridge: Cambridge University Press).
Trigger, B. G., Kemp, B. J., O'Connor, D. ve Lloyd, A. B. (1983) *Ancient Egypt: A Social History* (Cambridge: Cambridge University Press).
Vatsyayana (1963) *Kama Sutra* (Londra: Panther). *Kama Sutra*, çev.: İlhan Güngören, Yol Yay., 1997.
Wajcman, J. (1983) *Women in Control: Dilemmas of a Workers' Cooperative* (Milton Keynes: Open University Press).
Wallace, A. (1986) *Homicide: The Social Reality* (Sydney: NSW Bureau of Crime Statistics and Research).
Walter, A., der. (1980) *Come Together: The Years of Gay Liberation* 1970-1973 (Londra: Gay Men's Press).
Ware, H. (1981) *Women, Demography and Development* (Canberra: ANU Development Studies Centre).
Weeks, J. (1977) *Coming Out: Homosexual Politics in Britain, from the Nineteenth Century to the Present* (Londra: Quartet).
Weeks, J. (1985) *Sexuality and its Discontents* (Londra: Routledge and Kegan Paul).
Wesley, F. ve Wesley, C. (1977) *Sex-Role Psychology* (New York: Human Sciences Press).
Wesson, G. (1975) *Brian's Wife, Jenny's Mum* (Melbourne: Dove).
West, J. (1978) "Women, S and Class", der. A. Kuhn ve A-M. Wolpe, *Feminism and Materialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul), s. 220-53.
White, A. (1939) *Frost in May* (Harmondsworth: Penguin).
White, P. (1979) *The Twyborn Affair* (Londra: Jonathan Cape).
White, R. W. (1975) *Lives in Progress: A Study of the Natural Growth of Personality*, 3. baskı (New York: Holt, Rinehart and Winston).
Whyte, W. F. (1955) *Street Corner Society*, y.b. (Chicago: University of Chicago Press).
Williams, C. (1981) *Open Cut* (Sydney: George Allen and Unwin).
Williams, G. (1960) "Gramsci's Concept of Egemonia", *Journal of the History of Ideas*, 21, 4, s. 586-99.
Williams, T. R. (1959) "A Critique of Some Assumptions of Social Survey Research", *Public Opinion Quarterly*, 23, s. 55-62.
Willis, E. (1984) "Radical Feminism and Feminist Radicalism", der. S. Sayres vd., *The 60s Without Apology* (Minneapolis: University of Minnesota Press/Social Text), s. 91-118.
Willis, P. (1977) *Learning to Labour: How Working Class Kids get Working Class Jobs* (Farnborough: Saxon House).
Willis, P. (1979) "Shop Floor Culture, Masculinity and the Wage Form", der. J. Clarke, C. Critcher ve R. Johnson, *Working Class Culture* (Londra: Hutchinson), s. 185-98.
Wilson, E.O. (1978) *On Human Nature* (Cambridge Massachusetts/Londra: Tavistock).
Wilson, E. (1977) *Women and the Welfare State* (Londra: Tavistock).
Wilson, E. (1982) "Women, the 'Community' and the Family", der. A. Walker, *Community Care: The Family, the State and Social Policy* (Oxford: Basil Blackwell and Martin Robertson).
Wilson, J. A. (1951) *The Culture of Ancient Egypt* (Chicago: University of Chicago Press).
Wolfe, S. J. ve Stanley, J. P. (1980) *The Coming Out Stories* (Watertown Mas-

sachusetts: Persephone Press).
Wollstonecraft, M. (1975 [1792]) *Vindication of the Rights of Woman* (Harmondsworth: Penguin).
Wylie, P. (1974 [1951]) *The Disappearance* (St Albans: Panther).
Yates, L. (1983) "The Theory and Practice of Counter-Sexist Education in Schools", *Discourse*, 3, 2, s. 33-44.
13. YGG Ev içi Şiddet Görev Grubu (1981) *Report* (Sydney: Hükümet Matbaası).
14. YGG Suç İstatistikleri Araştırma Bürosu (1978-9) *Homosexual Offences* (Sydney: BCSR), Araştırma Raporu 3.
Young, I. (1981) "Beyond the Unhappy Marriage: A Critique of the Dual Systems Theory", der. L. Sargent, *Women and Revolution* (Boston: South End Press), s. 43-69.
Young, K. (1978) "Modes of Appropriation and the Sexual Division of Labour: A Case Study from Oaxaca, Mexico", der. A. Kuhn ve A-M. Wolpe, *Feminism and Materialism* (Londra: Routledge and Kegan Paul), s. 124-54.
Young, K., Wolkowitz, C. ve McCullagh, R., der. (1981) *Of Marriage and the Market: Women's Subordination in International Perspective* (Londra: CSE Books).
Young, M. ve Willmott, P. (1962) *Family and Kinship in East London* (Harmondsworth: Penguin).
Zaretsky, E. (1976) *Capitalism, the Family and Personal Life* (Londra: Pluto Press).
Ziller, A. (1980) *Affirmative Action Handbook* (Sydney: Review of NSW Government Administration).
Zmroczek, C. (1984) Women's Work: Laundry and Technical Change in the Last 50 Years", British Sociological Association (Britanya Sosyoloji Birliği) konferansında sunulan tebliğ, Bradford.

Dizin

A
1750'den Bu Yana Avrupa'da Kadınlar 199
ABD (1970) 12
ABD 153, 301, 354
Abu Hureyra 204
Ackroyd, P. 375
âdet görme 120, 227
Adler, A. 119, 264, 265, 273, 274, 279
Adorno, T. 266, 267
Aenas 325
Ağaç Yaşken Eğilir 322
ağır endüstri 153
ahlâk 326, 346
ahlâk ve bilimsellik 328
AIDS 65, 174, 177, 249, 307
aile 64, 71, 104, 110, 154, 155, 166-173, 196, 212-218, 256-258, 262, 263, 265, 273, 275, 291, 293, 298, 318, 339-347, 349, 353
aile geliri 211, 370
aile içi şiddet 33, 34
Ailede Toplumsallaşma ve Etkileşim Süreci 57
Aileler Kent Yönetimine Karşı 256
ailelerin denetlenmesi 152
Ailenin Ölümü 64
Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni 51, 196
akademik disiplinler 13
akademisyenler 333, 336
akademizm 56, 60
Akdeniz 206, 208
Akhilleus 325
Akıl Hastalığı Miti 282
akıl hastalığı 282
akrabalık 116, 133, 134, 166, 188
aktör ve aktrisler 333
alkol 182
alkolizm 124
Allen, W. 248
Althusser, L. 73, 95, 132, 137, 268, 291
Altın Defter 94
Altman, D. 64, 65, 275, 358
Ama Karımın Burada Çalışmasını İstemezdim 349
Amato, P. 142, 143
Amerika'nın Eşcinselleşmesi 65
Amerikan Erkeği 199
Amiral Nimitz 210
Amon rahipleri 207
ampirik birleştirme 162
ampirik psikanaliz 279
ana babalık 190
anaerkillik 197, 204
anakronizm 197
Analık 347
Analık Hukuku 51
anarşizm 302
Andrews, B. 236, 237, 295, 296
androjenlik 60, 77, 231, 234, 259, 368, 378
anima ve animus 274, 276
anlambilim 317
anlamsızlaştırılma 233, 234
anlaşılabilirlik 282
anne-baba 270, 271
anne-kız 250, 272
Anneler ve Çalışan Anneler 155
Annelik Pratiğinin Yeniden Üretilmesi 267
annelik 117, 178, 226, 251, 267, 321, 345

annelik yardımları 180
Annem/Kendim 159
Anthony, S. B. 180
antifeminizm 101, 294, 345
antropoloji 57, 233, 258
Akrabalığın Temel Yapıları 133
arabalar 182, 183
Arendt, H. 300
arındırma 324
Ariès, P. 209, 273
arkadaşlık 256
arkeoloji 197, 198
arzu 157, 244
asker 177, 185
askeri sanayi kompleksi 153
aşk 285, 286, 325, 377, 378
aşk şarkıları 325
aşk/nefret 160
aşkın doğası 48
aşkınlık 115
Ataerkilliğin Kaçınılmazlığı 66
ataerkillik 9, 14, 62, 70-72, 74-76, 86, 87, 91, 94, 118, 120, 134, 152, 154, 155, 170, 171, 176-179, 183, 186, 197, 198, 204, 208, 215, 216, 218, 245-247, 265, 267, 268, 271, 273, 277, 284-286, 316, 319, 324, 330, 334, 343, 345, 362, 363, 370
Atina 208
atletizm 111, 112
Atwood, M. 380
avcılık-toplayıcılık 204, 209
Avrupa 208
Avrupa Uygarlığının Şafağı 196
Aydınlanma 48, 50
ayrı alanlar 297
ayrımcılık 142, 144, 151, 249, 286, 356

B

baba hukuku 268
babalar 260
babalık izni 377
Bachefen 51
bağımlılık 211
bağışlayıcı/feragat edici 294
bağlılıktan kaçma 218
Barassi, R. 247
Barbin, H. 112, 201
Barbour, J. 121
Barret, M. 136
Barry, K. 91
baskı 9, 308, 309
baskıcı sistem 14
baskılar 256, 260
bastırılma 212, 262
bastırma 159, 179, 263, 266, 267, 271, 274-277, 278
Baş Düşman 62
başkaları için varolan kadın 303
Bateson, G. 170
Batı 48, 131
Batı Asya 208
Batılı aile 212
Beale, O. 125
Beauvoir, S. de 57-59, 235, 236, 279, 281, 282, 286
bebek bakımı 364
bebek ölümleri 151
Bebel, F. A. 51, 74
beden 114, 115, 120-124, 126, 241
beden eğitimi 125
beden politikası 125
Bell, C. 155, 169
Bellamy, E. 379
Bem, S. L. 77, 234
benlik 289
benzerlikler 229
beslenme 151
Beyaz Kahraman, Siyah Canavar 295
beyazlar 213
bıyık 244
Biddle, B. J. 78, 83
Bildiğimiz Haliyle Yaşam 347
bilgi sosyolojisi 320
bilgisayar teknolojisi 153
bilimsel sosyobiyologlar 104
bilinç yükseltme grubu 302-304, 308, 354
bilinçdışı 275-280, 281
bilinçdışı kişilik 276
Bim, S. 60
Bir Ortaokulda Toplumsal İlişkiler 239
Bir Pratik Teorisi Taslağı 135
bireysel pratik 292
birimsellik 236
biseksüellik 53, 157, 258, 277
biyogramer 89
biyoloji 10, 372
biyolojik belirlenimcilik 105

biyolojik indirgemecilik 66
biyolojik/toplumsal cinsiyet sistemi 191
biyolojizm 89, 101, 106-108, 115, 119, 322
Bizim Bildiğimiz Yaşam 72
Bizim İrademize Rağmen 62
blok farklılıklar 228, 229
Bogart, H. 247, 248
boş zaman 349, 353
boşanma 216, 341
Bottomley, G. 171
Bourdieu, P. 73, 95, 135, 136, 188
Bowie, D. 375
Bowlby, J. 265
Boy George 375
boyun eğme 251, 252
bölünme 282, 292, 357
Bölünmüş Benlik 283
Branca, P. 199
Bray, A. 200
Brian'ın Karısı, Jenny'nin Annesi 72
Broadway müzikali 325
Broker, M. 370
Brown, N. 275
Brownmiller, S. 62, 87, 89
Bruce Lee 325
Bryson, L. 302
budunmerkezcilik 91
Bullough, V. L. 199, 200
Burger'in Kızı 94
Burgess, G. 248
Burgmann, M. 242
burjuva feminizmi 352
Burton, C. 62, 198
bürokrasi 178, 179
bütünleşme 290
Bütünlüklü Kadın 170

C-Ç

Califia, P. 244, 375
Campbell, B. 150
Carey, G. 160, 300
Cavendish, R. 75, 141, 143, 145, 219, 349, 353, 355
cemaatleşmeler 305, 356
cesaret 182
cezaevleri 37, 153
Chadorow, N.
Chafetz, J. S. 86, 87
Chesler, P. 172
Childe, G. 113, 114 ,196, 206
Chodorow, N. 88, 226, 267, 268, 270, 272, 368
Chomsky, N. 121, 140
Cinsel Davranış 156
Cinsel İntihar 66
Cinsel Radikaller 331
cinsel ayıklama 52
cinsel baskı 362
cinsel farklılık 158
cinsel ilişki 120
cinsel karakter 77, 225, 230, 236 , 243
cinsel politika 9, 10, 14, 16, 94, 174, 189, 339, 378
cinsel politika pratiği 165
cinsel pratikler 156
cinsel tabakalaşma 86, 87
cinsel taciz 340, 350
cinsel toplumsal ilişkiler 156
cinsel yolla üreme 100
Cinselliğin Diyalektiği 13, 62
Cinselliğin Psikolojisi Üzerine Çalışma 53
Cinselliğin Psikopatolojisi 52
Cinselliğin Tarihi 175, 201, 331
Cinsellik ve Fantezi 227
Cinsellik ve Hoşnutsuzlukları 156
Cinsellik ve Özgürleşmiş Erkek 309
Cinsellik ve Sınıf Mücadelesi 275
cinsellik 137, 138
Cinsiyet Farklılığının Psikolojisi 60, 101, 228
Cinsiyet Rolleri 60
Cinsiyet Teorisi Üzerine Üç Deneme 53
Cinsiyet ve Fantezi 101
cinsiyet ayrımı 109
cinsiyet farklılığı 56, 60, 77, 81, 227, 229, 232, 372, 374
cinsiyet ikiliği 157, 200
cinsiyet ilişkileri 172
cinsiyet rejimleri 172, 184
cinsiyet rolleri 10, 11, 56, 58, 60, 61, 77-85, 117, 199, 199, 200, 228
cinsiyet rolü toplumsallaşması 255
cinsiyet sınıfı 86
cinsiyet tarihi 199
cinsiyet/rol 109

Cinsiyetçiliğe Karşı Olan Erkekler İçin 308
cinsiyetçilik 309, 317, 318, 362
cinsiyete dayalı işbölümü 55
cinsiyetlerin duygusal farklılıkları 101
cinsiyetlerin eşitliği 14
Cinslerarası Duygusal Farklılıklar 226
cinslerin savaşı 94
Clark, W. 186
Cliff, T. 71
Cockburn, C. 63, 148, 249, 285, 318, 319, 321
Collinson, D. 143
Comer, L. 64
Connell, W. F. 169
Connell, R. W. 12-18
Constantinople, A. 232, 234
Cooper, D. 64
Costa, M. 75
Crockett, D. 212
Curthoys, A. 149
Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet 17
Çalışmayı Öğrenmek 239
çamaşırhaneler 145
Çatalhöyük 204, 205
çekicilik 158, 159
çekirdek aile 58, 64, 71, 82, 83, 89, 108, 149, 297
çelik şirketi 153
çelişkiler 260, 261
çıkar oluşumu 219
çıkarlar 188, 189, 203, 335, 336, 343, 344, 345, 347, 351, 352, 353, 356, 357, 370
Çıplak Maymun 101, 102
çıplak maymun 103
çıraklık 249
çift değerlilik 159
çifte standart 158
çiftler 157, 158
çilecilik 211
Çin 71, 206, 208, 209
çocuk 106, 107, 118, 119, 169, 252, 255, 258-262, 264, 265, 270, 272, 273, 274, 341, 349, 350
çocuk bakımı 149, 159, 162, 177, 209, 268, 269, 298, 318, 321, 332, 364, 365, 370
çocuk sahibi olmama 364
çocuk yüzyılı 260
Çocukluk ve Toplum 258
çocuksu değer yargıları 264
çoğunluklar 370
çok evreli sapkınlık 374
çorap 244

D
dağılmış şehvet 160
Dahrendorf, R. 79, 291
Daly, M. 62, 87, 91
Damızlık Kızın Öyküsü 380
Danimarka Seks Fuarları 342
Dante 48
Darwin, C. 52
Darwinizm 66
Davidson, B. 209
Davies, M. L. 72, 346, 347
davranış kalıpları 243
davranış modelleri 255
dayak 260
dayanışmacılık 306
dekolonizasyon 215
Delilik, Akıllılık ve Aile 168
Delphy, C. 62, 71, 88, 148, 188, 197
demokratik kişilik 274
denetim 174, 176, 350
Denizkızı ile Minotaurus 13
destanlar 325, 326
destek 354
Devlet 379
devlet 40, 173-181, 206, 207, 210, 215, 301, 302, 338, 339, 342, 356, 358, 359
devlet personeli 173
devlet planlama ve denetimi 153
dışlanma 243, 284, 324, 350
dışsallaştırma 212
dil 317
dimorfi 40, 86
din 48, 205, 206, 326
Dinnerstein, D. 13, 62, 268, 269, 270, 272, 275, 277, 285, 286, 298, 368
dinsel ahlâkçılık 50
Dirty Harry 248
dişi/erkek 100
Dixon, B. 322
Diyalektik Aklın Eleştirisi 118
dizisellik 118

doğa 262
doğa ve tarih 114
doğa/kültür 263
doğal benzerlik 116, 117
doğal farklılık 101, 102, 108-111, 113, 116, 117
doğal olmayan 321
doğal tutum 111
doğaldışılık 115
doğallaştırma 321, 322, 330, 377
doğru yaşama biçimi 295
Doğu Londra'da Aile ve Akrabalık 59
doğum kontrolü 125, 178, 216, 334, 341, 350
doğurma 190, 346 , 363
doktorlar 327
dokunma 227
Dollard, J. 290
Dolto, F. 256
Don Juan 211
Donzelot, J. 152, 175, 201, 299
Dowsett, G. 376
döngüsellik 192
Duffy, M. 121
dul aylıkları 180
Dunbar, R. 86, 87
duygusal bağlanım 281
duygusal çelişki 269
duygusal ikilemler 272
duygusal ilişkiler 139
duygusallık 156, 157, 159, 212
dünyevi ahlâkçılık 50
dürtüler 263, 278, 294
düzenleme biçimi 299
düzmece evrenselcilik 90
Dworkin, A. 62, 87, 89, 333, 336

E

Easlea, B. 90
Ebing, K. 52
Edgar, P. 322
Edwards, A. 81, 82
Ego ve Id 159
eğitim 213, 216
Ehrenreich, B. 75, 189, 217, 248, 327, 332
Eisenhower 153
Eisenstein, H. 90, 101, 353
Eisenstein, Z. 76, 176
ekonomi politik 175
ekonomik kaynaklar 365
Eleştirel Psikoloji 289
Ellis, H. 53
emek 138, 139, 148, 160, 184, 293
empati 252
emperyalizm 212, 213, 378
emzirme 117, 118
endişe 227
endüstrileşme 211
Engels, F. 51, 74, 196 ,197
English, D. 327, 332
ensest 157, 205
entelektüeller 219, 331, 332, 334-336, 343, 344, 353, 379
ERA 173, 174, 175
erdişilik 378
ergen cinselliği 160
ergen kız 117
ergenler 228
Ergenliğin Hüznü 160
Erhardt, A. 106
Eriha 204
Erikson, E. 258, 265, 273
eril protesto 119
eril/dişil 187, 190
Erkek Kardeşler 63
Erkek Ol, Erkek 66
Erkek Olmanın Tehlikeleri 60, 309
Erkek Şovenizmi 143
Erkek ve Dişi 57
erkek cinsiyet rolü 247
erkek çocuklar 267, 271
erkek dergileri 158
erkek egemenliği 245
erkek gibi 226
erkek grupları 308, 309, 359
erkek hakları 49
erkek hareketi 12, 154
erkek kurtuluş hareketi 12, 61, 154, 359
erkek lohusalığı 376
erkek rolü 56, 78, 81, 84
erkek sorumlulukları 377
erkek/kadın 92
Erkekler Hakkında 172
Erkekler ve Feminizm 307
erkekler/kadınlar 187, 188
erkeklere ait işler 138
Erkeklerin Kalbi 248

Erkeklerin Kurtuluşu 61
Erkeklerin Yürekleri 189
Erkekliğin Sınırları 236
erkekliğin modernleştirilmesi 345
Erkeklik Miti 60
Erkeklik ve Kadınlık 231
erkeklik 90, 122, 123, 124, 154, 207, 226, 345
erkeklik biçimi 243, 244
erkeklik hegemonyası 363
erkeklik kültü 242
erkeklik modelleri 247
erkeklik örüntüsü 150
erkeklik terapisi 309
erkeklik tipleri 236, 238
erkeklik tipolojisi 295
erkeklik/kadınlık 232
erkeklik/kadınlık ölçekleri 230- 232, 234, 235
erkeklik/kadınlık tipleri 239, 241
Erkeklikten Sıyrılmak 207
erkeksi protesto 265, 274
erkeksi/kadınsı 244
Eros ve Uygarlık 160, 266, 275, 374
eros 121
erotik yayınlar 328, 342
Eski Toplum 51
Esterson, A. 167, 168, 256, 280, 282, 284
eşcinsel kapitalizmi 305, 358
eşcinsel kimlik 65
eşcinsel maçoluk 65
eşcinsel sol 64
Eşcinsel: Baskı ve Kurtuluş 64
eşcinseller 35, 36, 42, 53, 54, 59, 64, 65, 93, 104, 108, 113, 117, 119, 154, 157, 159, 161, 162, 174, 177, 178, 183, 187, 199, 200, 201, 202, 244, 248, 249, 265, 286, 304-307, 327, 324, 341, 342, 356-358
Eşcinsellik ve Kurtuluş 64
eşcinsellik 187, 324, 341
eşeyli üreme 100
eşeysiz üreme 100
Eşit Haklar Ek Maddesi 355
eşit haklar öğretisi 50
eşit ücret 350
eşitlik 175, 362, 373, 374 , 377, 379
eşitsizlik bilinci 349
eşitsizlik ve baskı 13
eşitsizlikler 343
etek 244
etik devlet 361
etnografi 198
etnometodoloji 95, 233
ev bütçesi 350
ev içi emeği 63, 145, 147, 169, 180, 184, 211, 218, 243
ev işleri 350, 364, 377
ev kadını 172, 211, 297, 298
ev kadını nevrozu 327
evi geçindirme 318
Evin Büyüsünün Bozulması 332
evli kadınlar 218, 184
Evlilik Bağındaki Kadınlar 64
Evlilik Çağı 236
evlilik 155, 178 ,188, 249, 262, 276, 294, 298, 317, 341, 350
evrensellik 273
evrim 103 ,104
evrim teorisi 197
evrimci biyoloji 52
eylemciler 333
eylemlilik 356, 357
ezilme 309, 357

F

F ölçeği 235
fahişelik 146, 157, 181, 183
fallus 272
Fanon, F. 213, 293
fantezi 227, 248, 259
Farklılığın Geleceği 102
Farklılık Yaratmak 16
farklılık 102
Farrell, W. 248, 308, 309
fast food 149
faşizm 179, 266, 274
Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı 266
Feminist Meydan Okuma 20
feminist politika 134
feminizm 10, 13, 14, 42, 59- 61, 64, 79, 84, 93, 101, 102, 137, 147, 148, 151, 154, 155, 158, 166, 171, 173, 174, 177, 178, 188, 215, 218, 226, 240, 252, 267, 268, 269, 275, 285, 286, 298, 299, 301, 303, 304, 307, 308, 316, 321, 329, 332, 340, 341, 342, 345, 346, 351, 354, 355, 356, 367, 368,

379
femokratlar 174
Fernbach, D. 65, 96, 161 ,176, 207, 306, 368
fetişizm 122, 161
fetişler 212
fırsat eşitliği 378
film yapımcıları 333
Firestone, S. 13, 62, 86, 87, 270, 286, 293
Flaubert, G. 280
Flynn, E. 244
Foch, T. 229
Foucault, M. 65, 112, 156, 175, 201, 212, 291, 299, 327, 331
Fox, R. 103
Frankfurt okulu 235, 266, 274, 295
Fransız Devrimi 49
Franzway, S. 81
Frenbach, D. 372
Freud, S. 53, 54, 57, 64, 79, 101, 119, 156, 159, 171, 226, 235, 259, 261-266, 268, 270-281, 289, 291
Freudcu Sol 13, 175
Friday, N. 159, 160
Friedan, B. 60, 79, 110, 257
Fromm, E. 266, 267, 295

G

Gable, C. 334
Gagnon, J. H. 156
Gamarnikow, E. 144
Game, A. 63, 142, 147, 296
Gandhi, İ. 214
Garfinkel, H. 112
gazeteciler 333
gazeteler 152
gebe kalma 364
gebelik yardımı 364
geçimi sağlayan koca 211
gelenek 294
geleneksel/modern 294
gelir 148, 349
Gelişim Halindeki Yaşamlar 291
Gen Bencildir 101
genç kızlar 244
Genet, J. 122, 280, 282
genetik yapısalcılık 140
George, J. 340
gerilim öykülleri 325
gerilim ve arzu 120
Gılgamış ve Enkidu 205, 207
Giddens, A. 95, 135, 136, 191, 192
Gilder, G. 66, 102
Gilding, M. 137, 169, 296
Gilman, C. P. 329
giysi 109, 117, 119, 240, 241, 244
Godelier, M. 198
Goffman, E. 117
Goldberg, H. 60, 309
Goldberg, S. 66, 105, 110
Goldman, E. 157 ,158, 170, 183, 315
Goldmann, L. 140, 320
Goode, W. J. 294
Goot, M. 166
Gordimer, N. 94, 269, 334
Gough, K. 198
Gouldner, A. W. 331
göstergebilimi 316
göstergebilimselcilik 88
Gramsci, A. 246, 331, 332, 344
Grant, C. 244
Greer, G. 318
Grendel 209
Griffin, C. 242
Griffin, S. 87
Gruplar Halinde İnsanlar 102
Guinevere ve Lancelot 286
gurur 227
güç 248
güç ve beceri 123
Güneybatı Asya 204, 206

H

Habermas, J. 114, 185, 214, 269
hadımlık 271
Haftada Bir Pound'a 352
Hakimiyet Mekanizması 63
Hall, R. 125
Hamilton, A. 173
Hamilton, R. 316
Hargreaves, D. 236
Harley, C. 229
Harper, J. 155
Harré, R. 289
Hartmann, H. 75
Hartsock, N. 75
hastalıklar 174
Haug, F. 293

hayal kırıklığı 308
Hayvanların İmparatoru 101
haz 341
He-man 310
Hegel, G. W. F. 361, 362
Hegelcilik 379
hegemonik erkeklik 154, 245-251, 325, 326
hegemonik cinsellik 16
hegemonik heteroseksüellik 217
hegemonya 152, 176, 179, 189, 210, 219, 246-249, 328, 355
Helmreich, R. 231, 232, 234
Héloïse ve Abélard 286
hemşirelik 144, 243
Henriques, J. 289
Herdt, G. 108
Herrick, R. 121
hesaplı erkeklik 210
heteroseksizm 92
heteroseksüel erkekler 14, 15
heteroseksüellik 110, 157-159, 162, 187, 211, 217, 218, 244, 249, 304, 359
Heyer, G. 324
hırçınlık 227
Hindistan 206
Hirschfeld, M. 54, 357
Hitler, A. 180
hiyerarşi 237, 364, 366
Hoch, P. 295
Hollywork 251
Holywood 334
homo/hetero 92
homoerotizm 52
homofobi 92, 152, 158, 324, 341
homojenleştirilme 282
Horkheimer, M. 266
hormonlar 105 ,106
Horney, K. 265
hosteslik 146
Howe, L. K. 63
hukuk 346
Humphries, M. 329
Hunt, P. 155, 167, 168, 318

I-İ

Inglis, A. 213
Irigaray, L. 246, 268
ırk 378
ırk ilişkileri 215
ırksal tecavüz 213
IT ölçeği 231
Izdırap Dünyaları 155
içe yönelik 294
içsel farklılaşma 137
içselleştirme 255, 271
id ve ego 276
ideoloji 74, 174, 198, 316-324, 326-333, 336, 344
ideolojiler 328
İğdiş Edilmiş Kadın 318
iki insanın birliği 120
ikici modeller 136
ikili emek piyasası 63
ikili sistem teorisi 76
ikilikçilik 111-113, 324, 325
ikizler 104 ,187
iktidar 58, 61, 62, 73, 81, 90, 94, 105, 123, 138, 139, 141-146, 148, 149, 150-153, 155, 158, 160, 170-172, 178, 192, 202, 216, 217, 241, 248, 250, 261, 264, 270, 272, 282, 284, 286, 293, 329, 333, 338, 339, 350, 356
iktidar hiyerarşisi 242
ilgilenmek 115
ilişkiler sistemi 95
ilkeller 209
İlyada 205, 325
İnsan Davranışının Açıklanması 289
İnsan Doğası Üzerine 104
İnsanın Türeyişi 52
İnsanlar Bütün Gün Ne Yaparlar 316
iradecilik 80
İskoç Halkının Tarihi 323
istekjilik 251
İsveç cimnastiği 125
işbölümü 58, 75, 82, 88, 105, 138, 139, 141-150, 161, 167, 168, 172, 178, 184, 196, 204, 206, 213, 243, 267, 270, 272, 296, 302, 334, 340, 348, 349, 350, 364, 370
İşçi Sınıfının Ev Kadınları 124
işçi kesimi kültürü 242
işçi sınıfı çevreleri 153
işçi sınıfı evi 347
işçi sınıfı feminizmi 347, 349, 350, 351, 352
işçi sınıfı okulları 22

işçi sınıfı politikası 211
işgücü 218
İşletme Yöneticileri ve Karıları 293
işlevselcilik 66, 95, 108
işyeri 63, 320, 349
itaat 261
ittifak 368, 369, 370
İyi ve Deli Kadınlar 96

J
Jacklin, C. N. 60, 101, 109, 110, 228, 229
James Bond 325
James, S. 75
Janeway, E. 211
Jardine, A. 102
jenital performans 160
Jin/Ekoloji 62, 94
Johnson, O. 229
Johnston, J. 86, 218
Jones, E. 294
Jones, G. 375
Joyce, J. 260
Juliette 49
Jung, C. 159, 235, 273, 274, 276, 277
Justine 49

K
kaba sosyobiyoloji 102
kaçış ve red 281, 282
Kadın 57, 235, 279
Kadın Bilinci, Erkek Dünyası 323
Kadın Haklarının Savunusu 49
Kadın Kurtuluş Hareketi 302, 348, 352, 355
Kadın Trafiği 96
kadın dergileri 158, 251
kadın gibi 226
kadın hakları 49
kadın işçiler 70
kadın işgücü 32
kadın işi 377
kadın karakteri 246
kadın kozmonot 375
kadın merkezlilik 355
kadın mezarları 204
kadın rolü 56, 58, 78, 81, 84
kadın/erkek kategorileri doğallığı 51
Kadının Zümresi 94
kadının dışlanması 154
kadının yeri ev 169, 182, 348
Kadınlar ve İstihdam 61
Kadınlar, Demografi ve Kalkınma 151
Kadınlar, Direniş ve Devrim 202
Kadınlar: En Uzun Devrim 137
Kadınlara Hükmedilmesi 49
kadınlara ait işler 138
kadınlara mahsus 102
Kadınların Cinsel Köleliği 91
Kadınların Kurtuluşu, Sınıf Mücadelesi 70
kadınların mesleğinin yaratılması 144
Kadınlığın Gizemi 60, 257
kadınlığın inşası 296
kadınlığın tarihsel inşası 96
kadınlık 184, 209, 226, 252
kadınlık biçimleri 246, 250
kadınlık kültürü 317
kadınlık tipleri 236
kadınlık uyarlaması 242
Kadınsı Karakter 320
kahramanlık 325, 326
kalıtımsallık 107
Kalpsiz Bir Dünyadaki Sığınak 331
Kama Sutra 160
kamusal politika 351
kamusallık 247, 248, 251, 324
Kapitalist Ataerkil Düzen ve Sosyalist Feminizmin Savunusu 76
kapitalist ataerkillik 76
kapitalist ülkeler 153
kapitalizm 63, 70-76, 139, 146, 147, 173, 184, 206, 210, 266
Kapitalizm, Aile ve Kişisel Yaşam 147
Kapitalizmde Cinsel Politika 156
Kapitalizmde Cinsellik Politikası 277
kâr 147, 176
Kara Deri, Beyaz Maskeler 213
karakter 289, 294 ,295, 310, 348, 373
Karanlığın Sol Eli 379
karar alma gücü 365
kardeşlik 250
kârlılık 148
karşılıklılık 158
kas 244
kastrasyon kompleksi 119
kategoricilik 345
kategorik teori 86, 88, 89, 92, 93, 131, 187
kategoriler 373

kateksis 139, 141, 156, 157, 160, 161, 171, 172, 217, 267, 272, 280, 350, 364, 367
katmanlılık 276, 277, 282
Katolik hiyerarşisi 152
Katoliklik 334 ,341
kaya resimleri 204
Kendi İyiliği İçin 332
Kendini Yaratan İnsan 114
kent devrimi 204, 206, 210
kentler 208
Kessler, S. 111-113, 115
kestirimcilik 105
Key, E. 260
kırsallık 209
kısıtlamalar 133, 136, 151
kışkırtılma 212
kıyaslama 299
Kız Çocukları, Okul ve Toplum 61
kız çocuklar 169, 259, 267, 271 ,282
kız okulları 250
kız tipleri 240
Kızıl Kolektif 159, 161, 277, 278
Kidd, H. 333, 334
Kilise 328
kimlik 255, 258
Kinsey araştırmaları 82
kişilerüstü geçersizleştirme 233
kişiliğin tarihselliği 295
kişilik 228, 254, 258, 261, 267, 279, 288-290, 293, 294, 300
kişilik politikası 301, 310
kişisel bağımsızlık 350
kişisel yaşamlar 292, 293
Klein, V. 227, 246, 320, 331, 332
klişeleştirme 322
klon 65, 306
Knights, D. 143
kocalar 318, 349
kocalar/karılar 170-172, 178
kolektif baskı tasarısı 284, 285
Kolontay, A. 55, 186
Komarovsky, M. 56, 59, 78, 83, 155, 169, 257
kompozisyon 162
Konrad, G. 331
konum savaşı 344
konumlanma ve duruş 117
Konuşan Göz 326
konuşma 121
konuşma tedavisi 280
Korda, M. 143, 144, 318
Kosik, K. 95, 116, 279
kozmetik 158, 240
kökenler 195, 198, 199, 203, 209
köktendinciler 342
kötü niyet 281
köylü kadınlar 209
Krafft-Ebing, R. von 52, 212
Kristeva, J. 316
kriz eğilimleri 214, 217 ,219, 344, 363, 370, 379
kromozom testleri 112
kromozomlar 115, 122
kurallar 255
Kurt Adam 270, 271, 277, 291
kurtarılmış bölge 366, 368
kurumlar 165, 191, 56, 293
kurumsallaşma 192
kutsal annelik 334
kültür 330
kültür ve kişilik 57, 236
kültürel iktidar 151
kültürel pratik 323
kültürellik 247, 251
küresellik 210, 212, 215
kürtaj 341, 350, 355
kürtaj karşıtı hareket 65

L

Lacan, J. 74, 268
Lafitte, P. 233
Laing, R. D. 167, 168, 170, 233, 256, 259, 280, 282, 292, 339
Lancelot 325
Lane, D. 188
Lasch, C. 331
Latif İstilacılar 213
Lefebvre, H. 161
LeGuin, U. 379
Lepervanche, M. de 103
Lessing, D. 94
Lette, K. 160, 300
Lévi-Strauss, C. 74, 95, 132-134, 140, 268
Lewis, G. 244
Leyervanche, M. de 322
lezbiyenler 35, 65, 216, 217, 306, 357
lezbiyen kesintisizlik 96

liberal feminizm 60, 109, 110, 175 ,256, 257
liberalizm 49, 174
liberalleşme 342
libidinallik 262
libido 274, 276, 279-281
Lippert, J. 242
Locke, J. 179
Lowe, J. 81
Lukács, G. 320

M
Maccoby, E. E. 60, 101, 109, 110, 228, 229
MacKinnon, C. 176
maçoluk 242
Maden Ocaklarının Kapatılmasına Karşı Kadınlar 195
Magarey, S. 297
mahkemeler 342
Mahler, V. 172
makyaj 117, 244
Malinowski, B. 57
manevra savaşı 344
Mannheim, K. 266, 328, 329, 331
Mannoni, O. 213, 293
Marcuse, H. 97, 121, 160, 175, 218, 263, 266, 275, 300, 374
marjinalleşme 252
marjinalleştirilme 324
Markham, E. 355
Marksist feminizm 175, 191
Marksist yapısalcılık 93
Marksizm 13, 62, 63, 146,197, 379
Marksizm ile Feminizmin Mutsuz Evliliği 76
Marksizm ve feminizm 71
Marrison, P. 308
Marshall, T. H. 215
Marx, K. 64, 86, 361
mastürbasyon 292
Matthews, J. 96, 140, 296
Mavi Yakalılarda Evlilik 59
May, R. 101, 227
Mayısta Kırağı 250
McIntosh, M. 175
McKenna, W. 111-113, 115
McRobbie, A. 317
Mead, M. 57, 58, 60, 108, 166, 236
Medya Kadını 322
medya 78, 79, 158, 212, 244, 249, 256, 298, 322, 323, 341
medya imajları 248
mekanizm 279
Mellaart, J. 205
meslek 169, 172, 297, 298
Metcalfe, A. 329
Meülenbelt, A. 75, 76, 94, 161, 334
meydan okuma 307
Meyer-Bahlburg, H. 106
Mezopotamya 204
Mısır 204-207
Mieli, M. 218, 275, 306, 368
Miles, K. 70, 71
Mill, J. S. 49, 180
Miller, C. 317
Miller, P. 256
Miller, S. M. 259
Millett, K. 339
Mitchell, J. 62, 72, 88, 95, 133, 134, 137, 202, 268, 270, 274, 316
mizaç 107, 109
mobilyalar 227
moda 158, 240, 375
model alma 257
modernizasyon 310
Money, J. 82
Monroe, M. 251
Montaj Bandındaki Kadınlar 141
Morgan, M. 51, 170, 171, 172. 251, 333, 334, 336
Morris, D. 102, 103
Morris, J. 183. 153
Mowbray, M. 302
Ms 74
Ms. London 240
muhafazakârlık 66, 167, 168, 213, 215, 341
Muhammed Ali 247
Muroroa Atolü 173
mutlak kadın 251
mübadele 133, 134
mülkiyet 365
müzisyenler 333

N
nafaka 341
Napolyon 210

narsistik erkeklik 271, 277
nativizm 110
Neolitik köy toplumu 204
nesne 282, 293
nesnelerin nitelikleri 115, 116
nevrotikler 261
nevroz 262, 263, 265, 270
New York Dolls 375
Newby, H. 155, 170
Newland, K. 39
Nibelungen Destanı 374
Nichols, J. 61, 309
normalleştirme 212
normallik 292
normlar 255
nüfus 206

O-Ö
O'Dell, F. 188
O'Donnell, C. 63, 142
Oidipal dönem öncesi 272, 277
Oidipus kompleksi 53, 159, 171, 261, 263, 270-273
okul 256, 257, 319, 320
okullar 167, 168
okuryazarlık 30, 31
olumsuzlama 250
olumsuzlamalar 118 ,119
ontoformatif 279
ordu 38, 153, 173, 206, 207
organik entelektüeller 332, 343
orgazm 120
Orta Amerika 206
Ortaçağ Avrupası 209
ortaya çıkma 306
Orwell, G. 55
Othello 374
Otorite ve Aile Üzerine İncelemeler 266
otorite 153, 178, 250, 326-328, 332, 348, 350, 363, 380
Otoriteryan Kişilik 266
otoriteryan karakter 274
Owen, R. 51
oy hakkı 50, 180
oyun yazarları 333
oyunculuk 251
Öğretmen Çalışması 17
öğrenci eylemciliği 353
öğrenci eylemleri (1960) 13
öğrenim sistemi 300, 340
öğrenme 255
ölçeklendirme 56
ölçeksel kişilik modelleri 235
Ölüme Karşı Hayat 275
ön plana çıkarılmış kadınlık 246, 249, 251, 252
önce sınıf 71
önem testi 228
örüntü 133
öteki 294
Öylesine Öyküler 198
özbilgi 280
özbilinçlilik 280
özdeşleşme 271
özel mekân 365
özgürleşme 275, 286
Özgürleşmiş Erkek 248
özgürleşmiş kadın 240
Özgürlük Korkusu 295
Özgürlük Üzerine Bir Deneme 275
özgürlük 279, 281, 282, 285
özne 291
Özneyi Değiştirmek 289

P
Padgug, R. A. 199
Pahl, R. E. 143, 169, 293
Paolo ve Francesca 286
Papa 216
papazlar 326, 334
Parçalardan Öte 366
paronayak 294
Parsons, A. 172, 192, 273
Parsons, T. 56-60, 66, 76, 79, 84, 95, 108, 166, 217, 226, 227
Pateman, C. 176, 179
Paulus 292
paylaşım 292
Pazarlık Esası 18
Pembe Yakalı İşçiler 63
penis 123, 271, 281
Periler Kraliçesi 121
Perkins, R. 112
persona 274
petrol şirketi 153
peygamberler 333
Piaget, J. 132, 140, 375
Platon 379

Playboy 110, 204
playboy 295
Pleck, J. 60
Pleck, J. ve E. 199
Plomin, R. 229
Polatnick, M. 149
polls 153, 177, 182 ,185, 249, 342
politik 338, 352
politika 186, 302, 338, 345, 358
politikacı 333, 338
pornografi 62, 87, 122, 160, 342
Pornografi: Erkekler Kadınlara Sahip Oluyor 62
Portfolio 74
postyapısalcılık 278
Power, M. 88, 144
pozitif ayrımcılık 80
pragmatizm 317
pratik temelli teori 94, 97
pratik teorisi 11
pratik uygunluk 115, 116
pratik-eylemsiz 118, 335
prehistorya 196
Pringle, R. 63, 142, 147, 296
profesyonellik 242, 243
proletarya 71
proletarya kadınları 63
Protestanlık 50
Psikanaliz ve Feminizm 62, 268
psikanaliz 53, 54, 57, 101, 71, 233, 254, 257, 261-267, 270, 272, 274, 276, 278, 280, 282, 286
psikiyatri 327
psikiyatristler 333
psikologlar 258
Psikolojide Kişi 233
psikolojik yapı 119
psikometri 232, 233
psikoterapistler 334
psikoz 282
Puccini 160
püriten 294, 295

R

Rabin, G. 133
radikal benlik 353
radikal politika 367
radikalizm 55
rahibeler 260
rahipler 152, 333
Ram, K. 91
Rambo 248, 310, 325
Readers Digest 298
Reagan, R. 186, 310
refah devleti 65
refah politikası 185
Reich, C. 294
Reich, W. 175, 264, 266
Reiche, R. 275
Reid, E. 166
Reiger, K. 137, 180, 296, 327, 332
Reik, T. 101, 226, 227, 265
Reiter, R. 198
rekabet 105, 297, 298
rekabetçilik 210
reklam 182
reklam endüstrisi 161
reklamcılar 333
resepsiyon 146
reşit olma 157, 174
Rice, M. S. 124
Rich, A. 96, 192, 217
Richards, L. 150, 155
Riesman, D. 225, 294
rights of man 49
ritüel 122, 204, 205
Robinson, P. 331
rock müziği 375
Rocky 310
Roheim, G. 57
Rol Teorisi 78
Rol Yapısı ve Ailenin Analizi 78
rol kazanma 255
rol öğrenme 255, 260
rol teorisi 77, 78, 80, 81, 83-86, 94, 101, 109, 110, 131, 230, 255, 256
rollerinden oluşan insan 291
Roma 208, 209
roman 48
romancılar 333
romantizm 324, 325
Romeo ve Jüliet 286
Rosenberg, R. 227
Rousseau, J. J. 262
Rowbotham, S. 202, 252, 285, 323, 366
Rönesans'ta Eşcinsellik 200
Rubens, H. 374
Rubin, G. 40, 88, 95, 116, 117, 191

Rubin, L. 155, 167, 168, 170, 257
Russel, G. 143
rüya 276

S-Ş
saç modeli 117
saçmalığa indirgeme 234
Sade, M. de 49
sağ politika 342, 345
Sağcı Kadınlar 333
Sahlins, M. 102, 104
sahte-benlik 306
saldırgan pazarlama 146
saldırganlık 105, 106, 124, 228, 248, 250, 262, 310
saldırganlık avantajı 66
Samoa 57
sanallık 136, 140
sanat 341
Sanatçının Bir Genç Adam Olarak Portresi 260
sapıklar 247
sapkınlık 211, 258, 374
sapmalar 255
sarkıntılık 81
Sarmal Yol 65
Sartre, J. P. 95, 118, 187, 259, 277, 279-282, 284, 290-92, 335
savaş 204, 208
savaşçı erkeklik 209, 210
Sayers, J. 104
Schlegel, A. 86
Scott, J. 211
Scutt, J. 340
Secord, P. 289
seçim yapma 279
Segal, L. 142, 316, 353
Seidler, V. 307
sekreterlik 146 ,241
seksoloji 52
sekülerleşme 326, 327
sembolik etkileşimcilik 95
sembolleştirme 316, 317
semptom 276
sen ve ben 290
sendikalar 54, 149, 340, 350
Seneca Falls (1848) 49
Sennett, R. 256
serbest harcama 350
sermaye 148
sertlik 146, 173, 310
sevgi 244
Sex Roles 60
seyyahlar 209
Shakespeare, W. 48
Shaver, S. 152 ,180
sığınma evleri 216
Sınıf Mücadelesi ve Kadınların Kurtuluşu 71
sınıf 378
sınıf devleti 175
sınıf ilişkileri 74, 146
sınıf mücadelesi 70, 71
sınıf sistemi 124
sınıf sömürüsü 75
sınıfsallık 331
sınıfsız toplum 361
sınır ülkesi 367, 368
Sichtermann, B. 285
Siegfried 325
silahlanma 173
Silverstein, M. 259
simgeleştirme 278
Simon, W. 156
sistem 162
sistematikliği bozma 163
sistematiklik 214
siyasal parti 180
Smith, C. 326
Smith-Rosenberg, C. 153
Smout, T. C. 145
Snodgrass, J. 308, 329
sokak 181-183, 343
Sokak Köşesi Toplumu 181
sokak çeteleri 182
sokak tiyatrosu 183
Son Derece Nezih İnsanlar 347
sorumluluk 281, 285
sosyal yardım meslekleri 56
sosyalist feminizm 55, 63, 75, 264, 333
sosyalizm 13, 55, 147
sosyobiyoloji 66, 104, 108-110
sosyologlar 258
sosyoloji 57, 58
Sovyet Sanayi İşçisi 188
Sovyetler Birliği 39, 71, 153, 188
söylemler 291, 317
sözde biyolojik 103

sözel yetenek 227, 228
sözlük 317
Spence, J. 231, 232, 234, 316, 322, 323
spor 104, 123, 182, 238, 259
Stalinistler 286
Stalinizm 55
Stallone, S. 154, 247, 248
standartlaştırma 212
Stapledon, O. 376
Stearn, P. 66, 199
Stolcke, V. 322
Stoller, R. 258
Stonewall olayları 357
Stopes, M. 125
Strober, M. 86
suç teşkili 175
suçluluk 263, 308, 309
suçlular 176
Sullivan, E. 289, 290, 293
Sümerler 205-207
süperego 262, 271
süslenme 117, 119
Swift, K. 317
Szasz, T. 282
Szelenyi, I. 331
şefkat 227
şehvet 226
şekillendirme 300
şemalaştırma 361
şeyleştirme 212, 235
şiddet 90, 124, 150, 151, 170, 176, 177, 207, 247, 249, 250, 260, 325, 326, 341, 350, 356, 357
şiddet güçleri 153
şiddet suçları 37
şizofreni 170
şoförlük 181

T

tabi kılınma 153, 155, 162, 207, 209, 215, 246, 248, 249, 250, 282, 284, 286
tabi kılınma/tabi kılma 137
tabi kılınmış erkeklik 154
Tabiiyet 18
taciz 181, 249
Taft, J. 56
takılar 117
Tam Bir Kadın 333
tam bir kadın 333
tanrıçalar 207
tarım devrimi 204
tarım-ticaret toplumu 208, 209
tarihsel eşitsizlik 137
tarihsel süreç 264
tarihsellik 116, 119, 126, 134-136, 140, 187, 189, 195, 199, 202, 203, 261, 326
Tarihte Afrika 209
Tarihte Cinsellik 199
Tarihten Saklanan 202
Tarzan 325
tasarımcılar 333
Taylor, R. 199
tecavüz 34, 87, 150, 157, 176, 181
Tek Bir Beyaz Kadın Emniyette Değil 213
Tek Boyutlu İnsan 266, 300
tekeşlilik 152
teknoloji 250
teknolojik değişim 362, 363
Tekrar Çal Sam 248
temizlik 366
teoloji 334
teoriler 12
terapiler 310
testosteron 105
Thatcher, M. 214
The Guardian 152
Thompson, G. 95
tıbbi model 327
tıbbi söylem 201
tıbbileştirme 327, 328
Tiger, L. 102, 103, 197
Tilly, L. 211
Tolkien, J. R. R. 324
Tolson, A. 72, 92, 236, 308
Tomasetti, G. 347
Tootsie 251
Toplum Sözleşmesi 262
toplum teorisi 16
Toplumsal Cinsiyet Farklılığı ve Öznelliğin Üretilmesi 316
Toplumsal Cinsiyet ve Sınıf Bilinci 155
Toplumsal Cinsiyet: Etnometodolojik Bir Yaklaşım 111
Toplumsal Cinsiyete Dayalı Reklamlar 117
Toplumsal Varlık 289
toplumsal cinsiyet 14-16, 75, 78, 89, 102, 112, 113, 190-192, 245, 260, 321, 372

toplumsal cinsiyet düzeni 140, 189, 335, 372
toplumsal cinsiyet ilişkileri 41
toplumsal cinsiyet kurumları 166
toplumsal cinsiyet rejimi 141, 166
toplumsal cinsiyet teorisi 131
toplumsal cinsiyet yakıştırması 115
toplumsal cinsiyet tabanlı hiyerarşi 154
toplumsal cinsiyetin kurumsallaşması 11
toplumsal değişme 195
toplumsal işbölümü 146
toplumsal pratik 114, 117
toplumsal rol 56
toplumsal tercihler 144
toplumsal uzam 366
toplumsal yapı 132, 133, 135 ,139
toplumsal yeniden üretim 62
toplumsallaşma 137, 138, 228, 255-257, 260
toplumsallaşma teorisi 254, 259
toplumsallaştırma etkenleri 79, 256, 259
toplumsallık 40, 115, 191
Toplumun Kuruluşu 191
toplumun temeli 167, 168, 215
totaliteryanizm 300
Totem ve Tabu 262
Touraine, A. 174
Trabriand adaları 57
transseksüeller 112, 113, 119, 306
transvestitlik 52, 112, 201
Tristan ve Isolde 286, 325, 326
tutucu erkeklik 154
tutumlar 81
Türlerin Kökeni 52
Twyborn Olayı 94

U-Ü

ucuzluk modası 241
Ulrichs, K. 54
ulusal karakter 236
ustalık ve eğitim 142
Utanç Bitti 94
Uygarlık ve Bunalımları 264
uygarlık 262, 263
uygulanabilirlik 366
uyuşturucu 182
uzay teknolojisi 153
uzlaşımsal erkeklik 13, 282
Uzun Bölünme 256
ücret 145-147, 169, 172, 183, 184, 211, 212, 218
Üç İlkel Toplumda Cinsellik ve Mizaç 57
Üçüncü Dünya 364
üçüncü cinsiyet 54, 113
Üniformalı Kızlar 250
üreme 108, 116, 118, 190, 227, 341, 372, 373
üretici çekirdek 161, 162, 214
üretim 137
üretim ilişkileri 70, 72, 75, 88
üretim tarzı 72, 74, 146
ütopyacı sosyalizm 51
ütopyalar 328, 329, 344, 345, 379

V

Varlık ve Hiçlik 279, 291
varoluşçu fenomenoloji 57
varoluşçu psikanaliz 257, 261, 280-282
Vatikan 186
Vatsyayana 160
velayet 341
vergi 302, 339, 340
Vergilius 325
Victoria dönemi 136
Vikingler 209

W

Wajcman, R. 350
Ware, H. 151
Wayne, J. 154, 244, 247
WCTU 50
Weeks, J. 156, 175, 200, 327
Welch, R. 334
Wesson, G. 72
westernler 325
Westphal 200
White, P. 94, 269, 334
White, R. 169, 291
Wilde, O. 54
Williams, C. 75, 155
Willis, P. 239, 242
Willmott, P. 59, 134
Wilson, E. O. 104, 105, 109, 110, 302
Wollstonecraft, M. 49, 50, 180, 315
Wylie, P. 324

Y-Z

Yaban Toplumda Cinsellik ve Baskı 57

yabancılaşma 281, 326
yabanıllar 261
yakınlaştırma grupları 302
Yalnız Kalabalık 294
yanlış evrenselcilik 353
yapı 133-135, 137, 139, 162
yapı ve pratik 135, 136, 138, 160
yapıbozumcular 306, 373, 358, 374
yapılaştırma teorisi 135
yapının ikiliği 135
yapısal envanter 141
yapısal kişilik 276
yapısal modeller 139, 140
yapısalcı Marksizm 71
yapısalcılık 11, 88, 89, 95, 133, 134, 136, 139, 140, 268, 269 ,278, 317
yardım hizmetleri 180
yardım kaynakları 339
yardım kesintileri 185
yarım gün iş 218
yasa ve düzen 247
yasaklamalar 157, 159
yasalar 216
Yaşam Öyküsü Ölçütleri 290
yaşam biçimleri 237
yaşam çizgisi 280, 290, 291
yaşam öyküsü perspektifi 290, 292
Yaşantının Politikası 292
Yates, L. 330
yayıncılık 323, 341
yazgıcılık 377
yazı 205, 206
yemek pişirme 227
Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru 17
Yeni Gine 57, 108
Yeni Kadının Ayakta Kalmasına Dair Katalog 354
Yeni Kaledonya 173
Yeni Sağ 66, 174, 185, 186, 301
Yeni Sol 63, 171, 215, 269, 286, 298, 353, 379
Yeni Zelanda 173
yeni dünya düzeni 212
yeni sınıf 331
yeni toplumsal cinsiyet dayanışması 119
Yeniden İnşa Çağında İnsan 266
yeniden üretim 72-76, 135, 137, 138
yeniden yapılandırma 375, 376
yerleştirme 284
ne teorileri 267, 269, 270
...ri yazının Lanetlileri 213
yetenek 107
yetişkin 270
yoksulluğun kadınlaştırılması 185
Young, K. 40, 173
Young, M. 59, 134
Yukarı Paleolitik Çağ 203, 204
Yukarısı Ne Taraf 17
Yunan 208
yuva 211, 297, 298
yüksek teknoloji sanayii 153
yüksek topuklar 244
yüz yüze ilişkiler 250
Zaretsky, E. 147
zayıflık 318
Zetkin, C. 55
zıtların çekimi 243, 244, 321
Ziller, A. 80
zorlayıcılık 259
Zorunlu Heteroseksüellik ve Lezbiyen Varoluş 96